

วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475:
คำสอนในบริบทสังคมหลังรับอิทธิพลตะวันตก

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาไทย แบบ 2.1 อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต
ภาควิชาภาษาไทย
มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2566
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศิลปากร

วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง
พ.ศ. 2475: คำสอนในบริบทสังคมหลังรับอิทธิพลตะวันตก

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาไทย แบบ 2.1 อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต
ภาควิชาภาษาไทย
มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2566
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศิลปากร

THE DIDACTIC POETRY FROM THE REIGN OF KING RAMA V UNTIL THE
1932 SIAMESE REVOLUTION: THE TEACHINGS IN THE SOCIAL CONTEXT AFTER
THE ARRIVAL OF WESTERN INFLUENCE

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for Doctor of Philosophy THAI
Department of THAI
Academic Year 2023
Copyright of Silpakorn University

61202803 : ภาษาไทย แบบ 2.1 อักษรศาสตร์ดุสิตบัณฑิต

คำสำคัญ : วรรณกรรมคำสอน, สยามสมัยใหม่, การปฏิรูปบ้านเมืองให้ทันสมัย

นางสาว ชัญชิตา บุญเหาะ: วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475: คำสอนในบริบทสังคมหลังรับอิทธิพลตะวันตก อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปัทมา ชีฆประเสริฐกุล

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 ในมิติด้านการสร้างและการเผยแพร่ตัวบทในวัฒนธรรมการสอนยุคสยามสมัยใหม่ ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างตัวบทกับบริบทสังคมช่วงปฏิรูปบ้านเมืองให้ทันสมัย ผลการศึกษาพบว่า การสร้างและการเผยแพร่วรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนผ่านวัฒนธรรมการสอนจากยุคจารีตสู่ยุคสยามสมัยใหม่ การวางรากฐานและขยายโอกาสทางการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 ทำให้มีการขยายกลุ่มผู้สร้างงานไปยังกลุ่มบุคคลทั่วไปมากขึ้น นอกจากนี้ วรรณกรรมคำสอนส่วนหนึ่งยังเป็นผลงานของกลุ่มข้าราชการยุคสยามสมัยใหม่ ซึ่งเป็นกลไกสำคัญของรัฐสมัยใหม่ในการประสานความร่วมมือกับราษฎร องค์กรความรู้และค่านิยมซึ่งเดิมเผยแพร่ผ่านราชสำนักและศาสนสถาน ภายหลังรับอิทธิพลและวิทยาการจากตะวันตก ตัวบทส่วนใหญ่ขยายพื้นที่การเผยแพร่ไปยังสื่อต่าง ๆ ในยุคสยามสมัยใหม่ เช่น การพิมพ์เป็นหนังสือและคอลัมน์ประจำในสิ่งพิมพ์รายคาบ การถ่ายทอดในงานทัศนศิลป์ซึ่งผสมผสานลวดลายปักแบบตะวันตกเพื่อนำมาจัดแสดงในงานพระราชพิธีและทอพระสมุดวชิรญาณซึ่งเป็นแหล่งรวบรวมองค์ความรู้สำคัญของบ้านเมือง เมื่อความรู้และคำสอนได้รับการถ่ายทอดผ่านสถาบันทางสังคมซึ่งมีหน้าที่หลักในการเผยแพร่ความรู้แก่สาธารณชน เช่น โรงพิมพ์ ทอพระสมุดสำหรับพระนครและโรงเรียน ทำให้เกิดการขยายตัวของความรู้และคำสอนทั้งนี้ ระบบการพิมพ์และการจัดการศึกษาแบบสมัยใหม่ยังมีผลต่อการเกิดผู้อ่านกลุ่มใหม่ในสังคม เช่น ขนชั้นนำและบุคคลทั่วไปที่เป็นสมาชิกประจำสิ่งพิมพ์รายคาบ นักเรียนและเด็กที่ได้รับการอุปถัมภ์ในสถานสงเคราะห์ พ่อแม่ผู้ปกครองและผู้อบรมเลี้ยงดูเด็ก ฯลฯ แนวคิดคำสอนในวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 มีความสัมพันธ์กับบริบทเหตุการณ์ในสังคมและกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสังคมส่วนรวมมากขึ้น ในสมัยรัชกาลที่ 5 การพัฒนาบ้านเมืองสู่ความเป็นสมัยใหม่มีผลทำให้ภูมิปัญญาและแนวความคิดความรู้แบบใหม่ที่จำเป็นต่อการสร้างพลเมืองและการสร้างรัฐสมัยใหม่ ส่วนในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา แนวคิดเรื่องชาตินิยม ตลอดจนความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในสยามและสังคมโลก ทำให้คำสอนส่วนใหญ่มุ่งให้พลเมืองคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมและมีความรับผิดชอบต่อชาติ

61202803 : Major THAI

Keyword : The Didactic Literature, Modern Siam, The modernization reform

MISS Chananchida BOONHOR : The Didactic Poetry from the Reign of King Rama V until the 1932 Siamese Revolution: The Teachings in the Social Context after the Arrival of Western Influence Thesis advisor : Assistant Professor Pattama Theekaprasertkul, Ph.D.

This dissertation aims to study the didactic literature in the poetry format from the reign of King Rama V until the 1932 Siamese Revolution. The dimensions concerned include the literary composition and publication process in light of the didactic culture particular to Modern Siam, as well as the relation between the literature and the social contexts of the period in which modernization reform was enforced. The finding suggests that the composition and publication of the the didactic literature in the poetry format from the reign of King Rama V until the 1932 Siamese Revolution reflects the transition of teaching culture from the traditional era to the modern Siam. Laying the foundation and expanding educational opportunities during the reigns of King Rama V and King Rama VI led to job expansion to cover the general public. In addition, part of the didactic literature was the work of civil servants during the modern Siam as a key mechanism of the modern state in coordinating cooperation with the general public as well as knowledge and values originally disseminated through the royal court and religious institutions. After learning about the influence and technology from the West, most texts extended their distribution to various media in modern Siam, such as printed books and regular columns in periodical publications as well as handicrafts that combine Western embroidery patterns displayed in royal ceremonies and the Phra Vajirayana Royal Library, which is a source of major knowledge of the country. When knowledge and teachings were transmitted through social institutions whose main function was to disseminate knowledge to the public, such as printing houses, royal libraries for the capital, and schools, resulting in the expansion of knowledge and teachings. Moreover, modern printing and education also resulted in the emergence of new groups of readers in society, such as elites and the general public who are regular members to periodic publications, including students and foster children in shelters, parents, guardians, and people who raise children, etc. Teaching concepts in the didactic poetry from the reign of King Rama V until the 1932 Siamese Revolution were related to the context of events in society and the relationship between individuals and society as a whole. During the reign of King Rama V, the modernization of the country resulted in the poet striving to introduce new technology and knowledge necessary for creating citizens and building a modern state. From the reign of King Rama VI onwards, the concept of nationalism and political changes in Siam and world society aimed to make citizens consider the common good and be responsible for the nation.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความช่วยเหลือของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปัทมา พิษประเสริฐกุล อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ผู้สละเวลาตรวจแก้ไขและตั้งคำถามที่เป็นประโยชน์ต่อการค้นคว้าตลอดระยะเวลาการศึกษา ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณด้วยความซาบซึ้งใจยิ่ง นอกจากการให้คำปรึกษาทางวิชาการแล้ว ครูยังคอยให้กำลังใจและเอาใจใส่ทุกซอกซอกของศิษย์อยู่เสมอ คำอวยพรและความเชื่อมั่นที่ครูมีต่อศิษย์ในหลายโอกาสเปรียบเสมือนน้ำรินรดใจให้ชื่นฉ่ำและอดุศิษย์ให้ลุกขึ้นเดินทางสู่วันข้างหน้าที่เลือก ผลงานทางวิชาการนี้จึงเกิดขึ้นได้จากพระคุณครูและเป็นความภาคภูมิใจในฐานะลูกศิษย์ในที่ปรึกษาของครู

กราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และกราบขอบพระคุณคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ก่อปรด้วย รองศาสตราจารย์ ดร.อุบล เทศทอง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อารีญา หุติง และอาจารย์ ดร.นันทวัลย์ สุนทรภาระสถิตย์ คณาจารย์ผู้กรุณาสละเวลาตรวจสอบและให้คำแนะนำผู้วิจัยเพื่อปรับแก้วิทยานิพนธ์จนสำเร็จ ทั้งนี้ ตลอดเส้นทางการศึกษา ครูทุกท่านยังให้ความรู้ ให้กำลังใจและคอยตั้งคำถามชวนให้ศิษย์ได้ขบคิดด้วยความเมตตาเสมอมา ผู้วิจัยกราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิวัฒน์ อินทรพร และรองศาสตราจารย์ ดร.ธานีรัตน์ จิตุหะศรี ครูทั้งสองท่านที่กรุณาให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ในระหว่างการศึกษา อีกทั้งให้กำลังใจและคอยช่วยเหลือ

กราบขอบพระคุณคณาจารย์ผู้อบรมสั่งสอนสรรพวิชาความรู้และบ่มเพาะความรักในวิชาภาษาไทยและวรรณคดีไทย โดยเฉพาะศาสตราจารย์บาทย์น อิมสารานู รองศาสตราจารย์จรัสรัตน์ ลักษณะศิริ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.น้ำผึ้ง ปัทมะลาภกุล อาจารย์ลินดา วิชาดากุลและอาจารย์สุนทรี ฉายขจร ความรู้และคำสอนที่ได้รับจากครูเปรียบเสมือนรากแก้วหล่อเลี้ยงศิษย์ให้เติบโตในเส้นทางการศึกษา ผลดอกที่เกิดขึ้นจากปัญญาจึงมีครูเป็นบุคคลเบื้องหลังที่สำคัญ

ขอบพระคุณกัลยาณมิตรทุกท่านในเส้นทางสุขภูมิตัดศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพี่ ๆ ร่วมรุ่น “สี่ดรุณี” ทั้งดร.เก๋แดงสกุล ดร.ชญาตี เงามรังษี และดร.นันทน์ภักข์ ภูมิธรรมรัตน์ พี่สาวทั้งสามและครอบครัวที่มีน้ำใจเอื้อเฟื้อแก่ผู้วิจัยเสมอ คอยดูแลเกื้อกูลและร่วมกันฟันฝ่าอุปสรรคระหว่างทางไปด้วยกัน ขอบพระคุณดร.ทรงฤทธิ์ ฉิมโหมตและดร.ธนพร ศิริพันธ์ พี่ ๆ ผู้มีมิตรจิต คอยช่วยเหลือและสนับสนุนผู้วิจัยอยู่เสมอ ตลอดระยะเวลาการศึกษา ผู้วิจัยขอขอบคณปิยมิตรทุกท่านที่สนับสนุนและเป็นกำลังใจให้กัน โดยเฉพาะกาญจนาภรณ์ ธีรภัทรกร ชนวีร์ ภาษานนท์และณัชชา นาคะทีปะกรณ์ เพื่อนผู้อยู่เคียงข้างและเป็นที่พักพิงใจทั้งยามสุขและยามทุกข์ตลอดมา

ความสำเร็จในการศึกษาของผู้วิจัยจะเกิดขึ้นมิได้ หากปราศจากความรัก ความเข้าใจและการสนับสนุนจากบุคคลในครอบครัว ผู้วิจัยขอขอบคุณ “พี่มาน” กัลยาณมิตรผู้เป็นความร่มเย็น คอยช่วยเหลือและคอยให้กำลังใจในทุกช่วงเปลี่ยนผ่านของชีวิต ขอขอบคุณ “น้ำปรุ้ง” น้องสาวผู้คอยห่วงใย เข้าใจและเป็นเพื่อนคู่คิดที่ดีของกันเสมอ กราบขอบพระคุณ “โกว” และ “อี” ผู้อนุเคราะห์หลานเสมือนบุพการี คอยให้กำลังใจและพร้อมสนับสนุนหลานในทุก ๆ เรื่อง

สุดท้ายนี้ ผู้วิจัยกราบขอบพระคุณบุพการีผู้เป็นพระพรหมและปูชนียบุคคลของชีวิต กราบขอบพระคุณ “แม่” บุคคลผู้สร้าง ผู้ให้และเป็นพลังใจคนสำคัญของลูกด้วยความรักที่บริสุทธิ์เสมอมา กราบขอบพระคุณ “ป้า” บุคคลที่ล่วงลับผู้เป็นแรงบันดาลใจสำคัญของการอ่านเขียนและการค้นคว้าหาความรู้ แม้ผลงานของลูกที่สำเร็จได้ด้วยความรัก ความคิดถึงและคำสัญญา จะไม่มีโอกาสเปิดให้ป้าได้อ่านเช่นที่ผ่านมา แต่ระหว่างบรรทัดหรือทุกระยะช่องไฟคือ ความตั้งใจให้ป้ารับรู้ได้ในทางใดทางหนึ่ง และเปี่ยมไปด้วยความระลึกถึงพระคุณที่มีอาจพรณนาได้หมดของบุพการีผู้เป็นที่รักสุดหัวใจ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
บทที่ 1 บทนำ.....	2
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	2
1.2 ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	9
1.3. สมมติฐานของการศึกษา.....	9
1.4 ขอบเขตการศึกษา.....	10
1.5. ข้อตกลงเบื้องต้น.....	14
1.6. นิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา.....	15
1.7 วิธีการศึกษา.....	15
1.8. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	16
1.9 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	16
1.10 แหล่งข้อมูล.....	27
บทที่ 2 วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองก่อนสมัยรัชกาลที่ 5: วัฒนธรรมการสอนยุคนจารีต.....	29
2.1 การสร้างและการเผยแพร่วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองก่อนสมัยรัชกาลที่ 5.....	29
2.1.1 ผู้สร้างงานวรรณกรรมคำสอน: กลุ่มคนในราชสำนักและพระภิกษุสงฆ์.....	29
2.1.1.1 พระมหากษัตริย์.....	30
2.1.1.2 พระภิกษุสงฆ์.....	31
2.1.1.3 นักปราชญ์และกวีในราชสำนัก.....	33

2.1.2	ที่มาของคำสอน: การสืบทอดจากจารีตประเพณีและคัมภีร์ทางศาสนา.....	34
2.1.2.1	การรวบรวมจากค่านิยม คติความเชื่อและโบราณภาพิต	35
2.1.2.2	การนำมาจากคัมภีร์พระพุทธศาสนา สุภาสิตจีนและวรรณกรรมอินเดีย	37
2.1.3	รูปแบบการประพันธ์: การใช้ร้อยกรองขนาดยาวต่อเนื่องจนจบเรื่อง	40
2.1.4	กลุ่มเป้าหมายการสอน: คำสอนกษัตริย์ ขุนนาง บุรุษ สตรีและกุลบุตร	42
2.1.4.1	การสอนบุคคลทั่วไป.....	42
2.1.4.2	การสอนบุคคลเฉพาะกลุ่ม	43
2.1.5	รูปแบบการเผยแพร่: การเผยแพร่คำสอนผ่านสมุดไทยและจารึกในศาสนสถาน.....	48
2.1.5.1	การจารบันที่ลงในใบลานและสมุดไทย.....	48
2.1.5.2	การจารึกลงบนแผ่นศิลาและผนังพระอุโบสถในศาสนสถาน	49
2.2	ภาพรวมของเนื้อหาคำสอนในวัฒนธรรมการสอนยุคจารีต	50
2.2.1	การจัดระเบียบสังคมโดยใช้หลักความเชื่อทางศาสนาและความเชื่อเรื่องสิริมงคล	51
2.2.2	การกำหนดบทบาทหน้าที่ของคนในสังคมตามค่านิยมในระบบอุปถัมภ์.....	54
2.2.3	การพิจารณาคุณค่าของสตรีจากความงาม กิริยามารยาทและคุณสมบัติการดูแล ครัวเรือน	58
บทที่ 3	วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475: การเปลี่ยนผ่านสู่วัฒนธรรมการสอนในยุคสยามสมัยใหม่.....	64
3.1	การปรับเปลี่ยนรูปแบบและเนื้อหาตามวิทยาการและบริบทในสังคมสมัยใหม่.....	65
3.1.1	การปรับเปลี่ยนรูปแบบตามบริบทการพิมพ์และรูปแบบงานเขียนของตะวันตก	65
3.1.1.1	การแบ่งหมวดหมู่และกำหนดหัวข้อเรื่องคำสอน	66
3.1.1.2	การแต่งเป็นร้อยกรองสุภาสิตขนาดสั้น.....	72
3.1.2	การนำเนื้อหาคำสอนจากแหล่งที่มาต่าง ๆ มาปรับเปลี่ยนหรือนำเสนอใหม่.....	75
3.2.2.1	การนำคำสอนเดิมที่มีอยู่ในสังคมมาตีความหรือแต่งใหม่	77
3.2.2.2	การนำคำสอนมาจากสุภาสิตและวรรณกรรมของตะวันตก.....	86

3.2 การขยายกลุ่มผู้สร้างงานไปยังข้าราชการยุคสยามสมัยใหม่และบุคคลทั่วไป.....	91
3.1.1 กลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ และผู้ปฏิบัติหน้าที่ราชการในยุคสยามสมัยใหม่	92
3.1.1.1 กลุ่มผู้มีบทบาททางการปกครองและการบริหารราชการแผ่นดิน	93
3.1.1.2 กลุ่มผู้มีบทบาททางการศึกษาและการจัดการหน่วยงานเกี่ยวกับการศึกษา... ..	97
3.1.1.3 กลุ่มผู้มีบทบาทในสังกัดกรมกองอื่น ๆ และทหารมหาดเล็ก	101
3.1.2 กลุ่มบุคคลทั่วไป	104
3.1.2.1 ผู้สร้างงานที่เป็นบุรุษ.....	104
3.1.2.2 ผู้สร้างงานที่เป็นสตรี	107
3.3 การขยายพื้นที่การเผยแพร่จากเอกสารตัวเขียนสู่สื่อต่าง ๆ ในยุคสยามสมัยใหม่.....	109
3.3.1 การขยายพื้นที่การเผยแพร่จากเอกสารตัวเขียนสู่สื่อสิ่งพิมพ์	110
3.3.1.1 การพิมพ์เผยแพร่ในสิ่งพิมพ์รายคาบ.....	110
3.3.1.2 การพิมพ์เผยแพร่เป็นรูปเล่มหนังสือ	119
3.3.2 การขยายพื้นที่การเผยแพร่จากเอกสารตัวเขียนสู่งานทัศนศิลป์สมัยใหม่	123
3.4 การกำหนดกลุ่มเป้าหมายการสอนเฉพาะสมัยและผู้อ่านกลุ่มใหม่ในสังคม.....	126
3.4.1 ชนชั้นนำและบุคคลทั่วไปที่บอกรับเป็นสมาชิกประจำสิ่งพิมพ์รายคาบ	128
3.4.2 เด็กที่ได้รับการอุปถัมภ์ในสถานสงเคราะห์สมัยรัชกาลที่ 5	132
3.4.3 พ่อแม่ผู้ปกครองและผู้อบรมเลี้ยงดูเด็ก	133
3.4.4 นักเรียนและบุคลากรในโรงเรียน	135
3.4.5 เชื้อพระวงศ์และข้าราชการบริพารสมาชิกเมืองดุสิตธานีในสมัยรัชกาลที่ 6	137
บทที่ 4 วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองยุคหัวเลี้ยวสู่ความทันสมัย: แนวคิดและบริบทสังคมสมัยรัชกาลที่ 5.....	142
4.1 แนวคิดคำสอนกับการสร้างข้าราชการ: การพัฒนาข้าราชการเพื่อรองรับระบบบริหารราชการแผ่นดินแบบใหม่.....	143
4.1.1 การกำหนดคุณสมบัติของข้าราชการในรัฐสมัยใหม่	143

4.1.1.1	การเห็นความสำคัญของการศึกษาและวิชาความรู้แบบสมัยใหม่.....	144
4.1.1.2	การมีสุขอนามัยที่ดีและเข้าใจแนวทางการรักษาโรคแบบสมัยใหม่.....	151
4.1.1.3	การมีความสามัคคีและทำงานร่วมกันกับเพื่อนร่วมงานได้.....	157
4.1.1.4	การไม่เที่ยวกลางคืนและไม่เที่ยวผู้หญิงในสถานเริงรมย์.....	165
4.1.2	การส่งเสริมให้ข้าราชการเข้าใจและรู้เท่าทันวิทยาการสมัยใหม่.....	169
4.1.2.1	การบริหารจัดการทรัพย์สินด้วยการลงทุนและทำธุรกิจอย่างรอบคอบ.....	170
4.1.2.2	การไม่ทดลองการเล่นแร่แปรธาตุเพื่อทำทองปลอม.....	175
4.2	แนวคิดคำสอนกับการสร้างสตรี: การอบรมแม่เรือนเพื่อปรับตัวในวิถีสังคมสมัยใหม่.....	178
4.2.1	การสนับสนุนให้สตรีมีการศึกษาแบบสมัยใหม่.....	179
4.2.1.1	การรู้หนังสือและมีความรู้รอบตัว.....	180
4.2.1.2	การมีความรู้วิชาการเรือนแบบสมัยใหม่.....	183
4.2.2	การส่งเสริมให้สตรีรู้จักเลือกแต่งกายแบบตะวันตกอย่างเหมาะสม.....	187
4.3	แนวคิดคำสอนกับการสร้างเด็ก: การบริหารเด็กเพื่อรับมือกับปัญหาสังคมในยุคสยามสมัยใหม่.....	190
4.3.1	การพัฒนาคุณลักษณะของเด็กในสถานสงเคราะห์.....	191
4.3.1.1	การมีความกตัญญูรู้คุณผู้มีพระคุณและเชื่อฟังครูอาจารย์.....	192
4.3.1.2	การมีความขยันหมั่นเพียรในการศึกษาและการประกอบอาชีพ.....	194
4.3.2	การปลูกฝังให้เด็กมีไหวพริบและรู้จักเอาตัวรอดจากภัยมิฉฉาชีพ.....	197
บทที่ 5	วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองยุคชาตินิยม: แนวคิดและบริบทสังคมนิยมรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475.....	203
5.1	แนวคิดคำสอนกับการสร้างพ่อแม่และครู : การกำหนดบทบาทหน้าที่ของผู้ปกครองเพื่อสร้างพลเมืองดีให้แก่ชาติ.....	204
5.1.1	การทำหน้าที่อบรมสั่งสอนและดูแลเด็กจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่.....	205
5.1.1.1	การเป็นแบบอย่างที่ดีและไม่สนับสนุนเด็กในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง.....	206
5.1.1.2	การสนับสนุนให้เด็กเข้าเรียนในโรงเรียนเมื่อถึงวัยที่สมควร.....	210

5.1.1.3	การมีเหตุผลและมีวิธีอบรมสั่งสอนเด็กที่เหมาะสม.....	213
5.1.1.4	การส่งเสริมพัฒนาการตามวัยและตามความถนัดของเด็ก.....	218
5.1.2	การสอนความรู้และคุณธรรมที่เด็กควรยอมรับและปฏิบัติในฐานะพลเมืองของชาติ .	223
5.1.2.1	การให้ความรู้เรื่องประวัติศาสตร์และการเมืองการปกครองซึ่งแสดงสิทธิธรรม ของชาติ.....	224
5.1.2.2	การกำหนดบุคลิกภาพและคุณธรรมที่เด็กในชาติต้องปฏิบัติ	231
5.2	แนวคิดคำสอนกับการสร้างสตรี: การส่งเสริมสิทธิและหน้าที่พลเมืองสตรีเพื่อพัฒนาชาติ...	236
5.2.1	การยกระดับสถานภาพและบทบาทของสตรีให้เท่าเทียมกับบุรุษ	237
5.2.1.1	การมีความรู้ขั้นสูงและประกอบอาชีพเพื่อหาเลี้ยงตนเองได้.....	238
5.2.1.2	การมีสิทธิ์ตัดสินใจเลือกคู่ครองและกำหนดสถานภาพการครองเรือนได้	243
5.2.2	การกำหนดหน้าที่และพฤติกรรมของสตรีในการอยู่ร่วมกับสังคม	248
5.2.2.1	การมีหน้าที่ต่อชาติและทำคุณประโยชน์เพื่อส่วนรวม	249
5.2.2.2	การปรับตัวตามกระแสสังคมอย่างเหมาะสม.....	252
5.3	แนวคิดคำสอนกับการสร้างคนรุ่นใหม่: การพัฒนาคุณลักษณะของพลเมืองรุ่นใหม่เพื่อสร้าง ชาติ.....	255
5.3.1	การแสดงความรักชาติ สนับสนุนกิจการที่เป็นประโยชน์ต่อชาติและปฏิบัติตามนโยบาย ของรัฐ.....	256
5.3.1.1	การแสดงความกล้าหาญและพร้อมเสียสละเพื่อชาติบ้านเมือง	257
5.3.1.2	การยอมรับนโยบายการเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 กับฝ่ายสัมพันธมิตร ...	261
5.3.1.3	การมีสุขปฏิบัติที่ดีและรักษาสุขอนามัยตามหลักการสาธารณสุขที่รัฐกำหนด ...	266
5.3.2	การเลือกรับวัฒนธรรมและค่านิยมตะวันตกอย่างเหมาะสม	272
5.3.3	การวางแผนจัดการการเงินและทรัพย์สินอย่างถูกวิธี	277
5.3.4	การวางตัวกับผู้อาวุโสและสตรีอย่างเหมาะสม	282
5.3.4.1	การไม่โอ้อวดตนเองและมีความอ่อนน้อมถ่อมตน	282
5.3.4.2	การยกย่องให้เกียรติ และปฏิบัติตนต่อสตรีอย่างเหมาะสม	286

บทที่ 6 สรุปลผลและอภิปรายผล 291

 6.1 สรุปลผลการศึษา 291

 6.2 อภิปรายผลการศึกษา 296

 6.3 ข้อเสนอแนะ 299

รายการอ้างอิง 300

ประวัติผู้เขียน 323

สารบัญตาราง

ตาราง 1 รายชื่อกวีพระบรมวงศานุวงศ์ เชื้อพระวงศ์และขุนนางข้าราชการที่มีบทบาททางการเมืองการปกครอง ในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475	93
ตาราง 2 รายชื่อกวีพระบรมวงศานุวงศ์ เชื้อพระวงศ์และขุนนางข้าราชการที่มีบทบาททางการศึกษา ในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475	98
ตาราง 3 รายชื่อกวีพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนางข้าราชการในสังกัดกรมกองอื่น ๆ และทหารมหาดเล็ก ในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475	101

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในประวัติศาสตร์วรรณกรรมไทย วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองปรากฏอยู่เป็นจำนวนมากและปรากฏอยู่ในทุกยุคสมัย เนื่องจากเนื้อหาที่ว่าด้วย “คำสอน” หรือการอบรมสั่งสอนนั้นมีส่วนสัมพันธ์กับบริบทสังคม กวีมุ่งขีดเกลาสมาชิกในสังคมแต่ละยุคสมัยให้ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข ในระยะแรกการประมวลทัศนะ ค่านิยม แบบแผนที่สมาชิกในสังคมให้การยอมรับมักถ่ายทอดในรูปแบบมุขปาฐะ ถ่ายทอดในกลุ่มสมาชิกเล็ก ๆ ก่อนขยายไปสู่สังคมวงกว้างผ่านลายลักษณ์อักษร การสอนจึงจำเป็นต้องมีกลวิธีทางวรรณศิลป์เพื่อโน้มน้าวใจผู้อ่านให้เห็นคล้อยตามไปด้วย สาระประโยชน์จากเนื้อหาคำสอนและความเพลิดเพลินทางอารมณ์จากวรรณศิลป์ ทำให้วรรณกรรมคำสอนยังคงได้รับการผลิตซ้ำในฐานะผลงานสร้างสรรค์ทางศิลปะและปัญญามาอย่างต่อเนื่อง

วรรณกรรมคำสอนที่ได้รับการสันนิษฐานว่ารวบรวมขึ้นมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยคือ **สุภาสิตพระร่วง** แม้ว่าประเด็นเรื่องยุคสมัยที่แต่งและรวบรวมเรื่อง**สุภาสิตพระร่วง**จะเป็นประเด็นที่นักวิชาการมีความคิดเห็นแตกต่างกัน นักวิชาการกลุ่มหนึ่งมีความคิดเห็นว่า เรื่อง**สุภาสิตพระร่วง**น่าจะแต่งขึ้นใหม่ในสมัยหลัง โดยพิจารณาจากถ้อยคำสำนวน นักวิชาการอีกกลุ่มหนึ่งมีความเห็นว่าเรื่อง**สุภาสิตพระร่วง**นี้จะแต่งและรวบรวมขึ้นในสมัยสุโขทัย แต่อาจมีการนำมาชำระหรือขีดเกลาเพิ่มเติมในสมัยหลัง อย่างไรก็ตาม ในทัศนะของผู้วิจัยประกอบกับการพิจารณาทั้งด้านฉันทลักษณ์ เนื้อหาคำสอนและถ้อยคำสำนวนภาษา เรื่อง**สุภาสิตพระร่วง**น่าจะเป็นวรรณกรรมคำสอนที่รวบรวมขึ้นครั้งแรกในสมัยสุโขทัยแต่อาจจะมีการชำระปรับปรุงบทประพันธ์บางส่วนขึ้นในสมัยหลัง มีเนื้อหาเป็นคำสอนที่วางระเบียบการอยู่ร่วมกันของกลุ่มชน กวีมุ่งอบรมสั่งสอนคนในบ้านเมืองให้ดำเนินชีวิตไปตามอุดมคติเนื่องจากสังคมสมัยสุโขทัยอยู่ในช่วงรวบรวมกลุ่มชนและเริ่มต้นสร้างความมั่นคงในอาณาจักร

ในสมัยอยุธยาต่อเนื่องมาถึงสมัยธนบุรี วรรณกรรมคำสอนส่วนใหญ่มีที่มาจากอินเดียผ่านทางวรรณคดีชาดกและคัมภีร์ทางศาสนาเรื่องต่าง ๆ เช่น **วีรบุรุษชาดก คัมภีร์มหาภารตะ** ฯลฯ เนื้อหาที่ส่งสอนบุคคลทั่วไปและกลุ่มบุคคลในราชสำนัก ได้แก่ 1) วรรณกรรมสอนพระมหากษัตริย์ สอนหลักราชธรรม หลักการปกครองราษฎรและการดูแลบ้านเมืองให้สงบสุข เช่น **เรื่องโคลงทรงรถสอนพระราม** 2) วรรณกรรมสอนขุนนาง ข้าราชการสำนักให้ประพฤติปฏิบัติต่อพระมหากษัตริย์อย่างมี

ระเบียบแบบแผน เช่น โคลงพาลีสอนน้อง โคลงราชสวัสดิ์ โคลงราชานูวัตร พระราชนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และ 3) วรรณกรรมสอนสตรีชั้นสูง เช่น เรื่องกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ฉบับพระยาราชสุภาวดีและพระภิกษุอินทโธสมัยธนบุรี ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นวรรณกรรมที่แต่งซ่อมจากของเก่าที่ลบเลือนหรือชำรุดไปก่อนหน้านี้

ในสมัยอยุธยาถึงธนบุรีโดยเฉพาะในสมัยอยุธยาตอนปลาย กลุ่มเป้าหมายการสอนส่วนใหญ่เป็นขุนนางในราชสำนัก สาเหตุประการหนึ่งมาจากสภาพสังคมในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศที่เกิดปัญหาการขยายอิทธิพลและแสวงหาผลประโยชน์ของขุนนาง ทำให้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงพยายามควบคุมการขยายอิทธิพลและผลประโยชน์ของบรรดาขุนนางเพื่อป้องกันปัญหาการก่อกบฏชิงราชสมบัติ ทั้งการตราพระราชกำหนด การออกกฎหมายต่าง ๆ และใช้พระราชนิพนธ์เป็นเครื่องมือสนับสนุนการปกครอง และรักษาความสงบสุขของบ้านเมืองด้วย (เล็กดา อิมใจ, 2529: 182-184)

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นโดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 3 มีการแต่งและเผยแพร่วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองมากขึ้น เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์ให้ราษฎรได้สดับตรับฟังเรื่องประเทืองปัญญาและได้อ่านสุภาชิตอย่างแพร่หลาย เพราะสภาพสังคมขณะนั้นเริ่มเสื่อมโทรม มีผู้รู้หนังสือจำนวนไม่มาก นอกจากนี้ การเข้ามาของชาวตะวันตก โดยเฉพาะคณะหมอสอนศาสนาชาวอเมริกันที่เข้ามาเผยแผ่คริสต์ศาสนาเป็นอีกสาเหตุหนึ่งของการแต่งวรรณกรรมคำสอน ด้วยวัตถุประสงค์เพื่ออบรมความประพฤติของคนในสังคมให้เหมาะสมกับค่านิยมไม่ประพฤติออกนอกกริต (พิสิทธิ กอบบุญ, 2551: 9)

กลุ่มเป้าหมายการสอนมีทั้งบุคคลทั่วไปและเฉพาะกลุ่ม ได้แก่ วรรณกรรมสอนพระมหากษัตริย์และสอนเจ้านาย เช่น เรื่อง**ฉันทอัษฎาพานร** พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส **สวัสดิรักษา** และ**เพลงยาวถวายโอวาท**ของสุนทรภู่ วรรณกรรมสอนข้าราชการ เช่น **ฉันทพาลีสอนน้อง** พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส วรรณกรรมสอนสตรี เช่น เรื่อง**กฤษณาสอนน้องคำฉันท์** พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เรื่อง**โอวาทกระสัตรี** วรรณกรรมสอนเด็ก เช่น เรื่อง**สุภาชิตสอนเด็ก** เรื่อง**ปรมัตถ์คำกลอน** เนื้อหาส่วนใหญ่มุ่งสอนแบบแผนความประพฤติตามความเชื่อที่ได้สืบทอดกันมาโดยระบุเป็นข้อห้ามคำสั่งหรือบอกข้อควรประพฤติปฏิบัติไว้อย่างชัดเจน

ในสมัยรัชกาลที่ 4 วรรณกรรมคำสอนที่สันนิษฐานว่าเกิดขึ้นในยุคนี้ ได้แก่ เรื่อง**อิศรญาณภาชิต** เรื่อง**สุภาชิตสอนหญิง** เรื่อง**โคลงสุภาชิตประจำภาพในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม** เป็นต้น กวีสร้างงานเพื่อสอนกลุ่มบุคคลทั่วไปทั้งบุรุษและสตรี ด้านกลวิธีการสอน นอกจากกวีระบุข้อ

ปฏิบัติอย่างตรงไปตรงมาแล้ว ยังมีการใช้ภาษาในทำนองประชดประชัน มีน้ำเสียงวิพากษ์วิจารณ์ พฤติกรรมบุคคลที่กวีไม่พึงประสงค์อยู่ด้วย อย่างไรก็ตาม บทบาทของวรรณกรรมคำสอนในฐานะ เครื่องมือแสดงทัศนะของกวีเข้ามาเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสภาพการเมืองการปกครอง สภาพเศรษฐกิจ และสังคมมากขึ้น ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา

จากที่กล่าวมา สรุปเกี่ยวกับการสร้างและการเผยแพร่วรรณกรรมคำสอนสมัยสุโขทัยจนถึงสมัย รัตนโกสินทร์ตอนต้นได้ว่า วรรณกรรมคำสอนในยุคจารีตมีข้อมูลเกี่ยวกับผู้สร้างและผู้รวบรวมผลงาน ที่จำกัด เนื่องจากบางเรื่องไม่ระบุชื่อกวี ส่วนวรรณกรรมเรื่องที่มีหลักฐานระบุชัดเจนนั้น กลุ่มผู้สร้าง และรวบรวมผลงานส่วนใหญ่คือ พระมหากษัตริย์ กลุ่มคนในราชสำนักซึ่งได้รับมอบหมายให้สร้างและ รวบรวมผลงาน ตลอดจนพระภิกษุสงฆ์ซึ่งมีความรู้ความสามารถด้านการแต่งคำประพันธ์ วรรณกรรม คำสอนส่วนใหญ่มีเนื้อหาอิงกับภษิตตะวันตกและเรื่องเล่าในคัมภีร์พระพุทธศาสนา อาทิ อรรถกถา ชาดก อรรถกถาธรรมบท คัมภีร์และวรรณกรรมอินเดีย เช่น มหาकाพย์เรื่องต่าง ๆ ที่ไทยรับมาจาก วรรณคดีสันสกฤต วรรณกรรมโลกนี้ติ ฯลฯ นอกจากนี้ เนื้อหาคำสอนบางส่วนยังรวบรวมมาจาก ค่านิยมและภษิตโบราณที่สืบทอดกันมาด้วย ในด้านกลุ่มเป้าหมายการสอน มีการแบ่งกลุ่มผู้รับ การสอนตามสถานภาพทางสังคม เพศและวัยอย่างชัดเจน สถานะของผู้สอนในตัวบทมักจะเป็นผู้ที่มี อาวุโสสูงกว่าผู้รับการสอน เช่น “บิดามารดา” สอน “บุตร” “ครู” สอน “ศิษย์” และ “พี่” สอน “น้อง” นอกจากนี้ ผู้สอนกับผู้รับการสอนในตัวบทส่วนใหญ่มีสายสัมพันธ์ใกล้ชิดกันทางสายเลือด กวีนิยมเผยแพร่ผลงานในรูปแบบร้อยกรองขนาดยาว มีการจารึกลงบนแผ่นศิลา จารลงในใบลานและ เขียนในสมุดข่อย ซึ่งสมัยต่อมาเรียกว่า สมุดไทย วิธีการเผยแพร่ดังกล่าวเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ การเผยแพร่ผลงานอยู่ในวงจำกัด เนื่องจากเผยแพร่ได้คราวละไม่มากนัก จุดประสงค์การเผยแพร่เป็นไป เพื่อแสดงฝีมือทางการประพันธ์และสร้างเป็นกุศล โดยนิยมเผยแพร่ในราชสำนักและศาสนสถาน ใน ด้านเนื้อหาการสอน วรรณกรรมคำสอนสมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเน้นการสอนข้อ ปฏิบัติและจริยธรรมเพื่อความเป็นสิริมงคล มุ่งจัดระเบียบชีวิตและสังคมโดยใช้หลักความเชื่อทาง ศาสนาและค่านิยมในระบบอุปถัมภ์ ทั้งนี้ กวีมักถ่ายทอดคำสอนโดยกำหนดเป็นข้อห้ามและข้อปฏิบัติ อย่างตรงไปตรงมา บางครั้งมีการเปรียบเทียบโดยใช้ภาพพจน์และให้เหตุผลตามหลักความเชื่อและวิธี คิดแบบจารีต

เมื่อศึกษาภูมิหลังดังกล่าว ผู้วิจัยพบว่าวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475 มีลักษณะที่น่าสนใจอันสะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนผ่าน วัฒนธรรมการสอนแบบจารีตมาสู่วัฒนธรรมการสอนในยุคสยามสมัยใหม่ อีกทั้งเนื้อหาคำสอนมี ลักษณะสัมพันธ์กับบริบทสังคมซึ่งอธิบายเป็นประเด็นได้ ดังนี้

ประการแรก ปัจจัยทางสังคมมีผลต่อการสร้างและเผยแพร่วรรณกรรมคำสอนในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 ทำให้มีลักษณะหลากหลายและขยายไปสู่สาธารณชนมากขึ้น นอกจากนี้ การสร้างและการเผยแพร่ผลงานในยุคสยามสมัยใหม่ยังต่างไปจากยุคจารีต เช่น กลุ่มผู้สร้างผลงานมิได้จำกัดเฉพาะชนชั้นนำหรือนักปราชญ์ผู้รู้ในสังคมเท่านั้น แต่ยังเปิดโอกาสให้บุคคลทั่วไปในสังคมได้ร่วมสร้างผลงานวรรณกรรมคำสอนมากขึ้น ทั้งนี้ แหล่งที่มาของเนื้อหาคำสอนยังหลากหลายและสอดคล้องกับบริบทสังคม มีการนำวรรณกรรมคำสอนโบราณหลายเรื่องมาแต่งใหม่หรือตีความใหม่ โดยส่วนใหญ่เป็นคำสอนที่มีปัจจัยสืบเนื่องกับบริบทสังคมในยุคสยามสมัยใหม่ ในตัวบทบางเรื่องพบว่ากวีได้รับอิทธิพลมาจากสุภาชิตและวรรณกรรมตะวันตก เช่น **โคลงสุภาชิตติศปกรณัม** **โคลงสุภาชิตพระราชนิพนธ์ในหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิต** ฯลฯ

นอกจากนี้ วรรณกรรมคำสอนในยุคสยามสมัยใหม่มีเป้าหมายการสอนเป็นกลุ่มบุคคลที่หลากหลายและเฉพาะเจาะจงขึ้น กลุ่มเป้าหมายบางส่วนเป็นผู้อ่านที่เกิดขึ้นใหม่ในบริบทเฉพาะสมัย อาทิ กลุ่มเด็กในสถานสงเคราะห์สมัยรัชกาลที่ 5 ได้แก่ **เรื่องดอกสร้อยสุภาชิตสำหรับโรงเรียนเด็กของพระอรรคชายาเธอ** กลุ่มเด็กนักเรียนและบุคลากรทางการศึกษาซึ่งเป็นสมาชิกของสิ่งพิมพ์รายคาบในยุคสมัย เช่น **หนังสือพิมพ์เด็ก** **หนังสือพิมพ์อนุสสุภาภาษาอนุกรม** กลุ่มพ่อแม่และผู้ปกครองเด็กในสมัยรัชกาลที่ 6 เช่น **กลอนสุภาพเรื่องพ่อแม่รังแกฉัน** **เรื่องนรางกูโรวาท** สถานะของผู้สอนในตัวบทเริ่มมีลักษณะที่คลี่คลายจากวัฒนธรรมการสอนแบบจารีต คือ ผู้สอนในตัวบทอาจมีอาวุโสน้อยกว่าผู้รับการสอนและอาจไม่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดทางสายเลือด เช่น **เรื่องสุภาชิตสอนแม่ยาย** มีเนื้อหาการสอน “แม่ยาย” เพื่อระบายความคับข้องใจส่วนตัวของบุตรเขย นอกจากนี้ ความเจริญก้าวหน้าของโรงพิมพ์และระบบการพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีการเผยแพร่ตัวบทจำนวนมากขึ้น ตัวบทส่วนใหญ่ได้รับความนิยมนำไปพิมพ์ในสิ่งพิมพ์รายคาบ (periodical) อาทิ หนังสือพิมพ์ วารสาร นิตยสารซึ่งถือเป็นสื่อของยุคสมัยที่แพร่ข้อมูลความรู้ได้อย่างรวดเร็ว

ความน่าสนใจอีกประการคือ วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475 เกิดขึ้นในบริบทสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างมาก แนวคิดทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจและสังคมในยุคสยามสมัยใหม่ส่งผลให้คำสอนมีลักษณะที่ปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย นอกจากนี้ การถ่ายทอดคำสอนในแต่ละยุคสมัยยังสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของคนในบริบทสังคมที่แตกต่างกัน ทั้งยังมีบทบาทช่วยขัดเกลาและโน้มน้าวใจคนให้ประพฤติตนตามความคาดหวังของกวีและค่านิยมเฉพาะสมัย

ในสมัยรัชกาลที่ 5 อำนาจของจักรวรรดินิยมที่แผ่อิทธิพลมาถึงภูมิภาคเอเชีย ทำให้สยามต้องสร้างความมั่นคงและรักษาความเป็นเอกราชโดยพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญตามวิถีดั้งเดิมของสากล เพื่อให้

ชาวตะวันตกยอมรับในฐานะชาติที่มีอารยะ การปฏิรูปสยามทั้งด้านการเมือง สังคม กฎหมายและการศึกษาจึงเกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าวอย่างชัดเจน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ภายในบ้านเมืองให้มีความเจริญก้าวหน้า ทั้งปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดิน การปฏิรูปเศรษฐกิจ การวางรากฐานกิจการสาธารณสุข รวมถึงการพัฒนาคนในบ้านเมืองให้มีความรู้ มีคุณธรรมและมีปัญญาเท่าทันเหตุการณ์ต่าง ๆ นอกจากการจัดตั้งโรงเรียนเป็นสถานที่อบรมสั่งสอนคนในชาติให้รู้วิชาหนังสือแล้ว ในช่วงเวลานั้นยังมีการจัดพิมพ์หนังสือสอนศาสนาและหนังสือเรียนอื่น ๆ เพื่อแจกจ่ายแก่ราษฎรอย่างแพร่หลาย ส่วนพระราชโอรสและข้าราชการบริพารในรัชสมัยที่มีโอกาสได้ไปศึกษาต่อต่างประเทศ ยังได้ริเริ่มการออกสิ่งพิมพ์รายคาบ (periodical) เพื่อให้เป็นสื่อเผยแพร่ข่าวสารและวรรณกรรมประเภทต่าง ๆ ของบรรดานักประพันธ์ใหม่ สังคมในยุคสยามสมัยใหม่จึงมีความเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา (ชัย เรื่องศิลป์, 2545: 167-192)

ส่วนในสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสืบสานพระราชกรณียกิจต่อจากพระราชบิดาเพื่อปฏิรูปประเทศ เช่น การพัฒนาคมนาคมขนส่งและการสื่อสารในประเทศ การขยายหน่วยงานด้านการแพทย์สาธารณสุขแบบสมัยใหม่เพื่อเพิ่มจำนวนประชากรและแก้ปัญหาขาดกำลังคนซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาบ้านเมือง การยกระดับสถานภาพและบทบาทของสตรี การปลูกฝังให้คนในชาติมีการศึกษาอย่างทั่วถึงและให้ความสำคัญกับการอบรมให้ความรู้แก่เด็กและเยาวชนซึ่งเป็นกำลังสำคัญของชาติในอนาคต ฯลฯ แนวพระราชดำริทั้งด้านการศึกษาและการสาธารณสุขต่อมาได้รับการสืบสานและพัฒนาในสมัยรัชกาลที่ 7 อย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ ในช่วงเวลาดังกล่าว สยามประสบปัญหาการเมืองภายในประเทศ อีกทั้งได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในต่างประเทศ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงนำแนวคิดชาตินิยมซึ่งเชื่อมโยงกับความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์มาสร้างสำนึกความเป็นชาติ เช่น การกำหนดคุณลักษณะของพลเมืองดีของชาติ การเผยแพร่งานพระราชนิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับการปลูกใจให้รักชาติ (ปิยนารถ บุนนาค, 2550: 127)

บริบทสังคมข้างต้นมีผลต่อการเสนอแนวคิดคำสอนในวรรณกรรมคำสอนทั้งสองยุคสมัย ซึ่งสะท้อนให้เห็นวิถีคิดและโลกทัศน์ที่ต่างไปจากยุคจารีต เช่น ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นช่วงเวลาของการเปิดรับวิทยาการความรู้เพื่อนำมาพัฒนาบ้านเมือง รวมถึงเผยแพร่วิถีคิดเกี่ยวกับการจัดการโรคและดำเนินการด้านสาธารณสุขที่ต่างไปจากเดิม ข้าราชการในฐานะผู้ประสานงานระหว่างรัฐกับราษฎรจึงจำเป็นต้องมีความรู้เรื่องสุขอนามัยและดูแลสุขภาพอนามัยส่วนตัวได้ เพราะข้าราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 ถือเป็นกำลังสำคัญที่ช่วยจัดการระบบสาธารณสุขและแนะนำราษฎรในท้องที่ต่าง ๆ ให้เข้าใจการรักษาสุขอนามัยเพื่อป้องกันโรคตามแนวทางการแพทย์แบบตะวันตก ในเรื่องพจนานุกรม สุกาสิตสอนหนุ่ม โคลง

อุภัยพากย์และโคลงพิพิธพากย์ในหนังสือ**วชิรญาณวิเศษ** มีคำสอนข้าราชการให้รักษาสุขอนามัยส่วนตัว และเข้าใจสาเหตุการเกิดโรคติดต่อซึ่งเกิดจากสภาพแวดล้อมและการใช้ชีวิตอย่างไม่ถูกสุขลักษณะ เช่น อหิวาตกโรค โรคผิวหนัง โรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ ฯลฯ

แนวคิดคำสอนดังกล่าวต่างไปจากลักษณะการสอนในวรรณกรรมก่อนรับอิทธิพลตะวันตก เช่น เรื่อง **สวัสดิรักษา**หลายสำนวนมีเนื้อหาคำสอนเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพลักษณะในชีวิตประจำวัน กวีสอนโดยให้เหตุผลเชื่อมโยงกับความเชื่อเรื่องสิริมงคล เชื่อว่าการปฏิบัติตามคำสอนย่อมเกิดสิริมงคลในชีวิต (สมเด็จพระยาตำราจรรายานุกาพ, 2516: 485-486) ขณะที่ กวีในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้รับอิทธิพลความคิดเรื่องการดูแลสุขภาพอนามัยมาจากตะวันตก กวีจึงให้เหตุผลโดยชี้ให้เห็นผลกระทบจากโรคติดต่อ โดยเฉพาะผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของข้าราชการในฐานะผู้เป็นตัวแทนของรัฐ

ในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา เนื้อหาคำสอนในวรรณกรรมบางเรื่องมุ่งปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยม โดยเฉพาะการสนับสนุนให้คนในชาติปฏิบัติตามพระบรมราชาบายและแสดงให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์คือผู้นำของชาติ พลเมืองในชาติเดียวกันจะต้องแสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ เช่น เรื่อง**นรางกูโรวาท นารีเรื่อนาม สุภาชิตพระร่วงคำโคลงและโคลงสุภาชิตพระราชนิพนธ์**ในหนังสือ**พิมพ์ดุสิตสมิต** กวีได้เชื่อมโยงความเป็นชาติกับพระมหากษัตริย์เข้าไว้ด้วยกันและกำหนดหน้าที่ของพลเมืองที่พึงมีต่อชาติ แนวคิดดังกล่าวเป็นผลมาจากทัศนะเรื่องชาติที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมและการปรับใช้แนวคิดชาตินิยมการเมือง ซึ่งปลูกฝังความเป็นชาติในเชิงสถาบันที่ประกอบด้วย ชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ ขณะที่ยุควรรณกรรมคำสอนในยุคจารีตส่วนใหญ่ มุ่งถ่ายทอดคำสอนให้จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์โดยมิได้มีการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับความเป็นชาติ กวีมักจะเน้นย้ำคุณสมบัติที่ดีของผู้ปกครองบ้านเมืองและหน้าที่ของข้าราชการสำนักตามหลักราชาธรรม

จากข้างต้นทำให้ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองในสมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 มิได้มีบทบาทเพียงการอบรมหลักคุณธรรมจริยธรรมเพื่อควบคุมความประพฤติส่วนตัวของบุคคลในสังคม ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของวรรณกรรมคำสอนยุคจารีตเท่านั้น แต่น่าจะมีบทบาทในการปลูกฝังวิถีคิดแบบสมัยใหม่เพื่อพัฒนาคนในชาติให้ทัดเทียมมาตรฐานความเจริญของอารยประเทศ ทั้งยังมีการเชื่อมโยงหลักประพจน์ส่วนตัวเข้ากับภาพลักษณ์ทางสังคมและความมั่นคงของชาติมากขึ้น ทั้งนี้ “คำสอน” ในวรรณกรรมคำสอนยุคสยามสมัยใหม่ยังนับเป็นเครื่องมือการสื่อสารที่รวดเร็วและมีประสิทธิภาพ เพราะเข้าถึงกลุ่มคนส่วนใหญ่ในยุคสมัยได้ด้วยระบบการพิมพ์

ขณะที่ในระยะเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 และหลังจากนั้น การแต่งวรรณกรรมคำสอนร้อยกรองชบเซาลง แม้จะมีการตีพิมพ์อยู่บ้างแต่ก็เผยแพร่ไม่สม่ำเสมอ ปัจจัยสำคัญมาจากนักเขียนใน

ยุคนั้นนิยมใช้ร้อยแก้วในการสื่อสารความคิดมากขึ้น งานร้อยกรองส่วนใหญ่มุ่งเน้นสุนทรียะทางอารมณ์ และมีเนื้อหาสะท้อนสังคมอย่างกว้าง ๆ (อวยพร มิลินทางกูร, 2519: 54-67) ประเด็นดังกล่าวเมื่อพิจารณาร่วมกับกลุ่มข้อมูลที่เลือกมาศึกษา ผู้วิจัยพบว่า วรรณกรรมคำสอนร้อยกรองมีจำนวนลดน้อยลงมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 7 เรื่อยมาจนถึงช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง เห็นได้จากตัวบทที่สร้างสรรค์ขึ้นและตีพิมพ์รวมเล่มเป็นหนังสือในสมัยรัชกาลที่ 7 มีจำนวนไม่มาก เช่น เรื่อง **โคลงกระทู้คติโลก** เรื่อง **บทกล่อมอนามัย** ส่วนตัวบทที่ตีพิมพ์ลงในคอลัมน์ประจำของสิ่งพิมพ์รายคาบ (periodical) อาทิ หนังสือพิมพ์ วารสาร นิตยสารที่มีความถี่ในการตีพิมพ์ต่อเนื่องในระหว่างพ.ศ. 2468-พ.ศ.2474 ผู้วิจัยพบว่า พื้นที่ของคอลัมน์ประจำที่นำเสนอวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรอง เช่น **คอลัมน์ภาษิตานุสร** ในหนังสือพิมพ์ **สยามราษฎร์** ฉบับตั้งแต่พ.ศ.2468 เป็นต้นมาได้ปรับเปลี่ยนเป็นการเสนอภาษิตสั้น ๆ ลักษณะคล้ายคำขวัญ บางฉบับเสนอข่าวสารประจำวันหรือตีพิมพ์บทความแสดงความคิดเห็นของนักเขียนประจำ ส่วนคอลัมน์ในสิ่งพิมพ์รายคาบบางฉบับ เช่น **คอลัมน์มาสาธุสตรณ** ในหนังสือพิมพ์ **ไทยเชชม** ฉบับตั้งแต่พ.ศ.2474 เป็นต้นมา บรรณาธิการได้คัดเลือกวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองที่แต่งในสมัยรัชกาลที่ 6 มาพิมพ์ซ้ำ หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 สิ่งพิมพ์รายคาบ (periodical) อาทิ หนังสือพิมพ์ วารสาร นิตยสารที่เคยตีพิมพ์งานวรรณกรรมคำสอนร้อยกรองบางส่วนหยุดตีพิมพ์ เปลี่ยนเป็นการนำเสนอคำขวัญและข้อความคำเชิญชวนสั้น ๆ เพื่อส่งเสริมนโยบายรัฐนิยมและสร้างภาพลักษณ์ของผู้นำประเทศ

จากบริบทดังกล่าว ผู้วิจัยมีความเห็นว่า วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475 เป็นกลุ่มข้อมูลที่โดดเด่นและน่าสนใจศึกษา เพราะถือเป็นตัวอย่างสำคัญของผลงานร้อยกรองที่แต่งและเผยแพร่เป็นวงกว้าง ในช่วงที่บริบททางวรรณกรรมและสังคมวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงจากอิทธิพลตะวันตก นอกจากนี้ การปฏิรูปสังคมเพื่อปรับประเทศสู่ความทันสมัยยังมีส่วนสัมพันธ์กับการนำเสนอแนวคิดคำสอนที่หลากหลาย แตกต่างไปจากค่านิยมแบบจารีต วรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 จึงน่าจะมีบทบาทด้านการถ่ายทอดความคิด อุดมการณ์และวิถีปฏิบัติของคนในสังคมภายหลังการรับอิทธิพลตะวันตก เพราะการพัฒนาด้านปัญญาและคุณธรรมของคนในบ้านเมืองเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการที่ทำให้บ้านเมืองเจริญก้าวหน้าและได้รับการยอมรับในฐานะชาติที่มีอารยะ

เมื่อศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยพบว่า ยังไม่มีผู้ศึกษาภาพรวมของความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมประเภทคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475 กับบริบททางสังคมอย่างลึกซึ้งมาก่อน สันนิษฐานว่าช่วงเวลาดังกล่าว วรรณกรรมแนวใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกได้รับความนิยมมากขึ้น กอปรกับกลุ่มข้อมูลมักได้รับการนำมาพิมพ์แทรกหรือพิมพ์ร่วมกับวรรณกรรมประเภทอื่น ๆ ในสิ่งพิมพ์รายคาบทำให้ปัจจุบันมีข้อจำกัดด้านการค้นคว้า

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงเลือกศึกษาวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง.พ.ศ.2475 เพื่อแสดงให้เห็นวัฒนธรรมการสอนในยุคสยามสมัยใหม่ซึ่งมีการขยายขยายและปรับเปลี่ยนมาจากยุคจารีต การศึกษาดังกล่าวย่อมแสดงให้เห็นว่าท่ามกลางเหตุการณ์ความเปลี่ยนแปลงซึ่งส่งผลกระทบต่อชาติบ้านเมืองหลายด้าน วรณกรรมกลุ่มนี้เลือกนำเสนอแนวคิดคำสอนที่มีบทบาทต่อยุคสมัยและสังคมอย่างไร ผลจากการศึกษาน่าจะช่วยขยายองค์ความรู้เกี่ยวกับวรรณกรรมคำสอนในช่วงหลังรับอิทธิพลตะวันตก ซึ่งในปัจจุบันบางส่วนจัดเก็บในรูปแบบสิ่งพิมพ์หายากและไม่ใคร่พิลัมให้แพร่หลายยิ่งขึ้น ทั้งยังเป็นแนวทางการศึกษาวรรณกรรมคำสอนในมิติอื่น ๆ ต่อไป

1.2 ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

1.2.1 เพื่อศึกษาการสร้างและการเผยแพร่วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475

1.2.2 เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475 กับบริบทสังคม

1.3. สมมติฐานของการศึกษา

1.3.1. วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475 มีการสร้างและเผยแพร่วรรณกรรมที่ขยายตัวสู่สาธารณชนมากขึ้น มีที่มาของคำสอนและกลุ่มเป้าหมายการสอนที่หลากหลายกว่าเดิม ส่วนด้านรูปแบบการประพันธ์ มีทั้งที่สืบทอดตามขนบและปรับให้สอดคล้องกับการนำไปใช้ตามยุคสมัย เช่น การปรับให้เป็นร้อยกรองขนาดสั้น การใช้แต่งประกอบงานเขียนประเภทร้อยแก้ว

1.3.2 วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475 สัมพันธ์กับบริบทสังคมโดยแบ่งเป็น 2 ช่วงเวลา ช่วงแรกในสมัยรัชกาลที่ 5 กวีเสนอคำสอนซึ่งสัมพันธ์กับบริบทสังคมที่มีการรวมอำนาจสู่ศูนย์กลางโดยการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินและเริ่มสร้างค่านิยมใหม่เกี่ยวกับการศึกษา ส่วนช่วงที่ 2 ในสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475 กวีได้เสนอคำสอนซึ่งสัมพันธ์กับแนวพระราชดำริเรื่องการสร้างชาติและกระแสนิยมวัฒนธรรมตะวันตกในสังคม เช่น การปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยม การเปิดโอกาสให้สตรีมีบทบาทเท่าเทียมกับบุรุษ และการวิพากษ์วิจารณ์พฤติกรรมคนไทยที่เลียนแบบตะวันตก

1.4 ขอบเขตการศึกษา

ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตการศึกษาวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 เป็น 2 ประเด็น ได้แก่

1.4.1 เกณฑ์ในการคัดเลือกข้อมูล ผู้วิจัยกำหนดเกณฑ์ในการคัดเลือกข้อมูลไว้ 5 ประการ ดังนี้

1.4.1.1 ผู้วิจัยเลือกศึกษาตัวบทที่แต่งขึ้นและตีพิมพ์เผยแพร่ในช่วงเวลาที่กำหนด มีเนื้อความที่สันนิษฐานถึงปีที่แต่งได้ หรือมีข้อมูลระบุปีที่แต่งในแต่ละยุคสมัยไว้ในเอกสารหรือหนังสือที่อ้างอิงได้ ดังนั้น ตัวบทที่ระบุเพียงปีที่พิมพ์ แต่ไม่มีข้อมูลที่สันนิษฐานได้ว่าแต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475 อย่างชัดเจน ผู้วิจัยไม่นำมาศึกษา

1.4.1.2 ผู้วิจัยเลือกศึกษาวรรณกรรมคำสอนที่มีเนื้อหาตามลักษณะที่กำหนดไว้ในนิยามศัพท์เฉพาะ แม้บางเรื่องจะมีได้มีการระบุไว้ในชื่อเรื่องว่าเป็นวรรณกรรมคำสอน เช่น เรื่อง **ความรู้เล็ก ๆ น้อย ๆ เรื่องนารีเรื่องนาม ฯลฯ** ส่วนกลุ่มวรรณกรรมคำสอนที่เนื่องด้วยธรรมะ ตามการให้นิยามของนิยะดา เหล่าสุนทร (2540: 187-211) เช่น **เรื่องสุภาสิตคำโคลง** โรงพิมพ์ครูสมิท บางคอแหลม **เรื่องสุภาสิตโลกกับธรรมของหลวงอภิบาลบรมศักดิ์ (นิตดา ตฤชณานนท์) เรื่องอักษรสุภาสิตของพระยาอนุกุลวิธาร ฯลฯ** ผู้วิจัยไม่นำมาศึกษาในครั้งนี้ เนื่องจาก ผู้วิจัยเห็นว่าวรรณกรรมกลุ่มนี้จัดอยู่ในประเภทวรรณกรรมทางศาสนา

1.4.1.3 วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองเรื่องที่มีการเผยแพร่ในสิ่งพิมพ์รายคาบก่อนรวมเล่มพิมพ์เป็นหนังสือในสมัยหลัง ผู้วิจัยจะเลือกเก็บข้อมูลจากหนังสือรวมเล่มเป็นหลักเพื่อความสืบเนื่องและความสมบูรณ์ของเนื้อหา

1.4.1.4 วรรณกรรมคำสอนเรื่องที่มีสำนวนเหมือนกันหรือเป็นสำนวนที่เห็นได้ชัดว่าเกลากลอนมาจากกัน ผู้วิจัยจะเลือกใช้สำนวนที่มีการตีพิมพ์เผยแพร่ก่อน เช่น **สุภาสิตพระร่วงสำนวนวัดเกาะ** แต่งขึ้นเมื่อพ.ศ.2425 มีสำนวนเดียวกับเนื้อหาส่วนที่ 2 ของ **สุภาสิตพระร่วงกลอนลิลิต** ซึ่งแต่งเมื่อ พ.ศ.2419 ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเลือกศึกษา **สุภาสิตพระร่วงกลอนลิลิต** ส่วนเรื่องที่มีลีลาภาษาที่แตกต่างเล็กน้อย จนสันนิษฐานได้ว่าเป็นการเกลากลอน ผู้วิจัยจะเลือกศึกษาเล่มที่มีการแต่งหรือพิมพ์เผยแพร่ก่อน เช่น เรื่อง **พิภกสอนบุตรของมหัดขาววังหน้า** เรื่อง **พิภกสอนบุตรในวชิรญาณ** และ **คำกลอนสุภาสิตเรื่องพิภกสอนเบญกาย** ผู้วิจัยเลือกศึกษาเรื่อง **พิภกสอนบุตรในวชิรญาณ** และ **คำกลอนสุภาสิตเรื่องพิภกสอนเบญกาย** ซึ่งเป็นสำนวนที่แต่งขึ้นก่อน เรื่อง **คำฉันท์สอนหญิงในหนังสือวชิรญาณ** และ **คำฉันท์สอนหญิงในหนังสือสตรีนิพนธ์** ผู้วิจัยเลือกศึกษาเรื่อง **คำฉันท์สอนหญิงในหนังสือวชิรญาณ** ซึ่งเผยแพร่ก่อนสำนวนหลัง

1.4.1.5 สิ่งพิมพ์รายคาบ (periodical) อาทิ หนังสือพิมพ์ วารสาร นิตยสารฉบับที่เลือกมาเป็นตัวแทนการศึกษาในงานวิจัยฉบับนี้ จะต้องมีคุณลักษณะการตีพิมพ์ต่อเนื่องเป็นรายสัปดาห์ รายทศ-รายปักษ์หรือรายเดือน สิ่งพิมพ์รายคาบฉบับที่ใช้เป็นตัวแทนในการศึกษาจะต้องมีคอลัมน์ประจำที่นำเสนอวรรณกรรมคำสอนร้อยกรองอย่างน้อย 1 คอลัมน์ และสำนักหอสมุดแห่งชาติยังคงรักษาต้นฉบับเป็นหลักฐานแสดงให้เห็นว่ามีการเผยแพร่วรรณกรรมคำสอนในคอลัมน์มากกว่า 5 ฉบับขึ้นไป ทั้งนี้ ตัวบทดังกล่าวอาจแต่งขึ้นใหม่เพื่อเผยแพร่เฉพาะแหล่งหรือเป็นผลงานที่ได้รับรางวัลจากการประกวดจากความเห็นชอบของกองบรรณาธิการ

1.4.2 จำนวนข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา ผู้วิจัยเลือกศึกษาวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475 ที่มาจากแหล่งตีพิมพ์ 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่พิมพ์เป็นหนังสือจำนวน 57 เรื่อง และกลุ่มที่ตีพิมพ์ลงในคอลัมน์ประจำของสิ่งพิมพ์รายคาบ (periodical) อาทิ หนังสือพิมพ์ วารสาร นิตยสาร 10 ชื่อ จำนวน 547 บทประพันธ์ จำแนกได้ดังนี้

1.4.2.1 กลุ่มข้อมูลในสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2411-พ.ศ. 2453)

1) กลุ่มที่พิมพ์เป็นหนังสือจำนวน 37 เรื่อง

1.4.2.2 กลุ่มข้อมูลในสมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2453-พ.ศ. 2467)

2.1) กลุ่มที่พิมพ์เป็นหนังสือจำนวน 16 เรื่อง

2.2) กลุ่มที่ตีพิมพ์ลงในคอลัมน์ประจำจำนวน 434 บทประพันธ์

1.4.2.3 กลุ่มข้อมูลในสมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2468-พ.ศ. 2475)

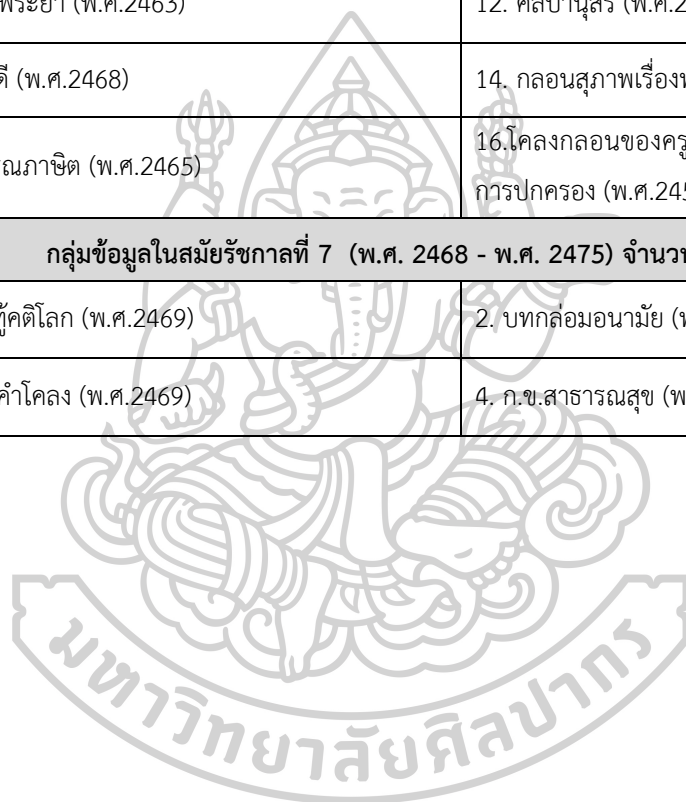
3.1) กลุ่มที่พิมพ์เป็นหนังสือจำนวน 4 เรื่อง

3.2) กลุ่มที่ตีพิมพ์ลงในคอลัมน์ประจำจำนวน 113 บทประพันธ์

รายชื่อวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองที่มีการพิมพ์รวมเล่มเป็นหนังสือ

กลุ่มข้อมูลในสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2411 - พ.ศ. 2453) จำนวน 37 เรื่อง	
1. สุภาสิตพระร่วงกลอนลิลิต (พ.ศ.2419)	2. สุภาสิตทสอนเด็ก (พ.ศ.2419)
3. โคลงสุภาสิตเจ้านาย (พ.ศ.2420)	4. โคลงสุภาสิตพิพิธธรรม (พ.ศ.2420)
5. นารีศรีสวัสดิ์ (หลังพ.ศ. 2420)	6. โคลงสุภาสิตอศปกรณัม (พ.ศ.2421-พ.ศ. 2432)
7. สุภาสิตสอนผู้เป็นข้าราชการ (พ.ศ.2422)	8. สุภาสิตนฤพุมนาการ (พ.ศ.2423)
9. โคลงอุภัยพากย์ (พ.ศ.2423- พ.ศ.2436)	10. โคลงพิพิธพากย์ (พ.ศ.2427- พ.ศ.2437)
11. โลกนิติคำโคลง (พ.ศ.2428)	12. ความเพียรแลความอดสาหัส (พ.ศ.2428)
13. ลิลิตสุภาสิตแสดงญาติสามัคคี (พ.ศ.2428)	14. ฉวาพิชาติภิไสย (พ.ศ.2430)
15. บทดอกสร้อยสุภาสิตสำหรับโรงเรียนเด็กของพระ อรรคชายาเธอ (พ.ศ.2431)	16. ธนัญชโยวาท (พ.ศ.2431)
17. เทวีกฤษณาสอนขนิษฐาคินีหรือกฤษณา สอนน้องคำกลอน (พ.ศ.2432)	18. วชิรญาณสุภาสิต (พ.ศ.2432)
19. คำกลอนสุภาสิตเรื่องพิเภกสอนเบญกาย (พ.ศ.2432)	20. คำกลอนสุภาสิตเรื่องพาลีสอนน้องหรือ กลอนพาลีสอนน้องอย่างใหม่ (พ.ศ.2432)
21. ปกิริโณวาท (พ.ศ.2435)	22. โคลงกระทู้วชิรญาณ (พ.ศ.2436)
23. ฉัตรสามชั้น (พ.ศ.2437)	24. อุทาหรณ์สอนจิตต์กนิษฐา (พ.ศ.2437)
25. โคลงภาสิตพระร่วง (พ.ศ.2438)	26. สุภาสิตสอนหนุ่ม (พ.ศ.2435)
27. โคลงกระทู้สุภาสิต (พ.ศ.2439)	28. โคลงโบราณจรรยา (พ.ศ.2439)
29. ดอกส้อยภาสิตเรื่องนั้ก (พ.ศ.2439)	30. โคลงสุภาสิตคำเปรียบ (พ.ศ.2445)
31. ฉันท์สอนหญิง (พ.ศ.2443)	32. พาโลวาทคำฉันท์ (พ.ศ.2446)
33. ปลุกใจนารี (พ.ศ.2446)	34. พิเภกสอนบุตรเ็นวชิรญาณ (ก่อน พ.ศ. 2447)
35. ประดนตรีธรรมคำโคลง (พ.ศ.2447)	36. บำรุงนารี (พ.ศ.2449)
37. พจนานูสาสน์ (พ.ศ.2450)	

กลุ่มข้อมูลในสมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2453 - พ.ศ. 2467) จำนวน 16 เรื่อง	
1. นราภุมาร (พ.ศ.2453)	2. กลบทสุภาสิต (พ.ศ.2454)
3. สุภาสิตพระร่วงคำโคลง (พ.ศ.2458)	4. สุภาสิตสอนแม่ยาย (พ.ศ.2459)
5. สุภาสิตกันยืมเงิน (พ.ศ.2461)	6. นารีเรื่องนาม (พ.ศ.2462)
7. ความรู้เล็ก ๆ น้อย ๆ (พ.ศ.2462-พ.ศ.2463)	8. โคลงโลกนิติจำแลง (พ.ศ.2462-พ.ศ.2463)
9. โคลงสุภาสิตพระราชนิพนธ์ (พ.ศ.2462-พ.ศ.2463)	10. กลอนสุภาพเรื่องหญิงไทย (พ.ศ.2463)
11. หัวใจเจ้าพระยา (พ.ศ.2463)	12. ศิลปานุสร (พ.ศ.2466)
13. แม่เรือนดี (พ.ศ.2468)	14. กลอนสุภาพเรื่องพ่อแม่ร้างแค้น (พ.ศ.2468)
15. ลิลิตปริณภาพิต (พ.ศ.2465)	16. โคลงกลอนของครูเทพช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ.2456-พ.ศ.2475)
กลุ่มข้อมูลในสมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2468 - พ.ศ. 2475) จำนวน 4 เรื่อง	
1. โคลงกระทู้คดีโลก (พ.ศ.2469)	2. บทกล่อมอนามัย (พ.ศ.2469)
3. หิโตปเทศคำโคลง (พ.ศ.2469)	4. ก.ข.สาธารณสุข (พ.ศ.2472)

รายชื่อคอลัมน์ประจำของสิ่งพิมพ์รายคาบ (periodical) อาทิ หนังสือพิมพ์ วารสาร นิตยสารที่
พิมพ์เผยแพร่วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรอง

ชื่อของสิ่งพิมพ์รายคาบ (periodical)	ชื่อคอลัมน์	จำนวน
1. ไทย (พ.ศ.2451-พ.ศ.2458)	คอลัมน์นิจจากาลานุสร	97 บท
2. ประชูปใหม่ (พ.ศ.2451-พ.ศ.2455)	คอลัมน์การประกวตรางวัลประจำฉบับ	116 บท
3. อิศรสมัยไทยเจริญ (พ.ศ.2457)	คอลัมน์การประกวตรางวัลประจำฉบับ	11 บท
4. การ์ตูน (พ.ศ.2468- พ.ศ.2469)	คอลัมน์ธรรมานุสร	14 บท
5. อนุสภากาชาดอุปกรณ (พ.ศ.2469-พ.ศ.2471)	คอลัมน์โคลงอนามัยและตอกสร้อยสุภาชิตเรื่องต่าง ๆ	13 บท
6. เด็ก (พ.ศ.2466)	คอลัมน์ทศกาลานุสรและคอลัมน์ธรรมานุสร	5 บท
	คอลัมน์ประกวตกรวี	15 บท
7. สยามราชภูรี (พ.ศ.2466-พ.ศ.2467)	คอลัมน์ภาสิตานุสร	112 บท
8. ไทยเชชม (พ.ศ.2467-พ.ศ.2474)	คอลัมน์มาสาณุสรณ	64 บท
9. สตรีไทย (พ.ศ.2468-พ.ศ.2470)	คอลัมน์นารีคดีสาร	72 บท
10. ไทยใต้ (พ.ศ.2473-พ.ศ.2475)	คอลัมน์ไทยใต้ภาชิต	28 บท

1.5. ข้อตกลงเบื้องต้น

1.5.1 ในการศึกษาตัวบท ผู้วิจัยยึดตามอักษรวิธีจากต้นฉบับซึ่งอาจมีวิธีการเขียน การถ่ายถอดเสียงหรือสะกดคำต่างไปจากภาษาไทยปัจจุบัน นอกจากนี้ การอ้างอิงชื่อหนังสือหรือชื่อคอลัมน์ประจำในสิ่งพิมพ์รายคาบ ผู้วิจัยจะใช้ตัวอักษรตัวหนา เช่น “เรื่อง **หัวใจเจ้าพระยา**” “เรื่อง **โคลงสุภาชิตสอนเจ้านาย**” เป็นต้น

1.5.2 ผู้วิจัยกำหนดใช้คำเรียก สิ่งพิมพ์รายคาบ (periodical) ในงานวิจัยฉบับนี้เป็นคำเรียกเดียวกันคือคำว่า “หนังสือพิมพ์” กรณีคอลัมน์ประจำในหนังสือพิมพ์บางฉบับที่ไม่มีชื่อคอลัมน์ ผู้วิจัยจะระบุตามหน้าที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์เป็นประจำ เช่น “พิมพ์เผยแพร่ในหน้า 15-20 ประจำ” เป็นต้น กรณีคอลัมน์เผยแพร่วรรณกรรมคำสอนที่ได้รับรางวัลประจำฉบับซึ่งไม่มีชื่อคอลัมน์และหน้าที่พิมพ์เผยแพร่เป็นประจำ ผู้วิจัยจะเรียกคอลัมน์ดังกล่าวว่า “คอลัมน์การประกวตรางวัลประจำฉบับ”

1.5.3 ผู้ศึกษาเลือกเก็บข้อมูลวรรณกรรมคำสอนภาคกลางจากเอกสารทั้งที่เป็นรูปเล่มและถ่ายข้อมูลจากต้นฉบับในรูปแบบไมโครฟิล์ม ข้อมูลดังกล่าวจะต้องไม่อยู่ในสภาพชำรุดหรือรอคอยการแก้ไขตามบัญชีรายชื่อหนังสือพิมพ์และวารสารที่ถ่ายไมโครฟิล์มและไมโครแจ็กเก็ตของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

1.6. นิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา

การนิยามความหมายของวรรณกรรมคำสอน ส่วนใหญ่ให้ความเห็นตรงกันว่า วรรณกรรมที่จะจัดอยู่ในประเภทวรรณกรรมคำสอนได้จะต้องมีวัตถุประสงค์เพื่อการสั่งสอนอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม การพิจารณาข้อมูลของนักวิชาการเพื่อจัดประเภทวรรณกรรมคำสอนแบ่งเป็น 2 ความคิดเห็น นักวิชาการกลุ่มแรก เช่น ธวัช ปุณฺณทก (2525 : 389) ศรีสุตา จรียาสกุล (2533: 5) และพิสิทธิ กอบบุญ (2551: 254) จัดประเภทวรรณกรรมคำสอนโดยครอบคลุมถึงวรรณกรรมทางศาสนา นักวิชาการอีกกลุ่ม เช่น อุดม หนูทอง (2528: 1) วีรวัฒน์ อินทรพร (2561: 10) และอภิรักษ์ณ เกษมผลกุล (2561: 30-41) มีความเห็นว่า วรรณกรรมคำสอนนั้นมีเนื้อหาที่มุ่งสอนแนวปฏิบัติด้านการดำเนินชีวิตในสังคม ส่วนเนื้อหาการสอนหรืออธิบายหลักธรรมต่าง ๆ นั้นถือเป็นลักษณะเด่นของวรรณกรรมทางศาสนา

ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ วรรณกรรมคำสอน หมายถึง งานเขียนที่มีวัตถุประสงค์การแต่งเพื่อมุ่งสอนการวางตน ให้แนวทางการปฏิบัติตนแก่บุคคลต่าง ๆ โดยเน้นบทบาทหน้าที่ของแต่ละบุคคลซึ่งเป็นที่ยอมรับในสังคมหนึ่งในช่วงเวลาหนึ่ง เช่น หน้าที่ของเด็ก การวางตัวของผู้หญิง การวางตัวของผู้ชาย เป็นต้น นอกจากนี้ หนังสือที่จะจัดให้เป็นวรรณกรรมคำสอนได้นั้นจะต้องมีศิลปะการประพันธ์ที่มุ่งโน้มน้าวใจให้ผู้อ่านคล้อยตามและยอมรับคำสอนด้วย

1.7 วิธีการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และเสนอผลการวิจัยในรูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) โดยมีขั้นตอนดังนี้

1.7.1. ขั้นรวบรวมข้อมูล

1.7.1.1 ศึกษาวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475 จากเอกสารที่เผยแพร่ในรูปแบบหนังสือ สิ่งพิมพ์รายคาบและไมโครฟิล์ม

1.7.1.2 ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475

1.7.2. ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล

1.7.2.1 ศึกษาการสร้างและการเผยแพร่วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475

1.7.2.2 ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 กับบริบทสังคม

1.7.3. ชั้นสรุปและอภิปรายผล

1.7.4. ชี้นำเสนอข้อมูล โดยนำเสนอผลการศึกษาในรูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์

1.8. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.8.1 ทำให้เข้าใจการสร้างและการเผยแพร่วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475

1.8.2 ทำให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475 กับบริบทสังคม

1.8.3 ทำให้มองเห็นภาพรวมของวรรณกรรมคำสอนในสมัยรัตนโกสินทร์และช่วยเติมเต็มประวัติวรรณกรรมคำสอนในสมัยรัตนโกสินทร์ให้สมบูรณ์ขึ้น

1.8.4 ทำให้วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ที่อยู่ในรูปแบบเอกสารสิ่งพิมพ์และรูปแบบไมโครฟอร์มเป็นที่รู้จักแพร่หลายขึ้น

1.9 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการรวบรวมและศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมคำสอนของไทยในช่วงที่ผ่านมา คือ ตั้งแต่ พ.ศ.2520 ซึ่งเป็นยุคแรกเริ่มของการนำวรรณกรรมคำสอนมาใช้เป็นกลุ่มข้อมูลของการศึกษาจนถึงปัจจุบัน ผู้วิจัยพบว่า ผู้ศึกษาจากหลายสถาบันมีวิธีการคัดเลือกข้อมูล และมีแนวทางการศึกษาวรรณกรรมคำสอนซึ่งนำมาสังเคราะห์และจัดกลุ่มได้ ดังนี้

1.9.1 เอกสารและงานวิจัยที่ศึกษาวรรณกรรมคำสอนเฉพาะเรื่อง

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยทั้งหมด ผู้วิจัยพบว่า ช่วงเวลาสองทศวรรษแรก (ระหว่างพ.ศ. 2520-พ.ศ.2540) ผลงานวิทยานิพนธ์ส่วนใหญ่เลือกศึกษาและปริวรรตวรรณกรรมคำสอนท้องถิ่นโดยนำตัวบทมาศึกษาในประเด็นทางวรรณศิลป์ การสันนิษฐานที่มาและตรวจสอบชำระตัวบทจากเอกสารหลายเล่มหลายฉบับ เช่น วิทยานิพนธ์ของทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล (2520) เรื่อง วิเคราะห์วรรณกรรมล้านนาไทยเรื่องเจ้าวิฑูรสอนหลานและพระลอสอนโลก วิทยานิพนธ์ของอิรวดี ไตลังคะ(2525) เรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์คำสอนพระยามังราย วิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมคำสอนสมัย

รัตนโกสินทร์ตอนต้นเรื่องศรีสวัสดิ์วัตร ของสุภาพร คงศิริรัตน์ (2531) และประคอง กระแสชัย (2534) ศึกษาเรื่องวิเคราะห์วรรณกรรมคำสอนล้านนาไทย เรื่อง ธรรมดาสอนโลก เป็นต้น

ในทศวรรษต่อมา ผู้ศึกษามักเลือกใช้วรรณกรรมคำสอนแบบฉบับเรื่องเดียวกันแต่ต่างสำนวนมา ศึกษาตามวิธีวิทยาที่แตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น เรื่องสุภาสิตพระร่วง ได้แก่ การศึกษาเรื่อง วิเคราะห์ คำสอนในสุภาสิตพระร่วงของน้อมนิจ วงศ์สุทธิธรรม (2549ก) การศึกษาเรื่อง ความทันสมัยในสุภาสิต พระร่วง ของสุจริต เพียรชอบ (2550) และการศึกษาเรื่อง สุภาสิตบัณฑิต(ประดิษฐ์)พระร่วง ของไชยิตา มณีใส (2551)

เรื่องโคลงโลกนิติ ได้แก่ การศึกษาเรื่อง โคลงโลกนิติ: อมตะวรรณกรรมคำสอน ของสุปาณี พัดทอง (2545) และการศึกษาเรื่อง โคลงโลกนิติ สายธารแห่งสารธรรม ของวรรณศิริ ตั้งพงศัทธิ (2556) มุ่งศึกษาโคลงโลกนิติ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ซึ่งเป็นวรรณกรรม คำสอนที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย ผลการศึกษาพบว่า เรื่องโคลงโลกนิติ มีลีลาภาษาที่เข้าใจง่าย และมีความ ตีเด่นด้านเนื้อหา เป็นคำสอนที่มีเหตุผลตามหลักความจริงทั้งทางโลกและทางธรรม คำสอนต่าง ๆ สามารถ นำไปปรับใช้ได้ตามยุคสมัย อีกทั้งคติสอนใจให้แก่ผู้คนทุกระดับ ส่วนการศึกษาเรื่อง โคลงโลกนิติและ โคลงโลกนิติจำแลงของ ทรงสรรค์ นิลกำแหง (2542) และการศึกษาเรื่อง โลกนิติจำแลง การดัดแปลง โคลงโลกนิติให้เป็นวรรณคดีคำสอนที่มีลักษณะล้อและเสียดสี ของชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต (2557) มี วัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอการสร้างสรรค์และการดัดแปลงเรื่องโคลงโลกนิติจำแลงพระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ร่วมสมัยของสังคมไทยและสังคมโลก

เรื่องกฤษณาสอนน้อง ได้แก่ การศึกษาเรื่อง กฤษณาสอนน้อง ของ พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวัง เจริญ (2542) การศึกษาเรื่อง กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ฉบับกรุงธนบุรี ของอัครา บุญทิพย์ (2548) และ การศึกษาเรื่อง แบบอย่างที่ดีในกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ของน้อมนิจ วงศ์สุทธิธรรม (2549ค) ซึ่งได้ สรุปลงผลการศึกษาในแนวทางเดียวกันว่า เรื่องกฤษณาสอนน้องเป็นสุภาสิตสอนใจสตรีให้รู้จักการประพฤติ ปฏิบัติต่าง ๆ รู้จักหน้าที่ของภรรยาที่ดี ผู้แต่งได้นำเสนอคำสอนเกี่ยวกับศีลธรรม คำสอนเกี่ยวกับการครอง เรือน ตลอดจนกิริยามารยาทของกุลสตรี เป็นต้น

ผู้วิจัยพบว่า ผู้ศึกษาที่นำวรรณกรรมคำสอนเฉพาะเรื่องซึ่งแต่งขึ้นในสมัยสุโขทัยถึงสมัย รัตนโกสินทร์ตอนต้นมาเป็นกลุ่มข้อมูล ส่วนหนึ่งได้คัดเลือกวรรณกรรมคำสอนท้องถิ่นมาตรวจสอบชำระ หรือสันนิษฐานการแต่ง ขณะที่ผู้ศึกษาอีกกลุ่มมักจะคัดเลือกวรรณกรรมคำสอนเรื่องเดียวกัน แต่อาจ แตกต่างด้านยุคสมัยการแต่งหรือต่างสำนวนมาศึกษา เพื่อความเข้าใจตัวบทอย่างละเอียดลึกซึ้ง เช่น การ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบกับเนื้อหา การศึกษาเนื้อหาสาระและลักษณะทางวรรณศิลป์รวมทั้ง การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวบท การเปรียบเทียบสำนวนที่แตกต่างกัน

ส่วนการคัดเลือกวรรณกรรมคำสอนเฉพาะเรื่องที่แต่งขึ้นหลังรับอิทธิพลจากตะวันตกมาศึกษา ผลการศึกษาเสนอให้เห็นว่า บริบทสังคมมีผลต่อการสร้างสรรค์เนื้อหาวรรณกรรมคำสอน เช่น การศึกษาเรื่อง **นราภุโรวาท วรรณกรรมร้อยกรองด้านการศึกษา** ของกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ (2548) การศึกษาเรื่อง **นราภุโรวาท: การศึกษาในฐานะวรรณกรรมคำสอน** ของโสภา คชรัตน์ (2550) การศึกษาเรื่อง **พิภก สอนเบญญา: วรรณกรรมคำสอนสตรีที่ได้รับอิทธิพลจากรามเกียรติ์** ของชัชชัญญ์ วจินชัยนันท์ (2560) และการศึกษาเรื่อง **นารีเรื่องนาม: ยอดสตรีในสายตากวิสยาม กับแนวทางการดำเนินชีวิตของหญิงและชายสมัยรัชกาลที่ 6** ของพฤติษา นาคะผิว (2562) ซึ่งได้ข้อสรุปว่า นอกจากวรรณกรรมคำสอนแต่ละเรื่อง จะมีเนื้อหาที่สะท้อนสภาพสังคม วิถีชีวิตและความคิดของคนในสมัยนั้นแล้ว ผู้แต่งยังมุ่งอบรมให้ราษฎร ทั้งชายและหญิงเห็นความสำคัญของการศึกษาหาความรู้ การทำมาหาเลี้ยงชีพและกำหนดบุคลิกลักษณะ ความประพฤติของบุคคลในชาติให้เหมาะสมแก่กาลและสถานการณ์ เช่น ความรักพวกพ้องและเสียสละเพื่อส่วนรวม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมนานอารยประเทศได้

วรรณกรรมคำสอนบางเรื่องหลังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังได้รับอิทธิพลมาจากวรรณกรรมคำสอนสำนวนเก่าและมีการปรับเปลี่ยนถ้อยคำภาษาให้เหมาะสมแก่ยุคสมัย เช่น การสอดแทรกเนื้อหาความรู้เรื่องวิทยาการสมัยใหม่ มีกลวิธีการสอนโดยเพิ่มตัวอย่างที่เป็นเรื่องจริงซึ่งเกิดขึ้นในสมัยนั้น ทำให้ตัวบทมีคุณค่าหลากหลาย ได้แก่ คุณค่าด้านวรรณศิลป์และคุณค่าด้านวรรณกรรม คุณค่าด้านปัญญา รวมทั้งคุณค่าด้านสังคมอันสะท้อนให้เห็นอัจฉริยภาพของกวี ดังผลการศึกษาเรื่อง **โลกนิติจำแลง: การดัดแปลงโคลงโลกนิติให้เป็นวรรณกรรมคำสอนที่มีลักษณะล้อและเสียดสี** ของชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต (2557)

1.9.2 เอกสารและงานวิจัยที่ศึกษาวรรณกรรมคำสอนของเฉพาะกวี

การศึกษาวรรณกรรมคำสอนโดยใช้กวีผู้แต่งเป็นเกณฑ์การคัดเลือกข้อมูลไม่เป็นที่นิยมนัก อาจเป็นเพราะปัญหาจากกลุ่มข้อมูล กล่าวคือ กวีที่มีผลงานการแต่งวรรณกรรมคำสอนจำนวนหลายเรื่องนั้นมีไม่มาก นอกจากนี้ ปัญหาเกี่ยวกับความรู้เรื่องชื่อกวีก็เป็นปัญหาสำคัญอีกด้วย ดังที่ ศิริมา เจนจิตมั่น (2529: 3) ได้กล่าวไว้ว่าวรรณกรรมคำสอนของไทยส่วนใหญ่ยังไม่มียุทธศาสตร์ปรากฏแน่ชัดเรื่องกวีและสมัย การแต่ง เพราะวรรณกรรมคำสอนเกิดจากการรวบรวมคติธรรมคำสอน สุภาษิตของคนรุ่นก่อน ๆ ที่อบรมสืบต่อกันมา กวีรุ่นหลังเป็นเพียงผู้บันทึกและขัดเกลาคำสอนเหล่านั้นเป็นลายลักษณ์ จึงไม่สามารถออกนามได้ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งในอดีต ผู้อ่านอาจรู้จักกันดีอยู่แล้วว่า ใครเป็นคนแต่งวรรณกรรมเรื่องต่าง ๆ แต่เมื่อเวลาผ่านไป บุคคลที่รู้จักกวีก็ลดน้อยลง ตัวบทวรรณกรรมก็ชำรุดทรุดโทรม ข้อมูลเรื่องกวีจึงสูญหายไปด้วย

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า การคัดเลือกวรรณกรรมคำสอนของกวีในสมัยอยุธยา ผู้ศึกษามักจะคัดเลือกผลงานพระราชานิพนธ์ของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เช่น เล็กดา อิมใจ (2528) ศึกษาเรื่องการศึกษาเปรียบเทียบโคลงพระราชานิพนธ์ 6 เรื่องในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ นิยะดา เหล่าสุนทรและมะลิวัลย์ บุรณพัฒนา (2540) ศึกษาวรรณกรรมคำสอนในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ผลการศึกษา งานวิจัยทั้งสองเรื่องที่สอดคล้องกัน คือ โคลงพระราชานิพนธ์มีลักษณะร่วมด้านเนื้อหา คือ มุ่งสอนขุนนางข้าราชการมากกว่ากลุ่มบุคคลอื่น มีเนื้อหาคำสอนที่ให้ความสำคัญแก่การสอนเรื่องความซื่อสัตย์จงรักภักดี เมื่อพิจารณาร่วมกับบริบททางการเมืองในสมัยของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศแล้ว อาจกล่าวได้ว่า วรรณกรรมคำสอนกลุ่มนี้เป็นเครื่องมือช่วยสร้างและธำรงความสงบสุขของสังคมด้วย

ส่วนกลุ่มข้อมูลของกวีในสมัยรัตนโกสินทร์ ผู้ศึกษามักจะคัดเลือกวรรณกรรมของสุนทรภู่มาศึกษา เช่น สาทิต แทนบุญ (2558) ศึกษาเรื่อง วรรณกรรมคำสอนของสุนทรภู่ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในสังคมไทย รังรอง นิลประภัสสร (2545) ศึกษาเรื่อง คติธรรมในคำกลอนสุภาพของสุนทรภู่ คุณค่าที่ไม่เคยล้าสมัย ผลการศึกษาทั้งสองเรื่องพบว่า วรรณกรรมคำสอนของสุนทรภู่นั้น นอกจากจะเสนอให้เห็นโลกทัศน์และค่านิยมของคนไทยแล้ว ยังให้ข้อคิดคำสอนที่มีคุณค่านำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้ในทุกยุคสมัยอีกด้วย

1.9.3 เอกสารและงานวิจัยที่ศึกษาวรรณกรรมคำสอนเฉพาะยุคสมัย

การศึกษาวรรณกรรมคำสอนโดยใช้ยุคสมัยเป็นเกณฑ์ในการคัดเลือกข้อมูลเป็นที่นิยมของผู้ศึกษาอย่างต่อเนื่อง สมัยที่ได้รับความสนใจในการคัดเลือกข้อมูลมาศึกษา คือ สมัยรัตนโกสินทร์ ผู้ศึกษาบางส่วนได้เลือกศึกษาวรรณกรรมคำสอนโดยเฉพาะช่วงก่อนรับอิทธิพลจากตะวันตก เช่น ปราณี สุรสิทธิ์ (2527) ศึกษาเรื่องคำสอนสตรีไทยจากวรรณกรรมช่วงก่อนได้รับอิทธิพลจากตะวันตก ศิริมา เจนจิตมัน (2529) ศึกษาเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมคำสอนประเภทกลอนเพลงยาวในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ราพีง ศิลาแลง (2530) ศึกษาเรื่อง ศึกษาวรรณคดีคำสอนประเภทร้อยกรองช่วงก่อนได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมตะวันตกในเชิงจริยธรรม สาทิต แทนบุญและมาลินี แทนบุญ (2561) ศึกษาเรื่อง ลักษณะเด่นของวรรณกรรมคำสอนประเภทโคลงสุภาพสมัยอยุธยา

ส่วนเอกสารและงานวิจัยที่ศึกษากลุ่มวรรณกรรมคำสอนในยุคหลังรับอิทธิพลจากตะวันตกนั้นพบจำนวนไม่มาก เช่น พดุมิชา นาคะผิว (2557) ศึกษาเรื่อง สุภาพิตพระร่วงสมัยรัชกาลที่ 5 : การสร้างสรรค์จากสุภาพิตพระร่วงฉบับวัดพระเชตุพนฯ โดยเลือกศึกษาเรื่องสุภาพิตพระร่วงที่มีการพิมพ์เผยแพร่ในสมัยรัชกาลที่ 5 เฉพาะสำนวนที่มีการแต่งขึ้นใหม่และได้รับอิทธิพลจากรายสุภาพิตพระร่วงฉบับจารึกวัดพระเชตุพนฯ พชลินิจ จินนุ่น (2559) ศึกษาวรรณกรรมคำสอนภาคกลางยุคการพิมพ์ในงานวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาของคนไทย: ศึกษาจากวรรณกรรมคำสอนภาคกลางยุคการพิมพ์ (พ.ศ.2459 -

2493) โดยเลือกข้อมูลวรรณกรรมคำสอนรูปเล่มเหมือนคล้ายหนังสือวัดเกาะ แต่งเป็นร้อยกรองเรียงบรรทัดแบบพิมพ์ร้อยแก้วมาศึกษาจำนวน 16 เรื่อง วิทยา ปันแก้ว สมเกียรติ รักษมณีและรุจิรา เสงเเนตร (2562) ศึกษาเรื่องการวิเคราะห์กลวิธีทางภาษาและแนวความคิดการดำเนินชีวิตในประชุมโคลงสุภาษิตใน **พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** โดยเลือกศึกษาโคลงสุภาษิตจำนวน 11 เรื่องจากหนังสือชุดวรรณกรรมภาษาษิตและคำสอน ประชุมโคลงสุภาษิตในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งนี้ผู้วิจัยพบว่า ผลการศึกษาวรรณกรรมคำสอนเฉพาะยุคสมัยที่มีลักษณะร่วมกันคือ ผู้ศึกษามักจะนำเสนอคุณค่าของวรรณกรรมทั้งด้านวรรณศิลป์ ด้านปัญญา รวมทั้งด้านสังคมตลอดจนสะท้อนเนื้อหาและสอดแทรกคติที่สัมพันธ์กับยุคสมัยไว้ด้วย

1.9.4 เอกสารและงานวิจัยที่ศึกษาวรรณกรรมคำสอนเฉพาะประเด็น

การเลือกประเด็นบางประเด็นจากวรรณกรรมคำสอนมาศึกษาเป็นแนวทางการศึกษาที่พบอยู่ต่อเนื่อง ประเด็นศึกษาส่วนใหญ่สัมพันธ์กับบทบาทหน้าที่ของวรรณกรรมคำสอนที่แต่งขึ้นเพื่อนำเสนอภูมิปัญญาและบรรทัดฐานค่านิยมของคนในสังคม อาทิ การวิเคราะห์ภาพสะท้อนทางสังคมวัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ ระบบสังคมและการเมืองการปกครองที่มีอิทธิพลต่อวรรณกรรม ฯลฯ ผู้ศึกษามักจะคัดเลือกกลุ่มข้อมูลที่สอดคล้องกับประเด็นการศึกษา เช่น การคัดเลือกข้อมูลเฉพาะท้องถิ่นเพื่อศึกษาโลกทัศน์และค่านิยมเฉพาะถิ่น ได้แก่ การศึกษาเรื่อง **โลกทัศน์ชาวอีสานจากวรรณกรรมคำสอน** ของจรรยา รัตน์ รัตนกร (2535) การศึกษาเรื่อง **ความเชื่อทางศาสนาและลัทธิที่ปรากฏในวรรณกรรมคำสอนของชาวอีสาน** ของเกวณีน ภูมิกาค (2543) มีผลการศึกษาที่สะท้อนให้เห็นบทบาทวรรณกรรมคำสอนที่มีความสัมพันธ์กับความคิดและวิถีชีวิตของชาวอีสานที่ให้ความสำคัญธรรมชาติและ การครองชีวิตตามหลักพุทธศาสนา การศึกษาเรื่อง **คำสอนหญิงสาวจากวรรณกรรมพื้นบ้านภาคใต้** ของประพนธ์ เรืองณรงค์ (2556) ที่ศึกษาตัวบทวรรณกรรมมุขปาฐะและวรรณกรรมลายลักษณ์ ได้แก่ บทหนึ่งตระกูลรวมถึงสุภาษิตสอนหญิงคำกาพย์ของภาคใต้ และการศึกษาเรื่อง **คุณสมบัติของ “หญิงดี” ในสุภาษิตสอนหญิงภาคใต้ที่สัมพันธ์กับความคิด** ของพัชลินจ์ จินนุ่น (2560) ทำให้ทราบลักษณะของสตรีที่ดีในอุดมคติของชาวใต้ เป็นต้น

ผู้ศึกษาบางส่วนเลือกศึกษาประเด็นทางสังคมในวรรณกรรมคำสอนของภาคกลางด้วยเช่นกัน เช่น การศึกษาของรำพึง ศิลาลง (2530) เรื่อง **ศึกษาวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองช่วงก่อนได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมตะวันตกในเชิงจริยธรรม** ผู้ศึกษาได้เลือกวรรณกรรมคำสอนสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมาศึกษาประเด็นเรื่องจริยธรรมและพบว่า จริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมคำสอนในช่วงเวลาดังกล่าว คือ หลักจริยธรรมเพื่อการปฏิบัติให้ถูกต้องของขรवास อาทิ จริยธรรมสำหรับผู้ปกครอง จริยธรรมสำหรับคนทั่วไป จริยธรรมผู้หญิงและจริยธรรมผู้ชาย ผู้แต่งมักนำหลักธรรมทางพุทธศาสนา

ผสมผสานกับคตินิยม ความเชื่อและวิถีชีวิตของคนในสังคม ขณะที่ปราณี สุรสิทธิ์ (2527) ใช้กลุ่มข้อมูลเดียวกันในการศึกษาเรื่อง **คำสอนสตรีไทยจากวรรณกรรมช่วงก่อนได้รับอิทธิพลตะวันตก** นอกจากผลการศึกษาที่ได้จากการวิจัยเชิงคุณภาพจะแสดงให้เห็นสาระคำสอนที่สอนสตรีจากวรรณกรรมคำสอนที่แต่งเป็นคำสอนโดยตรงและเป็นคำสอนแทรกในวรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ ตามค่านิยมของคนในยุคสมัยดังกล่าวแล้ว ปราณี สุรสิทธิ์ยังใช้ผลการวิจัยเชิงปริมาณตรวจสอบทัศนคติของคนในปัจจุบันที่มีต่อประเด็นการศึกษาเพื่อให้งานวิจัยมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

จากการพิจารณาเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาวรรณกรรมคำสอนเฉพาะประเด็น ผู้วิจัยพบว่า ผลการศึกษาส่วนใหญ่เน้นประเด็นการศึกษาในเชิงสังคมโดยมุ่งแสดงให้เห็นการใช้วรรณคดีวรรณกรรมเป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจสังคม การเมืองและวัฒนธรรมของกลุ่มบุคคลในสังคมต่างยุคสมัยต่างท้องถิ่น นอกจากนี้เนื้อหาของวรรณกรรมคำสอนแต่ละเรื่องยังสะท้อนให้เห็นสภาพสังคม ความเชื่อและค่านิยมที่คนในแต่ละกลุ่มคาดหวัง ความเชื่อและค่านิยมบางประการก็ยังคงปรากฏอยู่จนถึงปัจจุบันด้วย โดยส่วนใหญ่กลุ่มข้อมูลที่ได้รับค่านิยมในการนำมาใช้ศึกษาเป็นกลุ่มวรรณกรรมคำสอนท้องถิ่นและวรรณกรรมคำสอนภาคกลางในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

1.9.5 เอกสารและงานวิจัยที่ศึกษาวรรณกรรมคำสอนเฉพาะกลุ่มเป้าหมาย

การศึกษาวรรณกรรมคำสอนหลายเรื่องโดยเลือกกลุ่มข้อมูลจากสถานภาพของผู้รับการสอนนั้น วรรณกรรมคำสอนกลุ่มที่ได้รับความนิยมนำมาศึกษามาก คือ วรรณกรรมคำสอนสตรี ผู้ศึกษามักจะรวบรวมและวิเคราะห์เนื้อหาของเอกสารต้นฉบับประเภทสุภาษิตที่ใช้สำหรับสอนสตรีในแง่มุมต่าง ๆ เช่น บทความเรื่อง **วรรณกรรมสุภาษิตสำหรับสอนผู้หญิง** ของพิมพ์พรรณ ไพบูลย์ห้วงเจริญ (2542) บทความเรื่อง **มิตินหญิงชายในวรรณกรรมคำสอนสตรี** ของกาญจนา วิชญาปกรณ์ (2554ก) และบทความเรื่อง **วาทกรรมวรรณกรรมสอนสตรี: ภาพสะท้อนบุรุษานุภาพ** ของ กาญจนา วิชญาปกรณ์ (2554ข) ทั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่า มีการคัดเลือกวรรณกรรมที่มุ่งสอนบุคคลกลุ่มอื่น ๆ ปรากฏอยู่ประปราย อาทิ การศึกษาเรื่อง **เปรียบเทียบวรรณกรรมคำสอนชายของไทย** ของ มัชฌิมา สุขคง (2548) ซึ่งทำให้มองเห็นภาพรวมวรรณกรรมคำสอนชายของไทยในด้านต่าง ๆ และลักษณะเฉพาะของสำนวนแต่ละท้องถิ่น พอพล สุกใส (2550) ศึกษาเรื่อง **“ราชสวัสดิ์”: คำสอนของวีรบุรุษชาติสำหรับข้าราชการที่สืบทอดอยู่ในวรรณกรรมคำสอน** โดยเลือกศึกษาวรรณกรรมคำสอนที่แต่งขึ้นเพื่อใช้สอนหลักประพฤติปฏิบัติของผู้เป็นข้าราชการที่มีต้นเค้าคำสอนจาก **“ราชสวัสดิ์”** ใน **วีรชาติก** จำนวน 6 เรื่อง คือ **พาลีสอนน้อง ราชสวัสดิ์ ราชานุวัตร วีรชาติกกลอนสวด สวัสดิ์รักษาและพระวิทูรสอนนัตดา**

1.9.6 เอกสารและงานวิจัยที่ศึกษาวรรณกรรมคำสอนเฉพาะท้องถิ่น

งานวิจัยส่วนหนึ่งใช้เกณฑ์ทางภูมิศาสตร์คัดเลือกข้อมูล ทำให้วรรณกรรมคำสอนท้องถิ่นหลายเรื่องเป็นกลุ่มข้อมูลหลักที่ผู้ศึกษาใช้วิเคราะห์ด้วย อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาวรรณกรรมคำสอนเฉพาะท้องถิ่นยังมีจำนวนไม่มากนัก เนื่องจากวรรณกรรมกลุ่มนี้มักจะมีการจัดเก็บไว้เฉพาะพื้นที่ ยังไม่ได้รับการปริวรรตหรือเผยแพร่ในวงกว้าง วรรณกรรมคำสอนท้องถิ่นที่ได้รับการคัดเลือกมาศึกษามากที่สุด คือ วรรณกรรมคำสอนของภาคใต้และวรรณกรรมคำสอนของภาคอีสาน เช่น อุดม หนูทอง (2528) ศึกษาเรื่อง **วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทคำสอน พัชลินจ์ จินนุ่น (2560) ศึกษาเรื่อง คุณสมบัติของ “หญิงดี” ในสุภาชิตสอนหญิงภาคใต้ที่สัมพันธ์กับความคิดความเชื่อทางพระพุทธศาสนา** โดยเลือกศึกษาจากเรื่องสุภาชิตสอนหญิงคำภักย์ สุภาชิตคำภักย์ฉบับศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต หมายเลข 291 สุภาชิตสอนหญิงฉบับนางนิล ทวีเศษและสุภาชิตสอนหญิง ฉบับศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช พุทธรักษ์ ปราบนอก (2557) ศึกษาเรื่อง **พุทธธรรมในวรรณกรรมคำสอนอีสาน** โดยเลือกศึกษาจากวรรณกรรมคำสอนอีสานจำนวน 6 เล่ม ได้แก่ พญาคำทองสอนไพร่ อินทิญาณสอนลูกอีตลีสองคองลีสี่ ลีปสุญ สาสน์สมคิด ภาพย์ปูสอนหลาน เป็นต้น ผลการศึกษาวรรณกรรมคำสอนเฉพาะท้องถิ่นส่วนใหญ่นอกจากจะทำให้เห็นเนื้อหาเชิงจริยธรรมในวรรณกรรมคำสอนแต่ละเรื่องแล้ว ยังทำให้เห็นบทบาทของวรรณกรรมคำสอนต่อวิถีชีวิต ความเชื่อ ค่านิยมและวัฒนธรรมของคนในแต่ละพื้นที่อีกด้วย

1.9.7 เอกสารและงานวิจัยที่ศึกษาวรรณกรรมคำสอนเชิงเปรียบเทียบ

การศึกษาวรรณกรรมคำสอนเชิงเปรียบเทียบเป็นการศึกษาตัวบทที่มีหลายสำนวนเพื่อพิจารณาเปรียบเทียบความพ้อง ความต่างของเนื้อเรื่อง กลวิธีการดำเนินเรื่อง ศิลปะทางการประพันธ์ ตัวบทที่มีหลายสำนวนอาจเป็นข้อมูลที่มีความแตกต่างทางยุคสมัยรวมถึงความแตกต่างทางภาษาและพื้นที่ทางภูมิศาสตร์

ผู้วิจัยพบว่า เอกสารและงานวิจัยที่ศึกษาวรรณกรรมคำสอนเชิงเปรียบเทียบมีทั้งการศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมระหว่างชาติหรือข้ามชาติ เช่น การศึกษาของ คิน เฮ ซิน (2543) เรื่อง **การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมคำสอนสตรีของไทยและเกาหลี** การศึกษาเรื่อง **การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมคำสอนไทยและลาว** ของบัวพร มาลัยคำ (2544) ซึ่งเปรียบเทียบวรรณกรรมสอนสตรีของไทยกับของต่างประเทศในด้านที่มาของเรื่อง เนื้อหา กลวิธีการประพันธ์ วิธีการสอน รวมทั้งภาพสะท้อนเกี่ยวกับภาพลักษณ์ของสตรี บทความเรื่อง **เพื่อนในสุภาชิตพระร่วง: ทักษะที่สัมพันธ์กันของชาวไทยและชาวเขมร** ของ อุบล เทศทอง (2549) โดยศึกษาคำสอนเกี่ยวกับการคบเพื่อนและทักษะเกี่ยวกับเพื่อนที่ปรากฏในรายสุภาชิตพระร่วงสำนวนจารีกวดพระเชตุพนฯเปรียบเทียบกับภษิตเขมรที่สอนเกี่ยวกับ

เพื่อน ผลการศึกษาทำให้เห็นว่า ทักษะคติเกี่ยวกับเพื่อนของคนไทยที่ปรากฏในสุภาษิตพระร่วงนั้น พบในภาษิตเขมรเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะทักษะคติที่ว่า เพื่อนมีความสำคัญและสอนให้รู้จักเลือกคบมิตร การที่สุภาษิตไทยและเขมรมีความคล้ายคลึงกัน ผู้นำเสนอบทความสันนิษฐานว่าน่าจะเกิดจากประสบการณ์ของคนทั้งสองชนชาติที่มีอาณาเขตติดต่อกัน และมีวัฒนธรรมเก่าแก่ร่วมกัน

การเปรียบเทียบสำนวนของแต่ละท้องถิ่น เช่นการศึกษาเรื่อง **เปรียบเทียบวรรณกรรมคำสอนชายของไทย** ของ มัชฌิมา สุขคง (2548) มีวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบวรรณกรรมคำสอนชายภาคกลางภาคใต้ ภาคเหนือและภาคอีสาน ผลการศึกษาดังกล่าวทำให้เห็นคุณค่าของวรรณกรรมคำสอนชายในฐานะสื่อเพื่อการอบรมสั่งสอนและมุมมองเรื่องความเป็นชายของแต่ละท้องถิ่นซึ่งสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับคติชนได้อีกทางหนึ่ง

ส่วนการศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมคำสอนต่างยุคสมัยทั้งในด้านจุดมุ่งหมายในการแต่งรูปแบบกลวิธีการประพันธ์ เนื้อหาสาระแนวคิด ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมที่แต่งขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา ผู้วิจัยพบว่ามี 2 เรื่อง คือ การศึกษาเรื่องการศึกษา **เปรียบเทียบวรรณกรรมคำสอนเรื่องโคลงโลกนิติและโคลงสุภาษิต พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว** ของวิษณุ พัฒนวิบูลย์ (2541) การศึกษาเรื่อง **โคลงโลกนิติและโคลงโลกนิติ จำแลงของทรงสรรค์ นิลกำแหง (2542)** ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า แม้ว่าตัวบทวรรณกรรมต่างยุคสมัยคือในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะมีลักษณะร่วมกันในด้านรูปแบบการประพันธ์หรือการนำเสนอสาระคำสอนด้านการอยู่ร่วมกันในสถาบันต่าง ๆ แต่ผู้แต่งวรรณกรรมคำสอนในแต่ละยุคสมัยได้นำเสนอเนื้อหาโดยคำนึงถึงบริบทสังคม มุ่งแสดงค่านิยมที่เหมาะสมกับสภาพสังคมในช่วงเวลาที่แต่ง เมื่อเปรียบเทียบกันแล้ว วรรณกรรมคำสอนที่แต่งขึ้นในยุคหลังจึงมักจะมีการปรุงเนื้อหาเพื่อทำให้ผู้อ่านเข้าถึงอรรถรสทางวรรณศิลป์มากยิ่งขึ้น ทั้งยังเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการของวรรณกรรมคำสอนแต่ละยุคสมัยด้วย

1.9.8 เอกสารและงานวิจัยที่ศึกษาวรรณกรรมคำสอนโดยใช้มุมมองทฤษฎีตะวันตก

การศึกษาวรรณกรรมคำสอนโดยประยุกต์ใช้ทฤษฎีตะวันตกเป็นที่นิยมในช่วง พ.ศ. 2550 เป็นต้นมา ผู้ศึกษามีวิธีการศึกษาโดยประยุกต์แนวคิดและหลักการตลอดจนระเบียบวิธีจากฐานคิดของนักคิดในวัฒนธรรมตะวันตกเพื่อตีความหมายและคุณค่าของตัวบทวรรณกรรมคำสอนเรื่องต่าง ๆ อาทิ การศึกษาโดยประยุกต์ใช้ทฤษฎีมุมมองแบบสตรีนิยม เช่น การศึกษาเรื่อง **สตรียานุภาพในภณาสอนน้องคำฉันท** ของ กาญจนา วิชญาปกรณ์ (2552) มุ่งทำให้เห็นลักษณะเด่นทางเนื้อหาของเรื่องภณาสอนน้องคำฉันทที่มุ่งนำเสนอปัญญาและความปรารถนาของสตรีที่รู้จักผ่อนปรน ปรับตนเข้ากับสามี บุคคลอื่นและสิ่งรอบตัวได้ง่าย คุณสมบัติเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้สตรีอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุขและมีเกียรติ

ขณะที่ นัทธนัย ประสานนาม (2556) ศึกษาเรื่อง **วรรณกรรมคำสอนของไทย : การสืบทอดอุดมการณ์ปิตาธิปไตย** พบว่า วรรณกรรมคำสอนของไทยทำหน้าที่สืบทอดอุดมการณ์ปิตาธิปไตยผ่านคำสอนสตรีเรื่องกิริยามารยาท การดูแลรูปลักษณ์ให้งดงามและการกำหนดหน้าที่ของสตรีภายในบ้าน การศึกษาเรื่อง **มิติหญิงชายในวรรณกรรมสอนสตรี** ของกาญจนา วิชญาปกรณ์ (2554ก) และการศึกษาเรื่อง **วาทกรรมวรรณกรรมสอนสตรี : ภาพสะท้อนบุรุษานุภาพ** ของกาญจนา วิชญาปกรณ์ (2554ข) ผลการศึกษาพบว่า ด้วยบริบทสังคมที่ชายเป็นใหญ่ วรรณกรรมคำสอนสตรีแต่ละเรื่องสะท้อนให้เห็นว่า บุรุษมีอำนาจเหนือสตรี บุรุษมีอำนาจในการจัดระเบียบสังคมและกำหนดบทบาทหน้าที่ของบุรุษและสตรีเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข เอกสารและงานวิจัยที่มีแนวทางการศึกษาโดยประยุกต์แนวคิดทฤษฎีของตะวันตก นอกจากจะทำให้เห็นวาทกรรมทางสังคมที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับวรรณกรรมคำสอนแล้ว ยังแสดงให้เห็นการใช้มุมมองใหม่ ๆ ในการเชื่อมโยงและพิสูจน์ข้อมูลกับปรากฏการณ์ทางสังคมวัฒนธรรมนอกตัวบทวรรณกรรมอย่างน่าสนใจ

1.9.9 เอกสารและงานวิจัยที่ศึกษาวรรณกรรมประเภทอื่นในฐานะวรรณกรรมคำสอน

การศึกษาวรรณกรรมประเภทอื่นในฐานะวรรณกรรมคำสอนเป็นแนวทางการศึกษาที่ผู้ศึกษามุ่งวิเคราะห์และตีความสาระคำสอนในวรรณกรรมกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งอาจไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อการสอนโดยตรง ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงมักระบุประเภทหลักของวรรณกรรมไว้ในหัวข้อการศึกษาอย่างชัดเจน

จากการค้นคว้า ผู้วิจัยพบว่า ผู้ศึกษาส่วนใหญ่ได้เลือกกลุ่มงานร้อยแก้วที่เกิดขึ้นเนื่องจากปัจจัยทางสังคมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาศึกษาในฐานะวรรณกรรมคำสอนเป็นจำนวนมาก อาทิ การศึกษางานกลุ่มพระบรมราชาวาทในฐานะวรรณกรรมคำสอน ได้แก่ การศึกษาเรื่อง **คำพ่อสอน: พระบรมราชาวาทของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานแก่พระเจ้าลูกยาเธอที่เสด็จไปทรงศึกษาในทวีปยุโรป** ของปริญญา ฤทธิ์เจริญ (2555) และพรรณราย ชาญศิริ (2560) ศึกษาเรื่อง **พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่พระราชโอรส : วรรณกรรมคำสอนในบริบทการปรับประเทศให้ทันสมัย** ผลการศึกษาด้านเนื้อหาของทั้งสองเรื่องนี้พบว่า พระราชหัตถเลขาหรือพระบรมราชาวาทของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีเนื้อหาที่สะท้อนให้เห็นความรักและความห่วงใยของพ่อที่ต้องการให้ลูกเติบโตเป็นคนดี พร้อมด้วยสติปัญญา ความรู้และคุณธรรมทั้งในเรื่องการวางตน การรู้จักใช้จ่าย ความอดสาหัสในการศึกษาเล่าเรียน สิ่งสำคัญที่พระองค์ทรงเน้นย้ำแก่พระราชโอรสอยู่เสมอคือ การรู้จักวางตัวและการประนีประนอมเมื่อต้องไปอยู่อาศัยภายในยุโรปเพื่อมุ่งทำให้ประเทศรอดพ้นจากอำนาจของลัทธิจักรวรรดินิยม อภิษญา ขวสุทธิ์ (2565) ศึกษาเรื่อง **การศึกษาพระราชดำรัสและพระบรมราชาวาทของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะวรรณกรรมคำสอน** ผลการศึกษพบว่า พระราชดำรัสและพระบรมราชาวาทของ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งได้พระราชทานแก่คณะบุคคลในระหว่าง พ.ศ.2453 - พ.ศ.2468 มีลักษณะเด่นด้านคำสอนที่มุ่งเน้นในเรื่องความเป็นพลเมืองดีให้แก่กลุ่มคนต่าง ๆ เช่น การเป็นพลเมืองที่มีความรักชาติ รู้จักหน้าที่ของตนเอง เป็นผู้ที่มีคุณธรรมและมีการศึกษา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงแนวคิดเรื่องความเป็นพลเมืองดีผ่านกลวิธีการประพันธ์ที่มีวรรณศิลป์ นอกจากนี้ยังมีการผสมผสานสาธกโวหาร การเล่าประสบการณ์และการใช้ภาษาเชิงวิพากษ์

นวนิยายเป็นงานอีกกลุ่มที่มีผู้เลือกศึกษาในฐานะวรรณกรรมคำสอนเป็นจำนวนมาก ตัวอย่างเช่น วิทยานิพนธ์ของอรอุษา สุวรรณประเทศ (2544) ศึกษาเรื่อง **จดหมายจางวางหว่า : คุณค่าและความสำคัญต่อพัฒนาการวรรณกรรมไทย** พบว่า จดหมายจางวางหว่า มีลักษณะการผสมผสานประเภทระหว่างวรรณกรรมคำสอนและวรรณกรรมแนวขบขัน มีเนื้อหาคำสอนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตในสังคมไทยช่วงเริ่มรับอารยธรรมจากตะวันตก คำสอนส่วนใหญ่ได้รับการนำเสนอผ่านการใช้ภาษาและเหตุการณ์ขบขัน จดหมายจางวางหว่าจึงมีความสำคัญในฐานะวรรณกรรมคำสอนแนวใหม่ที่น่าคำสอนมาถ่ายทอดผ่านอารมณ์ขันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ขณะที่การศึกษาเรื่อง **การศึกษานวนิยายฉายภาพชีวิตไทยร่วมสมัย (2520-2547)** ของวรรณนะ หนูหมื่น(2552) ได้เสนอให้เห็นว่า นวนิยายปัจจุบันก็มีลักษณะที่มุ่งเสนอคำสอนให้เข้าใจชีวิตโดยนำเสนอแนวคิดทางคุณธรรมผ่านการเผชิญปัญหาของตัวละครและการต่อสู้กับความอ่อนแอ ความขัดแย้งภายในจิตใจ จัดการแก้ปัญหาและสถานการณ์จนประสบความสำเร็จ บำหยัน อิมสำราญ (2547) ศึกษาเรื่อง **ผู้อยู่เหนือเงาใจ? ของสุภา ศิริมานนท์ : วรรณกรรมคำสอนพระราชานอกกระแสจารีต** ผลการศึกษาพบว่า นวนิยายเรื่องดังกล่าวเป็นวรรณกรรมคำสอนพระมหากษัตริย์ที่อยู่ในรูปแบบนวนิยายอิงประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรีและมุ่งนำเสนอมุมมองต่อชนชั้นปกครองด้วยทัศนะที่ต่างไปจากวรรณกรรมคำสอนยุคก่อนหน้า

นอกจากนี้ เรื่องเล่าประเภทอื่น ๆ ก็ยังมีผู้นำมาศึกษาในฐานะวรรณกรรมคำสอนอยู่บ้าง อาทิ ฉันทภูวนาท สังขประดิษฐ์ (2542) ศึกษาเรื่อง **คอลัมน์ตอบปัญหาชีวิต: การศึกษาในฐานะวรรณกรรมคำสอนร่วมสมัย** การศึกษาเรื่อง **บทเพลงเพื่อแม่: วรรณกรรมคำสอนร่วมสมัย** ของ สุนันท์ ภัคภานนท์ (2557) เป็นต้น

งานวิจัยที่ใช้วิธีการศึกษาเรื่องเล่าหรือวรรณกรรมประเภทอื่นในฐานะวรรณกรรมคำสอนส่วนใหญ่เป็นการศึกษาในช่วง พ.ศ.2540 เป็นต้นมา การศึกษาในแนวทางดังกล่าวทำให้มองเห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมคำสอนกับวรรณกรรมหรือเรื่องเล่าประเภทอื่น ๆ นอกจากนี้ ผู้ศึกษาบางส่วนได้เชื่อมโยงตัวบทเข้ากับประเด็นการศึกษาเรื่องค่านิยม ความเชื่อ สังคมและการเมืองวัฒนธรรม ประกอบด้วยทำให้เห็นทั้งความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคมและวรรณกรรมคำสอนในแง่มุมใหม่ที่มีปฏิสัมพันธ์กับคนร่วมสมัยมากขึ้น

จากข้างต้น จะเห็นได้ว่า ผู้ศึกษาวรรณกรรมคำสอนในช่วงที่ผ่านมา มีเกณฑ์การคัดเลือกและกำหนดขอบเขตข้อมูลวรรณกรรมคำสอนที่หลากหลาย ทั้งการศึกษาเฉพาะเรื่อง การศึกษาเฉพาะกวี การศึกษาเฉพาะยุคสมัย การศึกษาเฉพาะประเด็น การศึกษาเฉพาะกลุ่มเป้าหมายการสอนและการศึกษาเฉพาะท้องถิ่นที่ผู้แต่งสร้างสรรค์ผลงาน ฯลฯ ผลการศึกษานอกจากจะทำให้เห็นการเลือกใช้แหล่งข้อมูลของผู้ศึกษาวิจัยด้านวรรณกรรมคำสอนที่ผ่านมาแล้ว ยังทำให้เห็นพัฒนาการของการศึกษาวิจัยวรรณกรรมคำสอนเป็นแนวทางการศึกษาต่อยอดและเติมเต็มประวัติการศึกษาวิจัยวรรณกรรมประเภทดังกล่าว โดยสรุปได้ดังนี้

ผู้ศึกษามักคัดเลือกวรรณกรรมคำสอนแบบฉบับที่พิมพ์เผยแพร่ในวงกว้างมาศึกษาหรือปริวรรตวรรณกรรมท้องถิ่นให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น ทั้งนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า วรรณกรรมคำสอนหลายเรื่องที่ตั้งขึ้นในสมัยหลังรับอิทธิพลจากตะวันตกหรือในช่วงที่เทคโนโลยีการพิมพ์เจริญก้าวหน้าก็เป็นอีกกลุ่มข้อมูลหนึ่งที่น่าจะนำมาศึกษาเพื่อให้เห็นสาระเนื้อหา มุมมองความคิดของผู้แต่งวรรณกรรมคำสอนในบริบทสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลง

นอกจากนี้ ผู้ศึกษาได้กำหนดขอบเขตข้อมูลตามกลุ่มกวี สถานภาพของบุคคลผู้รับการสอน กำหนดตามเขตท้องถิ่นและยุคสมัยการแต่ง ซึ่งผู้วิจัยพบว่า การคัดเลือกข้อมูลวรรณกรรมคำสอนที่แต่งโดยกวีคนเดียวมาศึกษาไม่เป็นที่นิยมนัก อาจเพราะปัจจัยเรื่องกลุ่มข้อมูลที่มีจำนวนไม่มากและปัญหาเรื่องหลักฐานเกี่ยวกับกวีผู้แต่งวรรณกรรมคำสอนในอดีต อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่า พระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศและผลงานของสุนทรภู่เป็นกลุ่มวรรณกรรมคำสอนที่ได้รับความนิยมในการศึกษามาก ประเด็นดังกล่าวนี้ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า กวีทั้งสองท่านมีผลงานวรรณกรรมคำสอนหลายเรื่อง ทั้งยังเป็นกวีคนสำคัญในสมัยอยุธยาตอนปลายและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นอีกด้วย

หากพิจารณาในด้านการคัดเลือกข้อมูลจากยุคสมัยการแต่ง ผู้วิจัยพบว่า ผู้ศึกษาส่วนใหญ่เลือกศึกษาวรรณกรรมคำสอนช่วงก่อนรับอิทธิพลจากตะวันตก เพราะในปัจจุบันวรรณกรรมคำสอนกลุ่มนี้ยังคงได้รับการตีพิมพ์อย่างแพร่หลาย เมื่อพิจารณาตามกลุ่มเป้าหมายการสอนหรือสถานภาพของบุคคลผู้รับการสอน พบว่า กลุ่มวรรณกรรมสอนสตรีเป็นวรรณกรรมที่มีการนำมาศึกษาอย่างต่อเนื่องตามมุมมองและวิถีวิทยาที่แตกต่างกัน ในด้านการศึกษาวรรณกรรมคำสอนเฉพาะถิ่น ผู้วิจัยพบว่า วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้และวรรณกรรมท้องถิ่นภาคอีสานเป็นกลุ่มข้อมูลที่มีผู้นิยมศึกษา ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะกลุ่มวรรณกรรมคำสอนท้องถิ่นของทั้งสองภูมิภาค มีนักวิชาการได้รวบรวมรายชื่อและปริวรรตข้อมูลไว้ส่วนหนึ่ง ทำให้การศึกษาค้นคว้าวรรณกรรมกลุ่มนี้สะดวกยิ่งขึ้น

แนวทางการศึกษาหลักของวรรณกรรมคำสอนส่วนใหญ่คือ แนวทางการศึกษาเพื่อประเมินคุณค่าในตัววรรณกรรมและการศึกษาประเด็นทางสังคมที่ปรากฏในวรรณกรรม อย่างไรก็ตาม ในระยะหลัง

โดยเฉพาะช่วง พ.ศ.2550 เป็นต้นมา ผู้วิจัยพบว่า มีผู้ศึกษาจำนวนหนึ่งได้พยายามใช้ทฤษฎีในการศึกษา ตัวบททำให้เห็นคำตอบวิจัยที่แตกต่างจากเดิม ผู้ศึกษานิยมใช้ทฤษฎีหรือมุมมองวิจัยแนวโครงสร้างนิยมในการศึกษาเพื่อแสดงให้เห็นว่า ปฏิบัติการทางวาทกรรมในสังคมมีความสัมพันธ์กับความคิดของผู้แต่ง และการนำเสนอวาทกรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มวรรณกรรมคำสอนสตรี แม้ว่าวรรณกรรมคำสอนสตรีจะเป็นกลุ่มข้อมูลที่ได้รับคามนิยมในการศึกษามากอย่างต่อเนื่อง ผู้ศึกษาในยุคแรกเริ่มมีแนวทางการศึกษาโดยมุ่งเน้นการพิจารณาองค์ประกอบของตัวบทในมิติต่าง ๆ เป็นสำคัญ เมื่อผู้ศึกษาในยุคหลังมีแง่มุมในการวิเคราะห์ตีความที่แตกต่างประกอบกับการใช้ทฤษฎีมาสนับสนุน ผลการศึกษาจะนำไปสู่คำตอบวิจัยใหม่ ๆ ที่วิพากษ์บทบาทหน้าที่ของวรรณกรรมคำสอนในฐานะสื่อที่ถ่ายทอดหรือปลูกฝังอุดมการณ์บางประการแก่สังคม

ขณะที่วรรณกรรมคำสอนในยุคหลังรับอิทธิพลจากตะวันตกนั้นยังมีผู้ศึกษาจำนวนไม่มาก ส่วนใหญ่เป็นการเลือกศึกษาเฉพาะประเด็นหรือเฉพาะเรื่องเพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบต่าง ๆ ตามลักษณะทางวรรณศิลป์ แต่ยังมีได้มีการเชื่อมโยงภาพรวมของความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมของยุคสมัยกับบริบททางสังคมเพื่ออธิบายความสำคัญและบทบาททางสังคมของวรรณกรรมกลุ่มนี้ให้ประจักษ์ชัด ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงเวลาที่วรรณกรรมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามอิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตก ดังนั้นวรรณกรรมแนวใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกจึงได้รับความนิยมมากขึ้น อีกทั้งวรรณกรรมคำสอนที่เกิดขึ้นในยุคสมัยดังกล่าวมักได้รับการนำมาพิมพ์แทรกหรือพิมพ์ร่วมกับวรรณกรรมประเภทอื่น ๆ ในสื่อสิ่งพิมพ์ทำให้มีข้อจำกัดด้านการค้นคว้าในปัจจุบัน

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า วรรณกรรมคำสอนยุคหลังรับอิทธิพลจากตะวันตก โดยเฉพาะในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา เป็นกลุ่มข้อมูลที่มีลักษณะที่น่าสนใจ หากนำมาศึกษาในมิติที่ลึกซึ้งแล้ว นอกจากจะเห็นว่าบริบทสังคมมีผลต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรม ก็อาจทำให้เห็นบทบาทของวรรณกรรม และการปรับใช้ขนบวรรณกรรมให้สอดคล้องกับสภาพสังคมด้วย ทั้งนี้ การศึกษาดังกล่าวน่าจะมีส่วนช่วยเติมเต็มประวัติวรรณกรรมประเภทคำสอนสมัยรัตนโกสินทร์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาอย่างละเอียดในงานวิจัยนี้ต่อไป

1.10 แหล่งข้อมูล

- 1.10.1 ห้องบริการวารสารและหนังสือพิมพ์ฉบับล่วงหน้า ชั้น 4 อาคาร 1 หอสมุดแห่งชาติ
- 1.10.2 ห้องบริการโสตทัศนวัสดุ ชั้น 1 อาคาร 1 หอสมุดแห่งชาติ
- 1.10.3 ห้องหนังสือหายาก ชั้น 6 สำนักงานวิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- 1.10.4 ศูนย์สารนิเทศมนุษยศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- 1.10.5 หอสมุดพระราชวังสนามจันทร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

- 1.10.6 ฐานข้อมูลหนังสือหายากฉบับดิจิทัล สำนักงานวิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- 1.10.7 ฐานข้อมูลห้องสมุดดิจิทัล หอสมุดวังท่าพระ สำนักหอสมุดกลาง
มหาวิทยาลัยศิลปากร
- 1.10.8 ฐานข้อมูลหนังสืออนุสรณ์งานศพ วัดบวรนิเวศวิหาร
- 1.10.9 ฐานข้อมูลเอกสารฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์และรายงานการวิจัย
Thai Digital Collection

บทที่ 2

วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองก่อนสมัยรัชกาลที่ 5: วัฒนธรรมการสอนยุคจารีต

ในประวัติศาสตร์วรรณกรรมไทย วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองปรากฏเป็นจำนวนมากและปรากฏอยู่ในทุกยุคสมัย ในระยะแรกการประมวลทัศนะ ค่านิยม แบบแผนที่สมาชิกในสังคมให้การยอมรับมักถ่ายทอดในรูปแบบมุขปาฐะ ถ่ายทอดในกลุ่มสมาชิกเล็ก ๆ ก่อนขยายไปสู่สังคมวงกว้างผ่านลายลักษณ์อักษร ทั้งนี้ หากกำหนดยุคสมัยของวรรณกรรมคำสอนลายลักษณ์โดยแบ่งตามการสร้างสรรคิในราชธานีซึ่งเป็นศูนย์กลางการเมืองการปกครองและการเรียนรู้ จะพบว่า วรรณกรรมคำสอนเป็นวรรณกรรมประเภทที่มีพัฒนาการสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ดังนั้น การศึกษาวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เพื่อเสนอให้เห็นคำสอนที่เปลี่ยนแปลงไปหลังรับอิทธิพลตะวันตกจึงจำเป็นต้องเข้าใจขอบการประพันธ์ของวรรณกรรมคำสอนยุคก่อนหน้าด้วย งานวิจัยบทนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอลักษณะสำคัญของวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ในภาพรวมเพื่อให้ทราบภูมิหลังของวัฒนธรรมการสอนยุคจารีต โดยเสนอตามลำดับหัวข้อ ดังนี้

- 2.1 การสร้างและการเผยแพร่วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองก่อนสมัยรัชกาลที่ 5
- 2.2 ภาพรวมของเนื้อหาคำสอนในวัฒนธรรมการสอนยุคจารีต

2.1 การสร้างและการเผยแพร่วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองก่อนสมัยรัชกาลที่ 5

วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองตั้งแต่สมัยสุโขทัยส่วนใหญ่ได้รับการคัดลอก การสืบทอดและนำมาผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่อง วรรณกรรมคำสอนโบราณบางเรื่องจึงมีหลายสำนวนและมีลักษณะทางการประพันธ์ที่แตกต่างกัน ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะอธิบายการสร้างและการเผยแพร่วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 โดยเสนอตามประเด็น ดังนี้

2.1.1 ผู้สร้างงานวรรณกรรมคำสอน: กลุ่มคนในราชสำนักและพระภิกษุสงฆ์

ในวัฒนธรรมการสอนยุคจารีต ผู้สร้างวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ส่วนใหญ่คือ บุคคลในราชสำนักและพระภิกษุสงฆ์ เนื่องจากเป็นกลุ่มบุคคลที่มีความรู้ มีศักยภาพ และมีสถานภาพในการโน้มน้าวใจคนในสังคมให้คล้อยตามได้ โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

2.1.1.1 พระมหากษัตริย์

ในระยะแรกคือ ในสมัยสุโขทัยจนถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย ตัวบทส่วนใหญ่ไม่ปรากฏนามผู้สร้างผลงาน แต่มีข้อสันนิษฐานจากนักวิชาการและนักประวัติศาสตร์ว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้พระราชทานนิพนธ์และรวบรวมงานวรรณกรรมคำสอนบางเรื่องเพื่อเผยแพร่แก่คนในสังคม ส่วนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ไม่ปรากฏหลักฐานว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้สร้างผลงานวรรณกรรมคำสอน แต่พระองค์ทรงดำรงฐานะเป็นผู้อำนวยการแต่งตามพระราชนิยมในแต่ละยุคสมัย

สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย วรรณกรรมคำสอนเรื่องที่มีการสันนิษฐานว่า พระมหากษัตริย์เป็นผู้สร้างหรือรวบรวมผลงาน ได้แก่ เรื่อง **ร่ายสุภาสิตพระร่วงสำนวนจาริกวัดพระเชตุพนฯ** เรื่อง **โคลงทศรถสอนพระราม โคลงพาลีสอนน้อง โคลงราชสวัสดิ์ โคลงราชานูวัตร และโคลงประดิษฐ์พระร่วง** โดยนักวิชาการทางด้านภาษาและวรรณคดีไทยหลายท่านได้ตั้งข้อสังเกตและสันนิษฐานไว้หลากหลายทัศนะ ตัวอย่างเช่น การสันนิษฐานเรื่องผู้แต่งหรือผู้รวบรวมเรื่อง **สุภาสิตพระร่วง** ของนักวิชาการหลายท่าน อาทิ พระสารสาส์นพลชั้น์หรือ G.E. Gerini (Gérini, 1904: 49) ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ (2503: 481-492) พระวรวุฑฒพิสิฐ (2534: 26) มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ (2547: 213) และชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต (2549: 15-29) ได้เสนอผลการศึกษาไว้ว่า กษัตริย์สุโขทัย พ่อขุนรามคำแหง หรือพระมหาธรรมราชาลิไทน่าจะเป็นผู้แต่งหรือรวบรวมคำสอนนี้ขึ้น ต่อมา พฤฒินา นาคะผิว (2555: 28-43) ได้รวบรวมข้อวินิจฉัยคำว่า “พระร่วง” ซึ่งนำมาใช้เป็นชื่อสุภาสิตในทัศนะของนักวิชาการทั้งในอดีตและปัจจุบัน ส่วนใหญ่มีข้อสรุปที่สอดคล้องกันว่า “พระร่วง” สามารถแทนกษัตริย์สุโขทัยได้หลายพระองค์และน่าจะเป็นชื่อเรียกรวมกษัตริย์ราชวงศ์สุโขทัยขึ้นอยู่กับบริบทของข้อมูลทางประวัติศาสตร์ โดยกษัตริย์ที่นักวิชาการเสนอข้อสันนิษฐานว่าน่าจะเป็น “พระร่วง” มากที่สุด คือ “พ่อขุนรามคำแหง” (พฤฒินา นาคะผิว, 2555: 42-43) ส่วนในสมัยอยุธยา เล็กดา อิ่มใจ (2529: 5-10, 185-186) และศิริมา เจนจิตมัน (2529: 8-10) ได้สรุปผลการศึกษาโดยอ้างถึงหลักฐานทางวรรณคดี คือ บานแพนจากต้นฉบับสมุดไทย หมูโคลงเลขที่ 1 ตู 114 ชั้น 2/5 มัดที่ 18 เรื่อง **ชะลอพระพุทไธยาสน์วัดป่าโมกข์** ซึ่งระบุไว้อย่างชัดเจนว่า วรรณกรรมคำสอนในสมัยอยุธยาตอนปลาย ได้แก่ **โคลงทศรถสอนพระราม โคลงพาลีสอนน้อง โคลงราชสวัสดิ์ โคลงราชานูวัตร และโคลงประดิษฐ์พระร่วง** เป็นบทพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทั้งหมด มิใช่บทพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระนารายณ์ตามที่คณะกรรมการสมาคมวรรณคดี ซึ่งมีสมเด็จพระยา ดำรงราชานุภาพทรงเป็นองค์ประธานได้สันนิษฐานไว้แต่เดิม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2479: คำนำ)

ต่อมา ในสมัยธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ไม่ปรากฏว่ามีวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองเรื่องใดที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้แต่ง แม้ว่าในสมัยรัชกาลที่ 3 จะเป็นสมัยที่ปรากฏวรรณกรรมคำสอนเป็นจำนวนมาก เนื่องจากพระราชนิยมของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการรวบรวมและแต่งวรรณกรรมคำสอน โดยจารึกไว้บนแผ่นศิลาวัดพระเชตุพนฯ เมื่อครั้งปฏิสังขรณ์วัดเมื่อ พ.ศ.2347 เพื่อเป็นแบบอย่างให้กวีและนักปราชญ์แต่งวรรณกรรมคำสอน แต่ไม่ปรากฏว่ามีพระราชนิพนธ์วรรณกรรมคำสอนในรัชสมัย

จากการศึกษาประเด็นเรื่องผู้สร้างและผู้รวบรวมงานวรรณกรรมคำสอนที่มีสถานภาพเป็นพระมหากษัตริย์ หากพิจารณาร่วมกับบริบททางประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัยและอยุธยาแล้วอาจกล่าวได้ว่า ลักษณะการเมืองการปกครองและสถานภาพของพระมหากษัตริย์ในสังคมมีความสัมพันธ์กับการสร้างงานวรรณกรรมคำสอนในแต่ละยุคสมัยด้วย เนื่องจากในสมัยสุโขทัยเมื่อศตวรรษที่ 19 เป็นช่วงที่คนไทยเริ่มตั้งภูมิลำเนาให้เป็นปึกแผ่นและเริ่มการปกครองโดยกษัตริย์ราชวงศ์พระร่วง ในระยะที่คนไทยเริ่มตั้งตัวใหม่นี้ ประชาชนมีชีวิตร่วมกันในลักษณะเครือญาติ พระมหากษัตริย์ทรงเปรียบเสมือนหัวหน้าครอบครัว โดยจำเป็นต้องกำหนดกรอบทิศทางความคิดของประชาชนให้อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์เดียวกัน และเปิดโอกาสให้ประชาชนของพระองค์เข้าเฝ้าอย่างใกล้ชิด ดังปรากฏใน **ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ความว่า**

“...ในปากประตูมีกะดิ่งอันฉิ่งแขวนไว้หั้น ไพร่ฟ้าหน้าปก กลางบ้านกลางเมือง มีถ้อยมีความ เจ็บท้องข้องใจ มักจักกลางถึงเจ้าถึงขุนบไว้ ไปลั่นกะดิ่งอันทั้นแขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองได้ยื่นเรียกเมื่อถาม สอนความแก่มันด้วยชื่อ ไพร่ในเมืองสุโขทัยนี้จึงชม”

(ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงด้านที่ 1 บรรทัดที่ 31-35 และด้านที่ 2 บรรทัดที่ 1-2)

ดังนั้น การอบรมสั่งสอนประชาชนให้สามารถดำเนินชีวิตไปได้ตามอุดมคติและค่านิยมของสังคมจึงน่าจะเป็นหน้าที่โดยตรงของพระมหากษัตริย์ผู้เปรียบเสมือน “พ่อ” ที่มีหน้าที่อบรมสั่งสอน “ลูก” ด้วยนั่นเอง ส่วนลักษณะการเมืองการปกครองในสมัยอยุธยาซึ่งได้รับคติพราหมณ์มาจากขอม คนในสังคมจึงแสดงความจงรักภักดีต่อผู้ปกครองโดยถือว่าพระมหากษัตริย์เป็น "สมมติเทพ" หรือ "เทวราชา" กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเทพลงมาจุติเป็นมนุษย์ เพื่อประกอบคุณความดีและสะสมบารมี เมื่อสวรรคตจึงเสด็จกลับสรวงสวรรค์ พระมหากษัตริย์จึงมีอำนาจสูงสุดในการปกครองแผ่นดิน การถ่ายทอดคำสอนของพระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยาจึงน่าจะสัมพันธ์กับการสะสมบารมีเพื่อปกครองราษฎรให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขตามคติแนวคิดทางการเมือง

2.1.1.2 พระภิกษุสงฆ์

ในสมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ มีหลักฐานทางวรรณคดีเท่าที่พบในปัจจุบันระบุไว้อย่างชัดเจนว่า พระภิกษุสงฆ์เป็นผู้สร้างงานวรรณกรรมคำสอนบางเรื่องไว้ด้วย ทั้งนี้ น่าจะเป็นเพราะสังคมไทยตั้งแต่อดีตก่อนมีการปฏิรูปการศึกษา คนให้ความเคารพยกย่องพระภิกษุสงฆ์ทั้งใน

ฐานะผู้สืบทอดพุทธศาสนา ในฐานะผู้มีบทบาทหลักเกี่ยวกับการประกอบศาสนพิธีของชุมชนและมีบทบาทเป็นครูผู้ถ่ายทอดวิชาการแขนงต่าง ๆ อบรมสั่งสอนจริยธรรมให้แก่คนในสังคม ทั้งการสอนโดยตรงผ่านการเทศน์สอนและทางอ้อมโดยใช้วรรณกรรมเป็นสื่อ

วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 เรื่องที่ระบุไว้ชัดเจนว่า มีพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้แต่งหรือร่วมแต่ง ได้แก่ เรื่อง**ราโชวาทชาดก** ผลงานเรียบเรียงของพระพุทโฆษาจารย์ เจ้าคณะใหญ่ฝ่ายอรัญวาสีราชวงศ์สุโขทัย แต่งมูลเกล้าๆ ถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเมื่อ พ.ศ.2218 เรื่อง**กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ฉบับพระยาราชสุภาวดีและพระภิกษุอินท์** ซึ่งพระยาราชสุภาวดีผู้ช่วยราชการเมืองนครศรีธรรมราชเป็นผู้เริ่มแต่งก่อนแล้วจึงอาราธนาพระภิกษุอินท์ให้ร่วมแต่งด้วย เรื่อง**สุภาสิตสอนชายหญิง** ซึ่งระบุชื่อผู้แต่งและปีที่แต่งไว้ตอนท้ายเรื่องว่า พระสุวรรณรินแห่งวัดจันเป็นผู้แต่ง แต่งจบเมื่อวันพุธขึ้น 13 ค่ำ เดือน 10 ปีชวด โทศก พุทธศักราช 2373 (สุภาสิตสอนชายหญิง, ม.ป.ป.) หนังสือเรื่อง**สุภาสิตสอนศิษย์** จากต้นฉบับของหอสมุดแห่งชาติบอกว่าเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระพุฒาจารย์(โต) วัดระฆังโฆสิตารามซึ่งเป็นสมเด็จพระราชาคณะสงฆ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฯลฯ

จากข้างต้น อาจกล่าวได้ว่า บริบทสังคมไทยก่อนรับอิทธิพลจากตะวันตก การจัดการศึกษาของไทยก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นการศึกษาแบบสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีที่มีมาแต่เดิม มีบ้านและวัดเป็นศูนย์กลางของวิชาการและการศึกษา เช่น ในครอบครัว พ่อและแม่เป็นผู้ทำหน้าที่ในการขัดเกลาทางสังคม ถ่ายทอดอาชีพและอบรมสั่งสอนบุตรหลาน ส่วนวัดเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เป็นศูนย์กลางของข่าวสารความรู้และการสมาคมในอดีต ชายไทยที่มีโอกาสได้ศึกษาธรรมะและบวชเรียนเป็นภิกษุก็ย่อมมีโอกาสแลกเปลี่ยนและถ่ายทอดความรู้ศิลปวิทยาการต่าง ๆ ที่เคยได้อบรมจากครอบครัวมาด้วย พระภิกษุสงฆ์จำนวนมากจึงมีบทบาทสำคัญทั้งการให้ความรู้และถ่ายทอดคำสอนทั้งทางโลกและทางธรรมแก่คนในสังคม

“เมื่อสร้างวัดและมีพระสงฆ์อยู่ประจำแล้ว ชาวบ้านบางคนมีลูกหลานที่เป็นชาย ต้องการจะให้ลูกหลานเหล่านั้นได้มีโอกาสศึกษา บวชเรียนในพระศาสนา เพื่อเป็นนเือนาบุญ และอ่านเขียนเรียนหนังสือด้วยไปในตัว ก็นำเอาเด็กเหล่านั้นไปฝากเป็นลูกศิษย์พระ ก็และผู้ที่ยทรงคุณความรู้เรื่องอย่างนี้ เหมาะที่จะอบรมให้การศึกษาแก่ลูกหลานของตนได้ ก็ได้แก่พระสงฆ์ ซึ่งเป็นบุคคลที่ชาวบ้านเคารพนับถือ

พระสงฆ์นั้น นอกจากเป็นผู้บำเพ็ญบุญกุศลอันเป็นเรื่องส่วนตัว ยังเป็นผู้ที่ประพฤติตนให้เป็นตัวอย่างอันดีงาม ตลอดจนเป็นผู้สั่งสอน อบรมศีลธรรมแก่ประชาชนด้วยแล้ว พระสงฆ์กลางหมู่ก็เพิ่งเล็งไปทางศึกษาพระวินัยและเทศนาสั่งสอนประชาชน อันเป็นไปทางฝ่ายคันถธุระ พระสงฆ์กลางหมู่ก็เพิ่งเล็งไปทางศึกษาเรื่องทางใจอันเป็นไปทางวิปัสสนาธุระ เมื่อท่านมีเวลาว่าง

เหลืออยู่บ้าง ถ้าท่านรู้หนังสือ ท่านก็สอนหนังสือให้แก่เด็กด้วยความสมัครใจ ไม่ใช่ด้วยความจำเป็นต้องทำตามหน้าที่ ”

(พระยาอนุนามราชชน, 2510: 111)

การถ่ายทอดคำสอนของพระภิกษุสงฆ์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีเกียรติคุณแพร่หลายในหมู่ราษฎรทั่วไป ดังปรากฏในวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองช่วงก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 จึงน่าจะเป็นผลมาจากบริบทสังคมและค่านิยมดังกล่าว ก่อนที่ในสมัยต่อมาการจัดการศึกษาในสังคมไทยจะเริ่มเปลี่ยนแปลงและได้รับการพัฒนาให้ทัดเทียมนานาชาติโดยจัดตั้งสถานศึกษาและเกิดวิชาซีพครู เป็นวิชาซีพเฉพาะ

2.1.1.3 นักปราชญ์และกวีในราชสำนัก

ในสมัยธนบุรีต่อเนื่องมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น กลุ่มผู้สร้างงานวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองเริ่มขยายจากกลุ่มผู้ปกครองบ้านเมืองและพระภิกษุสงฆ์มาเป็นกลุ่มนักปราชญ์และกวีในราชสำนักมากขึ้น โดยส่วนใหญ่กวีมักจะเป็นผู้ที่มีหน้าที่ในการแต่งวรรณกรรมโดยตรงหรือเป็นผู้ที่ได้รับมอบหมายให้ชำระแก้ไขวรรณกรรมคำสอนที่ตกทอดมาจากสมัยอยุธยาให้เป็นสำนวนที่สมบูรณ์และสละสลวยขึ้น

วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองที่นักปราชญ์และกวีในราชสำนักเป็นผู้นิพนธ์ในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ ได้แก่ **เรื่องกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ฉบับพระยาราชสุภาวดีและพระภิกษุอินท์** ซึ่งคัดลอกและชำระปรับปรุงมาจากสำนวนอยุธยาฉบับสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พระยาราชสุภาวดี ผู้ช่วยราชการเมืองนครศรีธรรมราชเป็นผู้เริ่มแต่งก่อนแล้วจึงอาราธนาพระภิกษุอินท์ให้ช่วยแต่งต่อเพื่อเป็นการรักษาเรื่องเดิมไว้ไม่ให้สูญหาย เนื่องจากต้นฉบับเดิมได้ชำรุด **เรื่องพาลีสอนน้องคำฉันท์** **เรื่องฉันทอัษฎาพานรและเรื่องกฤษณาสอนน้องคำฉันท์** พระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส **เรื่องสวัสดิรักษาและเรื่องเพลงยาวถวายโอวาทของสุนทรภู่** **เรื่องโคลงสุภาสิต 44 บท** ของพระศรีภริปริชา **เรื่องให้อโอวาทของกรมไกรสรวิชิต** **เรื่องปรมัตถ์คำกลอนของขุนชำนาญ** **เรื่องโคลงโลกนิติ** ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระเดชาดิศร **เรื่องสุภาสิตอิศรญาณของหม่อมเจ้าอิศรญาณ** **เรื่องสุภาสิตสอนหญิงของนายภู จุลละภมร** ฯลฯ

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า นักปราชญ์และกวีในราชสำนักสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้สร้างงานวรรณกรรมคำสอนไว้เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ศิริมา เจนจิตมัน (2529: 20-28) ได้ศึกษาและเสนอไว้ว่า ในสมัยรัชกาลที่ 3 มีปัจจัยทั้งภายในประเทศและภายนอกประเทศเป็นแรงผลักดันให้กวีแต่งวรรณกรรมคำสอนมากกว่าในรัชกาลอื่น ๆ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชปรารภถึงสภาพสังคมที่เสื่อมโทรม

ลงเพราะขณะนั้นคนไทยส่วนใหญ่ไม่รู้หนังสือและนิยมสุบผื่นกันมาก ส่วนปัจจัยภายนอกคือ การเข้ามาของชาวตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้ามาเผยแผ่คริสต์ศาสนาของมิชชันนารี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ให้ราษฎรในยุคสมัยเห็นความสำคัญของการศึกษา ได้อ่านสุภาพิตและเรื่องทีประเทืองปัญญา ไม่หลงมัวเมาในอบายมุขและประพตติเข้ารีตนับถือคริสต์ศาสนา พระองค์จึงโปรดเกล้าฯให้นักปราชญ์และกวีในราชสำนักแต่งตำรา แบบเรียนและวรรณกรรมคำสอนมากขึ้น เพื่อบรมคนให้อยู่ในแบบแผนทางจริยธรรม และวิถีการดำเนินชีวิตตามที่บรรพบุรุษเคยประพตติปฏิบัติสืบต่อกันมา นอกจากนี้ ตัวบทวรรณกรรมคำสอนยังเป็นสื่อที่กวีใช้ตักเตือนหรือโน้มน้าวใจคนในสังคมให้เห็นความสำคัญของการศึกษาหาความรู้ได้อีกด้วย

จากข้างต้น กลุ่มผู้สร้างงานตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ล้วนเป็นบุคคลที่มีอำนาจ มีความรู้และได้รับการยอมรับในสังคมจารีต เช่น พระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นผู้นำอาณาจักรบ้านเมือง พระภิกษุสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ผู้เป็นที่เคารพยกย่องและนักปราชญ์ กวีในราชสำนักซึ่งนับเป็นผู้มีความรู้ในสังคมขณะนั้น ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การอบรมสั่งสอนในวรรณกรรมคำสอนก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ส่วนใหญ่เป็นการถ่ายทอดความรู้ที่อยู่ในกลุ่มราชสำนัก ดังนั้น มโนทัศน์ ค่านิยมและทัศนะเกี่ยวกับสังคมจึงเป็นลักษณะการถ่ายทอดแนวตั้ง ยึดปรัชญาชีวิตแบบสังคมชาวพุทธ และให้ความสำคัญกับสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างมาก

กลุ่มผู้สร้างงานวรรณกรรมคำสอนตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ล้วนเป็นบุคคลที่มีอำนาจและได้รับการยอมรับในสังคมจารีต เช่น พระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นผู้นำอาณาจักรบ้านเมือง พระภิกษุสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ผู้เป็นที่เคารพยกย่องและนักปราชญ์ กวีในราชสำนักซึ่งนับเป็นผู้มีหน้าที่โดยตรงในการเผยแพร่วรรณคดีวรรณกรรมเรื่องต่าง ๆ ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การอบรมสั่งสอนในวรรณกรรมคำสอนก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ส่วนใหญ่เป็นการถ่ายทอดความรู้ที่อยู่ในกลุ่มราชสำนัก นอกจากนี้ วรรณกรรมคำสอนบางเรื่องไม่ระบุชื่อกวีในผลงาน ทำให้ข้อมูลเชิงประวัติของกวีผู้แต่งบางเรื่องยังไม่ชัดเจน การสันนิษฐานเรื่องกวีมักจะได้ข้อสรุปจากการพิจารณาสำนวน การสร้างงานมีลักษณะเป็นการแต่งเรื่องยาวของกวีเฉพาะบุคคลเพื่อแสดงฝีมือการประพันธ์ บางเรื่องได้รับการนำมาชำระใหม่จากต้นฉบับเก่าที่ตกทอดมา (พอพล สุกลใส, 2550: 32-120)

2.1.2 ที่มาของคำสอน: การสืบทอดจากจารีตประเพณีและคัมภีร์ทางศาสนา

ที่มาของคำสอนในวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ส่วนใหญ่เกิดจากการรวบรวมค่านิยมและภาชิตโบราณที่สืบทอดกันมาในอดีต นอกจากนี้ วรรณกรรมคำสอนบางเรื่องยังเกิดจากการติดต่อสัมพันธ์กันทางวัฒนธรรม เช่น เรื่องเล่าจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและ

วรรณกรรมอินเดีย คัมภีร์บาลีสันสกฤตเรื่องต่าง ๆ ทั้งนี้ ในวรรณกรรมคำสอนบางเรื่อง กวียังได้คัดเลือกคำสอนจากที่มาจากทั้งสองแหล่งข้อมูลมาประกอบกันด้วย ดังนี้

2.1.2.1 การรวบรวมจากค่านิยม คติความเชื่อและโบราณภาพิต

ที่มาของคำสอนในวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ส่วนใหญ่เป็นการรวบรวมภาพิตและคติความเชื่อโบราณที่สืบทอดกันมา กวีได้คัดเลือกคำสอนและนำมาเรียงร้อยตามความเหมาะสมเพื่อถ่ายทอดให้แก่คนในแต่ละยุคสมัย โดยวรรณกรรมคำสอนบางเรื่องกวีได้สอดแทรกทัศนะจากประสบการณ์ชีวิตส่วนตัว หรือโลกทัศน์ต่อสังคมรอบตัวกวีไปด้วย เช่น เรื่องสุภาพิตพระร่วงสำนวนจารึกวัดพระเชตุพนฯ เรื่องสวัสดิรักษาคำฉันท์ เรื่องสวัสดิรักษาคำกลอน เรื่องโคลงสุภาพิตประจำภาพิตในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โคลงสุภาพิตระดับภาพิตจิตรกรรมในพระวิหารวัดโสมนัสวิหาร เรื่องสุภาพิตสอนหญิง เรื่องเพลงยาวถวายโอวาท ฯลฯ

ในที่นี้ ผู้วิจัยเสนอรายละเอียดที่มาของคำสอนในเรื่องสุภาพิตพระร่วงสำนวนจารึกวัดพระเชตุพนฯ เรื่องสวัสดิรักษาคำฉันท์ เรื่องสวัสดิรักษาคำกลอน โคลงสุภาพิตประจำภาพิตในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามและโคลงสุภาพิตระดับภาพิตจิตรกรรมในพระวิหารวัดโสมนัสวิหาร โดยมีหลักฐานอ้างอิงจากนักวิชาการและคำอธิบายหนังสือ ดังนี้

ที่มาของคำสอนบางส่วนในเรื่องสุภาพิตพระร่วงสำนวนจารึกวัดพระเชตุพนฯ มาจากการรวบรวมสุภาพิตเก่าแก่ของคนไทยที่มีใช้กันอยู่อย่างแพร่หลายในสมัยสุโขทัย ลักษณะการประพันธ์ไม่มีการเรียบเรียงเนื้อหาเป็นหมวดหมู่ เนื้อหาคำสอนบางประเด็นจึงซ้ำซ้อนกัน สอดคล้องกับที่ชลดา เรื่องรัชชลิขิต (2549: 41) ได้ศึกษาเนื้อหาและสาระคำสอนของเรื่องสุภาพิตพระร่วงสำนวนจารึกวัดพระเชตุพนฯ และพบว่า “เรื่องสุภาพิตพระร่วงสำนวนจารึกวัดพระเชตุพนฯ เป็นคำสอนที่ผู้แต่งได้รวบรวมมาจากที่ต่าง ๆ และมาเรียบเรียงไว้โดยไม่มีการแยกเนื้อหาออกเป็นหมวดหมู่ คือนึกอะไรได้ก็นำมาเรียงร้อยให้สัมผัสคล้องจองกันไป ดังนั้นถึงพบว่ามีความซ้ำซ้อนหรือคล้ายคลึงกันกระจายอยู่ในที่หลายแห่ง”

ส่วนที่มาของคำสอนในเรื่องสวัสดิรักษาคำฉันท์และสวัสดิรักษาคำกลอน วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์และตินาร์ บุญธรรมได้สันนิษฐานไว้ว่าเป็นการผสมผสานกันของคติความเชื่อเดิมของคนไทยและคติความเชื่อที่มาจากพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ซึ่งเข้ามามีอิทธิพลกับคนไทย กวีได้รวบรวมคติความเชื่อที่สืบทอดกันมาแต่เดิม เช่น ความเชื่อเรื่องผีนางไม้ วิญญาณบรรพบุรุษ สิ่งเร้นลับเหนือธรรมชาติซึ่งผูกติดกับวิถีชีวิตคนไทยมาแต่โบราณ ร่วมกับการได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่อทางศาสนาและคัมภีร์ของอินเดีย ก่อนจะประมวลเป็นคติความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งที่ควรปฏิบัติและควรละเว้นเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตัว (ไทยศึกษา, 2562)

อย่างไรก็ตาม หากกล่าวถึงประเด็นคำสอนที่มีที่มาจากกรรกรรมสุภาสิต ค่านิยม และคติความเชื่อโบราณ นิยะดา เหล่าสุนทร (2540: 71) ได้สันนิษฐานไว้ว่า เรื่อง**สวัสดิกษาคำฉันท์** และเรื่อง**สวัสดิกษาคำกลอน**มีที่มาจากตำราพิไชยสงครามซึ่งเป็นตำราที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ตอนต้น เพราะมีเนื้อหาคำสอนและแนวคิดหลัก ๆ เป็นการประมวลคติความเชื่อที่ทั้งชาววังและชาวบ้านนิยมปฏิบัติในชีวิต เช่น คำสอนเกี่ยวกับการเตรียมตัวออกรบของทหาร หรือการกล่าวถึงข้อปฏิบัติและข้อห้ามต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ขณะที่ วีรวัฒน์ อินทรพร (2562: 184) ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ความเชื่อเรื่องสวัสดิกษาน่าจะเป็นความเชื่อที่คนไทยสืบทอดมานานแล้วและน่าจะมีอายุเก่าแก่พอกับตำราพิไชยสงคราม เนื่องจากในตำราพิไชยสงคราม มีข้อความกล่าวถึงความเชื่อเรื่องสวัสดิกษาโดยปรากฏอยู่ในเนื้อหาหมวดที่ 3 ว่าด้วยพิธีกรรมทางโหราศาสตร์ต่าง ๆ เช่น การพยากรณ์ เคล็ด ลาง นิमित มหาทักษาพยากรณ์ ข้อห้ามและอุบาทว์ต่าง ๆ เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจของแม่ทัพ นายทหารในการออกศึกสงครามด้วย

ส่วนที่มาของคำสอนในเรื่อง**โคลงสุภาสิตประจำภาพในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม** และ**โคลงสุภาสิตประดับภาพจิตรกรรมในพระวิหารวัดโสมนัสวิหาร**นั้นสันนิษฐานว่ามาจากการรวบรวมคำสอนและสุภาสิตไทยโบราณซึ่งเป็นที่รู้จักโดยทั่วไปมาแต่งเป็นโคลงเขียนประดับภาพผนังกรอบประตูและหน้าต่างพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามและโคลงสุภาสิตที่แผ่นศิลาจารึกประจำภาพเขียนในพระวิหารวัดโสมนัสวิหาร ดังคำอธิบายจากหนังสือต้นเรื่องว่า

โคลงสุภาสิตทั้งหมดเป็นโคลงประจำภาพเขียนในช่องประตูและหน้าต่างในพระวิหารวัดโสมนัสวิหาร เป็นโคลงของเก่าที่เป็นสุภาสิตเครื่องเตือนใจได้เป็นอย่างดี

(โคลงสุภาสิตที่แผ่นศิลาจารึกประจำภาพเขียนในพระวิหารวัดโสมนัสวิหาร, 2501: คำอธิบาย)

และ

โคลงสุภาสิตไทยที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรด ฯ ให้จารึกแผ่นศิลาติดไว้ได้รูปภาพซึ่งโปรดฯ ให้พระอาจารย์อินโข่ง วัดราชบูรณะ เขียนไว้ที่ผนังกรอบประตูและหน้าต่างพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

สุภาสิตที่เอามาเขียนภาพและแต่งโคลงเหล่านี้ เป็นสุภาสิตไทยมีมาแต่โบราณมักชอบอ้างและกล่าวเป็นอุปมากันในพื้นเมือง รู้กันมากบ้างน้อยบ้างแพร่หลาย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรด ฯ ให้รวมสุภาสิตไทยเหล่านี้มาเขียนรูปภาพไว้ที่ห้องฉนวนที่ทรงบาตรในบริเวณพระอภิเนาวนิเวศน์แห่ง ๑ ก่อน ครั้นทรงปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม จึงโปรด ฯ ให้พระอาจารย์อินโข่งเขียนที่ผนังกรอบประตูหน้าต่างพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แต่โคลงนั้นจะโปรด ฯ ให้ใครแต่งหาทราบไม่

(โคลงสุภาสิตประจำภาพในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม, 2472: คำอธิบาย)

จะเห็นได้ว่า ที่มาของคำสอนในวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 มักเป็นการรวบรวมมาจากสุภาษิตเก่าแก่หรือความเชื่อที่มีมาแต่โบราณ ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมทางภาษาซึ่งพัฒนามาจากวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยในยุคที่ผ่าน ๆ มา และแสดงให้เห็นว่าสังคมไทยก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ยังคงยอมรับและเห็นคุณค่าของคำนิยมหรือคติคำสอนแบบเดิมอยู่ด้วย

2.1.2.2 การนำมาจากคัมภีร์พระพุทธศาสนา สุภาษิตจีนและวรรณกรรมอินเดีย

ที่มาของคำสอนในวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ส่วนหนึ่งมาจากสุภาษิตตะวันออก เช่น จีนและอินเดีย โดยเฉพาะกลุ่มเรื่องเล่าในคัมภีร์พระพุทธศาสนา อาทิ อรรถกถาชาดก อรรถกถาธรรมบท คัมภีร์และวรรณกรรมอินเดีย เช่น มหาकाพย์เรื่องต่าง ๆ ที่ไทยรับมาจากวรรณคดีสันสกฤต วรรณกรรมโลกนิติ ฯลฯ ตัวอย่างเช่น เรื่องที่ได้รับอิทธิพลจากสุภาษิตจีนเรื่องฮักยี้ ได้แก่ สุภาษิตขงจื้อและนางเคงเกียงสอนบุตร ส่วนเรื่องสุภาษิตพระร่วงสำนวนจาริกวัดพระเชตุพน ฯ มีเนื้อหาบางตอนเป็นการสรุปคำสอนของคาถาในคัมภีร์คำสอนของบาลี เช่น พระธรรมบท เรื่องโคลงพาลีสอนน้อง เรื่องโคลงราชสวัสดิ์ เรื่องโคลงราชานูวัตร เรื่องกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ เรื่องโอวาทระสัตรี เรื่องโคลงโลกนิติ เรื่องสวัสดิรักษาคำฉันท์และเรื่องสวัสดิรักษาคำกลอน สำนวนที่มีการสันนิษฐานว่าเป็นพระนิพนธ์ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ฯลฯ จากข้างต้น กวีอาจนำคำสอนจากวรรณกรรม คัมภีร์และสุภาษิตหลากหลายเรื่องมาประกอบกัน โดยเลือกนำมาใช้ในตัวบท 2 ลักษณะ คือ ถ่ายทอดตามคำสอนเดิมทั้งหมดตามหลักธรรมและข้อปฏิบัติของศาสนา และการอธิบายขยายความเพิ่มเพื่อให้ผู้อ่านเห็นแนวทางการนำคำสอนมาปฏิบัติใช้ในบริบทสังคมไทยอย่างชัดเจนขึ้น

ในที่นี้ ผู้วิจัยยกตัวอย่างเรื่องโคลงราชสวัสดิ์ เรื่องโคลงพาลีสอนน้อง เรื่องกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ และเรื่องโคลงโลกนิติ เพื่อให้เข้าใจรายละเอียดที่มาของคำสอนจากสุภาษิตตะวันออก วรรณกรรมชาดกและคัมภีร์ของอินเดียมากยิ่งขึ้น ดังนี้

ที่มาของคำสอนในเรื่องโคลงราชสวัสดิ์ โคลงพาลีสอนน้อง กฤษณาสอนน้องคำฉันท์และเรื่องโคลงโลกนิติ ส่วนใหญ่มีที่มาจาก“คัมภีร์โลกนิติ” จัดอยู่ในกลุ่มวรรณกรรมประเภทนิตินิเทศของอินเดีย ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นศิลปวิทยาการสำคัญของการดำรงชีวิตในสังคมอินเดีย โดยราชบัณฑิตยสถานได้อธิบายลักษณะของวรรณกรรมประเภท “นิตินิเทศ” ไว้ว่า

“วรรณกรรมประเภทที่เรียกว่า “นิตินิเทศ” เป็นคัมภีร์ที่ประมวลหลักธรรมคำสอนของโบราณจารย์ชาวอินเดียที่สืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน คัมภีร์เหล่านี้ได้แพร่หลายเข้าไปในดินแดนต่าง ๆ ที่ได้รับอิทธิพลหรือสนใจศึกษาปรัชญาหรือวัฒนธรรมอินเดีย ปัจจุบันเท่าที่มีปรากฏมีหลายเรื่องที่เป็นที่รู้จักกัน ได้แก่ โลกนิติ ธรรมนิตินิเทศ ราชนิตินิเทศและสุตตันนิตินิเทศ ซึ่งแต่ละ

เรื่องล้วนมีเนื้อหาสาระเป็นคติสอนใจและแนวทางประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้ดำเนินชีวิตไปในทาง
ที่ถูกต้องดีงาม”

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2540: 15)

ส่วนลักษณะของ “คัมภีร์โลกนิติ” นั้น ทรงสรรค์ นิลกำแหง (2556: 7) ได้อธิบายโดย
สรุปได้ว่า คัมภีร์โลกนิติเป็นคัมภีร์คำสอนประเภท “นิติ” ที่ได้รับความนิยมแพร่หลายมากกว่าคัมภีร์
อื่นในแนวเดียวกัน เช่น คัมภีร์ธรรมนิติ คัมภีร์ราชนิติ คัมภีร์สุตวัฏทณนิติ หิโตปเทศหรือจากัญยศตกะ
ซึ่งมีเนื้อหาเป็นคติสอนใจให้แนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ตลอดจนเป็นหลักในการปกครอง
และบริหารบ้านเมือง แต่คัมภีร์โลกนิติมีขอบข่ายกว้างขวางกว่า ครอบคลุมวิถีชีวิตของคนทุกระดับ ไม่
ว่าจะเป็นพระราชา นักรบ นักบวช นักปราชญ์ ข้าราชการ โดยเฉพาะสามัญชนทั่วไป ทั้งหญิงชาย
ผู้ใหญ่ ผู้เยาว์ คนร่ำรวยหรือยากจน นอกจากนี้ สำนวนภาษาตลอดจนความหมายก็ง่ายต่อการทำ
ความเข้าใจมากกว่าคัมภีร์อื่น จึงน่าจะเป็นแรงบันดาลใจหนึ่งที่ทำให้กวีไทยเลือกนำคำสอนจาก “โลก
นิติ” มาถ่ายทอดเป็นแบบอย่างการดำเนินชีวิตแก่คนในสังคมผ่านวรรณกรรมคำสอนจำนวนมาก

นอกจาก “คัมภีร์โลกนิติ” จะเป็นแหล่งที่มาหลักของคำสอนในเรื่อง **โคลงราชสวัสดิ์**
โคลงพาลีสอนน้อง กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ และ **เรื่องโคลงโลกนิติ** แล้ว วรรณกรรมคำสอนแต่ละ
เรื่องยังนำคำสอนมาจากแหล่งที่มาอื่น ๆ ด้วย ตัวอย่างเช่น เรื่อง **โคลงพาลีสอนน้อง** นำเนื้อความมา
จากเรื่อง **รามเกียรติ์** วรรณคดีเอกของไทยซึ่งมีที่มาจาก **มหากาพย์รามายณะ** โดยกวีกล่าวถึงตอนที่
พาลีผู้ครองนครขีดขินถูกศรพระรามใกล้จะสิ้นชีวิตจึงเรียกสุครีพ พระอนุชาและองคต ผู้เป็นพระโอรส
เข้ามาสั่งสอนให้รับใช้พระรามด้วยความจงรักภักดีและปฏิบัติตามหลักราชการอย่างซื่อตรง พาลีได้ย้า
ให้สุครีพและองคตปฏิบัติตามคำสอนซึ่งมีมาแต่โบราณเพื่อให้เกิดสวัสดิมงคล นอกจากนี้ เรื่อง **โคลง**
ราชสวัสดิ์ และ **โคลงพาลีสอนน้อง** ยังมีเนื้อหาคำสอนส่วนหนึ่งที่น่ามาจาก “ราชสวัสดิธรรม” หรือ
หลักธรรมซึ่งแทรกในวิสุทธิตชาดก ชาดกเรื่องที่ 545 ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิบาต
ชาดก เป็นที่รู้จักกันว่าเป็นชาดกเรื่องที่ 9 ในทศชาติชาดกที่แสดงการบำเพ็ญบารมี 10 ประการของ
พระโพธิสัตว์ก่อนมาตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ธรรมะข้อดังกล่าวเป็นคำสอนซึ่งพระโพธิสัตว์
ขณะเสวยพระชาติเป็นพระวิสุทธิตชาดกกล่าวสั่งสอนบุตร ธิดาก่อนที่ตนจะต้อง กลายเป็นสินพันท์ที่
พระราชาได้พินันไว้แก่ปุลณยกษัตริย์ “ราชสวัสดิธรรม” ได้รับการยอมรับในสังคมไทยว่า เป็นหลักธรรม
ที่ผู้เป็นข้าราชการควรใช้เป็นหลักยึดถือในการปฏิบัติหน้าที่เพื่อให้เกิดความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน
(พอพล สุกใส, 2550: 7 -31)

สาระคำสอนของราชสวัสดิธรรมที่ปรากฏในเรื่อง **โคลงราชสวัสดิ์** และ **โคลงพาลีสอน**
น้อง จำแนกได้เป็น 2 ประเด็น คือ 1) สาระคำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อพระมหากษัตริย์ทั้งข้อควร
ปฏิบัติในการเข้าเฝ้า อาทิ หมั่นเข้าเฝ้าอยู่เสมอ รับประทานอาหารให้พอควรก่อนเข้าเฝ้า เพ็ดทูลความ

ด้วยความสัจย์ จดจำสิ่งที่ทรงรับสั่งให้ครบถ้วนกระบวนความ ฯลฯ และข้อห้ามในการเข้าเฝ้า เช่น ไม่ควรมีสิ่งของเครื่องใช้หรือแสดงกิริยาทักทายมพระมหากษัตริย์ เพ็ดทูลความด้วยความสัจย์ อย่างกราบทูลยั้งยังโดยถือความสนิทสนมมาเป็นที่ตั้ง ไม่เข้าใกล้หรือเดินกีดขวางทางฉนวนซึ่งเป็นทางเสด็จพระราชดำเนินและชั้นบัญชาซึ่งเป็นที่ทรงประทับ 2) สารระคำสอนเกี่ยวกับการวางตนในฐานะข้าราชการ เช่น ต้องสอดส่องงานในราชการให้ดี ไม่ลักขโมยของในท้องพระคลัง ฯลฯ อย่างไรก็ตาม ยังมีสารระคำสอนบางข้อที่กวีสร้างสรรค์เพิ่มเติมเข้ามาด้วย (พอพล สุกใส, 2550: 33-47)

ด้านที่มาของเรื่อง**กฤษณาสนน้อง**หรือเรื่อง**กฤษณาสนน้องคำฉันท์** นอกจากกวีจะนำคำสอนมาจาก “คัมภีร์โลกนิติ” แล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชวิจารณ์และมีพระบรมราชวินิจฉัยว่า เรื่อง**กฤษณาสนน้องคำฉันท์**น่าจะมาจาก**มหากาพย์เรื่องมหาภารตะ** ก่อนจะมีการแต่งซ่อมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ดังความว่า

“...คิดเห็นว่าเรื่องต้นของกฤษณาสนน้องคงจะมาจากที่อื่นเป็นแต่ชื่อเสียงจะชาดวันกรรมสมเด็จพระปรมาธิบดีจะทรงแต่งให้บริบูรณ์ดี จึงได้เก็บชื่อในบาลีมาซ่อมแซมลงดีร้าย จะมีมาแต่หนังสือมหาภารตะ ซึ่งเป็นเรื่องรวบรวมนิทานเก่า และลัทธิต่าง ๆ ที่ถือกันอยู่ในมัชฌิมประเทศ ก่อนเวลาพุทธกาล จึงได้อ่านหนังสือมหาภารตะเสาะแสวงหาความจริงอันนี้ จนบัดนี้มาพบเรื่องนี้สมประสงค์แล้ว จะขอยืนยันได้ว่า กฤษณาสนน้องที่มาแต่งเป็นคำฉันท์นั้นไม่ได้มาจากบาลี เราคงจะได้มาจากพราหมณ์ ซึ่งมาเป็นครูบาอาจารย์ของเราแต่ก่อน เหมือนเรื่องรามเกียรติ์เป็นแน่”

(กรมศิลปากร, 2516: 61-62)

ต่อมา ศักดิ์ศรี แยมั่นดดา (2528: 43) มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ (2547: 222) และกฤษณา รักษมณี (2565: 147-150) ได้ศึกษาเพิ่มเติมและเสนอความเห็นที่สอดคล้องกันว่า เรื่อง**กฤษณาสนน้อง**นำเค้าเรื่องมาจาก**มหาภารตะ** ตอนที่ชื่อ เทรापที่สัตยภามาสังวาท ซึ่งแปลว่า การสนทนาระหว่างนางเทราปที่กับนางสัตยภามาในอารัณยกบรพหรือวนบรพ ในอนุบรพที่ 38 อัธยายะหรือวรรคที่ 232 และวรรคที่ 233 เป็นตอนที่นางเทราปที่หรือนางกฤษณา ชายาของกษัตริย์ปาณฑพทั้งห้าอธิบายให้นางสัตยภามา ชายาของพระกฤษณะ พระญาติของนางกฤษณาฟังว่า เหตุใดนางจึงเป็นที่โปรดปรานของกษัตริย์ปาณฑพทั้งห้าผู้เป็นสามี มีเนื้อหาสารระคำสอนเกี่ยวกับสตรีผู้ครองเรือนและการปรนนิบัติสามีคล้ายคลึงกับเรื่อง**กฤษณาสนน้องคำฉันท์**ของไทย แตกต่างเพียงแต่นางกฤษณาในเรื่อง**มหาภารตะ**นั้นไม่มีน้องสาว มีแต่น้องชาย ลักษณะการสนทนาของนางทั้งสองคนจึงเป็นการสนทนาฉันเพื่อนไม่ใช่ลักษณะพี่สอนน้อง นอกจากนี้ มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ (2547: 222) พบว่า เรื่อง**กฤษณาสนน้อง**มีรายละเอียดเนื้อหาคำสอนมากกว่าเรื่องเทราปที่สัตยภามาสังวาท ทั้งหัวข้อการสนทนาเรื่องปรนนิบัติสามี มีรายละเอียดเรื่องลักษณะไม่พึงประสงค์ของหญิงและเรื่องกิริยาที่ไม่งามของ

หญิง เช่น เดินกรีดกรายมือ ทอดตา ทัดดอกไม้ เสยผม ทำคาง ทำแขนจนตัวอ่อน นิ่งไม่สวย จาม แร่ง ฯลฯ

ส่วนที่มาของเรื่องโคลงโลกนิติ นิยะดา เหล่าสุนทร (2538: 239) ได้ศึกษาและสันนิษฐานว่า เนื้อหาของเรื่องโคลงโลกนิติ มีที่มาจากหลายแหล่ง เช่น คัมภีร์โลกนิติ ธรรมนิตติ ราชนิติ คำสอนบางส่วนนำมาจากพระไตรปิฎก ธรรมบทและชาดกซึ่งเป็นคัมภีร์ฝ่ายบาลีและคัมภีร์ฝ่ายสันสกฤตอีกหลายเล่ม นอกจากนี้ ยังมีโคลงโลกนิติอีกจำนวนหนึ่งที่ไม่ปรากฏในต้นฉบับตัวเขียนแต่ปรากฏอยู่ในประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ และประชุมโคลงโลกนิติซึ่งกรมศิลปากรเป็นผู้รวบรวมและอ้างว่าเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช กรมพระยาเดชาดิศร บางบทสันนิษฐานว่าเกิดจากการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ของกวี บางบทปรากฏเพียงคาถาแต่ยังไม่ทราบที่มา

การที่วรรณกรรมคำสอนก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 มีที่มาจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาและวรรณกรรมอินเดียเป็นส่วนใหญ่ น่าจะมีสาเหตุมาจากอิทธิพลทางศาสนา นอกจากนี้ปัจจัยด้านสภาพภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวยต่อการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมและการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศที่มีความเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก น่าจะมีผลทำให้กวีเลือกนำคำสอนและสุภาษิตตะวันออกมาถ่ายทอด จนเป็นต้นเค้าคำสอนที่มีอิทธิพลต่อวรรณกรรมคำสอนเรื่องอื่น ๆ ในระยะต่อมาด้วย

ที่มาของคำสอนในวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 มีทั้งที่รวบรวมมาจากค่านิยมและภาษิตโบราณ อีกส่วนหนึ่งรับอิทธิพลมาจากสุภาษิตและวรรณกรรมตะวันออกโดยผ่านมาทางวรรณคดีชาดก คัมภีร์บาลีสันสกฤตเรื่องต่าง ๆ วรรณกรรมคำสอนบางเรื่องมีที่มามากกว่าแหล่งเดียวสะท้อนให้เห็นความสามารถรอบรู้ของกวีในการนำคำสอนจากที่มามากหลายแหล่งมาแต่งใหม่และการติดต่อสัมพันธ์กันทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะวัฒนธรรมทางตะวันออก

2.1.3 รูปแบบการประพันธ์: การใช้ร้อยกรองขนาดยาวต่อเนื่องจนจบเรื่อง

รูปแบบการประพันธ์วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ส่วนใหญ่กวีนิยมแต่งเป็นร้อยกรองขนาดยาวต่อเนื่องไปจนจบเรื่อง กวีนิยมใช้คำประพันธ์แบบเดี่ยวแต่งร้อยกรองกล่าวคือ กวีเลือกใช้คำประพันธ์ประเภทร้อย โคลง กาพย์ ฉันท์ กลอน ประเภทใดประเภทหนึ่งมาร้อยเรียงเนื้อหาต่อเนื่องไปจนจบ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ในสมัยสุโขทัย กวีแต่งสุภาษิตพระร่วงสำนวนจารึกวัดพระเชตุพนฯ ด้วยร้อยสุภาพ มีลักษณะเฉพาะทางการประพันธ์คือ ตัวบทประกอบด้วยร้อย 1 บทและใช้โคลงสองสุภาพจบร้อย คำสอนมีลักษณะเป็นถ้อยคำสั้น ๆ มีจังหวะทำให้จดจำได้ง่ายเหมาะแก่การนำเสนอคำสอนในลักษณะมุขปาฐะ (ชลดดา เรื่องรักษ์ลิขิต, 2549: 19-40)

ส่วนในสมัยอยุธยาโดยเฉพาะภายหลังจากการแต่งตั้ง**ตำราจินตามณี** ซึ่งมีการกำหนดแผนผังคำประพันธ์ ตำแหน่งคำและการรับส่งสัมผัส โดยมีคำอธิบายฉันทลักษณ์ ทำให้กวีเลือกใช้คำประพันธ์ประเภทโคลงสี่สุภาพและใช้คำประพันธ์มากกว่าหนึ่งประเภทแต่งวรรณกรรมคำสอนมากขึ้น เห็นได้จากการแต่งโคลงสุภาพิตเรื่องต่าง ๆ จำนวนมากในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เช่น เรื่อง**โคลงทศรถสอนพระราม** เรื่อง**โคลงพาลีสอนน้อง** และเรื่อง**โคลงราชสวัสดิ์** ซึ่งแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทโคลงสี่สุภาพ แต่ละเรื่องมีขนาดความยาวของเนื้อหาคำสอนไม่เท่ากัน โดยอยู่ระหว่าง 12 - 63 บท นอกจากนี้กวีได้เริ่มใช้คำประพันธ์แบบผสม คือ แต่งวรรณกรรมคำสอนโดยร้อยเรียงเนื้อหาด้วยคำประพันธ์มากกว่าหนึ่งประเภท เช่น เรื่อง**กฤษณาสอนน้องคำฉันท์** เรื่อง**สวัสดิ์รักษาคำฉันท์** แต่งโดยใช้คำประพันธ์ประเภทฉันท์และกาพย์ร่วมกัน

สมัยธนบุรีต่อเนื่องมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นช่วงเวลาที่วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากและมีการแต่งวรรณกรรมโดยใช้คำประพันธ์ครอบคลุมทั้งโคลง ฉันท์ กาพย์และกลอน ตัวอย่างเช่น เรื่อง**โคลงธรรมสุภาสิต**ของพระอักษณบุญจีน เรื่อง**โคลงโลกนิติ**ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร **ฉันท์พาลีสอนน้อง** **ฉันท์อัษฎาพานร**และ**กฤษณาสอนน้องคำฉันท์** พระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทั้งนี้ สุภาสิตากลอนหรือกลอนเพลงยาวสุภาสิตเป็นลักษณะการประพันธ์ที่ปรากฏมากที่สุด เนื่องจากกลอนเพลงยาวเป็นชนิดคำประพันธ์ที่ดำรงอยู่ในขนบมุขปาฐะและการเกี่ยวพาราสีของราษฎรตั้งแต่สมัยอยุธยามาก่อน (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2465: 1-32) ตัวอย่างวรรณกรรมคำสอนที่แต่งด้วยกลอนเพลงยาว เช่น เรื่อง**สวัสดิ์รักษาคำกลอน** เรื่อง**เพลงยาวถวายโอวาท** เรื่อง**สุภาสิตสอนหญิง** เรื่อง**สุภาสิตสอนเด็ก**และเรื่อง**อิศรญาณภาสิตหรือเพลงยาวอิศรญาณ** ฯลฯ

จะเห็นได้ว่า การแต่งวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ในรูปแบบร้อยกรองขนาดยาวต่อเนื่องไปจนจบเรื่อง มีลักษณะที่ปรับไปตามความนิยมของแต่ละยุคสมัย ในสมัยสุโขทัย กวีเลือกใช้รูปแบบคำประพันธ์ประเภทร้อยที่มีลักษณะยึดหยุ่นทั้งเรื่องตำแหน่งการรับสัมผัสและมีจำนวนคำสั้นเพื่อประโยชน์ในด้านการเสนอคำสอนแบบมุขปาฐะ ต่อมาสมัยอยุธยา เมื่อมีการแต่งตั้งตำรา กำหนดแบบแผนทางฉันทลักษณ์ ทำให้กวีเริ่มนำคำประพันธ์ประเภทอื่น ๆ มาใช้แต่งสุภาสิตมากขึ้น เช่น โคลงสี่สุภาพ คำฉันท์ ฯลฯ ส่วนในสมัยธนบุรีถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น กวีนิยมแต่งวรรณกรรมคำสอนด้วยกลอนเพลงยาว ซึ่งศิริมา เจนจิตมัน (2529: 51-59) ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า แม้ว่ากลอนเพลงยาวจะมีความหมายเฉพาะด้านรูปแบบฉันทลักษณ์ แต่ข้อบังคับของกลอนเรื่องเสียงวรรณยุกต์ของคำที่ส่ง - รับสัมผัสและการใช้สัมผัสยึดหยุ่นสูง ใช้แต่งเกี่ยวกับเรื่องใดก็ได้และมีลักษณะการแต่งที่จดจำได้ง่ายจึงเป็นที่นิยม นอกจากนี้ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 3 มีกวีคนสำคัญหลายท่าน โดยเฉพาะสุนทรภู่ซึ่งเป็นกวีเอกที่มีชื่อเสียงด้านกลอนเพลงยาว ความมีชื่อเสียง

ของสุนทรภู่ น่าจะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้มีผู้ดำเนินรอยตามเป็นแบบแผนด้วย (ดวงมน จิตรจักษ์และ สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, 2562: 40)

อนึ่ง ในสมัยรัชกาลที่ 4 ผู้วิจัยพบว่า มีวรรณกรรมคำสอนบางเรื่องเช่น **โคลงสุภาชิตประจำภาพในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โคลงสุภาชิตประดับภาพจิตรกรรมในพระวิหารวัดโสมนัสวิหาร** มีรูปแบบการประพันธ์ที่แตกต่างไปจากฉบับคือ กวีแต่งโคลงสุภาชิตจำนวน 1 – 2 บท ได้ภาพเขียนอธิบายสุภาชิตไทย สาเหตุที่ทำให้กวีใช้รูปแบบการประพันธ์ดังกล่าว น่าจะมาจากปัจจัยเรื่องการเผยแพร่บนผนังกรอบประตูและกรอบหน้าต่างที่มีพื้นที่จำกัด รูปแบบการประพันธ์โคลงสุภาชิตขนาดสั้นต่อมาเริ่มเป็นที่นิยมในสมัยรัชกาลที่ 5 มากขึ้น

2.1.4 กลุ่มเป้าหมายการสอน: คำสอนกษัตริย์ ขุนนาง บุรุษ สตรีและกุลบุตร

ตามประวัติวรรณคดีไทย กลุ่มเป้าหมายการสอนในวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรอง ก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 มีอยู่หลากหลายและมักนำมาใช้เป็นเกณฑ์ในการแบ่งประเภทย่อยของวรรณกรรมคำสอน เช่น วรรณกรรมคำสอนข้าราชการ วรรณกรรมคำสอนสตรี วรรณกรรมคำสอนเด็ก ฯลฯ อย่างไรก็ตาม หากพิจารณากลุ่มเป้าหมายการสอนในวรรณกรรมคำสอนก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 โดยเป็นแบ่งประเภทอย่างกว้างโดยพิจารณาจากเนื้อหาจะพบว่า มีทั้งการสอนบุคคลทั่วไปและบุคคลเฉพาะกลุ่ม ดังมีรายละเอียดดังนี้

2.1.4.1 การสอนบุคคลทั่วไป

วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 บางเรื่องไม่ได้ระบุกลุ่มเป้าหมายการสอนอย่างชัดเจน กวีมักถ่ายทอดข้อคิดคำสอนที่คนทั่วไปทุกเพศ ทุกวัยและทุกชนชั้นนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ เช่น **เรื่องสุภาชิตสอนใจ เรื่องโคลงโลกนิติ** ทั้งฉบับสำนวนเก่าและฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร **เรื่องอิศรญาณภาชิต เรื่องสุภาชิตสอนชายหญิง** ฯลฯ ดังนั้น ภาพรวมของเนื้อหาคำสอนในวรรณกรรมคำสอนกลุ่มนี้จึงเป็นการสั่งสอนและอบรมความประพฤติทั้งด้านกาย วาจา ใจ โดยมีจุดมุ่งหมายให้คนในสังคมมีคุณภาพ มีสติปัญญาและมีคุณธรรมเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างสงบสุข เช่น การสอนเกี่ยวกับหลักศีลธรรมและจริยธรรม สอนเรื่องการคบคน การสอนเรื่องความขยันหมั่นเพียร การประกอบอาชีพที่สุจริตและการรู้จักประมาณตน ฯลฯ ทั้งนี้ สาระคำสอนส่วนใหญ่ยังสะท้อนให้เห็นบทบาทของวรรณกรรมคำสอนในฐานะเครื่องมือขัดเกลาทางสังคมและปลูกฝังค่านิยมทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างอุดมคติเกี่ยวกับคุณสมบัติที่ดีของราษฎรในยุคจารีตได้อีกทางหนึ่ง

2.1.4.2 การสอนบุคคลเฉพาะกลุ่ม

วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ส่วนหนึ่งมีกลุ่มเป้าหมายการสอนที่ชัดเจน บางเรื่องระบุกลุ่มเป้าหมายการสอนไว้ในชื่อเรื่องหรือในเนื้อหาโดยตรงไปตรงมา อย่างไรก็ตาม วรรณกรรมคำสอนที่แต่งขึ้นเพื่อสอนคนเฉพาะกลุ่มอาจนำมาจัดประเภทย่อยได้มากกว่าหนึ่งประเภทตามเกณฑ์การพิจารณาที่แตกต่างกัน ได้แก่ 1) การแบ่งกลุ่มเป้าหมายการสอนตามสถานภาพทางสังคม และ 2) การแบ่งกลุ่มเป้าหมายการสอนตามเพศและวัย มีรายละเอียด ดังนี้

1) การแบ่งกลุ่มตามสถานภาพทางสังคม

กลุ่มเป้าหมายการสอนในวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ในแต่ละเรื่องมีสถานภาพทางสังคมที่แตกต่างกัน หากการใช้เกณฑ์ตามสถานภาพทางสังคมแบ่งประเภทกลุ่มเป้าหมายผู้รับการสอน พบว่า แบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

1.1) การสอนพระมหากษัตริย์และเจ้านายในราชสำนัก

วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองที่กวีแต่งขึ้นเพื่อสอนพระมหากษัตริย์และชนชั้นนำในราชสำนักมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เช่น เรื่อง **โคลงทรงรถสอนพระราม** พระราชนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เรื่อง **พระโพิสัศวโกสามภิน** และเรื่อง **ฉันทอักษฎาพานร** พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส กวีแต่งขึ้นเพื่อมุ่งสอนกษัตริย์และผู้ปกครองบ้านเมือง เรื่อง **กฤษณาสอนน้องคำฉันท์** แต่งขึ้นเพื่อสอนสตรีชั้นสูงในราชสำนัก เรื่อง **สวัสดิศึกษาคำกลอน** สันนิษฐานว่าสุนทรภู่แต่งขึ้นในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 2 แต่งถวายแด่เจ้าฟ้าอาภรณ์ พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและเจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี พระราชชายานารี ส่วนเรื่อง **เพลงยาวถวายโอวาท** เป็นวรรณกรรมคำสอนที่สุนทรภู่แต่งถวายแด่เจ้าฟ้ากลาง ซึ่งต่อมาทรงได้รับการสถาปนาพระอิสริยยศชั้นสูงสุดเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ และเจ้าฟ้าปิ๋ว พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและเจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี พระราชชายานารี

เนื้อหาการสอนพระมหากษัตริย์และเจ้านายในราชสำนักส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติหน้าที่ในฐานะผู้ปกครองและการรักษาพระเกียรติยศ สอนการแสวงหาความรู้สำหรับกษัตริย์ สอนเรื่องหลักการปกครองราษฎรและหลักการบริหารบ้านเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุขโดยมีแนวคิดที่สอดคล้องกับทศพิธราชธรรมหรือ “ราชธรรม 10” ส่วนเนื้อหาการสอนพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในหรือเจ้านายที่เป็นสตรี กวีมักจะสอนให้สำรวมอิริยาบถ การเดิน การนั่ง การนอน รู้จักการวางตัวให้เหมาะสมแก่สถานภาพของภรรยาที่อยู่ในระดับสูงคือเป็นมเหสีของกษัตริย์ เมื่ออยู่ในที่ประชุมชนจะต้องมีกิริยาอาการเรียบร้อย ไม่เปิดหน้าต่างเพื่อเหลือบมองหรือสบตาคน ไม่พูดหรือหัวเราะเสียงดัง เดินอย่างระมัดระวัง ไม่ตัดดอกไม้ ไม่เดินเสยผม (กรมศิลปากร, 2516: 14)

สาระสำคัญของคำสอนสำหรับพระมหากษัตริย์และเจ้านายในราชสำนักดังกล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นบทบาทหน้าที่ของพระมหากษัตริย์และชนชั้นปกครองที่จะต้องเป็นผู้บำบัดทุกข์บำรุงสุขของประชาชนโดยมีคุณสมบัติของความเป็นธรรมราชา รวมถึงจะต้องมีวัตรปฏิบัติที่งดงามเหมาะสมกับชาติกำเนิดด้วย หากกษัตริย์หรือผู้ปกครองประเทศทรงปฏิบัติหน้าที่อย่างสมบูรณ์และมีธรรมในการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจทั้งปวง ก็ย่อมทำให้ราษฎรและบ้านเมืองมีความสงบสุข นอกจากนี้ การเสนออุดมคติในด้านหน้าที่ของพระมหากษัตริย์และเจ้านายในราชสำนักยังเป็นการกล่อมเกล่าให้ขุนนางและประชาชนที่อยู่ใต้ปกครองเกิดความศรัทธาต่อตัวผู้ปกครองบ้านเมืองและพระราชวงศ์ได้อีกทางหนึ่ง

1.2) การสอนขุนนางข้าราชการและข้าทาสบริวาร

ขุนนางและข้าราชการเป็นกลุ่มเป้าหมายการสอนที่ปรากฏเป็นจำนวนมากในวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยอยุธยา โดยเฉพาะในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เช่น โคลงราชสวัสดิ์ โคลงพาลีสอนน้อง โคลงราชานุวัตร ฯลฯ ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น นอกจากจะมีวรรณกรรมที่แต่งขึ้นเพื่อสอนขุนนางในราชสำนัก เช่น เรื่อง **ฉันทพาลีสอนน้อง** พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ยังมีวรรณกรรมคำสอนทาสด้วย ได้แก่ เรื่อง **ทศกตสอนบุตร** กล่าวถึงชายพิการสอนบุตรชายหญิงที่ขายไปเป็นทาส โดยถ่ายทอดคำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนต่อเจ้านาย

การสอนขุนนางข้าราชการและข้าทาสบริวารในวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการปลูกฝังความจงรักภักดี ความซื่อสัตย์ รู้จักเจียมตัวและไม่อวดตนตีเสมอพระมหากษัตริย์หรือเจ้านายของตน หากเป็นขุนนางข้าราชการก็ยิ่งสอนให้รู้จักหลักการเข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์และระมัดระวังไม่ไปสนนิทสนมคบค้ากับทูตต่างประเทศ เพราะอาจทำให้เกิดภัยต่อบ้านเมือง นอกจากนี้ ก็ยังเน้นคำสอนเรื่องความกล้าหาญและความเสียสละ โดยเฉพาะการยอมสละชีวิตเพื่อบ้านเมืองด้วย

สาระสำคัญของคำสอนสำหรับขุนนางข้าราชการและทาสบริวาร นอกจากจะสะท้อนให้เห็นวิถีคิดและค่านิยมของคนไทยที่ให้ความสำคัญเรื่องความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณแล้ว การที่ขุนนางข้าราชการจำเป็นต้องมีแนวปฏิบัติตามหลักคำสอน อาจเป็นเพราะลักษณะการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ขุนนางข้าราชการเป็นผู้มีโอกาสใกล้ชิดกับพระมหากษัตริย์ ทำหน้าที่รับสนองพระบรมราชโองการเพื่อสื่อสารกับราษฎร ทั้งยังมีบทบาทสำคัญในการช่วยบริหารบ้านเมืองและดูแลราษฎรในสังกัดเจ้าขุนมูลนาย ขุนนางที่มีคนในบังคับบัญชา มากก็ย่อมมีอำนาจมากและมีโอกาสใช้อำนาจในทางที่ผิดได้ง่าย คำสอนขุนนางข้าราชการจึงมีบทบาทสำคัญในการควบคุมอำนาจและธำรงความมั่นคงทางการเมืองการปกครองด้วยประการหนึ่ง

2) การแบ่งกลุ่มตามเพศและวัย

นอกจากการจัดประเภทกลุ่มเป้าหมายการสอนในวรรณกรรมคำสอนก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ด้วยเกณฑ์ตามสถานภาพทางสังคมแล้ว เพศและวัยก็อาจนำมาใช้เป็นเกณฑ์จำแนกประเภทกลุ่มเป้าหมายการสอนในวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ได้เช่นกัน โดยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1) การสอนบุรุษ

วรรณกรรมคำสอนก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ที่มีข้อคิดคำสอนสำหรับสอนบุรุษ โดยตรงมีอยู่หลายเรื่อง อาทิ เรื่องโคลงทรงรถสอนพระราม เรื่องพาลีสอนน้อง เรื่องสวัสดิรักษาคำฉันท์ เรื่องสวัสดิรักษาคำกลอน เรื่องสุภายิตสอนขี้ยา เรื่องเศรษฐีสอนบุตรและเรื่องพ่อหม้ายสอนลูก ทั้งนี้ วรรณกรรมคำสอนแต่ละเรื่องมีเนื้อหาการสอนบุรุษในระดับชั้นที่แตกต่างกัน จุดเน้นในการสอนจึงแตกต่างกันตามไปด้วย การสอนบุรุษที่มีสถานภาพทางสังคมเป็นขุนนางข้าราชการ กวี มักจะมุ่งเน้นการสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตัวต่อพระมหากษัตริย์และการปฏิบัติตนในฐานะขุนนางข้าราชการที่ดี ส่วนการสอนบุรุษทั่วไป กวีมักจะเสนอเนื้อหาการสอนเกี่ยวกับ การเลือกภรรยา การคบมิตรและข้อปฏิบัติในการครองเรือน อย่างไรก็ตาม ข้อปฏิบัติสำหรับบุรุษทั้งเจ้านายและสามัญชนที่สอดคล้องกัน คือ การสอนเรื่องการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อรักษาสิริมงคล เช่น การรับประทานอาหาร การนอน การแต่งกาย การขับถ่ายตลอดจนการมีเพศสัมพันธ์ เนื่องจากในสมัยจารีต คนไทยเชื่อว่าการกระทำใด ๆ ล้วนมีทั้งที่เป็นสิริมงคลและอัปมงคล หากทำสิ่งใดที่เป็นมงคล เทวดาที่รักษาสิริก็จะคุ้มครองรักษา แต่หากทำในสิ่งอัปมงคล เทวดาก็จะไม่คุ้มครองหรือทำให้เกิดเสียดจัญไรจนมีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิต ดังนั้น บุรุษเพศซึ่งมักจะได้รับการยกย่องให้เป็นผู้นำในทุกสถาบันทางสังคม อาทิ เป็นผู้นำของชาติ เป็นผู้นำของกองทัพและเป็นผู้นำของครอบครัวจึงจำเป็นต้องเคร่งครัดในวัตรปฏิบัติและอิริยาบถต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันด้วย

สาระสำคัญของคำสอนบุรุษสะท้อนให้เห็นความเชื่อและภาพลักษณ์ของบุรุษในสังคมไทยซึ่งล้วนสัมพันธ์กับค่านิยมเรื่องชายเป็นใหญ่และการให้คุณค่ากับความเป็นชาย เช่น การเป็นฝ่ายเลือกสตรีมาเป็นภรรยา การมีเสรีภาพทางเพศมากกว่าสตรี การชี้ให้เห็นว่าสตรีเป็นเหตุแห่งการเสื่อมสิริของบุรุษ นอกจากนี้ สาระคำสอนต่าง ๆ ยังสะท้อนให้เห็นลักษณะของบุรุษที่สังคมปรารถนาในยุคจารีต เช่น มีความกล้าหาญ การมีสติปัญญารอบคอบ มีความกตัญญูรู้คุณและไม่หมกมุ่นในกิเลสตัณหา ฯลฯ

2.2) การสอนสตรี

วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองที่แต่งขึ้นเพื่อสอนสตรีมีจำนวนมาก เช่น **เรื่องแม่สอนลูก เรื่องแม่หม้ายสอนลูก เรื่องกฤษณาสอนน้องคำฉันท์**ฉบับกรุงธนบุรี และฉบับพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส **เรื่องเพลงยาวมารยาาสตร์ เรื่องโอวาทกระสัตรี เรื่องสุภาชิตสอนสตรี** ฯลฯ ทั้งนี้ สถานภาพของเป้าหมายการสอนมีทั้งสตรีชั้นสูงในราชสำนักและสตรีที่เป็นสามัญชนอยู่ในสังคมชาวบ้าน เนื้อหาการสอนในวรรณกรรมคำสอนสตรีส่วนใหญ่เป็นคำสอนข้อพึงปฏิบัติของสตรีตั้งแต่เริ่มเข้าสู่วัยสาวแรกรุ่น ยังครองตัวเป็นโสดจนถึงการมีคู่ครอง โดยสอนตั้งแต่เรื่องความประพฤติ เช่น การรักษานวลสงวนตน การคบเพื่อน การรักษาเกียรติอาการให้พอเหมาะ ทั้งในยามนั่ง นอน เดิน การพูด การแต่งตัว การปฏิบัติตนต่อบิดามารดาผู้มีพระคุณ สอนให้รู้จักพิจารณาเลือกคู่ครองที่ดีและการปฏิบัติหน้าที่ของภรรยาที่ดีในชีวิตสมรส

สาระสำคัญของคำสอนสำหรับสตรีแสดงให้เห็นค่านิยมของสังคมไทยที่กำหนดบทบาทของสตรีโดยเฉพาะสตรีสามัญชนให้ดำรงตนอยู่ในแบบแผนของความเป็นผู้หญิงที่ดี เนื่องจากบริบทสังคมในอดีต สตรีมีข้อจำกัดในการดำเนินชีวิตและมีโอกาสเสื่อมเสียชื่อเสียงได้ง่าย บทบาททางสังคมของสตรีในอดีตยังไม่เทียบเท่าบุรุษจึงจำเป็นต้องมีบุรุษเป็นผู้ปกครองดูแล คุณค่าของสตรีจึงเชื่อมโยงกับบิดาและสามีเป็นสำคัญ หากเลือกคู่ครองผิดหรือเกิดกรณีหย่าร้างก็จะทำให้คุณค่าของสตรีลดลง ดังนั้น การประพฤติตนตามแบบแผนและค่านิยมที่สังคมเห็นว่าดีงามย่อมก่อให้เกิดผลดีต่อตนเองและครอบครัวด้วย

2.3) การสอนเด็ก

วรรณกรรมคำสอนเด็กจัดเป็นประเภทย่อยของวรรณกรรมคำสอนเฉพาะกลุ่มบุคคล มีจุดประสงค์เพื่อสอนกุลบุตรกุลธิดาในสังคม มุ่งให้สมาชิกรุ่นใหม่ได้ตระหนักถึงหน้าที่และเรียนรู้ความประพฤติที่เหมาะสมกับวัยและสถานภาพก่อนเข้าสู่ผู้ใหญ่ วรรณกรรมคำสอนเด็กในสังคมไทยมีหลักฐานปรากฏมาตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เช่น **เรื่องสุภาชิตสอนเด็ก เรื่องสุภาชิตศรีสวัสดิ์ เรื่องสุภาชิตเนรโค่ง เรื่องสุภาชิตสอนศิษย์คำกลอน** ฯลฯ วรรณกรรมคำสอนแต่ละเรื่องมีจุดมุ่งหมายการสอนเด็กที่แตกต่างสถานภาพกัน เช่น **เรื่องสุภาชิตศรีสวัสดิ์ เรื่องสุภาชิตเนรโค่ง** และ **เรื่องสุภาชิตสอนศิษย์คำกลอน** มีเนื้อความระบุชัดเจนว่าแต่งขึ้นเพื่อสอนสามเณรและเหล่ากุลบุตรผู้ศึกษาในสำนักสงฆ์

เนื้อหาของวรรณกรรมคำสอนเด็กมีลักษณะบางประการร่วมกันคือ สอนให้เด็กรู้จักสถานภาพและบทบาทหน้าที่ของตนเองในสังคม เช่น **เรื่องเพลงยาวถวายโอวาท**มุ่งสอนเด็กผู้มีสถานภาพเป็นพระบรมวงศ์ให้ปฏิบัติหน้าที่ตามราชประเพณี ตำราและแบบอย่างขนบธรรมเนียมที่ขัดติยวงศ์จะต้องเรียนรู้และนำไปใช้เป็นเครื่องมือปกครองบ้านเมือง **เรื่องทุกคตะสอนบุตรมีวัดอุปประสงค์**การแต่งเพื่อสอนเด็กผู้มีสถานภาพเป็นข้าบริวารให้ระลึกถึงบุญคุณของผู้เป็นนายและปลูกฝังความกตัญญู

นอกจากนี้ วรรณกรรมแต่ละเรื่องยังมุ่งสอนเด็กให้ประพฤติตนเหมาะสมกับสถานภาพและค่านิยมที่พึงงามของสังคม รู้จักปฏิบัติตนต่อคนรอบข้างอย่างเหมาะสมทั้งกาย วาจา ใจ เช่น สอนให้มีความขยันหมั่นเพียร ประกอบกิจต่าง ๆ ตามหน้าที่ ไม่เป็นคนพาล ไม่พัวพันกับอบายมุข มีความกตัญญูกตเวที อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ รู้ประมาณตนและไม่ประมาท สุภาพ รู้จักใช้วาจาที่จะก่อประโยชน์ให้แก่ตน มีความซื่อสัตย์สุจริต ไม่อิจฉาริษยาผู้อื่น และรู้จักบุญคุณคน

สาระคำสอนเด็กในวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 สะท้อนให้เห็นการปลูกฝังคุณสมบัติของเด็กไทยในอุดมคติ คือ การมีกิริยามารยาทอ่อนน้อมเหมาะสมกับวัยและมีความเพียรตั้งใจศึกษาเล่าเรียนเพื่อนำความรู้ไปประกอบอาชีพหาเลี้ยงตนเอง หรือเป็นประโยชน์ต่อการปกครองบ้านเมืองได้ อย่างไรก็ตาม กลุ่มเป้าหมายการสอนเด็กก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ส่วนใหญ่ยังจำกัดการสอนเด็กเฉพาะกลุ่ม เช่น สามเณรหรือเด็กที่บวชเรียนที่วัด เจ้าฟ้าพระราชโอรส เนื่องจากก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ยังไม่มีสถานศึกษาและการจัดการศึกษาสำหรับเด็กที่เป็นมาตรฐานอย่างชัดเจน แหล่งการเรียนรู้และสถานศึกษาจำกัดตามสถานภาพของผู้เรียนและครอบครัว เจ้านายและพระบรมวงศานุวงศ์มักจะเล่าเรียนกันในพระบรมมหาราชวัง ส่วนชาวบ้านที่มีฐานะและข้าราชการนิยมส่งบุตรหลานชายไปเล่าเรียนหนังสือในวัด เด็กทั่วไปจึงมีโอกาสได้อ่านเขียนหนังสือไม่มาก ส่วนใหญ่มักจะเรียนรู้วิชาชีพที่จำเป็นจากครอบครัวมากกว่า

กลุ่มเป้าหมายการสอนในวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 มีทั้งการสอนบุคคลทั่วไปและบุคคลเฉพาะกลุ่ม ในด้านการสอนบุคคลเฉพาะกลุ่มหากแบ่งตามสถานภาพทางสังคมพบว่า กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่เป็นบุคคลในราชสำนัก เช่น พระมหากษัตริย์ เจ้านายพระบรมวงศานุวงศ์ และกลุ่มขุนนางข้าราชการ หากแบ่งกลุ่มผู้รับการสอนตามเพศและวัย พบว่า มีการแบ่งไปตามเพศและวัยอย่างกว้าง ๆ คือ วรรณกรรมคำสอนเด็กและวรรณกรรมคำสอนผู้ใหญ่ซึ่งจำแนกเป็นคำสอนบุรุษและคำสอนสตรี กวีไม่ได้ระบุกลุ่มเป้าหมายการสอนที่เฉพาะเจาะจงหรือเป็นประเภทย่อยของเพศและวัยมากนัก อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่า ในกลุ่มผู้รับคำสอนที่เป็นบุรุษ บุรุษที่มีสถานภาพแตกต่างกันก็มักจะได้รับการศึกษาต่อบทบาทหน้าที่ในสังคมที่แตกต่างกันตามไปด้วย

เมื่อพิจารณาบทบาทของผู้สอนและผู้รับการสอนในวรรณกรรมคำสอนก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 แต่ละเรื่อง ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าผู้สอนมักจะเป็นผู้ที่อาวุโสกว่าผู้รับการสอนเสมอ ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับค่านิยมของคนไทยที่ให้ความเคารพเชื่อฟังผู้อาวุโส ทั้งนี้ ผู้สอนและผู้รับการสอนในวรรณกรรมบางเรื่องยังมีความสัมพันธ์ทางสายเลือด เช่น บิดากับบุตร มารดากับบุตร พี่กับน้อง ฯลฯ

2.1.5 รูปแบบการเผยแพร่: การเผยแพร่คำสอนผ่านสมุดไทยและจารึกในศาสนสถาน

รูปแบบการเผยแพร่วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ปรากฏอยู่ 2 ลักษณะคือ 1) การจารบันทึกลงในใบลานและเขียนในสมุดข่อยซึ่งสมัยต่อมาเรียกว่า สมุดไทย และ 2) การจารึกลงบนแผ่นศิลาและผนังพระอุโบสถในศาสนสถาน ทั้งนี้ วรรณกรรมคำสอนบางเรื่องอาจได้รับการเผยแพร่ทั้ง 2 ลักษณะ เนื่องจากวิมิจจุตประสงค์การเผยแพร่ผลงานที่แตกต่างกันในแต่ละวาระ เช่น การเผยแพร่เพื่อแสดงฝีมือทางการประพันธ์ การเผยแพร่เป็นอานิสงส์แก่ผู้สร้างและผู้เกี่ยวข้อง การเผยแพร่เพื่ออนุรักษ์คุณค่าของภาษิตโบราณตลอดจนการเผยแพร่เพื่อพัฒนาคุณภาพราษฎรจากการคัดเลือกแนวเรื่องที่แสดงคติและข้อแนะนำในการดำเนินชีวิตซึ่งกวีหรือผู้อุปถัมภ์ประเมินคุณค่าว่าเหมาะสม ดังมีรายละเอียด ต่อไปนี้

2.1.5.1 การจารบันทึกลงในใบลานและสมุดไทย

วัฒนธรรมการสร้างงานและเผยแพร่วรรณกรรมคำสอนก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 กวีนิยมเผยแพร่ผลงานโดยบันทึกลงในหนังสือใบลานและเขียนในสมุดข่อยซึ่งสมัยต่อมาเรียกว่า สมุดไทย ผลงานจึงได้รับการเผยแพร่ภายในวงจำกัด เพราะกระบวนการจารและจัดทำเป็นรูปเล่มนั้นต้องใช้เวลาและผลิตได้คราวละไม่มาก ผู้ที่มีโอกาสได้อ่านวรรณกรรมคำสอนในยุคแรกเริ่มเป็นกลุ่มคนในราชสำนักและกลุ่มคนที่มีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียน วรรณกรรมคำสอนที่ได้รับการบันทึกเป็นลายลักษณ์ต้นฉบับตัวเขียนส่วนใหญ่ปรากฏในสมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เช่น **เรื่องร้อยสุภาษิตพระร่วงสำนวนจารึกวัดพระเชตุพนฯ** **เรื่องโคลงโลกนิติ** ซึ่งนอกจากจะมีการจารึกลงบนแผ่นศิลาแล้วยังมีหลักฐานปรากฏว่าได้รับการบันทึกอยู่ในสมุดไทยอีกหลายเล่ม

การจัดทำหนังสือใบลานและหนังสือสมุดไทยมีลักษณะแตกต่างกัน การทำหนังสือใบลานเป็นการบันทึกข้อความโดยใช้เหล็กปลายแหลมจารให้เป็นรอยลึกในใบลานซึ่งมีขนาดยาว 50 – 75 เซนติเมตร ในแต่ละหน้าจารได้ราว 5-6 บรรทัด เมื่อจารเสร็จแล้วจะใช้ลูกประคบชุบเขม่าไฟหรือมินหม้อที่ผสมกับน้ำมันยาง ทาให้บนใบลานซึ่งจารอักษรแล้วให้ทั่วเพื่อให้สีดำฝังลงไปบนร่องอักษรตามรอยจารก่อนเช็ดทำความสะอาดให้คงเหลือเพียงร่องของตัวอักษรที่มีสีดำเด่นชัดขึ้นมา จากนั้นเจาะรูร้อยหมัดรวมกันเป็นผูกแล้วห่อด้วยผ้าที่มีคุณภาพดี เช่น ผ้าไหม ผ้าปุม ผ้าตาด เพื่อป้องกันไม่ให้สกปรกหรือชำรุดได้ง่าย แต่ละห่อผ้าจะมีฉลากบอกชื่อเรื่องไว้ ส่วนการทำหนังสือสมุดไทยหรือเดิมเรียกว่าสมุดข่อยนั้นนิยมใช้เปลือกข่อยหรือกระดาษแผ่นยาวติดต่อกัน พับกลับไปกลับมา เป็นเล่มหนาหรือบางตามความต้องการของผู้เขียน บันทึกข้อความด้วยดินสอหินสีขาว หรือใช้ปากกาหรือฟู่กันชุบหมึกสีต่าง ๆ แล้วเขียน ทั้งนี้ สมุดไทยที่เขียนด้วยหมึกสีดำเรียกว่า หนังสือสมุดไทยดำ หากเขียนด้วยหมึกสีขาวเรียกว่า หนังสือสมุดไทยขาว แต่ละหน้าเขียนได้ประมาณ 3 – 4 บรรทัด (อินวดี สุขประเสริฐ, 2564)

การเผยแพร่ผลงานวรรณกรรมคำสอนโดยบัณฑิตกลในใบลานและสมุดไทย สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาของคนไทยโบราณในการจัดทำเอกสารบันทึกภาคิคำสอนต่าง ๆ ไม่ให้สูญหายไปจากสังคม นอกจากนี้ ความเชื่อในสังคมไทยเกี่ยวกับเรื่องการสร้างหนังสือตำราและวรรณคดีเพื่อเป็นอาณิสงส์ให้เกิดปัญญาธรรมแก่ผู้สร้างและผู้เกี่ยวข้องยังส่งผลให้มีการจัดทำหนังสือใบลานและหนังสือสมุดไทยก่อนมีวิทยาการด้านการพิมพ์เข้ามาในสมัยหลัง

อย่างไรก็ตาม การที่ต้นฉบับวรรณคดีไทยและวรรณกรรมคำสอนแต่เดิมบันทึกอยู่ในสมุดไทยหรือใบลานก็ทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการสืบทอดและเผยแพร่วรรณคดีวรรณกรรมตลอดจนการศึกษาวรรณคดีในสมัยต่อมา เนื่องจากต้นฉบับชำรุดได้ง่าย เนื้อความบางตอนในวรรณคดีบางเรื่องจึงอาจขาดหายไป ต้นฉบับวรรณคดีบางเรื่องไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งและเวลาที่แต่ง เมื่อนำมาเรียบเรียงเป็นประวัติวรรณคดีตามยุคสมัยก็ทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการระบุช่วงเวลาการแต่ง การศึกษาในสมัยหลังจึงจำเป็นต้องมีการสันนิษฐานจากข้อมูลตัวบท เช่น การกล่าวถึงบุคคลหรือสถานที่ที่สอดคล้องกับในประวัติศาสตร์ และการศึกษาถ้อยคำสำนวนของกวีโดยเปรียบเทียบกับเรื่องอื่น ๆ

2.1.5.2 การจารึกลงบนแผ่นศิลาและผนังพระอุโบสถในศาสนสถาน

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองหลายเรื่องได้รับการเผยแพร่ในศาสนสถาน เช่น ในสมัยรัชกาลที่ 3 ครั้งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เหล่านักปราชญ์และราชบัณฑิตช่วยกันตรวจสอบชำระตำราสรรพวิทยาความรู้ต่าง ๆ โดยมีการจารึกวรรณกรรมคำสอนไว้ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามตามพระราชประสงค์ด้วย วรรณกรรมคำสอนเรื่องที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จารึก ได้แก่ **เรื่องร้อยสุภาสิตพระร่วงสำนวนจารึกวัดพระเชตุพนฯ** สันนิษฐานว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงดัดแปลงแก้ไขมาจากสุภาสิตของเก่าและเรื่อง**กฤษณาสนน้องคำฉันท** พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส จารึกลงบนแผ่นศิลารูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสติดไว้กับผนังด้านในศาลาหน้าพระมหาเจดีย์หลังเหนือ **เรื่องฉันทพาสีสนน้อง** สันนิษฐานว่าเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส และเรื่อง**ฉันทอักษภาพานร** เป็นงานนิพนธ์สั้น ๆ ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง จารึกอยู่ที่ผนังด้านในศาลาหน้าพระมหาเจดีย์ทิศใต้ **เรื่องโคลงโลกนิติ** ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศรทรงชำระและตรวจสอบโคลงโลกนิติสำนวนเก่าเพื่อจารึกไว้ที่ผนังด้านนอกศาลาทิศพระมณฑป

ในสมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อครั้งปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เผยแพร่โคลงสุภาษิตประจำภาพในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จำนวน 220 บท โดยจารึกบนแผ่นศิลาติดไว้ใต้ภาพจิตรกรรมจากสุภาษิตไทยโบราณฝีมือพระอาจารย์อินโข่ง จิตรกรเอกในรัชกาลและช่างอื่น ๆ บริเวณผนังกรอบประตูและหน้าต่างพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม นอกจากนี้ ในช่วงเวลาเดียวกัน ยังมีการประดับภาพจิตรกรรมซึ่งมีโคลงสุภาษิตจำนวน 119 บทจารึกกำกับอยู่ใต้ภาพที่แผ่นศิลาบริเวณผนังกรอบประตูและหน้าต่างในพระวิหาร วัดโสมนัสวิหาร สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วยเช่นกัน

การจารึกเผยแพร่วรรณกรรมคำสอนเรื่องต่าง ๆ ในศาสนสถานสมัยรัชกาลที่ 3 และสมัยรัชกาลที่ 4 นอกจากจะสะท้อนให้เห็นความเชื่อเรื่องการสร้างงานเพื่อเป็นพุทธานุชาและผลานิสงส์จากการส่งเสริมจรรยาและความรู้โดยอาศัยวัดเป็นสถานศึกษาแล้ว การเผยแพร่วรรณกรรมคำสอนในลักษณะดังกล่าวยังเป็นการอนุรักษ์และทำนุบำรุงวัฒนธรรมทั้งสุภาษิต วรรณกรรมโบราณและการปฏิสังขรณ์โบราณสถาน ทั้งยังแสดงให้เห็นการประเมินคุณค่าของเนื้อหาวรรณคดีด้วยการคัดเลือกบางเรื่องมาแต่งใหม่เพื่อพัฒนาคุณภาพของราษฎรในสังคม ทั้งนี้ การจารึกกวีวิทยาการและวรรณกรรมคำสอนเรื่องต่าง ๆ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังนับเป็นจุดเริ่มต้นของการเผยแพร่ความเจริญด้านศิลปะวิทยาการและการขยายองค์ความรู้จากราชสำนักสู่สาธารณชนผ่านถาวรวัตถุ ก่อนวิทยาการด้านการพิมพ์จะแพร่หลายและมีการจัดการศึกษาแผนใหม่ในเวลาต่อมา

2.2 ภาพรวมของเนื้อหาคำสอนในวัฒนธรรมการสอนยุคจารีต

สุภาษิตคำสอนในวรรณกรรมคำสอนเรื่องต่าง ๆ ถือเป็นวัฒนธรรมทางภาษาที่เป็นผลมาจากความคิด ความเชื่อและประสบการณ์ของกวีที่ได้รับการบ่มเพาะมาจากสังคม ดังนั้น ภาพรวมของเนื้อหาการสอนในวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ย่อมสะท้อนให้เห็นค่านิยม จารีตประเพณีและโลกทัศน์ของคนไทยในช่วงก่อนรับอิทธิพลจากตะวันตกซึ่งอาจดำรงอยู่จนถึงปัจจุบัน ขณะที่ความเชื่อและค่านิยมบางประการก็อาจปรับเปลี่ยนไปตามบริบทสังคมและวิทยาการความรู้ที่เปลี่ยนแปลงไป

จากการศึกษา ตัวอย่างก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ส่วนใหญ่มีรายละเอียดคำสอนที่หลากหลายไปตามจุดประสงค์การแต่งและกลุ่มเป้าหมายการสอน เช่น การชี้แนะวิธีการคบคนและการสร้างสัมพันธ์ไมตรีเมื่ออยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม การปลูกฝังให้มีสติ มีวิจาร์ณญาณและไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต การสนับสนุนให้มีวิชาความรู้เพื่อดำรงชีวิตและเอาตัวรอดได้ และการส่งเสริมให้ประหยัดทรัพย์ ฯลฯ อย่างไรก็ตาม หากสรุปภาพรวมของเนื้อหาคำสอนยุคจารีตตามการสืบทอดและการปรากฏซ้ำเพื่อสอนบุคคลในหลากหลาย

สถานภาพ และสะท้อนให้เห็นลักษณะเด่นของวัฒนธรรมการสอนยุคจารีตซึ่งต่างไปจากวัฒนธรรมการสอนในสมัยหลัง สรุปได้เป็น 3 หมวดใหญ่คือ 1) การจัดระเบียบสังคมโดยใช้หลักธรรมความเชื่อทางศาสนาและสิริมงคล 2) การกำหนดบทบาทหน้าที่ของคนในสังคมตามค่านิยมในระบบอุปถัมภ์ และ 3) การพิจารณาคุณค่าของสตรีจากความงาม กิริยามารยาทและคุณสมบัติในการดูแลครัวเรือน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.2.1 การจัดระเบียบสังคมโดยใช้หลักความเชื่อทางศาสนาและความเชื่อเรื่องสิริมงคล

ภาพรวมเนื้อหาคำสอนในวรรณกรรมคำสอนก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ส่วนใหญ่สอดคล้องกับความเชื่อทางพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ เช่น ความเชื่อเรื่องกรรมและกฎแห่งกรรม ความเชื่อเรื่องทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ความเชื่อเรื่องไตรลักษณ์ ความเชื่อเรื่องพุทธานุภาพ ความเชื่อเรื่องเทพเจ้า ความเชื่อเรื่องบุพเพสันนิวาสและความเชื่อเรื่องบุญกรรม การเวียนว่ายตายเกิดและการสั่งสมบุญเพื่อนำไปสู่ภพภูมิที่ดีในภายภาคหน้า ฯลฯ ด้วยเหตุที่สังคมไทยผูกพันกับพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์มาอย่างยาวนาน แนวคิดและวิถีปฏิบัติที่กวีใช้จัดระเบียบสังคมจึงได้แนวทางมาจากความเชื่อทางศาสนา นอกจากนี้ เนื้อหาการสอนในวรรณกรรมคำสอนยุคจารีตยังสะท้อนให้เห็นคติความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเร้นลับเหนือธรรมชาติ ความเชื่อถือเรื่องโชคลางและไสยศาสตร์ซึ่งสัมพันธ์กับสังคมมาแต่โบราณจนประมวลเป็นคติความเชื่อเกี่ยวกับการกระทำเพื่อความเป็นสิริมงคลและพฤติกรรมที่ควรหลีกเลี่ยงเพื่อป้องกันอัปมงคลและอุปสรรคแก่ตนเองและครอบครัว (ไทยศึกษา, 2562)

วรรณกรรมคำสอนก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ที่กำหนดข้อห้ามหรือคำสั่งเกี่ยวกับการวางตัวและควบคุมความประพฤติคนตามหลักความเชื่อทางศาสนาและความเชื่อเกี่ยวกับโชคลางและสิริมงคล เช่น เรื่องสุภาสิตพระร่วงสำนวนจารีกวัดพระเชตุพนฯ เรื่องโคลงราชานูวัตร เรื่องฉันทอัชฎาพานร เรื่องโอวาทพระสัตรี เรื่องโคลงโลกนิติ เรื่องให้อวาท เรื่องสุภาสิตสอนชายหญิง เรื่องทุกคตะสอนบุตร เรื่องสุภาสิตสอนหญิงของนายรินทรธิเบศร เรื่องสวัสดิรักษาคำฉันท เรื่องสวัสดิรักษาคำกลอน ฯลฯ

การสอนให้ปฏิบัติตนตามหลักความเชื่อทางศาสนา มีอยู่ในวรรณกรรมคำสอนหลายเรื่อง ทั้งที่มุ่งสอนบุคคลเฉพาะกลุ่ม เช่น เรื่องโคลงราชานูวัตร กวีสอนกลุ่มราชเสวกและขุนนางให้ประพฤติคุณงามความดี ละเว้นความชั่วเพื่อดำเนินไปสู่ความสุขในด้านโลกุตรสุข (กรมศิลปากร, 2540: 219) เรื่องฉันทอัชฎาพานร สอนให้พระมหากษัตริย์ทรงตระหนักในเรื่องความเป็นอนิจจังของสังขาร โดยชี้ให้เห็นว่าสรรพสิ่งย่อมมีความเปลี่ยนแปลงไปตามกฎแห่งไตรลักษณ์ (กรมศิลปากร, 2532: 601) ส่วนในเรื่องโอวาทพระสัตรี กวีสอนว่า เมื่อเกิดปัญหาในการครองเรือน สตรีควรเชื่อเรื่องกรรม อดทน

และกระทำความดี ผลแห่งการกระทำย่อมทำให้เวทดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์บันดาลปรับเปลี่ยนสิ่งร้ายให้กลายเป็นดีได้ (กรมศิลปากร, 2508: 482-484)

ส่วนวรรณกรรมคำสอนบุคคลทั่วไปก็มีคำสอนดังกล่าวเช่นกัน ได้แก่ เรื่อง **โคลงโลกนิติ** ใน โคลงบทที่ 49 และโคลงบทที่ 230 กวีสอนให้เห็นความสำคัญของการรักษาศีล 5 โดยเปรียบเทียบให้เห็นว่า ผู้ที่ทำบุญรักษาศีลย่อมมีความดีประดับกายและเป็นคนมีเสน่ห์น่าคบหาสนิทสนม เช่นเดียวกับดอกไม้ที่มีกลิ่นหอม แต่กลิ่นหอมของดอกไม้อาจถูกลมพัดหวนคืนมา ขณะที่กลิ่นหอมของศีลนั้น เป็นความหอมที่ขจรไปทั่วทั้งใกล้และไกล (กรมศิลปากร, 2514: 9) นอกจากนี้ กวียังชี้ให้เห็นว่า ผู้ที่มีอายุมากนับร้อยปีแต่ไม่รู้จักรักษาศีล 5 ก็นับว่าเป็นผู้ไม่น่าเคารพนับถือเท่าเด็กอายุ 1 ปีที่รักษาศีลอย่างสม่ำเสมอ เพราะแม้จะมีอายุไม่มาก แต่การรักษาศีลอย่างสม่ำเสมอแสดงให้เห็นว่าเป็นผู้มีคุณงามความดีและน่าเลื่อมใส (กรมศิลปากร, 2514: 46) ส่วนเรื่อง **ให้โอวาท** กวีได้สอนให้คนปฏิบัติตามแนวทางพุทธศาสนา ให้ทำความดี รักษาศีลธรรม ละเว้นอบายมุขและความชั่วทั้งปวง โดยกล่าวถึงผลของกรรมตามแนวความคิดทางพระพุทธศาสนา คือ ผู้ใดทำกรรมใดไว้ก็ย่อมได้รับผลกรรมนั้นสนองคืน เช่น ผู้ที่ทำชั่วเมื่อเสียชีวิตไปย่อมตกนรก ผู้ที่ทำดีย่อมได้รับการสรรเสริญเมื่อเสียชีวิตไปย่อมขึ้นสวรรค์และเสวยสุขจากผลบุญที่ตนได้กระทำความดีเมื่อครั้งยังมีชีวิต สอนให้รักษาศีลและโดยเน้นศีลข้อ 5 ชี้ให้เห็นโทษของการดื่มสุราและการเล่นพนันซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อหน้าที่การงานและทนทุกข์ในนรกเมื่อสิ้นชีวิต (กรมศิลปากร, 2508: 159)

ด้านความเชื่อเกี่ยวกับโชคลางและความเป็นสิริมงคล ในเรื่อง **สุภาษิตสอนหญิงของนาย นรินทรธิเบศร** ปรากฏคำสอนสตรีเกี่ยวกับข้อห้ามเรื่องวันเวลาในการมีเพศสัมพันธ์กับสามี ได้แก่ วันสุนหรือวันอาทิตย์ วันจันทร์ วันตัวหรือวันเกิด วันพระทั้งน้อยและใหญ่ วันเข้าพรรษา วันตรุษ วันสารท วันสงกรานต์ และเมื่อออกไปหลังคลอดให้เว้นไว้เป็นเวลาเจ็ดวัน นอกจากนี้ ในขณะที่มีประจำเดือนห้ามมีเพศสัมพันธ์เด็ดขาดเพราะถือเป็นอัปมงคล (กรมศิลปากร, 2555ข: 78)

ส่วนเรื่อง **สวัสดิรักษาคำฉันท์** และเรื่อง **สวัสดิรักษาคำกลอน** แต่งขึ้นเพื่อสอนขุนนางและทหารที่เป็นแม่ทัพนายกองออกศึกสงครามต่าง ๆ เนื้อหาการสอนของเรื่อง **สวัสดิรักษา** จึงว่าด้วยข้อปฏิบัติก่อนไปทัพ เช่น ให้สวดมนต์ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยและทศบารมีของพระพุทธเจ้า ให้สวดอัญเชิญเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ เทพารักษ์และท้าวจตุโลกบาลเพื่อให้มาคุ้มครอง ป้องกันให้พ้นจากอันตรายในศึกสงคราม ฯลฯ

นอกจากนี้ กวียังสอนเรื่องการปฏิบัติตนให้มีความสุขสงบด้วยการรักษากาย วาจา ใจให้สะอาดผ่องใสตามหลักความเชื่อสวัสดิรักษาเพื่อป้องกันและขจัดความอัปมงคลตั้งแต่ตื่นนอนจนถึงเข้านอน เช่น เมื่อตื่นนอนให้ชำระล้างใบหน้าด้วยน้ำที่เสกด้วยพระธรรมคาถาไตรสรณะคมน์โดยให้หัน

หน้าไปทางทิศตะวันออกและทิศใต้และให้กล่าวถึงสิ่งที่เป็นมงคล ก่อนจะชำระล้างอวัยวะต่าง ๆ ให้สะอาดตามลำดับราศีที่สถิตย์ตามความเชื่อเรื่องสิริที่ว่า เวลาเช้าศรีอยู่ที่หน้า กลางวันศรีอยู่ที่กายและ กลางคืนศรีอยู่ที่เท้า ให้สระผมในวันอังคารและเสาร์ ตัดเล็บวันพุธเพื่อป้องกันเสนียดจัญไร และเมื่ออาบน้ำแล้วให้ไหว้พระคงคาเสมอ (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2516 : 483-484) ให้แต่งกายออกรบตามสีประจำวัน เช่น วันอาทิตย์สีแดง วันจันทร์สีนวลขาว วันอังคารสีม่วงคราม วันพุธสีแสดเหลือง วันพฤหัสบดีเขียว วันศุกร์สีเมฆ วันเสาร์สีดำและให้ประดับผ้าที่ขี้นี้ให้ตรงตามสีด้วย (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2516: 484)

ส่วนการรับประทานอาหาร กวีสอนว่าควรจะต้องหันไปทางทิศที่เป็นมงคล ไม่บ้วนเศษหรือน้ำลายเมื่อลมหพัด เพราะอาจทำให้ไปถูกสัตว์จะทำให้เสื่อมมนต์คาถา เมื่อถึงยามค่ำ กวีสอนให้ ทบทวนคาถาวิชาและกราบพระที่หมอนก่อนนอนเพื่อขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยคุ้มครองให้พ้นภัยศัตรู และมีตำแหน่งยศศักดิ์ยิ่งใหญ่ขึ้น นอกจากนี้ กวียังสอนข้อห้ามเกี่ยวกับการร่วมประเวณี เช่น ไม่ให้ร่วมประเวณีกับสตรีชรา สตรีพิการและสตรีมีระดู ระบุวันที่ห้ามร่วมประเวณี ได้แก่ วันพระ วันสงกรานต์ วันเข้าพรรษา วันเกิด วันสุริยคราสและจันทรคราสเนื่องจากเชื่อว่าเป็นมงคล (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2516: 485-486) ดังคำประพันธ์ตอนหนึ่งจากเรื่อง **สวัสดิรักษาคำฉันท์** ความว่า

อย่าเสพสตรีทรพล แก่ชราพิกล
 พยาธิเราพลันชรา
 สตรีถึงคัดสวะสา ฤคุมิมา
 อย่าได้ส่องเสพกามกล
 จะเศร้าเสียศรีทรพล พฤตภาพเร้งรณ
 ทั้งพยาธิโรคพลันชรา
 จักเสียสิทธิเดชา เสียสวัสดิสุชา
 กำลังจะพลันเหือดหาย
 อย่าได้สมรสกล้ากลาย วันจาทุทสาย
 วันบั้นฉนวนสิ้อฐมี
 ห้ามวันสงกรานต์ดี จันทรคราสสุริย์
 ดีเป็นอุปราคา
 ห้ามวันแรกเข้าพรรษา วันเกิดอาตมา
 บัญญัติจงได้ตามนัย
 ศุกลบักร์วันทวาทไส เป็นกาเลไท
 บังคับต้องหญิงมีตี

(กรมวิชาการ, 2545: 35-37)

การสอนให้บุคคลในแต่ละสถานภาพทั้งพระมหากษัตริย์ เจ้านายในราชสำนัก บุคคลทั่วไป ทั้งบุรุษและสตรีปฏิบัติตนตามความเชื่อทางศาสนาและความเชื่อเรื่องโชคลางสิริมงคล นอกจากนี้จะสะท้อนให้เห็นอิทธิพลของพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ที่มีบทบาทในการควบคุมความประพฤติของคนในสังคมและช่วยอธิบายเหตุผลให้คนในสังคมยอมรับการจัดลำดับชั้นตามโครงสร้างของสังคม ศักดินาและวัฒนธรรมความคิดแบบปิตาธิปไตยในสังคมยุคจารีตแล้ว คำสอนดังกล่าวยังเป็นการบันทึกและถ่ายทอดความเชื่อด้านต่าง ๆ ของคนไทยที่สะท้อนให้เห็นวิถีปฏิบัติของเจ้านายในราชสำนักและแม่ทัพ เช่น แบบแผนธรรมเนียมการแต่งกาย ข้อห้ามปฏิบัติก่อนออกรบ การรักษาสุขอนามัยส่วนตัว ฯลฯ อย่างไรก็ตาม หากนำความเชื่อและข้อปฏิบัติต่าง ๆ มาวิเคราะห์ตามหลักเหตุผลทางพุทธศาสนาและหลักการทางวิทยาศาสตร์ในปัจจุบัน ก็จะเห็นได้ว่า ความเชื่อหลายประการเป็นกุศโลบายการสอนที่สร้างประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติได้อย่างแท้จริง

2.2.2 การกำหนดบทบาทหน้าที่ของคนในสังคมตามค่านิยมในระบบอุปถัมภ์

ลักษณะสังคมไทยยุคจารีตที่อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม มักพึ่งพาอาศัยและปกครองกันด้วยระบบเครือญาติและระบบอุปถัมภ์ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ของคนในสังคมตามสถานภาพทางสังคมและสถานภาพในครัวเรือน ในวรรณกรรมคำสอนก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 กวีนิพนธ์ถ่ายทอดคำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนของ “ผู้น้อย” ต่อผู้มีสถานภาพสูงกว่า เช่น การสอนให้ผู้ได้ปกครองมีความซื่อสัตย์กตัญญู และจงรักภักดีต่อผู้ปกครองและผู้มีพระคุณ การสอนให้มีความอ่อนน้อมถ่อมตนและรู้จักประมาณตน สำนวณกริยามารยาทและไม่ตีตนเสมอผู้มียศศักดิ์สูงกว่า

ตัวอย่างการสอนเรื่องความซื่อสัตย์ กตัญญูและจงรักภักดีต่อผู้ปกครองและผู้มีพระคุณ
วรรณกรรมคำสอนก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งมีกลุ่มผู้รับการสอนหลากหลายสถานภาพทั้งข้าราชการ สตรีและเด็ก เช่น เรื่องร่ายสุภาสิตพระร่วงสำนวนจารีกวีตพระเชตุลงพาลีสอนน้อง โคลงราชสวัสดิ์ โคลงราชานวัตร กาพย์พระวิรุทธอนบุตร เรื่องโคลงโลกนิติ สุภาสิตศรีสวัสดิ์ ทุกคะตสอนบุตร สุภาสิตสอนเด็ก สุภาสิตสอนศิษย์ค่างลอน สุภาสิตสอนพนาฯ เรื่องโคชายหญิง เรื่องทศกัณฐ์สอนน้องและวรรณกรรมคำสอนสตรีเรื่องต่าง ๆ อาทิ โอวาทกระสัตรี สุภาสิตสอนหญิง กฤษณาสอนน้องคำฉันท ฯลฯ มีเนื้อหาที่ปลูกฝังเรื่องความซื่อสัตย์กตัญญู จงรักภักดีต่อผู้ปกครองและผู้มีพระคุณ อาทิ บุพการี ครูบาอาจารย์ สามเณร เจ้านายผู้บังคับบัญชาและพระมหากษัตริย์ เนื่องจากบุคคลกลุ่มดังกล่าวมีสถานภาพและบทบาทหน้าที่เป็นผู้อุปการะ ผู้อบรมสั่งสอนและปกครองดูแลทุกข์สุขแก่บุคคลต่าง ๆ ให้ดำเนินชีวิตได้อย่างผาสุก

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า วรรณกรรมคำสอนยุคจารีตส่วนใหญ่มักจะสอดแทรกเนื้อหาคำสอนเรื่องความกตัญญูรู้คุณบิดามารดา ครูบาอาจารย์และญาติมิตรที่เคยสงเคราะห์ช่วยเหลือกันมา

ทั้งนี้ วรรณกรรมคำสอนบางเรื่องที่มีกลุ่มเป้าหมายการสอนเฉพาะกลุ่มอย่างชัดเจน เช่น วรรณกรรมคำสอนข้าราชการ วรรณกรรมคำสอนข้าทาสบริวารและวรรณกรรมคำสอนสตรี มักจะมีเนื้อหาการสอนให้มีความกตัญญูรู้คุณและซื่อสัตย์สุจริตโดยครอบคลุมไปถึงผู้นำบ้านเมือง เจ้านายผู้บังคับบัญชา และผู้นำครอบครัวด้วย ตัวอย่างเช่น กลุ่มวรรณกรรมคำสอนข้าราชการ อาทิ เรื่อง **โคลงพาลีสอนน้อง โคลงราชสวัสดิ์ โคลงราชานุวัตร กภาพย์พระวิสูตรสอนบุตร** มีเนื้อหาการสอนที่เน้นให้ข้าราชการมีความซื่อสัตย์ จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ด้วยสำนึกทางจิตใจและหน้าที่ที่พึงปฏิบัติ เช่น ในเรื่อง **โคลงราชสวัสดิ์** กวีชี้ให้เห็นว่า ข้าราชการและบุคคลในครอบครัวข้าราชการทุกคนล้วนเป็นข้าในพระองค์ ดังนั้นจึงต้องมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ การตอบแทนพระมหากรุณาธิคุณและแสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์อาจทำได้หลากหลายรูปแบบทั้งการเข้าเฝ้าสมเฝ้าเสมอ มีกิริยาการวางตัวขณะเข้าเฝ้าอย่างเหมาะสมและการรับผิดชอบในหน้าที่การงานที่ตนได้รับมอบหมายอย่างเต็มความสามารถ ในตอนท้ายเรื่อง กวีได้กล่าวถึงผลดีของการ “เฝ้าภักดี” ต่อพระมหากษัตริย์ ซึ่งหากผู้ใดปฏิบัติได้ก็ย่อมอุดมสมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ ประสบความสำเร็จและมีความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต (กรมศิลปากร, 2540: 51)

ส่วนกลุ่มวรรณกรรมคำสอนสตรี เช่น **คำฉันท์สอนหญิง กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ สุภาพิตสอนหญิง โอวาทกระสัตรี สุภาพิตสอนสตรี** ฯลฯ นอกจากจะมีคำสอนให้สตรีเห็นความสำคัญของบิดามารดาและมีความกตัญญูรู้คุณต่อบุพการีซึ่งนับเป็นคุณธรรมที่เป็นมงคลชีวิตแล้ว กวียังปลูกฝังคุณธรรมเรื่องความซื่อสัตย์และภักดีต่อสามีเพื่อให้สตรีในสังคมเห็นความสำคัญของสามีและเคารพเชื่อฟังสามีในฐานะผู้ปกครองตามค่านิยมที่สังคมไทยยอมรับ เช่น ในเรื่อง **กฤษณาสอนน้องคำฉันท์** กวีกล่าวยกย่องคุณของสามีว่า เป็นผู้ปกป้องคุ้มครองภรรยาประดุจบิดามารดา ภรรยาที่ดีจึงควรเข้าใจลักษณะนิสัยของสามี ไม่ขัดใจสามี ใช้ชีวิตร่วมทุกข์สุข มีความซื่อสัตย์จงรักภักดีและปรนนิบัติดูแลสามีเพื่อเป็นการตอบแทนคุณ (ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2544 : 610-612)

การสอนเรื่องความซื่อสัตย์กตัญญู จงรักภักดีต่อผู้ปกครองและผู้มีพระคุณในวรรณกรรมคำสอนก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ดังตัวอย่างทั้งหมดที่กล่าวมา สะท้อนให้เห็นลักษณะของสังคมไทยซึ่งให้ความสำคัญกับระบบอุปถัมภ์ทั้งในระดับครัวเรือนไปจนถึงระดับสังคมบ้านเมือง คำสอนส่วนใหญ่มุ่งปลูกฝังให้ผู้ที่ด้อยกว่าทั้ง วยุฒิ ขาดิวุฒิและคุณวุฒิ เช่น เด็ก สตรี และข้าราชการตระหนักถึงบุญคุณและผลประโยชน์จากการอุปถัมภ์ของบิดามารดา ครูอาจารย์ ผู้นำครอบครัวและผู้ปกครองบ้านเมือง เมื่อมีโอกาสจึงควรทดแทนพระคุณด้วยการแสดงความซื่อสัตย์และจงรักภักดีในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งนี้ เนื้อหาการสอนดังกล่าวยังถือเป็นเครื่องมือหนึ่งในการควบคุมความประพฤติของผู้ใต้ปกครองในยุคจารีตเพื่อปกครองบ้านเมืองให้อยู่ในความเรียบร้อย ไม่สร้างความวุ่นวายแก่ราชบัลลังก์ในภายหลัง

ตัวอย่างการสอนเรื่องการประมาณตน รู้จักสำรวมกิริยามารยาทและอ่อนน้อมถ่อมตน ด้วยลักษณะสังคมไทยที่ให้ความสำคัญกับระบบอาวุโสและมีค่านิยมว่า ผู้ที่มีอาวุโสน้อยควรให้ความเคารพยำเกรงต่อผู้มีอาวุโสมากกว่า การรู้จักประมาณตนเอง มีความอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่คิดแข่งขันกับผู้ที่มีความรู้สูงกว่าจึงเป็นข้อคิดคำสอนที่ไหลเวียนอยู่ในสังคมไทยเสมอ คำสอนให้รู้จักประมาณตน รู้จักสำรวมกิริยามารยาทและมีความอ่อนน้อมถ่อมตนปรากฏอยู่ในวรรณกรรมคำสอนก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 อยู่หลายเรื่อง อาทิ **ร่ายสุภาสิตพระร่วงสำนวนจารึกวัดพระเชตุพนฯ โคลงราชสวัสดิ์ โคลงราชานุวัตร โคลงประดิษฐ์พระร่วง โคลงโลกนิติ ภาพยี่วิธูรสอนบุตร กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ สุภาสิตสอนหญิง ทศกัณฐ์สอนน้อง สุภาสิตอิศรญาณและโคลงประจำภาพในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ฯลฯ**

ตัวอย่างเช่น ในเรื่อง**ทศกัณฐ์สอนบุตร** กวีได้ปลุกฝังให้ผู้ที่มีสถานภาพเป็นข้าทาสบริวารปฏิบัติหน้าที่ของตนเองให้ดีที่สุดโดยพึงระลึกเสมอว่านายของตนเป็นผู้มีพระคุณ นอกจากบริวารควรซื่อสัตย์สุจริต รับผิดชอบต่อหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมายและมีความกตัญญูรู้คุณต่อนายแล้ว กวียังได้สอนให้ข้าทาสมีกิริยามารยาทสุภาพ รู้ที่ควรไม่ควรและเจียมตนเองในฐานะที่มีสถานภาพต่ำกว่า เช่น ในเรื่อง**ทศกัณฐ์สอนบุตร** กวีสอนให้ข้าทาสและบริวารมีความอ่อนน้อมกับเจ้านาย ระมัดระวังกิริยาและจำเป็นต้องมีปียวาจากับเจ้านาย หากเจ้านายนั้นก็สมควรยื่นคำศิโรชนะ เมื่อติดตามเจ้านายไปสถานที่ใด ให้เดินห่างจากเจ้านายในระยะที่เหมาะสม ไม่ควรเดินห่างมากจนเกินไปและไม่ควรเดินใกล้ชิดจนเคียงไหล่เจ้านาย (กรมศิลปากร, 2508: 158-160) ทั้งนี้ กวีได้ชี้ให้เห็นว่า การสำรวมตนและแสดงความเคารพศรัทธาต่อผู้ที่มีสถานภาพสูงกว่าตนอย่างจริงใจย่อมส่งผลดีต่อตนเองและครอบครัว เช่น การได้รับทรัพย์สมบัติและบริวารยานพาหนะเป็นบำเหน็จรางวัล การเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยและได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระมหากษัตริย์ ดังคำสอนข้าราชการในเรื่อง**ภาพยี่วิธูรสอนบุตร** (กรมศิลปากร, 2530 : 71)

นอกจากการรู้จักประมาณตน ไม่ทะเยอทะยานเกินตัวจะทำให้ได้รับความรักความเมตตาจากผู้มีสถานภาพสูงกว่าแล้ว คุณลักษณะดังกล่าวยังอาจช่วยให้ปลอดภัยจากอันตรายและความเดือดร้อนต่าง ๆ ดังปรากฏในคำสอนจากเรื่อง**โคลงโลกนิติ** ซึ่งมีคำสอนหลายบทสอนเรื่องการสำรวมการกระทำ ให้รู้จักเก็บซ่อนความรู้สึก เช่น โคลงบทที่ 258 สอนว่า เมื่อไม่พอใจสิ่งใดให้รู้จักซ่อนอารมณ์เก็บความรู้สึก เพราะหากเกรี้ยวกราดหรือโกรธซึ่งอาจเป็นฝ่ายเสียเปรียบและถูกตำหนิได้ (กรมศิลปากร, 2514 :161) โคลงบทที่ 275 กวีสอนให้รู้จักสำรวมกิริยามารยาท ควรเลือกแสดงออกด้านดีตามที่ได้รับการอบรมสั่งสอน เพราะหากประพฤติไม่ดีอาจถูกดูหมิ่นถึงสกุลวงศ์ได้ (กรมศิลปากร , 2514: 167) และโคลงบทที่ 286 กวีสอนให้รู้จักเจียมตัวไม่ทะเยอทะยานแข่งวานากับผู้อื่นจนนำภัยมาสู่ตนเอง ดังความว่า

เจียมใจจักเท่าด้วย	เจียมตัว
รู้เท่าท่านทำกลัว	ซ่อนไว้
อย่ามีนมีตเหมาย	โมหะ
สูงน้กม้กเหมือนไม้	หักด้วยลมแรง ๆ

(กรมศิลปากร, 2514: 55)

ในเรื่องโคลงโลกนิติ กวีได้สอนให้รู้จักประมาณตน ถึงจะรู้เท่าทันบุคคลที่มีปฏิสัมพันธ์ด้วยก็ให้ซ่อนอารมณ์ความรู้สึก ไม่หลงคิดแข่งวาสนาบารมีกับผู้อื่นด้วยความอยากเอาชนะ เพราะการทะเยอทะยานจนมากเกินไปสุดท้ายย่อมส่งผลเสียเหมือนกล้าไม้สูงที่หักเพราะปะทะแรงลม นอกจากนี้ กวีได้สอนเรื่องการประมาณตนโดยเปรียบเทียบลักษณะคนที่ไม่รู้จักสำรวมตน ประมาณตนเข้ากับลักษณะของ “แมลงเม่า” ที่หลงแสงกองไฟจนนำความพินาศมาสู่ตนเองอีกด้วย (กรมศิลปากร, 2514: 57)

จากตัวอย่างทั้งหมดข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า การรู้จักประมาณตนและแสดงความอ่อนน้อมถ่อมตนกับผู้มีสถานภาพสูงกว่าถือเป็นคุณสมบัติของบุคคลที่พึงประสงค์ในสังคมไทย เนื่องจากสังคมไทยยึดถือค่านิยมเรื่องอาวุโสและระบบอุปถัมภ์ มีการจัดลำดับชั้นของบุคคลตามสถานภาพทางสังคม กวีจึงมักจะปลูกฝังให้ผู้ได้ปกครองเจียมตัว ไม่คิดแข่งขันกับผู้ที่มีอำนาจสูงกว่า คำสอนในวรรณกรรมคำสอนก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 จึงแสดงให้เห็นโลกทัศน์และแนวความคิดของคนไทยในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่มุ่งเน้นให้คนทั่วไปยอมรับสถานภาพและทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด เพราะนอกจากจะไม่ขัดกับค่านิยมของสังคมแล้ว ยังทำให้แคล้วคลาดจากภัยอันตรายได้ ส่วนการเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพที่ดีขึ้นหรือฐานะสถานภาพใหม่ ๆ นั้น กวีก็มักชี้ให้เห็นว่าเป็นผลมาจากความดีและความกตัญญูซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา

การดำเนินชีวิตภายในสังคมยุคจารีตซึ่งให้ความสำคัญกับระบบเครือญาติและระบบอุปถัมภ์ คนในสังคมจำเป็นต้องเรียนรู้วิธีการปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับสถานภาพและบทบาทหน้าที่ที่ตนมีอยู่ เพราะการประพฤติตนให้เหมาะสมกับกาลเทศะและรู้จักประเมินศักยภาพ กำลังและความสามารถของตนเองย่อมส่งผลดีต่อการวางตัวและบุคลิกภาพภายนอกซึ่งจะช่วยส่งเสริมภาพลักษณ์และการสนับสนุนจากบุคคลรอบข้างได้ นอกจากนี้ ผลจากค่านิยมในระบบเครือญาติและระบบอุปถัมภ์ ยังทำให้สังคมไทยให้ความสำคัญกับคุณธรรมเรื่องความซื่อสัตย์สุจริตและความกตัญญูเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ อิทธิพลของหลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนาซึ่งนับความกตัญญูรู้คุณและการบูชาบุคคลที่ควรบูชาเป็นคุณธรรมประการสำคัญในมงคลสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสตอบปัญหาเทวดาเรื่อง “คุณธรรมอันใดที่ทำให้ชีวิตประสบความสำเร็จ” ยังเป็นการย้ำเตือนให้คนในสังคมมีค่านิยมว่า ผู้ที่มีความซื่อสัตย์และ

กตัญญูรู้คุณเป็นบุคคลที่น่ายกย่องสรรเสริญและย่อมได้รับประโยชน์สุขในชีวิต เช่น มีหน้าที่การงานเจริญก้าวหน้า มีชีวิตครอบครัวที่ราบรื่นสงบสุข ฯลฯ

2.2.3 การพิจารณาคูณค่าของสตรีจากความงาม กิริยามารยาทและคุณสมบัติการดูแล ครัวเรือน

สังคมในยุคจารีตพิจารณาคูณค่าของสตรีในด้านความงามทั้งด้านกาย วาจา ใจ และคุณสมบัติในด้านการดูแลครัวเรือน เนื่องจาก “ความงาม” ถือเป็นคุณลักษณะสูงสุดของสตรีซึ่งสัมพันธ์กับโลกทัศน์ทางพุทธศาสนา สตรีที่ดีจึงควรรักษาความงามไว้ทั้ง 2 ลักษณะ คือ ความงามภายนอก ที่เกิดจากรูปร่างและองค์ประกอบทางร่างกายตามแนวคิดเบญจกัลยาณี คือ ผมงาม เนืองงาม เหงือกและริมฝีปากแดงงาม ฟันงาม ผิวงามและมีความงามเหมาะสมกับวัย และความงามภายใน ซึ่งแสดงออกให้เห็นเป็นรูปธรรมผ่านกิริยามารยาทและความประพฤติที่ดี (โสภิตา สัสสินทร, 2559: 50) ทั้งนี้ การเสนอคุณสมบัติของสตรีด้านการดูแลความงามและรักษา กิริยามารยาทให้เหมาะสมพบในวรรณกรรมคำสอนสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น อาทิ **กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ สุภาชิตสอนสตรี โอวาทกระสัตรี** เป็นต้น

ตัวอย่างการสอนสตรีเรื่องการดูแลความงามของใบหน้าและรูปร่าง วรรณกรรมคำสอนสตรีในยุคจารีต เช่น **เรื่องกฤษณาสอนน้องคำฉันท์** พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระพรหมานุชิตชิโนรส มีเนื้อหาที่ปลูกฝังเรื่องการดูแลทรวดทรงรูปร่างของสตรีให้อยู่ในเกณฑ์ที่เหมาะสม กวีชี้ให้เห็นว่า การบริโภคอาหารที่น้อยหรือมากเกินไปอาจส่งผลให้รูปร่างไม่สวยงาม ดังนั้น สตรีที่ดีจึงควรบริโภคอาหารอย่างพอเหมาะพอควร เพื่อรักษาความงามตามอุดมคติ (กรมศิลปากร, 2555: 152-153) ในเรื่อง**สุภาชิตสอนสตรี** กวีสอนสตรีในยุคจารีตให้แต่งตัวและรู้จักดูแลความงาม เช่น “เก็บไร้วัวผมให้สมพักตร์” รู้จัก “ผัดหน้าทาแป้งแต่งอินทรีย์” เพื่อไม่ให้เป็นที่ติฉิน เพราะในมุมมองของกวี สตรีแม้ว่าจะมีรูปร่างงามสักเพียงใด หากไม่รู้จักรักษาตัวเองหรือเสริมสวยแล้ว ความงามนั้นก็ไม่นับว่ามีคุณค่า (กรมศิลปากร, 2555: 164-165) อย่างไรก็ตาม การบำรุงเสริมแต่งความงามที่กวีสนับสนุนให้สตรีในยุคสมัยเห็นคุณค่านั้น สตรีจำเป็นต้องเลือกแต่งอย่างระมัดระวังและกระทำอย่างเหมาะสม เพราะหากแต่งจนเกินพอดีก็อาจกลายเป็น “เซอะเซิงเขาจะโห่” หรือถูกคนอื่นแคะว่า “บ้านนอกชอกนา” การเสริมสวยจึงควรพิจารณาไปตามกาลเทศะ เช่น ในช่วงเทศกาลหรือแต่งออกงานพิธีการที่สำคัญ (กรมศิลปากร, 2555: 170-171)

นอกจากการสอนให้รู้จักบำรุงความงามของรูปร่างหน้าตาซึ่งถือเป็นอริยทรัพย์ของสตรีในยุคจารีตแล้ว กวียังสอนสตรีให้รักษา กิริยามารยาท และนำเสนอคุณสมบัติสำคัญที่แสดงถึงการเป็นสตรีที่ดีตามอุดมคติของยุค คือ การดูแลครัวเรือนได้เป็นอย่างดี ดังตัวอย่างการสอนเรื่องการรักษา กิริยามารยาทและเป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ดี พบในเรื่อง**แม่สอนลูก**ซึ่งปรากฏอยู่ตอนท้ายเรื่อง**โสวัตกลอนสวด** มีคำสอนเกี่ยวกับกิริยามารยาท เช่น ให้ระมัดระวังในการลูกลูกอย่างสงบเสถียร ระมัดระวังการ

พูดจาให้เหมาะสม ไม่พูดจาหยาบคาย ไม่ควรหัวเราะเสียงดัง นอกจากนี้ กวียังสอนสตรีให้รู้จักฝึกหัดงานฝีมือของสตรีและรู้จักฝึกหัดงานบ้านงานเรือนอีกด้วย (กรมศิลปากร, 2555ข: 4-9) ในเรื่อง**กฤษณา** **สอนน้องคำฉันท์ ฉบับกรุงธนบุรี** กวีถ่ายทอดคำสอนเกี่ยวกับลักษณะกิริยามารยาทที่สตรีไม่ควรปฏิบัติ เช่น การเดินที่ติดดอกไม้ การเดินหัวร่อต่อกระชอกกับบุคคลรอบข้าง การเดินเหลียวซ้ายแลขวา ฯลฯ นอกจากนี้ กวียังสอนให้สตรีเอาใจใส่ในการเรือน รู้จักการตัดเย็บผ้าผ่อนและการจัดสำรับ ฯลฯ (กรมศิลปากร, 2555ข: 24-25, 39) ส่วนในเรื่อง**โอวาทระสตร์** มีเนื้อหาสอนสตรีให้เป็นผู้ที่มีมารยาทดี รู้จักระมัดระวังคำพูดและท่วงท่าอิริยาบถ ทั้งนี้ กวียังเน้นย้ำว่าคุณสมบัติของความงามด้านรูปร่างหน้าตาจำเป็นต้องมีควบคู่ไปกับคุณสมบัติด้านการเรือนด้วย สตรีที่ไม่รู้จักดูแลครัวเรือนถือเป็นสตรีชั่ว และอาจไม่ได้รับการคัดเลือกเป็นคู่ครองจากบุรุษซึ่งถือเป็นเรื่องน่าอับอาย (กรมศิลปากร, 2555ข: 198-199) ประเด็นคำสอนดังกล่าวนี้เป็นเพราะในสมัยจารีต สตรียังไม่ได้รับโอกาสทางการศึกษาให้ประกอบอาชีพนอกบ้าน รวมถึงยังมิได้มีสิทธิเสรีภาพของตนเองได้เท่าบุรุษ กวีจึงมักจะปลุกฝังให้สตรีเห็นความสำคัญของการมีสามีเป็นผู้คุ้มครองชีวิต เช่น **สุภาชิตสอนหญิง**ซึ่งปรากฏอยู่ตอนปลายสมุดไทยเรื่อง**โคลงกำสรวลศรีปราชญ์** สอนว่าการมีสามีนั้นก็เสมือนมี “ฉัตร” เป็นร่มเหนือดุริชะ ป้องกันภัยอันตรายทั้งปวงได้ดังความว่า “อันว่าคุณคือภรรดา มีมหามหัทศจรรัย คือฉัตรกันเหนือดุริชะ ร่มภัยเพทพาทา” (กรมศิลปากร, 2555ข: 16) เรื่อง**กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ฉบับกรุงธนบุรี** เปรียบเทียบให้เห็นว่า การมีบุรุษเป็นคู่ครองย่อมดีกว่าการไม่มี โดยนำเสนอให้เห็นว่าคุณค่าของบุรุษเพศนั้นคือ การปกป้องคุ้มครองสตรีด้วยพลังกำลังที่แข็งแรงกว่า ดังนั้นแม้บุรุษ “รูปชั่ว” หรือ “งุนโง่” สตรีก็ควรรับพิจารณาเป็นคู่ครอง ดังความว่า “แม่นชายรูปชั่ว งุนโง่คือวัว ไม่รู้วิชา ครั้นเป็นสามี มีคุณอุปการ์ อาจคุ้มครองทุกสิ่งโพลภัย” (กรมศิลปากร, 2555: 38) ส่วนในเรื่อง**สุภาชิตสอนสตรี** กวีสอนว่า การมีสามีเป็นสิ่งที่ทำให้สตรีมีคุณค่า เพราะการเกิดเป็นสตรีหมายถึงการต้องออกเรือนและทำหน้าที่เป็นภรรยาของบุรุษ นอกจากนี้ การมีสามียังเสมือนมี “ตราราชสีห์” หรือ “ตราภูมิคุ้มห้าม” เพื่อคุ้มครองไม่ให้สตรีถูกรังแกหรือเอาไรต์เอาเปรียบจากบุรุษอื่น (กรมศิลปากร, 2555ข: 175) โลกทัศน์ดังกล่าวส่งผลต่อการปลุกฝังคุณสมบัติสตรีที่พึงประสงค์ในช่วงก่อนได้รับอิทธิพลตะวันตก ซึ่งมักจะให้ความสำคัญกับความงาม ความบริสุทธิ์และจรรยา มารยาทของสตรี เช่น การรักษานวลสงวนตัว การมีรูปร่างหน้าตางดงาม การเคารพเชื่อฟังผู้ปกครองทั้งในฐานะลูกที่ดี และเมื่อมีสามีจะต้องทำหน้าที่เป็นภรรยาที่ดี ประณินิบัติสามีด้วยความเคารพและความอดทน

การอบรมสั่งสอนสตรีในอดีตมีจุดมุ่งหมายการสอนให้สตรีเป็นผู้ทำหน้าที่ตามกรอบสังคมเพื่อสืบทอดวงศ์ตระกูล เห็นได้จากการสอนให้สตรีดูแลจัดการพื้นที่ภายในบ้านและรู้จักดูแลกิจการบ้านเรือนไม่ให้ขาดตกบกพร่องเพื่อให้ได้รับการคัดเลือกเป็นคู่ครองและได้รับการปกครองดูแลจากบุรุษ เนื่องจากในอดีต สังคมยังไม่เปิดโอกาสให้สตรีได้ศึกษาเล่าเรียนเสมอบุรุษ สตรีสามัญชนส่วนใหญ่ไม่มีโอกาสได้ฝึกหัดการอ่านเขียนหนังสือ หรือได้รับความรู้อื่น ๆ นอกเหนือจากความรู้ที่สังคม

จำกัดว่าเป็นหน้าที่ของสตรี เช่น การฝีมือ การครัวและการทำความสะอาดบ้านเรือน ฯลฯ บทบาทหน้าที่ของสตรีในสังคมจารีตจึงจำกัดอยู่ภายในเรือนและจำเป็นต้องรักษาความงาม รู้จักสงวนกิริยาท่าทีเพื่อแสดงความเป็นกุลสตรีและเพื่อให้บุรุษพึงพอใจจักได้เป็นที่พึงพาต่อไปได้

จากการศึกษาการสร้างและการเผยแพร่ ตลอดจนภาพรวมเนื้อหาวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมการสอนในยุคจารีต ผู้วิจัยสรุปโดยนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

ผู้สร้างและรวบรวมวรรณกรรมคำสอนในสมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ส่วนใหญ่มีหลักฐานระบุว่าบุคคลที่มีอำนาจและได้รับการยอมรับในสังคมจารีต เช่น พระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นผู้นำอาณาจักรบ้านเมือง พระภิกษุสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ผู้เป็นที่เคารพยกย่องและนักปราชญ์ กวีในราชสำนักซึ่งนับเป็นผู้มีความรู้ มีการศึกษาในสังคมขณะนั้น ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า สังคมในช่วงก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 มีการหล่อหลอมควบคุมพลเมืองผ่านวรรณกรรมคำสอนโดยอาศัยอำนาจรัฐตามระบบศักดินาและศาสนาเป็นส่วนใหญ่ ขณะที่วรรณกรรมคำสอนบางเรื่องไม่ระบุชื่อกวีหรือไม่ปรากฏชื่อกวี

ที่มาของคำสอนในวัฒนธรรมการสอนยุคจารีต มีอยู่ 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) การรวบรวมภาษิตและคติความเชื่อโบราณที่สืบทอดกันมา กวีได้คัดเลือกคำสอนและนำมาเรียงร้อยตามความเหมาะสมเพื่อถ่ายทอดให้แก่คนในแต่ละยุคสมัย โดยวรรณกรรมคำสอนบางเรื่องกวีได้สอดแทรกทัศนะจากประสบการณ์ชีวิตและสิ่งที่พบเห็นในสังคม ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าสังคมไทยก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ยังคงยอมรับและเห็นคุณค่าของค่านิยมหรือคติคำสอนแบบเดิมอยู่ด้วย 2) การนำมาจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาและวรรณกรรมอินเดีย ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างไทยและอินเดียโดยเฉพาะอิทธิพลทางภาษาและวรรณคดีทั้งบาลีและสันสกฤตซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นความรู้ชั้นสูง นอกจากนี้ สภากฎมิตศาสตร์ที่เฝ้าอำนาจต่อการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมและการติดต่อค้าขายกันตั้งแต่โบราณกาลยังน่าจะเป็นสาเหตุอีกประการหนึ่ง

ก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 กวีส่วนใหญ่นิยมแต่งวรรณกรรมคำสอนเป็นร้อยกรองขนาดยาวต่อเนื่องไปจนจบเรื่อง และมักจะเลือกใช้คำประพันธ์ประเภทร้อย โคลง กาพย์ ฉันท์ กลอน ประเภทใดประเภทหนึ่งมาร้อยเรียงเนื้อหาต่อเนื่องไปจนจบ อย่างไรก็ตาม การแต่งวรรณกรรมคำสอนในรูปแบบร้อยกรองก็มีลักษณะที่ปรับเปลี่ยนไปตามความนิยมของแต่ละยุคสมัย เช่น ในสมัยสุโขทัย กวีเลือกใช้คำประพันธ์ประเภทร้อยที่มีลักษณะยืดหยุ่นทั้งเรื่องตำแหน่งการรับสัมผัสและมีจำนวนคำสั้นเพื่อประโยชน์ในด้านการเสนอคำสอนแบบมุขปาฐะ ต่อมาสมัยอยุธยา เมื่อมีการแต่งตำรากำหนดแบบแผนทางฉันทลักษณ์ ทำให้กวีเริ่มนำคำประพันธ์ประเภทอื่น ๆ มาใช้แต่งสุภาพมากขึ้น เช่น โคลงสี่สุภาพ คำฉันท์ ฯลฯ ส่วน

ในสมัยธนบุรีถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น กวีนิยมแต่งด้วยกลอนเพลงยาว เนื่องจากข้อบังคับของกลอนมีข้อยึดหยุ่นสูงและมีลักษณะการแต่งที่จดจำได้ง่าย อนึ่ง ในสมัยรัชกาลที่ 4 มีวรรณกรรมบางเรื่องที่มีรูปแบบการประพันธ์ที่แตกต่างไปจากขนบอยู่บ้าง คือ แต่งด้วยโคลงสุภาพิตจำนวน 1 – 2 บทใต้ภาพเขียนอธิบายสุภาพิตไทย สาเหตุที่ทำให้กวีใช้รูปแบบการประพันธ์ดังกล่าวน่าจะมาจากปัจจัยเรื่องการเผยแพร่บนผนังกรอบประตูและกรอบหน้าต่างที่มีพื้นที่จำกัด รูปแบบการประพันธ์โคลงสุภาพิตขนาดสั้นนี้ต่อมาเริ่มเป็นที่นิยมในสมัยรัชกาลที่ 5 มากขึ้น

กลุ่มเป้าหมายการสอนในวรรณกรรมคำสอนก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 มีทั้งการสอนบุคคลทั่วไปและบุคคลเฉพาะกลุ่ม หากแบ่งตามสถานภาพทางสังคมพบว่า กลุ่มเป้าหมายการสอนส่วนใหญ่เป็นบุคคลในราชสำนัก เช่น พระมหากษัตริย์ เจ้านายพระบรมวงศานุวงศ์และกลุ่มขุนนางข้าราชการ หากแบ่งกลุ่มตามเพศและวัยพบว่า มีการแบ่งอย่างกว้าง ๆ คือ วรรณกรรมคำสอนเด็กและวรรณกรรมคำสอนผู้ใหญ่ซึ่งจำแนกเป็นคำสอนบุรุษและคำสอนสตรี กวีไม่ได้ระบุกลุ่มเป้าหมายการสอนที่เฉพาะเจาะจงหรือเป็นประเภทย่อยของเพศและวัยมากนัก ทั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่า คำสอนที่ถ่ายทอดแก่กลุ่มผู้รับคำสอนที่เป็นบุรุษมักจะสัมพันธ์กับบทบาทหน้าที่ในฐานะผู้นำของสังคม บุรุษที่มีสถานภาพแตกต่างกันก็มักจะได้รับความคาดหวังต่อหน้าที่ในสังคมที่แตกต่างกันไปด้วย ขณะที่ในวรรณกรรมคำสอนสตรี สตรีมักได้รับการคาดหวังให้ทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุนบุรุษเท่านั้น ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าสังคมไทยยุคจารีตเปิดโอกาสทางสังคมให้กับบุรุษและให้การยอมรับบุรุษในพื้นที่ทางสังคมมากกว่าสตรี เมื่อพิจารณาบทบาทของผู้สอนและผู้รับคำสอนในวรรณกรรมคำสอนก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 พบว่า “ผู้สอน” ในตัวบทส่วนใหญ่มักจะเป็นผู้ที่อาวุโสกว่า “ผู้รับการสอน” ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับโลกทัศน์และค่านิยมของคนไทยที่ยึดถือเรื่องระบบอาวุโส ให้ความสำคัญและเชิดชูคำสั่งสอนของผู้ที่อาวุโสกว่าเพราะถือว่ามีประสบการณ์ชีวิตมากกว่า นอกจากนี้ “ผู้สอน” และ “ผู้รับการสอน” ในตัวบทส่วนใหญ่ยังเป็นบุคคลในครอบครัวที่มีความใกล้ชิดกันทางสายเลือด เช่น บิดากับบุตร มารดากับบุตร พี่กับน้อง ฯลฯ การจัดวางสถานภาพในตัวบทดังกล่าวมานี้ นอกจากจะสอดคล้องกับค่านิยมเรื่องระบบเครือญาติที่สังคมในยุคจารีตให้ความสำคัญแล้ว ปัจจัยดังกล่าวยังเอื้อต่อเหตุผลในการสั่งสอน เพราะความสัมพันธ์ทางสายเลือดและประสบการณ์ชีวิตที่มีมาก่อนย่อมช่วยยืนยันคุณค่าของคำสอนและความน่าเชื่อถือของ “ผู้สอน” ในฐานะบุคคลใกล้ชิดได้อีกด้วย

การเผยแพร่ผลงานวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 มีจุดประสงค์ที่แตกต่างกันในแต่ละวาระ เช่น การแสดงฝีมือทางการประพันธ์ การเผยแพร่เป็นอานิสงส์แก่ผู้สร้างและผู้เกี่ยวข้อง การอนุรักษ์คุณค่าของภาษิตโบราณตลอดจนการเผยแพร่เพื่อพัฒนาคุณภาพราษฎร

การศึกษาการสร้างและการเผยแพร่ตลอดจนเนื้อหาของวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ทำให้ผู้วิจัยทราบถึงภูมิหลังและบริบทการสร้างสรรคัวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมากขึ้น ข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมการสอนในสังคมยุคจารีตซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการเข้าใจบริบทการสร้างและการเผยแพร่วรรณกรรมคำสอนในช่วงปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมการสอนในยุคจารีตไปสู่ยุคสมัยใหม่ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ยุคสมัยใหม่เข้ามากระทบกับสังคมไทยอย่างชัดเจน กอปรกับวิทยาการด้านการพิมพ์ที่แพร่หลายทำให้การสร้างการเผยแพร่ผลงานขยายไปสู่สาธารณชนและมีกลุ่มเป้าหมายการสอนที่ขยายวงกว้างขึ้น

บทที่ 3

วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475: การเปลี่ยนผ่านสู่วัฒนธรรมการสอนในยุคสยามสมัยใหม่

ปรากฏการณ์ทางสังคมนับตั้งแต่การเปิดประเทศของสยามผ่านการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงในสมัยรัชกาลที่ 4 ส่งผลให้สยามเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจการค้าเป็นระบบการค้าเสรี ชนชั้นนำสยามเริ่มยอมรับความรู้และวิทยาการจากตะวันตกจนนำมาสู่การพัฒนาปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัย ในช่วงต้นสมัยรัชกาลที่ 5 อิทธิพลตะวันตกเข้ามามีบทบาทกับสังคมไทยอย่างชัดเจน กอปรกับวิทยาการด้านการพิมพ์ที่แพร่หลาย ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลกระทบต่อการสร้างการเผยแพร่วรรณกรรมและวัฒนธรรมทางหนังสือที่เปลี่ยนแปลงไปจากยุคครีตกโกลินทร์ตอนต้นอย่างเห็นได้ชัด เช่น การปรับเปลี่ยนลักษณะการเผยแพร่วรรณกรรมแบบมุขปาฐะและการฟังเพื่อสุนทรียะมาเป็นการเผยแพร่ในสื่อสิ่งพิมพ์และการอ่านเพื่อพัฒนาความรู้และพัฒนาคุณภาพชีวิต นอกจากนี้ เทคโนโลยีการพิมพ์ที่เจริญก้าวหน้าและการขยายพื้นที่ตั้งโรงพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 ยังมีผลทำให้วรรณกรรมลายลักษณ์ซึ่งแต่เดิมจำกัดการถือครองอยู่ในราชสำนักและศาสนสถานก็ได้รับการเผยแพร่ไปยังผู้อ่านออกเขียนได้ในวงกว้างขึ้น

การสร้างและเผยแพร่วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475 สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนผ่านวัฒนธรรมการสอนจากยุคจารีตไปสู่ยุคสยามสมัยใหม่ ปัจจัยต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมหลังรับอิทธิพลตะวันตกทำให้วัฒนธรรมการสอนในยุคสยามสมัยใหม่มีลักษณะต่างไปจากยุคจารีต แม้วรรณกรรมคำสอนส่วนหนึ่งจะยังคงสืบทอดวัฒนธรรมการสอนแบบจารีต เช่น มีกลุ่มผู้สร้างงานคือ พระมหากษัตริย์และพระภิกษุสงฆ์ มีรูปแบบการประพันธ์เป็นร้อยกรองขนาดยาวตลอดทั้งเรื่อง การนำเนื้อหาคำสอนมาจากประสบการณ์รอบตัวกวีและค่านิยมแบบจารีต ฯลฯ แต่ตัวบทในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมายังมีการปรับเปลี่ยน การขยายกลุ่มและการสร้างหรือกำหนดใหม่ เพื่อเผยแพร่คำสอนแก่สาธารณชน ทำให้องค์ประกอบของตัวบทและบริบททางวรรณกรรมต่างไปจากวรรณกรรมคำสอนยุคจารีตอย่างชัดเจน

ในบทนี้ ผู้วิจัยนำเสนอผลการศึกษาเรื่องการสร้างและการเผยแพร่วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475 ซึ่งแสดงให้เห็นการเปลี่ยนผ่านสู่วัฒนธรรมการสอนยุคสยามสมัยใหม่ตามลำดับหัวข้อ ดังนี้

- 3.1 การปรับเปลี่ยนรูปแบบและเนื้อหาตามวิทยาการและบริบทในสังคมสมัยใหม่
- 3.2 การขยายกลุ่มผู้สร้างงานไปยังข้าราชการยุคสยามสมัยใหม่และบุคคลทั่วไป

3.3 การขยายพื้นที่การเผยแพร่จากเอกสารตัวเขียนสู่สื่อต่าง ๆ ในยุคสยามสมัยใหม่

3.4 การกำหนดกลุ่มเป้าหมายการสอนเฉพาะสมัยและผู้อ่านกลุ่มใหม่ในสังคม

3.1 การปรับเปลี่ยนรูปแบบและเนื้อหาตามวิทยาการและบริบทในสังคมสมัยใหม่

รูปแบบการประพันธ์ และแหล่งที่มาของเนื้อหาการสอนในวรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ประกอบด้วยลักษณะที่สืบทอดมาจากวรรณกรรมคำสอนแบบจารีตและการปรับให้เข้ากับยุคสมัยหลังรับอิทธิพลจากตะวันตก เช่น การปรับเปลี่ยนรูปแบบตามบริบทการพิมพ์และรูปแบบงานเขียนของตะวันตก การคัดเลือกเนื้อหาการสอนจากพุทธศาสนาสุภาสิตและวรรณกรรมยุคก่อนหน้ามานำเสนอใหม่ การแปลและขยายความเนื้อหาการสอนมาจากสุภาสิตตะวันตก ฯลฯ รายละเอียดดังกล่าว ผู้วิจัยศึกษาและนำเสนอเป็นประเด็น ดังนี้

3.1.1 การปรับเปลี่ยนรูปแบบตามบริบทการพิมพ์และรูปแบบงานเขียนของตะวันตก

รูปแบบการประพันธ์วรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ประกอบด้วยลักษณะที่สืบทอดมาจากวรรณกรรมคำสอนแบบจารีตและการปรับเปลี่ยนรูปแบบให้เข้ากับยุคสมัยหลังรับอิทธิพลจากตะวันตก วรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 กลุ่มที่ยังคงสืบทอดรูปแบบการประพันธ์ตามลักษณะแบบจารีต ส่วนใหญ่ได้รับการตีพิมพ์ในรูปแบบหนังสือเล่มเล็ก เช่น โคลงโลกนิติจำแลง ทิโตปเทศคำโคลง โคลงกระทู้สุภาสิต เรื่องความรู้เล็ก ๆ น้อย ๆ กลอนสุภาพเรื่องหญิงไทย เรื่องปลุกใจนารี สุภาสิตสอนหนุ่ม พจนานุสาสน์ สุภาสิตสอนแม่ยาย สุภาสิตกันยิมเงิน ฯลฯ ตัวบทมีรูปแบบการประพันธ์ที่สืบทอดมาจากขนบแต่เดิม คือ แต่งเป็นเรื่องยาวต่อเนื่องไปจนจบด้วยการเลือกใช้คำประพันธ์ประเภทเดียวหรือการเลือกใช้คำประพันธ์หลายประเภทมาแต่งร่วมกัน

จากการศึกษารูปแบบคำประพันธ์ที่สืบทอดตามขนบจารีตเดิม ผู้วิจัยพบว่า “โคลง” และ “กลอน” เป็นรูปแบบคำประพันธ์ที่กวีนิยมใช้แต่งวรรณกรรมคำสอนในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ทั้งในลักษณะการใช้โคลงและกลอนชนิดต่าง ๆ แต่งตลอดเรื่องหรือการใช้โคลงและกลอนแต่งร่วมกับคำประพันธ์อื่น ๆ อาทิ ร่าย และกาพย์เพื่อแสดงฝีมือทางการประพันธ์ ทำให้เนื้อความที่สั่งสอนมีลักษณะที่พิเศษยิ่งขึ้น ประเด็นดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า น่าจะเป็นเพราะ “กลอน” เป็นรูปแบบคำประพันธ์ที่ได้รับความนิยมใช้แต่งวรรณกรรมเรื่องต่าง ๆ ในสมัยรัตนโกสินทร์ ด้วยการใช้สัมผัสที่มีข้อยืดหยุ่นสูง และมีลักษณะการแต่งที่จดจำได้ง่ายจึงเป็นที่นิยม ส่วน “โคลง” นั้นเหมาะสมกับการใช้แต่งวรรณกรรมเพื่อการอ่านเพราะช่วยในการถ่ายทอดเนื้อความและลำดับความคำสอนได้ชัดเจนกว่ารูปแบบคำประพันธ์ประเภทอื่น ๆ

ขณะที่รูปแบบการประพันธ์ส่วนหนึ่งแตกต่างไปจากขนบเดิม เพราะกวีปรับเปลี่ยนรูปแบบไปตามบริบทการพิมพ์และรูปแบบงานเขียนของตะวันตก เช่น การปรับขนาดของคำประพันธ์ให้สั้นลง เพื่อให้เหมาะสมกับการตีพิมพ์ในคอลัมน์ของหนังสือพิมพ์ หรือใช้แต่งประกอบเรื่องเล่าร้อยแก้วเพื่อสรุปข้อคิดคำสอน การแบ่งหมวดหมู่คำสอนโดยกำหนดหัวเรื่องหรือยกสุภาษิตขึ้นตั้งเป็นหัวข้อ ก่อนจะแต่งคำประพันธ์เพื่อตีความประกอบหรือขยายความเพิ่มเติม ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

3.1.1.1 การแบ่งหมวดหมู่และกำหนดหัวเรื่องคำสอน

วรรณกรรมคำสอนในช่วงหลังรับอิทธิพลตะวันตกส่วนหนึ่งแบ่งหมวดหมู่คำสอนโดยกำหนดหัวเรื่องแสดงไว้ตอนต้นก่อนแต่งคำประพันธ์ประกอบ รูปแบบการประพันธ์ดังกล่าวสันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลมาจากงานเขียนของตะวันตกซึ่งมักมีการจัดหมวดหมู่งานโดยเลือกคำหรือวลีกำหนดใช้แทนเนื้อเรื่องส่วนใหญ่ของข้อความและบทความ คำประพันธ์แต่ละชนิดที่กวีเลือกใช้มีบทบาทช่วยขยายความหรือตีความใหม่จากหัวเรื่อง จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า การกำหนดหัวเรื่องของกลุ่มข้อมูลเพื่อแต่งคำประพันธ์ประกอบมีลักษณะที่หลากหลาย เช่น การกำหนดหัวเรื่องเป็นคำนาม อากาณาม และคำคู่ตรงข้าม ข้อความที่เป็นคติสอนใจหรือสุภาษิตต่าง ๆ วรรณกรรมคำสอนที่ปรากฏรูปแบบคำประพันธ์ลักษณะดังกล่าว ได้แก่ โคลงสุภาษิตเจ้านาย โคลงสุภาษิตนฤทมนการ โคลงอุภัยพากย์ โคลงพิพิธพากย์ ดอกสร้อยสุภาษิตสำหรับโรงเรียนเด็กของพระอรรคชายาเธอ โคลงภาษิตพระร่วง โคลงโบราณจรรยา ดอกส้อยสุภาษิตเรื่องนักรบและโคลงสุภาษิตพระราชนิพนธ์ในหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิต เรื่องพาลอวาทคำฉันท์ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1.1) การกำหนดหัวเรื่องด้วยคำนาม อากาณามและคำคู่ตรงข้าม

การกำหนดหัวเรื่องด้วยคำศัพท์ทั้งที่เป็นคำนาม อากาณามและคำคู่ตรงข้าม นอกจากจะได้รับการอิทธิพลมาจากงานเขียนของตะวันตกแล้ว เมื่อพิจารณาร่วมกับบริบทภายในยุคสมัยสันนิษฐานว่าน่าจะมีสาเหตุมาจากการจัดระเบียบหมวดหมู่คำสอนตามเงื่อนไขการแต่งด้วย เนื่องจากวรรณกรรมคำสอนบางเรื่อง กวีได้รับมอบหมายให้แต่งสุภาษิตอธิบายความคิดเห็นตามกระแสคำพระราชทานหรือตามความเห็นของกรมสัมปาทิกสภาหอพระสมุทวชิรญาณในสมัยรัชกาลที่ 5

การกำหนดหัวเรื่องลักษณะดังกล่าวพบในวรรณกรรมคำสอนในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ตีพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในหนังสือวชิรญาณและหนังสือวชิรญาณวิเศษ เช่น โคลงสุภาษิตเจ้านาย โคลงอุภัยพากย์ โคลงพิพิธพากย์ ดอกส้อยสุภาษิตเรื่องนักรบและดอกสร้อยสุภาษิตว่าด้วยเรื่องต่าง ๆ ในหนังสือพิมพ์อนุสภากาชาดอุปกรณ คำนามที่กวีเลือกนำมากำหนดเป็นหัวเรื่องมีทั้งคำสามัญนาม ใช้แทนคนและสัตว์โดยทั่วไป เช่น ในเรื่องดอกส้อยสุภาษิตเรื่องนักรบ กวีเลือกใช้คำในหมวดคำว่า นักรบ

เป็นหัวเรื่องและแต่งกลอนดอกสร้อยขยายความลักษณะของบุคคลแต่ละกลุ่มเพื่อชี้ให้เห็นเป็นแบบอย่างว่า สิ่งใดควรและไม่ควรกระทำ ดังบทประพันธ์ในหนังสือ **วชิรญาณ** เล่ม 7 ตอนที่ 25-30 พิมพ์เมื่อ ร.ศ.115 ความว่า

นักเรียน นักเรียนนักเรียน แกรุ่นเริ่มเพียรเรียนหนังสือให้อ่านออกเขียนได้ไว้ฝีมือ หมั่นฝึกปรือหัดจำคำสำคัญ ตัวสะกดแม่นยำ เครื่องใช้ถ้อย เยาว์ยังน้อยจงตั้งจิตระคิดขยัน เลขบวกลบคูณหาร ชำนาญพรรค ประโยคบรรพบทกำหนดเอย

นักเลง นักเอยนักเลง เล่นพนันโกงโกงฉิบหาย ซ้ำดื่มเหล้าเมาเกลือกเที่ยวเลือกกาย ตาหูพรายแลพร้าวาจาเพื่อน ทั้งทรัพย์สิ้นยศศักดิ์ประจักษ์ชู้ จงรักตัวเกิดทั้งหลายอย่าหมายเหมือน อบายมุขพระตรัสไว้สอนใจเตือน ควรเราเพื่อนจำคำพระเอย

(มุลินธิสมเด็จพะเทพรัตนราชสุตา, 2559: 184)

ส่วนบทดอกสร้อยสุภาษิตเรื่องต่าง ๆ ในหนังสือพิมพ์อนุสภากาชาดอุปกณ์ มีเนื้อหาเป็นการสอนเกี่ยวกับสาเหตุการเกิดโรคและการดูแลป้องกันโรคติดต่อต่าง ๆ กวีเลือกใช้คำนามกำหนดหัวเรื่องให้ร้อยกรองสุภาษิตเพื่อแบ่งบทสนทนาระหว่างมนุษย์กับสัตว์ที่เป็นพาหะนำเชื้อโรค ตัวอย่างเช่น **บทดอกสร้อยเรื่องยุง** ความว่า

คน ยุงเอ๋ยยุงถ้อย	นำไข่ปล่อยร่างกายเข้าผ่ายผอม
ปากเจ้ามีเชื้อไซ้แล้วไต่ตอม	เอาปากจ่อมจุ่มดูดเลือดคน
เชื้อไซ้ที่ปากเจ้าเข้าโลหิต	กำเริบพิษเกิดไซ้ไม่เป็นผล
เที่ยวรุมกินบินตอมล้อมสกัน	ข้าเหลือทนแล้วหนอย่ามาเอย
ยุง คนเอ๋ยคนเขลา	เพราะพวกเจ้าเลี้ยงข้าให้อาศัย
คือเปิดที่ซังน้ำไว้ร่าไป	ข้าจึงไซ้เพาะพันธุ์นั้นตั้ง
ถ้าพวกเจ้าพร้อมกันให้สิ้น	ปิดกลบถิ่นฐานที่มีน้ำซัง
ตามกะลาฝาหอยคอยระวัง	ข้าจะบังเกิดได้ ที่ไหนมี

(พระยาอุปกิตศิลปสาร, 2469: 15)

การกำหนดหัวเรื่องประกอบบทประพันธ์บางส่วน กวีได้เลือกใช้คำอาการนามซึ่งเป็นคำนามบอกสภาวะ การกระทำ คุณสมบัติและความคิดโดยมักสร้างมาจากคำกริยาหรือคำคุณศัพท์ อาทิ ความรัก ความซื่อตรง ความเกลียดชัง ความหยิ่ง ฯลฯ คำศัพท์เหล่านี้บางครั้งกวีเลือกคำคู่ตรงข้ามมากำหนดเป็นหัวเรื่องด้วย อาทิ โคลงศัพท์อิงเงียบ โคลงศัพท์บนล่าง โคลงศัพท์ใหญ่เล็ก ฯลฯ วรรณกรรมคำสอนที่มีรูปแบบคำประพันธ์ลักษณะดังกล่าว เช่น **โคลงสุภาสิตเจ้านาย**

โคลงอุภัยพากย์ โคลงพิพิธพากย์ ตัวอย่างเช่น การกำหนดหัวเรื่อง “ความเพียร” ในโคลงสุภาสิต
เจ้านาย ความว่า

ความเพียร

เพียร ชอบแลรอรับรู้	ทางธรรม
ดี ประพฤติจดจำ	ถึถ้วน
มี ทุกข์จะพาส่า	ราญศุข
ผลแห่งความรู้ถ้วน	อาจให้ศุขเกษม ฯ
เพียร แสวงหาสิ่งเบื้อง	วิทยา
ดี ตั้งใจจินตนา	รักรู้
มี ศิลปสาตราปรา	กฏยิ่ง
ผล จักนำศุขสู	สงให้ใจเกษม ฯ
เพียร คิดประกอบพร้อม	การหากินเฮย
ดี เพราะทรัพย์จักมา	สุหย้า
มี จิตรแต่เปรมปรา	เนื่องนิตย์ ไปเฮย
ผล จะกันใจเศร้า	หม่นไหม้ โศกตรอม ฯ

กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์

(หอพระสมุดวชิรญาณ, 2463: 70-71)

จากตัวอย่างข้างต้น กวีแต่งคำประพันธ์จากหัวเรื่องที่กำหนดว่า ความเพียร โดย
ขยายความด้วยโคลงกระทู้ “เพียรดีมีผล” เพื่อชี้ให้เห็นแนวคิดสำคัญของบทประพันธ์ที่กวีต้องการ
นำเสนอ คือ การมีความเพียรพยายามในชีวิตย่อมสร้างประโยชน์สุขแก่ผู้ประพฤติ กวีเสนอให้เห็นว่า
แนวทางการประพฤติตนให้ได้ดีชื่อว่าเป็นผู้มีมีความเพียรนั้นมีหลายแนวทาง เช่น การรู้จักฝึกฝนตนให้
เป็นผู้เข้าใจหลักธรรมะและประพฤติตนในทางที่ดี การมีความเพียรหมั่นศึกษาวิชาความรู้ ขยันทำงาน
และประกอบอาชีพเพื่อหารายได้มาสู่ครอบครัว แนวทางดังกล่าวนอกจากจะสร้างประโยชน์สุขให้แก่ผู้
ประพฤติแล้ว ยังเป็นการป้องกันความทุกข์และความเศร้าหมองในชีวิตได้อีกทางหนึ่ง

การกำหนดหัวเรื่องด้วยคำศัพท์ทั้งที่เป็นคำนาม อากาณามและคำคุณศัพท์ซ้ำ
นอกจากจะเป็นการปรับเปลี่ยนรูปแบบการประพันธ์ให้สอดคล้องกับรูปแบบงานเขียนของตะวันตก
และเงื่อนไขในการแต่ง ทำให้มีลักษณะเด่นต่างไปจากรูปแบบการประพันธ์วรรณกรรมคำสอนแบบ
จารีตแล้ว รูปแบบการนำเสนอเนื้อหาคำสอนดังกล่าวยังช่วยทำให้หัวข้อคำสอนได้รับการจัดหมวดหมู่
ตามหัวเรื่องอย่างเป็นระบบด้วย

1.2) กำหนดหัวเรื่องด้วยวลีและประโยคภาษาอังกฤษ

การกำหนดหัวเรื่องด้วยวลีหรือประโยคในวรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 มีทั้งการกำหนดเป็นประโยคหรือวลีที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับคำสอนหรือข้อห้ามที่กำหนดเป็นประเด็นอย่างชัดเจน หัวเรื่องส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นวลีคำสอนภาษาอังกฤษวรรคสั้น ๆ กวีมักจะแปลความหรือถอดความเป็นภาษาไทย ก่อนแต่งโคลงอธิบายขยายความเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจประเด็นคำสอนได้ง่ายขึ้น วรรณกรรมคำสอนที่มีรูปแบบการประพันธ์ลักษณะดังกล่าว ได้แก่ **โคลงสุภาสิตโสฬศไตรยางค์**ในเรื่อง**โคลงอุภัยพากย์** **โคลงสุภาสิตนฤมุนาการ** ฯลฯ

ตัวอย่างเช่น ในเรื่อง**โคลงสุภาสิตนฤมุนาการ** กวีทรงอธิบายรายละเอียดของโคลงสุภาสิตด้วยข้อความภาษาไทยและภาษาอังกฤษไว้ว่า “มีกิจสิบประการ 10 ที่ยังไม่เคยมีผู้ใดได้เสียใจ” และ “There are ten things for which no one has ever yet been sorry” พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกำหนดหัวเรื่องเป็นวลีแปลจากภาษาอังกฤษเพื่อนำเสนอแนวทางการประพฤติตนทั้ง 10 ประการแล้วจึงแต่งคำประพันธ์ร้อยกรองขนาดสั้นเพื่ออธิบายความต่อ หัวเรื่องของ**โคลงสุภาสิตนฤมุนาการ**ที่กวีกำหนด เช่น “1.เพราะทำความดีทั่วไป” “2.เพราะไม่พุดร้ายต่อใครเลย” “3. เพราะถามฟังความก่อนตัดสิน” “4.เพราะคิดเสียก่อนพุด” และ “5.เพราะอดพุดในเวลาโกรธ” ดังความว่า

1.เพราะทำความดีทั่วไป

1. For doing good to all.

1. ทำดีไปเลือกเว้น

ผู้ใด ไตเฮย

แฝงผู้ไม่ตรีไป

รอบข้าง

ทำคุณอุตหนุนใน

การชอบ ธรรมนา

ใช้สัตรูปองมล้าง

กลับช่องสรรเสริญ

(มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, 2559: 99)

จากตัวอย่างข้างต้น กวีทรงแต่งคำประพันธ์อธิบายหัวเรื่องที่แปลเป็นภาษาไทยว่า “1.เพราะทำความดีทั่วไป” และขยายความด้วยโคลงสี่สุภาพ เพื่อเสนอให้เห็นว่า การทำความดีด้วยใจที่มีเมตตาต่อบุคคลรอบข้าง ไม่เลือกแต่เฉพาะผู้ใดผู้หนึ่ง ย่อมทำให้บุคคลผู้กระทำความดีนั้นได้รับความสุขและการสรรเสริญยกย่อง แม้กระทั่งศัตรูที่เคยคิดร้ายก็อาจพ่ายแพ้ต่อบุคคลที่ทำความดีด้วยใจที่บริสุทธิ์ รูปแบบการประพันธ์**โคลงสุภาสิตนฤมุนาการ**มีลักษณะคล้ายคลึงกับพระราชนิพนธ์**โคลงสุภาสิตโสฬศไตรยางค์** ว่าด้วยความสามอย่างในเรื่อง**โคลงอุภัยพากย์** พิมพ์เผยแพร่ครั้ง

แรกในหนังสือวชิรญาณ เล่ม 1 ฉบับ 1 จ.ศ.1246 ซึ่งกวีทรงแสดงหัวเรื่องเป็นวลีและถ้อยคำสองภาษาเพื่อนำเสนอคำสอนให้ผู้อ่านจำและเข้าใจง่าย ดังนี้

Three Things to like

สามสิ่งควรจะชอบ

Cordiality	Good Humour	Mirthfulness
ใจอารีสุจริต	ใจดี	ความสนุกเบิกบานพร้อมเพรียง
สุจริตจิตโอบอ้อม		อารี
ใจโปร่งปราศราศี		ชวนช้อง
สิ่งเกษมสุขเปรมปรี		ดาพรั่ง พร้อมแฮ
สามสิ่งสมควรต้อง		ชอบต้องยินดี ฯ

(มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, 2559: 28)

จากข้างต้น กวีทรงกำหนดหัวเรื่องภาษาอังกฤษว่า “Three Things to like” และ “Cordiality Good Humour Mirthfulness” แปลเป็นไทยได้ว่า “สามสิ่งควรจะชอบ” และ “ใจอารีสุจริต ใจดี ความสนุกเบิกบานพร้อมเพรียง” จากนั้น กวีทรงแต่งโคลงอธิบายหัวเรื่องไว้ว่าการมีจิตใจที่ดี มีความเมตตาโอบอ้อมอารีต่อผู้อื่นและมีความสุขสนานเบิกบานใจอยู่เสมอ เป็นคุณสมบัติที่บุคคลทั่วไปควรมีถือถือเป็นคติประจำใจ

นอกจากการกำหนดหัวเรื่องด้วยวลีและประโยคก่อนแต่งคำประพันธ์ขยายความ จะทำให้การนำเสนอสาระคำสอนชัดเจนขึ้นแล้ว การตั้งหัวเรื่องเป็นวลีภาษาอังกฤษและแปลเป็นภาษาไทยเพื่ออธิบายความหมาย ยังสะท้อนให้เห็นอิทธิพลของภาษาอังกฤษที่เป็นเครื่องมือสำคัญของการติดต่อสื่อสารกับต่างชาติ และอิทธิพลตะวันตกในงานวรรณกรรมคำสอน ซึ่งนับว่าเป็นลักษณะเด่นประการหนึ่งของรูปแบบการประพันธ์วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 อีกด้วย

1.3) การกำหนดหัวเรื่องด้วยบทสุภาชิตซึ่งเป็นที่มาของคำสอน

การกำหนดหัวเรื่องของวรรณกรรมคำสอนในช่วงหลังรับอิทธิพลตะวันตกอีกกลุ่มหนึ่งนั้น กวีนิยมกำหนดหัวเรื่องด้วยสุภาชิตคำสอนที่เป็นที่มาของสาระคำสอนในบทประพันธ์ที่กวีแต่งขยายความหรือตีความใหม่ ซึ่งสุภาชิตที่มานั้นประกอบด้วย พุทธศาสนสุภาชิต สุภาชิตไทยและสุภาชิตนานาชาติ วรรณกรรมคำสอนที่มีรูปแบบการประพันธ์ในลักษณะดังกล่าว ได้แก่ ส่วนร่ายนำเรื่องความเพียรแลอุสาหะ ลิลิตสุภาชิตแสดงญาติสามัคคี เรื่องโคลงภาชิตพระร่วง เรื่องพาลอวาท คำฉันท์ โคลงสุภาชิตพระราชนิพนธ์ในหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิตและเรื่องศิลปานุสร

ตัวอย่างเช่น โคลงสุภาสิตพระราชนิพนธ์ในหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิต วรรณกรรม คำสอนในสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งกวีทรงยกสุภาสิตคำสอนทั้งพุทธศาสนสุภาสิต สุภาสิตไทยโบราณและ สุภาสิตนานาชาติขึ้นตั้งเป็นหัวข้อ ก่อนแต่งบทประพันธ์ประมาณ 6 – 7 บทเพื่อขยายความหรือตีความใหม่ ดังตัวอย่างบทประพันธ์ ความว่า

“In Vino Veritas”

(“อิน วิโน เวนิตาส.”-สุภาสิตละติน)

(โคลงต้น)

ในเมรัยย่อมรู้	ความจริง
ภษิตนี้ฉันใด	ใครรู้
ชาวโรมชอบพุดสัง	สองงาม ฉะนั้น
คนโหดจึงบ่นอุ	อัดใจ
เขาไซรมุ่งกล่าวถ้อย	เปรียบเปรย
ยามดื่มเมรัยเมา	อยู่แล้ว
ความในจิตจักเผย	แผ่หมดเจียวพ้อ
กระจ่างดังขวดแก้ว	หนึ่งใส
ใครมีกิจใหญ่แม่	ควรปิด
เสียดสีความลับ	จักแจ้ง
ศัตรูจึงมักคิด	ชวนดื่ม
ทำสนิทเสรเสร้าง	หลอกหลอน
ดัสกรผู้เสกแสร้าง	ทำเปน มิตรฤ
ลวงหลอกให้ตายใจ	เชื่อแท้
ร้ายยิ่งสลัดเห็น	แน่ชัด
เชื่อผิดสุดคิดแก้	ฉิบหาย

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2520: 5-6)

จากตัวอย่าง กวีทรงกำหนดหัวเรื่องด้วยสุภาสิตละติน “In Vino Veritas” และแต่งโคลงแปลความหมายของสุภาสิตไว้ว่า “ในเมรัยย่อมรู้ความจริง” ซึ่งกวีได้อธิบายเพิ่มเติมว่า ความหมายของสุภาสิตละตินดังกล่าวเป็นการเปรียบเปรยให้เห็นว่า การดื่มสุราย่อมทำให้เกิดอาการมึนเมา ขาดสติและอาจเผลอเปิดเผยสิ่งที่อยู่ภายในใจออกมาโดยไม่ทันไตร่ตรองให้ดีเสียก่อน จากนั้น กวีจึงถ่ายทอดคำสอนให้ผู้อ่านระมัดระวังศัตรูที่เข้ามา “ชวนดื่ม” เพื่อหวังหลอกเอาข้อมูลหรือความลับสำคัญ จนอาจเกิดความเดือดร้อนหรือผลกระทบตามมาในภายหลังได้

การกำหนดหัวเรื่องด้วยสุภาชิตซึ่งเป็นที่มาของคำสอนและแต่งคำประพันธ์ประกอบ นอกจากจะเป็นการขยายความหรือตีความสุภาชิตเดิมด้วยมุมมองของกวีเพื่อถ่ายทอดแก่ผู้อ่านร่วมยุคสมัยแล้ว ยังเป็นการปรับรูปแบบการประพันธ์เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทสังคมที่อยู่ในช่วงหัวเลี้ยวสู่ความทันสมัย ทำให้ผู้อ่านได้เปรียบเทียบมุมมองจากคำสอนต่างแนวคิด ทั้งแนวคิดตามหลักพุทธศาสนาและแนวคิดทางโลก แนวคิดคำสอนจากสุภาชิตต่างยุคสมัยและแนวคิดคำสอนจากสุภาชิตต่างชาติได้อย่างชัดเจนขึ้น

3.1.1.2 การแต่งเป็นร้อยกรองสุภาชิตขนาดสั้น

วรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 อีกกลุ่มหนึ่งปรับเปลี่ยนรูปแบบการประพันธ์โดยแต่งเป็นร้อยกรองสุภาชิตขนาดสั้น กวีได้ปรับเปลี่ยนขนาดความยาวของวรรณกรรมคำสอนโดยมุ่งเน้นวัตถุประสงค์การนำไปใช้มากขึ้น เช่น การนำไปพิมพ์ลงในคอลัมน์ของสิ่งพิมพ์รายคาบซึ่งจำกัดพื้นที่การตีพิมพ์ การนำไปใช้เป็นบทอ่าน บทท่องจำสำหรับเด็ก ตลอดจนการปรับใช้แต่งประกอบงานเขียนที่เป็นเรื่องเล่าร้อยแก้วเพื่อสรุปคำสอนให้ชัดเจนขึ้น ฯลฯ กลุ่มข้อมูลที่มีรูปแบบการประพันธ์ในลักษณะดังกล่าว ส่วนใหญ่ตีพิมพ์เผยแพร่เป็นคอลัมน์ประจำหนังสือพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 เช่น ร้อยกรองในคอลัมน์การประกวดรางวัลประจำฉบับในหนังสือพิมพ์ประทีปใหม่ และหนังสือพิมพ์อิศรสมัยไทยเจริญ ร้อยกรองประจำคอลัมน์นิจจากลานุกรในหนังสือพิมพ์ไทย ร้อยกรองประจำคอลัมน์ประกวดกวีและคอลัมน์เทศกาลานุกรในหนังสือพิมพ์เด็ก (พ.ศ.2466) ร้อยกรองประจำคอลัมน์ภาสิตานุกรในหนังสือพิมพ์สยามราษฎร์ ร้อยกรองประจำคอลัมน์มาสาณูสรณ์ในหนังสือพิมพ์ไทยเกษม ร้อยกรองประจำคอลัมน์นาริคติสารในหนังสือพิมพ์สตรีไทย คอลัมน์ไทยใต้ภาศิตในหนังสือพิมพ์ไทยใต้ ส่วนวรรณกรรมคำสอนเรื่องอื่น ๆ ที่มีการพิมพ์รวมเล่มและมีรูปแบบเป็นร้อยกรองขนาดสั้น เช่น เรื่องโคลงสุภาชิตเจ้านาย บทดอกสร้อยสุภาชิตสำหรับโรงเรียนเด็กของพระอรรคชายาเธอ โคลงอิศปกรณัม วชิรญาณสุภาชิต โคลงกระชู่วชิรญาณ เรื่องบำรุงนารีและเรื่องศิลปินุกร

ตัวอย่างบทประพันธ์ร้อยกรองประจำคอลัมน์ภาสิตานุกรในหนังสือพิมพ์สยามราษฎร์ ฉบับพิมพ์เผยแพร่เมื่อวันพุธที่ 19 กันยายน พ.ศ.2466 กวีนำเสนอคำสอนเกี่ยวกับการคบคน ด้วยโคลงสุภาชิตจำนวน 1 บท ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า การปรับขนาดคำประพันธ์สุภาชิตให้มีขนาดสั้นโดยนำเสนอเนื้อหาคำสอนให้จบภายในโคลง 1 บทน่าจะสัมพันธ์กับพื้นที่การพิมพ์เผยแพร่ เนื่องจากโคลงสุภาชิตพิมพ์เผยแพร่ในคอลัมน์ที่จำกัดพื้นที่ในกรอบบริเวณมุมซ้ายบนของหน้าที่ 3 ของหนังสือพิมพ์ ส่วนถัดจากบริเวณที่ตีพิมพ์โคลงสุภาชิตส่วนใหญ่เป็นพื้นที่นำเสนอข่าวสารประจำวันหรือบทความแสดงความคิดเห็น ทั้งนี้ ข่าวนหรือบทความบางฉบับก็มีเนื้อหาที่สัมพันธ์กับโคลงสุภาชิตด้วย ตัวอย่างเช่น

โคลง 4 สุภาพ

อย่าปองสมัคร่วมด้วย ปวงพาล ชนเวย

ก่อ กุลาหลหาญ	วุ่นร้าย
ดุงเต้าพร่องชลธาร	ฉอก รตเศียรแฮ
ดินขยักขย่อนก้าว	วุ่นน้ำ ในทนน

(ภาสิตานุสร, 2466: 3)

จากตัวอย่างข้างต้น กวีถ่ายทอดคำสอนโดยใช้โคลง 1 บท สอนผู้อ่านไม่ให้คบคนพาล และคิดทำชั่ว โดยเปรียบเทียบว่าการเป็นมิตรกับคนพาลก็เสมือนกับการยกน้ำเต้าขึ้นทูนศีรษะ มิตรสหายที่เป็นคนพาลอาจนำความเดือดร้อนมาให้ในภายหลังเสมือนกับน้ำในน้ำเต้าเหนือศีรษะที่อาจมีโอกากระลอกโดนศีรษะได้ นอกจากนี้ ส่วนถัดจากบริเวณที่นำเสนอโคลงสุภาพชุดดังกล่าว บรรณาธิการประจำฉบับได้เลือกนำเสนอบทความเรื่อง “ภัยแห่งประเทศคืออะไร” ซึ่งมีเนื้อหาวิพากษ์วิจารณ์กลุ่มข้าราชการที่ประพฤติตนไม่เหมาะสม ไม่จงรักภักดีต่อชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ยกย่องพระราชทรัพย์และใช้อำนาจหน้าที่ในทางที่ไม่เหมาะสม โดยในตอนท้ายกวีได้สอนผู้อ่านซึ่งเป็นพลเมืองทั่วไปให้หลีกเลี่ยงความประพฤติที่ไม่ดีและไม่หลงเชื่อผู้ที่ทุจริต ดังความว่า

“ในที่สุดนี้ ขอพลเมืองผู้เปิ่นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินทั้งหลาย จงพร้อมใจอันยอมอภัยให้แก่พวกอมตย์ข้าราชการที่ประพฤติชั่วช้า ทรยศต่อความเจริญของประเทศแลความสงบสุขของราษฎรที่เปิ่น ๆ ไปแล้วนั้นเถิด แลจงจดจำเป็นตัวอย่างว่าเพื่อนเราทั้งหลายได้เข้าไปติดคุก เพราะความเชื่อหลงเชื่อเดิรรอยทุจริตตามอมตย์เหล่านั้นก็หลายคน ไม่เพราะความโง่งมเห็นความชั่วเปิ่นทางชอบดอกหรือ?”

(ภัยแห่งประเทศคืออะไร, 2466: 3)

ดังนั้น การนำเสนอโคลงสุภาพชุดขนาดสั้นเรื่องข้อเสียของการคบคนพาลจึงมีส่วนช่วยสนับสนุนเนื้อหาของบทความ ซึ่งกวีมีจุดประสงค์ให้ผู้อ่านหลีกเลี่ยงการทุจริตตามอย่างพลเมืองบางกลุ่มซึ่งเป็นเพื่อนร่วมชาติอีกด้วย

ส่วนเรื่อง **โคลงสุภาพติดิปปกรณ์** กวีก็ได้นำตัวบทร้อยกรองสุภาพชุดขนาดสั้นมาประกอบงานเขียนที่เป็นเรื่องเล่าร้อยแก้วเช่นกัน สืบเนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแปลนิทานอีสปจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทยร่วมกับปราชญ์และกวีในราชสำนัก ลักษณะการแต่งเป็นร้อยแก้วขนาดสั้นโดยสรุปเนื้อหาและประพันธ์โคลงสี่สุภาพเป็นสุภาพติดิปปกรณ์ “นิทานเรื่องนี้สอนไว้ให้รู้ว่า” ไว้ตอนท้าย ทั้งนี้ กวีอาจเป็นทั้งผู้แปลนิทานและแต่งโคลงสุภาพติดิปปกรณ์ หรือนิทานหรือโคลงหรือนิทานอย่างใดอย่างหนึ่ง (กรมศิลปากร, 2562: 34-35) เนื้อความในโคลงสุภาพติดิปปกรณ์และข้อคิดคำสอนจากนิทาน มักจะสอดคล้องกันและช่วยเสริมความกันให้

ชัดเจนขึ้น นิทานร้อยแก้วมีบทบาทในการสร้างความสนุกสนานน่าติดตามของเรื่อง ส่วนโคลงสุภาษิตทำหน้าที่สรุปคติคำสอนจากตัวบทมาให้ผู้อ่านเข้าใจสาระสำคัญ ตัวอย่างเช่น

ที่ 35 สุนัขในรางหญ้า

สุนัขตัวหนึ่ง นอนในรางหญ้าซึ่งอยู่ในโรงเลี้ยงโค สุนัขนั้นขู่แลโคทั้งปวงมิให้มากินหญ้าซึ่งใส่ไว้ให้กินในรางนั้นได้ โคตัวหนึ่งจึงได้วากับเพื่อนโคด้วยกันว่า สุนัขตัวนี้ช่างชาติรังเกียจจริง ๆ ตัวเองจะกินหญ้าก็ไม่ได้ แต่อย่างนั้นยังไม่ยอมให้ผู้อื่นที่เขาจะกินได้เล่า ฯ

แก่งราม่าไขเหตุ ต้องกับคำพูดกันว่าเมื่อไม่พวยเอาเท้ารำน้ำฤหังชี้เท็จ

สุนัขนอนรางใส่หญ้า	โคปอง หญ้าเฮย
สุนัข บ เห็นมอง	เห่าห้าว
สรรพชาติอิจฉาลอง	ใจดับ ยากเฮย
หวังไขเหตุก้าวร้าว	ก่อร้ายริษยา ฯ

(กรมศิลปากร, 2562: 132-133)

จากข้างต้น กวีได้เล่านิทานซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับสุนัขที่หวงหญ้าในรางที่ตนอาศัย มิให้โคเข้ามากินหญ้าในรางหญ้า ทั้ง ๆ ที่สุนัขก็ไม่ใช่สัตว์กินหญ้าเป็นอาหาร กวีเล่านิทานก่อนจะสรุปเป็นโคลงคำสอนตอนท้ายเรื่อง โดยเปรียบเทียบว่า สุนัขที่หวงหญ้านั้นแสดงออกโดยการเห่า แต่ไม่ได้ทำร้ายผู้อื่น ต่างจากกลุ่มคนซึ่งมีจิตอิจฉาริษยาผู้อื่นนั้นอาจก่อเหตุร้ายหรือแสดงอารมณ์รุนแรงจนล่วงเกินผู้อื่นได้

อนึ่ง ร้อยกรองสุภาษิตขนาดสั้นยังได้รับความนิยมนำมาใช้ประพันธ์ร่วมกับบันเทิงคดีร้อยแก้วแนวใหม่ที่เกิดขึ้นในช่วงหลังรับอิทธิพลตะวันตก ร้อยกรองสุภาษิตมักจะทำหน้าที่สรุปคติคำสอนจากตัวบทร้อยแก้วมาให้ผู้อ่านเข้าใจสาระสำคัญของเรื่องมากขึ้น ข้อมูลดังกล่าวสอดคล้องกับความเห็นของนพพร ประชากุล ที่ว่า วรรณกรรมที่แต่งด้วยคำประพันธ์ร้อยกรองในสมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงสมัยรัชกาลที่ 7 ส่วนใหญ่แต่งโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอคำสอน และมุ่งพรรณนาอารมณ์มากขึ้น ส่วนเรื่องเล่าประเภทนิทาน หรือนิยายซึ่งเดิมนำเสนอด้วยร้อยกรอง ฉันทลักษณ์ชนิดต่าง ๆ นั้น กวีได้เปลี่ยนมาใช้ร้อยแก้วในการนำเสนอ ดังความว่า

นับจากวรรณกรรมไทยล่วงเข้าสู่ยุคใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 7 พื้นที่ของการใช้ฉันทลักษณ์ในวรรณกรรมจากที่เคยครอบคลุมเรื่องเล่าประเภทนิยายมาช้านานก็ได้หดตัวแคบลงอย่างถนัดใจ เป็นพื้นที่สำหรับโคลงกลอนคำสอนหรือแสดงความรู้สึกเป็นส่วนใหญ่ ส่วนร้อยแก้วนั้นเข้ามาช่วงชิงพื้นที่สำหรับการเล่าเรื่อง

(นพพร ประชากุล, 2552: 225)

บันทึงคดีที่มีรูปแบบการประพันธ์ดังกล่าวปรากฏในหนังสือพิมพ์ **ตรุโณวาท** หนังสือ **วชิรญาณวิเศษ** และ **วชิรญาณ** อยู่เป็นจำนวนมาก เช่น **ฟังไม้สร้อยจับเอามาระเดียด** ของพระพรหมบริรักษ์ **ความรักของผู้ร้าย** เรื่อง **ตาบอดสอดตาเห็น** ของพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ (สุมาลี วีระวงศ์, บรรณาธิการ, 2547: 148-151, 180-190, 226-229) ทั้งนี้ การนำร้อยกรองสุภาชิตขนาดสั้นมาผสมผสานกับบันทึงคดีร้อยแก้วสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาของกวีในยุคสยามสมัยใหม่ เพราะการเลือกนำร้อยกรองสุภาชิตซึ่งเป็นงานที่ได้รับความนิยมอยู่ในวัฒนธรรมวรรณศิลป์ไทยมาปรับให้มีขนาดสั้นลงเพื่อช่วยนำเสนอความคิดในบันทึงคดีร้อยแก้วแนวใหม่แบบตะวันตก ทำให้เห็นว่า รูปแบบฉันทลักษณ์ของไทยสามารถปรับปรนใหม่มีความทันสมัย สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การนำเสนอ อีกทั้งเข้าไปมีส่วนร่วมกับงานเขียนรูปแบบใหม่ในสังคมสมัยใหม่ได้อีกด้วย

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 กวีปรับเปลี่ยนรูปแบบคำประพันธ์ของวรรณกรรมคำสอนให้แตกต่างไปจากวรรณกรรมยุคจารีต การปรับเปลี่ยนขนาดของร้อยกรองเรื่องยาวมาเป็นบทร้อยกรองขนาดสั้นเป็นผลมาจากบริบทการพิมพ์ลงในคอลัมน์ของสิ่งพิมพ์รายคาบซึ่งจำกัดพื้นที่การตีพิมพ์ นอกจากนี้ ตัวบทบางส่วนยังนำมาแต่งประกอบงานเขียนที่เป็นเรื่องเล่าร้อยแก้วเพื่อสนับสนุนเนื้อความหรือสรุปคำสอนให้ชัดเจน ทำให้การนำเสนอคำสอนน่าสนใจมากขึ้น ทั้งยังแสดงให้เห็นการผสมผสานระหว่างการใช้ฉันทลักษณ์ในวรรณคดีจารีตและการเล่าเรื่องตามลักษณะของร้อยแก้วแนวใหม่ที่ได้รับอิทธิพลมาจากตะวันตกอีกด้วย

3.2.2 การนำเนื้อหาคำสอนจากแหล่งที่มาต่าง ๆ มาปรับเปลี่ยนหรือนำเสนอใหม่

ปัจจัยส่วนหนึ่งที่ทำให้วรรณกรรมคำสอนหลังรับอิทธิพลตะวันตกมีลักษณะหลากหลายขึ้น คือ การสร้างเนื้อหาวรรณกรรมโดยคัดสรรคำสอนจากแหล่งข้อมูลที่กว้างขวางขึ้นกว่าเดิม นอกจากกวีจะนำคำสอนมาจากแหล่งที่มาเดิมตามขนบ เช่น การรวบรวมมาจากค่านิยม คัดลอกหรือตัดตอนมาจากภษิตโบราณที่สืบทอดกันมา การได้รับอิทธิพลมาจากเรื่องเล่าจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและวรรณกรรมอินเดีย คัมภีร์บาลีสันสกฤตเรื่องต่าง ๆ วรรณกรรมคำสอนส่วนหนึ่งยังแต่งขึ้นเพื่อถ่ายทอดแง่คิดคำสอนที่ได้มาจากประสบการณ์และสิ่งที่พบเห็นในชีวิตประจำวันของกวีตามขนบวรรณกรรมคำสอนแต่เดิม บางเรื่องมีแหล่งเนื้อหาคำสอนมาจากเหตุการณ์ในสังคมร่วมสมัย นโยบายของรัฐหรือข้อเรียกร้องทางสังคมที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 และสมัยรัชกาลที่ 6

ตัวอย่างเช่น เรื่อง **บำรุงนารี** แต่งขึ้นโดยเทียนวรรณ (ต,ว,ส, วัฒนโภา) มีแรงบันดาลใจจากการรับรู้เหตุการณ์ในสังคมโลก คือ เหตุการณ์ที่สตรีต่างชาติร่วมมือร่วมใจกันช่วยเหลือบ้านเมืองและแสดงออกความคิดเห็นทางสังคมมากขึ้น เช่น กลุ่มสตรีอเมริกันที่แสดงออกว่าไม่เห็นด้วยกับการตั้งร้านจำหน่ายสุราในบ้านเมือง (ต,ว,ส,วัฒนโภา, ร.ศ.125ก: 12-13) กลุ่มสตรีญี่ปุ่นที่เสียสละทรัพย์ “ถอด

เครื่องประดับกายออกขายแลจำหน่าย” เพื่อสนับสนุนรัฐบาลในการป้องกันบ้านเมืองจาก “ศึกรัสเซีย” (ต,ว,ส,วิวัฒนาโก, ร.ศ.125ก: 13-14) เรื่อง**สุภาสิตสอนแม่ยาย** ซึ่งชาลี เอี่ยมกระสินธุ์ (2504: 260-277) ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับที่มาของเรื่องไว้ สรุปใจความได้ว่า เฟื่อง ชาลี กวีเป็นข้าราชการกระทรวงวัง ในสมัยรัชกาลที่ 6 ตั้งใจแต่ง**สุภาสิตสอนแม่ยาย** เพื่อระบายปัญหาความคับข้องใจภายในครอบครัว เมื่อยายผ่อง ผู้เป็นแม่ยายเข้ามาทักทายในครอบครัว ยุให้นางแวว ภรรยาของตนเอาใจออกห่างไปหาเจ้าสัวใหญ่ ต่อมาเป็นเหตุให้เกิดการฟ้องร้องกล่าวหาว่ากวีมีเจตนาหมิ่นประมาท จนเจ้าทุกข์ได้ร้องเรียนไปยังเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) ขณะท่านดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ในสมัยรัชกาลที่ 6

ในวรรณกรรมบางกลุ่ม กวีได้สร้างเนื้อหาคำสอนขึ้นมาจากร่องเล่าทางประวัติศาสตร์ เหตุการณ์ซึ่งเป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไปในวงกว้าง นโยบายของรัฐหรือข้อเรียกร้องทางสังคมที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 และสมัยรัชกาลที่ 6 ทั้งนี้ ในวรรณกรรมคำสอนบางเรื่อง กวียังได้ให้ข้อเสนอแนะอีกด้วยว่า ประชาชนควรดำเนินชีวิตอย่างไรท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสภาพบ้านเมืองที่แตกต่างไปจากสังคมยุคก่อนหน้า การสร้างงานในลักษณะดังกล่าวปรากฏในวรรณกรรมคำสอนหลายเรื่อง อาทิ **ความรู้เล็ก ๆ น้อย ๆ** และร้อยกรองประจำคอลัมน์**นารีคิดสาร**ในหนังสือพิมพ์**สตรีไทย** มีเนื้อหาคำสอนสตรีซึ่งมีที่มาจากสภาพการณ์ในสังคมในสมัยรัชกาลที่ 6 ที่เปิดโอกาสให้สตรีได้มีสิทธิเสรีภาพในการกระทำการต่าง ๆ และการเลือกประกอบอาชีพต่าง ๆ ภายในสังคมมากขึ้น **นารีเรื่อ นาม** มีเนื้อหาคำสอนให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของสตรี คำสอนส่วนใหญ่มีที่มาจากเรื่องเล่าของสตรีที่ได้รับการยกย่องในประวัติศาสตร์ไทยและสากล เรื่อง**บทกล่อมอนามัย คอลัมน์โคลงอนามัยว่าด้วยเรื่องต่าง ๆ คอลัมน์ดอกสร้อยสุภาชิตว่าด้วยเรื่องต่าง ๆ** ในหนังสือพิมพ์**อนุสฎาภาขาตอุปรณ** และเรื่อง**ก.ข.สาธารณสุข** ซึ่งคำสอนส่วนใหญ่มีที่มาจากปัญหาด้านสาธารณสุขและการปรับเปลี่ยนคำอธิบายเกี่ยวกับโรคและสาเหตุการเกิดโรคในสังคมไทย

ทั้งนี้ กวียังมีการสร้างสรรค์งานทำให้แนวคิดคำสอนในยุคสมัยแตกต่างไปจากตัวบทหรือแหล่งที่มาต้นทาง ประเด็นดังกล่าวได้แก่ 1) การนำคำสอนเดิมที่มีอยู่ในสังคมมาตีความหรือแต่งใหม่ เช่น นำวรรณกรรมยุคก่อนหน้ามาแต่งใหม่หรือตีความใหม่ นำพุทธศาสนสุภาษิตมาตีความใหม่ 2) การนำคำสอนมาจากสุภาษิตและวรรณกรรมของตะวันตก ซึ่งมีการแปลและหรือตีความเพิ่มเติมตามทัศนะของกวี การนำเสนอเนื้อหาคำสอนทั้ง 2 ลักษณะสะท้อนให้เห็นภูมิรู้และความสามารถของกวีในการสืบทอดวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์และเลือกสรรคำสอนจากหลากหลายที่มาเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่คนในยุคสมัย ดังมีรายละเอียด ต่อไปนี้

3.2.2.1 การนำคำสอนเดิมที่มีอยู่ในสังคมมาตีความหรือแต่งใหม่

เนื้อหาคำสอนในวรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ส่วนหนึ่งมีลักษณะสร้างสรรค์ใหม่ กวีได้นำคำสอนเดิมที่ไหลเวียนอยู่ในสังคมมาตีความใหม่ ด้วยวิธีคิดที่แตกต่างไปจากอดีตหรือแต่งใหม่เพื่อประยุกต์ใช้ในสังคมสมัยใหม่อย่างเหมาะสม แหล่งที่มาของคำสอนเดิมมาจากพุทธศาสนสุภาษิตและตัวบทวรรณกรรมยุคก่อนหน้า ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) การนำคำสอนจากพุทธศาสนสุภาษิตมาตีความใหม่

การสร้างงานวรรณกรรมคำสอนแต่เดิม กวีมักนำคำสอนจากพุทธศาสนสุภาษิต ประกอบด้วย คาถาจากพระไตรปิฎกซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นพุทธภาษิต และคาถาพระนิพนธ์ของพระเถระหรือเถระภาษิต มาอธิบายขยายความโดยการแต่งคำประพันธ์ร้อยกรองเพิ่มเติม จากการศึกษา วรรณกรรมคำสอนหลังรับอิทธิพลตะวันตกซึ่งมีที่มาจากพุทธศาสนสุภาษิต ผู้วิจัยพบว่า วรรณกรรมคำสอนบางเรื่องมีลักษณะการสร้างงานที่สืบทอดตามขนบเดิม คือ การแปลและอธิบายขยายความคำสอนตามความหมายเดิมของพุทธศาสนสุภาษิตทั้งพุทธพจน์และเถระพจน์ซึ่งสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมทางศาสนากับการดำเนินชีวิตของคนในสังคมไทย เช่น **คอลัมน์นิจก** **กาลานุสรในหนังสือพิมพ์ไทย** **คอลัมน์ภาสิตานุสรในหนังสือพิมพ์สยามราษฎร์** **คอลัมน์มาสถานุสร** **สรณในหนังสือพิมพ์ไทยเกษม** ฯลฯ ขณะที่วรรณกรรมคำสอนบางเรื่อง มีลักษณะการสร้างงานที่แตกต่างไปจากเดิม กล่าวคือ แม้ตัวบทจะมีที่มาจากพุทธศาสนสุภาษิตแต่กวีได้เลือกดัดแปลงและตีความคำสอนให้เหมาะสมกับบริบทสังคมเฉพาะยุคสมัยมากยิ่งขึ้น เช่น เรื่อง **โคลงสุภาษิตพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิต** โคลงสุภาษิตซึ่งมีที่มาจากพุทธศาสนสุภาษิตมีจำนวนทั้งหมด 18 บทประกอบด้วย คาถาจากพระไตรปิฎกซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นพุทธภาษิตจากคัมภีร์ต่าง ๆ ในพุทธศาสนา ได้แก่ 1) คาถาจากคัมภีร์ธรรมบท ขุททกนิกาย 2) คาถาจากคัมภีร์สุตตนิบาต ขุททกนิกาย 3) คาถาจากคัมภีร์ชาดก ขุททกนิกาย 4) คาถาจากคัมภีร์อุทาน 5) คาถาจากสังยุตตนิกาย 6) คาถาจากอังคุตตรนิกาย 7) ภาษิตจากมัชฌิมนิกาย และคาถาพระนิพนธ์ของพระเถระหรือเถระภาษิต ได้แก่ 1) คาถาพระนิพนธ์ในสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทว) ซึ่งเป็นคาถาที่ใช้สำหรับประดับตราอาร์มแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 2) คาถาพระนิพนธ์ในสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และ 3) คาถาของพระพุทโธชาจารย์ (ฉิม) ตัวอย่างเช่น บทประพันธ์ในหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิต เล่ม 1 ฉบับที่ 1 วันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ.2461 ความว่า

“ธัมมะกาโม ภาวโหติ”

ผู้ใดไม่จัดตั้ง	ในธรรม
แม่ฏกอรีระยา	ข่มคู้
ที่สุดก็ยอมฆ่า	นะพวก พาลนอน
ใครปราศญ์ก็ยอมรู้	เช่นนี้แน่นอน
ในสมรศึกใหญ่ครั้ง	เยอรมัน
มุ่งจิตคิดอาธรรม	ข่มเหล่า
ประเทศพวกสัมพันธมิตร	ระมิตร
สุจริตรักธรรมกล้า	กลั่นแกล้วกลางสนาม

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2520: 1)

จากข้างต้น กวีเลือกใช้พุทธศาสนสุภาษิตจากคัมภีร์สุตตนิบาต ขุททกนิกายที่ว่า “ธัมมะกาโม ภาวโหติ” ตั้งเป็นกระตุ้แปลความได้ว่า ผู้รักใคร่ในธรรมเป็นผู้เจริญ จากนั้นกวีได้แต่งโคลงตีความคำสอนให้สอดคล้องกับบริบทสังคมซึ่งอยู่ในช่วงที่สงครามโลกครั้งที่ 1 ระหว่างฝ่ายมหาอำนาจกลางและฝ่ายสัมพันธมิตรเพ็งยุติลง กวีขยายความพุทธศาสนสุภาษิตโดยชี้ให้เห็นว่า ผู้ที่มีใจเป็นกุศลและประพฤติตนถูกต้องตามหลักศีลธรรมย่อมเป็นผู้ที่มีชัยชนะเหนือกลุ่มคนพาล จากนั้นกวีได้ตีความ คำว่า “ธรรม” ในมิติความหมายที่สอดคล้องกับบริบทเฉพาะสมัย คือ การประพฤติตนอย่างเหมาะสมในฐานะประเทศที่มีอารยะ โดยมีมุมมองต่อฝ่ายมหาอำนาจกลางหรือเยอรมนีและออสเตรเลีย-ฮังการีว่าเป็นฝ่าย “อาธรรม” ตรงข้ามกับฝ่ายสัมพันธมิตรที่สยามประกาศเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่ง ดังความในโคลงอธิบายกระตุ้ “ธัมมะเทสสิ ปราภะโว” ซึ่งแปลว่า ผู้เป็นศัตรูกับธรรมเป็นผู้ฉิบหาย ความว่า

เยอรมันเมาไม่ห่ม	ขุนมาร
เชือฤทธิ์ทหารหาญ	เด็กกล้า
เชือปืนใหญ่ยิงผลาญ	เชือพิช ไอ้อือ
ทิ้งทอธรรมทั่วเหล่า	เลิกล้นทางคน

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2520: 1-2)

กวีเสนอให้เห็นว่าฝ่ายเยอรมันและออสเตรเลีย-ฮังการีเป็นฝ่าย “อาธรรม” เพราะละเมิดสันติภาพระหว่างประเทศจนก่อให้เกิดสงครามจากกรณีสมรภูมิลิมอพอ (Battle of Bolimow) เมื่อวันที่ 31 มกราคม พ.ศ.2458 เมื่อเยอรมนีเปิดฉากการโจมตีด้วยปืนใหญ่กระสุนแก๊สพิษต่อกองทัพอังกฤษของรัสเซียในโปแลนด์ (ปัญญาณัฐ ธีธัญญานินน์, 2562) จากบาทที่ว่า “เชือปืนใหญ่ยิงผลาญ เชือพิชไอ้อือ” การกระทำดังกล่าวเป็นสิ่งที่กวีเห็นว่าเป็นการกระทำที่ “ทิ้งทอธรรม” คือ ไม่มีเมตตาธรรมต่อเพื่อนมนุษย์ นอกจากนี้ การนำคำสอนจากพุทธศาสนสุภาษิตมาตีความใหม่ใน

บริบทการประกาศสงครามกับฝ่ายเยอรมนีและออสเตรีย-ฮังการีในสงครามโลกครั้งที่ 1 ยังปรากฏในโคลงบทอื่น ๆ อีกด้วย ตัวอย่างเช่น

“นัตถิ สันติปะริ สุขุ”

(ธรรมะบท, ขุทตะกะนิกาย)

“สุขใดไม่มาตร์แมน

ความสงบ

มนุษย์จะประสบ

สุขแท้

ต่อเมื่อทุกข์ภัยลบ

สูญหมด นั้นแล

ยามสุขสราญแม่

ทุกข์ก็ล้วนสุขไฉน

ภัยใดไม่มาตร์แมน

สงคราม

ภัยแก่ชีวิตยาม

รบเร้า

ภัยแก่ทรัพย์เสื่อมทราญ

วินาศ

ภัยแก่ธรรมะเศร้า

เสื่อมด้วยยุทธภัย

ทุกข์ใดไม่มาตร์แมน

ความพราญ

ทุกข์แห่งผู้จำจาก

ถิ่นเศร้า

ทุกข์ผู้ทีล้าปาก

จำอยู่ หลังนา

ทุกข์ระกำคำเช่า

อกเต็มบ่วาย

ชายหนุ่มไปศึกเพื่อ

ภักดี

เสียสละชีวี

มอดม้วย

บ้างก็พิการมี

ทุกข์ทเวศ

ญาติมิตรโศกด้วย

ตั้งนี้ธรรมดา

ระอาการศึกนั้น

ทุกคน แน่นอ

แต่ก็กัดฟันทน

ต่อสู้

เพื่อปราบอธรรมจน

แพ้พ่าย

เสรีจักก็ยอมรู้

ศึกพร้อมยินดี

เหมือนมีพายุกล้า

กลางโลก

ยามสงบลบโศก

สิ้นแล้

นิยมและชมโชค

แห่งชาติ ตนฮา

รู้รสสันติแท้

เลิศล้ำกว่าเพรง”

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2520: 69-70)

จากข้างต้น กวีได้เลือกนำพุทธศาสนสุภาษิตจากคาถาในคัมภีร์ธรรมบท ขุททกนิกายซึ่งถอดความได้ว่า “สุขอื่นที่เลิศกว่าความสงบไม่มี” มาอธิบายและตีความใหม่ด้วยโคลงสุภาพ หากพิจารณาตามบริบทการสอนของพุทธศาสนสุภาษิต “สันติ” นั้นหมายถึง ความสงบโดยหลุดพ้นจากกิเลสตัณหาหรือการดำเนินชีวิตอย่างสันโดษโดยมุ่งในทางโลกุตตระ แต่เมื่อกวีนำพุทธศาสน

สุภาชิตดังกล่าวมาตีความใหม่ กวีได้นำเสนอให้เห็นว่า “สันติ” หรือความสงบสุขในที่นี้ มิใช่การหลุดพ้นจากอำนาจของกิเลส แต่เป็นสันติภาพที่เกิดขึ้นหลังจากสงคราม เพราะสงครามเป็นสาเหตุของทุกข์ภัยที่มีผลกระทบต่อชีวิตและทรัพย์สินของผู้คนจำนวนมาก โดยเฉพาะกลุ่ม “ชายหนุ่ม” ที่เสียสละไปรบเพื่อป้องกันบ้านเมืองและปราบ “อธรรม” ในสงครามซึ่งในบริบทการสอนนี้ตีความได้ว่าเป็นกลุ่มศัตรูฝ่ายตรงข้ามนั่นเอง ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาบริบทการแต่งและเผยแพร่พบว่า โคลงสุภาชิตดังกล่าวแต่งขึ้นในระหว่าง พ.ศ.2461-2462 และได้รับการเผยแพร่ครั้งแรกในหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิต เล่ม 3 ฉบับที่ 30 เมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ.2462 “สงคราม” ในบทประพันธ์ตามพระราชหัตถ์ของกวี จึงน่าจะหมายถึงสงครามโลกครั้งที่ 1 ซึ่งรัฐบาลสยามได้ประกาศเข้าไปมีส่วนร่วมตั้งแต่ พ.ศ.2460 และส่งทหารอาสาเข้าร่วมรบอยู่ในฝ่ายสัมพันธมิตร ก่อนที่สงครามจะยุติลงเมื่อ พ.ศ.2461 ดังนั้น “ความสงบ” ในบริบทคำสอนจากพุทธศาสนาสุภาชิตกับ “ความสงบ” ในโคลงสุภาชิตพระราชนิพนธ์จึงแตกต่างกันด้วยจุดประสงค์ของกวี ทั้งยังมีผลทำให้ความหมายของคำสอนในบริบทสังคมสมัยใหม่นี้แตกต่างไปจากความหมายเดิมอีกด้วย

การสร้างงานวรรณกรรมคำสอนหลังรับอิทธิพลตะวันตกโดยการดัดแปลงและตีความพุทธศาสนาสุภาชิตให้เข้ากับบริบทการเมืองการปกครอง แม้จะปรากฏในโคลงสุภาชิตพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเพียงเรื่องเดียว แต่ก็เป็นการแสดงให้เห็นการนำเอาคำสอนของพุทธศาสนามาสอดแทรกอุดมการณ์ทางการเมือง เพื่อสนับสนุนนโยบายทางการเมืองการปกครองของสยามในสมัยรัชกาลที่ 6 อีกทางหนึ่ง

2) การนำคำสอนจากวรรณกรรมยุคก่อนหน้ามาแต่งใหม่หรือตีความใหม่

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 มีการนำคำสอนจากวรรณกรรมยุคก่อนหน้ามาแต่งใหม่หรือตีความใหม่เป็นตัวอย่างวรรณกรรมคำสอนจำนวนมากกว่าสมัยอื่นอย่างเห็นได้ชัด ประเด็นดังกล่าวมานี้ นอกจากจะแสดงให้เห็นความนิยมเฉพาะยุคสมัยที่โดดเด่นแล้ว ยังแสดงถึงการสืบทอดวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ในช่วงที่สังคมกำลังปรับตัวสู่ความทันสมัยด้วย ตัวอย่างตัวบทที่นำคำสอนจากวรรณกรรมยุคก่อนหน้ามาแต่งใหม่หรือตีความใหม่ เช่น

- ตัวบทที่นำคำสอนจากเรื่องสุภาชิตพระร่วงมาแต่งใหม่หรือตีความใหม่ ได้แก่ **สุภาชิตพระร่วงกลอนลิลิต โคลงสุภาชิตพระร่วง** แต่งโดย ขุนประเสริฐอักษรนิติ์ (แพ) **โคลงสุภาชิตบัญญัติพระร่วง** พระราชนิพนธ์ในหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิต **สุภาชิตพระร่วงคำโคลง** พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

- ตัวบทที่นำคำสอนจากเรื่องรามเกียรติ์มาแต่งใหม่หรือตีความใหม่ เช่น คำกลอนสุภาสิตเรื่องพาลีสอนน้องหรือกลอนพาลีสอนน้องอย่างใหม่ คำกลอนสุภาสิตเรื่องพิเภกสอนเบญจกาย พิเภกสอนบุตรในวชิรญาณ
- ตัวบทที่นำคำสอนจากเรื่องกฤษณาสอนน้องมาแต่งใหม่หรือตีความใหม่ ได้แก่ เรื่องเทวีกฤษณาสอนขนิษฐาคินีหรือกฤษณาสอนน้องคำกลอน แต่งโดยวราประเสริฐ
- ตัวบทที่นำคำสอนจากเรื่องโคลงโลกนิติมาแต่งใหม่หรือตีความใหม่ ได้แก่ เรื่องโลกนิติคำโคลง แต่งโดยพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เรื่องโคลงโลกนิติจำแลง พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
- ตัวบทที่นำคุณธรรมคำสอนจากพระชาติต่าง ๆ ในทศชาติชาดกมานำเสนอใหม่ ได้แก่ เรื่องลิลิตปกิณภพชาติ ผลงานของพระยาวิจิตรธรรมปริวัตร
- ตัวบทที่นำคำสอนจากเรื่องหิโตปเทศมาแต่งใหม่หรือตีความใหม่ ได้แก่ หิโตปเทศคำโคลง
- ตัวบทที่นำคำสอนจากเรื่องประเพณีธรรมความเก่าและประเพณีธรรมคำฉันท์มาแต่งใหม่ เช่น เรื่องประเพณีธรรมคำโคลง ส่วนเรื่องพาลวาทคำฉันท์ พระนิพนธ์ของ น.ม.ส.หรือพระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ซึ่งพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในหนังสือพิมพ์อัมภวสมัย นั้น กวีได้คัดสรรคำสอนจากวรรณกรรมหลายเรื่อง เช่น สุภาสิตกอข้อ พิเภกสอนบุตร สุภาสิตอศิรญาณ พระอภัยมณี ฯลฯ มาแต่งขยายความและตีความใหม่ให้เหมาะกับยุคสมัยมากขึ้น

การนำวรรณกรรมยุคก่อนหน้ามาแต่งใหม่หรือนำมาตีความใหม่ในกลุ่มข้อมูลที่ผู้วิจัยเลือกมาศึกษา ปรากฏใน 2 ลักษณะคือ การรักษาเนื้อหาสาระดั้งเดิมไว้โดยอาจปรับเปลี่ยนรูปแบบการประพันธ์หรือตัวอย่างให้มีลักษณะร่วมสมัยมากขึ้น สะท้อนให้เห็นว่ากวียังคงต้องการให้คนในสังคมยอมรับและประพฤติตนตามค่านิยมเดิมอยู่ นอกจากนี้ กวียังสร้างตัวบทโดยเปลี่ยนคำสอนใหม่ให้เหมาะสมกับยุคสมัยมากขึ้น ส่วนใหญ่เป็นคำสอนที่มีปัจจัยสืบเนื่องมาจากบริบทเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองการปกครองในเวลานั้น

ตัวอย่างการนำวรรณกรรมคำสอนยุคก่อนหน้ามาแต่งใหม่โดยยังคงรักษาเนื้อหา คำสอนเดิมไว้ เช่น ในเรื่องสุภาสิตพระร่วงกลอนลิลิตและเรื่องโคลงภาษิตพระร่วงมีเนื้อหาบางส่วน คล้ายคลึงกับคำสอนในสุภาสิตพระร่วงสำนวนจารึกวัดพระเชตุพนฯ เช่น คำสอนเรื่องให้ระมัดระวังตน มีสติ ไม่ประมาทและมีวิจาร์ณญาณเมื่อได้เห็นหรือได้ยินสิ่งใด ดังคำประพันธ์ในสุภาสิตพระร่วงสำนวนจารึกวัดพระเชตุพนฯ เช่น เข้าเถื่อนอย่าลืมพริ้ว หน้าศีกออย่าอนใจ (วรรคที่ 18 -19) เดินทางอย่าเดินเปลี่ยว (วรรคที่ 38) ที่ซุ่มเสื่อจงประหยัด เร่งระมัดพิณไฟ (วรรคที่ 40-41) คึดตรองตริกทุกเมื่อ (วรรคที่ 72) (กรมวิชาการ, 2542: 54-58)

ส่วนในเรื่อง**สุภาษิตพระร่วงกลอนลิลิต** ในหนังสือมิวเซียมฤๅ รัตนโกษและเรื่อง**โคลงภาษิตพระร่วง** พิมพ์เผยแพร่ในหนังสือ**วชิรญาณ** เล่ม 5 และเล่ม 6 กวียังคงรักษาสาระดั้งเดิมของเนื้อหาคำสอนไว้ โดยเปลี่ยนแปลงถ้อยคำบางคำ เช่น วาหอกดาบอย่าหาร (วรรคที่ 118) (มิวเซียม ฤๅ รัตนโกษเล่ม 1, จ.ศ.1239: 49-52) เดินหนอย่าไร้เพื่อน (วรรคที่ 21) เพลินน้มน้ก้มกปลั่งพลาด (วรรคที่ 53) ความคิดตรึกให้ยาว (วรรคที่ 82) (มิวเซียม ฤๅ รัตนโกษเล่ม 2, จ.ศ.1239: 124-127) นอกจากนี้ กวียังได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการประพันธ์โดยแต่งโคลงสี่สุภาพเพิ่มเข้าไปประกอบคู่กับคำสอนใน**สุภาษิตพระร่วงสำนวนจาริกวัดพระเชตุพนฯ** แต่ละวรรคเพื่อช่วยให้ผู้อ่านในยุคสมัยเข้าใจคำสอนที่กวีนำมารวบรวมและสร้างสรรค์ใหม่ได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้นตามลีลาการประพันธ์ของกวี

นอกจากนี้ การสร้างสรรค์ตัวบทที่มาจากวรรณกรรมคำสอนโบราณบางเรื่อง กวียังได้ปรับเปลี่ยนองค์ประกอบหรือตัวอย่างประการให้เหมาะสมกับยุคสมัยมากขึ้นโดยยังคงรักษาคำสอนเดิมจากตัวบทต้นทางไว้ ตัวอย่างเช่น บทประพันธ์ในเรื่อง**โคลงโลกนิติจำแลง** พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงได้รับอิทธิพลด้านเนื้อหาคำสอนมาจากเรื่อง**โคลงโลกนิติ** บัณฑิตเจ้าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ดังความว่า

โคลงโลกนิติ		โคลงโลกนิติจำแลง	
โคลงบทที่ 79		โคลงบทที่ 72	
ใครชื่อชื่อต่อตั้ง	ตามกัน	ใครชื่อชื่อต่อตั้ง	ตามกัน
ใครคิดจิตต์คิดคด	ตอบเต้า	ใครคดควรคดผั้น	ตอบเต้า
ทองแดงว่าสุวรรณ	ยังถ่อง เหมือนฤๅ	แต่แบบแห่งเยอรมัน	ไซ้เช่น น้่าน้ำ
ดุจลูกสุสองเกล้า	ว่าไอ้เป็นลิง ฯ	ใครชื่อคดตอบเข้า	เหยียบหย้าทำเยินฯ
	(กรมศิลปากร, 2561: 67)		(กรมศิลปากร, 2561: 15)

โคลงบทที่ 79 ในเรื่อง**โคลงโลกนิติ**และโคลงบทที่ 72 ในเรื่อง**โคลงโลกนิติจำแลง** มีเนื้อหาคำสอนเหมือนกัน กวีมุ่งสอนให้ผู้อ่านรู้เท่าทันนิสัยใจคอของคน บุคคลใดที่มีความจริงใจก็ควรคบหาและมีสัมพันธ์ที่ดีด้วย ไม่ควรรักษาสัมพันธ์กับบุคคลที่ไม่มีความจริงใจ

ในเรื่อง**โคลงโลกนิติ** กวีได้ยกตัวอย่างพฤติกรรมที่แสดงความ “คด” ของบุคคล เช่น การกุเรื่องกล่าวว่า ทองแดงเป็นทองคำบริสุทธิ์ การกล่าวหาว่าลูกคนเป็นลูกลิง แต่ในเรื่อง**โคลงโลกนิติจำแลง** กวีได้เปลี่ยนตัวอย่างให้สัมพันธ์กับยุคสมัยขึ้นโดยการกระทบกระทั่งถึงชาติเยอรมนีว่ามีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม แม้ใครมีความจริงใจและมอบไมตรีจิตให้ก็อาจไม่ได้รับผลดี ทั้งยังมีสิทธิ์ถูกทำร้ายได้ในภายหลัง ดังความว่า “ใครชื่อคดตอบเข้า เหยียบหย้าทำเยินฯ”

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวถึงตัวอย่างข้างต้นในเรื่องโคลงโลกนิติจำแลงซึ่งพระราชนิพนธ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ.2462-พ.ศ.2463 มีสาเหตุจากเมื่อ พ.ศ.2460 เป็นต้นมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดสินพระทัยนำสยามเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 (พ.ศ.2457- พ.ศ.2461) พระองค์ทรงประกาศสงครามกับฝ่ายมหาอำนาจกลางซึ่งมีเยอรมนีเป็นกำลังสำคัญโดยทรงให้เหตุผลว่า เยอรมนีขยายขอบเขตการรบระหว่างเรือเป็นการเข้าโจมตีเรือพาณิชย์ และเรือสินค้าทุกลำที่เข้าเทียบท่าของฝ่ายสัมพันธมิตร การกระทำเช่นนี้เป็นการปฏิบัติการรบอย่างไม่ชอบธรรมซึ่งนอกจากละเมิดกฎหมายระหว่างประเทศแล้ว ยังเป็นพฤติกรรมที่คดโกงและขาดความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ด้วย (ปิยนาค บุณนาค, 2550: 120)

ส่วนการนำวรรณกรรมคำสอนยุคก่อนหน้ามาแต่งใหม่หรือตีความใหม่ โดยปรับเปลี่ยนคำสอนใหม่ให้เหมาะสมกับยุคสมัยมากขึ้น ตัวอย่างเช่น บทประพันธ์จากเรื่องสุภาสิตพระร่วงคำโคลง พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กวีทรงได้รับอิทธิพลด้านเนื้อหา คำสอนมาจากร้อยสุภาสิตพระร่วงสำนวนที่สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ค้นพบภายหลังที่หอสมุดแห่งชาติและนำมาแต่งใหม่โดยสรุปคำสอนใหม่ให้เหมาะสมกับยุคสมัย (โชชิตา มณีใส, 2559: 124) ดังตัวอย่างคำประพันธ์จากสุภาสิตพระร่วงสำนวนสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ ความว่า “ลูกเมียเตือนควรค่อยคิด ผิดอย่าเอาเอาแต่ชอบ” (กรมวิชาการ, 2542: 57) กวีทรงนำวรรณคดีดังกล่าวมาตีความใหม่ในเรื่องสุภาสิตพระร่วงคำโคลง และทรงตีความ 2 วรรคนี้เนื่องกัน ดังความว่า

โคลงบทที่ 57

ลูกเมียแม้ว่าปลั่ง	พลาดนิด หนึ่งฤ
ตั้งจิตคอยคิดเห็น	อกข้าง
อย่างมุ่งแต่เอาผิด	เอาแต่ ชอบเทอญ
เมียจะรักไม่ร้าง	เร็ดร้างเรา

(กรมวิชาการ, 2542: 73)

คำสอนเดิมจากสุภาสิตพระร่วงสำนวนสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ สอนผู้อ่านให้รู้จักรับฟังความคิดเห็นของคนในครอบครัวโดยใช้วิจารณญาณอย่างเหมาะสม ความคิดเห็นใดที่เห็นว่าไม่ถูกต้องก็ไม่ควรนำมาปฏิบัติ ส่วนความคิดเห็นใดที่สมควรนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิต ผู้นำครอบครัวก็ควรรับฟังและนำมาปฏิบัติด้วย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำวรรณคดีร้อยสุภาสิตพระร่วงสำนวนสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ มาตีความใหม่เป็นโคลงสุภาสิตเพื่อสอนผู้นำครอบครัวในยุคสมัยให้รู้จักให้เกียรติบุคคลในครอบครัวตามวิถีชีวิตในยุคสมัยใหม่ เมื่อลูกเมียผิดพลั้งไปบ้างก็ขอให้เห็นอกเห็นใจ อย่างมุ่งเพ่งเล็งเพียงความผิดของคนในครอบครัว แต่ให้พิจารณาถึงคุณงามความดีของสมาชิกภายในครอบครัวโดยเฉพาะภรรยาของตนด้วย เพื่อที่ “เมียจะได้ไม่ร้าง เร็ดร้าง

ระอาเรา” การนำเสนอคำสอนที่สนับสนุนให้สามีให้เกียรติภรรยา และเห็นว่าความรู้สึกของภรรยา เป็นปัจจัยสร้างความผาสุกในชีวิตครอบครัว ถือเป็นคำสอนร่วมสมัยที่สอดคล้องกับลักษณะครอบครัว สมัยใหม่ตามพระราชปณิธานของกวี เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับการยกระดับสถานภาพและบทบาทของสตรีในฐานะภรรยาและพลเมืองของชาติเป็นอย่างมาก สังคมในสมัยรัชกาลที่ 6 มีการวิพากษ์ความเป็นชายในแบบเก่าที่เน้นอำนาจแบบชายเป็นใหญ่ในการกดขี่สตรี ก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมทางเพศในสังคมและสร้างความเป็นชายแบบใหม่ที่เน้นการยอมรับสิทธิ ให้ความสำคัญกับบทบาท สถานภาพของสตรีที่เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างชาติมากยิ่งขึ้น (วรธิดา สัตยานุศักดิ์กุล, 2562: 229-231)

นอกจากนี้ ในเรื่อง**พาลอวาทคำฉันท์** ก็มีลักษณะการตีความคำสอนใหม่ปรากฏด้วยเช่นกัน กล่าวคือ กวีได้นำวรรคกลอน “คนสามขามีปัญญาหาไว้ทัก” จากคำประพันธ์บทที่ 14 ในเรื่อง**สุภาชิตอิศรญาณ**มาแต่งใหม่เพื่อสอนคนในยุคสมัยไม่ให้เชื่อถือสิ่งใดโดยขาดการใช้วิจารณ์ญาณ

คำสอนเดิมในเรื่อง**สุภาชิตอิศรญาณ**ได้สอนผู้อ่านให้รู้จักประมาณตน เป็นคนใฝ่เรียนใฝ่รู้แต่อย่าทะนงตัว ให้ความสำคัญและรับฟังคำแนะนำของ “คนสามขา” ซึ่งเป็นลักษณะของผู้อาวุโสที่เดินถือไม้เท้า (กรมศิลปากร, 2529: 51) เพราะผู้อาวุโสย่อมมีประสบการณ์มากกว่าความว่า

สูงอย่าให้สูงกว่าฐานนานไปล้ม จะเรียนคมเรียนไปเกิดอย่าเปิดฝัก
คนสามขามีปัญญาหาไว้ทัก ที่ไหนหลักแหลมคำจงจำเอา

(กรมศิลปากร, 2529: 51)

พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ทรงนำวรรคกลอนดังกล่าวมาแต่งใหม่ในเรื่อง**พาลอวาทคำฉันท์**เพื่อตีความคำสอนให้ผู้อ่านใช้วิจารณ์ญาณก่อนยอมรับความเชื่อต่าง ๆ และสร้างอารมณ์ขัน ดังความว่า

“คนสามขามีปัญญาหาไว้ทัก” อิศรญาณ

อินทรวีเชียร 11

ปวงปราชนลาดผู้	ประลุชาติฉลาดงาม
โอ้อ่าเพราะขาสาม	อะดิเรกะขงฆ์มี
อาการประหลาดแท้	พิปริตสนิที
บาร์นัมและเบลีย	ก็ตะเกียกตะกายหา
รอยขงฆ์นั้นยอม	บริบูรณปัญญา
แม่ท่านกุลาบา	อะดิตันมิทันถึง
อันใดนะที่ท่าน	อะดิเรกะขงฆ์พึง
จักทักก็จักตรึง	จิตระจำและทำตาม

แต่ส่วนคนชาติ	จตุบาทวิชาทรม
จักมีคะดีความ	ก็มีนิกจะปลุกษา
ด้วยขงพะเกินส่วน	และมีครคะนึ่งอา
รมย์คิตว่าวิทยา	จตุบาทะมากมี

(พระราชาวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ, ร.ศ.122: 255)

กวีทรงสอนผู้อ่านไม่ให้ยึดถือความเชื่อหรือความรู้ของผู้อาวุโสและผู้ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้รู้มากเกินไป แต่ให้ใช้วิจารณ์ญาณใช้เหตุผลพิจารณาก่อนยอมรับ จะเห็นได้ว่า กวีทรงเสียดสีลักษณะ “ชาสาม” หรือ “อะดิเรกะขงฆ์” ว่าเป็นลักษณะ “ประหลาด” และเสียดสีว่า ลักษณะดังกล่าวมีความโดดเด่นถึงขนาดที่คณะละคร “บาร์นัมและเบลีย์”¹ ซึ่งมีชื่อเสียงต้อง “ตะเกียกตะกายหา” มาเพื่อจัดแสดงโชว์ นอกจากนี้ กวียังเสียดสีว่าลักษณะ “อะดิเรกะขงฆ์” เป็นลักษณะของผู้อาวุโสมิภูมิรู้และมีปัญญามากจนบรรณาธิการกุหลาบหรือ ก.ศ.ร.กุหลาบ ซึ่งคนในสังคมยกย่องว่าเป็นปัญญาชนของยุคสมัยก็ยังไม่เทียบไม่ได้

กวีนำคำสอนเดิมจากเรื่อง **สุภาชิตติศรญาณ** ซึ่งสอนให้เห็นความสำคัญและเชื่อฟังคำทักท้วงของผู้อาวุโสอย่างตรงไปตรงมา มาตีความใหม่ เพื่อสอนคนร่วมยุคสมัยไม่ให้ยึดถือความเชื่อหรือความรู้ของผู้อาวุโสและผู้ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้รู้มากเกินไป แต่ให้ใช้วิจารณ์ญาณและเหตุผลในการพิจารณาพิจารณา ก่อนยอมรับ เพราะลักษณะ “อะดิเรกะขงฆ์” หรือ “รายขงฆ์” ซึ่งแสดงความอาวุโสตามคำสอนโบราณบางครั้งก็ไม่ได้แสดงถึงความมีปัญญาเหมาะสมไป ทักษะประการนี้ กวีได้ยกตัวอย่าง “จตุบาท” หรือสัตว์สี่เท้ามาเปรียบเทียบให้เห็นชัด

สาเหตุที่กวีเลือกนำคำสอนดังกล่าวมาตีความใหม่นี้ น่าจะมีส่วนสัมพันธ์กับเหตุการณ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 เรื่องพฤติกรรมของ ก.ศ.ร.กุหลาบหรือนายกุหลาบ ตฤชณานนท์ ซึ่งขณะนั้นทำงานเป็นบรรณาธิการ แต่งและตีพิมพ์หนังสือหลายฉบับจนได้รับการยกย่องว่า เป็นผู้มีความรู้สูงของสังคม ต่อมา ก.ศ.ร.กุหลาบถูกกล่าวหาจากกลุ่มชนชั้นนำสยามว่า เป็นผู้ลักคัตลอกเอกสารจากหอหลวงของราชสำนักมาเผยแพร่โดยอวดอ้างและสร้างเรื่องไม่เป็นจริง (บุญพิสิฐ ศรีหงส์, 2560: 1-5) กวีซึ่งเป็นเจ้านายในราชสำนักจึงน่าจะหวั่นวิตกจากเหตุการณ์ดังกล่าวมาสอนคนในสังคมให้ใช้วิจารณ์ญาณก่อนเชื่อถือผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้รู้ นอกจากนี้ แหล่งตีพิมพ์เผยแพร่บทประพันธ์ดังกล่าว คือ หนังสือพิมพ์ **อัมภวสมัย** ยังมีผลงานตีพิมพ์หลายเรื่องที่เสนอพฤติกรรม ก.ศ.ร.กุหลาบใน

¹ คณะละครสัตว์ “ริงลิง บราเธอร์ส แอนด์ บาร์นัม แอนด์ เบลีย์” (Ringling Bros. and Barnum & Bailey Circus) เป็นคณะละครสัตว์ที่ดำเนินกิจการมาตั้งแต่ พ.ศ.2414 พี่ตี บาร์นัม เจ้าของการสร้างธุรกิจใหม่ที่ผสมความเป็นละครสัตว์ (มนุษย์) เข้ากับการแสดงโชว์ เนื่องจากขณะนั้น คณะละครดังกล่าวมีชื่อเสียงโด่งดังเรื่องการแสดงโชว์มนุษย์ที่มีรูปร่างหรืออวัยวะบางส่วนในร่างกายต่างไปจากปกติ

ด้านที่ไม่เหมาะสม ชอบ “กุ” เรื่องที่ไม่เป็นจริง เช่น คอลัมน์วิพากษ์วิจารณ์ความคิดเห็นของ ก.ศ.ร. กุหลาบและคอลัมน์ แผนกกุหลาบวิทยา เป็นคอลัมน์ประจำที่มีเนื้อหาล้อเลียนและวิพากษ์วิจารณ์ความคิดเห็นและลีลาสำนวนภาษาของ ก.ศ.ร.กุหลาบ น่าจะเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ น.ม.ส.เลือกนำคำสอนเดิมมาตัดแปลงและเผยแพร่แก่สาธารณชนในยุคสมัยด้วย

การนำคำสอนจากวรรณกรรมยุคก่อนหน้ามาแต่งใหม่หรือนำมาตีความใหม่เป็นวิธีการสร้างตัวบทวรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ที่มีจำนวนมากว่าสมัยอื่น ๆ อย่างเห็นได้ชัด การสร้างงานในลักษณะดังกล่าวแตกต่างไปจากการสร้างงานวรรณกรรมคำสอนในยุคจารีต ซึ่งส่วนใหญ่กวีมักจะสืบทอดเนื้อหาคำสอนตามขนบ นอกจากนี้กวีในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ไม่เพียงแต่นำคำสอนจากวรรณกรรมยุคก่อนหน้ามาแต่งใหม่โดยปรับเปลี่ยนรูปแบบการประพันธ์หรือตัวอย่างประกอบคำสอนเท่านั้น แต่ยังนำคำสอนเดิมมาตีความใหม่ให้สอดคล้องกับโลกทัศน์และความคิดความเชื่อของคนร่วมสมัยซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางสังคมที่กำลังปรับตัวสู่ความทันสมัยอีกด้วย

3.2.2.2 การนำคำสอนมาจากสุภาษิตและวรรณกรรมของตะวันตก

การสร้างงานวรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 อีกประการหนึ่งคือ การนำคำสอนมาจากสุภาษิตและวรรณกรรมของต่างชาติ ที่มาของคำสอนซึ่งนำมาจากสุภาษิตและวรรณกรรมต่างชาติในวรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองแตกต่างไปจากที่มาของวรรณกรรมคำสอนยุคก่อนหน้า เพราะคำสอนในยุคก่อนหน้าส่วนใหญ่มีที่มาจากสุภาษิตและวรรณกรรมตะวันออก อาทิ วรรณกรรมชาดกและคัมภีร์ทางศาสนาเรื่องต่าง ๆ ของอินเดียและจีน ฯลฯ สาเหตุมาจากการรับตีความเชื่อทางศาสนา และสภาพภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวยต่อการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน ส่วนแหล่งที่มาของคำสอนในวรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น นอกจากจะได้รับอิทธิพลจากสุภาษิตตะวันออก เช่น พุทธศาสนสุภาษิต สุภาษิตจีนและสุภาษิตญี่ปุ่นแล้ว กวียังนำคำสอนมาจากสุภาษิตและวรรณกรรมของตะวันตกอีกหลากหลายชาติ อาทิ อังกฤษ สเปน อิตาลี ฝรั่งเศสและละตินอเมริกา ซึ่งล้วนแต่เป็นชาติมหาอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจในยุคจักรวรรดินิยม

ตัวอย่างเช่น เรื่องโคลงสุภาษิตนฤทมนการ แปลมาจากสุภาษิตอังกฤษ โคลงสุภาษิตอิสปกรรมม์ แต่งสรุปคำสอนจากนิทานอีสปซึ่งแปลจากนิทานกรีกฉบับภาษาอังกฤษ โคลงสุภาษิตโสฬศไตรยางค์พระราชนิพนธ์ตีพิมพ์รวมเล่มในโคลงอุภัยพากย์ ซึ่งนำสุภาษิตอังกฤษมาแต่งขยายความ ร่ายนำเรื่องความเพียรแลอุสาหะ แปลจากสุภาษิตอังกฤษ ลิลิตสุภาษิตแสดงญาติ

สามัคคี มีการยกสุภาษิตอังกฤษขึ้นต้นเรื่องก่อนแต่ขยายความ เรื่อง**โคลงสุภาษิตพระราชนิพนธ์ในดุสิตสมิต** มีที่มาจากสุภาษิตอิตาเลียน สุภาษิตละติน สุภาษิตฮอลันดา สุภาษิตโรมัน สุภาษิตอังกฤษ และสุภาษิตสเปน และเรื่อง**ศิลปานุสร** ซึ่งมีที่มาจากสุภาษิตฝรั่งเศสและสุภาษิตอังกฤษ

การนำคำสอนจากสุภาษิตและวรรณกรรมของตะวันตกมาใช้ในตัวบทมี 2 ลักษณะ คือ การแปลและอธิบายขยายความตามคำสอนเดิม สันนิษฐานได้ว่าเป็นเพราะกวียอมรับคติ แนวทาง ความประพฤติซึ่งเป็นสากลและต้องการแปลถ่ายทอดให้คนในยุคสมัยเข้าใจวิถีคิดของชาวตะวันตกมากขึ้น นอกจากนี้ ยังมีการแปลและหรือตีความเพิ่มเติมตามทัศนะของกวี เพื่อให้ผู้อ่านเห็นแนวทางการนำคำสอนของต่างชาติมาปฏิบัติใช้ในบริบทสังคมไทยอย่างชัดเจนขึ้น

การแปลและขยายความตามคำสอนเดิมจากสุภาษิตและวรรณกรรมตะวันตกพบในวรรณกรรมคำสอนบางเรื่อง เช่น **โคลงสุภาษิตนฤทมนการ** **โคลงสุภาษิตโสฬศไตรยางค์พระราชนิพนธ์ตีพิมพ์รวมเล่มในโคลงอุภัยพากย์** รวมทั้งรายนำเรื่อง**ความเพียรแลอุสาหะ** ซึ่งแปลมาจากสุภาษิตอังกฤษทั้งหมดและพิมพ์ในหนังสือ**วชิรญาณ**เล่ม 1 ฉบับ 6 เดือน 5 จุลศักราช 1246-1247 ดังความว่า

Patience and Perseverance

Will overcome Mountains.

“เปเชียนซ์ แอนท์ เปอเสเวอรันซ์

วิลโอเวอร์กัม เมาน์เตนส์”

ความเพียร อุสาหะนี้ อาจข้ามบรรพต

ตลอดได้สมประสงค์ แลเนา

สุภาสิตอังกฤษ

(มูลนิธิสมเด็จพะเทพรัตนราชสุดา, 2559: 557)

จากข้างต้น จะเห็นได้ว่า กวีเลือกแต่งร่ายถอดความจากสุภาษิตอังกฤษซึ่งมีเนื้อหา คำสอนว่าด้วยเรื่องความเพียรพยายาม โดยยังคงรักษาความหมายเดิมของสุภาษิตที่ว่า “ความอดทน และความเพียรยอมทำให้พิชิตภูเขาสูงได้” ทั้งนี้ “Mountain” และ “บรรพต” ซึ่งมีความหมาย เดียวกันว่า ภูเขา ก็เปรียบได้กับอุปสรรคปัญหาในชีวิต คำสอนที่สุภาษิตทั้งสองภาษาดังใจนำเสนอจึงมี ความหมายในทิศทางเดียวกันว่า ความเพียรเป็นคุณธรรมสำคัญที่ทำให้เราเอาชนะอุปสรรคทุก ประการไปได้ นอกจากนี้ งานวรรณกรรมคำสอนในสมัยรัชกาลที่ 6 เช่น **โคลงสุภาษิตพระราชนิพนธ์** ในหนังสือพิมพ์**ดุสิตสมิต**และเรื่อง**ศิลปานุสร** ก็มีการสร้างตัวบทในลักษณะการแปลและขยายความ จากคำสอนเดิมอยู่ด้วยเช่นกัน

ส่วนการนำคำสอนจากสุภาษิตและวรรณกรรมตะวันตกมาตีความตามทัศนะกวีหรือตามบริบทสังคมไทย เช่น **โคลงสุภาษิตอศปกรณัม** พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการในราชสำนักสมัยรัชกาลที่ 5 และ **โคลงพระราชนิพนธ์ในหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิต** พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งผู้วิจัยเลือกเสนอให้เห็นเป็นตัวอย่าง จากเรื่อง**โคลงสุภาษิตอศปกรณัม**เรื่องที่ 28 กบทั้งปวงขอพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งแปลมาจากนิทานอีสปเรื่อง The Frogs Asking for a King ความว่า

The Frogs Asking for a King

Time was when the frogs were discontented because they had no one to rule over them: so they sent a deputation to Jupiter to ask him to give them a king. Jupiter, despising the folly of their request, cast a log into the pool where they lived, and said that should be their king. The frogs were terrified at first by the splash, and scuttled away into the deepest parts of the pool, but by and by, when they saw that the log remained motionless, one by one they ventured to the surface again, and before long, growing bolder, they began to feel such contempt for it that they even took to sitting upon it. Thinking that a king of that sort was an insult to their dignity, they sent to Jupiter a second time, and begged him to take away to sluggish king he had given them, and to give them another and a better one. Jupiter, annoyed at being pestered in this way, sent a stork to rule over them, who no sooner arrived among them than he began to catch and eat the frogs as fast as he could.

(Arthur Rackham, 1994: 72-73)

จากนิทานอีสปภาษาอังกฤษข้างต้น กวีนำมาแปลและตีความใหม่เป็นเรื่อง **อศปกรณัม** โดยให้ชื่อเรื่องเป็นภาษาไทยว่า “กบทั้งปวงขอเจ้าแผ่นดิน” ก่อนจะสรุปคำสอนตามทัศนะกวีและตีความเป็นโคลงสุภาษิตเพื่อสอนกลุ่มผู้อ่านคือ ข้าราชการในราชสำนักสมัยรัชกาลที่ 5 ดังความว่า

ที่ 28 กบทั้งปวงขอเจ้าแผ่นดิน

กบทั้งปวงมีความเศร้าโศกว่าไม่มีเจ้านายปกครองซึ่งหลักฐานจึงได้แต่งทูตหลายนายขึ้นไปเฝ้ายุพิตเดอ ขอให้ยุพิตเดอประทานเจ้าแผ่นดินสักองค์หนึ่ง ยุพิตเดอเห็นว่าเป็นแต่สัตว์โง่ ๆ ไม่มีพิษสงอันใด จึงได้โยนขอนไม้ใหญ่ลงมาในหนอง เมื่อขณะน้ำกระฉอนด้วยกำลังไม้ท่อนใหญ่ตกลงมา พวกกบทั้งปวงก็ตกใจกลัวพากันไปซ่อนตัวอยู่ลึก ๆ ในหนองนั้น ครั้นไม่ช้านานนัก พวกกบทั้งปวงเห็นว่า ท่อนไม้ใหญ่ที่นั้นนิ่งเสมอไม่ไหวติงอันใด ก็พากันว่ายน้ำขึ้นมาบนหลังน้ำปราศจากความกลัวทั้งสิ้น แลดูทุกคนพากันได้ขึ้นไปบนขอนไม้แลนั่งเกาะอยู่บนนั้น ครั้นนาน

มาก็พากันความคิดเห็นไปว่า เราทั้งปวงดูความหมิ่นประมาท เพราะตั้งผู้ปกครองที่ไม่รู้จักอันใด มาให้ตั้งนี้ จึงได้ส่งทูตขึ้นไปครั้งที่ 2 ให้ไปอ้อนวอนยุบิตเตอขอให้ตั้งเจ้าแผ่นดินองค์อื่นลงมา ครอบครองพวกกบทั้งปวงอีกสักองค์หนึ่ง ยูบิตเตอประทานปลาไหล (กูปลายาว) ให้มาเป็น ผู้ปกครอง ครั้นเมื่อกบทั้งปวงคุ่นเคยทราบอภัยศยว่าเป็นชาติง่าย ๆ แลใจดีก็ไม่ใช่ที่พอใจ จึงส่งทูตขึ้นไปอีกเป็นครั้งที่สาม ขอให้ยุบิตเตอเลือกเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ให้อีกครั้งเดียว ยูบิตเตอไม่โปรดที่จะกล่าวโทษบ่อย ๆ ดังนั้น จึงได้ให้นกกระสาลงมา นกกระสาก็กินกบไปทุกวัน ๆ จนไม่มีกบที่จะเหลืออยู่ร้องในสระนั้น

แต่หาเจ้าใหม่แข็งแรง ครั้นเมื่อเห็นฤทธิ์ของเจ้าใหม่ จะนึกถึงเจ้าเก่าถึงตัวเสียแล้ว อย่า กำริบเร่งเปลี่ยนฯ

กำริบเร่งเปลี่ยนเจ้า

ใหม่หมาย

เห็นฤทธิ์เจ้าใหม่กลาย

กลับท้อ

คิดถึงเก่าสีกาย

ตั้งติด แล้วนา

อืดอืดออกโอษฐ์อื้อ

อย่างนี้ นำเชิญฯ

(กรมศิลปากร, 2562: 125)

จากข้างต้น จะเห็นได้ว่า นอกจากกวีจะแปลนิทานอีสปมาเป็นภาษาไทยแล้ว กวียังได้ แทรกคำสอนและโคลงสุภาษิตเพิ่มเติมตอนท้ายเรื่อง มีใจความสอนผู้อ่านให้รู้จักคิดไตร่ตรองก่อนทำ ไม่คิดทำการใดหรือเรียกร้องสิ่งใดโดยไม่พิจารณาให้รอบคอบ ดังเช่นการเรียกร้องเปลี่ยนแปลงผู้นำ หรือเจ้านายใหม่ของ “พวกกบทั้งปวง” ซึ่งในภายหลังก่อให้เกิดผลร้ายมากกว่าผลดี ทั้งนี้ เนื้อหาคำ สอนดังกล่าวได้นับการเน้นย้ำและปรากฏอยู่ใน **โคลงสุภาษิตอศปิกรณัม** จำนวนทั้งหมด 21 เรื่อง ตัวอย่างเช่น เรื่องที่ 28 กบทั้งปวงขอเจ้าแผ่นดิน เรื่องที่ 53 โคทั้งปวงกับนายโคฆาต เรื่องที่ 65 โคกับ กบทั้งปวง เรื่องที่ 68 สุนัขจิ้งจอกกับวานร เรื่องที่ 70 ท้องกับอาการอื่น ๆ ในตัวคน ฯลฯ (กรม ศิลปากร, 2562: 107-272)

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า การที่กวีคัดเลือกเรื่องแปลและตีความคำสอนหัวข้อดังกล่าวใน รูปแบบโคลงสุภาษิตมากกว่าคำสอนหัวข้ออื่น ๆ อาจเป็นไปได้ว่า กวีต้องการสอนผู้อ่านซึ่งน่าจะเป็น กลุ่มคนในราชสำนัก ได้แก่ ขุนนางข้าราชการรวมถึงกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ที่ปฏิบัติหน้าที่ราชการใน ช่วงเวลาดังกล่าวด้วย เนื่องจากตัวบทเรื่องนี้ได้รับเผยแพร่เมื่อแรกเริ่มโดยการคัดลอกลงในสมุดไทย สมัยต้นรัชกาลที่ 5 ซึ่งกลุ่มสามัญชนยังไม่ได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึงนัก ต่อมามีการคัดลอกเฉพาะ โคลงสุภาษิตเผยแพร่ในรูปแบบงานศิลปกรรมสำหรับเป็นเครื่องตั้งงานพระเมรุ ท้องสนามหลวง ร.ศ. 108 รัตนโกสินทร์ศกปี 108 (พ.ศ.2432) และนำไปเป็นเครื่องประดับตกแต่งในหอพระสมุทวชิรญาณ ซึ่งมีลักษณะเป็นสถานที่ในการใช้เวลาว่างอ่านหนังสือ จัดกิจกรรมความบันเทิงและพักผ่อนหย่อนใจ ของสมาชิกหอพระสมุทฯ ซึ่งล้วนเป็นกลุ่มชนชั้นนำในสมัยรัชกาลที่ 5 (ธนพงศ์ จิตต์สง่า, 2552: 51-

52) จากบริบทการเผยแพร่ดังกล่าว จึงอาจสันนิษฐานได้ว่า กวีนำเสนอเนื้อหาคำสอนดังกล่าวเพื่อให้กลุ่มผู้อ่านยอมรับค่านิยมเดิมที่สอดคล้องกับระบอบการเมืองการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การนำเสนอเรื่องเล่าเกี่ยวกับ “กบทั้งปวงที่ไม่พอใจในเจ้าแผ่นดิน” และแสดงให้เห็นภัยของการไม่พอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ น่าจะเป็นการปลุกฝังความรู้สึกจงรักภักดีต่ออำนาจส่วนกลางเพื่อป้องกันความขัดแย้งซึ่งอาจเกิดขึ้นจากการแย่งชิงอำนาจ

การสร้างเนื้อหาคำสอนจากสุภาษิตและวรรณกรรมตะวันตกปรากฏในวรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 อยู่ 2 ลักษณะ คือ การแปลและขยายความตามสุภาษิตเดิมและการแปลเพื่อตีความให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ในสังคมร่วมสมัย เนื้อหาคำสอนที่แปลมา ส่วนใหญ่เป็นข้อแนะนำในการประพฤติตนทั้งสิ่งที่ควรกระทำและไม่ควรกระทำ โดยข้อแนะนำต่าง ๆ นั้น กวีไม่ได้มุ่งแนะนำให้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ส่วนตนเท่านั้น แต่เป็นแนวทางสำหรับการอาศัยอยู่ร่วมกันในสังคมและการกระทำเพื่อส่วนรวม คำสอนทั้งหมดจึงมิได้มีลักษณะที่เป็นแบบแผนเฉพาะท้องถิ่นหรือเฉพาะชนชาติ แต่มีลักษณะเป็นสากลเพื่อสร้างพลเมืองที่มีลักษณะพึงประสงค์ สอดคล้องกับแบบแผนวิถีชีวิตของชาติเจ้าของสุภาษิตซึ่งล้วนแต่เป็นมหาอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจในระหว่างสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงสมัยรัชกาลที่ 7

จากการศึกษารูปแบบการประพันธ์และเนื้อหาวรรณกรรมคำสอนในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ผู้วิจัยพบว่า นอกจากกวีจะสร้างงานวรรณกรรมขึ้นโดยสืบทอดตามขนบเดิมแล้ว กวียังปรับเปลี่ยนรูปแบบและเนื้อหาคำสอนตามวิทยาการและความรู้แบบสมัยใหม่ ในด้านรูปแบบการประพันธ์ กวีปรับรูปแบบการประพันธ์ใหม่ เช่น การกำหนดหัวเรื่องไว้ตอนต้นก่อนแต่งคำประพันธ์ประกอบ ลักษณะดังกล่าวเป็นการแบ่งหมวดหมู่คำสอนและกำหนดแนวทางเนื้อหาการสอนที่สอดคล้องกับรูปแบบงานเขียนของตะวันตก นอกจากนี้ บริบทการพิมพ์ที่จำกัดพื้นที่คอลัมน์ทำให้มีการปรับขนาดบทประพันธ์ให้สั้นลง บทประพันธ์บางส่วนปรับให้มีขนาดสั้นเหมาะสมกับวัตถุประสงค์การนำไปใช้ แต่งประกอบกับบันเทิงคดีร้อยแก้วแบบตะวันตกอีกด้วย

ในด้านเนื้อหาคำสอน วรรณกรรมคำสอนในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมามีที่มาของคำสอนจากหลากหลายแหล่ง เช่น การนำวรรณกรรมยุคก่อนหน้ามาแต่งใหม่หรือนำมาตีความใหม่ การนำคำสอนจากพุทธศาสนาสุภาษิตมาตีความใหม่ การคำสอนมาจากสุภาษิตและวรรณกรรมตะวันตก การนำเนื้อหาคำสอนมาจากแหล่งที่มาต่าง ๆ มาปรับเพื่อนำเสนอใหม่ สะท้อนให้เห็นภูมิรู้และความสามารถของกวีในการสืบทอดวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์และเลือกรับปรับใช้คำสอนจากหลากหลายที่มา เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่คนในยุคสมัย ซึ่งผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า อาจเพราะกวีต้องการสอนเรื่องที่ใหม่และหลากหลายเพื่อให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคม จึงจำเป็นต้องมีแหล่งค้นคว้าข้อมูลมากขึ้น

3.2 การขยายกลุ่มผู้สร้างงานไปยังข้าราชการยุคสยามสมัยใหม่และบุคคลทั่วไป

ผู้สร้างงานวรรณกรรมคำสอนหลังรับอิทธิพลตะวันตกส่วนหนึ่งยังคงเป็นกลุ่มเดียวกับกับผู้สร้างงานในยุคจารีต เช่น พระมหากษัตริย์ พระภิกษุสงฆ์ที่เป็นปราชญ์หรือพระภิกษุสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ ฯลฯ ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา พระมหากษัตริย์ทรงมีบทบาทสำคัญเกี่ยวกับการสร้างงานวรรณคดีวรรณกรรมและสนับสนุนกิจการที่เกี่ยวข้องเป็นอย่างมาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนับสนุนการก่อตั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการหนังสือและวรรณคดี ตัวอย่างเช่น หอพระสมุดวชิรญาณ โบราณคดีสโมสรและวรรณคดีสโมสรซึ่งถือเป็นสถาบันและหน่วยงานที่มีบทบาทอย่างยิ่งต่อการศึกษาวรรณคดีไทย เพื่อเผยแพร่ไปสู่ผู้อ่านในวงกว้างขึ้น (เร็นฤทัย สัจจพันธุ์, 2532: 61) ในฐานะกวี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์วรรณกรรมไว้หลายประเภท วรรณกรรมคำสอนถือเป็นงานประเภทหนึ่งที่พระมหากษัตริย์ทั้งสองพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ไว้เป็นจำนวนมาก โดยปรากฏทั้งที่พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ตลอดทั้งเรื่อง และการพระราชนิพนธ์ร่วมกับกวีในราชสำนัก ตัวอย่างพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่ โคลงสุภาสิตเจ้านาย สุภาสิตเบ็ดเตล็ดพระราชนิพนธ์ โคลงสุภาสิตอศปกรณัม โคลงสุภาสิตนฤพุมนาการ โคลงสุภาสิตโสฬสไตรยางศ์ซึ่งตีพิมพ์รวมอยู่ในเรื่องโคลงอุภัยพากย์ และตัวอย่างพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น สุภาสิตพระร่วงคำโคลง โคลงโลกนิติจำแลง ความรู้เล็ก ๆ น้อย ๆ โคลงสุภาสิตพระราชนิพนธ์ ฯลฯ

พระภิกษุสงฆ์ก็ยังคงมีบทบาทสร้างสรรค์วรรณกรรมคำสอนในยุคสมัยโดยเฉพาะกลุ่มงานในสมัยรัชกาลที่ 5 เช่น เรื่องโคลงพิพิธพากย์ เรื่องปกริณโฆวาท โคลงกระทู้วชิรญาณ เรื่องอุทาหรณ์สอนจิตต์กนิษฐา และเรื่องโคลงกระทู้คติโลก ฯลฯ ทั้งนี้ การที่พระภิกษุสงฆ์ยังคงมีบทบาทในการสร้างงานวรรณกรรมคำสอนอย่างต่อเนื่อง นอกจากจะสัมพันธ์กับบทบาทของพระภิกษุในฐานะผู้นำทางจริยธรรม ผู้นำทางความเชื่อและค่านิยมตลอดจนวัฒนธรรมการศึกษาแต่เดิมของคนไทยแล้ว ปัจจัยอีกประการน่าจะสัมพันธ์กับบริบทสังคมในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนับสนุนให้พระสงฆ์ได้มีโอกาสถ่ายทอดความรู้แก่ราษฎรมากขึ้น เช่น การจัดตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรขึ้นในวัดสมัยรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริให้พระสงฆ์ที่มีความรู้ทางหนังสือไทยและวิชาเลข ทำหน้าที่สอนหนังสือให้แก่พระภิกษุ สามเณรและศิษย์วัด โดยมีประกาศโปรดเกล้าฯ ให้มีอาจารย์สอนหนังสือไทยและสอนเลขทุก ๆ พระอาราม ก่อนจะมีการตั้ง “โรงเรียนสำหรับราษฎร” ขึ้น (คณะกรรมการจัดงานฉลองวันเฉลิมถวัลยราชสมบัติครบ 100 ปีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2511: 9) การส่งเสริมให้คณะสงฆ์ทำหน้าที่ผู้ถ่ายทอดคำสอนต่าง ๆ ในระยะแรกของการจัดการศึกษา น่าจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้พระภิกษุสงฆ์ส่วนใหญ่ยังคงมีบทบาทในวัฒนธรรมการสอนและวรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 มากกว่าสมัยอื่น ๆ

วรรณกรรมคำสอนหลังรับอิทธิพลตะวันตกไม่ได้เป็นผลงานที่จำกัดอยู่กับกลุ่มผู้สร้างดังกล่าวข้างต้นเท่านั้น แต่ยังมีกลุ่มข้าราชการยุคสยามสมัยใหม่ ซึ่งหมายรวมถึงพระบรมวงศานุวงศ์ และผู้ปฏิบัติหน้าที่ราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 กลุ่มบุคคลทั่วไปทั้งบุรุษและสตรีที่แต่งวรรณกรรมคำสอนในรูปแบบคอลัมน์ประจำในหนังสือพิมพ์และหนังสือเล่มเล็ก อนึ่ง กลุ่มข้าราชการในยุคสมัยที่ร่วมสร้างผลงานวรรณกรรมคำสอนในช่วงเวลาดังกล่าว แม้จะมีได้มีหน้าที่โดยตรงในการชำระหรือแต่งวรรณกรรมเช่นกวีหรือนักปราชญ์ในสมัยจาริต แต่บุคคลเหล่านี้มีบทบาทสำคัญอยู่ในหน่วยงานราชการและระบบการศึกษาซึ่งเป็นกลไกสำคัญของรัฐสมัยใหม่ และเป็นผู้ประสานความร่วมมือระหว่างรัฐกับราษฎรในสังคมที่กำลังพัฒนาสู่ความทันสมัย ดังมีรายละเอียด ต่อไปนี้

3.1.1 กลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ และผู้ปฏิบัติหน้าที่ราชการในยุคสยามสมัยใหม่

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 กลุ่มข้าราชการในยุคสยามสมัยใหม่ ซึ่งครอบคลุมถึงพระบรมวงศานุวงศ์และผู้ปฏิบัติหน้าที่ราชการในช่วงเวลาดังกล่าว มีบทบาทสำคัญในการสร้างงานวรรณกรรมคำสอนมากขึ้น ทั้งการสร้างสรรค์ขึ้นเองเป็นรายบุคคลและการสร้างสรรค์ร่วมกับพระมหากษัตริย์ ลักษณะดังกล่าวต่างไปจากการสร้างงานของกวีในราชสำนักสมัยธนบุรีต่อเนื่องมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งกวีมักจะเป็นผู้ได้รับมอบหมายให้ชำระแก้ไขวรรณกรรมคำสอนที่ตกทอดมาจากสมัยอยุธยาให้เป็นสำนวนที่สมบูรณ์และสละสลวย

ในยุคสยามสมัยใหม่ พระบรมวงศานุวงศ์ เชื้อพระวงศ์และข้าราชการเข้ามามีส่วนร่วมในการแต่งวรรณกรรมคำสอนเป็นจำนวนมาก ในกลุ่มนี้รวมถึงพระบรมวงศานุวงศ์และเจ้านายฝ่ายในซึ่งได้สร้างผลงานในสมัยรัชกาลที่ 5 ระหว่าง พ.ศ.2411 – พ.ศ.2435 ปรากฏการณ์ดังกล่าว สะท้อนให้เห็นการเริ่มเปิดพื้นที่และให้โอกาสสตรีโดยเฉพาะกลุ่มเจ้านายและพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในสมัยรัชกาลที่ 5 แต่งสุภาพนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ ซึ่งน่าจะเป็นผลมาจากการจัดการศึกษาให้แก่เจ้านายสตรีและบุตรของขุนนางในโรงเรียนสตรีสมัยรัชกาลที่ 5 ทำให้สตรีในราชสำนักส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาจนตระหนักถึงศักยภาพของตนเองและเริ่มมีบทบาทสร้างสรรค์วรรณกรรมคำสอน การวางรากฐานทางการศึกษาให้แก่สตรีในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้ต่อมาได้ขยายผลมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 6 ทำให้สตรีทั่วไปสร้างงานวรรณกรรมคำสอนเรื่องต่าง ๆ มากขึ้น ทั้งนี้ กวีกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในและเชื้อพระวงศ์ได้มีส่วนร่วมในการแต่งวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 5 อยู่เพียงบางเรื่องเท่านั้น เช่น โคลงบางบทในเรื่องโคลงพิพิธพากย์ บทประพันธ์บางเรื่องในวชิรญาณสุภาพนิพนธ์ ซึ่งเป็นหนังสือรวบรวมสุภาพนิพนธ์จากหนังสือวชิรญาณ สิ่งพิมพ์ของราชสำนักและพระบรมราชตระกูล

ส่วนพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้า เชื้อพระวงศ์และข้าราชการที่ร่วมกันสร้างวรรณกรรมคำสอนในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ถือเป็นกลุ่มผู้สร้างผลงานที่มี

จำนวนมากและมีบทบาทในราชสำนักที่แตกต่างกัน กวีส่วนหนึ่งรับราชการอยู่ในสังกัดกรมกองต่าง ๆ และเป็นนายทหารทหารตึก กวีอีกส่วนหนึ่งถือเป็นกลุ่มใหญ่ที่รับราชการอยู่ในสังกัดกรมกองที่เกี่ยวข้องกับการบริหารราชการและการศึกษาในระยะปรับปรุงบ้านเมืองสู่ความทันสมัย ประเด็นดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยจำแนกกวีกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ เชื้อพระวงศ์และข้าราชการผู้สร้างสรรค์วรรณกรรมคำสอนออกเป็น 3 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มผู้มีบทบาททางการปกครองและการบริหารราชการแผ่นดิน 2) กลุ่มผู้มีบทบาททางการศึกษาและการถ่ายทอดความรู้ในราชสำนัก และ 3) กลุ่มผู้มีบทบาทในสังกัดกรมกองอื่น ๆ และนายทหารมหาดเล็ก มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1.1.1 กลุ่มผู้มีบทบาททางการปกครองและการบริหารราชการแผ่นดิน

กลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ เชื้อพระวงศ์และขุนนางข้าราชการที่สร้างสรรค์วรรณกรรมคำสอนในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ส่วนหนึ่งเป็นกลุ่มผู้มีบทบาททางการปกครองและการบริหารราชการแผ่นดินแบบสมัยใหม่ เช่น กลุ่มผู้นำคณะสยามหนุ่ม (Young Siam Society) ในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพระเจ้าน้องยาเธอและข้าราชการหนุ่มที่จบการศึกษาจากต่างประเทศ กลุ่มเสนาบดีประจำหน่วยงานต่าง ๆ ในรัชสมัย กลุ่มขุนนางข้าราชการผู้ควบคุมสังกัดกรมกองต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับความมั่นคงทางการเมือง ดังมีรายชื่อต่อไปนี้

ตาราง 1 รายชื่อกวีพระบรมวงศานุวงศ์ เชื้อพระวงศ์และขุนนางข้าราชการที่มีบทบาททางการเมืองการปกครอง ในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475

รายชื่อกวีพระบรมวงศานุวงศ์ เชื้อพระวงศ์ และขุนนางข้าราชการ ที่มีบทบาททางการเมืองการปกครอง	
1. สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร	2. จอมพลสมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุขกรมพระยา ภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช เมื่อดำรงพระยศ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช
3. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ เมื่อดำรงพระยศ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมสมเด็จพระบำราบปรปักษ์	4. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เมื่อดำรงพระยศ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าจิตรเจริญ และเจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์
5. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร เมื่อดำรงพระยศ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร	6. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เมื่อดำรงพระยศ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ

รายชื่อกวีพระบรมวงศานุวงศ์ เชื้อพระวงศ์ และขุนนางข้าราชการ ที่มีบทบาททางการเมืองการปกครอง	
7. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ เกษมศรีศุภโยค เมื่อดำรงพระยศ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่น ทิวากรวงษ์ประวดี	8. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นภูเรศธำรงค์ศักดิ์ เมื่อดำรง พระยศ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นภูเรศธำรงค์ศักดิ์
9. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม เมื่อดำรงพระยศ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น ประจักษ์ศิลปาคม	10. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงอดิศรอุดมเดช เมื่อดำรง พระยศ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นอดิศรอุดมเดช
11. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา เมื่อดำรงพระยศ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิต	12. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์ เมื่อดำรงพระยศ พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นพรหม วรานุรักษ์
13. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไชยันตมงคล เมื่อดำรงพระยศ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น มหิศรราชหฤทัย	14. พระยาอภัยพลภักดี (ม.ล. อุกฤษฐ์) เมื่อดำรงตำแหน่ง จมื่นสุรฤทธิพิรุฒไกร
15. พระยาอภิชาติชาตยยุทธ เมื่อดำรงตำแหน่งเจ้า ชำนาญทั่วดำและจมื่นทิพยเสนา (เจริญ)	16. พระยาราชาโยธา (เลื่อน)
17. พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นปราบปรปักษ์ เมื่อดำรงพระยศ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าขจร จรัสวงศ์	18. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ เมื่อดำรงพระยศ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมต อมรพันธุ์
19. พระยาราชาสัมภารากร (เลื่อน)	20. พระยามหาอำมาตยาธิบดี (หรรุ่น) เมื่อดำรงตำแหน่ง พระยาตรีสิงหนเทพ
21. พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอลังการ เมื่อดำรงพระยศ หม่อมเจ้าอลังการ	22. เจ้าพระยาตรีธรรมาธิราช (เวก บุญยรัตพันธุ์) เมื่อดำรงตำแหน่ง พระยาราชวรานุกุล
23. พระยาเสถียรธำปณิกิตย์ (ชม ชมธวัช) เมื่อดำรงตำแหน่ง ขุนผดุงสีตลาอาศน์	24. พระยาพิไชยณรงค์สงคราม (ดิศ) เมื่อดำรงตำแหน่ง หลวงกำจัดไพรินทร์
25. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจันทร์ทัตจุธาธาร เมื่อดำรงพระยศ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวิวิธ วรรณปรีชา	26. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไชยานุชิต เมื่อดำรง พระยศ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพงศาติศกรมทิป
27. นายแพทย์เอก พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่น จรัสพรปฏิภาณ เมื่อดำรงพระยศ พระเจ้าวรวงศ์ เธอ พระองค์เจ้าจรัญโรจน์เรืองศรี	28. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ ทิฆมนมเชษฐประยูร เมื่อดำรงพระยศ พระเจ้าราชวร วงศ์เธอ กรมขุนบดินทรไพศาลโสภณ
29. หลวงพิพิธภัณฑวิจารณ์ เมื่อดำรงตำแหน่ง พระยา สวัสดิวัฒนดิฐ	30. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ เมื่อดำรง พระยศ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์

รายชื่อกวีพระบรมวงศานุวงศ์ เชื้อพระวงศ์ และขุนนางข้าราชการ ที่มีบทบาททางการเมืองการปกครอง	
31.พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสาตรศุภกิจ เมื่อดำรงพระยศ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น สรรพสาตรศุภกิจ	32.พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ เมื่อดำรง พระยศ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าวัฒนาวงศ์
33.นายพลตรี พระยารวเดชศักดาธุส (แย้ม) เมื่อดำรง ตำแหน่ง นายพันเอก พระวรวเดชศักดาธุส	34.เจ้าพระยาสุรวงษ์วิวัฒน์ศักดิ์ (โต บุณนาค) เมื่อดำรง ตำแหน่ง พระยาสิทธิราชเดโชไชย
35.พระยารรคราชนาถภักดี (เนตร) เมื่อดำรง ตำแหน่ง พระยาสมุทบุรานุรักษ์	36.พระยาสิทธิราชฤทธิไกร (ทองคำ สีหุโร) เมื่อดำรง ตำแหน่ง พระพรหมบริรักษ์
37.จมีนไชยาภรณ์	38.พระองค์เจ้าปฤษฎางค์
39.เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี เมื่อดำรงตำแหน่ง จมีนจกัถกิจต้องคชวา	40.เจ้าพระยาราชศุภมิตร (อืด ศุภมิตร) เมื่อดำรงตำแหน่ง จมีนวิจิตรไชยศักดาธุส
41.พระยานครไภยพิเฉท เมื่อดำรงตำแหน่ง หลวงนคร ไภยพิเฉท	42.พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าปรีดา เมื่อดำรงตำแหน่ง นายร้อยเอก หม่อมเจ้าปรีดา ปราโมช
43.เจ้าพระยาพลเทพ (เฉลิม โกมารกุล ณ นคร)	44.พระยาราชวรานุกูล (อ่วม) เมื่อดำรงตำแหน่ง พระยาศรี สิงหเทพ
45.นายพันเอก พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นชาญไชย บวรยศ เมื่อดำรงพระยศ พระบวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากาญจโนภาสศรีศรี	46.พระยาไพบูลย์สมบัติ (เดช บุณนาค)
47.พระยาวิเศษภักไชย เมื่อดำรงตำแหน่ง หลวงอินทร อาวุธ	48.หลวงบริคุตวรภักดิ์
49.พระไชยยศสมบัติ เมื่อดำรงตำแหน่ง หลวงอุป นิภษัติสารบรรณ	50.นายพันโท พระยาเทพาธิบดี
51.พระธรรมศาสตราจโรดาจารย์ หรือพระธรรม สาตร (ศุข)	52.พระภริมย์ราชา เมื่อดำรงตำแหน่ง หลวงบรรหารอรรด คดี (สุด)

เมื่อพิจารณาจากตาราง จะเห็นได้ว่า กวีส่วนใหญ่เป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระเจ้าฟ้าซึ่งรับราชการในตำแหน่งสำคัญของบ้านเมืองในสมัยรัชกาลที่ 5 -สมัยรัชกาลที่ 6 กวีแต่ละพระองค์มักดำรงตำแหน่งองคมนตรี เสนาบดีประจำกรมกองและกระทรวงต่าง ๆ อาทิ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ในสมัยรัชกาลที่ 5 พระองค์ทรงกำกับกรมมหาดเล็ก เสด็จออกปฏิบัติราชการ และเสด็จพระราชดำเนินไปในงานพระราชพิธีแทนพระองค์อยู่เสมอ, จอมพลสมเด็จพระราชาธิบดี บรมพงศาภิมุขกรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เมื่อสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงบังคับการในกรมมหาดเล็กรักษาพระองค์ ต่อมาเป็นผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ เป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหมและผู้บัญชาการ

ทหารเรือ นอกจากนี้ ยังทรงดำรงตำแหน่งเป็นองคมนตรีและเป็นที่ปรึกษาผู้สำเร็จราชการแผ่นดินเมื่อรัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสยุโรปในเวลาต่อมา ส่วนในสมัยรัชกาลที่ 6 พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งผู้รักษาพระนครคราวพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสปักษ์ใต้เมื่อ พ.ศ. 2450 , สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีว่าการกระทรวงต่างประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 สืบเนื่องมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 6 พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งหน้าที่สำคัญอีกมากและทรงเป็นผู้รักษาราชการพระนครเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมิได้ประทับในพระนคร ฯลฯ สถานภาพทางสังคมและตำแหน่งหน้าที่การงานของกวีสะท้อนให้เห็นว่า กวีเป็นบุคคลสำคัญในยุคสมัยและถือเป็นขุนนางข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่รับใช้ใต้เบื้องพระยุคลบาทอย่างใกล้ชิด

พระบรมวงศานุวงศ์บางท่านยังมีบทบาทเป็นกลุ่มผู้นำข้าราชการหนุ่มหัวสมัยใหม่หรือคณะสยามหนุ่ม (Young Siam Society) ในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งประกอบด้วยผู้ที่ต้องการปฏิรูปสังคมให้มีความเจริญทัดเทียมกับนานาอารยประเทศ โดยได้รับอิทธิพลทางความคิดจากประเทศตะวันตก ได้แก่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นภูเรศธำรงศักดิ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา, พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นปราบปรปักษ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพและพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ (เกษม ศิริสัมพันธ์, 2547: 111) ทั้งนี้ นอกจากกลุ่มผู้นำคณะสยามหนุ่ม (Young Siam Society) ในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพระเจ้าน้องยาเธอและขุนนางหนุ่มที่จบการศึกษาจากต่างประเทศจะมีเป้าหมายในการปฏิรูปบ้านเมืองให้ทันสมัยตามแนวทางของตะวันตกโดยยกเลิกประเพณีจารีตเดิมที่ล้าหลังแล้ว จุดประสงค์สำคัญอีกประการของการรวมกลุ่มผู้นำข้าราชการหัวสมัยใหม่หรือคณะสยามหนุ่ม (Young Siam Society) คือ การวางแผนสร้างกลุ่มข้าราชการรุ่นใหม่ให้เป็นคณะบริหารการปกครองที่มีความรู้และมีประสิทธิภาพเพื่อถ่ายเทอำนาจจากกลุ่มขุนนางที่มีบทบาทสำคัญในสมัยรัชกาลที่ 5 กลับคืนสู่สถาบันพระมหากษัตริย์ด้วย เนื่องจากสภาวะการเมืองในช่วงต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังระส่ำระสาย กลุ่มผู้นำทางการเมืองในช่วงเวลาดังกล่าวแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มสยามหนุ่ม (Young Siam) ประกอบด้วยผู้ที่ต้องการปฏิรูปสังคมให้มีความเจริญทัดเทียมกับนานาอารยประเทศ โดยได้รับอิทธิพลทางความคิดจากประเทศตะวันตก 2) กลุ่มสยามอนุรักษ์ (Conservative Siam) คือ กลุ่มขุนนางชั้นผู้ใหญ่ที่ไม่ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรง ให้มีการปรับเปลี่ยนเฉพาะเท่าที่จำเป็นด้วยการรักษาจารีตประเพณีเดิมไว้ให้มากที่สุด โดยมีสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์เป็นผู้นำ มีสมาชิกเป็นขุนนางผู้ใหญ่รวมทั้งตระกูลขุนนาง 3) กลุ่มสยามเก่า (Old Siam) ได้แก่ กลุ่มขุนนางชั้นผู้ใหญ่ที่ต่อต้านการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ผู้นำกลุ่มคือ กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ ซึ่งดำรง

ตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคลหรือวังหน้าในสมัยรัชกาลที่ 5 (วิมา เอี่ยมประไพ, 2555: 65-66)

นอกจากกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นพระเจ้าน้องยาเธอและสมเด็จพระเจ้าฟ้าแล้ว เสนาบดีและข้าราชการผู้มีตำแหน่งบังคับบัญชาด้านการปกครองและรักษาความสงบของบ้านเมืองในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึง พ.ศ.2475 ก็มีบทบาทในการสร้างสรรค์วรรณกรรมคำสอนด้วย เช่น นายพันโท พระยาเทพาธิบดี ขณะดำรงตำแหน่งราชองครักษ์พิเศษ ข้าหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการ มณฑลเพชรบูรณ์ , พระยาอรรคราชนาถภักดี (เนตร) ขณะดำรงตำแหน่ง พระยาสมุทบุรานุรักษ์ เป็นข้าราชการที่ได้รับการยอมรับในผลงานด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เนื่องจากเคยได้รับพระราชทานโอกาสไปจำเรียนที่ประเทศสิงคโปร์ในสมัยรัชกาลที่ 5 และเจ้าพระยาศรีธรรมมาธิราช (เวก บุญยรัตพันธุ์) ขณะดำรงตำแหน่ง พระยาราชวรานุกุล ปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทยในสมัยรัชกาลที่ 5

ผลงานวรรณกรรมคำสอนที่กวีกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ เชื้อพระวงศ์และข้าราชการที่มีบทบาททางการเมืองประพันธ์ขึ้นในระหว่างสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 มีทั้งผลงานที่แต่งโดยกวีคนเดียวและผลงานที่ร่วมกันแต่ง ส่วนใหญ่เป็นวรรณกรรมที่แต่งโดยมีจุดประสงค์เพื่อสอนกลุ่มข้าราชการและคนในการปกครองดูแลของราชสำนัก ได้แก่ เรื่อง โคลงสุภาสิตเจ้านาย เรื่องโคลงอศปกรณัม เรื่องโคลงอุภัยพากย์ เรื่องโคลงพิพิธพากย์ บทดอกสร้อยสุภาษิตสำหรับโรงเรียนเด็กของพระอรรคชายาเธอ เรื่องวชิรญาณสุภาษิต คำกลอนสุภาษิตเรื่องพิภกสอนเบญจกาย พาลีสอนน้องคำกลอน โคลงกระทู้วชิรญาณ และเรื่องพจนานุสาสน์ บริบทดังกล่าวทำให้สันนิษฐานได้ว่า สถานภาพของกวีมีส่วนสัมพันธ์กับลักษณะการสร้างตัวบทและสะท้อนให้เห็นว่า กวีในฐานะผู้ดำรงตำแหน่งสำคัญทางการเมืองการปกครอง และผู้นำกลุ่มสยามหนุ่มน่าจะใช้ตัวบทวรรณกรรมคำสอนเป็นเครื่องมือหนึ่งในกำหนดบทบาทหน้าที่ข้าราชการรุ่นใหม่ให้มีคุณสมบัติตามอุดมคติของสังคมในยุคนั้นด้วย

3.1.1.2 กลุ่มผู้มีบทบาททางการศึกษาและการจัดการหน่วยงานเกี่ยวกับการศึกษา

กลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ เชื้อพระวงศ์และขุนนางข้าราชการที่สร้างสรรค์วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองส่วนหนึ่งเป็นผู้มีบทบาททางการศึกษาและการถ่ายทอดความรู้ในยุคสยามสมัยใหม่ เจ้านายและข้าราชการในกลุ่มนี้บางส่วนมีบทบาทในการจัดการศึกษาในราชสำนักแบบจารีต เช่น พระอาจารย์, ผู้ดำรงตำแหน่งในกรมพระอาลักษณ์ ผู้แต่งตำราเรียนของหลวงฯลฯ บางส่วนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาแบบใหม่ เช่น กลุ่มข้าราชการที่จบการศึกษาจากต่างประเทศและรับ

ราชการในกระทรวงธรรมการหรือกระทรวงศึกษาธิการในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีบรรดาข้าราชการที่เป็นครูในระบบโรงเรียนข้าราชการซึ่งเริ่มพัฒนาในสมัยรัชกาลที่ 5 อีกด้วย จึงกล่าวได้ว่าข้าราชการกลุ่มนี้ล้วนแต่มีบทบาทสำคัญต่อการจัดการศึกษาในระยะหัวเลี้ยวรอยต่อของการปรับปรุงบ้านเมืองสู่ความทันสมัย ดังมีรายชื่อต่อไปนี้

ตาราง 2 รายชื่อกวีพระบรมวงศานุวงศ์ เชื้อพระวงศ์และขุนนางข้าราชการที่มีบทบาททางการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475

รายชื่อกวีพระบรมวงศานุวงศ์ เชื้อพระวงศ์ และขุนนางข้าราชการ ที่มีบทบาททางการศึกษา	
1. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ เมื่อดำรงพระยศ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าวรวงศากร และ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์	2. พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ เมื่อดำรงพระยศ พระองค์เจ้ารัชนีแจ่มจรัส
3. พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นสถิตธำรงสวัสดิ์ เมื่อดำรงพระยศ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นสถิตย์ธำรงสวัสดิ์	4. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อดำรงพระยศ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ
5. พระยาตรีภพ (ม.ร.ว.จิตร สุกัญญา)	6. หลวงลิขิตปรีชา (คุ้ม)
7. พระยาอิศรพันธุ์โสภณ (หม่อมราชวงศ์หนู อิศรางกูร) เมื่อยังเป็นขุนวิสุทธากรและพระผดุงศุลกากร	8. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ เมื่อดำรงพระยศ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์
9. เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร)	10. หม่อมเจ้าวัชรินทร์ สิงหรา
11. หม่อมเจ้าชายดำ	12. นายพันโทพระยาพินิจสารา (ทับทิม บุญรัตนพันธุ์) เมื่อดำรงตำแหน่ง ขุนวรการโกศล และ หลวงวินิจวิทยาการ
13. พระยาโอวาทวรกิจ (แก่น) เมื่อยังเป็นขุนโอวาทวรกิจ	14. พระยาตรีภพปรีชา (กมล สาลักษณ์) เมื่อดำรงตำแหน่ง นายจ่านองราชกิจ
15. หลวงธรรมาภิรมณ์ (ถึก จิตรกรถึก)	16. หม่อมเจ้าประภากรบวรวิสุทธีวงศ์ เมื่อยังเป็น หม่อมเจ้าประภากร
17. หม่อมเจ้าเพ็ญ	18. พระยาตรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)
19. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นราชศักดิ์สโมสร เมื่อดำรงพระยศ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นราชศักดิ์สโมสร	20. พระสัมพันธวงศ์เธอ กรมหมื่นนฤบาลมุขมาตย์
21. นายเปล่ง หมอกฎหมายอังกฤษ	22. นายทัต เปரியู

รายชื่อกวีพระบรมวงศานุวงศ์ เชื้อพระวงศ์ และขุนนางข้าราชการ ที่มีบทบาททางการศึกษา	
23. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีเสาวภาคย์	24. เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี เมื่อดำรงตำแหน่ง หลวงไพศาลศิลปศาสตร์ และ พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์
25. หลวงประจุมบรรณสาร (พิน) เมื่อดำรงตำแหน่ง ขุนวรพจน์พิจิตร	26. พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทัศน์นิภาธร เมื่อ ดำรงพระยศ พระบวรวงษเธอ พระองค์เจ้าสุทัศน์นิภา ธร
27. หลวงประสิทธิ์อักษรสาร (เทศ) เมื่อดำรงตำแหน่ง ขุนประสิทธิ์อักษรสาร	28. พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์)-เมื่อดำรง ตำแหน่ง ขุนประเสริฐอักษรนิติ์ (แพ) และหลวง ประเสริฐอักษรนิติ์ (แพ)
29. พระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนาชีวะ)	30. พระวรวงศ์วิสิฐ
31. หม่อมเจ้าประวิช	32. หลวงเทพราชธาดา เมื่อดำรงตำแหน่งขุนมหาสิทธิ โวหาร
33. ขุนพิทักษ์พิทยาภท	34. นายแก้วหรือนายนกแก้ว วสันตสิงห์
35. พระยาวิจิตรธรรมปรีวัตร (คำ พรหมกลีกร)	36. พระพิสิษฐ์พิทยาภท (โชต ผลชีวัน)เมื่อดำรงตำแหน่ง หลวงพิสิษฐ์พิทยาภท
37. ขุนสุนทรภาศิต (ถนอม เกยานนท์)	38. หลวงสารานุกรพันธ์ (นวล ปาจิณพยัคฆ์)
39. เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา)	40. หลวงนิเทศยนิตสรร์ค (ฮวดหลี หุตะโกวิท)
41. พระยาศรีสุนทรโวหาร (ผัน สาลักษณ์)	42. หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล (นามแฝง “กระต่าย”)

จากตารางข้างต้น นอกจากกวีพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีตำแหน่งราชการเกี่ยวกับการศึกษาแล้ว กวีบางท่านยังมีบทบาทในการจัดการหอพระสมุดวชิรญาณซึ่งเป็นหอสมุดสาธารณะแห่งแรกของสยามและมีบทบาทในการจัดการหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อรองรับการปฏิรูปการศึกษาด้วย ได้แก่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ เมื่อสมัยรัชกาลที่ 5 พระองค์ทรงเป็นกรรมสัปปาทิกหอพระสมุดวชิรญาณโดยดำรงตำแหน่งสาราณียกร เป็นเลขาธิการและเป็นสภานายกหอพระสมุดวชิรญาณ , พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นสถิตธำรงสวัสดิ เมื่อดำรงพระยศ พระเจ้าบวรวงศ์เธอ กรมหมื่นสถิตธำรงสวัสดิ ก็ได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นกรรมสัปปาทิกหอพระสมุดวชิรญาณ 2 ปี คือ เมื่อพ.ศ.2430 ทรงทำหน้าที่บรรณารักษ์ และพ.ศ.2431 ทรงทำหน้าที่ปฏิคม การที่ทรงเป็นกรรมสัปปาทิกของหอพระสมุดวชิรญาณ ทำให้พระองค์ทรงพระนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ ลงตีพิมพ์เผยแพร่แก่กลุ่มสมาชิกหอพระสมุดวชิรญาณเป็นจำนวนมาก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อดำรงพระยศ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพในสมัยรัชกาลที่ 5 พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งผู้บังคับการกรมทหารมหาดเล็ก ดูแลโรงเรียนในกรมมหาดเล็ก

จำนวน 5 แห่งและทรงจัดตั้งโรงเรียนวัดมทรณพารามสำหรับราษฎร ต่อมาพระองค์ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการซึ่งสถาปนาขึ้นจากกรมศึกษาธิการ และสนองพระบรมราโชบายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการจัดการศึกษา จัดหาแบบเรียน จัดการสอบไล่ ทรงรับกระแสพระบรมราชโองการเรื่องการจัดการศึกษาทวยราษฎร โดยทรงตั้งโรงเรียนวัดมทรณพารามเป็นแห่งแรก ทรงแก้ปัญหาทั้งเรื่องงบประมาณ หลักสูตร การบริหารการศึกษา การจัดการศึกษา หอสมุด บุคลากร การให้รางวัลนักเรียนที่เรียนดี ครูที่สอนดีและโรงเรียนที่จัดการศึกษาได้ดี ฯลฯ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งสภานายกหอพระสมุดสำหรับพระนคร พระองค์ทรงรวบรวมหนังสือที่กระจัดกระจายในที่ต่าง ๆ มาเก็บไว้ในหอสมุดเป็นจำนวนมาก และทรงสนับสนุนให้มีการพิมพ์หนังสือเหล่านั้นเผยแพร่ออกไปสู่ผู้อ่านอีกด้วย

นอกจากนี้ พระอาจารย์ในราชสำนัก ตลอดจนข้าราชการครูและข้าราชการที่มีบทบาทเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 - สมัยรัชกาลที่ 7 ยังมีส่วนสร้างสรรค์วรรณกรรมคำสอนด้วย ตัวอย่างเช่น พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย) พระอาจารย์ถวายพระอักษรถวายพระอักษรสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมารและสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร , หม่อมเจ้าประภากรบวรวิสุทธีวงศ์ รับราชการในกรมราชเลขาธิการและดำรงตำแหน่งรองอธิบดีกรมศึกษาธิการคนแรก นอกจากนี้ยังทรงเป็นพระอาจารย์ถวายพระอักษรสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธและเจ้านายบางพระองค์, พระยาอิศรพันธุ์โสภณ (หม่อมราชวงศ์หนู อิศรางกูร) เมื่อยังเป็นขุนวิสุทธากรและพระผดุงศุลกกฤตย์ เป็นผู้มีความรอบรู้ทางด้านภาษาไทยและภาษาบาลีและได้เป็นพระอาจารย์ถวายพระอักษรแต่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอและสมเด็จพระเจ้าลูกเธอในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหลายพระองค์

ผลงานวรรณกรรมคำสอนที่วิกิกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ เชื้อพระวงศ์และขุนนางข้าราชการ ที่มีบทบาทเกี่ยวกับการศึกษาแต่ครั้งนั้น ส่วนใหญ่เป็นงานประพันธ์ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 สืบเนื่องมาจนถึงสมัยต้นรัชกาลที่ 7 ผลงานมีจุดประสงค์เพื่อสอนกลุ่มคนที่หลากหลาย ทั้งกลุ่มข้าราชการสมาชิกหอพระสมุดวชิรญาณ สตรีในราชสำนักและพลเมืองทั่วไป ผลงานในสมัยรัชกาลที่ 5 เช่น เรื่องโคลงสุภาพลิตเจ้านาย เรื่องโคลงสุภาพลิตอศปกรณัม เรื่องโคลงอุภัยพากย์ เรื่องโคลงพิพิธพากย์ ลิลิตสุภาพลิตแสดงญาติสามัคคี บทดอกสร้อยสุภาพลิตสำหรับโรงเรียนเด็กของพระอรรคชายาเธอ เรื่องวชิรญาณสุภาพลิต โคลงกระทู้วชิรญาณ ธนัญชโยวาท ส่วนในสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 เช่น เรื่องนรางกูรวาท กลบทสุภาพลิต นารีเรื่อนาม กลอนสุภาพเรื่องหญิงไทย กลอนสุภาพเรื่องพ่อแม่รังแกฉัน ลิลิตปกรณภพลิต บทกล่อมอนามัย ทิโตปเทศคำโคลง ทั้งนี้ บางส่วนตีพิมพ์ในรูปแบบคอลัมน์ประจำในหนังสือพิมพ์ เช่น คอลัมน์โคลงอนามัย

ว่าด้วยเรื่องต่าง ๆ และคอลัมน์ดอกสร้อยสุภาภิตว่าด้วยเรื่องต่าง ๆ ในหนังสือพิมพ์อนุสภาคาชาต
อุปกรณ์, คอลัมน์มานุสสรณ์ ในหนังสือพิมพ์ไทยเชชม

การแต่งวรรณกรรมคำสอนโดยมีจุดประสงค์เพื่อมุ่งสอนบุคคลหลากหลายกลุ่มใน
สังคมจึงสอดคล้องกับสถานภาพของกวี เนื่องจากกวีเป็นขุนนางข้าราชการผู้มีบทบาทสำคัญต่อ
การศึกษาและมีบทบาทในการจัดการหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อรองรับการปฏิรูปการศึกษา กวีบางท่านมี
ตำแหน่งเป็นพระอาจารย์เป็นที่ยอมรับของกลุ่มคนในราชสำนัก ทั้งนี้ ในช่วงเวลาดังกล่าว สังคมไทย
อยู่ในระยะพัฒนาสถานศึกษาและจัดการการศึกษาให้ทัดเทียมอารยประเทศ การพัฒนาทรัพยากร
บุคคลและกำหนดบทบาทหน้าที่ของพลเมืองจึงได้รับการสนับสนุนให้เป็นหน้าที่โดยตรงของข้าราชการ
บริพารที่เป็นกำลังสำคัญในการปฏิรูปการศึกษา ดังจะเห็นได้ว่า กวีหลายท่านมีบทบาทสำคัญต่อการ
จัดการศึกษาของชาติและสร้างสรรค์งานเขียนที่มีเนื้อหาเป็นแบบเรียน ตำราหลักคำสอนอีกหลาย
เรื่อง อาทิ พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ
อยุธยา) เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี เป็นต้น

3.1.1.3 กลุ่มผู้มีบทบาทในสังกัดกรมกองอื่น ๆ และทหารมหาดเล็ก

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 นอกจากกลุ่มผู้สร้าง
งานวรรณกรรมคำสอนจะประกอบด้วย กลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการที่มีบทบาททาง
การเมืองและการศึกษาแล้ว พระบรมวงศานุวงศ์ มหาดเล็กและข้าราชการสังกัดกรมกองต่าง ๆ ยังมี
ส่วนร่วมในการสร้างงานวรรณกรรมคำสอนด้วย ดังมีรายชื่อต่อไปนี้

ตาราง 3 รายชื่อกวีพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนางข้าราชการในสังกัดกรมกองอื่น ๆ และทหารมหาดเล็ก
ในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475

รายชื่อกวีข้าราชการผู้มีบทบาทในสังกัดกรมกองอื่น ๆ และทหารมหาดเล็ก	
1. พระอมรสินธพ (นก) เมื่อดำรงตำแหน่ง ขุนภักดี อาสาและหลวงมลอโยชานูโยค (นก)	2. หลวงราชพงศ์ภักดี (ม.ร.ว.วิน อิศรางกูร)
3. นายสอน จงภักดีองค์	4. หลวงสารภินทวิสุทธิ์ (ต่วน)
5. พระยาสโมสรรสรพการ (ทัต) เมื่อยังเป็นหลวง สโมสรพการ และกฤเตอรทัตหรือนายทัต กุเร เตอร์	6. พระมนตรีพจนกิจ เมื่อยังเป็นนายเหว่า มนตรี พจนกิจ
7. พระยาพจนปริชา เมื่อยังไม่ได้รับพระราชทาน บรรดาศักดิ์และดำรงพระยศ หม่อมราชวงศ์สำเร็จ อิสริศศักดิ์	8. หลวงอินทรโกษา (เฉื่อย สุรนันทน์)

รายชื่อข้าราชการผู้มีบทบาทในสังกัดกรมกองอื่น ๆ และทหารมหาดเล็ก	
9. เจ้าหมื่นศรีศรีรักษ์ (เฟ่ง)	10. พระยาราชประสิทธิ์
11. พระสุนทรานุกิจปรีชา เมื่อดำรงตำแหน่งหลวงชำนาญนาวกล	12. พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้านิลวรรณ เมื่อดำรงพระยศ หม่อมเจ้านิลวรรณ อุไรพงศ์
13. หลวงวาทีตบรเทศ (ม.ร.ว.ชิต เสนีวงศ์)	14. หม่อมทศทิศภุคเดช (ม.ร.ว.ผิว พนมวัน)
15. พระยาบำรุงราชฐาน เมื่อดำรงตำแหน่งนายประภาษมณเฑียร (ยัง)	16. พระรัตนโกษา (เล็ก สุจริตกุล)
17. หม่อมเจ้าแจ็ก นพวงศ์	18. หลวงทรงสุรเดช
19. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนเจริญผลภูลสวัสดิ์	20. พระนรนาถ
21. นายเสถียรรักษา (ศิริ เอมะศิริ) เมื่อดำรงตำแหน่งนายสนองราชบรรหาร	22. นายร้อยเอก นายอิน
23. พระอินทรเทพ	24. หลวงเดชนายเวร
25. จำเริญสัทธาวิฑูรย์	26. หลวงอำนาจสุรเสนี
27. หลวงอินทรมนตรี	28. นายจ่ายง
29. นายราชภัณฑ์ภักดี	30. ขุนนครเขตรเกษมศรี
31. นายเสนองานประภาษ	32. หม่อมราชวงศ์สนธิ
33. นายพิจารณ์สรรพกิจ	34. พระประมวนประมาณพล
35. จมื่นราชมาตย์	36. หลวงบรรหารอัถกคดี
37. หม่อมเจ้าสวาศ	38. หลวงจ้านงนิเวศกิจ (ริชาร์ด แฮร์ริส แรมเซย์)
39. พระเสนินฤเบศร	40. พระอุทัยเทพชน
41. หลวงอภัยพิจารณ์	42. หลวงเสนาภักดี
43. หม่อมราชวงศ์จิตร	44. นายร้อยตรีนายบัว
45. นายช่วงมหาดเล็ก	46. จมื่นมหาดเล็ก
47. พระยาพิพิธโกไศสวรรย์ เมื่อดำรงตำแหน่งหลวงสิทธิ์นายเวร	48. นายรองบำรุงราชขมมาลย์
49. หลวงพัฒนพงศ์ภักดี (ทิม สุขยางค์)	50. ขุนพินิจจัย (อยู่)
51. พระทิพยวินัย	52. หลวงมงคลรัตนราชมนตรี เมื่อดำรงตำแหน่งขุนท่งสือ

จากตารางรายชื่อ กวีส่วนหนึ่งประกอบด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการและทหารมหาดเล็กที่รับราชการอยู่ในสังกัดกรมกองอื่น ๆ นอกจากกรมกองที่เกี่ยวข้องกับการบริหารราชการแผ่นดินและการศึกษาด้วย ทั้งนี้ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า กวีเหล่านี้น่าจะเป็นกลุ่มข้าราชการที่ได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยเพราะตำแหน่งหน้าที่ทางราชการที่มีลักษณะร่วมกันของกวีส่วนใหญ่คือ การเป็นนายทหารรักษาพระองค์ เช่น พระอมรสินธพ (นก) เมื่อดำรงตำแหน่ง ขุนภักดีอาสา พระบาทสมเด็จพระ

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งปลัดกรมทนายเลือกหอขวา และหลวงมลอโยธานุโยค (นก) เจ้ากรมทนายเลือกหอซ้าย มีหน้าที่หลักในการกำกับนักมวश्यकษ พระองค์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชดำรัสอธิบายถึงหน้าที่กรมทนาย เลือกไว้เป็นใจความว่า เป็นทหารรักษาพระองค์ ต้องนอนประจำเวรในพระบรมมหาราชวัง เมื่อมีที่ เสด็จพระราชดำเนินทางบกทางเรือในการสงครามหรือในการประพาสก็เป็นพนักงานที่จะแห่ห้อม ประจำการในที่ใกล้เคียงพระองค์ จนที่สุเวลาเสด็จออกท้องพระโรงก็ต้องเข้าเฝ้าก่อนขุนนางกรมอื่น ๆ เป็นผู้ท้าวธุระเข้ามาในท้องพระโรงได้เพียงกลุ่มเดียว (ถวิลวงษ์ บุญหงษ์, 2513: 6), พระยาสมุสร สรรพการ (ทัต ศิริสัมพันธ์) เมื่อยังเป็นหลวงสมุสรพลการ และกฤเตอรทัต เมื่อเริ่มเข้ารับราชการ เป็นทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ และได้รับแต่งตั้งเป็นกฤเตอรหอมิวเซียม (Curator คือ ภัณฑารักษ์) ในกรมทหารช่างมหาดเล็กรักษาพระองค์ นอกจากนี้ยังมีหน้าที่เบ็ดเตล็ดอื่น ๆ ตามที่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินการ ฯลฯ

ผลงานวรรณกรรมคำสอนที่กวีกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการสังกัดกรมกอง ต่าง ๆ และกลุ่มนายทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์แต่งขึ้นนั้น ส่วนใหญ่เป็นงานประพันธ์ที่เกิดขึ้นใน สมัยรัชกาลที่ 5 เช่น เรื่องโคลงอิศปกรณัม เรื่องโคลงอุภัยพากย์ เรื่องโคลงพิพิธพากย์ บท ดอกสร้อยสุภาสิตสำหรับโรงเรียนเด็กของพระอรรคชายาเธอ เรื่องวชิรญาณสุภาสิต โคลงกระทู้ วชิรญาณ และเรื่องฉัตรสามชั้น ประเด็นดังกล่าวนี้ น่าจะมีสาเหตุมาจากกลุ่มข้าราชการรุ่นใหม่และ บรรดามหาดเล็กสังกัดกรมกองต่าง ๆ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีโอกาสทางการศึกษาและแลกเปลี่ยน ความรู้ร่วมกันมากขึ้น จากการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดข้าราชการในช่วงต้นรัชสมัยและความก้าวหน้า ทางด้านวิทยาการพิมพ์ในราชสำนัก นอกจากนี้ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ยังเริ่มมีการรวมกลุ่มชนชั้นนำและ บรรดาข้าราชการทำกิจกรรมทางการประพันธ์ผ่านการจัดตั้งหอพระสมุดวชิรญาณ ซึ่งมีรูปแบบ การดำเนินการในลักษณะสโมสรตามแนวคิดของตะวันตก สมาชิกหอพระสมุดวชิรญาณประกอบด้วย พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการในรัชสมัย จึงมีโอกาสและพื้นที่สำหรับถ่ายทอดความรู้และแต่ง สุภาสิตต่าง ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนกันอ่านด้วย

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การที่กลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้าและบรรดาขุนนางข้าราชการ เข้ามามีบทบาทในการประพันธ์วรรณกรรมคำสอนมากขึ้น น่าจะสัมพันธ์กับบริบทสังคมสมัยรัชกาลที่ 5 -สมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งสุชาติ สวัสดิ์ศรี (2562) แสดงความคิดเห็นไว้ว่า กลุ่มชนชั้นนำและเชื้อพระวงศ์ ในลำดับชั้นต่าง ๆ เริ่มมีชื่อเสียงปรากฏในวงการนักประพันธ์และนักหนังสือพิมพ์มาตั้งแต่ยุคบุกเบิก งานเขียนร้อยแก้วแนวใหม่ เริ่มตั้งแต่เมื่อครั้งที่กลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ได้ร่วมมือกันจัดทำ หนังสือพิมพ์ อาทิ ดร.โณวาท วชิรญาณวิเศษ ยุทธโกษ ลักวิทยา ทวีปัญญา นอกจากนี้ในสมัย รัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา บ้านเมืองเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมหลากหลายด้าน มีการรวมศูนย์อำนาจ

ทางการเมืองเพื่อสร้างรัฐสมัยใหม่กอบปรักกับกลุ่มชนชั้นนำสยามนับเป็นชนกลุ่มแรกที่รับความรู้และวิทยาการจากตะวันตกเข้ามาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน ชนชั้นนำจึงเริ่มให้ความสำคัญกับการอ่านออกเขียนได้เพื่อแสดงถึงความเป็นอารยชน นอกจากนี้ พระบรมราชาไชยบายด้านวรรณคดี ตลอดจนการปฏิรูปการศึกษาและการรับวิทยาการเทคโนโลยีด้านการพิมพ์จากตะวันตกยังเป็นอีกปัจจัยที่ผลักดันให้กลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการถ่ายทอดองค์ความรู้และข้อคิดเห็นต่าง ๆ แก่สาธารณชนมากขึ้น

3.1.2 กลุ่มบุคคลทั่วไป

ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา วิทยาการด้านการพิมพ์ที่เข้ามาพร้อมกับชาวตะวันตกตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้กลายเป็นสิ่งที่ปวงชนทั่วไปเข้าถึงได้ง่ายขึ้น กิจกรรมหนังสือพิมพ์ได้เจริญเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยมีสาเหตุมาจากการขยายตัวทางการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 ทำให้ผู้รู้หนังสือและผู้ที่จะจบการศึกษาจากต่างประเทศต่างกระตือรือร้นที่จะเผยแพร่วิทยาการและถ่ายทอดความคิดเห็นต่าง ๆ นอกจากนี้ ในสมัยรัชกาลที่ 5 - รัชกาลที่ 6 ยังเป็นช่วงเวลาที่มีการส่งเสริมการแต่งร้อยกรองลงในหนังสือพิมพ์ฉบับต่าง ๆ เช่น **ประตู่ใหม่ สตรีไทย อิศรสมัยไทยเจริญ** ฯลฯ กองบรรณาธิการนิยมจัดการประกวดการแต่งคำประพันธ์ในหนังสือพิมพ์ซึ่งมุ่งแสดงความสามารถในการแต่งคำประพันธ์และการขยายความจากคำกระทู้ที่กำหนดให้ โดยสนับสนุนให้กลุ่มกวีสมัครเล่นและบุคคลทั่วไปได้มีโอกาสเผยแพร่ผลงานด้วย วงการหนังสือและหนังสือพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 และสมัยรัชกาลที่ 6 จึงเป็นพื้นที่นำเสนอผลงานของสาธารณชนมากขึ้น

ผู้วิจัยจำแนกกลุ่มผู้บุคคลทั่วไปที่มีบทบาทในการสร้างงานวรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 โดยจำแนกตามเพศและแบ่งเป็น 2 กลุ่มคือ ผู้สร้างงานที่เป็นบุรุษและผู้สร้างงานที่เป็นสตรี เนื่องจาก ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า เพศของกวีมีผลต่อลักษณะบางประการของวรรณกรรมคำสอนที่แตกต่างกัน ผู้สร้างงานที่เป็นบุรุษมักจะสร้างงานวรรณกรรมคำสอนหลากหลายกลุ่ม ทั้งวรรณกรรมคำสอนข้าราชการ วรรณกรรมคำสอนสตรี ฯลฯ ขณะที่กวีสตรีจะมุ่งสร้างสรรค์งานวรรณกรรมคำสอนสตรีมากกว่า ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

3.1.2.1 ผู้สร้างงานที่เป็นบุรุษ

วรรณกรรมคำสอนในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ส่วนหนึ่งได้รับการสร้างสรรค์จากบุคคลทั่วไปที่เป็นบุรุษ ทั้งวรรณกรรมที่ตีพิมพ์ในรูปแบบหนังสือเล่มเล็กได้แก่ เรื่อง **ปลุกใจนารี เรื่องสุภาชีวิตกันยิมเงิน** ฯลฯ และวรรณกรรมคำสอนที่ปรากฏในรูปแบบคอลัมน์ประจำในหนังสือพิมพ์ เช่น **คอลัมน์นิจจาลานุสร** ในหนังสือพิมพ์ไทย **โคลงกระทู้วชิรญาณ** ซึ่งก่อนมีการพิมพ์รวมเล่ม ได้พิมพ์เผยแพร่ในหนังสือ **วชิรญาณพิเศษ** เป็นรายสัปดาห์

คอลัมน์ประवादกวีและคอลัมน์ศกกาลานุสรในหนังสือพิมพ์เด็ก **คอลัมน์การประवादรางวัลประจำฉบับ**ในหนังสือพิมพ์ประตูปใหม่และหนังสือพิมพ์อิศรสมัยไทยเจริญ, **คอลัมน์ไทยใต้ภาชิต**ในหนังสือพิมพ์ไทยใต้ ฯลฯ ผู้สร้างผลงานส่วนใหญ่มีอาชีพและสถานภาพทางสังคมแตกต่างกัน เช่น กลุ่มนักเขียน นักหนังสือพิมพ์และปัญญาชนที่มีชื่อเสียงในยุคสมัย ได้แก่ เทียนวรรณ (ต,ว,ส, วัฒนภา โภ) แต่งเรื่อง**บารุงนารี** นายสำราญ พรเจริญ แต่งเรื่อง**ปลุกใจนารี** นายเจริญ อุปลัมภานนท์ แต่งเรื่อง**สุภาชิตกันยิมเงิน** นายชิต บุรทัตแต่งบทร้อยกรองคำสอนลงตีพิมพ์ใน**คอลัมน์นิจกกาลานุสร** ระหว่าง พ.ศ.2451 – พ.ศ.2458 เป็นต้น

นอกจากนี้ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ผู้สร้างงานบางคนน่าจะเป็นบุคคลทั่วไปที่มีโอกาสได้เรียนหนังสือหรือกลุ่มพ่อค้าตามหัวเมืองที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารและบอกรับเป็นสมาชิกหนังสือพิมพ์ในขณะนั้น ทำให้มีโอกาสได้ส่งผลงานเข้ามาร่วมตีพิมพ์ในหนังสือที่จำกัดเฉพาะกลุ่มสมาชิก ตัวอย่างเช่น **โคลงกระทู้วชิรญาณ** ลงพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในหนังสือ**วชิรญาณพิเศษ**เมื่อ พ.ศ.2436 ในช่วงเวลาดังกล่าว กลุ่มสมาชิกหอพระสมุดวชิรญาณได้ขยายวงกว้างขึ้นจากกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางข้าราชการ เพราะหลังจากหนังสือวชิรญาณรายเดือนยกเลิกการพิมพ์ จึงเริ่มมีการปรับเปลี่ยนนโยบายการพิมพ์ จากการพิมพ์สำหรับแจกสมาชิกเป็นการพิมพ์เพื่อจัดจำหน่ายทำให้กลุ่มพ่อค้าและบุคคลทั่วไปได้บอกรับเป็นสมาชิกหอพระสมุดวชิรญาณมากขึ้น ดังข้อความที่ปรากฏใน “แจ้งความหอพระสมุดวชิรญาณ” ในหนังสือ**วชิรญาณพิเศษ** ตอน 2 ฉบับวันอังคาร เดือน 11 แรม 14 ค่ำ ปีจอ จ.ศ.1248 ความว่า “ถ้าเหลือจากแจกสมาชิก กรรมสัมปาทิกสภาจะจำหน่ายขายแก่ผู้ที่จะปรารถนาทั่วไป เป็นราคาแผ่น (ฉบับ) ละ 10 อัฐ ฤปีละ 6 บาท ถ้าส่งไปรษณีย์จะคิดเงินเพิ่มอีก บาท 1” (มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, 2559: 13) ในเวลาต่อมา กรรมสัมปาทิกสภาหรือคณะบริหารจัดการหอพระสมุดวชิรญาณยังเปิดโอกาสให้บุคคลทั่วไปที่มีความสามารถทางการประพันธ์ส่งเรื่องมาลงพิมพ์ได้ ดังข้อความที่ปรากฏใน “การประชุม” จากหนังสือ**วชิรญาณพิเศษ** ตอน 2 ฉบับวันอาทิตย์ เดือน 11 แรม 8 ค่ำ จ.ศ.1250 ความว่า “จะเกณฑ์กรรมสัมปาทิกแต่งครวละเรื่องทุกครวทุกครว...แลจะขอแรงสมาชิกที่มีความสามารถจะเรียบเรียงได้ให้แต่งมาลงด้วยตามสมควร ก็ขอแรงผู้ที่เป็นจิตรกรวิจิตรที่มีชื่อเสียงปรากฏในการทำโคลง ให้แต่งโคลงเป็นความต่าง ๆ มาลงด้วยทุกครวที่ออกหนังสือพิมพ์” (มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, 2559: 574) ผู้แต่ง**โคลงกระทู้วชิรญาณ**ที่มีสถานภาพเป็นบุคคลทั่วไป อาทิ นายเพิ่ม, นายมงคล, นายเปล่ง ศิษย์วัดบวร, นายเจิม เมืองนนทบุรี, นายสาย ศิษย์วัดพิชัยญาติ ฯลฯ

กวีบางท่านสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นบุคลากรทางการศึกษาและกลุ่มเด็กนักเรียน เช่น **คอลัมน์การประवादรางวัลประจำฉบับ**ในหนังสือพิมพ์**อิศรสมัยไทยเจริญ** ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ที่นักเรียนวชิราวุธวิทยาลัยจัดพิมพ์ขึ้นเพื่อเผยแพร่ในกลุ่มสมาชิกนักเรียน กวีซึ่งแต่งโคลงสุภาชิตมา

ประกวดตามกระทู้ที่ตั้งประจำฉบับเป็นประจำ เช่น นายสวัสดิ์ , แม่ศิริ บ้านเกาะลอยกรุงเทพฯ, ปี่แก้วน้อย, นาย ช.ชราสินธุ์, นายพิราข, นายโสภากิ ฯลฯ **คอลัมน์ตัดสินประกวดกวี**ในหนังสือพิมพ์**ประตูใหม่** กวีได้ระบุชื่อ ตำแหน่งหรือต้นสังกัดของตนในตอนท้ายบทประพันธ์อย่างชัดเจน อาทิ “นายภิญโญ เปรียญ ครูใหญ่โรงเรียนชนะสงคราม” “นายชิน สำนักโรงเรียนมหาดเล็ก” “นายวิเชียร นักเรียนมหาธาตุ” “นายเขมี โรงเรียนชนะสงคราม” ฯลฯ ส่วน**คอลัมน์ประกวดกวี**ในหนังสือพิมพ์**เด็ก** มีการระบุกลุ่มเป้าหมายการอ่านและผู้สร้างผลงานอย่างชัดเจนว่า มุ่งเผยแพร่แก่สมาชิกซึ่งเป็น “นักเรียน ลูกเสือ นักเรียนสตรี หรือเด็กสามัญ” โดยเปิดโอกาสให้สมาชิกได้ส่งเรื่องเข้ามาลงพิมพ์ด้วย

หนังสือพิมพ์เด็กเป็นหนังสือพิมพ์ที่ออกเป็รายทศคือ 10 วันต่อครั้ง ทุก ๆ วันที่ 10 -20-30 ของเดือนเสมอไป ปฏิสุนธิของหนังสือพิมพ์นี้ ก็เพื่อต้องการจะรวบรวมข่าวสาร วิทยาการ คตินิยาย ความเห็นและข่าวกิจการต่าง ๆ ที่เห็นว่าจะเป็ประโยชน์ เป็เครื่องบันเทิงใจและเป็เครื่องคุณความรู้แก่เด็กทั่วไป นอกจากนี้ยังจะจัดให้มีเรื่องอ่านเล่นสั้น ๆ เป็นิยายแห่งความกล้าหาญที่เรียบเรียงหรือแปลจากภาษาต่างประเทศ ลงเป็ภาษาไทย [...] บรรณาธิการมีความยินดีจะรับลงเรื่องหรือความเห็นทั่วไป ซึ่งเด็กทุกคนจะเป็นักเรียน ลูกเสือ นักเรียนสตรี หรือเด็กสามัญก็ตาม ประพันธ์ขึ้นตามความคิดของตนเอง ภายหลังที่ตรวจแล้ว เห็นว่าพอจะนำลงได้ก็จะลงให้กับจะส่งหนังสือพิมพ์ของเราให้เธออ่านฟรีเสมอ โดยมีได้มีความรังเกียจอย่างคณะหนังสือพิมพ์อื่น ๆ บางฉบับ ซึ่งมุ่งหวังแต่หากำไรเข้ากระเป๋าของฝ่ายเดียว

(บรรณาธิการ, 2466: 1)

รายชื่อกวีที่ปรากฏในคอลัมน์ประจำของหนังสือพิมพ์ เช่น “อาจารย์ยอด” “นายมณีนิลอร่าม” “นายปลั่ง กาญจนารัตน์” “นายบัว ผาสุข” หรือการใช้นามแฝงเช่น “ตาเวก ณ บ้านหม้อ” “หม้อน้ำ” “หนูหล่อ” ฯลฯ จึงอาจสันนิษฐานได้ว่าเป็นชื่อของกลุ่มผู้สร้างงานที่เป็นนักเรียน

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า กวีบุรุษที่สร้างงานวรรณกรรมคำสอนในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 มีหลากหลายสถานภาพ ทั้งกลุ่มนักเขียนนักหนังสือพิมพ์ กลุ่มนักเรียนและผู้มีความรู้ความสามารถทางกวี ปัจจัยที่ทำให้กวีเหล่านี้มีโอกาสได้สร้างสรรค์ผลงานมาจากความก้าวหน้าทางวิทยาการด้านการพิมพ์ และการปฏิรูปการศึกษาที่ทำให้คนในสังคมหันมาใช้เวลากับการอ่านและการเรียนรู้ด้วยตนเองมากขึ้น การเขียนหนังสือเพื่อตีพิมพ์จึงได้พัฒนามาเป็นอาชีพและกลายเป็นงานอดิเรกของคนในสังคม (คณะทำงานประวัติการพิมพ์ในประเทศไทย, 2549: 407) นอกจากนี้ การที่หนังสือพิมพ์บางฉบับเปิดโอกาสให้สมาชิกและผู้อ่านส่งผลงานมาตีพิมพ์ ก็เป็นการสนับสนุนให้บุคคลทั่วไปกลุ่มต่าง ๆ ได้มีพื้นที่ในการแสดงฝีมือทางการประพันธ์มากขึ้นอีกด้วย

3.1.2.2 ผู้สร้างงานที่เป็นสตรี

วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ส่วนหนึ่งเป็นผลงานของบุคคลทั่วไปที่เป็นสตรี สตรีเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมการพิมพ์มากขึ้น ผลงานร้อยกรองส่วนใหญ่ปรากฏในรูปแบบคอลัมน์ประจำในหนังสือพิมพ์ โดยเฉพาะในหนังสือพิมพ์ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา เช่น ผลงานร้อยกรองคำสอนสตรีซึ่งตีพิมพ์ในคอลัมน์**นารีคติสาร** ผลงานที่ได้รับรางวัลจากการประกวดรายปักษ์หรือรายสัปดาห์ใน**คอลัมน์ตัดสินประกวดกวี**ของหนังสือพิมพ์**สตรีไทย** และ**คอลัมน์ประกวดกวี**ในหนังสือพิมพ์**เด็ก คอลัมน์โคลงอนามัยและดอกสร้อยภษิต**เรื่องต่าง ๆ ในหนังสือพิมพ์อนุสภากาชาดอุปกรณ

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า สิ่งพิมพ์บางฉบับมีการระบุอย่างชัดเจนว่าคณะผู้จัดทำเป็นสตรีทั้งหมด เช่น **คอลัมน์นารีคติสาร**และ**คอลัมน์ตัดสินประกวดกวี**ในหนังสือพิมพ์**สตรีไทย** ซึ่งเผยแพร่เป็นรายสัปดาห์โดยมีคำขวัญบนปกว่า “ออกเพื่อให้ความสว่างแก่สตรีทั้งปวง” กวีสตรีส่วนใหญ่ระบุชื่อจริงลงในบทประพันธ์ เช่น นางสาวเพ็ญศรี บุญเสนอ, นางสาววิรัตน์ รังษีกุล, นางสาวเจริญ รังษีกุล, นางสาวสงศรี, นางสาวจิระ จันทน์, นางสาวเลอสม, นางสาวรมย์, นางสาวเพ็ญจันทร์ ฯลฯ ส่วนใน**คอลัมน์ประกวดกวี**ของหนังสือพิมพ์**เด็ก** กวีที่ระบุชื่อจริงในการประพันธ์ เช่น นางสาวสุรีย์ พยัคฆนันท์, นางสาวช่ออ่อน ทัพเดช, นางสาวสง่า คงศิริ, นางสาวบุญสม พงษ์เฉลิม ฯลฯ กวีบางท่านนิยมใช้นามแฝงซึ่งเป็นที่นิยมในการแต่งคำประพันธ์ขณะนั้น เช่น “มณี สุกกร” “ก.เรื่องสุข” “บ.ไปล์ปรีชา” “ธรรมาภิรมย์” “ว.ประสิทธิ์กุล” และ “สมชี ถนนตก” ฯลฯ นอกจากนี้ กวีสตรีบางท่านยังเป็นเชื้อพระวงศ์และภรรยาข้าราชการที่มีโอกาสได้รับการศึกษา เช่น คุณหญิงเชื่อนเพ็ชรเสนา (สัมพันธ์ อุนหนันทน์) บุตรสาวของนายเหลียงฮี้ นายอากรบ่อนเบี้ย ซึ่งมีโอกาสได้รับการศึกษาตั้งแต่ยังเล็ก ต่อมาเมื่อถึงวัยครองเรือน คุณหญิงเชื่อนเพ็ชรเสนา (สัมพันธ์ อุนหนันทน์) ได้สมรสกับพระยาเชื่อนเพ็ชรเสนา (ทรัพย์ อุนหนันทน์) อดีตเจ้ากรมพระตำราจหลวงและสร้างผลงานการประพันธ์ในระหว่างสมัยรัชกาลที่ 6 - สมัยรัชกาลที่ 7 อีกหลายเรื่อง ส่วนหม่อมหลวงอุทัยวรรณ ชุมสาย ณ อยุธยา เป็นนักหนังสือพิมพ์ในยุคสมัยและเป็นเจ้าของหนังสือพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้แก่หนังสือพิมพ์**ศรีนคร** ออกเผยแพร่เมื่อพ.ศ.2466 และหนังสือพิมพ์**พิฆาตธรรม** พิมพ์จำหน่ายเมื่อพ.ศ.2467

การที่สตรีทั่วไปมีบทบาทในการสร้างสรรค์วรรณกรรมคำสอนโดยเฉพาะกลุ่มงานในหนังสือพิมพ์สมัยรัชกาลที่ 6 น่าจะมีปัจจัยมาจากในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ความก้าวหน้าทางวิทยาการพิมพ์และแนวความคิดตะวันตกได้เข้ามามีบทบาทต่อสังคมไทยและมุมมองต่อสตรีไทย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปลี่ยนแปลงและส่งเสริมสถานภาพสตรีไทยให้สูงขึ้นทัดเทียมกับอารยประเทศ เช่น การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาพ.ศ.

2464 เพื่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของระบบการศึกษาไทยให้ทันสมัย และเปิดโอกาสให้เด็กผู้หญิงได้มีโอกาสเรียนหนังสือ การเปิดโอกาสให้สตรีได้รับการศึกษาถึงระดับอุดมศึกษาและจัดการศึกษาเฉพาะทางสำหรับสตรี การส่งเสริมสิทธิและหน้าที่ของสตรีโดยแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายเกี่ยวกับครอบครัวและการครองเรือน การสนับสนุนให้สตรีรู้จักการเข้าสมาคมและเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมได้เท่าเทียมกับบุรุษเช่นสตรีในตะวันตก ส่วนในด้านกิจการพิมพ์ การพิมพ์หนังสือและหนังสือพิมพ์ในรัชสมัยเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากส่งผลให้ความรู้หรือแนวคิดต่าง ๆ ที่เคยเผยแพร่อยู่ในวงจำกัดได้รับการถ่ายทอดสู่สาธารณชนมากขึ้น สตรีที่มีการศึกษาและมีความรู้ได้เข้ามามีบทบาทในการสร้างสรรค์งานประเภทต่าง ๆ และแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นต่าง ๆ ในสังคมเพิ่มมากขึ้น

จากข้างต้น กลุ่มผู้สร้างวรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 เริ่มมีความหลากหลายและขยายไปสู่สาธารณชนมากขึ้น แตกต่างจากผู้สร้างงานวรรณกรรมคำสอนแต่เดิมซึ่งมักจำกัดอยู่ภายในราชสำนัก ผลงานส่วนใหญ่ไม่ระบุชื่อกวีในผลงาน ทำให้ข้อมูลเชิงประวัติของกวีในบางเรื่องยังไม่ชัดเจน การสันนิษฐานเรื่องกวีมักจะได้ข้อสรุปจากการพิจารณาสำนวนการเทียบหรือการเปรียบเทียบสำนวนในภายหลัง

ส่วนสถานภาพของผู้สร้างงานวรรณกรรมคำสอนในช่วงหลังรับอิทธิพลตะวันตกนั้น แม้ว่าผู้สร้างงานบางส่วนจะเป็นกลุ่มคนในราชสำนัก แต่เมื่อพิจารณาจากชื่อกวีที่ระบุไว้ในตัวบทอย่างชัดเจนแล้วพบว่า กวีส่วนใหญ่ไม่ได้มีหน้าที่โดยตรงในการแต่งวรรณกรรม แต่เป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อการเมืองการปกครองและการจัดการศึกษาในระยะหัวเลี้ยวรอยต่อของการปรับปรุงบ้านเมืองสู่ความทันสมัย เช่น พระอาจารย์, ผู้รับราชการในกระทรวงธรรมการหรือกระทรวงศึกษาธิการในปัจจุบัน, ผู้มีบทบาทเกี่ยวกับการแต่งตำราเรียนของหลวงและข้าราชการครูที่มีความรู้ทางด้านภาษาประพันธ์ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้กลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการที่มีบทบาทสำคัญในบ้านเมืองสมัยรัชกาลที่ 5 สร้างงานวรรณกรรมคำสอนน่าจะมาจากการสนับสนุนให้บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางข้าราชการได้ไปศึกษาเล่าเรียนที่ต่างประเทศเป็นจำนวนมาก เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว กลุ่มบุคคลเหล่านี้จะนำวิทยาการความรู้ของตะวันตกมาปรับประยุกต์ใช้กับการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ รวมทั้งในวงการวรรณคดีไทย เห็นได้จากรูปแบบการประพันธ์ตลอดจนเนื้อหาคำสอนที่เริ่มมีกลิ่นอายตะวันตกดังผู้วิจัยจะกล่าวถึงและวิเคราะห์ต่อไป นอกจากนี้ ในสมัยรัชกาลที่ 5 และสมัยรัชกาลที่ 6 ยังเป็นช่วงเวลาที่มีการจัดตั้งสโมสร หน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ ส่งเสริมการประพันธ์ตลอดจนมีพัฒนาการด้านระบบการพิมพ์ส่งผลให้พิมพ์เผยแพร่วรรณกรรมได้มากขึ้น การสร้างเสพวรรณกรรมคำสอนในช่วงนี้จึงน่าจะขยายตัวตามระบบการพิมพ์และองค์ความรู้ของกลุ่มคนในราชสำนักตามไปด้วย

กลุ่มผู้สร้างงานวรรณกรรมคำสอนในช่วงเวลาดังกล่าวยังมีกลุ่มบุคคลทั่วไปทั้งนักเขียน นักหนังสือพิมพ์และกวีสมัครเล่นที่สร้างผลงานเป็นจำนวนมากในสมัยรัชกาลที่ 6 เช่น กลุ่มนักเรียนและครูอาจารย์ที่แต่งวรรณกรรมคำสอนเผยแพร่ทั้งในรูปแบบคอลัมน์ในหนังสือพิมพ์ กลุ่มสตรีที่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างสรรค์ผลงาน สามารถถ่ายทอดความรู้และคำสอนต่าง ๆ ได้เช่นเดียวกับบุรุษ ฯลฯ ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับปัจจัยทางสังคมที่มีการขยายโอกาสทางการศึกษาแก่สามัญชนมากขึ้น นอกจากนี้ ความก้าวหน้าของหนังสือพิมพ์และวิทยาการด้านการพิมพ์ที่ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

อนึ่ง ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า สถานภาพของกวียังมีผลต่อการสร้างสรรค์คำสอนที่แตกต่างกัน หากพิจารณาจากสถานภาพทางสังคม กวีชนชั้นนำมักจะเสนอคำสอนซึ่งสัมพันธ์กับการทำหน้าที่เพื่อบ้านเมือง หรือสังคมส่วนรวมในฐานะข้าราชการหรือพลเมืองของชาติ ส่วนกวีสามัญชนส่วนใหญ่มักจะถ่ายทอดคำสอนโดยมีจุดมุ่งหมายให้ผู้อ่านทำหน้าที่เพื่อประโยชน์สุขแก่ตนเอง ครีวเรือนและบุคคลในครอบครัว มากกว่า นอกจากนี้ เพศของกวีมีผลกับการสร้างวรรณกรรมคำสอนโดยเฉพาะคำสอนสตรี กวีที่เป็นบุรุษมักจะสืบทอดคำสอนสตรีตามจารีตร่วมกับการนำเสนอลักษณะของสตรีที่ดีในอุดมคติคือ การสนับสนุนให้สตรีเป็นเพื่อนคู่คิดของสามีหรือคอยสนับสนุนสมาชิกของครอบครัวในด้านต่าง ๆ เมื่อมีโอกาสกระทำได้ ขณะที่กวีสตรีมักจะเน้นถ่ายทอดคำสอนที่สนับสนุนให้สตรีตระหนักถึงสิทธิและศักยภาพของตนเองในการตัดสินใจหรือเลือกกระทำการต่าง ๆ ด้วยตนเอง

3.3 การขยายพื้นที่การเผยแพร่จากเอกสารตัวเขียนสู่สื่อต่าง ๆ ในยุคสยามสมัยใหม่

รูปแบบการเผยแพร่วรรณกรรมคำสอนในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมามีลักษณะที่หลากหลายขึ้นกว่าเดิม วรรณกรรมบางเรื่องยังคงเผยแพร่ในรูปแบบเดิม คือ บันทึกลงในรูปแบบเอกสารตัวเขียนและบันทึกลงในสมุดไทย โดยเฉพาะกลุ่มงานวรรณกรรมคำสอนในสมัยรัชกาลที่ 5 ความนิยมในการใช้สมุดไทยหรือสมุดข่อยเขียนหนังสือเริ่มลดลงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากการใช้กระดาษจีนและกระดาษฝรั่งในการพิมพ์หนังสือเริ่มแพร่หลายและได้รับความนิยมมากขึ้น (สินีนาฏ สมบูรณ์เอนก, 2540: 37-38)

วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ได้รับการเผยแพร่ในรูปแบบต้นฉบับสมุดไทย เช่น เรื่องโคลงสุภาษิตธิปไตย ปัจจุบันมีต้นฉบับหนังสือสมุดไทยซึ่งเก็บรักษาอยู่ที่กลุ่มตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ จำนวนทั้งสิ้น 27 เล่มสมุดไทย ต้นฉบับเป็นหนังสือสมุดไทยดำ จารึกอักษรด้วยวัสดุต่าง ๆ ได้แก่ หรดาล รงและดินสอขาว บางเล่มมีความซ้ำกันจนถือว่าเป็นฉบับเดียวกัน บางเล่มเป็นฉบับร่าง (ดาวรัตน์ ชูทรัพย์, 2562: 35) คำกลอนสุภาษิตเรื่องพิเภกสอนเบญจกาย ซึ่งพระธรรมศาสตร์ (สุข) ข้าหลวงเดิมในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นผู้แต่ง ก่อนมีการพิมพ์เผยแพร่ได้มีการบันทึกเป็นต้นฉบับสมุดไทยดำ เรื่องคำฉันท์สอนหญิง แต่เดิมได้รับการบันทึกในรูปแบบสมุดไทย

ต่อมาได้รับการนำมาแก้ไขเพิ่มเติมและพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือ**วชิรญาณ** และหนังสือ**สตรีนิพนธ์**ในสมัยรัชกาลที่ 5 -รัชกาลที่ 6 ฯลฯ

ขณะที่วรรณกรรมคำสอนอีกกลุ่มหนึ่งเผยแพร่ในสื่อที่ได้รับอิทธิพลมาจากวิทยาการของตะวันตก ได้แก่ สื่อสิ่งพิมพ์ มีการพิมพ์เป็นคอลัมน์ประจำซึ่งเผยแพร่เป็นรายวันและรายสัปดาห์ในสิ่งพิมพ์ของราชสำนักในระบบสมาชิก และสิ่งพิมพ์ที่เอกชนจัดทำขึ้น การเผยแพร่ในรูปแบบหนังสือเล่มเล็ก ตลอดจนการเผยแพร่ในรูปแบบงานทัศนศิลป์ซึ่งใช้เทคนิคการปักแบบตะวันตก ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

3.3.1 การขยายพื้นที่การเผยแพร่จากเอกสารตัวเขียนสู่สื่อสิ่งพิมพ์

ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองได้รับการนำมาเผยแพร่ในสื่อสิ่งพิมพ์เพิ่มมากขึ้น ทั้งในลักษณะสิ่งพิมพ์รายคาบในความดูแลของราชสำนักและสิ่งพิมพ์ที่บริหารจัดการโดยเอกชนและบุคคลทั่วไป นอกจากนี้ ยังมีการพิมพ์เป็นรูปเล่มหนังสือเพื่อแจกหรือจำหน่ายปัจจัยทางสังคมและการขยายพื้นที่การเผยแพร่จากเอกสารตัวเขียนสู่สื่อสิ่งพิมพ์ส่งผลให้จำนวนตัวบทในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 มีมากกว่าตัวบทในยุคก่อนหน้าอย่างเห็นได้ชัด ทั้งนี้ อ้างอิงจากการรวบรวมงานวรรณกรรมคำสอนในประวัติศาสตร์วรรณคดีไทย ฉบับมูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ซึ่งให้ข้อมูลไว้ว่า วรรณกรรมคำสอนสมัยอยุธยาและธนบุรีมีจำนวนทั้งหมด 20 เรื่อง วรรณกรรมคำสอนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (สมัยรัชกาลที่ 1 – สมัยรัชกาลที่ 4) มีจำนวนทั้งหมด 36 เรื่อง (มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, 2565: 710-712)

3.3.1.1 การพิมพ์เผยแพร่ในสิ่งพิมพ์รายคาบ

วรรณกรรมคำสอนที่ได้รับการนำมาพิมพ์เผยแพร่ในสิ่งพิมพ์รายคาบยุคสยามสมัยใหม่มีทั้งที่พิมพ์ในรูปแบบคอลัมน์ประจำ เช่น **หนังสือพิมพ์เด็ก**มีคอลัมน์ประจำชื่อ **คอลัมน์เทศกาลานุสร** และ **คอลัมน์ธรรมานุสร** เนื้อหาส่วนใหญ่สอนเรื่องหน้าที่ของนักเรียน **หนังสือพิมพ์สตรีไทย** มีคอลัมน์ประจำชื่อ **นารีคติสาร** มุ่งสอนเรื่องหน้าที่ของสตรี ฯลฯ นอกจากนี้ สิ่งพิมพ์บางฉบับยังนำตัวบทที่เคยบันทึกในรูปแบบเอกสารตัวเขียนหรือการสนทนาแลกเปลี่ยนเฉพาะกลุ่มมาพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรกเป็นรายสัปดาห์ ราย 10 วัน รายปักษ์หรือรายเดือนก่อนมีการพิมพ์เป็นหนังสือรวมเล่ม เช่น **สุภาสิตพระร่วงกลอนลิลิต** พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในหนังสือ**มิวเซียม ฤ** **รัตนโกษ** ขณะที่**โคลงสุภาสิตเจ้านาย โคลงอุภัยพากย์ โคลงพิพิธพากย์** พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในหนังสือ**วชิรญาณวิเศษ** เรื่อง**พาโลวาทคำฉันท์** พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในหนังสือ**อัมภวสมัย** **สุภาสิตพระร่วงคำโคลง** พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในหนังสือ**พิมพ์สมุทร** ของราชนาวิสมาคม ฯลฯ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1) การพิมพ์เผยแพร่ในรูปแบบคอลัมน์ประจำ

วรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 ส่วนหนึ่งเผยแพร่ครั้งแรกในรูปแบบคอลัมน์ประจำในสิ่งพิมพ์รายคาบ ทั้งหนังสือพิมพ์ของราชสำนักและหนังสือพิมพ์เอกชน ประกอบด้วย

คอลัมน์นิจจกกาลานุสรในหนังสือพิมพ์ไทย (พ.ศ.2458 – พ.ศ.2461) พิมพ์เผยแพร่คำประพันธ์เป็นรายวัน โดยมีเจ้าของเป็นข้าราชการชาวไทย คือ หลวงฤทธิศักดิ์ชลเขตหรือหลวงสันต์อักษรสารและมีขุนบัญญัติวรวาทีเป็นบรรณาธิการ ทั้งนี้ ในหน้าแรกของหนังสือพิมพ์นั้นมีตราครุฑซึ่งเป็นตราแผ่นดินพิมพ์ไว้อยู่ ซึ่งเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า หนังสือพิมพ์ไทยเป็นของพระคลังข้างที่หรือเป็นหนังสือพิมพ์ของหลวงด้วย (สุภาพันธุ์ บุญสะอาด, 2517: 36) บทร้อยกรองที่ตีพิมพ์ลงใน**คอลัมน์นิจจกกาลานุสร**ของหนังสือพิมพ์ไทยมักใช้คำประพันธ์ที่หลากหลาย เช่น โคลงและร่ายสุภาพ กาพย์ห่อโคลง โคลงตรีพิชพรรณ โคลงวิชมมาลี โคลงด้นบาทกฤษณและฉันทบางชนิด บางเรื่องเป็นกลอนกลบท บางเรื่องมีคาถาภาษาบาลีขึ้นต้น ทั้งนี้ บทประพันธ์ส่วนใหญ่ไม่มีการระบุชื่อกวีไว้ในผลงาน บางบทเป็นผลงานของคณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์ เช่น ในช่วง พ.ศ.2458 นายชิต บุรทัต ขณะดำรงตำแหน่งผู้ช่วยบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ไทยแต่งบทประพันธ์ลงเผยแพร่ใน**คอลัมน์นิจจกกาลานุสร**ไว้ทั้งหมด 15 เรื่อง (มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, 2560: 259)

คอลัมน์การประกวดรางวัลประจำฉบับในหนังสือพิมพ์**ประตูดุใหม่** (พ.ศ.2452 – พ.ศ.2455) ของโรงพิมพ์ไทยเผยแพร่เป็นรายปักษ์ ผู้เป็นเจ้าของและผู้จัดการหนังสือพิมพ์คือ หลวงพรหมประกาศ (วอน โกมลเมนะ เมื่อยังมีบรรดาศักดิ์เป็นขุนสารัตถ์ธรรฐารง) มีพระปรีดิธรรมธาดา (แพ) เป็นบรรณาธิการ **คอลัมน์การประกวดรางวัลประจำฉบับ**ในหนังสือพิมพ์**ประตูดุใหม่**ออกเผยแพร่ครั้งแรกเมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ.127 (พ.ศ.2452) หนังสือพิมพ์**ประตูดุใหม่**เป็นหนังสือพิมพ์ที่ส่งเสริมการแต่งคำประพันธ์และได้จัดให้มีการประกวดบทประพันธ์โคลงและกลอนดอกสร้อยตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา โดยคณะจัดทำหนังสือพิมพ์มักจะตั้งกระทู้หรือคำสร้อยประจำปักษ์เพื่อเปิดโอกาสให้บุคคลทั่วไปได้แต่งบทประพันธ์โคลงกระทู้และดอกสร้อยหรือสักวาส่งเข้าประกวด กรรมการประกวดโคลงกระทู้ คณะจัดทำหนังสือพิมพ์มักกำหนดเป็นคำกระทู้ 1 หรือกระทู้เดี่ยวที่เป็นสำนวนหรือวลีที่มีความหมาย เช่น ประ-ชั้น-ชั้น-แข่ง สาม-พี-สี่-น้อง หู-ป่า-ตา-เถื่อน เสีย-เกลือ-เนื้อ-เนา เป็นต้น (วิโรจน์ อินทรพร, 2558: 102-103) การประกวดในรายปักษ์แต่ละครั้งจะมีรางวัลกำหนดตามลำดับขั้น โดยในระยะแรกตั้งรางวัลมากถึง 7 อันดับ ได้แก่ รางวัลที่หนึ่ง 108 อัฐ, รางวัลที่สอง 90 อัฐ, รางวัลที่สาม 80 อัฐ, รางวัลที่เจ็ด 40 บาท (คณะทำงานประวัติการพิมพ์ในประเทศไทย, 2549: 216) ต่อมาลดรางวัลลง เหลือเพียง 2 อันดับคือ รางวัลที่ 1 และเฉียดรางวัล โดยรางวัลที่ 1 ประเภทโคลงกระทู้ได้ 4 บาท และรางวัลที่ 1 ประเภทกลอนดอกสร้อยได้ 1 บาท ส่วนผลงานที่อยู่ใน

กลุ่มเฉียดรางวัลจะได้รับค่าตอบแทนรางวัลไปตามการพิจารณา (ประตู่ใหม่ ร.ศ.128: 105) ทั้งนี้ ในหนังสือพิมพ์**ประตู่ใหม่**บางฉบับปรากฏว่ามีผู้ส่งบทร้อยกรองมาประกวดมากจนไม่มีพื้นที่ตีพิมพ์

กวีส่วนใหญ่ที่แต่งคำประพันธ์มาลงพิมพ์ส่วนใหญ่ประกอบด้วยกลุ่มมหาดเล็กข้าราชการตามสังกัดกรมกองต่าง ๆ และกลุ่มบุคคลทั่วไป มีการใช้ทั้งนามจริงและนามแฝงในการแต่งคำประพันธ์และระบุไว้ในตอนท้ายบท เช่น นายปลื้ม ศุภกากร, นายเจิม กรมศุภกากร, กีฬา นาวัด เทพธิดา, นายทองดี กลาโหม, ม.,ว, วัดพิชยญาติการาม, นายเพ็ญ ศาลต่างประเทศ, นายวิเชียร นักเรียนมหาธาตุ ฯลฯ ทั้งนี้ กวีที่แต่งบทประพันธ์เพื่อลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์**ประตู่ใหม่**จนมีชื่อเสียงและได้รับโอกาสถวายตัวในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้แก่ นายชิต บุรทัต ซึ่งมักใช้นามแฝงในการแต่งบทประพันธ์ว่า “เอกชน”

คอลัมน์การประกวดรางวัลประจำฉบับในหนังสือพิมพ์**อิศรสมัยไทยเจริญ** (พ.ศ.2457) ซึ่งรวบรวมเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ อาทิ ประวัติศาสตร์ การสงคราม ตำรายาและเรื่องเบ็ดเตล็ดในสมัยรัชกาลที่ 6 เผยแพร่เป็นรายเดือน โดยออกเผยแพร่ครั้งแรกเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ.2457 คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์คือ นักเรียนโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย ซึ่งกล่าวถึงที่มาของการจัดทำหนังสือพิมพ์ไว้ในคำนำครั้งแรกความว่า

การออกหนังสือนี้เกิดขึ้นเพราะการสนทนา ด้วยเพื่อนข้าพเจ้าออกความเห็นเห็นว่า หนังสือประจำเดือนที่ออกอยู่เวลานี้ อัตราค่าบำรุงปีหนึ่ง ตั้งแต่ 8 บาท ขึ้นไปถึง 10 บาท และขายปลีกเล่มละ 1 บาท ซึ่งเกินแก่ความสามารถของเพื่อน และเพื่อนของเพื่อนข้าพเจ้าจะซื้ออ่านได้ เพราะเพื่อนข้าพเจ้ามีมากนับตั้งร้อยซึ่งยังไม่เป็นอิศรแก่ตน ยังอยู่ในความปกครองและยังอยู่ในระหว่างเล่าเรียน จึงไม่มีเงินสำหรับกระเป๋า (Pocket money) ซึ่งจะใช้จ่ายเป็นจำนวนมากได้ ข้าพเจ้าก็มีความเห็นพ้องด้วย

โดยเหตุนี้ในขั้นต้น จึงคิดจะออกหนังสือสักเรื่องหนึ่ง ค่ารับจะคิดเพียงปีละ 1 บาท ขายปลีกเล่มละ 5 สตางค์ แต่คิดไปคิดมาไม่ไหวขาดทุน จึงได้คิดใหม่ตกลงคิดราคาเท่าเวลานี้ ซึ่งพอมีกำไรบ้างสำหรับค่าเหนื่อย

(คณะผู้จัดทำ, 2457ก: 3)

ทั้งนี้ ในการพิมพ์ครั้งที่ 2 คณะผู้จัดทำหนังสือได้ระบุเกี่ยวกับความนิยมในการอ่านหนังสือพิมพ์ไว้ว่า “หนังสือพิมพ์**อิศรสมัยไทยเจริญ**ได้พิมพ์ครั้งแรกเพียง 1,000 เล่ม จำหน่ายหมดภายใน 10 วัน จึงได้จัดพิมพ์ขึ้นใหม่เป็นครั้งที่ 2 อีก 2,000 เล่ม” (คณะผู้จัดทำ, 2457ข: 3) หนังสือพิมพ์**อิศรสมัยไทยเจริญ**มีคำขวัญหน้าปกหนังสือว่า “ใครอย่าอ่านของฉัน เพราะฉันต้องซื้อ” และบอกราคาหนังสือพิมพ์ไว้ว่าราคาเล่มละ 10 สตางค์ นอกจากนี้ ปกหนังสือยังมีกลอนชักชวน

ผู้อ่านให้ซื้อหนังสือลักษณะเดียวกับคำชักชวนบนปกหนังสือวัดเกาะและมีคำโฆษณาอธิบายรายละเอียดของคำขวัญดังกล่าวไว้ในหน้าหลังปกความว่า

อิศรสมัยไทยเจริญเชิญท่านซื้อ
เล่มละ 10 สตางค์แดงไม่แพงดี

โปรดอย่าถืออ่านแล้ววางขวานงหนี
อ่านแล้วมีความสุขสิ้นทุกข์ เอเยฯ
(คณะผู้จัดทำ, 2457ข: 1)

โปรดคอยดู เดือนน่าจะมีเรื่องดี ๆ มาก
ผู้ที่ได้อ่านแจ้งความนี้แล้ว โปรดแนะนำ
ต่อ ๆ กันไปด้วย แต่เมื่อผู้ใดทราบแล้วก็ควร
ซื้อเสียเล่มหนึ่งเพราะ 10 สตางค์เท่านั้น หรือ
จะรับประจำเสียทั้งปีก็ยิ่งดี

อิศรสมัย-ไทยเจริญ
(คณะผู้จัดทำ, 2457ข: 2)

ในด้านการส่งเสริมการแต่งคำประพันธ์เพื่อประกวดชิงรางวัล หนังสือพิมพ์*อิศรสมัยไทยเจริญ* มีคอลัมน์การประกวดรางวัลประจำฉบับเช่นเดียวกับสิ่งพิมพ์รายคาบอื่นในยุคสมัย คณะผู้จัดทำมักจะระบุคำกระตุ้นให้ผู้สนใจแต่งคำประพันธ์มาร่วมประกวดชิงรางวัลในแต่ละเดือน ดังตัวอย่างข้อมูลจากหนังสือพิมพ์*อิศรสมัยไทยเจริญ*ฉบับเดือนธันวาคม พ.ศ.2457 ความว่า

ไทยเจริญ
โคลงกฐ์

จง _____
เข้า _____
เรีย _____
ราย _____
สร้าง _____
เรือ _____
รบ _____
ถวาย _____
พระ _____
เจ้า _____
อยู่ _____
หัว _____

ตามกฏโคลงนี้ ถ้าผู้ใดแต่งต่อตรวจเห็นว่าดีจะได้รับรางวัลทุกบท
ต้องส่งภายในวันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ.2457

(คณะผู้จัดทำ, 2457ค: 96)

ทั้งนี้ กวีที่มีกส่งผลงานมาลงพิมพ์ใน **คอลัมน์การประกวดรางวัลประจำฉบับ** ในหนังสือพิมพ์ **อักษรสมัยไทยเจริญ** ในช่วงเวลาดังกล่าว เช่น นายสวัสดิ์ , แมศิริ บ้านเกาะลอยกรุงเก่า, ปี่แก้วน้อย, นาย ช.ชราสินธุ์, นายพิราข, นายโสภากี ฯลฯ

คอลัมน์ธรรมานุกร ในหนังสือพิมพ์ **การ์ตูน** (พ.ศ.2468 - พ.ศ.2469) เผยแพร่เป็นรายสัปดาห์ทุกวันพฤหัสบดี โดยมีนายธรรมเนา จามรมาเป็นเจ้าของและบรรณาธิการ มีนายประเสริฐ สงเคราะห์พันธุ์เป็นผู้จัดการหนังสือพิมพ์ ในคอลัมน์แต่ละฉบับนำเสนอร้อยกรองสุภาพิตเพื่อสอนบุคคลทั่วไปในสังคม ทั้งนี้ คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์ **การ์ตูน** ได้ให้รายละเอียดแก่สมาชิกไว้ว่าหนังสือพิมพ์ **การ์ตูน** นี้เผยแพร่ทุกวันพฤหัสบดี เป็นหนังสือที่แพร่หลายมีผู้รับทั้งในและหัวเมืองโดยทั่วไปโดยมีอัตราค่าสมาชิกปีละ 6 บาท (คณะผู้จัดทำ, 2468: 2) จากการสำรวจ ผู้วิจัยพบว่ากวีที่นิยมแต่งร้อยกรองสุภาพิตเผยแพร่ใน **คอลัมน์ธรรมานุกร** ของหนังสือพิมพ์ **การ์ตูน** ส่วนใหญ่เป็นนักเขียนประจำ กวีบางท่านมีคอลัมน์หรือบทความประจำฉบับเป็นของตนเองด้วย เช่น นายแก้ว ผนการ์ตูน, ท้าวรังษี, สารพัดดี ภาสิต ฯลฯ

คอลัมน์โคลงอนามัยและคอลัมน์ดอกสร้อยสุภาพิต เรื่องต่าง ๆ ตีพิมพ์เผยแพร่ระหว่าง พ.ศ. 2469 – พ.ศ.2471 ในหนังสือพิมพ์ **อนุสภากาชาดอุปกรณ** หนังสือพิมพ์รายเดือนของกองอนุสภากาชาดสยาม ซึ่งเป็นกิจการที่เริ่มก่อตั้งในสมัยรัชกาลที่ 6 ตามพระดำริของจอมพล สมเด็จเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต อุปนายกผู้อำนวยการสภากาชาดสยาม มีวัตถุประสงค์ในการก่อตั้งเพื่อฝึกสอนเด็กที่เข้าเป็นสมาชิกทั้งชายและหญิงให้รู้จักรักษานามัยของตนเองและส่วนรวม ปลูกฝังเด็กให้เข้าใจเรื่องความเสียสละและการบำเพ็ญประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ หนังสือพิมพ์รายเดือนของอนุสภากาชาดสยามซึ่งเผยแพร่แก่กลุ่มสมาชิกอนุสภากาชาดสยามในสมัยรัชกาลที่ 6 จึงมีคำขวัญประจำหนังสือพิมพ์ที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การก่อตั้งกิจการดังกล่าวว่า “ข้าจะบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น” บทประพันธ์ที่พิมพ์เผยแพร่ในคอลัมน์มีลักษณะเป็นคำประพันธ์ขนาดสั้น เหมาะกับการตีพิมพ์ลงในคอลัมน์ซึ่งมีพื้นที่การตีพิมพ์จำกัด เนื้อหาคำสอนส่วนใหญ่สอนเกี่ยวกับการดูแลสุขอนามัยและบุคลิกภาพส่วนบุคคล เช่น **โคลงอนามัยว่าด้วยการอาบน้ำ** **โคลงอนามัยว่าด้วยการใช้ผ้าปิดปากเมื่อไอหรือจาม** **โคลงอนามัยว่าด้วยการตั้งตัวให้ตรง** **ดอกสร้อยสุภาพิตเรื่องขลุ่ย** **ดอกสร้อยสุภาพิตเรื่องแมลงวัน** ฯลฯ กวีส่วนใหญ่เป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อวงการการศึกษาและสื่อสิ่งพิมพ์ในขณะนั้น เช่น พระยาอุปกิตศิลปสาร พระวรเวทย์พิสิฐ ขุนพิทักษ์พิทยาภทและหม่อมหลวงอุทัยวรรณ ชุมสาย ณ อยุธยา

คอลัมน์เทศกาลานุสร คอลัมน์ธรรมานุสรและคอลัมน์ประกวดกวี เป็นคอลัมน์ประจำในหนังสือพิมพ์เด็ก (พ.ศ.2466) เริ่มเผยแพร่ทุก 10 วันตั้งแต่เดือนกรกฎาคมเป็นต้นมา โดยมีร้านศรีดุสิตพาณิชย์เป็นเจ้าของ และนายเพ็ญ แต่ตระกูลเป็นบรรณาธิการ ในระยะแรกหนังสือพิมพ์เด็กมีกลุ่มเป้าหมายการอ่านที่ระบุไว้บนหน้าปกหนังสืออย่างชัดเจนว่า “เป็นหนังสือซึ่งเด็กนักเรียนชาย หญิง ลูกเสือและเด็ก ๆ ทุกคนควรมี” (คณะผู้จัดทำ, 2466: ปกหน้า) คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์ใช้ชื่อคอลัมน์ซึ่งปรากฏในเล่มเป็นประจำว่า **คอลัมน์เทศกาลานุสร** ต่อมากลุ่มเป้าหมายการอ่านของหนังสือพิมพ์เริ่มขยายกว้างขึ้นเป็นกลุ่มบุคคลทั่วไป ดังข้อความที่ระบุในปกหนังสือฉบับวันพฤหัสบดีที่ 20 เดือนกันยายน พ.ศ.2466 ความว่า “เป็นหนังสือพิมพ์ฉบับเดียวที่มหาชนควรมีไว้” (คณะผู้จัดทำ 2466: ปกหน้า) คอลัมน์ร้อยกรองสุภาชิตประจำเล่มจึงได้รับการเปลี่ยนชื่อเป็น **คอลัมน์ธรรมานุสร** ซึ่งมีเนื้อหาคำสอนเกี่ยวกับการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่บุคคลทั่วไป ไม่จำกัดเฉพาะกลุ่มเด็กเช่นฉบับก่อนหน้า ทั้งนี้ กวีที่แต่งร้อยกรองเผยแพร่ในหนังสือพิมพ์เด็ก มีทั้งที่ใช้นามแฝง เช่น ชุมเห็ด, ตาเวก ณ บ้านหม้อ, หม้อน้ำ, หนูหล่อ, เด็กสรร, สมุห์ก้อย, จเลข ฯลฯ กวีบางท่านระบุนามจริงในการเผยแพร่บทประพันธ์ ได้แก่ นายทวน กาญจนนัค, นางสาวบรรจง สง่าพันธุ์, นางสาวช้ออน ทัพเดช, นายปลั่ง กาญจนารัตน์, นายมณี นิลอร่าม ฯลฯ ส่วนคอลัมน์ประกวดกวี คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์มักจะกำหนดคำขึ้นต้นสักวา เพื่อให้ผู้อ่านหนังสือพิมพ์ได้ส่งบทประพันธ์เข้าประกวดชิงรางวัลประจำฉบับ หลังจากนั้นคณะบรรณาธิการหรือผู้จัดทำหนังสือพิมพ์จึงเข้ามาทำหน้าที่เป็นผู้คัดเลือกและให้รางวัลตัวบทที่ชนะการประกวด

คอลัมน์ภาสิตานุสรในหนังสือพิมพ์สยามราษฎร์ (พ.ศ.2466 – พ.ศ.2467) ของนายสุกรี วสุวัต พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในฉบับ 702 เดือนมิถุนายน พ.ศ.2466 ถึงเดือนมกราคม พ.ศ.2467 **คอลัมน์ภาสิตานุสร**มักปรากฏในหน้าที่ 3 ของหนังสือพิมพ์โดยไม่ระบุชื่อกวีผู้สร้างสรรค์ผลงาน ตำแหน่งของคอลัมน์ส่วนใหญ่ปรากฏอยู่ใต้หัวหนังสือพิมพ์และวันที่เผยแพร่ ตำแหน่งถัดจากคอลัมน์มักเป็นบทความแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ในสังคมไทยและความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก เนื้อหาของคอลัมน์ภาสิตานุสร ส่วนใหญ่นำเสนอร้อยกรองคำสอนเกี่ยวกับความประพฤติของบุคคลทั่วไปเพื่อให้อยู่ร่วมกันภายในสังคมอย่างสงบสุข

คอลัมน์มาसानุสรณ์ในหนังสือพิมพ์ไทยเกษม (พ.ศ.2467 – พ.ศ.2474) ซึ่งเป็นของห้างหุ้นส่วนไทยเกษม โดยมีเจ้าของและบรรณาธิการคือ นายพัน ลักษณะสุด ทั้งนี้ ในคำแถลงการณ์ของหนังสือพิมพ์ไทยเกษมกล่าวถึงวัตถุประสงค์ของหนังสือพิมพ์ไว้ว่า “วัตถุประสงค์ที่ออกหนังสือนี้ก็เพื่อจะให้เป็นเครื่องผดุงวิชาในเชิงประพันธ์ โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอนตลอดจนร้อยแก้ว เพื่อเปิดโอกาสให้เป็นสนามสำหรับนักประพันธ์เก่าและใหม่” (ระวีวรรณ ประกอบผล, 2530: 56) ร้อยกรองคำสอนใน**คอลัมน์มาसानุสรณ์** ส่วนใหญ่มีที่มาจากพุทธศาสนสุภาชิตและสุภาชิตของ

ต่างชาติ นอกจากนี้ ร้อยกรองคำสอนบางส่วนยังได้คัดลอกสุภาษิตเดิมมาพิมพ์ซ้ำอีกด้วย กวีที่แต่งคำประพันธ์มาลงพิมพ์อย่างต่อเนื่อง เช่น ส.ภมรสุต, ขุนจงจัดนิสสัย, พระยาศรีสุนทรโวหาร (ผัน สาลักษณ์) ผู้ซึ่งใช้นามปากกาว่า “หมื่นศรี”, ศรีไชย, ส.ศิลปานนท์, น.ธรรมเที่ยง ฯลฯ

คอลัมน์นารีคติสารและคอลัมน์ตัดสินประवादกวี เป็นคอลัมน์ประจำของหนังสือพิมพ์**สตรีไทย** ซึ่งมีน.ส.แฉล้ม จีระสุขเป็นเจ้าของ “สตรีไทย” เผยแพร่เป็นรายสัปดาห์โดยมีคำขวัญบนปกว่า “ออกเพื่อให้ความสว่างแก่สตรีทั้งปวง” และแจ้งว่าคณะผู้จัดทำเป็นผู้หญิงทั้งหมด โดยฉบับแรกพิมพ์เผยแพร่ออกมาในวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ.2468 (คณะทำงานประวัติการพิมพ์ในประเทศไทย, 2549: 223) **คอลัมน์นารีคติสาร** มักจะปรากฏอยู่ที่หน้า 6 หรือหน้า 8 -ของแต่ฉบับ กวีผู้แต่งร้อยกรองประจำคอลัมน์เป็นสตรีทั้งหมด เช่น นางสาวเพ็ญศรี บุญเสนอ น.ส.วิรัตน์ รังสีกุล น.ส.เจริญ รังสีกุล นางสาวสงศรี น.ส.จิระ จันทน์ ส่งมา น.ส.เลอสม ส่งมา ฯลฯ ส่วน**คอลัมน์ตัดสินประवादกวี** เริ่มมีปรากฏในฉบับปีที่ 1 เล่มที่ 29 วันจันทร์ที่ 13 กันยายน พ.ศ.2469 มักจะปรากฏอยู่ที่หน้า 31 – 34 ของเล่ม ลักษณะคอลัมน์เป็นการเผยแพร่บทร้อยกรองที่ได้รับรางวัลจากการประกวดแต่งคำประพันธ์ประจำฉบับ ซึ่งบรรณาธิการเป็นผู้กำหนดกระทู้คำขึ้นต้นให้ ทั้งนี้ คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์ได้ระบุดูวัตถุประสงค์ของการนำเสนอ**คอลัมน์ตัดสินประवादกวี**ไว้ว่า

คณะมีความเห็นพ้องกันว่า ไหน ๆ แพนกระงมรมย์ก็ได้เปิดขึ้นแล้ว จึงสมควรที่ต้องเปิดแผนกประกวดกวีขึ้นด้วย เพื่อฝึกฝนหรือฟันเชิงกวีให้ตรงหรือเฟื่องขึ้นตามสภาพความนิยมของผู้อ่าน ถ้ายิ่งนึกถึงวาระบรรดานักจินตกรีนี (ฝ่ายสตรี) ย่อมอ่อนหัดอยู่แล้ว โดยขาดเวทีที่ฝึกซ้อมฝีปาก ก็สมควรอย่างยิ่งที่หนังสือของเราฝ่ายสตรีจักเปิดเวทีประกวด เพื่อยังกวีฝีทั้งหลายให้ดำรงวิชาประเภทนี้ไว้ พุดกันตรง ๆ ก็คือเพื่อมิให้น้อยหน้าบุรุษเขาได้นั่นเอง

(บ.ส.ท., 2469: 31)

การที่คณะผู้จัดทำเปิดพื้นที่ให้ผู้อ่านที่เป็นสตรีมีโอกาสสลับบทบาทมาเป็นผู้สร้างและนำเสนอผลงาน นอกจากจะสะท้อนการให้ความสำคัญกับสตรีสามัญในพื้นที่สื่อมากขึ้นแล้ว ปรากฏการณ์ดังกล่าวยังสะท้อนให้เห็นว่า สื่อสิ่งพิมพ์ซึ่งเป็นสื่อใหม่ของยุคสมัยเป็นพื้นที่หนึ่งที่ทำให้ผู้เขียนและผู้อ่านได้เรียนรู้ร่วมกันมากขึ้น ผู้อ่านมีโอกาสได้แบ่งปันแนวคิดและแนวทางการดำเนินชีวิตผ่านประสบการณ์ของตนเอง ขณะที่กลุ่มผู้เขียนประจำหรือคณะผู้จัดทำก็มีโอกาสสลับบทบาทไปเป็นผู้อ่านที่ได้รับรู้ทัศนะของบุคคลอื่น ๆ จากการคัดเลือกบทประพันธ์มาลงตีพิมพ์ด้วย

คอลัมน์ไทยใต้ภษิต ในหนังสือพิมพ์**ไทยใต้** (พ.ศ.2472 – พ.ศ.2474) ของนายแจ้ง เลขะกุล มีกำหนดการเผยแพร่เป็นรายสัปดาห์ โดยออกทุกวันอาทิตย์ **คอลัมน์ไทยใต้ภษิต** มักจะปรากฏอยู่ในหน้าที่ 3 ของหนังสือพิมพ์ กวีเจ้าของผลงานประจำ**คอลัมน์ไทยใต้ภษิต** ได้แก่ ศุภกร กุมภ์, นะโม, จันทรวชิต, ศ.ท., เสือเหลือง, มงคล, ชาวทักษิณ, บรรเทา สหธาร, ตรีชวา คังข์ ฯลฯ

เนื้อหาของร้อยกรองคำสอนมีกลุ่มเป้าหมายการอ่านทั่วไป มุ่งสอนเรื่องความประพฤติและปลูกฝังให้คนในสังคมมีค่านิยมตามที่วิเห็นสมควร

ความก้าวหน้าด้านกิจการพิมพ์และโรงพิมพ์ที่มีจำนวนมากขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 ทำให้รูปแบบการเผยแพร่วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองขยายตัวกว้างขึ้น จากการเผยแพร่โดยบันทึกในสมุดไทยและจารึกตามศาสนสถานต่าง ๆ กวีก็ได้เผยแพร่ผลงานในลักษณะคอลัมน์ประจำหนังสือพิมพ์มากขึ้น ความสม่ำเสมอของระยะการตีพิมพ์ซึ่งออกเป็นรายวันและรายสัปดาห์ส่งผลให้จำนวนวรรณกรรมคำสอนในช่วงเวลาดังกล่าวมีมากกว่าวรรณกรรมคำสอนในยุคที่ผ่านมาอย่างเห็นได้ชัด ทั้งนี้ การเผยแพร่ผลงานในลักษณะคอลัมน์ประจำยังมีผลทำให้รูปแบบการประพันธ์วรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 มีขนาดสั้นโดยปรับไปตามพื้นที่ตีพิมพ์ในแต่ละคอลัมน์

2) การพิมพ์เผยแพร่โดยแบ่งพิมพ์เป็นตอนหรือพิมพ์ยาวตลอดทั้งเรื่อง

ในสมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 นอกจากวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองจะพิมพ์เผยแพร่ในรูปแบบคอลัมน์ประจำแล้ว สิ่งพิมพ์รายคาบบางฉบับยังเลือกพิมพ์เผยแพร่วรรณกรรมคำสอนที่เคยได้รับการบันทึกในสมุดไทยหรือการสนทนาแลกเปลี่ยนเฉพาะกลุ่ม โดยแบ่งพิมพ์เป็นตอนหรือพิมพ์เป็นเรื่องยาวตลอดทั้งเรื่อง บางเรื่องจบในฉบับแต่บางเรื่องลงต่อเนื่องกันไปหลายฉบับ และมีการกำหนดระยะเวลาเผยแพร่ที่สม่ำเสมอ เช่น ทุก 1 เดือน (รายเดือน) ทุก 15 วัน (รายปักษ์) ทุก 7 วัน (รายสัปดาห์) ก่อนจะมีการรวบรวมพิมพ์เป็นหนังสือรวมเล่มในภายหลัง

วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ที่มีรูปแบบการพิมพ์เผยแพร่ในลักษณะดังกล่าว เช่น เรื่อง **สุภาสิตพระร่วงกลอนลิลิต** พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในหนังสือ **มิวเซียม ฤ รัตนโกษ** วารสารวิชาการฉบับแรกของไทยซึ่งพิมพ์จำหน่ายครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2420 ด้วยบทสำนวนดังกล่าวประกอบด้วยเนื้อหาทั้งหมด 5 ส่วนและแยกตีพิมพ์ใน 2 ช่วง เนื้อหาส่วนที่ 1-3 พิมพ์เผยแพร่ในหนังสือ **มิวเซียม ฤ รัตนโกษ เล่ม 1** (มิวเซียม ฤ รัตนโกษ เล่ม 1, 2420: 45-52) ส่วนเนื้อหาส่วนที่ 4 และ 5 ลงพิมพ์ในหนังสือ **มิวเซียม ฤ รัตนโกษ เล่ม 2** (มิวเซียม ฤ รัตนโกษ เล่ม 2, 2421: 119-128)

เรื่อง **โคลงสุภาสิตเจ้านาย โคลงอุภัยพากย์ โคลงพิพิธพากย์** พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในหนังสือ **วชิรญาณวิเศษ** โดยพิมพ์เผยแพร่เป็นรายสัปดาห์ แบ่งพิมพ์เป็นตอนตั้งแต่หนังสือ **วชิรญาณวิเศษ เล่ม 1** แผ่น 33 จ.ศ.1248 ถึง เล่ม 5 แผ่น 37 ร.ศ.108 เรื่อง **โคลงสุภาสิตเจ้านาย หรือ โคลงสุภาสิตใหม่** เป็นบทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวร่วมกับ

พระบรมวงศานุวงศ์เมื่อ พ.ศ.2420 ขณะที่พระองค์เสด็จแปรพระราชฐานอยู่ที่พระราชวังบางปะอิน ส่วนโคลงอุภัยพากย์และโคลงพิพิธพากย์ แต่เดิมใช้ชื่อว่า **โคลงว่าด้วยของสิ่งเดียวและโคลงว่าด้วยของสองสิ่งที่แตกต่างกัน** พระราชานิพนธ์ร่วมกับพระบรมวงศานุวงศ์ และกลุ่มเสนาบดีข้าราชการเมื่อ พ.ศ.2423 และพ.ศ.2427 ในระยะแรกโคลงสุภาสิตบางเรื่อง เช่น **โคลงสุภาสิตเจ้านาย**ยังไม่มีกรพิมพ์เผยแพร่ เนื้อหาคำสอนยังคงจำกัดอยู่ภายในกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ที่ตามเสด็จแปรพระราชฐานที่พระราชวังบางปะอิน เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานกระทู้คำ เช่น ความซัง ความเพียร ความเกียจคร้าน ความอาย ฯลฯ ให้บรรดากวีแต่งโคลงสุภาพหรือโคลงกระทู้ขยายความตามความคิดเห็น ในบางหัวข้อ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงพระราชนิพนธ์โคลงร่วมด้วยและโปรดเกล้าฯ ให้กวีอ่านถวายขณะแปรพระราชฐานทุกวัน เมื่อสิ้นกระทู้หนึ่งแล้ว พระองค์จึงพระราชทานกระทู้ความมาใหม่ให้แต่งในทำนองเดียวกัน ก่อนจะมีการคัดเลือกและรวบรวมแก้ไขเพื่อพิมพ์เผยแพร่ (หอพระสมุดวชิรญาณ, 2463: คำนำ).

ส่วน**โคลงอุภัยพากย์**และ**โคลงพิพิธพากย์**นั้นเกิดขึ้นจากความประสงค์ให้สมาชิกหอพระสมุดวชิรญาณมีกิจกรรมร่วมกัน จึงมีการตั้งโจทย์หัวข้อต่าง ๆ เพื่อให้สมาชิกแต่งโคลงสุภาสิตอธิบาย และมีการประชุมหารือกันภายในคณะกรรมการบริหารหอพระสมุดชื่อว่า “กรรมสัมปาทิกสภา” ก่อนลงพิมพ์เผยแพร่ วิธีการสร้างงานวรรณกรรมกลุ่มนี้จึงมีลำดับขั้นตอนการสร้างผลงานที่ชัดเจน คือ มีการตั้งโจทย์หัวข้อเพื่อให้กวีได้สร้างสรรค์โคลงสุภาสิตอย่างอิสระ หลังจากนั้น กวีจึงจำเป็นต้องร่วมกันสนทนากลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและผ่านกระบวนการคัดเลือก กลั่นกรอง และแก้ไขจาก “กลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ที่ตามเสด็จแปรพระราชฐาน” และ “กรรมสัมปาทิกสภาหอพระสมุดวชิรญาณ” ซึ่งเปรียบได้กับคณะกรรมการหนังสือก่อนพิมพ์เผยแพร่แก่สมาชิกหอพระสมุดวชิรญาณ

ส่วนเรื่อง**ความเพียรแลอุสาหะ** พิมพ์ในหนังสือ**วชิรญาณเล่ม 1 ฉบับ 6 เดือน 5 จุลศักราช 1246-1247** หรือในช่วงพ.ศ.2428 เรื่อง**โลกนิติคำโคลง** จัดพิมพ์เมื่อพ.ศ.2428 ในหนังสือ**วชิรญาณเล่ม 2 ฉบับ 7 เดือน 6 ปี 1247 วชิรญาณสุภาสิต** เดิมพิมพ์เผยแพร่เป็นตอน ๆ ลงในหนังสือ**วชิรญาณ**และหนังสือ**วชิรญาณพิเศษ**ต่อมารวมพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกเมื่อพ.ศ.2432 **โคลงภาสิตพระร่วง** พิมพ์เผยแพร่ในหนังสือ**วชิรญาณเล่ม 3** ตอนที่ 17 เดือนกุมภาพันธ์ ร.ศ.114 ถึงหนังสือ**วชิรญาณเล่ม 4** ตอนที่ 24 เดือนกันยายน ร.ศ.115 **โคลงโบราณจรรยา** พิมพ์เผยแพร่ในหนังสือ**วชิรญาณเล่ม 6** ตอนที่ 36 เดือนกันยายน - เล่ม 7 ตอนที่ 37 เดือนตุลาคม ร.ศ.116 **ดอกล้อยภาสิตเรื่องนักรบ** พิมพ์เผยแพร่ในหนังสือ**วชิรญาณเล่ม 5** ตอนที่ 26 เดือนพฤศจิกายน ร.ศ.115 เมื่อพ.ศ.2439 **ฉันทสอนหญิง** พิมพ์เผยแพร่ในหนังสือ**วชิรญาณเล่ม 12** ตอนที่ 72 เดือนกันยายน ร.ศ.119 ราวพ.ศ.2443 **โคลงสุภาสิตคำเปรียบ** พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในหนังสือ**วชิรญาณเล่ม 16** ตอนที่ 94 เดือนกรกฎาคม ร.ศ.121 **พิภกสอน**

บุตรคำกลอนในวชิรญาณพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือวชิรญาณเล่ม 21 ตอนที่ 123 เดือนธันวาคม ร.ศ.123 เรื่องเทวีกฤษณาสอนนิษฐกคินีหรือกฤษณาสอนน้องคำกลอน พิมพ์ในหนังสือประติทินบัตรแลจดหมายเหตุ พาโลวาทคำฉันท์ พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในหนังสือพิมพ์อัมภวสมัย เมื่อพ.ศ.2446 สุภาชิตพระร่วงคำโคลง เป็นบทพระราชานิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้รับการพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในหนังสือพิมพ์สมุทรสารของราชนาวิสมาคม ฉบับปีที่ 2 เดือนสิงหาคม เมื่อพ.ศ.2458 โคลงโลกนิติจำแลง ซึ่งจัดพิมพ์ครั้งแรกเป็นตอน ๆ ในหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิตระหว่างพ.ศ.2462-พ.ศ.2463 และโคลงสุภาชิตพระราชานิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิต ระหว่างเดือนธันวาคม พ.ศ.2461 ถึงเดือนมีนาคม พ.ศ.2463

การนำวรรณกรรมคำสอนที่เคยบันทึกอยู่ในสมุดไทยหรือการสนทนาร่วมกันเฉพาะกลุ่มมาพิมพ์เผยแพร่ใหม่ โดยแบ่งพิมพ์เป็นตอนลงในสิ่งพิมพ์รายคาบที่มีการกำหนดระยะเวลาออกไว้สม่ำเสมอ นอกจากจะเป็นการรวบรวมตัวบทเพื่อเผยแพร่แก่กลุ่มผู้อ่านที่กว้างขึ้นแล้ว ยังเป็นการเปิดโอกาสให้กวีที่เป็นสมาชิกหรือผู้อ่านเฉพาะกลุ่มของสิ่งพิมพ์แต่ละฉบับได้มีพื้นที่ในการสร้างสรรค์และเผยแพร่ผลงานมากขึ้น ทั้งนี้ การทยอยเผยแพร่เป็นตอน ๆ ยังเป็นการกระตุ้นความสนใจของผู้อ่านในการติดตามสิ่งพิมพ์อย่างต่อเนื่อง และช่วยจัดแบ่งพื้นที่ในการนำเสนอเนื้อหาความรู้ในวารสารหนังสือพิมพ์อย่างเหมาะสมได้อีกทางหนึ่ง

3.3.1.2 การพิมพ์เผยแพร่เป็นรูปเล่มหนังสือ

วรรณกรรมคำสอนในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 อีกส่วนหนึ่งพิมพ์เผยแพร่ในรูปแบบหนังสือเล่มเล็ก บางเรื่องพิมพ์เป็นรูปเล่มเพื่อจำหน่าย ขณะที่บางเรื่อง กวีมีวัตถุประสงค์ในการแต่งและการพิมพ์เผยแพร่เพื่อแจกเป็นกุศลทั้งในงานมงคลและงานอวมงคล ตลอดจนการพิมพ์เป็นแบบเรียนแบบสอนอ่านในหน่วยงานของรัฐ ตัวอย่างวรรณกรรมคำสอนที่พิมพ์เป็นหนังสือเล่ม เช่น เรื่องสุภาสิตสอนเด็ก พิมพ์เมื่อ พ.ศ.2421 ที่โรงพิมพ์บ้านนายสิน เรื่องปกริโณวาทหรือสุภาสิตสอนเด็กผู้ชาย พิมพ์ครั้งแรกที่โรงพิมพ์พานิชคุณผล เรื่องบำรุงนารี พิมพ์ครั้งแรกจำนวน 1,000 ฉบับเมื่อ ร.ศ.125 ตรงกับพ.ศ.2449 ที่โรงพิมพ์พิศาลบรรณินดี เรื่องพจนานุสาสน์ พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกที่โรงพิมพ์สยามประภท เมื่อ พ.ศ.2450 เรื่องสุภาชิตสอนแม่ยาย พิมพ์ที่โรงพิมพ์ผดุงพันธุ์ เมื่อ พ.ศ.2459 เรื่องนารีเรื่องนาม ได้รับการนำมารวมตีพิมพ์ครั้งแรกในหนังสืออนุสรณ์ “ในการศพคุณหญิงอ่อง วิทยาปริชามาตย์” เมื่อพ.ศ.2462 เรื่องสุภาชิตกันยืมเงิน พิมพ์ที่โรงพิมพ์ราชภัฏเจริญ เมื่อพ.ศ.2471 ฯลฯ

ในด้านรูปเล่มของตัวบท โรงพิมพ์มักจะจัดทำรูปเล่มที่คล้ายคลึงกัน คือ มีลักษณะเหมือนกับรูปเล่มของหนังสือปัจจุบันส่วนใหญ่มีขนาด 8 หน้ายกและ16 หน้ายก พิมพ์ด้วยหมึกพิมพ์บน

กระดาษปรี๊ฟ ไม่จำกัดความยาว ส่วนใหญ่มีเล่มเดี่ยวจบ โดยพิมพ์เนื้อหาเรียงบรรทัดไปเหมือนร้อยแก้ว (ชลดา เรื่องรักซ์ลิขิต, 2525: 109) การพิมพ์เผยแพร่บทประพันธ์และวรรณกรรมเรื่องต่าง ๆ เป็นหนังสือ เล่มเล็ก นอกจากจะทำให้หนังสือมีขนาดกะทัดรัดพกพาและอ่านได้ง่ายขึ้นแล้ว ส่วนหนึ่งยังเป็นการผลิต เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การจำหน่ายในราคาที่เหมาะสมด้วย เช่น การพิมพ์**บทดอกสร้อยสุภาสิต สำหรับโรงเรียนเด็กของพระอรรคชายาเธอ** เพื่อใช้เป็นหนังสือสอนอ่านสำหรับโรงเรียนเด็กให้เด็กได้ร้อง เล่นและต่อมาพิมพ์สำหรับใช้เป็นหนังสือเรียนสามัญของกระทรวงธรรมการครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2454 โดย เจ้ากระทรวงธรรมการได้กล่าวใน “แจ้งความกระทรวงธรรมการ”ว่า “คัดตัดตอนมาพิมพ์ขึ้นเฉพาะเป็น เล่มเล็ก ๆ เพื่อให้เขาราคาแก่นักเรียนที่จะซื้อหาไปเล่าเรียน” (กรมราชบัณฑิต, 2550: 2)

ปกหน้าของหนังสือมักจะระบุชื่อกวีและให้ข้อมูลเกี่ยวกับตัวบทไว้ด้วย รายละเอียด ดังกล่าวประกอบด้วย ชื่อเรื่อง ชื่อผู้แต่ง จำนวนครั้งที่พิมพ์ สถานที่พิมพ์ราคาจำหน่าย วัตถุประสงค์และ โอกาสในการพิมพ์เพื่อแสดงความนิยมและภูมิใจผู้อ่านให้ซื้อหนังสือ เช่น ปกหน้าของเรื่อง**พจนานุกรม** มี รายละเอียดว่า “คำสั่งสอนเพนกลอนอันชอบธรรม” “ผู้สร้างนั้นคือ นายพันโทพระยาเทพาธิบดี ราช องครักษ์พิเศษข้าหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลเพชรบูรณ์” และ “สร้างขึ้นไว้ 500 ฉบับสำหรับ แจกจ่ายเพนสาธารณะทานประโยชน์ พิมพ์ที่โรงพิมพ์สยามประเพณี ถนนเฟื่องนคร ริมนัดราชพิธ กรุงเทพฯ รตนโกสินทรศก 126” (นายพันโทพระยาเทพาธิบดี, ร.ศ.126: ปกหน้า) เรื่อง**สุภาสิตสอนเด็ก** มี รายละเอียดบนปกหน้าว่า “ราคาเล่มละสลึง ลงพิมพ์คราวแรก นครกรุงเทพฯ ที่โรงพิมพ์บ้านนายสิน ที่ บางลำภูกลาง ปีชวดอัฐศก จุลศักราช1238” (สุภาสิตสอนเด็ก, จ.ศ.1238: ปกหน้า)

ส่วนด้านปกในและปกหลังของหนังสือ ผู้จัดทำมักจะให้รายละเอียดเกี่ยวกับโรงพิมพ์ รายละเอียดหนังสือที่โรงพิมพ์จัดจำหน่ายและคำโฆษณาโรงพิมพ์ เช่น ปกในของหนังสือ**เรื่องสุภาสิตสอนเด็ก** ให้รายละเอียดเกี่ยวกับหนังสือที่โรงพิมพ์บ้านนายสินจัดจำหน่าย เช่น ทิณวงษ์ พระมะโหสด พงอัคราช ศรี ทนไชย โมงป่า สุภาสิตสอนเด็ก จันทขมาภู นิทานกระต่ายขาหักแพะตาบอด นอกจากนี้ โรงพิมพ์ยังจัด ส่งเสริมการขายโดยระบุข้อความไว้ว่า “อนึ่งถ้าลูกค้าพานิชจะซื้อหนังสือต่าง ๆ ที่เราลงพิมพ์ไว้แล้วนั้น คราวละมาก ๆ ถึงอย่างละร้อยเล่ม จึงจะแถมให้ร้อยเล่มเย็บเล่ม ภาผู้ขายนั้นจะได้กำไรบ้าง” (สุภา ลิตสอนเด็ก, จ.ศ.1238: ปกใน) ส่วนเรื่อง**ปลุกใจนารี** จัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์ศึกษาธรรมดาเมื่อ พ.ศ.2446 ปกหลังของหนังสือจึงเป็นการแจ้งผู้อ่านให้ทราบเรื่องการบริหารงานพิมพ์ประเภทต่าง ๆ ตลอดจนการรับ เขียนและแกะตราประกาศที่จำเป็นต้องใช้ในเอกสารต่าง ๆ ของโรงพิมพ์ศึกษาธรรมดา (สำราญ พรเจริญ, 2446: ปกหลัง)

ในวรรณกรรมคำสอนบางเรื่อง กวีและผู้เกี่ยวข้องได้นำมาพิมพ์เพื่อเผยแพร่ในรูปแบบ หนังสืออนุสรณ์ต่าง ๆ แจกเป็นของขวัญ ดังตัวอย่างเช่น เรื่อง**โคลงกระทู้คติโลก** ของพระภิกษุหลวง

จางงพลภักดิ์ แต่งขึ้นช่วงต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื้อหาเป็นคำสอนการดำเนินชีวิตในสังคมแก่บุคคลทั่วไป หน้าปกหนังสือมีข้อความพิมพ์ไว้ว่า “แต่งช่วยในงานพระราชทานเพลิงจอมมารดาเลี่ยม จอมมารดาของกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ณ วัดประทุมวนาราม เมื่อวันที่ 19 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2469” (หลวงจางงพลภักดิ์, 2469: หน้าปก) หนังสือเรื่อง**แม่เรือนดี** ของคุณหญิงเชื่อนเพ็ชรเสนา (สัมจิน อุณหะนันท์) มีรายละเอียดว่า “พิมพ์แจกในการศพนางผิว แลนางผัน หุตินทะ วันที่ 26 เมษายน พระพุทธศักราช 2468” (แม่เรือนดี, 2468: ปกหน้า) เรื่อง**ทิโตปเทศคำโคลง** ซึ่งนายพันโท พระยาพิณิจจสารา (ทับทิม บุญยรัตพันธุ์) เป็นผู้แต่งตามเค้าเรื่องของทิโตปเทศฉบับร้อยแก้วตั้งแต่วันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ.2469 ทั้งนี้ วัตถุประสงค์ของกวีระบุไว้อย่างชัดเจนว่าเป็นไปเพื่อให้ผู้อ่านที่มี “ประสงค์จะใคร่อ่านคำโคลงสุภาพและทราบสุภาสิดแล้วก็จะได้นำไปประพฤติปฏิบัติพิมพ์ตามฉบับคำโคลงต่อไป” นอกจากนี้ กวียังมีจุดประสงค์การแต่งเพื่อพิมพ์แจกเกี่ยวกับการกุศลตามแต่โอกาส ตัวบทดังกล่าวได้รับการพิมพ์เผยแพร่แจกแก่สาธารณชนครั้งแรกเมื่อวันที่ 30 มีนาคม พ.ศ.2478 ในคราวพระราชทานเพลิงศพของกวี (นายพันโท พระยาพิณิจจสารา, 2511: สำเนาคำนำผู้แต่ง) และเรื่อง**“นารีเรื่องนาม”** กวีระบุไว้ในบทประพันธ์เรื่อง “ท่านไม้” ในรวมบทประพันธ์ภายในเล่มว่า ตัวบทแต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2462 และได้รับการนำมารวมตีพิมพ์ครั้งแรกในหนังสืออนุสรณ์ “ในการศพคุณหญิงอ่อง วิทยาปริชามาตย์” เมื่อพ.ศ.2462 ตรงกับในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งเป็นช่วงที่หนังสืออนุสรณ์งานศพได้รับความนิยมในกลุ่มชนชั้นสูง อาทิ พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางซึ่งเป็นชนชั้นที่มีความรู้ (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและชุมนุมกวี, 2559: คำนำ)

ผู้วิจัยพบว่า ลำดับครั้งที่ตีพิมพ์มีผลต่อเนื้อหาในหนังสืออนุสรณ์ด้วย กรณีเป็นการพิมพ์ครั้งแรก กวีจะเป็นผู้เรียบเรียงคำนำเพื่อปรารภถึงรายละเอียดเกี่ยวกับจุดประสงค์ในการแต่งและโอกาสในการพิมพ์ ตัวอย่างเช่น การพิมพ์เรื่อง**ทิโตปเทศคำโคลง**ครั้งแรก นายพันโทพระยาพิณิจจสาราได้กล่าวถึงที่มาของการแต่งความว่า “ท่านพระสารประเสริฐ (มหาตรีเปรี๊ญ) แต่เมื่อครั้งยังดำรงสมณศักดิ์อยู่ ณ วัดเทพศิรินทราวาส เป็นที่ชอบอัธยาศัยกับข้าพเจ้ามาช้านาน ท่านได้ชี้แจงว่าหนังสือ**ทิโตปเทศ**เป็นหนังสือที่ดีมีประโยชน์ ท่านใคร่จะให้ข้าพเจ้าเป็นผู้แต่งเป็นคำโคลงสุภาพไว้เพื่อท่านผู้ใดมีประสงค์จะใคร่อ่านคำโคลงสุภาพและทราบสุภาสิดแล้วก็จะได้นำไปประพฤติปฏิบัติพิมพ์ตามฉบับคำโคลงต่อไป” (นายพันโทพระยาพิณิจจสารา, 2511: สำเนาคำนำผู้แต่ง) กรณีการพิมพ์หนังสือเรื่อง**แม่เรือนดี** ซึ่งเผยแพร่ครั้งแรก คุณหญิงเชื่อนเพ็ชรเสนาได้เรียบเรียงคำนำด้วยตนเอง ความว่า

คำนำ

หนังสือ “แม่เรือนดี” นี้ ข้าพเจ้าได้เรียบเรียงแลพิมพ์ขึ้นเพื่อแจกจ่ายแก่บรรดาญาติแลมิตร ครั้นมาบัดนี้ประจวบเหมาะแก่เวลาที่หลานแลบุตร จะได้ทำกาณมาปกิจศพนางผิวแลนางผัน ผู้เพนยายแลมารดา ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าหนังสือเล่มนี้คงจะยังประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านอยู่บ้าง เพราะฉนั้นแลเพื่อเป็นการไว้อาลัยแก่ท่านทั้ง ๒ ที่ได้ล่วงลับไปแล้วนั้น ข้าพเจ้าจึงได้พิมพ์หนังสือนี้ขึ้นช่วยแจกจ่ายแก่ท่านทั้งหลายที่ได้มาประชุมในกาลนี้ด้วย

สัมพันธ์ เชื้อนเพ็ชรเสนา

(แม่เรือนดี, 2468: คำนำ)

กรณีพิมพ์ซ้ำหรือพิมพ์รวมเล่มในวาระพิเศษ เช่น การพิมพ์แจกเป็นหนังสืออนุสรณ์งานศพซึ่งเจ้าภาพส่วนใหญ่จำเป็นต้องขออนุญาตนำต้นฉบับมาจากสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ การจัดพิมพ์โดยกรมศิลปากรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเนื่องในวาระโอกาสพิเศษ กรมศิลปากรและผู้รับผิดชอบในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น อธิบดีกรมศิลปากร ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม ตลอดจนเจ้ากรมกองต่าง ๆ จะทำหน้าที่เขียนคำนำหรือคำนิยมโดยกล่าวถึงเหตุที่คัดเลือกเรื่อง “สุภาชิต” ต่าง ๆ มาตีพิมพ์อีกครั้งในโอกาสพิเศษ ส่วนเจ้าภาพมักจะเรียบเรียงประวัติเพื่อยกย่องเกียรติคุณของผู้วายชนม์ โดยอาจมีภาพประกอบของผู้วายชนม์เพื่อเป็นการยกย่องให้เกียรติเป็นลำดับถัดไป ตัวอย่างเช่น ในระหว่าง พ.ศ.2498 ถึง พ.ศ.2513 หนังสือเรื่อง **นารีเรื่อนาม** ได้รับการนำมาตีพิมพ์ในหนังสืออนุสรณ์งานศพของบุคคลต่าง ๆ โดยเฉพาะสตรีที่มีบรรดาศักดิ์อย่างต่อเนื่องจนกระทั่งเมื่อ พ.ศ. 2559 เรื่อง **นารีเรื่อนาม** ได้รับการนำมาตีพิมพ์อีกครั้งในฐานะหนังสือแจกเป็นที่ระลึกเนื่องในงานวันภาษาไทยแห่งชาติและร่วมเฉลิมฉลองวาระปีมหามงคล เฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถในรัชกาลที่ 9 จึงมีการเรียบเรียงคำชี้แจงจากอธิบดีกรมศิลปากรปรากฏอยู่ในตอนต้นของเล่มด้วย ส่วนในเรื่อง **ก.ข.สาธารณสุข** เดิมเป็นเอกสารสาธารณสุขของกรมสาธารณสุข ต่อมาได้รับการนำมาพิมพ์ซ้ำเนื่องใน “การปลงศพนางอิน อิงคสุตร์” ตามความเห็นชอบของเจ้าภาพ กรมสาธารณสุขจึงได้เขียนคำนำไว้ในตอนต้นเรื่องด้วยเช่นกัน (ก.ข. สาธารณสุข, 2473: คำนำ)

การเผยแพร่วรรณกรรมคำสอนยุคสยามสมัยใหม่ในรูปแบบหนังสือเล่มเล็ก สะท้อนให้เห็นมิติการถ่ายทอดภูมิปัญญาคำสอนซึ่งเข้าถึงผู้อ่านผ่านการพิมพ์เพื่อจำหน่ายและการพิมพ์แจกในโอกาสต่าง ๆ นอกจากนี้ การรับวัฒนธรรมทางหนังสือจากโรงพิมพ์วัดเกาะ เช่น ความนิยมแต่งคำประพันธ์ในรูปแบบกลอนสุภาพ การให้รายละเอียดเกี่ยวกับโรงพิมพ์หรือคำโฆษณาบนปกหน้าและปกหลังของสิ่งพิมพ์ ตลอดจนการกำหนดขนาดรูปเล่มที่มีขนาดเล็กตามหนังสือวัดเกาะ ยังทำให้รูปแบบ

การเผยแพร่วรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมามีลักษณะที่แตกต่างไปจากอดีตและเป็นช่องทางให้ตัวบทกลุ่มนี้แพร่กระจายไปสู่ผู้อ่านในวงกว้างขึ้นอีกด้วย

3.3.2 การขยายพื้นที่การเผยแพร่จากเอกสารตัวเขียนสู่งานทัศนศิลป์สมัยใหม่

วรรณกรรมคำสอนหลังรับอิทธิพลตะวันตกที่เผยแพร่ในรูปแบบงานทัศนศิลป์สมัยใหม่ ซึ่งผสมผสานลวดลายปักตามแบบตะวันตก ได้แก่ เรื่อง **อศปกรณัม** สันนิษฐานว่าเป็นเรื่องที่น่าจะเป็นที่นิยมและมีความสำคัญในสมัยรัชกาลที่ 5 เนื่องจากมีการนำเรื่องราวและตัวบทโคลงสุภาษิตไปจัดทำเป็นภาพปักเครื่องตั้งประดับงานพระเมรุท้องสนามหลวง² เพื่อแสดงความจงรักภักดีต่อเจ้าฟ้าและพระบรมวงศานุวงศ์ผู้เสด็จสู่สวรรคาลัยหลายครั้ง ปรากฏการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นการขยายพื้นที่การเผยแพร่ตัวบท จากเดิมที่บันทึกลงในสมุดไทยหรือเผยแพร่ตามศาสนสถานมาเป็นการนำเสนอในรูปแบบงานทัศนศิลป์และเผยแพร่ในงานพิธีสำคัญของราชสำนัก

การเผยแพร่วรรณกรรมคำสอนตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นส่วนใหญ่ปรับเปลี่ยนจากลักษณะมุขปาฐะมาเป็นลายลักษณ์เพื่อการอ่าน เช่น จารลงในใบลาน การเขียนบันทึกในสมุดข่อยซึ่งสมัยต่อมาเรียกว่า สมุดไทย ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 ต่อเนื่องมาถึงสมัยรัชกาลที่ 4 เริ่มมีการจารึกสุภาษิตต่าง ๆ ลงบนแผ่นศิลาและเขียนตามผนังกรอบประตูหน้าต่างในศาสนสถาน จุดประสงค์การเผยแพร่ผลงานส่วนใหญ่เพื่อแสดงฝีมือทางการประพันธ์ของกวีและรวบรวมสุภาษิตโบราณเพื่อเผยแพร่สร้างเป็นกุศล

เรื่อง **อศปกรณัม** เป็นวรรณกรรมคำสอนในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่มีต้นฉบับเดิมเป็นสมุดไทย สันนิษฐานว่าเรียบเรียงขึ้นในระหว่าง พ.ศ.2421- พ.ศ.2432 ต่อมาได้รับการนำมาเผยแพร่ในรูปแบบงานทัศนศิลป์สำหรับเป็นเครื่องตั้งงานพระเมรุ ท้องสนามหลวง ร.ศ.108 รัตนโกสินทร์ศกปี 108 (พ.ศ. 2432) ปรากฏการณ์ดังกล่าว นับเป็นลักษณะที่น่าสนใจทั้งด้านการขยายพื้นที่การเผยแพร่วรรณกรรมคำสอนออกสู่สาธารณชนในงานพระราชพิธีสำคัญ และการเลือกนำสุภาษิตคำสอนมาเผยแพร่ในรูปแบบเครื่องตั้งประดับพระเมรุ เนื่องจากการจัดทำเครื่องตั้งงานพระเมรุส่วนใหญ่มักนำเรื่องราวจากคติไตรภูมิและบทละครในของราชสำนักซึ่งถือเป็นเครื่องราชูปโภคหรือเครื่องประกอบพระอิสริยยศ

² เครื่องตั้งงานพระเมรุ คือ เครื่องประดับตกแต่งรอบพระเมรุ เช่น หุ่นภาพเล่าเรื่องวรรณคดี เครื่องกลต่าง ๆ เครื่องประทีปกลไฟ ไม้ประดับ ไม้ดัด ไม้ดอก เครื่องแขวน งานประณีตศิลป์และสิ่งของซึ่งเป็นของงามตามยุคสมัย อาทิ นาฬิกา เครื่องโต๊ะ เครื่องกระเบื้อง เครื่องแก้วซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งแต่ประดับเพิ่มเติมขึ้นเป็นพิเศษหรือเป็นของพระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทจัดมาตั้งเป็นการฉลองพระเดชพระคุณ เป็นเครื่องประกอบพระเกียรติยศตามพระราชประเพณี เนื่องจกงานพระเมรุเป็นวาระที่คนมาประชุมกันที่วชมพระเมรุและการมหรสพเป็นจำนวนมาก จึงมีการจัดตั้งเครื่องประดับแก้มหาชนได้ชมเป็นพระเกียรติยศ (เด็นดาว ศิลปานนท์, 2560: 65)

ของพระมหากษัตริย์มาจัดแสดง เช่น การแสดงภาพเล่าเรื่อง**อิเหนา** เครื่องประดับพระเมรุมาศงานพระศพสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี ครั้นรัชกาลที่ 4 พ.ศ.2396 การจัดทำตู้แสดงภาพเล่าเรื่อง**รามเกียรติ์**ในสมัยรัชกาลที่ 5 สันนิษฐานว่าเป็นเครื่องประดับพระเมรุท้องสนามหลวง พ.ศ.2430 ใช้เป็นการชั่วคราว

กรมศิลปากร (2562: 58-59) สันนิษฐานว่า ในสมัยรัชกาลที่ 5 ผ้าปัก**โคลงสุภาชิตติศป** **ปกรณ์**มีมือช่างหลวงน่าจะมีการจัดทำขึ้นเป็นจำนวนมากเพื่อประดับพระเมรุมาศของเจ้าฟ้าและพระบรมวงศานุวงศ์ที่ทรงพระเยาว์รวม 3 พระองค์ โดยแบ่งออกเป็น 2 งานตามลำดับพระราชสกุลยศ คือ งานพระศพพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้านางจรัส ศรีภักทวดีราชธิดา และพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าสมัญญวัญโรดม จัดขึ้นระหว่างวันที่ 31 มกราคม – 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2432 โดยแห่พระศพออกพระเมรุ วันที่ 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2432 และพระราชทานเพลิงพระศพ วันที่ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2432 และงานที่สองเป็นงานพระศพพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าศรีเสาวภาคย์ ระหว่างวันที่ 13-17 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2432 แห่พระศพออกสู่พระเมรุเมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2432 และพระราชทานเพลิงพระศพเมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2432 เด่นดาว ศิลปานนท์ (2560: 65-66) ได้กล่าวถึงความ เป็นมาของการจัดทำเครื่องตั้งพระเมรุท้องสนามหลวงเมื่อ พ.ศ.2432 และบรรยากาศการจัดเตรียมงานพระเมรุไว้ดังนี้

“ระหว่างการพระเมรุ ร.ศ.108 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีกระแสพระราชดำริที่จะบำรุงการช่าง การประดิษฐ์สิ่งของใช้สอย ให้ตั้งงามทัดเทียมกับช่างฝีมือต่างชาติ ซึ่งส่งสินค้าเข้ามาค้าขายในเมืองสยาม เพื่อผลทางการค้า การบำรุงเศรษฐกิจของประเทศ ทรงดำริว่า เครื่องตั้งแบบอย่างธรรมเนียมที่เคยมีมาเป็นของทำขึ้นใช้แต่ชั่วคราว ไม่เป็นประโยชน์ยั่งยืน ประสงค์ให้มีการคิดประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้ด้วยฝีมืออันมีคุณค่าเชิงเศรษฐกิจ สามารถส่งไปจำหน่ายต่างประเทศได้ จึงทรงประกาศให้มีการประกวดงานช่างฝีมือประดิษฐ์สิ่งของต่าง ๆ จัดตั้งประดับในพระเมรุ ต่อมา ทรงดำริว่า เครื่องประดับพระเมรุมีอยู่เป็นอันมากแล้ว จึงโปรดให้ระงับการประกวดงานช่างฝีมือประดิษฐ์สิ่งของ และโปรดให้ขอพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการจัดหาเครื่องโต๊ะมาตั้งประกวดประชันกันในงานพระเมรุพระเจ้าลูกเธอและพระเจ้าน้องยาเธอ โปรดให้พระสงฆ์ พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการตั้งโต๊ะเครื่องทอง เครื่องโต๊ะเครื่องแก้ว เครื่องไม้เครื่องตุ๊กตา ตามราชวัตรทิว ศาลาจัตุรมุขและคต และให้จัดสังเค็ดของพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้าและฝ่ายใน ตามศาลาโรงปั้น ราชวัตรทิวและคตเป็นเครื่องตกแต่งประดับพระเมรุ

อย่างไรก็ดี แม้ทรงประกาศเลื่อนประกวดงานฝีมือช่างประดิษฐ์ เครื่องตั้งประดับพระเมรุแล้ว ยังได้พบหลักฐานงานประณีตศิลป์ประดับพระเมรุท้องสนามหลวง ร.ศ.108 อีกชุดหนึ่ง เข้าใจว่าเป็นงานฝีมือ ช่างหลวงทำขึ้นเพื่อประดับพระเมรุ นอกเหนือไปจากเครื่องโต๊ะ ซึ่งโปรดเกล้าฯให้พระสงฆ์ พระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาท นำมาตั้งแสดงคือ **ภาพผ้าปักโคลงสุภาชิตติศปปกรณ์**”

(เด่นดาว ศิลปานนท์, 2560: 65-66)

ลักษณะของงานทัศนศิลป์ผ้าปักภาพเรื่องและ**โคลงสุภาชิตติศปกรณัม** เป็นผ้าปักชุดใหม่ สืบขนผ้าไหมผืน ช่างปักใช้เทคนิคกรรมวิธีการปักมาจากชาติตะวันตก งานปักจึงมีลักษณะคล้ายภาพจิตรกรรม วิธีการปักเป็นการปักไล่สีบนชิ้นงานให้เกิดมิติเหมือนภาพเขียน โดยปักไหมให้แน่นเต็มพื้นที่ของลวดลาย มีระยะการเดินเข็มประมาณเมล็ดข้าวสาร (0.5 เซนติเมตร) แสดงให้เห็นความประณีตบรรจงของผู้ปักและเป็นเอกลักษณ์ของงานทัศนศิลป์ในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นช่วงที่งานทัศนศิลป์ผ้าปักของไทยเจริญสูงสุด (พัชชา อุทิศวรรณกุล และศุภกรณ์ ดิษฐพันธ์, 2560: 11)

ปัจจุบันพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนครรวบรวมผลงานการปักได้ทั้งสิ้น 18 รายการ ส่วนผ้าปักภาพอีกจำนวนมากน่าจะกระจัดพลัดพรายไป เพราะตามราชประเพณีเมื่องานพระราชพิธีเสร็จสิ้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงนำเครื่องประดับตกแต่งรอบพระเมรุส่วนหนึ่งไปพระราชทานแก่พระอารามต่าง ๆ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาและพระราชทานไปประดับยังสถานที่ต่าง ๆ ทั้งหอพระสมุดและโรงเรียนเพื่อการศึกษาของกุลบุตร (ขุนประเสริฐอักษรนิติ์, 2555: 376) ตัวอย่างเช่น **จดหมายเหตุการประชุม สมาชิกเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท** ในหนังสือ**วชิรญาณวิเศษ**ได้บันทึกไว้ว่ามีภาพลายเส้นเรื่อง**อศปกรณัม**แขวนอยู่ตามผนังห้องโถงตรงกลางในหอพระสมุดวชิรญาณซึ่งจัดเป็นที่สำหรับสมาชิกเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทด้วย (วชิรญาณวิเศษเล่ม 2, ร.ศ.111: 14-16)

ทั้งนี้ เด่นดาว ศิลปานนท์ (2560: 70) ได้สำรวจผ้าปักภาพซึ่งยังหลงเหลืออยู่พบว่า ในจำนวน 18 รายการนี้มีทั้งที่เป็นภาพเรื่องราว และภาพปักบท**โคลงสุภาชิตติศปกรณัม** เมื่อสอบเทียบแล้วสำนวนโคลงสุภาชิตบนผ้าปักส่วนใหญ่มีสำนวนตรงกับโคลงประกอบในต้นฉบับหนังสือสมุดไทย ผ้าปักมีทั้งหมด 2 ขนาด ขนาดใหญ่เป็นผ้าปักภาพแนวนอน กว้างประมาณ 90 เซนติเมตร สูง 70 เซนติเมตร และขนาดเล็กเป็นภาพแนวตั้ง กว้างประมาณ 50 เซนติเมตร สูง 80 เซนติเมตร โดยในผ้าปักจะมีการบันทึกชื่อผู้เขียนลาย บรรจุในกรอบไม้ปิดกระจก มีลวดลายเฉพาะมุมกรอบทั้งสี่ด้าน เป็นลายเครือเถาแบบตะวันตก เช่น ลายเครือเถาอ่อน ลายเครือดอกกุหลาบ ลายเครือดอกเบญจมาศ หรือลายเครือกระหนกแบบไทยประเพณี

เรื่อง**อศปกรณัม** จึงมีความสำคัญในฐานะตัวบทวรรณกรรมคำสอนที่แสดงให้เห็นการขยายพื้นที่การเผยแพร่จากวรรณกรรมเพื่อการอ่านสู่การจัดแสดงเป็นงานทัศนศิลป์แบบสมัยใหม่ ศิลปะทั้งสองแขนง คือ “ตัวบทวรรณกรรม” ซึ่งแปลและดัดแปลงเรื่องราวมาจากต่างชาติ และ “ตัวบททัศนศิลป์” ซึ่งมีผสมผสานเทคนิคลวดลายของตะวันตก ได้สะท้อนให้เห็นอิทธิพลจากตะวันตกซึ่งเข้ามามีบทบาททำให้วรรณกรรมและงานทัศนศิลป์ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีลักษณะที่หลากหลายขึ้นกว่าเดิม ทั้งนี้ การเลือกนำเสนอผ้าปักเรื่อง**อศปกรณัม** โดยปักภาพเรื่องแปลและปักภาพโคลงสุภาชิตคำสอนเพื่อจัดแสดงในงาน

พระเมรุท้องสนามหลวง นอกจากจะเป็นการเผยแพร่โคลงคำสอนให้ราษฎรที่มาชมพระเมรุได้รับรู้มากขึ้นแล้ว ตัวภาพปักเรื่องแปลยังเป็นเครื่องประกอบพระเกียรติยศที่สัมพันธ์กับพระสถานะของผู้เสด็จสู่สวรรคาลัย คือ เจ้าฟ้าและพระบรมวงศานุวงศ์ที่ทรงพระเยาว์ทั้ง 3 พระองค์ ก่อนที่ในเวลาต่อมา การจัดทำเครื่องตั้งพระเมรุในงานพระราชพิธีเริ่มลดความนิยมลงในสมัยรัชกาลที่ 6 เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชบัญญัติกีดต่อนการปลูกสร้างพระเมรุมาศและการบำเพ็ญพระราชกุศลจากสมัยรัชกาลที่ 5 อีกหลายประการ (สมภพ ภิรมย์, 2539 :159-216)

วรรณกรรมคำสอนสมัยหลังรับอิทธิพลตะวันตกส่วนหนึ่งยังคงสืบทอดวิธีการเผยแพร่ตามลักษณะเดิม คือ บันทึกลงในสมุดไทย โดยเฉพาะงานวรรณกรรมคำสอนที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 นอกจากนี้ ตัวบทยังต้องปรับตัวรับความทันสมัยและขยายพื้นที่การเผยแพร่จากเอกสารตัวเขียนสู่สื่อต่าง ๆ ในยุคสยามสมัยใหม่ ดังปรากฏในสื่อสิ่งพิมพ์ทั้งวารสารหนังสือพิมพ์และหนังสือเล่มเล็กที่จำหน่ายหรือแจกตามโอกาสต่าง ๆ ตลอดจนการเผยแพร่ในรูปแบบงานทัศนศิลป์สมัยใหม่ที่ผสมผสานลวดลายแบบตะวันตก ซึ่งนอกจากจะนำมาจัดแสดงในงานพระราชพิธีแล้ว เมื่อเสร็จสิ้นพระราชพิธี “ตัวบททัศนศิลป์” ยังได้รับการนำมาจัดแสดงในหอพระสมุดวชิรญาณซึ่งเป็นหอสมุดสาธารณะ และเป็นแหล่งรวบรวมองค์ความรู้ที่สำคัญของบ้านเมือง ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นการขยายพื้นที่การเผยแพร่ตัวบทในมิติที่กว้างขวางขึ้นจากการเผยแพร่ตัวบทในยุคจารีต ซึ่งเผยแพร่ได้ในวงจำกัด ขณะที่ในยุคสยามสมัยใหม่ มีสถาบันทางสังคมต่าง ๆ เข้ามาเอื้ออำนวยในการผลิตและเผยแพร่คำสอนใน เช่น โรงพิมพ์ หอสมุด ฯลฯ อำนาจของความรู้หรือคำสอนต่าง ๆ จึงเคลื่อนที่จากวัด วัง มาอยู่ในสื่อสิ่งพิมพ์และพื้นที่สาธารณะซึ่งเข้าถึงกลุ่มชนมากขึ้น ทั้งนี้ ประเด็นดังกล่าวน่าจะส่งผลให้มีผู้อ่านตัวบทมากขึ้นตามไปด้วย

3.4 การกำหนดกลุ่มเป้าหมายการสอนเฉพาะสมัยและผู้อ่านกลุ่มใหม่ในสังคม

กลุ่มเป้าหมายการสอนและผู้อ่านวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ส่วนหนึ่งมีลักษณะสืบทอดมาจากตัวบทที่เกิดขึ้นในช่วงก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 กล่าวคือ มีจุดประสงค์การแต่งเพื่อสอนบุคคลทั่วไปเช่น เรื่องก.ข.สาธารณสุข ซึ่งกรมสาธารณสุข หน่วยงานเจ้าของผลงานได้เรียบเรียงคำนำให้รายละเอียดไว้ว่า เจ้าภาพงานศพประสงค์บริจาคทรัพย์เพื่อจัดพิมพ์หนังสือแจกแก่” ญาติมิตรผู้ไปในงาน” เป็นของชำร่วย และบำเพ็ญกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับ (ก.ข.สาธารณสุข, 2473: คำนำ)

ในวรรณกรรมคำสอนบางเรื่องระบุกลุ่มเป้าหมายการสอนตามสถานภาพของบุคคลไว้ในชื่อเรื่อง เช่น สุภาสิตสอนเด็ก ปกิรีโณวาทหรือสุภาสิตสอนเด็กชาย สุภาสิตสอนหนุ่ม คำฉันท์สอนหญิง สุภาสิตสอนแม่ยาย ปลุกใจนารี ฯลฯ ขณะที่วรรณกรรมคำสอนบางเรื่อง กวีไม่ได้ระบุกลุ่มเป้าหมายการสอนไว้ในชื่อเรื่อง แต่ในคำนำหรือเนื้อหามีการกล่าวถึงและให้รายละเอียดเกี่ยวกับ “ผู้รับสาร” เอาไว้ เช่น เรื่อง

เทวีกฤษณาสอนขนิษฐภคินีหรือกฤษณาสอนน้องคำกลอน พิมพ์เผยแพร่ในหนังสือ**ประติทินบัตรแลจดหมายเหตุ** เล่ม 1 ฉบับที่ 2 วันที่ 1 พฤศจิกายน ร.ศ.108 มีเนื้อหาคำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตัวเป็นภรรยาที่ดีและวิธีการครองเรือนให้เป็นสุข โดยเนื้อความในตัวบทได้ระบุไว้ว่า กวีต้องการถ่ายทอดคำสอนแก่สตรีชั้นสูง (ประติทินบัตรแลจดหมายเหตุ เล่ม 1, 2540: 34-35) เรื่อง**ธัญชโยวาท** นำเสนอคำสอนหรือโอวาทที่ธัญชัยเศรษฐีสอนนางวิสาขา มีทั้งหมด 10 ประการ เนื้อหาว่าด้วยหลักการครองเรือนและจริยปฏิบัติของสตรีโดยมีหัวข้อคำสอนเช่น ไฟในอย่านำออก ไฟภายนอกอย่านำเข้า ฯลฯ (ธัญชโยวาท, ร.ศ.127: นำเรื่อง) กลอนสุภาพเรื่อง**หญิงไทย** กวีได้ระบุถึงกลุ่มเป้าหมายการสอนไว้ในเนื้อหาอย่างชัดเจนว่า กวีต้องการสอน “บรรดาชนเชื้อเหล่าเผ่าผู้ชาย” ให้ตระหนักถึงความสำคัญและคุณค่าของสตรีเพศ เพราะสตรีไทยก็มีความสามารถ มีความกล้าหาญและสามารถช่วยให้ประเทศชาติมีความเจริญรุ่งเรืองได้เช่นเดียวกับบุรุษ นอกจากนี้ สถานภาพทางสังคมของสตรีที่ยกระดับให้ทัดเทียมกับสถานภาพของบุรุษยังเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาประเทศชาติในด้านอื่น ๆ ต่อไป (พระยาอุปกิตศิลปสาร, 2463: 162) อย่างไรก็ตาม เกณฑ์การพิจารณาที่แตกต่างกัน เช่น การแบ่งกลุ่มเป้าหมายการสอนตามสถานภาพทางสังคมและการแบ่งกลุ่มตามเพศและวัยอาจมีผลทำให้วรรณกรรมคำสอน 1 เรื่องมีประเภทย่อยได้มากกว่า 1 ประเภท เช่น วรรณกรรมคำสอนข้าราชการซึ่งอาจจัดอยู่ในประเภทย่อยของวรรณกรรมคำสอนบุรุษได้ ดังที่ผู้วิจัยได้จำแนกและอธิบายรายละเอียดไว้ในบทที่ 2 หัวข้อ 2.1.4.2

เมื่อพิจารณาสถานภาพของผู้สอนและผู้รับการสอนในตัวบท โดยเปรียบเทียบกับผลการศึกษาวรรณกรรมคำสอนก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ผู้วิจัยพบว่ามีลักษณะที่แตกต่างกัน ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา การกำหนดสถานภาพของ “ผู้สอน” ในตัวบทบางเรื่องมิได้เป็นผู้ที่อาวุโสกว่าหรือมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดทางสายเลือดกับ “ผู้รับการสอน” เท่านั้น หากแต่ยังปรากฏสถานภาพผู้สอนและผู้รับการสอนในมิติอื่นด้วย ตัวอย่างเช่น เรื่อง**สุภาชิตสอนแม่ยาย** ผู้สอนในเรื่องคือ บุตรเขย มุ่งวิพากษ์วิจารณ์พฤติกรรมและสั่งสอนผู้อาวุโสกว่าคือ แม่ยายที่เข้ามาก้าวล่วงเรื่องภายในครัวเรือน ทั้งนี้ การระบุสรรพนามของ “ผู้สอน” ในตัวบทวรรณกรรมคำสอนบางเรื่อง กวีมักจะใช้คำเรียกแทนตัวที่แสดงถึงการเป็นพวกพ้องเดียวกับผู้อ่านและเน้นย้ำถึงการมีสถานภาพที่เท่าเทียมกัน คือ เป็นพลเมืองที่มีหน้าที่ต่อสังคม เช่น

“ชาวเราเอ๋ยพ่อแม่ผู้มั่งแต่รัก สู้พุ่มพุกในบุตรนั้นสุดแสน แต่ความรักมักเดินจนเกินแดน เลยเข้าแดนทุกซัณมระทมกาย” (อำมาตย์เอก พระยาอุปกิตศิลปสาร, 2411: 158)

“แต่ชาวเราเนาเขตประเทศไทย คงจะไม่พบปะขอประกัน เพราะพระราชบัญญัติอุปัติแล้ว เหมือนดวงแก้วส่องสว่างทางสวรรค์ บังคับให้ศึกษาทั่วหน้ากัน พระคุณธรรมข้อนี้ไม่มีเทียม ที่สุดนี้ชาวเราโน้มเกล้าฯ นบ พระจอมภพภูดินทร์พระปิ่นเสียม” (อำมาตย์เอก พระยาอุปกิตศิลปสาร, 2411: 158) และ “เราพวกหญิงนี้งดตายอายุแผ่นดิน ช่วยจนสิ้นแรงเกิดกันเกิดเรา”(แม่เรือนดี, 2468: 22)

วิธีการใช้ภาษาดังกล่าวนอกจากจะเป็นการเข้าถึงและชักจูงใจผู้อ่านให้เห็นคล้อยตามกับสารหรือคำสอนที่กวีต้องการนำเสนอแล้ว ยังเป็นการสื่อนัยให้เห็นว่า ในยุคสยามสมัยใหม่ ทุกคนในสังคมมีสิทธิ์แสดงความคิดเห็นหรือทำหน้าที่เป็น “ผู้สอน” เพื่อรักษาความสงบในครัวเรือนหรือจรจโรงสังคมส่วนรวมได้

นอกจากวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 จะมีกลุ่มเป้าหมายการสอนตามลักษณะที่สืบทอดมาจากยุคก่อนหน้าแล้ว เมื่อพิจารณาบริบทการสร้างและการเผยแพร่ตัวบทในหนังสือเล่มเล็กและสิ่งพิมพ์รายคาบซึ่งนับเป็นสื่อใหม่ในช่วงเวลาดังกล่าว ยังสันนิษฐานได้ว่ากลุ่มผู้อ่านวรรณกรรมคำสอนน่าจะเป็นกลุ่มผู้อ่านเฉพาะยุคสมัยและถือเป็นกลุ่มผู้อ่านใหม่ที่แตกต่างไปจากวัฒนธรรมการสอนในยุคจารีต ประกอบด้วยรายละเอียด ดังต่อไปนี้

3.4.1 ขนชั้นนำและบุคคลทั่วไปที่บอกรับเป็นสมาชิกประจำสิ่งพิมพ์รายคาบ

กลุ่มผู้อ่านวรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ซึ่งเป็นกลุ่มผู้อ่านเฉพาะยุคสมัยกลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มขนชั้นนำและบุคคลทั่วไปที่บอกรับเป็นสมาชิกประจำสิ่งพิมพ์รายคาบ

ในช่วงต้นสมัยรัชกาลที่ 5 หลังจากขนชั้นนำสยามประกอบด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ เจ้านาย และข้าราชการชั้นสูงได้รู้จักกับสิ่งพิมพ์ของบรรดามิชชันนารีซึ่งมีกำหนดเวลาออกจำหน่ายอย่างแพร่หลาย ต่อมาจึงปรากฏหนังสือพิมพ์ของขนชั้นนำสยามและชาวต่างประเทศมากขึ้น สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เหล่านี้ส่วนใหญ่มีจุดประสงค์การเผยแพร่เพื่อนำเสนอข่าวสารสำหรับสมาชิกและงานเขียนเกี่ยวกับความรู้ที่กลุ่มขนชั้นนำสนใจรวบรวมไว้หลากหลายด้าน ทั้งความรู้ดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาตามโบราณราชประเพณีและวิทยาการสมัยใหม่จากตะวันตก ซึ่งอาจเกิดจากการค้นคว้าหรือการพบเห็นจากประสบการณ์จริงเพื่อแลกเปลี่ยนระหว่างกันมากขึ้น เช่น หนังสือ **มิวเซียมฤๅตนโกษ** มีลักษณะเป็นวารสารวิชาการที่ “กลุ่มท่านผู้ดีหลายท่านหลายนายเปนธุระจัดหาหนังสือเรื่องต่าง ๆ ทั้งเก่าแลใหม่ส่งมาให้เรียบเรียงตกแต่งใหม่” (มิวเซียมฤๅตนโกษ เล่ม 1, จ.ศ.1239: 1) และนับเป็นวารสารวิชาการฉบับแรกของสยามที่แต่งโดยคณะบรรณาธิการที่เป็นคนไทยทั้งหมด ทั้งนี้ สุริยา รัตนกุล (2527: 189) สันนิษฐานว่าคณะผู้จัดทำน่าจะเป็นกลุ่มพระเจ้าน้องยาเธอในรัชกาลที่ 5 โดยเฉพาะองค์ที่เจริญพระชนมพรรษามากแล้ว โดยมีสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุรังษีสว่างวงศ์เป็นบรรณาธิการใหญ่ ทั้งนี้ คณะผู้จัดทำใช้คำเรียกสิ่งพิมพ์ของตนเองว่า “ริวิว” หรือ “มักกะซิน” โดยทับศัพท์มาจากภาษาอังกฤษ เล่มที่ 1 ออกพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2420 (มิวเซียมฤๅตนโกษ เล่ม 1, จ.ศ.1239: 1) หนังสือ **ชิริญาณ** และ **ชิริญาณพิเศษ** พิมพ์ครั้งแรกหลังจากเปิดบริการหอพระสมุดวชิรญาณครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2427 สำหรับแจกสมาชิกที่มาเข้าร่วมพิธีเปิดหอพระสมุดวชิรญาณ ภาควิชาสมาชิกรวมและวิสามานยนสมาชิกรวมประกอบด้วยพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการในราชสำนักรัชกาลที่ 5 ต่อมาเมื่อ พ.ศ.2437 มีการขยายกลุ่มผู้อ่านเพิ่มมากขึ้นโดยมีการประกาศพิมพ์หนังสือ

เพื่อ “แจกแต่ภาคีสมาชิก แลวิสามัญสมาชิก สมาชิกพวกอื่นต้องซื้อปีละ 12 บาท คนนอกปีละ 20 บาท ถ้าผู้ใดแต่งเรื่องมาลงตั้งแต่ 2 หน้าขึ้นไปแจก 4 ฉบับ ถ้าน้อยก็แจกให้ตามส่วน” (สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์, ร.ศ.113: 137)

จากการพิจารณาตัวบททั้งหมด ผู้วิจัยพบว่า วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองเรื่อง**สุภาสิตพระร่วงกลอนลิลิต** พิมพ์เผยแพร่ในหนังสือ**มิวเซียมฤๅตนโกษา**เมื่อ พ.ศ.2420 โดยมีกลุ่มเป้าหมายการอ่านเป็นสมาชิกที่ลงชื่อซื้อหนังสือไว้จำนวน 150 คนตามคำนำในบทบรรณาธิการแกลง (มิวเซียมฤๅตนโกษา เล่ม 1, จ.ศ.1239: 1) สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นสมาชิกส่วนใหญ่ที่น่าจะเป็นเจ้านาย ขุนนางและข้าราชการเนื่องจากหนังสือ**มิวเซียมฤๅตนโกษา**เป็นสิ่งพิมพ์ที่ได้รับการสนับสนุนจากราชสำนัก ราคาของหนังสือ**มิวเซียมฤๅตนโกษา** เป็นเงิน 3 บาทต่อปี โดยหากเป็นสมาชิกที่ลงชื่อบอกรับจะเสียค่าบำรุง 2 บาทต่อปี การที่มิวเซียมฤๅตนโกษามีผู้บอกรับเพียง 150 ราย จากความตั้งใจที่จะให้มี 250 รายจึงคุ้มทุนซึ่งน่าจะมีต้นทุนอยู่ที่ 500 บาทต่อฉบับ (ระวีวรรณ ประกอบผล, 2530: 123) ขณะที่ตัวบทอีกส่วนหนึ่งพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือ**วชิรญาณและวชิรญาณวิเศษ** ซึ่งตีพิมพ์ในนามหอพระสมุดวชิรญาณโดยมีกรรมสัมปาทิกสภาหรือกรรมการบริหารหอพระสมุดวชิรญาณแต่ละปีเป็นผู้จัดทำต้นฉบับในระหว่าง พ.ศ.2429 – พ.ศ.2446 ได้แก่ **โคลงสุภาสิตเจ้านาย โคลงอุภัยพากย์ โคลงพิพิธพากย์ โลกนิติคำโคลง ความเพียรแลอุสาหะ วชิรญาณสุภาสิต โคลงกระทุ้งวชิรญาณ โคลงภาสิตพระร่วง โคลงโบราณจரியาดอกส้อยภาสิตเรื่องนักร โคลงสุภาสิตคำเปรียบ ฉันทสอนหญิง และเรื่องพิภกสอนบุตรในวชิรญาณ** เมื่อพิจารณาจากช่วงเวลาการตีพิมพ์หนังสือ**วชิรญาณและวชิรญาณวิเศษ** ผู้วิจัยพบว่าผลงานส่วนใหญ่เผยแพร่ในช่วง พ.ศ.2429 -พ.ศ.2436 เป็นช่วงที่หนังสือยังคงสงวนสิทธิ์สำหรับกรรมสัมปาทิกสภาและสมาชิกหอพระสมุดวชิรญาณซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นกลุ่มข้าราชการ ขุนนางและเจ้านาย ดังจะเห็นได้จากการประชุมเมื่อวันที่อาทิตย์ เดือนสิบเอ็ด ขึ้นเก้าค่ำ จ.ศ.1246 (พ.ศ.2427) ซึ่งเป็นการประชุมใหญ่ครั้งที่ 8 ในการประชุมครั้งนั้น สมเด็จพระยาเทวะวงศ์วโรปการทรงตั้งคำถามว่า “ราษฎรจะสมัครเป็นภาคีสมาชิกด้วยได้หรือไม่...ราษฎรชนิดอย่างไร” ทั้งนี้ สมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ตอบว่า “ราษฎรเป็นแสนต่อแสน...พวกคอมมิชชันออฟิเซอทหารเป็นได้ ซึ่งรวมทั้งข้าราชการ คนรับเบี้ยหวัด เช่น ขุนหมื่น”(สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์, ร.ศ.113: 151) และข้อความในประกาศหอพระสมุดวชิรญาณ ร.ศ. 111 ตรงกับพ.ศ.2436 ความว่า “เรื่องต่าง ๆ ที่ลงพิมพ์ในหนังสือ**วชิรญาณวิเศษ**นั้นเป็นเรื่องที่กรรมสัมปาทิกสภาแลสมาชิก แต่งเฉพาะเล่าสู่กันฟังในสมาชิกของหอพระสมุดวชิรญาณเท่านั้น”(สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์, 2436: 132)

ในช่วงเวลาดังกล่าว สมาชิกหอพระสมุดวชิรญาณแบ่งออกเป็น 6 ประเภท ได้แก่ **ประเภทที่ 1 วิสามัญสมาชิก**คือ สมาชิกที่เป็นพระเถระชั้นผู้ใหญ่ **ประเภทที่ 2 สามัญสมาชิก**คือ สมาชิกที่เป็นพระราชโอรสและพระราชธิดาในรัชกาลที่ 4 ซึ่งได้รับผลประโยชน์เป็นรายเดือนจากค่าเช่าโรงสีหน้าวัดประยูร

วงศาวาสรวรวิหาร ต้องเสียเงินปีละไม่ต่ำกว่า 8 บาท ต่อมากฎหมายหอพระสมุทวชิรญาณกำหนดข้อบังคับใหม่ให้สามัญสมาชิกต้องจ่ายค่าสมาชิก 20 บาทต่อปี **ประเภทที่ 3 ภาคีสมาชิก** คือสมาชิกที่เสียเงินค่าสมาชิก 20 บาทเป็นอย่างน้อย มีอำนาจในการปรึกษา มีสิทธิ์เลือกสมาชิกและสามารถยืมหนังสือไปอ่านได้เช่นเดียวกับสามัญสมาชิก ต่อมาเมื่อ พ.ศ.2440 กรมสัมปาติกได้ตกลงลดเงินค่าสมาชิกเหลือปีละ 15 บาท (แจ้งความลดเงินบำรุง, ร.ศ.117: 475) **ประเภทที่ 4 อภาคีสมาชิก** คือ สมาชิกที่ประสงค์อ่านหนังสือในพื้นที่หอพระสมุทวชิรญาณอย่างเดียว และไม่ต้องเสียเงินค่าสมาชิก **ประเภทที่ 5 อาคมสมาชิก** คือสมาชิกที่อาศัยอยู่ห่างไกล และไม่ต้องเสียค่าสมาชิก ซึ่งได้รับประโยชน์เท่ากับภาคีสมาชิก และ**ประเภทที่ 6 ภาคินิสมาชิก** คือสมาชิกที่เป็นสตรีชั้นสูง ซึ่งได้รับเป็นสมาชิกปีแรกเมื่อ พ.ศ.2430 และต้องเสียค่าสมาชิกเท่ากับภาคีสมาชิก (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5.ศ.21/2 และ สจข.ร.5 ศ.21/1 ร.ศ.117 อ้างถึงใน ธนพงษ์ จิตต์สง่า, 2552: 21) จากข้อมูลข้างต้น การเสียค่าธรรมเนียมสมาชิก 20 บาทต่อปี นับเป็นจำนวนเงินที่สูงเมื่อเปรียบเทียบกับ รายได้ค่าราชการของข้าราชการชั้นประท้วงในสมัยรัชกาลที่ 5 -7 เช่น มหาตเล็กระดับล่างสุดมีเงินค่าราชการเดือนละ 10 บาท มหาตเล็กพิเศษได้เบี้ยเลี้ยงปีละ 12 บาท มหาตเล็กชั้นสัญญาบัตรได้เงินเดือน 20 บาท (วีรยุทธ ศรีสุวรรณกิจ, 2551: 177) ข้อมูลดังกล่าวจึงอาจช่วยสนับสนุนข้อสันนิษฐานได้ว่า กลุ่มเป้าหมายการสอนและกลุ่มผู้อ่านวรรณกรรมคำสอนในหนังสือ **วชิรญาณ**และหนังสือ**วชิรญาณพิเศษ** ส่วนใหญ่น่าจะอยู่ในกลุ่มเดียวกับกลุ่มผู้อ่านของหนังสือ**มิวเซียมฤๅรัตนโกษ** คือ กลุ่มชนชั้นนำสยามในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งประกอบด้วยพระบรมวงศานุวงศ์และบรรดาขุนนางข้าราชการชั้นสูงซึ่งอยู่ในระบบสมาชิกและผลัดกันทำหน้าที่เป็นคณะกรรมการสัมปาติกหรือกรรมการบริหารจัดการหอพระสมุท

ผู้อ่านวรรณกรรมคำสอนในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 อีกจำนวนหนึ่งยังประกอบด้วยชาวไทยและชาวต่างชาติที่เป็นสมาชิกประจำวารสารหนังสือพิมพ์หรือลงชื่อบอกรับวารสารหนังสือพิมพ์ไว้ เนื่องจากการจำหน่ายสิ่งพิมพ์รายคาบในอดีตมักจะนำส่งเฉพาะสมาชิกผู้บอกรับและวางจำหน่ายเฉพาะแหล่ง ไม่มีการวางขายตามท้องตลาดเพราะยังไม่มีตลาดหนังสือที่กว้างขวางนัก (พันเอกหลวงรามรณภพ, 2497: 74) ตัวอย่างเช่น หนังสือพิมพ์**ประตูลิขิต** ซึ่งมีสมาชิกเป็นกลุ่มพ่อค้าตามหัวเมืองต่าง ๆ และกวีสมัครเล่นทั่วไป หนังสือ**วชิรญาณพิเศษ** ซึ่งในช่วงหลังพ.ศ.2436 มิได้แจกเฉพาะสมาชิกที่เป็นชนชั้นนำเท่านั้น แต่มีบางส่วนจำหน่ายแก่สมาชิกที่สนใจลงชื่อบอกรับ ดังความว่า “ถ้าเหลือจากแจกสมาชิก กรมสัมปาติกสภาจะจำหน่ายขายแก่ผู้ที่ปรารถนาทั่วไปเป็นราคาแผ่น (ฉบับ) ละ 10 อัฐ ฤๅปีละ 6 บาท ถ้าส่งไปรษณีย์จะคิดเงินเพิ่มอีกบาท 1 ” (แจ้งความหอพระสมุทวชิรญาณ, จ.ศ.1248: 13) ขณะที่หนังสือพิมพ์**ดุสิตสมิต**นั้นบางส่วนก็ได้วางจำหน่ายที่ห้องบิลเลียดไฮเต็ลเมโทรโพล ดังคำนำในหนังสือพิมพ์**ดุสิตสมิต** เล่มที่ 1 ความว่า

“หนังสือพิมพ์ดุสิตสมิตเริ่มออกจำหน่ายเมื่อวันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ.2461 จำหน่ายฉบับละ 1 บาท ภายในเวลา 2 ปี มีผู้รับประจำ 390 คน รวมทั้งบุคคลภายนอกดุสิตธานี เช่น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนศุโขทัยธรรมราชา เป็นต้น ชาวต่างประเทศก็มี เช่น พลตำรวจตรี ทروتเตอร์ ผู้ที่อยู่ในต่างประเทศก็มี เช่น นายถนัด นาวานุเคราะห์ เป็นต้น

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2520: คำนำ)

นอกจากหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิตที่เผยแพร่แก่ผู้อ่านต่างชาติแล้ว หนังสือวชิรญาณและวชิรญาณวิเศษ ก็มีบัญชีรายนามระบุถึงสมาชิกที่เป็นกลุ่มชาวต่างชาติด้วยเช่นกัน เช่น กับตันดีแกสเทล กอยเอล, กับตันเซา, ลุดเตอร์แนนด์ ริชลิวิ, ดอกเตอร์ปีเตอร์ กาวัน, มิศเตอร์เย ดับลิวิ เฮนดริก, มิศเตอร์ดี ปี แปรดเล, มิศเตอร์ คริน, มิศเตอร์ รูเฟ็ด เอชลอฟตัส, มิศเตอร์มิแกล ฯลฯ (บาญชีสมาชิกแลกรรมสัมปาทิก แต่ปีจุลศักราช 1243 จน 1248 แลบาญชีหนังสือไทยเรื่องต่าง ๆ ในหอพระสมุดวชิรญาณ, 2428: 19)

จากข้างต้น จึงอาจกล่าวได้ว่า การเผยแพร่ตัวบทวรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 นั้นไม่เพียงแต่เผยแพร่อยู่ในกลุ่มเป้าหมายการสอนที่กวีระบุอยู่ในตัวบทเท่านั้น แต่ยังเผยแพร่แก่ผู้อ่านที่เป็นสมาชิกทั้งในประเทศและต่างประเทศ ในช่วงเริ่มเผยแพร่ตัวบทในสิ่งพิมพ์รายคาบต้นสมัยรัชกาลที่ 5 อาทิ หนังสือมิวเซียมฤทธิ์ตงโกษ หนังสือวชิรญาณและวชิรญาณวิเศษ กลุ่มผู้อ่านที่เป็นสมาชิกส่วนใหญ่คือ พระบรมวงศานุวงศ์ในราชสำนักรัชกาลที่ 5 และข้าราชการในรัชสมัย ดังตัวอย่างเช่น หนังสือวชิรญาณและวชิรญาณวิเศษปรากฏหลักฐานในบัญชีสมาชิกตั้งแต่พ.ศ.2428 ถึง พ.ศ.2432 ซึ่งหอพระสมุดวชิรญาณได้สรุปจำนวนสมาชิกทั้งหมดมี 450 คน ในจำนวนทั้งหมด 450 คนจากหลักฐานที่ปรากฏ หากจำแนกสมาชิกตามฐานันดรพบว่ากลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการชั้นสูงเป็นสมาชิกส่วนใหญ่ (บาญชีสมาชิกแลกรรมสัมปาทิก แต่ปีจุลศักราช 1243 จน 1248 แลบาญชีหนังสือไทยเรื่องต่าง ๆ ในหอพระสมุดวชิรญาณ, 2428: 6-21) ต่อมา ในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 5 - สมัยรัชกาลที่ 6 กลุ่มผู้อ่านเริ่มขยายวงกว้างขึ้น เป็นกลุ่มบุคคลทั่วไปประกอบด้วยชาวไทยและชาวต่างชาติที่บอกรับเป็นสมาชิกประจำสิ่งพิมพ์ ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าคำสอนที่เกิดขึ้นในตัวบทสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ได้อยู่ในความรับรู้ของชาวต่างชาติร่วมสมัยตามหลักฐานปรากฏ อีกทั้งการมีกลุ่มเป้าหมายการสอนเป็นชาวไทยในต่างประเทศและชาวต่างประเทศที่บอกรับเป็นสมาชิกก็น่าจะมีส่วนสัมพันธ์กับการกำหนดเนื้อหาคำสอนที่สัมพันธ์กับบริบทสังคมโดยมีกลิ่นอายวัฒนธรรมตะวันตกเพื่อสะท้อนให้เห็นความเป็นชาติที่มีอารยะในช่วงเวลาดังกล่าวด้วย

3.4.2 เด็กที่ได้รับการอุปถัมภ์ในสถานสงเคราะห์สมัยรัชกาลที่ 5

ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการจัดการศึกษาปฐมวัยอย่างมีระเบียบแบบแผนตามแนวคิดแบบตะวันตก ในระยะแรกมีการจัดตั้งโรงเรียนเด็กตามพระดำริของพระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าสวลีภิรมย์ กรมขุนสุทธาสินีนาฏในรัชกาลที่ 5 โรงเรียนเด็กดังกล่าวนับเป็นสถานสงเคราะห์หรือสถานรับเลี้ยงเด็กแห่งแรกในสยาม

วรรณกรรมคำสอนเรื่อง**ดอกสร้อยสุภาชีวิตสำหรับโรงเรียนเด็กของพระอัครชายาเธอ** ซึ่งแต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 มีหลักฐานระบุไว้ในคำนำหนังสือว่า สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพใช้**บทดอกสร้อยสุภาชีวิตสำหรับโรงเรียนเด็กของพระอัครชายาเธอ** เป็นเครื่องมือในการส่งเสริมคุณลักษณะของกลุ่มเด็กที่ได้รับการอุปการะในโรงเรียนเด็ก มีจุดประสงค์เพื่อ “ทำนุบำรุงทารกและเด็กชายหญิง ซึ่งเป็นบุตรของคนยากจน ให้พ้นอันตรายและพ้นทางทุจริตต่าง ๆ” โดยตัวบทดอกสร้อยสุภาชีวิตทั้งหมด “แต่งใหม่สำหรับให้เด็กร้องเล่น เป็นเครื่องจำการที่ดีแทนเรื่องลึกลับซึ่งเป็นที่น่าอดสู” (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2472: 7) ทั้งนี้ เด็กชายหญิงที่ได้รับการอุปการะในโรงเรียนเด็กและสันนิษฐานว่าน่าจะมีโอกาสได้ “ร้องเล่น” และ “ท่องจำ” บทดอกสร้อยดังกล่าวมีจำนวนทั้งหมด 108 คน แบ่งเป็นเด็กชายจำนวน 74 คน และเด็กหญิงจำนวน 34 คน เด็กที่เข้าอยู่ในอุปการะของโรงเรียนเด็กนี้ ส่วนใหญ่จะได้รับชื่อใหม่ตามรายนามพระราชทานโดยใช้คำว่า “บุญ” เป็นต้นชื่อทุกคน อาทิ เด็กชายบุญจำ เด็กชายบุญแข่ง เด็กชายบุญครัน เด็กชายบุญโอบ เด็กหญิงบุญส่ง เด็กหญิงบุญสุข เด็กหญิงแผดบุญติด เด็กหญิงแผดบุญต่อ ฯลฯ (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2472: 10-15) ทั้งนี้ การรับเลี้ยงเด็กชายหญิงในโรงเรียนเด็กนั้นกำหนดไว้ว่า รับเลี้ยงตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งอายุ 12 ปี สำหรับเด็กหญิง ส่วนในกลุ่มเด็กชายรับเลี้ยงตั้งแต่แรกเกิดจนถึงอายุ 13 ปี กลุ่มเด็กด้อยโอกาสดังกล่าวนอกจากจะได้รับการขัดเกลาทั้งด้านกิริยามารยาทและลักษณะนิสัยแล้ว ยังได้รับการดูแลเป็นอย่างดีทั้งในด้านความเป็นอยู่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม การรักษาพยาบาลและที่พำนักหลับนอนโดยผู้ปกครองไม่จำเป็นต้องเสียค่าใช้จ่าย เมื่ออายุครบตามกำหนดพอที่จะประกอบอาชีพได้ โรงเรียนเด็กก็จะคืนเด็กให้กับผู้ปกครอง (สำนักศิลปวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, 2565)

การเผยแพร่วรรณกรรมคำสอนแก่กลุ่มเด็กที่ได้รับการอุปการะในสถานรับเลี้ยงเด็กสมัยรัชกาลที่ 5 นอกจากจะเป็นการบิบาลเด็กและสร้างพลเมืองรุ่นใหม่เพื่อบรรเทาปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นในยุคสมัยแล้ว การเกิดขึ้นของ**บทดอกสร้อยสุภาชีวิต**ยังสะท้อนให้เห็นการเริ่มให้ความสำคัญกับการศึกษาในขั้นต้นหรือการศึกษาปฐมวัย ตลอดจนการเห็นความสำคัญของการเลี้ยงดูและเอาใจใส่เด็กในฐานะอนุชนของชาติ ประเด็นดังกล่าวนี้สอดคล้องกับลักษณะวรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ซึ่งมีกลุ่มพ่อแม่ ครูและผู้ปกครองเด็กเป็นกลุ่มเป้าหมายการสอน

3.4.3 พ่อแม่ผู้ปกครองและผู้อบรมเลี้ยงดูเด็ก

ในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับการสร้างประชากรที่มีคุณธรรมจริยธรรมและมีคุณลักษณะที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจเพื่อพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้าขึ้นในด้านต่าง ๆ ทั้งนี้ พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับการอบรมเด็กที่ควรเริ่มต้นแต่เยาว์วัยว่า “เปรียบเหมือนไม้ที่ยังอ่อน เราจะตัดให้เป็นอย่างไรก็ได้” (คณะกรรมการมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในพระบรมราชูปถัมภ์, 2529: 43) พระบรมราชโบายและพระราชกรณียกิจตลอดรัชสมัยจึงเกี่ยวข้องกับการอบรมเด็กและเยาวชนในฐานะพลเมืองรุ่นใหม่ให้เป็นพลเมืองดี ทันสมัยต่อเหตุการณ์ความเปลี่ยนแปลงภายในสังคมและประพฤติดนให้เป็นประโยชน์กับบ้านเมืองได้ในอนาคต อย่างไรก็ตามแนวพระราชดำริเกี่ยวกับจัดการศึกษาในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงให้ความสำคัญกับวิชาความรู้ในทางตำราเรียนเท่านั้น แต่พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับการสร้างเด็กที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจและความประพฤติซึ่งคุณลักษณะดังกล่าวจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากพ่อแม่ผู้ปกครองและครอบครัวด้วยเช่นกัน (รัชดา ภูรินทรวรกุล, 2538: 30-42)

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า วรรณกรรมคำสอนในสมัยรัชกาลที่ 6 ถ่ายทอดคำสอนแก่กลุ่มพ่อแม่ผู้ปกครองและผู้อบรมเลี้ยงดูเด็กเพื่อนำไปใช้เป็นแนวทางในการอบรมสั่งสอนเด็กตามความเหมาะสมในแต่ละช่วงวัย ได้แก่ **กลอนสุภาพเรื่องพ่อแม่รักแกฉั้น เรื่องสุภาพิตสอนแม่ยายและเรื่องนราภุโรวาท**

ตัวอย่างเช่น ในเรื่อง**นราภุโรวาท**นั้น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงพระนิพนธ์โดยพระวัดตุประสงศ์ไว้ใน “คำปรารภ” กล่าวถึงเจตนาของการแต่ง**นราภุโรวาท**เพื่อใช้เป็นหนังสือคู่มือสำหรับผู้ปกครองนำไปใช้เป็นแนวทางในการอบรมสั่งสอนเด็กอย่างมีระเบียบแบบแผน นอกจากนี้ ในเนื้อหาคำสอน กวียังได้กล่าวถึง “ขอแนะนำผู้ใหญ่จะเลี้ยงเด็ก” เพื่อแนะนำหลักการอบรมสั่งสอนเด็ก และ “หน้าที่ผู้ปกครองเด็ก” กล่าวถึงหน้าที่ของผู้ปกครองในการอบรมเลี้ยงดูเด็กอย่างถูกต้องเหมาะสม เมื่อพิจารณาจากชื่อเรื่อง **“นราภุโรวาท”** พบว่าประกอบมาจากคำศัพท์ นร + อังกูร + โอวาท หมายถึง คำสั่งสอนสำหรับผู้ที่มีเชื้อสาย จึงมีความเป็นไปได้ว่ากลุ่มเป้าหมายหลักที่ทรงประสงค์จะให้ใช้**นราภุโรวาท**เป็นแนวทางในการศึกษาคือ ผู้ปกครองของกุลบุตรกุลธิดาผู้เป็นราชินิกุล ซึ่งจะเติบโตไปเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาบ้านเมือง

นอกจากการมุ่งถ่ายทอดคำสอนต่อ “ผู้ปกครองเด็ก” พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ยังทรงเขียนไว้ในบท “แจ้งความจำหน่ายหนังสือ**นราภุโรวาท**” ในการตีพิมพ์ครั้งแรกจำนวน 1,000 เล่มว่ายินดีที่จะแจกจ่ายให้แก่สถาบันการศึกษา หอสมุด วัด และหน่วยงานราชการท้องถิ่นทั่วประเทศ โดยผู้ประสงค์สามารถเดินทางมารับได้โดยตรงที่โรงละครปริตาลัย ถนนแพ่งนรา

ฯ หากต้องการให้ส่งไปรษณีย์ ขอให้ส่งจดหมายแนบแสตมป์ 12 สตางค์มาด้วย สำหรับเอกชนที่ประสงค์จะใช้หนังสือ ก็จำหน่ายให้ในราคาปกอ่อนเล่มละ 1.50 บาท ปกแข็งเล่มละ 2 บาท (ประเสริฐอักษร, 2540: 1) จากพระประสงค์ดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าทรงมุ่งหมายให้หนังสือ **นราภิโรวาท** นี้เผยแพร่ออกสู่สาธารณชนเป็นวงกว้างที่สุดเพื่อสร้างคนรุ่นใหม่ที่มีคุณภาพให้ทันกับยุคสมัยที่กำลังเปลี่ยนแปลงอีกด้วย

ส่วนในเรื่อง **กลอนสุภาพเรื่องพ่อแม่รักกัน** เป็นผลงานของพระยาอุปกิตศิลปสาร ซึ่งมีกลุ่มเป้าหมายการสอนคือ พ่อแม่ผู้ปกครองเด็ก เห็นได้จากเนื้อหาการสอนและคำเรียกแทนผู้อ่านซึ่งระบุไว้ในตัวบท ตัวอย่างเช่น “ชาวเราเอ๋ยพ่อแม่ผู้รัก สู้พุ่มพุกในบุตรนั้นสุดแสน แต่ความรักมักเดินจนเกินแค้น เลยเข้าแดนทุกข์มระทมกาย” (คำประพันธ์บางเรื่องของอำมาตย์เอก พระยาอุปกิตศิลปสาร, 2511: 158) กวีได้นำเสนอเรื่องเล่าจากการแสดงใจซึ่งมีลักษณะเป็น “ละครสุภาพ” เพื่อถ่ายทอดเรื่องราวของครอบครัวเศรษฐีชาวจีนที่รักบุตรมากจนยอมตามใจ เช่น ไม่พบบุตรเข้าเรียนในโรงเรียนตามอายุที่สมควรแต่จัดการเรียนการสอนที่บ้านโดยเชิญครูมาสอน ไม่สนใจคำแนะนำและความเห็นของครูและเปลี่ยนครูตามใจบุตร การเล่าเรื่องดังกล่าวนี้เพื่อยกเป็นอุทาหรณ์สอนแก่พ่อแม่ผู้ปกครองคนไทยให้รักบุตรหลานอย่างเหมาะสม ไม่ควรตามใจบุตรหลานมากเกินไปเพราะอาจทำให้บุตรหลานรักสบายและเอาแต่ใจจนสร้างความทุกข์ให้แก่ผู้ปกครองได้ในภายหลัง อย่างไรก็ตาม กวีได้แสดงความคิดเห็นต่อนโยบายเรื่องไว้ว่า เหตุการณ์ที่กวียกเป็นอุทาหรณ์อาจไม่เกิดขึ้นในสังคมไทย เพราะในช่วงเวลาการแต่งเมื่อ พ.ศ.2468 ประเทศไทยถือเป็นประเทศแรกในภาคพื้นเอเชียที่มีการประกาศพระราชบัญญัติประถมศึกษา 2464 ในพระราชอาณาจักรตามพระบรมราชโบาย การที่กวีกล่าวอ้างถึงเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยตั้งข้อสงสัยว่าน่าจะเป็นเพราะ การประกาศพระราชบัญญัติฯ ดังกล่าวถือเป็นการเริ่มการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานจึงมีผลบังคับเด็กทุกคนที่อยู่ในเกณฑ์บังคับ ไม่จำกัดเพศ ชาติและศาสนาต้องเข้าเรียนหนังสือตามที่กระทรวงธรรมการหรือกระทรวงศึกษาธิการกำหนด สถานการณ์ดังกล่าวนอกจากจะทำให้บุตรหลานของราษฎรทั้งหลายมีโอกาสได้เล่าเรียนในโรงเรียนที่มีการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบ กล่าวคือ มีโรงเรียน ครู นักเรียนและตารางสอนที่กำหนดการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบและมีแบบเรียนปรากฏใช้ในหลักสูตรชัดเจนขึ้น ต่างไปจากรูปแบบการสอนแบบเดิมซึ่งเป็นรูปแบบการเรียนที่ไม่มีหลักเกณฑ์ตายตัวแล้ว หลักสูตรประถมศึกษาซึ่งเป็นหลักสูตรบังคับสำหรับพระราชบัญญัติประถมศึกษายังมุ่งเน้นการสอนจรรยาซึ่งเหมาะแก่หน้าที่พลเมืองและการผลิตเยาวชนที่มีคุณภาพอีกด้วย (วุฒิชัย มูลศิลป์, 2527: 10)

การระบุกลุ่มพ่อแม่ผู้ปกครองเป็นกลุ่มเป้าหมายการสอนหรือกลุ่มผู้อ่านนับเป็นลักษณะที่แตกต่างไปจากขนบวรรณกรรมคำสอนแต่เดิม เนื่องจากเมื่อพิจารณาวรรณกรรมคำสอนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นและยุคก่อนหน้า กวีมักจะเสนอกลุ่มเป้าหมายการสอนอย่างกว้าง ๆ โดยให้

ความสำคัญกับการแบ่งกลุ่มไปตามเพศ เช่น วรรณกรรมคำสอนบุรุษ วรรณกรรมคำสอนสตรี การแบ่งกลุ่มไปตามวัย เช่น วรรณกรรมคำสอนเด็ก วรรณกรรมคำสอนผู้ใหญ่และบุคคลทั่วไป ตลอดจนการแบ่งกลุ่มไปตามสถานภาพทางสังคมโดยเฉพาะสังคมในราชสำนัก เช่น วรรณกรรมคำสอนกษัตริย์ วรรณกรรมคำสอนข้าราชการ วรรณกรรมคำสอนสตรีชั้นสูง ฯลฯ การนำเสนอกลุ่มเป้าหมายการสอนดังกล่าวจึงแสดงให้เห็นมิติการเผยแพร่วรรณกรรมคำสอนแก่ผู้อ่านที่มีลักษณะเฉพาะกลุ่มมากขึ้น ทั้งยังแสดงให้เห็นการให้ความสำคัญกับการปลูกฝังทัศนคติมุมมองของพ่อแม่ผู้ปกครองในฐานะผู้มีหน้าที่สร้างพลเมืองรุ่นใหม่ของสังคม

3.4.4 นักเรียนและบุคลากรในโรงเรียน

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ต่อเนื่องมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 6 เริ่มมีการจัดการศึกษาโดยวางรากฐานจัดตั้งโรงเรียนต่าง ๆ ของภาคราชการและภาคเอกชนทั่วพระราชอาณาจักร เพื่อส่งเสริมให้พลเมืองส่วนใหญ่ของประเทศมีความรู้ทางวิชาสามัญสามารถอ่านออกเขียนได้ เป็นพลเมืองดีและสำเร็จการศึกษามาประกอบอาชีพในหน้าที่การงานต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงหลังจากการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา เมื่อ พ.ศ.2464 ปรากฏว่ามีโรงเรียนเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก คือในช่วงพ.ศ.2464 มีโรงเรียนเกิดขึ้นทั้งสิ้น 2311 ตำบล ต่อมาเมื่อ พ.ศ.2465 ตำบลที่มีโรงเรียนเกิดขึ้นเพิ่มขึ้นเป็น 3817 ตำบล (วรฎิรยา หุ่นเจริญ, 2545: 28) การมีจำนวนนักเรียนและบุคลากรเพิ่มขึ้นในโรงเรียนต่าง ๆ กอปรกับความเฟื่องฟูของวงการหนังสือพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ 6 ส่งผลให้มีปัญญาชน บุคลากรทางการศึกษาตลอดจนกลุ่มนักเรียนต่างสร้างสรรค์งานเขียนต่าง ๆ เพื่อเป็นการประลองความสามารถด้านการเขียนและติดต่อสื่อสารระหว่างกันเพิ่มขึ้นมาด้วย ทั้งนี้ วารสารหนังสือพิมพ์บางฉบับเผยแพร่แก่กลุ่มสมาชิกภายในโรงเรียน บางฉบับมีการเผยแพร่ออกไปยังนักเรียนในโรงเรียนอื่น ๆ และจำหน่ายแก่บุคคลทั่วไป เช่น หนังสือ**แถลงการศึกษาเทพศิรินทร์** ของโรงเรียนเทพศิรินทร์ หนังสือ**สวนกุหลาบวิทยา**ของโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย หนังสือ**ราชินีบำรุง**ของโรงเรียนราชินี ฯลฯ

จากกลุ่มข้อมูลที่เลือกมาศึกษา ผู้วิจัยพบว่า มีวรรณกรรมคำสอนหลายเรื่องในสมัยรัชกาลที่ 6 - สมัยรัชกาลที่ 7 ซึ่งพิมพ์เผยแพร่ตั้งแต่ พ.ศ.2465 เป็นต้นมา มุ่งนำเสนอสาระคำสอนที่เป็นประโยชน์แก่กลุ่มเด็กนักเรียนและบุคลากรในโรงเรียน เช่น เรื่อง**บทกล่อมอนามัย คอถัมน์โคลงอนามัยว่าด้วยเรื่องต่าง ๆ และดอกสร้อยสุภาชีวิตว่าด้วยเรื่องต่าง ๆ** ซึ่งพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในหนังสือพิมพ์**อนุสภากาชาดอุปรณ์** หนังสือพิมพ์รายเดือนของกองอนุสภากาชาดสยาม กิจการที่เริ่มก่อตั้งในสมัยรัชกาลที่ 6 ตามพระดำริของจอมพล สมเด็จพระเจ้าฟ้าปิพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต อุปนายกผู้อำนวยการสภากาชาดสยาม มีวัตถุประสงค์ในการก่อตั้งเพื่อฝึกสอนเด็ก

นักเรียนที่เข้าเป็นสมาชิกทั้งชายและหญิงให้รู้จักรักษาอนามัยของตนเองและส่วนรวม ปลุกฝังเด็กให้เข้าใจเรื่องความเสียสละและการบำเพ็ญประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ จุดประสงค์การเผยแพร่หนังสือพิมพ์ดังกล่าวจึงเป็นไปเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ภายในกลุ่มสมาชิกและให้ความรู้แก่เด็กนักเรียนสมาชิกของหน่วยหรือหมู่อนุสภากาชาดสยามในโรงเรียนต่าง ๆ อาทิ โรงเรียนเสาวภา โรงเรียนมัธยมวัดสุวรรณคีรี โรงเรียนมัธยมวัดสะพานสูง โรงเรียนสตรีวิทยา ตลอดจนโรงเรียนประจำมณฑลต่าง ๆ โดยปรากฏคำปรารภของอุปนายกผู้อำนวยการสภากาชาดที่ชักชวนให้พ่อแม่ผู้ปกครองสนับสนุนบุตรหลานเข้าเป็นสมาชิกอนุสภากาชาดและอ่านหนังสือพิมพ์รายเดือนเพื่อจะได้รับความรู้และฝึกหัดวิชาเกี่ยวกับอนามัยเป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นในอนาคต (คำปรารภของอุปนายกผู้อำนวยการสภากาชาด, 2465: 1-2) นอกจากนี้ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ความรู้และสุขภาพจิตต่าง ๆ เกี่ยวกับอนามัยที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์อนุสภากาชาดอุปรณม์ ยังน่าจะมีครูอาจารย์ ซึ่งเป็นผู้ดูแลนักเรียนในความปกครองเป็นผู้อ่านอีกกลุ่มหนึ่งด้วย เห็นได้จากงานเขียนร้อยแก้วบางเรื่องในเล่มที่กวีระบุถึงผู้อ่านที่เป็นครูอาจารย์โดยเฉพาะ เช่น **แถลงการสาธารณสุขพิเศษเรื่องเด็กนักเรียน** กล่าวถึงหน้าที่ของครูที่นอกจากจะเป็นผู้ส่งสอนวิชาความรู้แล้ว ยังจำเป็นต้องดูแลเรื่องสุขภาพของนักเรียนและสุขอนามัยภายในห้องเรียนที่ตนรับผิดชอบอีกด้วย (แถลงการสาธารณสุขพิเศษเรื่องเด็กนักเรียน, 2471: 164) ส่วนคอลัมน์ประกวดกวีในหนังสือพิมพ์เด็กนั้น คณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์ระบุกลุ่มเป้าหมายการอ่านอย่างชัดเจนว่า หนังสือพิมพ์เด็กมุ่งเผยแพร่แก่สมาชิกซึ่งเป็น “นักเรียน ลูกเสือ นักเรียนสตรี หรือเด็กสามัญ” โดยเปิดโอกาสให้โรงเรียนต่าง ๆ ส่งรายงาน ประกาศต่าง ๆ มาลง และให้นักเรียนชายและหญิงได้ส่งเรื่องเข้ามาลงพิมพ์ในคอลัมน์**ประกวดกวี**เพื่อแลกเปลี่ยนอ่านในหมู่สมาชิกโดยมีรางวัลการประกวดเป็นเครื่องจูงใจ (คณะผู้จัดทำ, 2466: 1-2) คอลัมน์**การประกวดรางวัลประจำฉบับ**ในหนังสือพิมพ์**อัครสมัยไทยเจริญ** เป็นหนังสือพิมพ์ที่นักเรียนวชิราวุธวิทยาลัยจัดพิมพ์ขึ้นเพื่อเผยแพร่ในกลุ่มนักเรียนที่เป็นสมาชิก คอลัมน์**ตัดสินประกวดกวี**ในหนังสือพิมพ์**ประตูใหม่** อาจสันนิษฐานถึงกลุ่มผู้อ่านได้ว่าน่าจะเป็นบรรดานักเรียนและบุคลากรทางการศึกษา เนื่องจากกวีได้ระบุชื่อ ตำแหน่งหน้าที่และสังกัดโรงเรียนในตอนท้ายบทประพันธ์อย่างชัดเจน อาทิ “นายภิน เปரியุ ครูใหญ่โรงเรียนชนะสงคราม” “นายชิน สำนักโรงเรียนมหาดเล็ก” “นายวิเชียร นักเรียนมหาธาตุ” “นายเขมิ โรงเรียนชนะสงคราม” ฯลฯ

นอกจากนี้ ผู้วิจัยพบว่า ในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นช่วงที่กระทรวงธรรมการได้คัดเลือกวรรณกรรมคำสอนที่เคยพิมพ์เผยแพร่ในสมัยรัชกาลที่ 5 หรือยุคก่อนหน้ามาพิมพ์ซ้ำในรูปแบบหนังสือเล่มเล็กมีลักษณะเป็น “แบบเรียนสอนอ่านกวีนิพนธ์” โดยมีกลุ่มเป้าหมายการอ่านคือ บรรดานักเรียนและครูอาจารย์ด้วย กวีมีจุดประสงค์ในการพิมพ์เพื่อให้นักเรียน “ซื้อหาไปเล่าเรียนและได้ตั้งใจตรวจอักษรและวรรคตอนโดยกวดขัน อาจารย์จะใช้สำหรับให้นักเรียนหัดอ่านก็ได้ ให้เรียนศัพท์ก็ได้ บอกให้เขียนหรือ

เลือกใช้เป็นแบบฝึกหัดไวยากรณ์ ฝึกหัดการย่อความเรียงความในการแต่งหนังสือก็ได้ ทั้งจะได้เป็นเครื่องบำรุงความรู้ให้เจริญกว้างขวาง” (กระทรวงธรรมการ, 2454: แจ้างความกระทรวงธรรมการ) ตัวอย่างวรรณกรรมคำสอนที่ได้รับการนำมาตีพิมพ์เผยแพร่แก่กลุ่มนักเรียนและครูอาจารย์ในสมัยรัชกาลที่ 6 เช่น โลกนิติคำโคลง ปกิรีโณวาทหรือสุภาสิตสอนเด็กชาย บทดอกสร้อยสุภาสิตสำหรับโรงเรียนเด็กของพระอรรคชายาเธอ กลอนสุภาพเรื่องพ่อแม่รังแกฉันและกลอนสุภาพเรื่องหญิงไทย ฯลฯ ปราบกฏการณ์ดังกล่าว ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าน่าจะสัมพันธ์กับบริบทสังคมในสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งเกิดการเพิ่มจำนวนของโรงเรียนและนักเรียนจนทำให้แบบเรียนที่มีอยู่ไม่พอกับความต้องการ กระทรวงธรรมการจึงได้พยายามแก้ไขโดยสนับสนุนให้มีการแต่งแบบเรียนและพิมพ์แบบเรียนใหม่ ๆ การนำวรรณกรรมโบราณที่ได้รับการพิจารณาว่ามีไวยากรณ์และกลวิธีการประพันธ์ที่เหมาะสมมาพิมพ์ซ้ำ เพื่อจำหน่ายในราคาย่อมเยาและได้ออกระเบียบการในการขายแบบเรียนไว้เพื่อป้องกันการขายในราคาสูงเกินสมควรอีกด้วย (รัชดา ภูมรินทร์วรกุล, 2538: 47)

การเผยแพร่วรรณกรรมคำสอนแก่นักเรียนชายหญิงและบุคลากรภายในโรงเรียนสะท้อนให้เห็นการให้ความสำคัญกับการปลูกฝังคุณลักษณะหรือสอดแทรกอุดมการณ์ทางสังคมแก่พลเมืองรุ่นใหม่ผ่านระบบการศึกษาแผนใหม่ นอกจากนี้ การเกิดขึ้นของสิ่งพิมพ์รายคาบสำหรับกลุ่มสมาชิกที่เป็นนักเรียนยังถือเป็นพื้นที่ทางวรรณกรรมที่ทำให้ผู้สร้างผลงานมีโอกาสสลับบทบาทมาเป็นผู้อ่านและแสดงให้เห็นปฏิสัมพันธ์ทางความคิดระหว่างผู้เขียนและผู้อ่านในฐานะพลเมืองรุ่นใหม่ของสังคมไทยอีกทางหนึ่ง

3.4.5 เชื้อพระวงศ์และข้าราชการสมาชิกเมืองดุสิตธานีในสมัยรัชกาลที่ 6

ในสมัยรัชกาลที่ 6 นอกจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงดำเนินการปกครองตามแบบแผนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงริเริ่มไว้แล้ว ยังได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดการปรับเปลี่ยนเพิ่มเติม เช่น การปรับเปลี่ยนระเบียบราชการบางส่วนในกระทรวงมหาดไทยการรวมมณฑลต่าง ๆ เพื่อแบ่งการปกครองออกเป็นภาคส่วน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงตระหนักว่า พสกนิกรชาวสยามในเวลานั้นยังขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องสิทธิและหน้าที่อันเป็นรากฐานของการปกครองระบอบประชาธิปไตย พระองค์จึงทรงนำแนวคิดเรื่องระบอบประชาธิปไตยมาปฏิบัติจริง เช่น การโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเมืองจำลองดุสิตธานีเป็นที่ทดลองการปกครองแผนใหม่ เพื่อให้กลุ่มข้าราชการพลเรือน ข้าราชการบริพารและมหาดเล็กในราชสำนักรู้จักการใช้สิทธิในการปกครองตนเองก่อนขยายโอกาสไปยังพลเมืองที่มีความรู้โดยทั่วไป (มหาวชิราวุธราชบรรณาลัย, 2562) เมืองดุสิตธานีมีลักษณะผังเมืองเช่นเมืองทั่วไป คือ มีทั้งอาคารบ้านเรือน โรงพยาบาล โรงเรียน วัด สวนสาธารณะและธนาคาร พลเมืองของดุสิตธานีหรือที่เรียกว่า ทวยนาครดุสิตธานีนั้น ได้แก่ ข้า

ราชสำนัก ข้าราชการพลเรือน เสือป่าและมหาดเล็กผู้ใกล้ชิดพระองค์ ซึ่งบรรดาผู้ได้รับการสมมติเป็นทวยนาครเหล่านี้จะทำการประดับตกแต่งบ้านเรือนจำลองของตนอย่างสวยงามตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (จมีนอมรตรุณารักษ์, 2513: 56)

นอกจากนี้ ดุสิตธานียังมีการพิมพ์เผยแพร่หนังสือพิมพ์รายวันและหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ ออกจำหน่ายภายในเมือง มีกลุ่มผู้อ่านหลักคือ สมาชิกเมืองดุสิตธานีหรือทวยนาครดุสิตธานีซึ่งประกอบด้วย ข้าราชการ ข้าราชการบริพารและมหาดเล็ก อย่างไรก็ตามหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ที่ได้รับการเผยแพร่อย่างต่อเนื่องและเป็นที่ยึดใจในวงกว้างนั้นชื่อว่า “ดุสิตสมิต” ซึ่งจมีนอมรตรุณารักษ์ (แจ่มสุนทรเวช) ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิตไว้ว่า

หนังสือพิมพ์ดุสิตสมิตเป็นหนังสือพิมพ์ที่ออกเป็นรายสัปดาห์จากสำนักงาน ท่านราม ญ กรุงเทพฯ หรือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และทราบกันในวงภายในว่า ผู้ที่ร่วมบริหารงานมีนายปาณี ไกรฤกษ์ ซึ่งในเวลานั้นเป็นนายกวด หุ้มแพร ภายหลังได้เลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นเป็นนายจ่ายศ นอกนั้นมีนายรองสุจินดา (เนื่อง สาศริก) หม่อมเจ้าตุลภากร และหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ฯลฯ หนังสือพิมพ์ฉบับนี้มีพระราชนิพนธ์ของล้นเกล้าฯ เป็นแกนสำคัญ และออกติดต่อกันอยู่ตลอดไป ถึงแม้ว่าจะเสด็จไปประทับในที่แห่งอื่น นอกเขตดุสิตธานีผิดกันกับหนังสือพิมพ์รายวันอีก 2 ฉบับ จะออกจำหน่ายเฉพาะเวลาที่เสด็จประทับในเมืองดุสิตธานีเท่านั้น

(จมีนอมรตรุณารักษ์, 2513: 136)

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า มีวรรณกรรมคำสอนพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2 เรื่องที่ได้รับการคัดเลือกตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิต ได้แก่ เรื่องโคลงสุภาชิตพระราชนิพนธ์ในหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิตและโลกนิติจำแลง เรื่องโคลงสุภาชิตพระราชนิพนธ์ได้รับการพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิต ระหว่างเดือนธันวาคม พ.ศ.2461 ถึงเดือนมีนาคม พ.ศ.2463 โดยกวีทรงคัดเลือกสุภาชิตต่าง ๆ มาปรับประยุกต์ใช้เพื่อถ่ายทอดทัศนะคำสอนจำนวนทั้งหมด 66 บท สุภาชิตส่วนใหญ่มีที่มาจากพุทธศาสนาสุภาชิตซึ่งประกอบด้วยพุทธภาษิตและเถระภาษิต และสุภาชิตอื่น ๆ ซึ่งมีที่มาจากวรรณกรรมโบราณและมีที่มาจากสุภาชิตนานาชาติ ส่วนเรื่องโลกนิติจำแลงมีรูปแบบการประพันธ์เป็นโคลงสี่สุภาพจำนวน 212 บทโดยมีหมายเลขกำกับทุกบท พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ลงพิมพ์วรรณกรรมเรื่องดังกล่าวเป็นตอน ๆ ในหนังสือดุสิตสมิตตั้งแต่ฉบับที่ 80 – 113 ระหว่างพ.ศ. 2462 – 2463 พิมพ์ฉบับละ 8 -12 บท บางฉบับก็เว้นไปไม่ได้ทรงนำมาลงพิมพ์ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2504 กรมศิลปากรได้รวบรวมพระราชนิพนธ์โลกนิติจำแลงมาพิมพ์รวมเล่ม เพื่อเป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางชุ่ม สร้อยพิสุทธิ์ และนางบรรยง มาวิน ให้ชื่อว่า “โคลงโลกนิติจำแลง” โดยกรมศิลปากรเติมคำ “โคลง” เข้าข้างหน้าชื่อเดิมทำให้มีการเรียกตัวบทเรื่องดังกล่าวว่า “โคลงโลกนิติจำแลง” มาจวบปัจจุบัน (ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต, 2557: 56)

การพิมพ์เผยแพร่โคลงสุภาพพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และโคลงโลกนิติจำแลงในหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิต ทำให้สันนิษฐานได้ว่า กลุ่มเป้าหมายการสอนหลักของโคลงสุภาพพระราชนิพนธ์ทั้งสองเรื่องน่าจะเป็นกลุ่มทวยนาครดุสิตธานีหรือพลเมืองในเมืองจำลองประชาธิปไตยเป็นหลัก บุคคลในกลุ่มทวยนาครดุสิตธานีประกอบด้วย บรรดามหาดเล็กรับใช้ใกล้ชิดซึ่งมีทั้งที่เป็นเชื้อพระวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้า ข้าราชการพลเรือนและข้าราชการบริพารใกล้ชิดที่เป็นสมาชิกของเมืองทดลองระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย โดยในระยะเริ่มแรก มีข้าราชการในพระราชสำนักเป็นทวยนาครรุ่นแรกของดุสิตธานี มีประมาณ 200 คนและเป็นชายทั้งสิ้น จากการพิจารณาบัญชีสำมะโนครัวทวยนาครในอำเภอต่าง ๆ ของเมืองดุสิตธานี พบว่ามีเจ้าของอาคารบ้านเรือนในพื้นที่การปกครองของเมืองจำลองทั้งหมด 6 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเขาหลวงและอำเภอบางไทรจำนวน 38 คน อำเภอบึงพระรามมีจำนวน 4 คน อำเภอดุสิตมีจำนวน 19 คน อำเภอปากน้ำ 6 คนและอำเภอดอนพระรามจำนวน 13 คน (จมีนอมรตรุณารักษ์, 2513: 9-13) นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มข้าราชการและมหาดเล็กคนอื่น ๆ อาทิ นายรองเสนห์ (อัน บุนนาค) พระยานิรุทธเทวา (พื้น พึ่งบุญ) หม่อมเจ้าชัชวลิต พระยาบุรุษรัตน (นพ ไกรฤกษ์) นายจ่าง (เอี่ยม นิลวัชระ) นายประยงค์ ภมรมนตรี นายศุภร สัตยยุคต์ ขุนภูษาสอาด (นุ่ม โกมารักษ์) ฯลฯ (จมีนอมรตรุณารักษ์, 2513: 14-21) ทั้งนี้ เมื่อวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2462 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการประชุมเลือกเซษฐบุรุษและนคราภิบาลเพื่อทำหน้าที่ในฝ่ายรัฐบาลของเมืองจำลองดุสิตธานี พระองค์จึงโปรดเกล้าฯ ให้จัดทำบัญชีบันทึกรายชื่อนาครผู้ที่ได้มาเลือกนคราภิบาล บัญชีรายชื่อนาครที่มีผู้แทนมาประชุมและลงคะแนนตลอดจนบัญชีผู้ที่มีได้มาประชุมและไม่มีผู้แทนมา โดยลำดับอักษรจากชื่อนามสกุลตามอักษรานุกรม จากบัญชีดังกล่าวพบว่ามีจำนวนนาครในเมืองดุสิตธานีทั้งหมด 198 คน (จมีนอมรตรุณารักษ์, 2513: 82-91)

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่า หนังสือพิมพ์ดุสิตสมิตบางส่วนยังส่งไปขายที่ห้องบิลเลียดโฮเต็ล เมโทรโพล และเงินกำไรทั้งหมดนำส่งเหรียญกราชนาวิสมาคม ทำให้สันนิษฐานว่าอาจมีกลุ่มผู้อ่านอื่น ๆ ที่นอกเหนือไปจากสมาชิกทวยนาครดุสิตธานีซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายการสอนหลัก เช่น ชาวไทยและชาวต่างประเทศที่อยู่ภายนอกเขตการปกครองของดุสิตธานีอีกด้วย

ความเจริญก้าวหน้าของระบบการพิมพ์ การจัดตั้งโรงพิมพ์และสำนักพิมพ์อย่างแพร่หลายในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา มีผลทำให้จำนวนตัวบทวรรณกรรมคำสอนกลุ่มนี้มีมากอย่างเห็นได้ชัด ทั้งยังทำให้กลุ่มเป้าหมายการสอนของวรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 มีมากขึ้นตามไปด้วย นอกจากกลุ่มเป้าหมายการสอนที่เป็นบุคคลทั่วไปแล้ว วรรณกรรมคำสอนบางเรื่องยังสร้างขึ้นเพื่อปลูกฝังคำสอนแก่กลุ่มเป้าหมายเฉพาะยุคสมัยโดยสัมพันธ์กับกิจกรรมทางปัญญา พระบรมราชาบายด้านการศึกษาและกิจกรรมทางการเมืองการปกครองในรัชสมัย เช่น

กลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการกลุ่มสมาชิกหอพระสมุดวชิรญาณ เชื้อพระวงศ์และข้าราชการบริหารสมาชิกเมืองดุสิตธานีในสมัยรัชกาลที่ 6, กลุ่มพ่อแม่ผู้ปกครองและผู้อบรมเลี้ยงดูเด็ก, กลุ่มนักเรียนชายหญิงและบุคลากรทางการศึกษา ฯลฯ อนึ่ง ในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา กลุ่มคนไทยที่ได้ไปศึกษาต่างประเทศตั้งแต่ต้นรัชกาลที่ 5 เริ่มกลับเข้ามารับราชการทำงานในกระทรวงต่าง ๆ มากขึ้น วรรณกรรมคำสอนบางเรื่องในสมัยรัชกาลที่ 6 จึงระบุถึงกลุ่มคนที่กวีต้องการส่งสารคือ กลุ่มคนรุ่นใหม่ในรัชสมัยอีกด้วย เช่น **เรื่องโคลงโลกนิติจำแลง โคลงสุภาษิตพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิต**

จากการศึกษาวรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475 ในฐานะกลุ่มข้อมูลที่แสดงให้เห็นวัฒนธรรมการสอนในยุคสยามสมัยใหม่ ผู้วิจัยพบว่า การสร้างและการเผยแพร่ตัวบทในช่วงเวลาดังกล่าวมีการ “ปรับเปลี่ยน” “ขยายขยาย” และ “กำหนดใหม่” ทำให้มีลักษณะแตกต่างไปจากวัฒนธรรมการสอนในยุคจารีตอย่างเห็นได้ชัด

นอกจากลักษณะบางประการที่สืบทอดตามขนบเดิมแล้ว การสร้างตัวบทวรรณกรรมคำสอนหลังรับอิทธิพลตะวันตกมีลักษณะที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ กวีได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบและเนื้อหาให้เหมาะกับยุคสมัยและบริบทการพิมพ์ ในด้านรูปแบบการประพันธ์ มีการแบ่งหมวดหมู่คำสอนโดยกำหนดหัวเรื่องแสดงไว้ตอนต้นก่อนแต่งคำประพันธ์ประกอบ คำประพันธ์แต่ละชนิดที่กวีเลือกใช้จึงมีบทบาทช่วยขยายความหัวเรื่องให้ชัดเจนขึ้นหรือตีความเป็นแนวคิดคำสอนที่แตกต่างไปจากเดิม มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบจากเรื่องยาวมาเป็นบทร้อยกรองขนาดสั้นที่มุ่งเน้นวัตถุประสงค์การนำไปใช้มากขึ้น เช่น การนำไปพิมพ์ลงในคอลัมน์ของหนังสือพิมพ์ซึ่งจำกัดพื้นที่การตีพิมพ์และการนำไปใช้แต่งประกอบงานเขียนที่เป็นเรื่องเล่าร้อยแก้วเพื่อสรุปคำสอนให้ชัดเจนขึ้น ในด้านเนื้อหาคำสอน ผู้วิจัยพบว่าแหล่งที่มาของคำสอนมีหลากหลายขึ้น กวีนำคำสอนจากแหล่งที่มาต่าง ๆ มาปรับเปลี่ยนและนำเสนอใหม่เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่คนในยุคสมัย เช่น การนำวรรณกรรมยุคก่อนหน้ามาแต่งใหม่หรือนำมาตีความใหม่ การนำคำสอนจากพุทธศาสนาสุภาษิตมาตีความใหม่ การแปลและขยายความคำสอนจากสุภาษิตและวรรณกรรมของตะวันตก

สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา มีการขยายกลุ่มผู้สร้างงานไปยังข้าราชการซึ่งมีบทบาทหน้าที่เกี่ยวกับการบริหารราชการแผ่นดินและการจัดการศึกษาในยุคสมัย ข้าราชการส่วนหนึ่งเป็นกลุ่มผู้มีส่วนบทบาททางการปกครองและการบริหารราชการแผ่นดินแบบสมัยใหม่ เช่น กลุ่มผู้นำคณะสยามหนุ่ม (Young Siam Society) ในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพระเจ้าน้องยาเธอและข้าราชการหนุ่มที่จบการศึกษามาจากต่างประเทศ นอกจากนี้ การวางรากฐานทางการศึกษาและขยายโอกาสทางการศึกษาทำให้กลุ่มผู้สร้างงานวรรณกรรมคำสอนในช่วงเวลาดังกล่าวไม่ได้จำกัดอยู่ภายในราชสำนัก

เท่านั้น แต่ขยายกลุ่มผู้สร้างงานไปยังบุคคลทั่วไปด้วย เช่น กลุ่มนักเรียนและครูอาจารย์ที่แต่งวรรณกรรมคำสอนเผยแพร่ทั้งในรูปแบบคอลัมน์ในหนังสือพิมพ์ กลุ่มสตรีที่มีบทบาทในการจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์และสร้างสรรค์ผลงานในวัฒนธรรมการพิมพ์ ฯลฯ ปัจจัยทางสังคมที่ส่งผลกระทบต่อผู้สร้างงานดังกล่าวมานี้ ยังทำให้มีการกำหนดกลุ่มเป้าหมายการสอนเฉพาะสมัยและเกิดกลุ่มผู้อ่านใหม่ขึ้นในสังคมด้วยเช่นกัน ตัวอย่างเช่น ผู้อ่านที่เป็นสมาชิกประจำสิ่งพิมพ์รายคาบ พ่อแม่และครูหรือผู้ทำหน้าที่ดูแลเด็ก นักเรียนและบุคลากรในโรงเรียน ฯลฯ

นอกจากนี้ ระบบการพิมพ์ที่เจริญก้าวหน้าเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้วรรณกรรมคำสอนหลังรับอิทธิพลตะวันตกได้รับการเผยแพร่ในวงกว้าง ความรู้และคำสอนในช่วงหลังรับอิทธิพลตะวันตกได้เคลื่อนที่จากราชสำนักและศาสนสถานมาอยู่ในสื่อสิ่งพิมพ์ ตัวบทวรรณกรรมส่วนใหญ่ได้รับการเผยแพร่ในรูปแบบหนังสือเล่มเล็กและคอลัมน์ประจำในสิ่งพิมพ์รายคาบ ส่วนวรรณกรรมคำสอนบางเรื่อง เช่น เรื่อง**อศปกรณัม** ซึ่งแต่เดิมได้รับการบันทึกในสมุดไทยก่อนเผยแพร่เป็นงานทัศนศิลป์แบบสมัยใหม่ ก็ทำให้เห็นการขยายพื้นที่การเผยแพร่จากตัวบทซึ่งแปลจากตะวันตกสู่การจัดแสดงผ้าปักภาพเรื่องและภาพ**โคลงสุภาษิตอศปกรณัม**ซึ่งผสมผสานลายปักและเทคนิคการปักของตะวันตกในงานพระเมรุ ท้องสนามหลวง ร.ศ.108 ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า วิทยาการความรู้จากตะวันตกเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการเผยแพร่วรรณกรรมคำสอน ทำให้มีรูปแบบที่หลากหลายและเข้าถึงสาธารณชนมากขึ้นด้วย

การศึกษาในบทที่ 3 นี้แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมคำสอนในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ในแง่ที่สังคมยุคสยามสมัยใหม่มีบทบาทสำคัญต่อการสร้างและการเผยแพร่ตัวบทวรรณกรรมหลังรับอิทธิพลตะวันตก ทำให้วัฒนธรรมการสอนในตัวบทเปลี่ยนแปลงไปจากสมัยจารีตอย่างเห็นได้ชัด ทั้งนี้ เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างบริบทสังคมกับการถ่ายทอดเนื้อหาคำสอนเพื่อพัฒนาคุณภาพของพลเมืองในสมัยรัชกาลที่ 5 และสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 เป็นลำดับถัดไป

บทที่ 4

วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองยุคหัวเลี้ยวสู่ความทันสมัย: แนวคิดและบริบทสังคมสมัยรัชกาลที่ 5

ในสมัยรัชกาลที่ 5 การดำเนินการปฏิรูปด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจและสังคมเพื่อนำบ้านเมืองสู่ความทันสมัยปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น ปัจจัยส่วนหนึ่งมาจากการเจริญพระราชไมตรีกับต่างชาติและการวางแนวทางพัฒนาประเทศมาตั้งแต่รัชกาลก่อนหน้า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ภายในบ้านเมืองให้มีความเจริญก้าวหน้าต่อเนื่องจากรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งในด้านการปรับเปลี่ยนระบบการบริหารราชการแผ่นดิน การเริ่มปรับเปลี่ยนวิถีคิดและมุมมองเกี่ยวกับสตรี รวมถึงการจัดการศึกษาแก่ทวยราษฎร์ เพื่อความมั่นคงของพระราชอาณาจักร (ชัย เรื่องศิลป์, 2545: 167-192)

บริบทสังคมสมัยรัชกาลที่ 5 มีผลต่องานวรรณกรรมประเภทต่าง ๆ ในยุคสมัยซึ่งมีการนำเนื้อหาวรรณกรรมโบราณมาแต่งใหม่ ตลอดจนมีการผสมผสานลักษณะของขนบเดิมเข้ากับลักษณะที่สร้างสรรค์ใหม่ เช่น วรรณกรรมกาพย์ที่เริ่มให้ความสำคัญกับบทเจรจาหรือบทพูดของตัวละครตามลักษณะตะวันตก ซึ่งต่างไปจากขนบเจรจาของโบราณ (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2553: 266-271) วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติซึ่งมีลักษณะเด่นด้านการนำเสนอแนวคิดและภาพพระมหากษัตริย์ที่มีสิ่งคู่บุญญาบารมีทั้งแบบจารีตและแบบใหม่ (ศักดิ์ชัย ตระกูลงามเลิศ, 2557: 144-150) นอกจากนี้ สมัยรัชกาลที่ 5 ยังเป็นยุคที่มีวรรณกรรมประเภทใหม่เกิดขึ้นจากอิทธิพลตะวันตก ได้แก่ วรรณกรรมร้อยแก้วแนวใหม่ วรรณกรรมประเภท “เยอแนล” ฯลฯ ปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยมีความเห็นว่าวรรณกรรมไทยที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 นับได้ว่าเป็นวรรณกรรมยุคหัวเลี้ยวสู่ความทันสมัย เพราะเป็นช่วงยุคในประวัติศาสตร์วรรณกรรมที่เห็นได้ชัดว่า กวีนำความคิดและแบบแผนการประพันธ์ของตะวันตกมาปรับใช้กับรูปแบบและเนื้อหาวรรณกรรมไทยเพื่อให้เข้ากับยุคสมัย

บริบทสังคมและบริบทวรรณกรรมดังกล่าวมีอิทธิพลต่องานวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 5 เช่นเดียวกัน จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า แนวคิดคำสอนในวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองยุคหัวเลี้ยวสู่ความทันสมัย มีความสอดคล้องกับบริบททางการเมืองการปกครองและการปรับปรุงบ้านเมืองแบบสมัยใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 ในบทนี้ ผู้วิจัยจึงนำเสนอผลการศึกษารื่องความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 5 กับบริบทสังคม ซึ่งแสดงให้เห็นลักษณะแนวคิดคำสอนแบบสมัยใหม่ที่ปรับเปลี่ยนไปตามบริบทตามลำดับหัวข้อ ดังนี้

4.1 แนวคิดคำสอนกับการสร้างข้าราชการ: การพัฒนาข้าราชการเพื่อรองรับระบบบริหารราชการแผ่นดินแบบใหม่

4.2 แนวคิดคำสอนกับการสร้างสตรี: การอบรมแม่เรือนเพื่อปรับตัวในวิถีสังคมสมัยใหม่

4.3 แนวคิดคำสอนกับการสร้างเด็ก: การบริหารเด็กเพื่อรับมือกับปัญหาสังคมในยุคสยามสมัยใหม่

4.1 แนวคิดคำสอนกับการสร้างข้าราชการ: การพัฒนาข้าราชการเพื่อรองรับระบบบริหารราชการแผ่นดินแบบใหม่

ในช่วงก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ระบบบริหารราชการของสยามประสบปัญหาการขาดเสถียรภาพการปกครอง ดังปรากฏให้เห็นจากการกบฏของหัวเมือง เช่น กบฏเจ้าอนุวงศ์แห่งเมืองเวียงจันทน์ เมื่อ พ.ศ.2368 การเสียดินแดนหัวเมืองและเมืองประเทศราชต่าง ๆ ตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 4 ตลอดจนการที่ขุนนางข้าราชการแสวงหาอำนาจและผลประโยชน์จากการใช้ตำแหน่งหน้าที่ตามระบบศักดินาแบบเก่า (ศุภการ สิริไพศาล, 2553: 230) ครั้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศจากระบบราชการแบบเก่าเป็นระบบราชการแบบตะวันตกซึ่งมีการวางรากฐานระเบียบการปฏิบัติราชการและแบ่งโครงสร้างหน่วยงานราชการเป็นหน่วยงานย่อย (กรมศิลปากร, 2561: 41-42) ในกระบวนการปฏิรูประบบราชการทั่วพระราชอาณาจักนั้น รัฐจำเป็นต้องเริ่มจัดระเบียบการบริหารราชการส่วนกลางให้เป็นระบบที่มั่นคงและมีระเบียบปฏิบัติที่ดีเพื่อแก้ไขปัญหาทางการเมืองการปกครองและแสดงให้เห็นการเปิดรับวัฒนธรรมทางความคิดสมัยใหม่เพื่อปรับปรุงประเทศ การสร้างข้าราชการรุ่นใหม่ให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์จึงถือเป็นปัจจัยสำคัญของการดำเนินการดังกล่าว เนื่องจาก “ข้าราชการ” ในสมัยรัชกาลที่ 5 ถือเป็นบุคคลกลุ่มใหญ่ ที่เป็นกลไกสำคัญของบ้านเมืองทั้งทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม (วิชญา วีระเกียรติสุนทร, 2555: 59-64)

บริบทสังคมดังกล่าวสอดคล้องกับกลุ่มข้อมูลส่วนใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งผู้วิจัยพบว่า วรรณกรรมคำสอนข้าราชการนับเป็นกลุ่มงานที่มีจำนวนมากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับวรรณกรรมคำสอนกลุ่มอื่น ๆ การนำเสนอแนวคิดคำสอนข้าราชการในวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 5 จึงน่าจะเป็นการวางระเบียบปฏิบัติที่ดีให้แก่ข้าราชการเพื่อสอดคล้องกับการปรับเปลี่ยนระบบบริหารราชการภายใต้นโยบายการปฏิรูปบ้านเมืองให้ทันสมัย ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

4.1.1 การกำหนดคุณสมบัติของข้าราชการในรัฐสมัยใหม่

ข้าราชการในอดีตแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ กลุ่มข้าราชการชั้นผู้น้อยซึ่งหมายถึงกลุ่มคนที่ใช้แรงงานเป็นหลัก มีหน้าที่ปฏิบัติงานทุกประเภทที่ผู้บังคับบัญชามอบหมาย และ กลุ่มขุนนางซึ่งหมายถึง บุคคลที่มีตำแหน่งหน้าที่บังคับบัญชาในด้านฝ่ายทหารและพลเรือนและได้รับพระราชทาน

บรรดาศักดิ์ หน้าที่โดยรวมของข้าราชการในสังคมก่อนการปรับเปลี่ยนระบบบริหารราชการแผ่นดิน คือ การช่วยพระมหากษัตริย์ปกครองอาณาจักรและรับใช้การงานของพระมหากษัตริย์ซึ่งถือเป็นมูลนายสูงสุด (ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 3, 2478: 18)

ส่วนข้าราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น หมายถึง กลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ เชื้อพระวงศ์ผู้ปฏิบัติหน้าที่ราชการ บรรดาข้าราชการทุกระดับและบุตรหลานข้าราชการซึ่งเป็นนักเรียนกลุ่มแรกที่ได้รับการศึกษาตามระบบใหม่เพื่อเข้ารับราชการในเวลาต่อมา (ศุภการ สิริไพศาล, 2553: 228) ในช่วงเวลาดังกล่าว มีการนิยามข้าราชการไว้ว่า เป็นบุคคลสำคัญซึ่งพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงเลือกสรรยกย่องให้เป็นผู้ช่วยทำราชการและทำงานแทนพระองค์เพื่อรับใช้แผ่นดิน

ในบริบทการปรับปรุงระบบราชการแบบใหม่สมัยรัชกาลที่ 5 คุณสมบัติของข้าราชการบางประการยังคงสืบทอดมาจากคุณสมบัติของข้าราชการที่ดีตามอุดมคติเดิม โดยเฉพาะการปฏิบัติหน้าที่ราชการด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและจงรักภักดี เนื่องจากคุณสมบัติดังกล่าวถือเป็นคุณสมบัติที่สังคมไทยทุกยุคสมัยคาดหวังจากผู้ปฏิบัติหน้าที่ราชการ เนื่องจากข้าราชการที่ยึดมั่นในสิ่งที่ถูกต้องไม่คดโกงและมีความโปร่งใสในการทำงานราชการย่อมได้รับความไว้วางใจในการปฏิบัติงานในฐานะผู้ทำหน้าที่ต่างพระเนตรพระกรรณ แนวคิดคำสอนดังกล่าวปรากฏอยู่ในวรรณกรรมคำสอนข้าราชการสมัยรัชกาลที่ 5 แทบทุกเรื่อง ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า การเสนอแนวคิดคำสอนให้ข้าราชการปฏิบัติหน้าที่ราชการด้วยความซื่อสัตย์และจงรักภักดีน่าจะสัมพันธ์กับบริบทสังคมเฉพาะสมัย โดยเฉพาะการดำเนินการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางในสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อความเป็นเอกภาพทางการเมืองการปกครอง และส่งเสริมให้ระบบราชการแบบใหม่ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ การกล่อมเกลาวัฒนธรรมทางความคิดของกลุ่มข้าราชการให้มีความจงรักภักดีและเห็นความสำคัญของการเป็นข้าแผ่นดินในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ย่อมทำให้เสถียรภาพในการปกครองมีความมั่นคงขึ้น ภายหลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มมีอำนาจในการปกครองบ้านเมืองอย่างสมบูรณ์ตามพระราชประเพณี

4.1.1.1 การเห็นความสำคัญของการศึกษาและวิชาความรู้แบบสมัยใหม่

ในสมัยรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มนำวิธีการจัดการศึกษาระบบโรงเรียนแบบตะวันตกเข้ามาใช้ในพระบรมมหาราชวัง โดยจุดมุ่งหมายประการสำคัญคือ การผลิตคนเข้ารับราชการ เนื่องจากสยามประสบปัญหาขาดแคลนข้าราชการทุกระดับชั้น ตั้งแต่เสนาบดีที่มีความสามารถลงมาถึงเสมียน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546: 47) ปัญหาดังกล่าวเป็นเพราะในช่วงต้นสมัยรัชกาลที่ 5 มีราษฎรเพิ่มมากขึ้นก็อปกับเริ่มมีการดำเนินการปฏิรูประบบราชการตามแบบแผนตะวันตกและต้องการบุคคลที่มีความรู้ความสามารถเหมาะสมกับตำแหน่งงาน

เข้ามาทำงานมากขึ้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2547: 47-59) นอกจากนี้ สังคมขณะนั้นเป็นช่วงเวลาแห่งการเปิดรับวิทยาการความรู้เพื่อนำมาพัฒนาปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัยมากขึ้น ข้าราชการในฐานะผู้ประสานงานระหว่างรัฐกับราษฎรจึงจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนด้านการศึกษาและการมีความรู้ที่เหมาะสมกับตำแหน่งงานและบริบทสังคมแบบสมัยใหม่

การสอนข้าราชการให้เห็นความสำคัญของความรู้และการศึกษาพบในวรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 หลายเรื่อง เช่น **โคลงสุภาพิตเจ้านาย สุภาพิตพระร่วงกลอนลิลิต โคลงภาษิตพระร่วง โคลงอุภัยพากย์ โคลงพิพิธพากย์ สุภาษิตสอนผู้เป็นข้าราชการ เรื่องสุภาพิตสอนหนุ่ม ๆ** ฯลฯ แม้จะมีสาระคำสอนเกี่ยวกับการเห็นความสำคัญของความรู้และการศึกษาคล้ายคลึงกับแนวคิดคำสอนในวรรณกรรมยุคก่อนหน้า แต่ผู้วิจัยพบว่า แนวคิดคำสอนเรื่องคุณค่าของการศึกษาในวรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์มุมมองเกี่ยวกับการศึกษาที่แตกต่างไปจากอดีตอยู่ด้วย ตัวอย่างเช่น

<u>โคลงโลกนิติ</u>		<u>โคลงสุภาพิตเจ้านาย</u>	
85 แม้นมีความรู้ตั้ง	สี่พัพัญญ	220 ผู้มีชาติเลี้ยง	กุลวงษ์
ฉิบมีคนชู	ท่อนขึ้น	ประมาทจิตรคิดทง	เชื่อน้ำ
หัวแหวนค่าเมืองตรู	ตาโลก	ไปเพียรกลับพาพงษ์	ตนเสื่อม สูญแธ
ทองบ่องรับพื้น	ท่อนแก้วมีศรี	นานหนอยค้อยตักข้า	หมดเชื่อมี่ชุม ฯ
	(กรมศิลปากร, 2561: 68)	221 ขนใดมีชาติข้า	เลวทราม
		เพียรอุส่าห์พยายาม	หมั่นหมั่น
		อยู่บดอยู่ฝนความ	รู้แก่เกินแธ
		กลับยศใหญ่ยิ่งขึ้น	เช่นเชื้อผู้ดี ฯ
			(หอพระสมุดวชิรญาณ, 2463: 73)
		<u>โคลงพิพิธพากย์</u>	
		ผู้หวังตนว่าเชื้อ ชาติสกุล	เนิ่นช้า
		ยศศักดิ์คงเนื่องหนุน	คิดหยิ่ง นิยมแธ
		ไปแสวงวิทยาคุณ	พวกพ้องปองฉิน
		ครั้นยากเชิญชายหน้า	(กรมศิลปากร, 2496: 84)

จากเรื่อง **โคลงโลกนิติ** วรรณกรรมคำสอนสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น กวีมีความเห็นว่าการศึกษาและความรู้มีประโยชน์สำคัญที่จะช่วยยกระดับสถานภาพของบุคคลได้ แต่การมี “คนชู” หรือการอุปถัมภ์ของผู้ใหญ่ในระบบเครือญาติและระบบศักดินาต่างหากที่จะช่วยให้บุคคลที่มี “ความรู้”

ตั้งสัพพัญญู” เจริญก้าวหน้าในชีวิต ดังเช่น “แก้วหัวแหวน” แม้จะเป็นอัญมณีที่มีมูลค่า แต่หากมิได้ประกอบเป็น “แหวน” ที่มีเรือนทองรองรับ “แก้วหัวแหวน” นั้นก็มิอาจโดดเด่นสวยงามขึ้นได้

ขณะที่โคลงสุภาษิตสมัยรัชกาลที่ 5 คือ เรื่อง **โคลงสุภาษิตเจ้านาย** และเรื่อง **โคลงพิพิธพากย์** กวีมีความเห็นและนำเสนอแนวคิดคำสอนที่แตกต่างไปจากเดิม ในเรื่อง **โคลงสุภาษิตเจ้านาย** พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโหม่นน้ำใจผู้อ่านให้เห็นว่า ความรู้ความสามารถของแต่ละบุคคลเป็นเครื่องมือสำคัญในการยกระดับสถานภาพของตนเองให้ “ยศใหญ่ยิ่งขึ้น เช่น เชื้อผู้ดี” และ “พาพงษ์” หรือตระกูลของตนให้เจริญก้าวหน้าได้ พระองค์ทรงเปรียบเทียบให้เห็นว่า ผู้ที่เกิดในตระกูลสูงหากไม่มีความขยันหมั่นเพียรในการเรียน ชื่อเสียงวงศ์ตระกูลที่เคยสั่งสมมาก็ย่อมเสื่อมลงไปในอนาคต เช่นเดียวกับทัศนคติของกวีใน **โคลงพิพิธพากย์** ซึ่งนำเสนอไว้ว่า ผู้ที่ไม่ขวนขวายเรียนรู้อะไรต่าง ๆ และหวังว่า “เชื้อชาติสกุล” และ “ยศศักดิ์” จะช่วยสนับสนุนให้ตนเองเจริญก้าวหน้าได้ นั้น เป็นวิธีคิดที่ไม่ถูกต้อง หากตนเอง “ยากเข็ญ” ในภายภาคหน้าก็อาจ “ขายหน้า” และได้รับคำนิินทากล่าวร้ายได้ ส่วนผู้เกิดในตระกูลที่ด้อยกว่า หากตั้งใจศึกษาเล่าเรียนจนมีความรู้ความสามารถก็อาจพัฒนาตนจนเจริญก้าวหน้าทัดเทียมผู้มีตระกูลสูงได้ ดังนั้น ในทัศนะของกวี ความเจริญก้าวหน้าในชีวิตจึงมิได้มีปัจจัยมาจากการมี “ชาติเลี้ยง” หรือการมีผู้อุปถัมภ์ในตระกูลเท่านั้น

คำสอนดังกล่าวสัมพันธ์กับโลกทัศน์เกี่ยวกับการรับราชการที่เริ่มเปลี่ยนแปลงไปในสมัยรัชกาลที่ 5 กล่าวคือ ชนชั้นผู้นำเริ่มคำนึงถึงความเสมอภาคของบุคคลที่จะเข้ารับราชการกอบปรกับในระยะเตรียมปรับปรุงระบบราชการแบบใหม่ ตำแหน่งงานในระบบราชการเริ่มมีมากขึ้น ความรู้ความสามารถของบุคคลจึงได้รับการนำมาใช้เป็นเกณฑ์สำคัญในการคัดเลือกผู้ที่เหมาะสมกับตำแหน่งงานมากที่สุด (บุญวัฒน์ วิสกุล, 2519: 9-11)

นอกจากการปลูกฝังแนวคิดคำสอนให้ข้าราชการเห็นคุณค่าของการศึกษาเล่าเรียนวิชาทั่วไปที่อาจเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองในอนาคตแล้ว กวียังคาดหวังให้กลุ่มข้าราชการเห็นความสำคัญของการศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งส่วนใหญ่เป็นโรงเรียนสำหรับราชินิกุลหรือบุตรหลานข้าราชการและการเรียนรู้อื่นๆ เฉพาะทาง ตัวอย่างเช่น **โคลงภาษิตพระร่วง** กวีสนับสนุนให้กุลบุตรที่จะเข้ารับราชการซึ่งมี “อายุลำดับชั้น ชอบใช้เชิงเรียน” กล่าวคือให้เข้าศึกษาในโรงเรียนตั้งแต่อายุ 7 ปีไปจนถึงอายุ 17 ปี หลังจากนั้นถึงจะกล่าวได้ว่า “วิทยาศึกษาเสร็จ สมกิตต์นาพอ” และประกอบอาชีพการงานต่อไป (วชิรญาณเล่ม 5/24, 2556: 515) ในเรื่อง **โคลงภาษิตพระร่วง** กวีได้สอนให้คนในสังคมตระหนักถึงความสำคัญของการฝึกฝนวิชาด้านต่าง ๆ ให้เป็นผู้เชี่ยวชาญ เพราะการมีไหวพริบและความชำนาญในเรื่องต่าง ๆ นั้นเป็นทักษะที่สำคัญกว่าการเรียนรู้และความสามารถพื้นฐาน (วชิรญาณเล่ม 6/24, 2556: 102) ส่วนใน **โคลงพิพิธพากย์** หัวข้อเรื่องความชอบ กวีได้เสนอว่า การศึกษา

ความรู้นั้น ไม่จำเป็นต้องเป็นผู้มีความรู้กว้างขวาง แม้ศึกษาจนมีความรู้จริงเพียงประการเดียวก็อาจประสบความสำเร็จ ได้รับการยกย่องเป็นผู้ชำนาญ “เป็นหนึ่ง” ได้เช่นกัน (กรมศิลปากร, 2496: 56) ใน**โคลงสุภาพิตติคปกรณัม** จากนิทานเรื่องที่ 137 เรื่องห่านกับเป็ด กวีก็ได้สรุปคำสอนไว้ว่า “ความรู้รู้ให้จริงถึงสิ่งเดียว แต่ให้เชี่ยวชาญเกิดคงเกิดผล” ซึ่งเป็นแนวคิดเดียวกับบทกลอนในหนังสือ**นิตินิสารสาธก** ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) หนังสืออ่านเพิ่มเติมต่อเนื่องกับหนังสือชุดมุลบทบรรพกิจ แบบเรียนภาษาไทยเบื้องต้นซึ่งใช้ในโรงเรียนหลวงสมัยรัชกาลที่ 5 สรุปได้ว่า กวีปลุกฝังให้คนขยันศึกษาหาความรู้ และนำความรู้นั้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด แม้มีความรู้ไม่กว้างขวาง แต่หากรู้และเชี่ยวชาญในเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็ย่อมสร้างประโยชน์ได้ (พระยาศรีสุนทรโวหาร, 2504: 83)

ผู้วิจัยพบว่า วรรณกรรมคำสอนบางเรื่องมีเนื้อหาสาระบุวิชาเฉพาะด้านที่สอดคล้องกับตำแหน่งราชการและหลักสูตรการเรียนการสอนเพื่อสร้างข้าราชการในขณะนั้น เช่น โคลงสุภาพิตติคปกรณัมในหนังสือวชิรญาณวิเศษประกอบด้วย**โคลงสุภาพิตติคเจ้านาย โคลงอุภัยพากย์**และ**โคลงพิพิธพากย์** ซึ่งมีจุดประสงค์การเผยแพร่ในกลุ่มข้าราชการสมาชิกหอพระสมุดวชิรญาณพบว่า มีคำสอนให้ข้าราชการแสวงหาความรู้โดยเฉพาะวิชาการอ่านเขียน (สมัยรัชกาลที่ 5 เรียกว่า “วิชาหนังสือ”) เพื่อเป็นโอกาสในการเข้ารับราชการ (หอพระสมุดวชิรญาณ, 2463: 73,78) การสอนให้เห็นความสำคัญของวิชา “เลข” ซึ่งเป็นวิชาที่เริ่มมีตั้งแต่ในหลักสูตรชั้นมูลศึกษาหรือการเล่าเรียนขั้นต้นในสมัยรัชกาลที่ 5 และวิชาที่เกิดขึ้นใหม่ เช่น วิชาวิทยาศาสตร์หรือวิชา “แพทย์” (หอพระสมุดวชิรญาณ, 2463: 75-78) **ดอกส้อยสุภาพิตติคเรื่องนัก** เผยแพร่ครั้งแรกในหนังสือวชิรญาณ เล่ม 7 ตอนที่ 25-30 พิมพ์เมื่อ ร.ศ. 115 มีการสอนให้นักเรียนซึ่งน่าจะหมายถึงบุตรหลานข้าราชการที่มีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียน เห็นความสำคัญของการอ่านออกเขียนได้ รู้จักหลักไวยากรณ์ เครื่องหมายวรรคตอนและการสะกดตัวลายมือ รวมถึงวิชาคำนวณ (วชิรญาณเล่ม 7/24, 2556: 184) วิชาเหล่านี้ปรากฏอยู่ทั้งในหลักสูตรชั้นมูลศึกษาการเล่าเรียนขั้นต้นหรือ Educational Series เช่น “มีวิธีหนังสือไทย ๑ สอนอ่าน ๑ สอนเขียน ๑ สอนคำนวณเลข ๑ สอนวาดรูป ๑ พยากรณ์ในภาษาไทย ๑ [...] แลบุรพบทธรรมจริยา ๑ เปน ๑๐ เรื่องสำหรับการเล่าเรียนขั้นต้น เปนภาษาไทยที่อย่างง่าย” (รชดาภิเชก, 2551: 4-5) นอกจากนี้ ในเรื่อง**โคลงพิพิธพากย์** กวีนำเสนอแนวคิดคำสอนเกี่ยวกับความรู้ที่กวีเห็นว่าข้าราชการในยุคสมัยควรต้องเรียน เนื่องจากเป็นความรู้สมัยใหม่ที่จำเป็นกับวิชาชีพ ดังความว่า

จักแสดงความเชื่อแท้	ตามประภทปัญญาแล
แจกด้วยวิทยา (Sciences)	
วิชาเลขหนึ่งอ้าง	สาการตำรับข้าง
ส่วนได้แลเห็นฯ	

แปรธาตุเป็นหนึ่งไว้	มนัสคิดตรรกก็ได้
นับเข้าค่านวนฯ	
Chemical ๒ เชื่อในตำรับอ้าง	รสา ยนแฮ
ผิดต่างโสดามา	แซ่ไว้
ในลพณะกรตรา	แรมซัว เขตเฮย
ผลจะเป็นเกลือได้	ตั้งนี้ความจริง
Mathematical ๓. เชื่อในคณิตศาสตร์	อ้าง วิธี
ใครส่วนเสมอกันมี	เลขใช้
บวกเสมอทุกสำทวิ	สักเท่า ไฉนา
เป็นสิ่งเสมอกันได้	ทั่วสิ้นสรรพ

อาจจะยังเชื่อแท้	ทุกพรรณ
อาจจะกอบเกษมสันต์	สงให้
อาจมลายทุกขสิ่งอัน	ตรายกจ กวนฤ
อาจจะชักชูไกล้	เกษตรด้าวอัครศรี

(หอพระสมุดวชิรญาณ, 2496: 6-9)

ในเรื่องโคลงพิพิธพากย์ กวีได้สอนให้ข้าราชการยอมรับความรู้หรือความเชื่อ 5 ประการซึ่งถือเป็น “ความเชื่อแน” หรือความรู้ที่พิสูจน์ได้ตามหลักวิชาหรือหลักวิทยาศาสตร์ (Science) โดยเฉพาะความรู้สมัยใหม่ซึ่งเป็นวิทยาการตะวันตก ได้แก่ Physical, Chemical, Mathematical

จากตัวอย่างปรากฏรายละเอียดเกี่ยวกับวิชา 2 ศาสตร์ คือ Chemical หรือรสาวิทยาศาสตร์ และ Mathematical คณิตศาสตร์ กวีได้ชี้ให้เห็นว่าศาสตร์ดังกล่าวเป็นจริงและพิสูจน์ได้ เช่น การเสนอให้เห็นว่า สารที่เป็นกรดและสารที่เป็นด่างเมื่อนำมาผสมกัน ย่อมทำปฏิกิริยากันจนเกิดเกลือ, วิธีการทางคณิตศาสตร์เรื่องสมบัติการบวก (ถ้า $a=b$ แล้ว $a+c = b+c$ เมื่อ a, b และ c แทนจำนวนจริงใด ๆ) ซึ่งกวีอธิบายว่า หากมีจำนวนสองจำนวนที่เท่ากันอยู่แล้ว เมื่อบวกจำนวนทั้งสองด้วยจำนวนที่เท่ากันแล้วผลลัพธ์จะเท่ากัน ทั้งนี้ กวีได้สรุปไว้ตอนท้ายว่า ผู้ที่ยึดถือหลักความเชื่อหรือมีความรู้พิสูจน์ได้ว่าเป็นจริง ย่อมส่งผลให้ชีวิตส่วนตัวประสบความสำเร็จก้าวหน้า ทั้งยังเป็นการเชิดชูความเจริญของประเทศชาติได้ ดังความที่ว่า “ชักชูไกล้เกษตรด้าวอัครศรี” (หอพระสมุดวชิรญาณ, 2496: 6-9)

การแนะนำให้ข้าราชการ “เชื่อถือ” และยอมรับความรู้ซึ่งเป็นแขนงของคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ เมื่อนำมาพิจารณาพร้อมกับบริบทการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนหลวง ซึ่งในสมัยรัชกาลที่ 5 มีจุดประสงค์การจัดตั้งขึ้นเพื่อฝึกหัดหม่อมเจ้าและหม่อมราชวงศ์ให้เป็นทหาร

ทั้งนี้ การสอนให้เห็นความสำคัญของการศึกษาและวิชาความรู้สมัยใหม่ยังสัมพันธ์กับบริบทสังคมในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งมีการวางรากฐานการศึกษาแก่บรรดาชนชั้นนำและผู้ปฏิบัติหน้าที่ราชการเป็นบุคคลกลุ่มแรก ๆ ของบ้านเมือง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวพระราชดำริเรื่องการจัดการศึกษาเพื่อผลิตคนเข้ารับราชการ และนำวิธีการจัดการศึกษาระบบโรงเรียนแบบตะวันตกเข้ามาใช้ในพระบรมมหาราชวัง (สมโชติ อ๋องสกุล, 2560: 38) มีการตั้งโรงเรียนเพื่อผลิตคนที่มีความรู้ความสามารถตรงตามความต้องการของหน่วยงานเฉพาะสาขา เช่น โรงเรียนแผนที่ โรงเรียนช่างต่าง ๆ และโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษสำหรับพระเจ้าลูกยาเธอ สำหรับเป็นแหล่งอบรมความรู้แก่เชื้อสายราชวงศ์และมหาดเล็กผู้ใกล้ชิดต่อพระองค์ให้มีความรู้ที่ทันยุคทันสมัย

การดำเนินการดังกล่าวทำให้เห็นว่า แม้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ให้กลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์และบุตรหลานข้าราชการเป็นกลุ่มเป้าหมายหลักของการจัดการเรียนการสอนเพื่อผลิตคนเข้ารับราชการในระยะแรก แต่แนวพระราชดำริเกี่ยวกับการคัดเลือกบุคคลเข้าทำงานราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็ได้พิจารณาเพียง “ชาติตระกูล” ตามลักษณะการสืบทอดตำแหน่งราชการแต่เดิมนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงปรับปรุงระบบการคัดเลือกข้าราชการ โดยเสนอให้พิจารณาความรู้ความสามารถที่เหมาะสมกับตำแหน่งด้วย การมีวิชาความรู้ในหลักวิชาตามสายงานจึงถือเป็นคุณสมบัติสำคัญของข้าราชการใหม่และการปรับตำแหน่งข้าราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 (สำนักราชเลขาธิการ, 2541: 1066)

แนวพระราชดำริเรื่องการจัดการศึกษาเพื่อผลิตคนเข้ารับราชการ ตลอดจนการมุ่งหมายให้ข้าราชการพัฒนาตนเองให้เหมาะสมกับตำแหน่งราชการเพื่อเป็นกำลังสำคัญของการปฏิรูปบ้านเมืองให้ทันสมัยในช่วง 2413 -2440 น่าจะเป็นปัจจัยสำคัญของการถ่ายทอดแนวคิดการสอนเกี่ยวกับการศึกษา ซึ่งเมื่อพิจารณาร่วมกับช่วงเวลาการแต่งและการตีพิมพ์พบว่า วรรณกรรมคำสอนกลุ่มที่นำเสนอแนวคิดการสอนดังกล่าวส่วนใหญ่แต่งขึ้นและเผยแพร่ในช่วง พ.ศ. 2419 -2447

การสอนให้เห็นความสำคัญของการศึกษาและวิชาความรู้แบบสมัยใหม่ จึงมีส่วนร่วมสร้างทัศนคติแบบใหม่ขึ้นในระบบราชการคือ ทำให้ “กลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ที่ปฏิบัติหน้าที่ราชการ ข้าราชการและกุลบุตรที่จะเข้ารับราชการ” ในสมัยรัชกาลที่ 5 ตระหนักว่า ความรู้และการศึกษาในระบบโรงเรียนแบบตะวันตกเป็นตัวแปรสำคัญในการเลื่อนระดับฐานะทางเศรษฐกิจและสถานภาพในสังคม อีกทั้งยังเป็นหลักเกณฑ์สำคัญของการคัดเลือกบุคคลที่เข้ารับราชการในช่วงปฏิรูประบบบริหารราชการแบบตะวันตก นอกจากนี้ ข้าราชการในยุคสยามสมัยใหม่ควรเห็นความสำคัญของการเรียนรู้ขั้นสูงและการเรียนรู้ในสาขาวิชาเฉพาะ เพราะการจัดการบริหารราชการแผ่นดินซึ่งเริ่มมีการแบ่งโครงสร้างส่วนราชการและตำแหน่งงานตามระบบการบริหารราชการของตะวันตกในระหว่างพ.ศ.

2431-พ.ศ.2440 มีผลทำให้ส่วนงานราชการขยายตัวเพิ่มขึ้น ส่วนงานต่าง ๆ เหล่านี้ย่อมต้องการบุคคลที่มีความรู้ความสามารถเหมาะสมกับตำแหน่งเข้ามาทำงาน เพราะบุคคลที่มีความรู้ความสามารถย่อมเป็นกำลังสำคัญในการแสดงความคิดเห็นหรือพัฒนาบ้านเมืองในด้านที่ตนเองถนัดหรือเชี่ยวชาญได้ดีกว่าผู้ที่มีความรู้พื้นฐานทั่วไป

4.1.1.2 การมีสุขอนามัยที่ดีและเข้าใจแนวทางการรักษาโรคแบบสมัยใหม่

ในสมัยจารีตก่อนการรับคำอธิบายการแพทย์ตามแผนตะวันตก คนไทยเชื่อว่าโรคภัยไข้เจ็บและโรคระบาดนั้นเกิดจากอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น ผีบ้านผีเมือง วิญญาณชั่วร้ายดลบันดาลให้เกิดโรคภัยต่าง ๆ ขึ้น (ประชุมจดหมายเหตุหอรวม 3 ฉบับ, 2551: 41) วิธีการจัดการกับโรคระบาดหรือโรคติดต่อในอดีตส่วนใหญ่จึงใช้พิธีกรรมทางศาสนา จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 5 อธิพอลความคิดจากตะวันตกเรื่องการดูแลสุขภาพอนามัยเข้ามาในสังคมมากขึ้น (ชาติชาย มุกสง, 2563: 185-186) ชนชั้นนำสนับสนุนการแพทย์สมัยใหม่และการจัดการโรคโดยเน้นไปที่การรักษาความสะอาดของสิ่งแวดล้อมและร่างกายมนุษย์ตามหลักการสาธารณสุขแบบสมัยใหม่ ทั้งยังมีการวางรากฐานกิจการสาธารณสุขเพื่อจัดการควบคุมโรคและขยายบทบาทของรัฐด้านการแพทย์และการสาธารณสุขเพื่อดูแลราษฎร

วรรณกรรมคำสอนข้าราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 หลายเรื่องมุ่งส่งเสริมให้ข้าราชการมีความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพอนามัยและการรักษาโรคอย่างถูกวิธี เช่น เรื่อง **โคลงสุภาพษิตอศปกรณัม โคลงสุภาพษิตพิพิธธรรม เรื่องพจนานูสาสน์ เรื่องโคลงอุภัยพากย์ โคลงพิพิธพากย์ เรื่องโคลงภาพษิตพระร่วง บทประพันธ์บางบทในโคลงกระทู้วชิรญาณ** ฯลฯ

ตัวอย่างเช่น โคลงว่าด้วยต้นปลายและโคลงศัพท์หอมเหม็นจากเรื่อง **โคลงอุภัยพากย์** โคลง “ความสะอาด” จาก **โคลงสุภาพษิตพิพิธธรรม** และเรื่อง **พจนานูสาสน์** ซึ่งกวีเสนอแนวคิดเกี่ยวกับสาเหตุการเกิดโรคภัยโดยเฉพาะกลุ่มโรคติดต่อซึ่งเกิดจากสภาพแวดล้อมและการใช้ชีวิตอย่างไม่ถูกสุขลักษณะ เช่น อหิวาตกโรคและโรคผิวหนัง ดังความว่า

<p><u>โคลงอุภัยพากย์</u></p> <p>โคลงว่าด้วยต้นปลาย โสโครกเปนเหตุให้ เกิดอา พาสเฮย คือโรคคหิวา ตะตั้ง โสโครกนั้บเปนสา เหตุราก โรคแฮ โรคเรียกว่าผลทั้ง ที่อ้างเปนปลาย (หอพระสมุทวชิรญาณ, 2457: 1)</p>	<p><u>โคลงสุภาษิตพิพิธธรรม</u></p> <p>ความสะอาด ความสะอาดปราศเศร้าสิ่ง สมมม อีกกอบการอบรม รื่นร่า บำบัดโรคครุระดม มาแขก ปวงใหญ่ไประคายเข้า เขตรั้วเรือนตน (กรมวิชาการ, 2542: 140)</p>
<p>โคลงศัพท์หอมเหม็น</p> <p>ที่ใดหอมหมักกลิ่น ของโส โครกนา อายุ้อบออกเหม็นโธ อบอู้ ใครอยู่ย้อมเกิดโร คาพาร ได้พอ ผิดระหลบลกลิ่นหอมกู่ กอบให้ใจเกษม (หอพระสมุทวชิรญาณ, 2457: 60)</p>	<p><u>พจนานุกรม</u></p> <p>ใครผิดชอบสบแสดงให้แจ้งจะ ผิดจ้งหะแล้วย่าวอนสุนทรสาร หมั่นสัดบับรศพจมาน ที่เปนาการราชกิจพระอิศรา จะนอนนังตั้งใจอย่าให้ขาด อย่าประมาทหมิ่นไม่เปนโรหนา ถ้าเปนเร็นขึ้นในเส้นขุมโลมา คิดรักษายอดยากลำบากกาย ถึงจะลวกน้าร้อนผอนผืนผ้า มรณาหมดแก้แผลไม่หาย ถึงร้อยตีพันตีก็มีลาย เพราะว่ากายตัวเปนแผลมาแต่เดิม (พระยาเทพาธิบดี, ร.ศ.126: 5-6)</p>

จากตัวอย่าง กวีเสนอให้เห็นว่าสาเหตุของการเกิดโรคติดต่อมาจากสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสมจากข้อความในบาทแรกของโคลงอุภัยพากย์ที่ว่า “โสโครกเปนเหตุให้ เกิดอา พาสเฮย” และ “ที่ใดหอมหมักกลิ่น ของโส โครกนา” กวีชี้ให้เห็นว่า ความสกปรกของสภาพที่อยู่อาศัยนอกจากจะสร้างกลิ่นรบกวนแล้ว ยังเป็นปัจจัยก่อเกิดโรค ดังนั้น โรคภัยที่เกิดขึ้นแก่คนส่วนใหญ่จึงเกิดจากความประมาทและการไม่จัดการสุขาภิบาลของสถานที่อาศัย ส่วนในโคลงสุภาษิตพิพิธธรรม กวีจึงเสนอให้เห็นว่าการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม เช่น การรักษา “ความสะอาด” เป็นแนวทางหนึ่งในการป้องกันโรคได้โดยเฉพาะ “โรคครุ ระดม มาแขก” คือ โรคประจำฤดูกาลที่มาจากถิ่นอื่น ในที่นี้ กวีน่าจะหมายถึง โรค “ปวงใหญ่” หรืออหิวาตกโรคซึ่งมักจะระบาดในช่วงฤดูร้อนของประเทศไทย และเคยเกิดอหิวาตกโรคระบาดครั้งใหญ่ในต้นสมัยรัชกาลที่ 5 ตั้งแต่วันที่ 22 มิถุนายนจนถึงปลายเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2416 มีจำนวนผู้เสียชีวิตมากกว่า 6,000 ราย (ชัย เรื่องศิลป์, 2541: 283-284) นอกจากนี้ การดูแลรักษาความสะอาดเรียบร้อยของร่างกายก็เป็นเรื่องที่ข้าราชการควรคำนึงถึง ดัง

ตัวอย่างในเรื่อง**พจนานุกรม** ซึ่งกวีสอนข้าราชการให้เป็นผู้ที่หมั่นดูแลเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มและเครื่องนอนเพราะอาจมี “เร็น” ซึ่งเป็นสัตว์ที่มีขนาดเล็กกัดและส่งผลให้ผิวหนังระคายเคืองได้ กวีชี้ให้เห็นว่าผลกระทบของการเป็นโรคผิวหนังซึ่งมี “เร็นขึ้นในเส้นขุมโลมา” นอกจากจะเป็นโรคที่รักษายากแล้วเมื่อรักษาหายยังอาจเป็นรอยแผลเป็นตามร่างกาย แม้จะทำความดีความชอบในราชกิจ แต่ “กายตัวที่เปนแผล” ก็อาจส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของข้าราชการผู้ปฏิบัติ “การราชกิจพระอิศรา”ได้ในภายหลัง

การอธิบายถึงสาเหตุการเกิดโรคว่าเกิดจากสภาพแวดล้อมที่ไม่ถูกสุขลักษณะในสุภาชิตสมัยรัชกาลที่ 5 แตกต่างไปจากวิถีคิดเกี่ยวกับโรคในสมัยจาริต ซึ่งคนไทยเชื่อว่าโรคภัยไข้เจ็บและโรคระบาดนั้นเกิดจากอำนาจเหนือธรรมชาติ (พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2, 2553: 120 -124) การสอนให้ดูแลสุขภาพอนามัยส่วนตัวในวรรณกรรมคำสอนยุคก่อนหน้าเช่น เรื่อง**สวัสดิรักษา**หลายสำนวนจึงมักเชื่อมโยงแนวคิดเรื่องการดูแลสุขภาพลักษณะในชีวิตประจำวันกับความเชื่อเรื่องโชคลาง ความเป็นสิริมงคลและการมีศรัทธาที่เจริญรุ่งเรืองมากกว่าการป้องกันโรค (สมเด็จพระยาตำราฐานภาพ, 2529: 483-486) นอกจากนี้ ในสมัยจาริต โลกทัศน์เกี่ยวกับการรักษาความสะอาดเพื่อทำลายแหล่งเพาะเชื้อโรคนั้นยังไม่เกิดขึ้น การสอนให้รักษาความสะอาดของสิ่งแวดล้อมในอดีตยังเป็นไปเพื่อป้องกันภัยอันตรายภายนอก โดยเฉพาะการเกิดอัคคีภัย เช่น บทประพันธ์ในเรื่อง**สุภาชิตอิศรญาณ** ความว่า

เคหฐานหยาบข้าหาสะอาด	มูลฝอยไปไม่ใช่ญาติอย่ามุ่นหมก
อย่าเข้าทำสำสมนิยมรก	ไฟจะตกลงใหม่ไม่ได้การ

(กรมศิลปากร, 2508: 92)

นอกจากปลูกฝังความรู้เรื่องการรักษาอนามัยและสาเหตุการเกิดโรคแล้ว กวียังคาดหวังให้ข้าราชการมีความเข้าใจและเชื่อมั่นในแนวทางการรักษาโรคตามการแพทย์แผนปัจจุบันเมื่อเจ็บป่วยแล้วไม่ควรละเลย รอคอยการ แต่ควรรีบรักษาหรือเข้าพบแพทย์ซึ่งเป็นผู้มีหน้าที่หลักในการตรวจวินิจฉัยโรค สั่งยาและให้การรักษาด้วยยาที่เหมาะสม ดังแนวคิดคำสอนในโคลง “ความเลินเล่อ” จากเรื่อง**โคลงพิพิธพากย์** (กรมศิลปากร, 2496: 118) และในเรื่อง**โคลงภาษิตพระร่วง** กวีปลูกฝังให้เห็นความสำคัญของการรักษาโรคตามหลักวิธีการทางการแพทย์สมัยใหม่ เห็นได้จากโคลงภาษิตที่กวีแต่งขยายวรรค “รักตนกว่ารักทรัพย์” (วชิรญาณเล่ม 5/24, 2555: 615) และ “การทำอย่าด่วนได้” (วชิรญาณเล่ม 6/24, 2555: 469)

การรักษาโรคในทัศนะของกวีสมัยรัชกาลที่ 5 ยังจำเป็นต้องคำนึงถึงวิธีการรักษาโรคอย่างถูกต้องและสรรพคุณของยาที่ใช้ในการรักษาด้วย ดังปรากฏแนวคิดคำสอนในโคลง “ความเจริญ” จากเรื่อง**โคลงพิพิธพากย์** ซึ่งกวีเสนอให้ผู้ป่วยไม่ควรประมาทหรือชะล่าใจในอาการเจ็บป่วย

ควรเร่งรักษาด้วยการกินยาที่ถูกต้องและละเว้นกิจกรรมตลอดจนอาหารซึ่ง “แสดงสิ่งอันหมอห้าม” (กรมศิลปากร, 2496: 46) โคลงสุภาษิตประจำเรื่องที่ 73 เหยี่ยวนกเขา เหยี่ยวแดงกับนกพิราบใน **โคลงสุภาษิตอศปิกรณัม** กวีได้สรุปข้อคิดจากเรื่องแปลโดยเชื่อมโยงกับแนวคิดคำสอนเรื่องการรักษาโรค กวีสอนผู้อ่านให้ระมัดระวังการใช้ยาซึ่งไม่ถูกต้องกับโรคหรือ “ยารักษาซึ่งแรงเกินโรค” ข้อคิดดังกล่าวสัมพันธ์กับเนื้อหาของเรื่องแปล “เหยี่ยวนกเขา เหยี่ยวแดงกับนกพิราบ” กวีนำเสนอวิธีการแก้ปัญหาของ “นกพิราบ” ซึ่งกลัวฝูงเหยี่ยวแดงจนเกินเหตุ และคิดแก้ปัญหาโดยชักชวนเหยี่ยวนกเขามาอยู่ในรังเพื่อป้องกันอันตรายแก่ฝูง แต่วิธีการแก้ปัญหาของฝูงนกกลับพาอันตรายมาใกล้ตัวมากขึ้นจนถึงแก่ชีวิตในท้ายที่สุด จากนั้น กวีแต่งโคลงสุภาษิตขยายความข้อคิดที่ว่า “จงละยารักษาซึ่งแรงเกินโรค” เพื่อชี้ให้เห็นว่า การรักษาโรคโดยพยายามหายารักษาเองอย่างไม่มีความรู้ นั้น ความกลัวอาจมีผลทำให้ “กินยาที่แรงจนเกินโรค” ไปได้ และสุดท้ายยาที่กินเพื่อรักษานั้นอาจมีผลอันตรายจนถึงแก่ชีวิต (กรมศิลปากร, 2562: 164) ส่วนในโคลง “ความเลือกพัน” จากเรื่อง **โคลงสุภาษิตพิพิธธรรม** ซึ่งรัชกาลที่ 5 ทรงนำเสนอแนวคิดคำสอนดังกล่าวผ่านบทประพันธ์ ตัวอย่างเช่น

ความเลือกพัน
 ผิวคนพุนพยาธิด้วย โรคคา ตนแธ
 ควรชอบประกอบยา หยุกแก่
 ถูกคุณปิตาจหา น้ำปริด รดแธ
 แม้นไขว้ไอสธแท้ เที่ยงม้วยมลายชนม์ ฯ

(กรมวิชาการ, 2542: 130)

ตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงความสำคัญของการรักษาโรคอย่างถูกวิธี พระองค์ทรงเสนอให้ผู้อ่านเห็นว่า การรักษาโรคอย่างถูกวิธีควรใช้ยาบรรเทาตามอาการ การยึดถือความเชื่อดั้งเดิมที่ว่า โรคภัยไข้เจ็บนั้นเกิดจากการ “ถูกคุณปิตาจ” และจำเป็นต้องรักษาด้วยการรด “น้ำปริด” หรือน้ำมนต์นั้น เป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้อง เพราะอาจทำให้ถึงแก่ชีวิตได้ ประเด็นดังกล่าวนี้สอดคล้องกับพระราชนิพนธ์เรื่อง **พระราชพิธีสิบสองเดือน** ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชวินิจฉัยเกี่ยวกับการประกอบพระราชพิธีอาพาธพินาศในคราวเกิดโรคระบาดในสมัยรัชกาลที่ 2 ในช่วงเวลาดังกล่าวมีการประกอบพระราชพิธีโดยให้พระสงฆ์ตั้งพิธีสวดอาถรรพณ์วิญญู อัญเชิญพระแก้วมรกตและพระบรมธาตุออกตั้งบูชา แล้วให้พระราชอาคันธออกแห่ไปปรียทรายประน้ำมนต์ปริดรทั้งทางบกทางเรือเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ ปัดเป่าทุกข์โศกโรคภัยตามความเชื่อ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมี

³ ไขว้ หมายถึง ไขว้ คือ สลับสับเปลี่ยนกัน ข้อความทั้งบท หมายความว่า หากรักษาโรคไม่ถูกวิธี ใช้ยาสลับกันอาจเป็นอันตรายถึงชีวิต (กรมวิชาการ, 2542: 130)

พระราชดำริว่า การกระทำดังกล่าวไม่ได้มีผลช่วยจัดการโรคระบาดได้ เพราะในคราวอหิวาตกโรคระบาดสมัยรัชกาลที่ 2 นั้น คนที่ร่วมขบวนแห่ คนหามพระพุทธรูปและพระสงฆ์จำนวนมากล้มลงเสียชีวิตกลางพิธี หรือกลับจากพิธีถึงบ้านก็เสียชีวิต (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552: 204) ด้วยเหตุนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงยกเลิกการจัดพิธีกรรมทางศาสนาเพื่อป้องกันหรือควบคุมการระบาดของโรคตามความเชื่อ แต่พระองค์ทรงสนับสนุนการแพทย์สมัยใหม่และวิธีการทางสาธารณสุขในการทำลายแหล่งแพร่โรค

การส่งเสริมให้ข้าราชการดูแลสุขภาพอนามัยและการรักษาโรคอย่างถูกวิธี น่าจะมีสาเหตุมาจากในช่วงปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย ความรู้ทางการแพทย์ตะวันตกจากคณะมิชชันนารีได้เข้ามา มีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงความรู้ทางการแพทย์ในสยาม มีการอธิบายสาเหตุของโรคระบาดว่าเกิดจากธรรมชาติ ทั้งสาเหตุตามทฤษฎี “อายุพิศม์” ที่เชื่อว่า อายุพิศม์ของสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ อากาศ ความเย็น แสงแดด การเปลี่ยนทิศทางของลม ภูมิประเทศและการถ่ายเทของน้ำเสีย โสโครกเป็นสาเหตุของการเกิดโรค นอกจากนี้ โรคภัยที่เกิดขึ้นยังอาจมีสาเหตุจาก “เชื้อโรค” หรือ “เชื้อแห่งโรค” ซึ่งเกิดจากสิ่งแวดลอมที่สกปรก การใช้ชีวิตการกินอยู่อาศัยของมนุษย์ที่หมักหมมจนเกิดการแพร่กระจายของจุลินทรีย์ สิ่งมีชีวิตเล็ก ๆ ที่มองไม่เห็นด้วยตาเปล่า และยังแพร่กระจายเชื้อผ่าน คน เสื้อผ้ารวมถึงสิ่งของเครื่องใช้ได้ด้วยเช่นกัน (ชาติชาย มุกสง, 2563: 73-74)

การอธิบายเรื่องสาเหตุการเกิดโรคที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมส่งผลต่อวิถีคิดของชนชั้นนำสยามและการเปลี่ยนแปลงวิธีการควบคุมโรคระบาดในสยามช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา จากการใช้พิธีกรรมทางศาสนาในการไล่ผี เสริมดวงชะตาเมืองและผู้คนด้วยการปล่อยสัตว์ทำทาน รัฐเริ่มประกาศใช้กฎหมายเพื่อจัดการควบคุมดูแลสิ่งแวดล้อมและป้องกันการเกิดโรคระบาด เช่น **ประกาศพระบรมราชโองการไม่ให้ทิ้งสัตว์ตายลงในน้ำ เรื่องทอดเตาเพลิง เรื่องทำลัมประตุน้ำต่าง** เมื่อพ.ศ.2399 (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, บรรณธิการ, 2547: 121-123) ในช่วงต้นสมัยรัชกาลที่ 5 เริ่มมีการจัดระเบียบแหล่งชุมชน สนับสนุนการดูแลสุขภาพสถานและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ให้สะอาดจนเป็นที่มาของการจัดการสุขาภิบาล และจัดการโรคโดยเน้นไปที่การกำจัดพาหะหรือสาเหตุนำเชื้อโรค มีการแนะนำผู้คนให้เปลี่ยนแปลงแบบแผนพฤติกรรมและวิถีชีวิตเพื่อดูแลสุขภาพไม่ให้เจ็บป่วย อย่างไรก็ตาม ในระหว่างทศวรรษ 2410 – 2430 ความรู้ความเข้าใจเรื่องสิ่งสกปรกโสโครกที่สัมพันธ์กับโรคภัยก็ยังคงจำกัดในหมู่ชาวตะวันตกและชนชั้นนำสยามโดยเฉพาะในกลุ่มที่ได้เรียนรู้จากตะวันตก ความรู้ดังกล่าวยังไม่เป็นที่ยอมรับในหมู่ชนชั้นนำบางกลุ่มและราษฎรอีกจำนวนมาก ทั้งยังไม่สามารถปรับเปลี่ยนอุปนิสัยและพฤติกรรมของราษฎรทั่วไปได้ (ภัทรนิษฐ์ สุรังสรรค์ (2565: 195-200)

ข้อสันนิษฐานดังกล่าวเมื่อนำมาพิจารณาพร้อมกับเอกสารต่าง ๆ เกี่ยวกับปัญหาการจัดการสาธารณสุขในสมัยรัชกาลที่ 5 พบว่า ในช่วงเวลาดังกล่าวมีปัญหาสำคัญอยู่ 2 ประการ คือ 1. ปัญหาความสกปรกของบ้านเมืองซึ่งเกิดจากการทิ้งสิ่งปฏิกูลและซากสัตว์ การขับถ่ายของเสียเรี่ยราด โดยเฉพาะในเขตท้องถนน เช่น ถนนรอบพระบรมมหาราชวัง ตามตรอกซอยและพื้นที่หลังตึกแถวอาคารที่เกิดขึ้นใหม่ ตลอดจนแม่น้ำลำคลองหลายแห่ง ในช่วงเวลาดังกล่าว แม้จะมีการจัดการดูแลรักษาความสะอาดและกำจัดสิ่งปฏิกูลบนถนนหนทาง แต่ก็ยังปรากฏหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าราษฎรสยามบางส่วนยังนำสิ่งปฏิกูลและ “ของโสโครก” ไปทิ้งในพื้นที่สาธารณะและพื้นที่นอกเหนือจากที่พนักงานของรัฐกำหนดอยู่ตลอดรัชสมัย พนักงานราชการที่มีหน้าที่หลักต่างก็เพิกเฉยในการทำหน้าที่ควบคุมดูแลความสะอาดเรียบร้อยของบ้านเรือนราษฎรและท้องถนน นอกจากนี้ราษฎรทั่วไปยังไม่ใช้บุคคลกลุ่มเดียวที่มีพฤติกรรมทิ้งสิ่งปฏิกูลและซากสัตว์ แต่เจ้าพนักงานราชการบางส่วนก็มีพฤติกรรมดังกล่าวด้วย (ภัทรนิษฐ์ สุรังสรรค์, 2565: 150-177)

ปัญหาประการที่ 2 คือ มีข่าวลือหรือความเชื่อที่ไม่ถูกต้องเกี่ยวกับสาเหตุการเกิดโรคและการแพทย์สมัยใหม่ ที่ทำให้พนักงานของรัฐและราษฎรตื่นกลัวและนิยมรักษาโรคด้วยความเชื่อแบบดั้งเดิมอยู่ เช่น การเกิดข่าวลือในหมู่ราษฎรว่าจะมีโรคระบาดครั้งใหญ่ ให้ผู้คนภูวนาคาถาและห้ามของสดคาวเพื่อป้องกันโรค ในประกาศว่าด้วยการที่เชื่อคำเล่าลือต่าง ๆ ใน **จดหมายเหตุสยามไสยหรือหนังสือพิมพ์สยามไสย**ของหมอสมิทธิ (จดหมายเหตุสยามไสย เล่มที่ 1 และ 2, 2548: 185) การเกิดข่าวลือเกี่ยวกับโรคคอหิวตักโรค ดังความใน **พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระบำราบปรปักษ์** เมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม 2428 ว่า หากได้ช้างเผือกมาสู่บ้านเมืองอาจจะทำให้เกิดโรคคอหิวตักโรคระบาด (จดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.1.2/12 อ้างถึงใน ยุวดี ตบนิยากร, 2522: 252) การเกิดข่าวลือเกี่ยวกับโรคกาฬโรค ปรากฏใน **เอกสารรายงานเรื่องการจัดการป้องกันกาฬโรคในโรงพยาบาล** (27 ม.ค. 123 – 29 ส.ค. 127) ว่า “หมอฝรั่งจะจับคนเดินถนนทั่วทั้งพระนคร คือ คนอ้วนเกินไปหรือคนผอมเกินไปก็ว่าเจ็บ จะจับตัวไปกักขัง ถ้าเป็นคนเจ็บก็จะเอาตัวไปเอาน้ำแข็งทับท้องให้ตายบ้าง ทายาให้ตายบ้าง แหวะเอาหัวใจไปทำอะไรต่าง ๆ ทั่วทั้งพระนคร” (กรมศิลปากร, 2562ก.: 155) การเกิดข่าวลือเช่นนี้เป็นผลให้ราษฎรบางคนเมื่อเห็นแพทย์หรือเจ้าพนักงานเดินมา ก็มักจะปิดร้านค้าหรือ วิ่งหนี บ้างก็ร่วมกันปรึกษาหารือจะต่อสู้ขัดขวาง กระทั่งต่อมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้ออกประกาศห้ามคนตื่นเรื่องแพทย์ตรวจป้องกันกาฬโรคเพื่อสร้างความเข้าใจแก่ราษฎร (กรมศิลปากร, 2562ก.: 156) นอกจากนี้ ในสมัยรัชกาลที่ 5 พนักงานของรัฐบางส่วนก็ยังไม่ยอมรับวิชาการแพทย์สมัยใหม่และไม่ยินยอมเข้ารับการรักษาตัวที่โรงพยาบาล (ภัทรนิษฐ์ สุรังสรรค์, 2565: 224-227)

ปัญหาความสกปรกในเขตพื้นที่เมืองหลวง และปัญหาที่ชนชั้นนำ พนักงานของรัฐและราษฎรส่วนหนึ่งยังไม่ไว้วางใจต่อการรักษาทางการแพทย์แบบสมัยใหม่ น่าจะเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้กวีในสมัยรัชกาลที่ 5 เลื่อนนำเสนอแนวคิดคำสอนเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพอนามัยและการรักษาโรคอย่างถูกวิธี เพื่อให้กลุ่มชนชั้นนำที่ปฏิบัติหน้าที่ราชการและพนักงานของรัฐเล็งเห็นปัญหาความสกปรกในท้องที่ซึ่งอาจเป็นแหล่งแพร่เชื้อโรคภายในเมือง มีความรู้และเชื่อมั่นในแนวทางการรักษาโรคตามการแพทย์แผนตะวันตกมากขึ้น ไม่หลงเชื่อถือข่าวลือผิด ๆ เกี่ยวกับสาเหตุการเกิดโรคและการแพทย์สมัยใหม่ การทำให้กลุ่มข้าราชการและพนักงานของรัฐมีความรู้และมีทัศนคติที่ดีต่อการจัดการและควบคุมโรคที่มีสาเหตุมาจาก “เชื้อโรค” และ “ความสกปรก” ย่อมส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมส่วนตัวและการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีของบ้านเมืองเพื่อให้เป็นที่ยอมรับจากตะวันตก

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาจากช่วงเวลาการเผยแพร่คำสอน ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในระหว่างทศวรรษ 2420 -2430 พบว่าเป็นช่วงที่บ้านเมืองเริ่มดำเนินการพัฒนาด้านสาธารณสุข เช่น การจัดการสุขาภิบาลท้องที่ การสร้างโรงพยาบาล โอสถสภาและการส่งหมอผู้ชำนาญการไปรักษาราษฎรตามบ้านเมือง ความรู้ความเข้าใจของกลุ่มข้าราชการจึงน่าจะมีส่วนช่วยเปลี่ยนแปลงวิถีคิดและพฤติกรรมของราษฎรเกี่ยวกับการรักษาโรค เพราะในสมัยรัชกาลที่ 5 กลุ่มข้าราชการถือเป็นกำลังสำคัญในการจัดการระบบการแพทย์และการสาธารณสุขซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญของรัฐในการดูแลสุขภาพราษฎรเพื่อเพิ่มกำลังแรงงานในทางเศรษฐกิจ และกำลังคนในทางการทหาร เช่น การจัดระเบียบแหล่งชุมชน การจัดการสุขาภิบาลและการแนะนำราษฎรในท้องที่ต่าง ๆ ให้เข้าใจวิธีการรักษาโรคตามแนวการแพทย์แผนปัจจุบันมากขึ้น (ชาติชาย มุกสง, 2563: 185-186)

4.1.1.3 การมีความสามัคคีและทำงานร่วมกันกับเพื่อนร่วมงานได้

ในสมัยรัชกาลที่ 5 การเสริมสร้างความสามัคคีกับเพื่อนราชการนับเป็นกระบวนการหล่อหลอมให้กลุ่มข้าราชการสมัยใหม่ซึ่งเป็นกลไกสำคัญทางการเมืองการปกครองมีความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกัน โดยเฉพาะในช่วงเริ่มปฏิรูประบบบริหารราชการแผ่นดิน เครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนราชการซึ่งประกอบด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ เชื้อพระวงศ์และข้าราชการทั่วไป ย่อมมีส่วนช่วยพัฒนาระบบราชการแบบใหม่ ทั้งยังเป็นการตรวจสอบถ่วงดุลกันในหมู่ข้าราชการอีกด้วย (ศุภการ สิริไพศาล, 2553: 254)

วรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 ที่นำเสนอแนวคิดคำสอนเรื่องการรักษาความสามัคคีและมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนราชการ เช่น โคลงสุภาษิตอศปกรณัม โคลงภาษิตพระร่วง

โคลงสุภาสิตในหนังสือวชิรญาณวิเศษประกอบด้วยโคลงอุภัยพากย์ โคลงสุภาสิตเจ้านายและโคลงพิพิธพากย์ วชิรญาณสุภาสิต โคลงกระทั้ววชิรญาณ โคลงสุภาสิตคำเปรียบ โคลงกระทั้วสุภาสิต ประคนธรรมาโคลง ฯลฯ

โคลงภาสิตพระร่วงและโคลงสุภาสิตต่าง ๆ ในหนังสือวชิรญาณวิเศษประกอบด้วย โคลงอุภัยพากย์ โคลงสุภาสิตเจ้านายและโคลงพิพิธพากย์ มีแนวคิดเรื่องความสามัคคีและการรักษาความสัมพันธ์ภายในหมู่คณะ เช่น การสอนให้เห็นความสำคัญของมิตรสหายและการรู้จักปรึกษาหารือกับผู้อื่นในการทำงานปรากฏในโคลงภาสิตพระร่วงซึ่งแต่งขยายร่ายสุภาสิตจำนวน 2 วรรค คือ “เดินทางอย่าเดินเปลี่ยว” มีใจความสอนให้ผู้อ่านเห็นความสำคัญของการมีที่ปรึกษาและแนะนำให้รู้จักปรึกษาผู้อื่นเมื่อต้องทำกิจการใด ๆ ก็ตาม (วชิรญาณเล่ม 5/24, 2556: 522) ส่วนโคลงขยายร่ายสุภาสิต “พรรคพวกพึงทำนุก” มีใจความว่า การมีมิตรสหายนั้นมีข้อดีคือ ทำให้เป็นผู้มีวิสัยทัศน์ และมีพรรคพวก บังคับยั้งกล่าวช่วยย้อมช่วยให้ทำสิ่งต่าง ๆ ได้สำเร็จเร็วขึ้น (วชิรญาณเล่ม 6/24, 2556: 467)

โคลงศัพท์หย่อนตึง โคลงศัพท์กว้างแคบและโคลงศัพท์เหนียวเปราะในเรื่องโคลงอุภัยพากย์ กวีสอนให้ข้าราชการเป็นผู้โอบอ้อมอารี มีสีหน้าแจ่มใส ไม่บึ้งตึงและรู้จักสร้างไมตรีกับเพื่อนฝูงเพื่อความสามัคคีในหมู่คณะ ทั้งนี้ กวีได้แสดงทัศนะเพิ่มเติมว่า ความ “ตึง” หรือความเด็ดขาดเคร่งครัดนั้นก่อให้เกิดโทษมากกว่าผลดี หากจะมีประโยชน์ ก็เพียงแต่การออกคำสั่งหรือบัญชาการในหน้าที่การงานเท่านั้น (หอพระสมุดวชิรญาณ, 2457ก: 92) กวีเสนอแนวคิดว่าการร่วมแรงร่วมใจกันทำงานเป็นหมู่คณะด้วยความสามัคคีย่อมดีกว่าการทำงาน “แต่ผู้เดียว” เพราะนอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อตนเองคือ แสดงถึงความเป็นผู้มีใจกว้างและมีมิตรเป็นที่ปรึกษาในยาม “คับแค้น” ได้แล้ว ความสามัคคีและไมตรีจิตที่มีแก่เพื่อนร่วมงานยังเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมอีกด้วย ส่วนโคลงบทที่ 12 ในเรื่องโคลงสุภาสิตเจ้านาย กวีสอนข้าราชการให้มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน โดยเปรียบเทียบว่าชาติบ้านเมืองเกิดขึ้นได้ก็เพราะมีหมู่บ้านชุมชน ต้นไม้งามได้ก็เพราะมีดอกผลตก ส่วนสัตว์ที่จัดวางามนั้นควรต้องมีขนปกคลุมลำตัวที่เรียงเส้นไปในทิศทางเดียวกัน (หอพระสมุดวชิรญาณ, 2463: 12) ในที่นี้ ยกตัวอย่างจากโคลงบทที่ 15 16 จากเรื่องโคลงพิพิธพากย์ ความว่า

ส่วนหนึ่งซึ่งประเสริฐล้ำ	ชาตรี
คือกอบกิจสามัคคี	พริกพร้อม
จิตรกายวะจิมี่	เมตรมุง กั้นแฮ
ที่ลับที่แจ่งน้อม	เสนห์ปล้ำสมครสมาน
ใครดำรงอิรัฐด้วยปราณี	กัณหา
จักสรรพรพความดี	ทั่วถ้วน

จำเริญรุ่งเรืองทวี

ทุกคำ คีนเฮย

ความเสื่อมแลทุกข์ล้วน

เลิกล้างมลายสูญ

พระยาอิศรพันธุ์โสภณ (ม.ว.หนู)

(หอพระสมุดวชิรญาณ, 2457ช: 33)

จากข้างต้น กวีปลุกฝังให้ข้าราชการเห็นความสำคัญของความสามัคคีเพราะคุณธรรมดังกล่าวช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในกลุ่มผู้ร่วมงาน อีกทั้งยังเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้งานที่ได้รับมอบหมายสำเร็จและชาติบ้านเมืองหรือ “รัฐ” ภายใต้การบริหารจัดการก็เจริญรุ่งเรืองตามไปด้วย ส่วนในโคลงสุภาษิตอศปกรณัม มีโคลงสุภาษิตประกอบเรื่องแปลจากตะวันตกหลายบทที่นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับความสามัคคีในหมู่คณะ อาทิ เรื่องที่ 31 ลากับล่อ เรื่องที่ 76 คนเลี้ยงแกะกับสุนัขป่า เรื่องที่ 105 ราชสีห์กับสุกรป่า เรื่องที่ 124 ลากับเงา ฯลฯ ในที่นี้ ยกตัวอย่างเรื่องที่ 31 ลากับล่อ กวีไม่เพียงแต่สนับสนุนให้ข้าราชการรักษาความสามัคคีในหมู่เพื่อนร่วมงาน เพื่อให้การดำเนินงานส่วนรวมเป็นไปอย่างราบรื่นเท่านั้น แต่กวียังชี้ให้เห็นว่า การเห็นอกเห็นใจกันในระหว่างการทำงานยังส่งผลให้ตนเองไม่ต้องแบกรับภาระหน้าที่มากจนเกินกำลังอีกด้วย ดังความว่า

ที่ 31 ลากับล่อ

พ่อค้าล่อออกเดินทางตอนลาตัวหนึ่ง ล่อตัวหนึ่งซึ่งบรรทุกเต็มเดินไปข้างหน้า ลานนั้นเดินมาตามทางที่เป็นที่ราบก็ทนแบกของหนักซึ่งบรรทุกไปได้โดยง่าย ครั้นเมื่อเริ่มจะต้องขึ้นเขาทางชันแคบก็รู้สึกว่ของที่บรรทุกนั้นเกินกำลังที่ตัวจะทานได้ จึงได้ว่กับเพื่อนกันว่าขอให้ช่วยรับแบ่งของไปเสียสักหน่อยหนึ่ง ที่เหลืออยู่นั้นลาจะพาไปให้ถึงบ้านทั้งสิ้น ฝ่ายล่อไม่ฟังคำที่ขอร้องนั้น ภายหลังอีกหน่อยหนึ่งลานนั้นก็ล้มลงถึงแก่ความตายทั้งกำลังบรรทุกอยู่ พ่อค้าล่อมีรูที่จะทำอย่างไรด้วยอยู่ในประเทศที่เปลี่ยว ก็เอาสิ่งของที่บรรทุกลานนั้นขึ้นบรรทุกล่อเป็นสองส่วนทั้งของเดิม แลบนหลังของทั้งนั้น เอาหนึ่งลาซึ่งล่อไว้เมื่อลาตายแล้ว นั้นขึ้นบรรทุกไปด้วย ล่อก็ครางอยู่ใต้ของหนักซึ่งบรรทุกนั้น แล้วว่กับตัวเองว่า ซึ่งเขาทำกับเราดังนี้สมกับที่เราได้ทอดทิ้งเสีย ถ้าเพียงแต่เราเต็มใจช่วยลาเสียสักเล็กน้อยตามความประสงค์ เดียวเราก็จะไม่ต้องแบกของที่บรรทุกเขาแลตัวเขาด้วย ๆ

ไม่เผื่อแผ่กับเพื่อนราชการฤเพื่อนร่วมงานด้วยกัน เอาแต่ตัวรอดคนเดียว เพื่อนกันล้มตัวก็ต้องแบกหนักสองบำแทนเพื่อนที่ล้ม ๆ

ทำกิจ บ่ เอื้อเพื่อน

ราชการ

ฤกับพวกเพื่อนงาน

อื่นบ้าง

หวังดีแต่ตัวราน

ระเพื่อน แดกนา

ต้องรับการสองข้าง

ชุ่นแค้นคนเดียว ๆ

(กรมศิลปากร, 2562: 127-128)

จากโคลงสุภาสิตข้างต้น กวีสอนให้ผู้อ่านเห็นความสำคัญของการประนีประนอมและการรักษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้ร่วมงาน กวีถ่ายทอดคำสอนเกี่ยวกับการทำงานไว้ว่า การ “ทำกิจ” โดยไม่คิดถึงประโยชน์ของผู้ร่วมงานทั้ง “เพื่อนราชการ” ตลอดจน “เพื่อนงานอื่น” อาจส่งผลกระทบต่อตนเองได้ในภายหลัง ตัวอย่างเช่น การระรานผู้อื่น ทำให้เพื่อนร่วมงานไม่ปรองดองจน “แตก” กัน ท้ายที่สุดแล้ว ตนเองอาจต้องรับภาระงานทั้ง “สองข้าง” จนเดือดร้อนได้

นอกจากการสนับสนุนให้กลุ่มข้าราชการมีความรักสามัคคีภายในกลุ่มเพื่อนร่วมงานแล้ว วรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 อีกหลายเรื่องยังปลูกฝังให้ข้าราชการมีความสามัคคีภายในหมู่ญาติวงศ์ของตน รู้จักการวางตัวเป็นกลางและไม่ยุ่งเกี่ยวกับเรื่องการทะเลาะวิวาทของญาติพี่น้อง ในที่นี้ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเป็นเพราะข้าราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 ประกอบไปด้วยพระบรมวงศานุวงศ์และเครือญาติวงศ์รวมอยู่ด้วย กวีจึงสอดแทรกแนวคิดคำสอนให้ข้าราชการเล็งเห็นถึงความสำคัญเรื่องการกระชับความสัมพันธ์ภายในครอบครัวซึ่งย่อมส่งผลต่อความสัมพันธ์ที่ดีในการร่วมงานด้วย ตัวอย่างเช่น ในเรื่อง **โคลงสุภาสิตพระร่วง** ขุนประเสริฐอักษรนิติ์ (แพ) แต่งขยายร่ายสุภาสิตจำนวน 1 วรรค คือ ร่ายวรรค “พึงฝันเผื่อต่อญาติ” กวีเพิ่มเติมเนื้อหาคำสอนหัวข้อดังกล่าวในโคลงบาทที่ 3 และโคลงบาทที่ 4 ซึ่งมีเนื้อความว่า “เมื่อญาติวิวาทกันไม่ควรเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง และควรให้โอกาสญาติที่มีเหตุวิวาทกันนั้นได้แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง เพื่อป้องกันการผิดใจกับญาติฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือเป็นชนวนเหตุให้เรื่องราวบานปลาย” (วชิรญาณเล่ม 5/24, 2555: 621-622) นอกจากนี้ ใน **โคลงสุภาสิตอศปิกรณ์** กวีได้เสนอเนื้อหาคำสอนเป็นโคลงประกอบนิทานแปลซึ่งมีที่มาจากนิทานอีสปของตะวันตก โคลงสุภาสิตหลายบทมีเนื้อหาคำสอนเกี่ยวกับความสามัคคีโดยเฉพาะการปลูกฝังให้กลุ่มเจ้านายผู้ปฏิบัติหน้าที่ราชการและบรรดาข้าราชการมีความรักใคร่สามัคคีกับญาติวงศ์ของตนเอง เช่น เรื่องที่ 2 บิดากับบุตรทั้งหลาย เรื่องที่ 120 เจ้าของสุนัขกับสุนัขทั้งปวง ฯลฯ ในที่นี้ ยกตัวอย่างจากเรื่องที่ 2 บิดากับบุตรทั้งหลายมาเสนอ ดังความว่า

เรื่องที่ 2 บิดากับบุตรทั้งหลาย

ชายผู้หนึ่งมีบุตรหลายคน บุตรนั้นวิวาทกันแลกันมิใคร่ขาด บิดาแก้ไขวิวาทโดยการตักเตือนสั่งสอนสักเท่าใดบุตรก็มีพิง อยู่มาวันหนึ่งบิดาจึงสั่งบุตรทั้งหลาย ให้ไปหาไม้เรียวมัดมาให้กำหนึ่ง ครั้นได้มาแล้ว จึงเรียกลูกทั้งปวงมาที่ละคน ให้หัดกำไม้เรียวนั้นให้เป็นท่อนเล็ก ๆ บุตรทั้งปวงต่างคนจนเต็มกำลึง ก็ไม่สามารถที่จะหักออกได้ บิดาจึงแก้กำออกเสีย แล้วเอาไม้เรียวนั้นทีละอันส่งให้บุตรทั้งปวงหัก ก็หักได้โดยง่าย บิดาจึงว่ากับบุตรทั้งหลายว่า ลูกเอ๋ย ถ้าเจ้าเป็นใจเดียวกัน เข้ากันอุดหนุนกันแลกัน เจ้าจะเหมือนไม้ทั้งกำนี้ ศัตรูทั้งหลายจะปองร้ายก็ไม่มีอันตรายอันใดได้ แต่ถ้าเจ้าต่างคนต่างแตกกัน ก็จะพลันอันตรายเหมือนไม้เรียวทั้งปวงอันเดียว ๆ นี้

เชื้อวงศ์วายรักร้อน ริษยา กันเฮย
 ปรปักษ์เบียนปีทา ง่ายแท้
 ร่วมสู้ร่วมรักษา จิตรร่วม รวมแฮ
 หมิ่นอมิตร บ มิแท้ เพราะพร้อมเพรียงผจญ

พระราชนิพนธ์

(กรมศิลปากร, 2562: 107-108)

จากตัวอย่าง กวีแปลนิทานจากตะวันตกเรื่อง Father and Sons ซึ่งให้ข้อคิดคำสอนเกี่ยวกับเรื่องความรักความสามัคคีภายในครอบครัว ก่อนกวีจะสรุปความเป็นโคลงสุภาษิตสอนผู้อ่านโดยชี้ให้เห็นประโยชน์ของการรักษา “สามัคคี” ในหมู่ “เชื้อวงศ์” และโทษจากการไม่ปฏิบัติตามคำสอนโดยเฉพาะในยามที่เผชิญกับศัตรูเข้ารุกราน แนวคิดคำสอนให้เห็นความสำคัญของความกลมเกลียวภายในหมู่ญาติวงศ์นี้ยังปรากฏในเรื่อง **ลิลิตแสดงญาติสามัคคีคุณ** ซึ่งเผยแพร่ในนามหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระบรมราชตระกูลโดยพิมพ์ครั้งแรกลงในหนังสือวชิรญาณพิเศษ เนื้อหาคำสอนกล่าวถึงประโยชน์ของการรักสามัคคีภายในหมู่ญาติและแสดงโทษของการแตกสามัคคี จากตัวอย่างโคลงนำเรื่องซึ่งแปลมาจากสุภาษิตอังกฤษและบทประพันธ์บางตอน ความว่า

“Family Disagreements are injurious
 to moral as well as to Happiness”

แปลว่าวงศ์ตระกูลใด ใจไปรักกันพร้อม
 พิตติสามัคคีนั้นอม สุขสิ้นธรรมโทษย แลนา

(คำกลอนของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์, 2465: 29)

จากข้างต้น กวีนำเรื่องด้วยสุภาษิตอังกฤษซึ่งมีความหมายว่า ความขัดแย้งภายในครอบครัวเป็นภัยต่อการรักษาธรรมจรรยาและการรักษาความสุขในชีวิต ก่อนจะแต่งโคลงสุภาษิตขยายความซึ่งมีใจความคำสอนในทิศทางเดียวกัน หลังจากนั้นกวีแต่งร่ายสลัโคลงเพื่อปรารภที่มาของเรื่อง เริ่มบทประณามพจน์และเนื้อหาคำสอน ความว่า

ศรีสิทธิศุภสวัสดิ์ แสดงอรรถคุณสาร แห่งความสราญรมเยศ ผดุงเจตนสมัค สโมสรรักร่วม
 เรียง เคียงจิตรเสมอสามัคคี ไปรู้มีรัววันรันตร์ ในเผ่าพันธุ์กุลวงศ์ อาจดำรงความสุข นฤทุกข์
 ทุกเมื่อ เพื่อเจริญวงศ์ประวัติ ให้แจ่มจรัสพร้อมมูล เพียงอดุลยดวงแข อันผันแปรปลั่งหว
 คราวชุลมณปักษิติ เพ็ญราตรีบัณรศ ไปรู้หมดรู้สูญ สัตต์ตระกูลปรีวัตร ไปรู้ซัดรู้ซ่อง ไปรู้ฟ้องรู้
 ผิด เสน่ห์สนิทเสนอนอง ครองยุติธรรมไมตรี ทวียังไปรู้วาย ท่าวหาหายนมลายดิน ควรยิน
 มลากหลากหลาย ขยายเจตนประจงจับ รับบปฏิบัติอย่าสูญ ผายประยुरแผ่พันธุ์ ให้อันนต่อนก
 เนื่อง เพื่อังโลกระบือภยศ ปรากฏชั่วกัลปาวสาน จำเนียรกาลไปด้อย ประเสริฐยิ่งค้อยค้อย
 ชั่วฟ้าล่มกัลป์ พอเฮย

กล่าวด้วยความเพิกเล่าง สามัคคีชุตชว่าง
 ทรดทั้งแปรปรวน
 ประมวญโทชอเนกล้า เกิดย้งเกิดชอกช้ำ
 คำเช่าราศีมักนา
 หนึ่งไม่ตรีในวงศ ไปดำรงรานร้าว
 ความดีความศุขก้าว เกียงพันเสื่อมสุญ
 จักแสดงมูลเหตุให้ เห็นความ
 ละบทะเลบองตาม ต่อช้อ
 โดยตำหรับเจริญงาม ต่างต่าง
 พอสดับแลลคิดท้อ ที่ไร้สมัคสมานา

(คำกลอนของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์, 2465: 30-31)

จากข้างต้น กวีเสนอแนวคิดคำสอนโดยเปรียบเทียบให้ผู้อ่านเห็นว่า การรักษาความสมัคสมานภายในญาติวงศ์ย่อมนำมาความสุขความเจริญรุ่งเรืองให้แก่คนในตระกูล เสมือนพระจันทร์ข้างขึ้นที่ส่องให้แสงสว่างแก่ท้องฟ้าเวลากลางคืน ทั้งนี้ การถือเอาคุณธรรมดังกล่าวเป็นแนวปฏิบัติแก่วงศ์ตระกูล นอกจากจะเป็นการดำรงไว้ซึ่งชื่อเสียงของวงศ์ตระกูล ทำให้วงศ์ตระกูลเป็นที่รู้จักและได้รับการสืบทอดสกุลอย่างต่อเนื่องแล้ว ยังเป็นที่เชิดชูสรรเสริญจากบุคคลทั่วไปอีกด้วย ในทางกลับกัน วงศ์สกุลใดที่ไม่มีความรักใคร่กลมเกลียวกัน ในท้ายที่สุด วงศ์ตระกูลนั้นก็อาจไม่ได้รับการสืบทอดจนกระทั่งเสื่อมสูญไป ต่อจากนั้นก็ได้กล่าวถึงสาเหตุของการแตกสามัคคีไว้ 7 ประการเพื่อแสดงเป็นอุทาหรณ์สอนใจผู้อ่าน เช่น ความริ้วราน การปลัดพรก การขยายความ การขาดความเคารพ ความรัก การวิวาทและความโกรธ

การปลุกฝังแนวคิดคำสอนให้ข้าราชการสมัยรัชกาลที่ 5 มีความสามัคคีและมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนร่วมงานซึ่งประกอบไปด้วยหมู่ญาติวงศ์และมิตรสหายทั่วไปนั้น น่าจะมีสาเหตุมาจากการมุ่งกระชับความสัมพันธ์ระหว่างข้าราชการผู้ปฏิบัติหน้าที่ราชการในระบบบริหารราชการแผ่นดินแบบใหม่ เนื่องจากในสมัยรัชกาลที่ 5 ผู้ทำงานราชการนั้นประกอบไปด้วยบุคคลหลายระดับ ทั้งกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์และเจ้านาย กลุ่มบุคคลรุ่นใหม่โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุตรหลานของพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ แนวคิดดังกล่าวนี้สอดคล้องกับอรรถยาศัย 3 ประการซึ่งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ชนชั้นนำผู้มีบทบาทเกี่ยวกับการจัดระบบราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 คาดหวังให้เกิดขึ้นในหมู่ข้าราชการ ในหัวข้อเรื่องความอารีต่อผู้เสมอกัน ซึ่งพระองค์ทรงให้ความหมายไว้ว่า

ข้าราชการในแผนกเดียวกันก็ดี หรือต่างหมู่ต่างกองต่างแผนกก็ดี บรรดาที่เราไม่ได้อยู่ในบังคับเขาและเขาไม่ได้อยู่ในบังคับเรา หมายความว่ากล่าวในที่นี้ไว้ว่า เป็นผู้ที่ไม่เสมอกัน [...] ถ้า

ข้าราชการในทีใดปรองดอง โดยชอบพอช่วยอุดหนุนกันในราชการทุกหน้าที่ ความเจริญย่อมมีแก่ราชการในที่นั้นและบรรดาข้าราชการในที่นั้นก็ย่อมได้นับความชอบ และความดีด้วยกันโดยง่าย ถ้าหากว่าข้าราชการในทีใดถือตัวเป็นต่างพวกต่างเหล่า เป็นเราเป็นเขา ไม่ประนีประนอมอุดหนุนต่อกัน ความวิวาทเกียดแย้งคงเกิดขึ้นในที่นั้นด้วยกันทั้งสิ้น เป็นความจริงดังนี้ เพราะฉะนั้น ผู้ใดกระทำการเพื่อความดี จำต้องตั้งใจรักษาความสามัคคีจงมาก

(สมเด็จพระยาตำราธิราชานุภาพ, 2556: 23)

นอกจากนี้ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า การกำหนดคุณสมบัติของข้าราชการสมัยใหม่ ในด้านการรักษาความสามัคคีและสร้างสัมพันธ์ที่ดีในหมู่เพื่อนราชการ มิได้มีปัจจัยมาจากการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมทางความคิดของชนชั้นนำที่มีบทบาทเกี่ยวกับการจัดระบบราชการเท่านั้น แต่ยังน่าจะสัมพันธ์กับรูปแบบและลักษณะการทำงานราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

ในช่วงก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 รูปแบบและลักษณะการทำงานราชการส่วนใหญ่เป็นการบัญชาการที่บ้านเสนาบดี ขุนนางข้าราชการหรือในวังของพระบรมวงศานุวงศ์ที่ปฏิบัติหน้าที่ว่าการเกี่ยวกับการบริหารปกครองบ้านเมือง ต่อมา ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการนำระบบการทำงานแบบเต็มเวลาในออฟฟิศหรือสำนักงานมาใช้ในระบบราชการเป็นครั้งแรกเมื่อช่วงต้นรัชกาลในระหว่าง พ.ศ. 2416 - 2418 ลักษณะการทำงานราชการจึงเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม จากการว่าราชการบ้านเมืองที่บ้าน การเสนอราชการและรับคำสั่งขุนนางข้าราชการที่บ้านเปลี่ยนเป็นการจัดระเบียบในสำนักงานตามแบบออฟฟิศในตะวันตกขึ้น โดยกำหนดให้ข้าราชการตั้งแต่เสนาบดีลงมาต้องไปทำงานที่สำนักงานตามเวลาราชการ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ สมเด็จพระยาตำราธิราชานุภาพ, 2545: 35-36)

หลักฐานซึ่งแสดงให้เห็นการกำหนดธรรมเนียมปฏิบัติดังกล่าว มีปรากฏใน **พระราชบัญญัติหอรัษฎากรพิพัฒน์** เมื่อ พ.ศ. 2416 เริ่มบังคับใช้ครั้งแรกแก่เจ้าพนักงานบัญชีกลางและเจ้าจำนวน มีข้อสรุปเกี่ยวกับความรับผิดชอบและหน้าที่ของเจ้าพนักงานประการหนึ่งว่า “เจ้าพนักงานและเจ้าจำนวนต้องมาทำงานที่สำนักงานทุกวัน ตั้งแต่เวลา 10.00 -16.00 น. ให้ทำงานซึ่งเกี่ยวข้องกับการภาษีอากรที่สำนักงาน ห้ามไปทำที่บ้านเป็นอันขาด สำนักงานใช้เป็นทีเก็บบัญชีและหลักฐานเกี่ยวกับภาษีอากร เป็นสถานที่ที่เจ้าภาษีนายอากรนำเงินมาส่งและชำระความต่าง ๆ ” (ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 8, ม.ป.ป: 83-99) นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงระบบการทำงานราชการเป็นแบบออฟฟิศยังปรากฏในคำอธิบายของสมเด็จพระยาตำราธิราชานุภาพจากเรื่อง **สภาพเมื่อแรกสถาปนากระทรวงมหาดไทย** ความว่า

เพราะฉะนั้นแต่ก่อนมา เสนาบดีจึงบัญชาการกระทรวงที่บ้าน แม้มีสำนักงานอยู่ที่อื่น เช่น กระทรวงมหาดไทยและกลาโหม ก็ไม่ไปนั่งบัญชาการที่สำนักงาน เจ้าหน้าที่ในกระทรวงต้องไปเสนอราชการและรับคำสั่งเสนาบดีที่บ้านเป็นนิจ แต่ตามประเพณีเดิมข้าราชการ

กระทรวงต่าง ๆ ตั้งแต่เสนาบดีลงมา ได้รับแต่เบี้ยหวัดประจำปีกับค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ในการที่ให้เป็นผลประโยชน์ในตำแหน่ง หาได้รับเงินเดือนไม่ [...] อนึ่งแต่ก่อนมาการพระคลังกับการที่เกี่ยวกับการต่างประเทศ (อันเรียกว่า กรมท่า) รวมอยู่ในกระทรวงเดียวกัน เจ้าพระยาพระคลัง เสนาบดีจตุสดมภ์ เป็นหัวหน้า ครั้นถึงรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ.2418 โปรดให้แยกการพระคลังจากกรมท่ามา จัดเหมือนเป็นกระทรวงหนึ่งต่างหาก ตั้งสำนักงาน ณ หอรัษฎากรพิพัฒน์ จัดระเบียบในสำนักงานตามแบบออฟฟิศอย่างฝรั่งขึ้นเป็นกระทรวงแรก คือ ให้บรรดาผู้มีตำแหน่งในหอรัษฎากรพิพัฒน์รับเงินเดือนแทนค่าธรรมเนียมอย่างแต่ก่อน และต้องมาทำงาน ณ สำนักงานตามเวลาเสมอทุกวันทั้งผู้ใหญ่ผู้น้อย

(สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2545: 35-36)

เมื่อพิจารณาภาพรวมของระบบราชการในระหว่างทศวรรษ 2420 – 2440 การทดลองระบบราชการแบบใหม่ยังอยู่ในระยะแรกเริ่ม ระบบราชการต่าง ๆ จึงยังไม่มีโครงสร้างการบริหารชัดเจน ปัญหาหลักเกี่ยวกับการดำเนินงานต่าง ๆ คือ ผู้ที่มีความรู้ความสามารถเหมาะสมกับระบบราชการสมัยใหม่ยังมีจำนวนน้อย แต่หน่วยงานยังต้องอาศัยพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการเข้ามาทำงานร่วมกันเพื่อให้ระบบราชการดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ก่อนขยายการบริหารจัดการออกไปยังหัวเมืองต่าง ๆ ปริมาณงานราชการแผ่นดินที่เพิ่มขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 และการเริ่มกำหนดภาระความรับผิดชอบต่องานราชการในระบบออฟฟิศแบบตะวันตก ทำให้ข้าราชการในรัฐสมัยใหม่จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีทั้งกับเพื่อนร่วมงาน เพราะต้องทำงานประสานกับผู้อื่น แบ่งงานกันทำและช่วยราชการในส่วนที่เป็นปัญหาสำคัญแม้จะมีใช้ส่วนที่ตนรับผิดชอบโดยตำแหน่ง (สายชล สัตยานุรักษ์, 2545: 208-212)

ความคาดหวังต่อคุณสมบัติข้าราชการสมัยใหม่จึงสอดคล้องกับการเสนอแนวคิดคำสอนเรื่องการรักษาความสามัคคีและทำงานร่วมกันกับเพื่อนร่วมงานได้ ซึ่งเผยแพร่ในวรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 ในระหว่างพ.ศ.2420 – พ.ศ.2445 นอกจากนี้ บทความหลายเรื่องในหนังสือ **วชิรญาณวิเศษ** ก็ได้เสนอแนวคิดดังกล่าวเผยแพร่แก่สมาชิกหอพระสมุดวชิรญาณซึ่งประกอบด้วยกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ที่ปฏิบัติหน้าที่ราชการและข้าราชการในช่วงเวลาเดียวกัน ได้แก่ เรื่อง **การแตกร้างเสียสามัคคี** ของพระยาพิไชยสงครามตีพิมพ์ในหนังสือวชิรญาณวิเศษ เล่ม 1 แผ่น 2 วัน 3 เดือน 2 ขึ้น 15 ค่ำ ปีระกาสัปดาห์ 1247 เรื่อง **นิทานนี้เปนสุภาสิตสอนให้พี่น้องมีความสามัคคีรักใคร่กันแลกัน** ของพระยาโชฎีกราชเศรษฐี ตีพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือวชิรญาณวิเศษ เล่ม 1 แผ่น 21 วัน 4 เดือน 7 ขึ้น 8 ค่ำ ปีจออัฐศก 1248 และขยายความต่อมาในหนังสือวชิรญาณวิเศษเล่ม 1 แผ่น 30 วัน 7 เดือน 9 ขึ้น 15 ค่ำ ปีจออัฐศก 1248 ฯลฯ แนวคิดคำสอนเรื่องการรักษาความสามัคคีและทำงานร่วมกับเพื่อนร่วมงานได้จึงมีบทบาทในการส่งเสริมความเป็นหนึ่งเดียวกันและความรับผิดชอบร่วมกันในกลุ่มผู้ปฏิบัติหน้าที่ราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อให้การดำเนินงานในส่วนงานต่าง ๆ

ราบรื่นขึ้น นอกจากนี้ ประโยชน์ของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นยังช่วยพัฒนาระบบราชการให้ก้าวหน้าและสนับสนุนการกระจายภาระงานซึ่งเป็นการถ่วงดุลอำนาจของข้าราชการผู้บัญชาการแต่ละส่วนงานได้อีกทางหนึ่ง

4.1.1.4 การไม่เที่ยวกกลางคืนและไม่เที่ยวผู้หญิงในสถานเริงรมย์

โลกทัศน์ของคนไทยที่สัมพันธ์กับแนวคิดทางพุทธศาสนาทำให้วรรณกรรมคำสอนยุคจารีต ปรากฏข้อห้ามหรือคำสอนให้หลีกเลี่ยงจากอบายมุขและคนพาล เช่น การสอนกุลบุตรไม่ให้สูบบุหรี่และดื่มสุราใน **สุภาสิตสอนเด็ก** เรื่อง **ทศทิศสอนบุตร** และ **เพลงยาวกลอนสุภาพเรื่องพระราชปรารภ** ฯลฯ จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า วรรณกรรมคำสอนข้าราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 ส่วนใหญ่ยังคงสืบทอดแนวคิดคำสอนเรื่องการหลีกเลี่ยงจากอบายมุขประกอบด้วย การคบนักเลง การเล่นพนันและการดื่มสุราของมีนเมา เช่น **ดอกส้อยสุภาสิตเรื่องนัก โคลงสุภาสิตเจ้านาย โคลงสุภาสิต** จากกระทู้ที่ 16 ใน **โคลงกระทู้วชิรญาณ โคลงพิพิธพากย์ ประคนธรรมคำโคลง** ฯลฯ

นอกจากนี้ ในวรรณกรรมคำสอนบางเรื่อง เช่น **สุภาสิตสอนหนุ่ม ปกิริโณวาทหรือสุภาสิตสอนเด็กชาย เรื่องฉัตรสามชั้น** ฯลฯ กวีได้เพิ่มเติมคำสอนเฉพาะสมัย คือ ให้กลุ่มขุนนางข้าราชการละเว้นการเที่ยวสถานที่กินดื่มสาธารณะ สถานเริงรมย์และโรงโสเภณีในเวลากลางคืน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่คนไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 นิยมมากขึ้น หลังจากการขยายพื้นที่เมืองและพัฒนาถนนหนทางให้ทันสมัยด้วย เช่น **เรื่องฉัตรสามชั้น** กวีเสนอให้ผู้อ่านเห็นผลเสียของการเล่นพนันและดื่มสุราซึ่งนอกจากจะกระทบต่อสุขภาพและทรัพย์สินส่วนตัวแล้ว ยังทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนและเกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมา เช่น การโจรกรรมทรัพย์สิน การปล้นฆ่าชิงทรัพย์ การขาดราชการเมื่อจำเป็นต้องติดตามขุนนางไปว่าราชการต่างถิ่น (ฉัตรสามชั้น, 2480: 3-10) ใน **โคลงสุภาสิต “ความแข็ง”** ใน **เรื่องโคลงพิพิธพากย์** (กรมศิลปากร, 2496: 26) และ **โคลงสุภาสิตเจ้านาย** กวีได้วิพากษ์วิจารณ์กลุ่มข้าราชการในยุคสมัยที่ลุ่มหลงในอบายมุข จนกระทั่งละลายหน้าที่ทางราชการ ทั้งยังเสนอให้เห็นว่า การ “เข้าบ่อนเล่นการพนัน” และเที่ยวโรงโสเภณีนั้น นอกจากจะมีผลกระทบต่อหน้าที่การงานและสังคมเสีย “เกียจคร้าน” ต่อหน้าที่ในฐานะผู้นำครวเรื่อนแล้ว ยังอาจทำให้ “หนุ่มหนุ่มมีชาติเชื้อ” หรือข้าราชการสูญเสียทรัพย์สินหมดตัวได้ (หอพระสมุดวชิรญาณ, 2463: 67,132)

ส่วนเรื่อง **ปกริโณวาทหรือสุภาสิตสอนเด็กชาย** กวีสอนให้หลีกเลี่ยงการคบนักเลงซึ่งมีพฤติกรรม “เที่ยวกกลางคืนพกปืนไก้” หรือ “ถือไม้พกคัสตราพากันไป ไม่ชอบใครตีเล่นเห็นแปดตี” ทั้งยังชี้ให้เห็นว่าการเที่ยวกกลางคืนและการเที่ยวผู้หญิง นอกจากจะทำให้เสียทรัพย์สินแล้วยังอาจติดโรคและอับอายผู้อื่นเข้าทำนอง “รักสนุกทุกซัดนัดเต็มอัตรา” อีกด้วย (ปกริโณวาท, 2436: 4-6) เรื่องโทษของการเที่ยวผู้หญิงยังปรากฏอยู่ในเรื่อง **สุภาสิตสอนหนุ่ม** และ **เรื่องฉัตรสามชั้น** ซึ่งกวีกล่าวถึงสภาพสังคม

ในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อโรงโสมณีนีต่าง ๆ เริ่มขยายพื้นที่จากเรือนแพริมฝั่งแม่น้ำเข้ามาในเมืองและสร้างเป็น “แก่งตึก” ลักษณะเป็นเรือนชั้นเดียวมีโครงรูปหลังคาแบบศาลเจ้าจีนอยู่บริเวณ “ถิ่นตลาดท้องสำเพ็ง” (สุภาสิตสอนหนู่ม, ร.ศ.120: 5) และ “ตามตรอกออกถนน” (ฉัตรสามชั้น, 2480: 4) กวีจึงถ่ายทอดคำสอนเพื่อเตือนสติ “พ่อเปนหนู่มอยู่เชื้อผู้ดี” ให้ไม่ประมาทและระมัดระวังความลุ่มหลงในอบายมุขโดยเฉพาะการเที่ยวผู้หญิงซึ่งอาจทำให้เกิดโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ได้ ดังความว่า

<p><u>ฉัตรสามชั้น</u></p> <p>หนึ่งผู้ทีกินเหล้าชอบเมามาก มาแล้วอยากเที่ยวตรอกออกถนน ละเล็งเล่นเห็นสนุกใจชุกชุน พบหญิงคนหาเงินร้องเชิญนาย เวลาเมาเคยเข้าไปเคียงคบ เคราะห์ร้ายยพบหญิงชั่วตัวฉิบหาย ถึงแก่เจ็บปวดครางเจียนปางตาย แผลเลยกลายเป็นเหม็นเป็นมะเร็ง ถึงเข้าข้อสารพัดจะขัดข้อง เจ็บปวดต้องสูบฝิ่นกินสามเณง เพราะเมาเชื่อนเพื่อนนำเที่ยวสำเพ็ง ทำตัวเองยับย้อยเปนน้อยเปลี้ย ด้วยเปนโรคอัปปริไนทีลับ ทั้งสินทรัพย์เงินทองก็ต้องเสีย มีหน้าซ้ำโรคพิษเสลดติดเมี้ย พลอยนัวเนี้ยได้รับความอับอาย</p> <p>(ฉัตรสามชั้น, 2480: 4-6)</p>	<p><u>สุภาสิตสอนหนู่ม</u></p> <p>ได้สืบดูรู้ถนัดชัดธิบาย พวกมุ่งหมายเนื่อนิมถนิมเมือง มัวถนอมจนต้องตรอมระทมทุกข์ ฝ้าเกล้าคลุกดอกพะยอมจนผอมเหลือง ได้สนุกน้อยนิตชีวิตรเปลือง เพราะงามเมืองหอยร้ายระคายคัน ถ้ารู้ในวาจาสุภาสิต จงเร่งคิดถึงชีวาจนอาสัจญ เราเกิดมานี้ก็ยากลำบากครัน เอาชีวันแลกหอยถ้อยจริง ๆ</p> <hr/> <p>ที่บางคนฝักฝักตัดมหาจัด จิตรกำหนดแต่ข้างโลมแมเฒเฒฉาย ไปฟักพุมเข้าเียนไม่เว้นวาย จนเกิดร้ายโรคสันนิบาติโรง จะไปห้วงจนกินมันวันหะ นิ่งแช่ชะผ้าผ่อนล่อนโล่งโด่ง มันเจ็บปวดมิใช่ชั่วเอาตัวโกง ลงแก้งโค้งคลานตรงอย่างสุมา</p> <p>(สุภาสิตสอนหนู่ม, ร.ศ.120: 1,9)</p>
--	--

จากบทประพันธ์ในเรื่องสุภาสิตสอนหนู่มและฉัตรสามชั้น จะเห็นได้ว่ากวีนำเสนอผลกระทบของการเที่ยวโรงโสมณีนี โดยเฉพาะผลกระทบต่อสุขภาพของนักเที่ยวและการเกิดโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ มีการเผยแพร่ความรู้สมัยใหม่เกี่ยวกับกามโรคโดยเสนอให้เห็นว่า กลุ่มโสมณีนีเป็นพาหะสำคัญของกามโรค เช่น “เพราะเมาเชื่อนเพื่อนนำเที่ยวสำเพ็ง ทำตัวเองยับย้อยเปนน้อยเปลี้ย” “ไปฟักพุมเข้าเียนไม่เว้นวาย จนเกิดร้ายโรคสันนิบาติโรง” ฯลฯ นอกจากการเกิดโรคติดต่อซึ่งทำให้คุณภาพชีวิตลดลง

และเกิดภาพลักษณ์ที่น่าอูจาดแล้ว กวียังนำเสนอผลกระทบในด้านอื่น ๆ เช่น ลื่นเปลื้องทรัพย์ ไม่เป็นที่นับถือของราษฎร ทั้งยังอาจแพร่โรคแก่ภรรยาและครอบครัวได้ (สุภาสิตสอนหนุ่ม, ร.ศ.120: 13-14)

การปลูกฝังให้กลุ่มขุนนางข้าราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 หลีกเลียงจากการเที่ยวกลางคืนและการเที่ยวโรงโสเภณี น่าจะมีสาเหตุมาจากในสมัยรัชกาลที่ 5 การขยายตัวของระบบเงินตราและการพัฒนาพระนครเป็นเมืองสมัยใหม่โดยตัดถนนหนทางส่งผลให้พื้นที่บ้านเทิงของเมืองขยายตัวมากขึ้น พื้นที่บ้านเทิงยามค่ำคืนเปลี่ยนรูปแบบที่ตั้งจากพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำมาเป็นตั้งอยู่ตามตรอกซอย มีแหล่งอบายมุขเพิ่มขึ้นโดยเฉพาะโรงโสเภณีและโรงบ่อนเบี้ยซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่เดียวกัน โดยเปิดเป็นสำนักขบร้องเพลงให้แขกฟังทุกค่ำคืนเพิ่มมากขึ้น (วิระยุทธ ปีสาตี, 2557: 48)

ในช่วงเวลาดังกล่าว แหล่งที่มีสถานขายบริการทางเพศจึงมีอยู่หลายแห่ง และมีการแบ่งระดับชั้นของโรงโสเภณี โรงโสเภณีชั้นดีมักจะเป็นที่รู้จักในหมู่คนไทยว่า “คลับ” (Club) และ “บาร์” (Bar) ตั้งอยู่ตามตรอกซอกซอยของถนนต่าง ๆ เพื่อหลบสายตาผู้คน เช่น ย่านสำเพ็ง ตรอกเต้า ตรอกสัวเนียม ตรอกเว็จชีหรือตรอกอาจุม ตรอกโรงโคมซึ่งมีแม่อิมชาวเป็นผู้ดูแล ตรอกโพธิ์ ตรอกญวนซึ่งมีโสเภณีชาวญวนและเขมร ตรอกหน้าโรงหอย ตรอกแขก ตรอกแดง ตรอกเต้า ตรอกโรงเขียน และตรอกอาเนียบเกง ฯลฯ ก็มีสถานขายบริการปรากฏอยู่ นอกจากนี้ สถานขายบริการบางแห่งยังตั้งอยู่ตามพื้นที่บ้านเทิงยามค่ำคืนของเมืองคือ โรงบ่อนและโรงหอย บางแห่งสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน เช่น เขตบางรักซึ่งเป็นชุมชนของชาวตะวันตก สถานบริการทางเพศในเขตนี้ เช่น เบลีวีวบาร์ และสะเป่ลินติดบาร์ ส่วนย่านถนนวรจักรมีคลับที่มีชื่อเสียงในหมู่คนไทยและคนจีนคือ คลับจางวางหมื่นอง (เทพชู ทับทอง, 2546: 149-154) ลูกค้าโรงบ่อนและโรงโสเภณีซึ่งตั้งอยู่ภายในพื้นที่เดียวกันก็ไม่ได้จำกัดเพียงกลุ่มคนจีน และสามัญชนเท่านั้น แต่ยังประกอบด้วยกลุ่มพ่อค้าตะวันตก ข้าราชการและคนในราชสำนักที่มาแสวงโชค พักผ่อนหย่อนใจและทำกิจกรรมเพื่อแสดงความหรูหราในวิถีชีวิตแบบสมัยใหม่ผ่านการกินดื่มและการใช้ชีวิตฟุ้งเฟ้อด้วยการเล่นพนันด้วย (วิระยุทธ ปีสาตี, 2557: 54-66) แหล่งอบายมุขและโรงโสเภณีที่มีจำนวนมากขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ทำให้เกิดปัญหาสังคมด้านอื่น ๆ ตามมา ทั้งปัญหาการทะเลาะวิวาทในหมู่ผู้คนที่ไปเที่ยวกลางคืน ปัญหาเรื่องการระบาดของโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 24, ร.ศ.126: 1365)

แม้แต่ข้าราชการซึ่งเป็นเจ้าพนักงานของรัฐก็ยังคงประสบปัญหาติดการพนัน ติดสุราและเที่ยวผู้หญิง โดยปัญหาดังกล่าวมีบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์บอกเล่าและบันทึกเหตุการณ์ในรัชสมัย เช่น การเกิดเหตุการณ์หลวงบรรหารอรุณคดีซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็น “ตุลาการคอตองแดง” ในยุคสมัย เมาสุราและประพุดิตินไม่เหมาะสมในพระราชพิธีรัชฎาภิเษกที่ได้เถลิงถวัลยราชสมบัติครบ 25 ปี (ชาลี เอี่ยมกระสินธุ์, 2558: 37-39) การเกิดเหตุการณ์ที่นายดี สารวัตรกรมภูษามาลาตีเมสุราจน

กลืนสุราตลบใกล้ที่ประทับ ขณะเชิญเครื่องสูงหน้าพระที่นั่ง ขณะรัชกาลที่ 5 เสด็จออกทอดพระเนตรละคร (ชาติ เอี่ยมกระสุนธุ์, 2558: 41-42) คำร้องทุกซ์ของราษฎรในจดหมายเหตุสยามสมัยจดหมายข่าวในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งตีพิมพ์เผยแพร่เมื่อ พ.ศ.2428 บางส่วนระบุไว้ว่า มีข้าราชการซึ่งเป็นบุตรขุนนางผู้ใหญ่ มักถืออำนาจว่าเป็นบุตรผู้มีตระกูลคอยเที่ยวข่มเหงราษฎร เที่ยวเสพสุราและเที่ยวโรงผู้หญิงเป็นนิจ (ชาโมเอล เจ.สมิท, บรรณาธิการ, 2551: 5) นอกจากนี้ บทความที่หมอสmith บรรณาธิการจดหมายเหตุสยามสมัย คัดสรรมาลงพิมพ์บางเรื่องก็กล่าวถึงปัญหาที่ขุนนางข้าราชการสมัยรัชกาลที่ 5 นิยมเที่ยวโรงโสเภณี ตัวอย่างเช่น บทความว่าด้วยภาษีฝิ่น ซึ่งผู้เขียนให้ข้อมูลว่าปัจจัยที่ทำให้ภาษีฝิ่นสูงขึ้นส่วนหนึ่งมาจากความเฟื่องฟูของแหล่งอบายมุขซึ่งบรรดาข้าราชการนิยมไปใช้บริการ ความว่า

ประการหนึ่งจะชี้แจงให้เข้าใจในอย่างต่ำ ๆ ที่สุดโรคคนหาเงินเดี๋ยวนี้กับแต่ก่อนผิดกันมาก คนมากขึ้นอีกหลายพันคน ขุนนางแลพระยาเจ๊กสัวคนที่ตีมีทรัพย์ แลราษฎรไพร่บ้านพลเมือง พวกนี้เที่ยวโรงผู้หญิงมาก เพราะเป็นการเล่ายั่วของเขา ถ้าเข้าไปในโรงห้องผู้หญิงถึงไม่นานคืนก็คุดเตง คือ สูบฝิ่นในห้องผู้หญิง เสียเงินค่าฝิ่น 2 บาทบ้าง 3 บาทบ้าง 4 บาทบ้าง ทั้งไทยทั้งจีนเป็นการดังนี้ เงินภาษีฝิ่นจะไม่มากขึ้นได้อย่างไร

(ชาโมเอล เจ.สมิท, บรรณาธิการ, 2551: 188)

จากบริบทดังกล่าวมาข้างต้น การกำหนดคุณสมบัติของข้าราชการเรื่องไม่ควรเที่ยวกลางคืนและไม่ลุ่มหลงในอบายมุขต่าง ๆ จึงน่าจะเป็นไปเพื่อป้องกันปัญหาที่อาจส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์การเป็นข้าราชการ เพราะหากข้าราชการในฐานะพนักงานของรัฐลุ่มหลงในอบายมุขต่าง ๆ ก็ย่อมส่งผลกระทบต่อสุขภาพ หน้าที่การงานและการพัฒนาปรับปรุงบ้านเมืองในด้านอื่น ๆ ต่อไป นอกจากนี้ การนำเสนอแนวคิดคำสอนดังกล่าวยังน่าจะเป็นการพยายามควบคุมพฤติกรรมของข้าราชการสมัยใหม่ให้เป็นต้นแบบพลเมืองในอุดมคติของสังคมสมัยรัชกาลที่ 5 อีกด้วย

จากการศึกษา การกำหนดคุณสมบัติของข้าราชการในรัฐสมัยใหม่ทั้ง 4 ประการ ได้แก่ 1) การเห็นความสำคัญของการศึกษาและวิชาความรู้แบบสมัยใหม่ 2) การมีสุขอนามัยที่ดีและเข้าใจแนวทางการรักษาโรคแบบสมัยใหม่ 3) การมีความสามัคคีและทำงานร่วมกันกับเพื่อนร่วมงานได้ และ 4) การไม่เที่ยวกลางคืนและไม่เที่ยวผู้หญิงในสถานเริงรมย์ ล้วนมีส่วนสัมพันธ์กับบริบทการปรับเปลี่ยนระบบราชการแผ่นดินจากรูปแบบของระบบจารีตนิยมไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ตามแบบแผนของตะวันตก ทั้งยังสอดคล้องกับแนวคิดในการฝึกหัดข้าราชการของชนชั้นนำในยุคสมัยซึ่งต้องการข้าราชการที่มีทัศนคติแบบใหม่ในการปฏิบัติราชการ ในขณะเดียวกันที่ยังรักษาความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์อยู่ (วิไลเลขา ถาวรธนาสาร, 2545: 134) เมื่อข้าราชการสมัยใหม่ได้รับการนิยามว่า

เป็นบุคคลสำคัญผู้ทำหน้าที่แทนพระเจ้าแผ่นดิน การให้ความสำคัญกับบุคคลที่ปฏิบัติหน้าที่ราชการ จึงถือเป็นนโยบายสำคัญในการตอบสนองต่อการปฏิรูปบ้านเมืองซึ่งต้องอาศัยกำลังคนเป็นหลัก

นอกจากนี้ การนำเสนอแนวคิดคำสอนเพื่อกำหนดคุณสมบัติของข้าราชการสมัยใหม่ยังสะท้อนให้เห็นกระบวนการรักษาอำนาจทางการเมืองการปกครองของชนชั้นนำ ซึ่งไม่เพียงให้ความสำคัญกับการปรับเปลี่ยนระบบ และรูปแบบเชิงโครงสร้างให้ทันสมัยตามอย่างตะวันตกเท่านั้น แต่ยังให้ความสำคัญกับการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมทางความคิดเพื่อเป็นแบบแผนสำหรับการปฏิบัติราชการเพื่อรับใช้บ้านเมือง เนื่องจากข้าราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้นรวมถึงเจ้านายที่ทรงปฏิบัติหน้าที่ราชการ และบรรดาข้าราชการทุกระดับ การปฏิรูปบ้านเมืองซึ่งต้องอาศัยกำลังคนที่มีคุณภาพจึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนลักษณะท่าที “คนของรัฐ” ให้เหมาะสม คือ เปลี่ยนแปลงลักษณะมูลนายที่มีสิทธิเหนือราษฎรด้วยระบบอุปถัมภ์และตำแหน่งหน้าที่ตามระบบศักดินา ให้กลายมาเป็นข้าราชการสมัยใหม่ผู้รู้จักสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ในหมู่เพื่อนราชการ ยอมรับความรู้และเห็นความสำคัญของการเรียนรู้ตามวิธีคิดแบบสากลเพื่อรับผิดชอบหน้าที่ราชการ และให้ความรู้แก่ราษฎรในฐานะพนักงานของรัฐสมัยใหม่ได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ ข้าราชการสมัยใหม่ยังต้องคำนึงถึงภาพลักษณ์ส่วนตัวเพื่อรักษาเกียรติยศในฐานะผู้ทำกรงานแทนพระมหากษัตริย์อีกด้วย

4.1.2 การส่งเสริมให้ข้าราชการเข้าใจและรู้เท่าทันวิทยาการสมัยใหม่

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ความรู้และวิทยาการตะวันตกได้เผยแพร่เข้ามาในบ้านเมืองอย่างต่อเนื่อง ความรู้และวิทยาการบางประการถือเป็นเรื่องใหม่ของสังคม เช่น ความรู้เกี่ยวกับการลงทุน การบริหารจัดการทรัพยากรตามลักษณะเศรษฐกิจแบบทุนนิยม, ความรู้เรื่องธาตุและการเล่นแร่แปรธาตุตามวิทยาการสมัยใหม่ ฯลฯ ชนชั้นนำสยามและขุนนางข้าราชการสมัยรัชกาลที่ 5 ถือเป็นชนกลุ่มแรก ๆ ที่มีโอกาสได้เรียนรู้และรับวิทยาการแบบสมัยใหม่เข้ามาปรับใช้กับวิถีชีวิต เนื่องจากในช่วงต้นรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ เชื้อพระวงศ์ และบุตรหลานข้าราชการที่มีคุณสมบัติเหมาะสมไปศึกษาในประเทศตะวันตกมากขึ้น ต่อมากลายเป็นความนิยมอย่างแพร่หลายในหมู่ขุนนางข้าราชการสมัยรัชกาลที่ 6 ที่จะส่งบุตรหลานของตนไปศึกษาในยุโรป นอกจากนี้ ช่วงเวลาดังกล่าวยังมีการวางรากฐานทางวิชาการและความรู้แบบสมัยใหม่ในระบบโรงเรียนให้แก่บรรดาข้าราชการในรัชสมัยด้วย

ปัจจัยดังกล่าวข้างต้นมีส่วนทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างทัศนคติแบบดั้งเดิมของสยามและแนวคิดความรู้แบบตะวันตกในกลุ่มชนชั้นนำและข้าราชการ เช่น การไม่เข้าใจเรื่องการเจรจาต่อรอง เรื่องสัญญาการค้าโดยผู้แทนบริษัทการค้าหรือพ่อค้าตะวันตก เนื่องจากคนไทยยังคงเข้าใจว่าการค้าจะต้องได้รับการควบคุมดูแลผ่านอำนาจรัฐเท่านั้น (วิลเลียม เอวาร์ตสัน, 2545: 135) นอกจากนี้

กลุ่มชนชั้นนำและข้าราชการบางส่วนมองว่า วิทยาการแบบสมัยใหม่และวัฒนธรรมตะวันตกคือมาตรฐานความเจริญของประเทศที่มีอารยะ ดังนั้น การยอมรับวิทยาการและเลียนแบบค่านิยมตะวันตกทั้งหมดย่อมเป็นสิ่งที่ดี ทั้งที่จริงแล้ว อุดมคติของการสร้างข้าราชการและพลเมืองในระยะปรับปรุงประเทศ คือ การเรียนรู้วิชาและเข้าใจวิถีคิดของตะวันตกเพื่อนำมาใช้เป็นเครื่องมือช่วยในการพัฒนาประเทศให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมและลักษณะดั้งเดิมที่มีคุณค่าอย่างค่อยเป็นค่อยไป (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2519: 52) บริบทดังกล่าวสอดคล้องกับการส่งเสริมให้ข้าราชการเข้าใจและรู้เท่าทันวิทยาการสมัยใหม่ในวรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 โดยจำแนกเป็นประเด็น ดังนี้

4.1.2.1 การบริหารจัดการทรัพย์สินด้วยการลงทุนและทำธุรกิจอย่างรอบคอบ

สถานะทางเศรษฐกิจของสยามสมัยต้นรัตนโกสินทร์เป็นแบบยังชีพ การค้าขายมีในวงแคบและส่วนใหญ่เป็นการแลกเปลี่ยนสินค้าซึ่งกันและกัน หลังการทำสนธิสัญญากับต่างประเทศในสมัยรัชกาลที่ 4 การผลิตสินค้าต่าง ๆ เริ่มเป็นไปเพื่อการค้ามากขึ้น ระบบเศรษฐกิจในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็ได้รับอิทธิพลภายหลังการทำสนธิสัญญาดังกล่าวตามไปด้วย ชนชั้นนำและกลุ่มขุนนางในสมัยรัชกาลที่ 5 เริ่มมีการเข้าร่วมการลงทุนตามแบบกลุ่มนายทุนซึ่งทำหน้าที่จัดหาและส่งออกสินค้าไปยังตลาดโลก (พรณี บัวเล็ก, 2541: 75-120) นอกจากนี้ รัฐยังสนับสนุนให้บรรดาเชื้อพระวงศ์ ขุนนาง และข้าราชการซึ่งมีความมั่งคั่งนำทรัพย์สินมาลงทุนร่วมกันในนามบริษัท เพื่อรวบรวมเงินทุนในการดำเนินการโครงการต่าง ๆ สำหรับพัฒนาบ้านเมืองอีกด้วย (สุมาลี บำรุงสุข, 2525: 52)

บริบทดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดคำสอนที่ปรากฏในวรรณกรรมคำสอนข้าราชการสมัยรัชกาลที่ 5 ได้แก่ **สุภาสิตพระร่วงกลอนลิลิต** **วชิรญาณสุภาสิต** **โคลงสุภาสิตพระร่วง** **โคลงสุภาสิตเจ้านาย** **โคลงสุภาสิตอติปกรณัม** **โคลงสุภาสิตพิพิธธรรม** บทได้รางวัลที่ 2 จากกระทู้ที่ 14 ใน **โคลงกระทู้วชิรญาณ** **โคลงพิพิธพากย์** ฯลฯ กวีสนับสนุนให้ผู้อ่าน คือ กลุ่มขุนนางข้าราชการนำทรัพย์สินมาลงทุนเพื่อต่อยอดเงินทุนและแสวงหารายได้สะสม

ทั้งนี้ แนวคิดคำสอนดังกล่าวแตกต่างไปจากค่านิยมของคนไทยแต่เดิมซึ่งเห็นว่าวิธีการได้มาซึ่งทรัพย์สินนั้นมาจากการขยันทำงานและประหยัดอดออมมากกว่าการลงทุนเพื่อต่อยอดรายได้ เห็นได้จากแนวคิดคำสอนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นซึ่งกวีมักจะปลุกฝังให้คนสะสมทรัพย์ด้วยการเก็บออมจากรายได้หลักและประหยัดไม่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือยเท่านั้น เช่น คำสอนใน **สุภาสิตพระร่วง** **สำนวนจารึกวัดพระเชตุพน**ว่า “ของแพงอยาหมักกิน” (กรมศิลปากร, 2508: 5) คำสอนจาก **โคลงสุภาสิตประจำภาพในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม** ซึ่งมีคำอธิบายภาพและโคลงแต่งประกอบได้ภาพเขียน เช่น โคลงสุภาสิตประจำภาพที่ 90 “นุ่งเจียมหม่มเจียม” โคลงสุภาสิตประจำภาพที่ 97 “ประทุกล้ำเภาเพียบ” (กรมศิลปากร, 2508: 120, 122)

ตัวอย่างแนวคิดคำสอนข้าราชการให้บริหารจัดการทรัพย์สินด้วยการลงทุนและทำ
ธุรกิจอย่างรอบคอบในวรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 เช่น เรื่อง**วชิรญาณสุภาสิต** คำสอนพระ
นิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ กวีสอนให้รู้จักจัดการทรัพย์สินจาก
เงินกำไรที่ได้มา คือ ให้มีเงินทุนสำรองไว้เพื่อการลงทุนต่อไปด้วย (วชิรญาณสุภาสิต, 2433: 9) เรื่อง
โคลงสุภาสิตพิพิธธรรม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกำหนดหัวเรื่องของสุภาสิตไว้
ว่า “ตระหนี่” และทรงพระราชนิพนธ์โคลงขยายความหัวเรื่องดังกล่าวว่า

ตระหนี่

คนตระหนี่มีทรัพย์แล้ว	เก็บงำแน่นหนา
ไปออกทุนหนุนทำ	เพิ่มบ้าง
กินกินก็สิ้นจำ	จนรอด ไฉนฤ
มีทรัพย์บุญบสร้าง	ชีพสิ้นทรัพย์สูญ ฯ

(กรมวิชาการ, 2542: 131)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีทรงสอนให้กลุ่มขุนนางข้าราชการซึ่งนับว่าเป็นผู้ “มี
ทรัพย์” เล็งเห็นความสำคัญของการลงทุนเพื่อทำกิจการต่าง ๆ แสวงหารายได้ให้เพิ่มพูนยิ่งขึ้น กวีทรง
ชี้ให้เห็นข้อเสียของความ “ตระหนี่” ในที่นี้มีนัยยะถึง ผู้ที่ “ไปออกทุน” หรือไม่เห็นความสำคัญของ
การลงทุน “สร้าง” ทรัพย์เพิ่ม ซึ่งในภายภาคหน้าอาจทำให้ “ทรัพย์สูญ” ลงไปได้ นอกจากนี้ ใน**โคลง
ภาสิตพระร่วงพบคำสอน**ในลักษณะเดียวกัน ได้แก่ โคลงภาสิตที่แต่งขยายคำสอนวรรค “หวานพีช
จักเอาผล” กวีแทรกคำสอนไว้ในโคลงบาทสุดท้ายของคำสอนวรรค “หวานพีชจักเอาผล” โดยสอนว่า
อย่าตระหนี่ทรัพย์แต่ให้รู้จักจัดการทรัพย์สินในทางที่เป็นประโยชน์ คือ ใช้ลงทุนในกิจการที่จะทำให้
ทรัพย์นั้นงอกงาม (วชิรญาณเล่ม 5/24, 2555: 521)

หวานพีชจักเอาผล

ไร่เนาถ้ำรกรัง	รังพง พืไอย
ถางไก่อ้นโคนดกตง	เผด็จได้
จักเพาะหวานประสงค์	ผลฝัก พืชแล
ผิตระหนี่ทุนแรงไว้	วัฒนธรรมนั้นหาไหน

(วชิรญาณเล่ม 5/24, 2555: 521)

ตัวอย่างข้างต้น กวีใช้ความเปรียบเกี่ยวกับการจัดการที่ดินทำกินหรือ “ไร่เนา” เพื่อ
เชื่อมโยงกับคำสอนเรื่องการบริหารจัดการทรัพย์สิน กวีนำเสนอแนวคิดโดยชี้ให้เห็นว่า การบริหารจัดการ
ที่ดินทำกินนั้น แม้ที่ดินนั้น “รกรัง” ตามกาลเวลา เจ้าของที่ดินก็ย่อมจัดการรื้อถอนและเพาะปลูกเพื่อ
สร้างผลผลิตได้ในภายหลัง ปัจจัยที่ทำให้ทรัพย์สินที่มีอยู่เพิ่มพูนได้นั้นมาจากความกล้าฉกฉวยโอกาส

คาดหวังกับการลงทุนมากจนเกินไป เพราะการลงทุนทำการค้าต่าง ๆ นั้นมีรายรับที่ไม่แน่นอน (มิวเซียม ฤๅตณโกษ เล่ม 2, จ.ศ.1239: 120-121)

การเปิดโอกาสให้กลุ่มขุนนางข้าราชการแสวงหารายได้ด้วยวิธีการทางเศรษฐกิจแบบใหม่อย่างรอบคอบ นอกจากจะมีสาเหตุมาจากระบบเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปแล้ว ปัจจัยอีกส่วนหนึ่งน่าจะสืบเนื่องมาจากปัญหาเกี่ยวกับเศรษฐกิจและการลงทุนของกลุ่มชนชั้นนำและข้าราชการในรัชสมัยซึ่งมีอยู่ 2 ประการได้แก่ ปัญหาขาดแคลนเงินทุนสำหรับพัฒนาเศรษฐกิจและความเจริญก้าวหน้าด้านต่าง ๆ ภายในบ้านเมือง และการขาดประสบการณ์ในการทำธุรกิจของกลุ่มเจ้านายและขุนนางข้าราชการไทย

ปัญหาการขาดแคลนเงินทุนสำหรับพัฒนาประเทศนั้น มีสาเหตุมาจากเจ้าภาษีนายอากรส่วนใหญ่ค้ำชำระเงินแก่รัฐ อีกทั้งเงินจากการเก็บภาษีจำนวนมากยังรั่วไหลไปอยู่กับขุนนางต่าง ๆ ที่เจ้าภาษีสังกัด ไม่มีระเบียบการใช้จ่ายเงินที่แน่นอน (สุมาลี บำรุงสุข, 2525: 52) ในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงจำเป็นต้องมีการจัดระบบการคลังใหม่เพื่อรวบรวมรายได้แผ่นดินเป็นทุนนำไปสู่การปฏิรูปบ้านเมืองในด้านอื่น ๆ รัฐจึงสนับสนุนให้บรรดาเชื้อพระวงศ์ ขุนนางและข้าราชการนำทรัพย์สินมาลงทุนร่วมกันในนามบริษัท เพื่อรวบรวมเงินทุนในการดำเนินการโครงการต่าง ๆ สำหรับพัฒนาบ้านเมือง เช่น การตั้งบริษัทไฟฟ้าสยามซึ่งเงินทุนส่วนใหญ่มาจากพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์หรือพระคลังข้างที่ ร่วมกับหุ้นของกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง ข้าราชการ พ่อค้าคหบดี, โครงการสร้างชลประทานแบบใหม่ของกลุ่มชนชั้นนำสยามที่ร่วมกันลงทุนเพื่อเปลี่ยนพื้นที่ที่รกร้างบริเวณเขตติดต่อระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยาและจังหวัดนครนายก เป็นพื้นที่เพาะปลูกข้าว (โครงการรังสิต), โครงการขุดคลองสายสำคัญต่าง ๆ ตลอดจนโครงการสร้างรถรางในพระนคร (ชัย เรื่องศิลป์, 2541: 316) ในทางหนึ่ง การสนับสนุนให้บรรดาเชื้อพระวงศ์และข้าราชการนำทรัพย์สินมาลงทุน ในรูปแบบโครงการต่าง ๆ ยังเป็นการป้องกันปัญหาที่ชนชั้นนำสมัยรัชกาลที่ 5 มักจะนำทรัพย์สินไปใช้จ่ายอย่างสุรุ่ยสุร่ายเพื่อตอบสนองธรรมเนียมในการใช้ชีวิตประจำวันตามอย่างตะวันตก (พระยาสุรียานุวัตร, ม.ป.ป.: 50)

ปัญหาด้านเศรษฐกิจอีกประการคือ การขาดประสบการณ์ในการทำธุรกิจของกลุ่มเจ้านายและขุนนางข้าราชการไทย สืบเนื่องจากการทำสนธิสัญญาการค้ากับชาติตะวันตกตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีส่วนผลักดันให้การลงทุนในสยามขยายตัวอย่างรวดเร็ว ภายหลังจากมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติจัดตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ พ.ศ.2416 ในช่วงต้นสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อควบคุมการเงินของประเทศ บทบาทของชาวเงินในการผูกขาดภาษีอากรก็เริ่มลดลง การปรับปรุงดังกล่าวมีผลทำให้กลุ่มเจ้านาย ขุนนางตลอดจนพ่อค้าชาวเงินหมดโอกาสที่จะแสวงหารายได้ด้วยส่วนตัวจากระบบการ

คลังของประเทศ และจำเป็นต้องหาแหล่งลงทุนในกิจการใหม่ ๆ เพื่อเพิ่มพูนรายได้ทางเศรษฐกิจ ในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงมีการสนับสนุนการค้าและเศรษฐกิจของคนไทยให้ก้าวหน้าทัดเทียมกับชาวต่างประเทศ และการสนับสนุนให้รู้จักบริหารจัดการทรัพย์สินมาโดยการลงทุนในอุตสาหกรรมต่าง ๆ (พรรณิ บัวเล็ก, 2541: 104-105) การลงทุนของคนไทยส่วนใหญ่เป็นการลงทุนร่วมกันระหว่างเจ้านายขุนนางกับพ่อค้าชาวจีน ขุนนางผู้ใหญ่บางคนนิยมลงทุนในกิจการโรงสีโดยให้เจ้าของโรงสีชาวจีนกู้ยืมเงิน เจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่หลายคนได้ลงมือประกอบการด้วยตนเองอย่างจริงจังหลังจากสยามได้ปฏิรูปการคลังโดยมีการลงทุนในธุรกิจอุตสาหกรรมมากขึ้น เช่น เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีตั้งบริษัทบริกรมหาราชประกอบกิจการป่าไม้และโรงเลื่อยเมื่อ พ.ศ.2441 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์เปิดกิจการโรงสีนาบุญสมบัติเมื่อ พ.ศ.2442 และลงทุนทำปูนเมื่อ พ.ศ.2444 เช่นเดียวกับหม่อมเจ้าจรัญศักดิ์กฤดากรซึ่งตั้งบริษัทเผาปูนแกงคอบในปีเดียวกัน (มลิวัลย์ แต่งแก้วฟ้า, 2539: 53-54)

นอกจากนี้ ในสมัยรัชกาลที่ 5 บริษัทห้างร้านของตะวันตกเข้ามาจัดตั้งในสยามเป็นจำนวนมาก กลุ่มเจ้านายและเชื้อพระวงศ์ส่วนใหญ่นิยมนำทรัพย์สินไปลงทุน บางบริษัทมีบรรดาชนชั้นนำและขุนนางผู้ใหญ่เป็นหุ้นส่วนด้วย เห็นได้จากประกาศโฆษณา “แช่ชส่วนหุ้นในกอมปนี” ใน **ราชกิจจานุเบกษา รัชกาลที่ 5** ซึ่งมีประกาศเชิญชวนให้บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ เชื้อพระวงศ์และขุนนางร่วมลงทุนสร้างอุต้อเรือ สร้างเหมืองทองคำและสร้างเหมืองตะกั่ว (ราชกิจจานุเบกษาเล่ม 1, 2540: 16) อย่างไรก็ตาม ความพยายามของชนชั้นนำไทยในการลงทุนทางเศรษฐกิจส่วนใหญ่ประสบความล้มเหลว เนื่องจากไม่มีการควบคุมรายจ่ายในการลงทุนอย่างดีพอ อีกทั้งเป็นการลงทุนที่ไม่มีความรู้และประสบการณ์ในการผลิต ขาดความรู้พื้นฐานทางเศรษฐกิจโดยส่วนใหญ่เข้าใจว่าการลงทุนมากก็จะได้กำไรมาก ลงทุนแล้วก็รอผลกำไรโดยไม่จำเป็นต้องจัดการแก้ไขหรือปรับปรุงปัญหาทางการค้า ทั้งนี้ ส่วนหนึ่งของความล้มเหลวยังเกิดจากผู้ประกอบการมีเวลาให้แก่กิจการที่ลงทุนไม่เพียงพอ เช่น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงลงทุนหลายธุรกิจพร้อม ๆ กัน เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีต้องไปราชการปราบฮ่อเป็นเวลา 2 ปี นอกจากนี้ ขุนนางข้าราชการชั้นผู้ใหญ่บางคนลงทุนธุรกิจในต่างจังหวัดที่ยังรับราชการอยู่ ทำให้ไม่สะดวกในการบริหารจัดการธุรกิจ (ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ, 2522: 118)

ปัญหาทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ทั้ง 2 ประการข้างต้นน่าจะเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้กวีในสมัยรัชกาลที่ 5 เสนอแนวคิดคำสอนข้าราชการให้รู้จักการบริหารจัดการทรัพย์สินและลงทุนทำธุรกิจอย่างรอบคอบ เพราะการที่บรรดาชนชั้นนำหรือเหล่าขุนนางข้าราชการร่วมกันออกทุนหรือเป็นผู้ถือหุ้นส่วนในบริษัทหรือโครงการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสาธารณูปโภคของบ้านเมืองย่อมส่งผลให้กิจการเจริญก้าวหน้าและเป็นการรวบรวมแหล่งเงินทุนในการพัฒนาสาธารณูปโภคด้าน

ต่าง ๆ ในบ้านเมืองตามไปด้วย ขณะเดียวกันการลงทุนในแต่ละครั้งมีความเสี่ยง การเปิดโอกาสให้ขุนนางข้าราชการแสวงหารายได้ด้วยวิธีการทางเศรษฐกิจแบบใหม่จึงจำเป็นต้องปลูกฝังความรอบคอบในการลงทุน

แนวคิดคำสอนเรื่องการบริหารจัดการทรัพย์สินด้วยการลงทุนทำธุรกิจอย่างรอบคอบ จึงมีบทบาทในการสร้างข้าราชการที่มีวิจากรณญาณในการบริหารจัดการทรัพย์สิน ไม่ยึดถือหรือเชื่อถือสิ่งใดโดยเฉพาะการลงทุนโดยปราศจากความรู้และประสบการณ์ ผลจากการสร้างข้าราชการที่มีคุณลักษณะดังกล่าว นอกจากจะทำให้บ้านเมืองในสมัยรัชกาลที่ 5 มีสภาพคล่องทางเศรษฐกิจจากการลงทุนของกลุ่มชนชั้นนำและขุนนางข้าราชการมากขึ้นแล้ว ยังเป็นการป้องกันปัญหาทางเศรษฐกิจที่อาจส่งผลกระทบต่อหน้าที่ของข้าราชการได้ในภายหลัง

4.1.2.2 การไม่ทดลองการเล่นแร่แปรธาตุเพื่อทำทองปลอม

การเล่นแร่แปรธาตุหรือร่ายเวทถือเป็นวิทยาการสมัยใหม่ที่เข้ามาในสยามช่วงหลังรับอิทธิพลตะวันตก ความเชื่อเกี่ยวกับการเล่นแร่แปรธาตุนั้นได้รับความนิยมในโลกตะวันตกตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 9-12 โดยได้รับอิทธิพลมาจากอารยธรรมอาหรับและอารยธรรมกรีก ในระยะแรกชาวตะวันตกเชื่อกันว่าการเล่นแร่แปรธาตุสามารถแปลงสสารได้ โดยอาศัยความเมตตาปราณีและความช่วยเหลือจากเทพเจ้า บ้างเชื่อกันว่าต้องใช้ศิลา นักปรัชญา (Philosopher's Stone) เป็นวัตถุสำคัญเพื่อแปลงสรรพสิ่งให้เป็นทองคำ บ้างมุ่งเน้นการผลิตยาครอบจักรวาลและยาอายุวัฒนะ ต่อมาการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ในช่วงศตวรรษที่ 17 ทำให้ศาสตร์ดังกล่าวได้รับการปรับปรุงกระบวนการและปฏิบัติแนวคิดให้ใกล้เคียงกับความเป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น นักเล่นแร่แปรธาตุมักเชื่อว่า หากสสารผ่านการทดลองแยกสาร เช่น การกรอง การตกผลึกสารและการกลั่นอาจทำให้เกิดวัตถุที่มีค่าได้ หากวัตถุ โลหะและธาตุต่าง ๆ มาผ่านกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ก็อาจเปลี่ยนรูปเป็นทองคำบริสุทธิ์ได้ เทคนิคเกี่ยวกับการเปลี่ยนสสารดังกล่าวต่อมาได้พัฒนาเป็นแขนงหนึ่งของวิทยาศาสตร์คือ วิชาเคมี (สุทัศน์ ยกส้าน, 2557)

ผู้วิจัยพบว่า การนำเสนอแนวคิดคำสอนเกี่ยวกับการห้ามข้าราชการไม่ให้หมกมุ่นหรือหลงเชื่อวิทยาการเล่นแร่แปรธาตุเพื่อทำทองปลอม ปรากฏอยู่ในเรื่อง **สุภาสิตพระร่วงกลอนลิลิต โคลงสุภาสิตเจ้านาย โคลงพิพิธพากย์และประดณธรรมคำโคลง** ตัวอย่างเช่น ในเรื่อง **โคลงสุภาสิตเจ้านาย** กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมได้ทรงวิพากษ์วิจารณ์พฤติกรรมของข้าราชการที่ "ซี้เกียจเรียน" แต่กลับไปนิยมการเล่นแร่แปรธาตุตามวิทยาการสมัยใหม่โดยมีจุดประสงค์เพื่อทำทองปลอม สอดคล้องกับแนวคิดคำสอนในเรื่อง **โคลงพิพิธพากย์ และประดณธรรมคำโคลง** ซึ่งกวีวิพากษ์วิจารณ์กลุ่มข้าราชการและนักเรียนข้าราชการที่โลกหวังรวยทางลัดโดยการเล่นพนันและทำทองปลอม ไม่คิดทำางานตามวุฒิหรือตามหน้าที่ที่ตนต้องรับผิดชอบ ดังบทประพันธ์ความว่า

<u>โคลงสุภาสิตเจ้านาย</u>		<u>โคลงพิรพาทย์</u>	
ขี้เกียจเรียนเล่ารู้	ทางธรรม	ชนิดโง่เงาโลภกล้า	แลหลง
เล่นแร่แปรธาตุนำ	จิตรฟุ้ง	แปรธาตุจนวายง	วุ่นว้า
หลอมเงินกลับเป็นคำ	เนื้อแปด	คิดโปกคิดถั่วปลง	ชุมทรัพย์ อีกพ้อ
นั่งที่ไหนคุดคลั่ง	แต่ข้อเห็นคุณ	เที่ยวเร่ขอหอยบ้า	บอดทั้งคนโซ
	กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม		(กรมศิลปากร, 2496: 96)
	(หอพระสมุดวชิรญาณ, 2463: 62)	<u>ประเด็นธรรมคำโคลง</u>	
		ใจปองสุบฝืนทั้งสุรา	บานเอย
		เล่นแร่แปรธาตุพา	ทรัพย์ไร้
		ไปคิดกอบวิทยา	ยลชอบ วุฒิเลย
		ดุดจก่อกองไฟไว้	ไปค้นหาฝอย ๆ
			(กรมศิลปากร, 2508: 304)

จากบทประพันธ์ กวีสอนข้าราชการไม่ให้เล่นแร่แปรธาตุและวิพากษ์วิจารณ์พฤติกรรมของข้าราชการที่นิยมเล่นแร่แปรธาตุเพื่อทำทองปลอม เนื่องจากกวีเห็นว่าการกระทำดังกล่าวไม่เป็นประโยชน์และเป็นเรื่องชวนเชื่อทำให้ผู้ที่หลงเชื่อได้รับความเดือดร้อน คือ สิ้นเปลืองทรัพย์สิน นอกจากนี้ กวียังมีมุมมองว่า ผู้ที่เล่นแร่แปรธาตุนั้นเป็นผู้ที่มีจิตใจฟุ้งซ่านด้วยความโลภ เพราะเชื่อว่าโลหะต่าง ๆ สามารถนำมาหลอมเป็นทองคำบริสุทธิ์ได้ นอกจากนี้ ความนิยมเล่นแร่แปรธาตุยังเป็นบ่อเกิดของอุปนิสัยเกียจคร้าน ทำให้ข้าราชการไม่สนใจศึกษาเล่าเรียนเพื่อนำความรู้มาใช้ในการทำงานตามตำแหน่งหน้าที่ของตน ทั้ง ๆ ที่ในช่วงเวลาดังกล่าว บ้านเมืองเริ่มวางรากฐานทางการศึกษาและจัดการศึกษาแบบใหม่โดยมีกลุ่มเป้าหมายคือ กลุ่มข้าราชการเป็นกลุ่มแรก

เมื่อพิจารณาแนวคิดคำสอนดังกล่าวร่วมกับบริบทสังคม ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า การเล่นแร่แปรธาตุน่าจะเป็นกิจกรรมที่นิยมในกลุ่มชนชั้นนำสยามและบรรดาข้าราชการสมัยรัชกาลที่ 5 ดังจะเห็นได้จากบันทึกของคาร์ล บ็อค ชาวเยอรมันที่เดินทางเข้ามาในสยามในสมัยรัชกาลที่ 5 และกล่าวถึงสมเด็จพระราชวังบวรวิไชยชาญไว้ว่า พระองค์ทรงเป็นนักเล่นแร่แปรธาตุ เนื่องจากทรงศึกษาเรื่องแร่ธาตุต่าง ๆ และสะสมแร่ไว้เป็นจำนวนมาก (คาร์ล บ็อค, 2555: 30) ในหนังสือยุทธะโกษ ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ฉบับแรกของกองทัพบกสมัยรัชกาลที่ 5 มีจุดประสงค์การพิมพ์เพื่อเผยแพร่แก่ข้าราชการทหารในรัชสมัย มีบทความที่น่าสนใจและความคิดเห็นเกี่ยวกับการเล่นแร่แปรธาตุหลายเรื่อง เช่น เยรินี หรือพระสารสาสน์พลขันธ์ได้แปลบทความเรื่อง **วิธีแปรธาตุให้กลายเป็นทองคำของชาวฮินดู** ไว้ในเล่ม 5 ตอนที่ 7 เดือนมีนาคม ร.ศ.115 และบทความเรื่อง **การแปรธาตุเป็นทองคำสำเร็จแล้วดอกกระมัง ?** นักปราชญ์ชาวอเมริกาทำทองคำออกขายได้แล้ว !! ตีพิมพ์ในหนังสือยุทธะโกษเล่ม 5 ตอนที่ 9 เดือนพฤษภาคม ร.ศ.116 ในเล่มเดียวกันนี้ ยังมีข้อเขียนของหลวง

ถก ซึ่งเป็น “นายทหารผู้ประกอบด้วยคุณวุฒิความรู้เป็นอันมาก” ร่วมแสดงความคิดเห็นว่า ตำราแปรธาตุของฮินดูนั้นน่าจะเป็นเรื่องที่หลอกลวง และได้เสนอตำราแปรธาตุไทยโบราณให้ผู้สนใจลองนำไปทดลองดูว่าจะสามารถแปรธาตุเป็นทองคำได้จริงหรือไม่ (ยุทธะโกษ, ร.ศ.116: 555-556) นอกจากนี้ กระแสนิยมเล่นแร่แปรธาตุในกลุ่มข้าราชการสมัยรัชกาลที่ 5 ยังสะท้อนผ่าน**นิทานวชิรญาณ**ซึ่งบรรดาสมาชิกหอพระสมุทวชิรญาณได้เรียบเรียงไว้อีกด้วย ได้แก่ เรื่อง**ซัดเงินเป็นทอง** เรื่อง**แปรธาตุคนโกง** เรื่อง**แปรธาตุแลฆ่าปรอท** เรื่อง**แร่แปรธาตุ**และเรื่อง**คำถ่านพริก** ฯลฯ อย่างไรก็ตาม แง่คิดของ**นิทานวชิรญาณ**ส่วนใหญ่เสนอให้เห็นว่า การเล่นแร่แปรธาตุเป็นการพนันอย่างหนึ่งที่จะทำให้เกิดความโลภ ทำให้คนไม่เอาใจใส่ในหน้าที่การงานที่พึงทำและอาจสร้างความเดือดร้อนให้แก่บุคคลและบ้านเรือนอื่นจากปัญหาอศศิภัยได้ (กรมศิลปากร, 2555ก: 490-491)

ความสนใจเรื่องวิทยาการเล่นแร่แปรธาตุในกลุ่มชนชั้นนำและข้าราชการสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งสะท้อนผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ น่าจะเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้กวีเลือกนำเสนอแนวคิดคำสอนข้าราชการไม่ให้ทดลองการเล่นแร่แปรธาตุเพื่อทำทองปลอม เพราะการทดลองเล่นกิจกรรมดังกล่าวอาจส่งผลกระทบต่อหน้าที่การงานของข้าราชการ และอาจส่งผลกระทบต่อปัญหาระดับบ้านเมืองดังที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อ พ.ศ.2408 เพราะมีผู้คิดทำเงินเหรียญทองแดงเจ็ดด้วยดีบุกปลอมออกมาใช้จนทำให้เงินในท้องตลาดภายในประเทศขาดแคลน เกิดปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจซึ่ง ทำให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อนเป็นอย่างมาก (เกริกฤทธิ์ ไทคุณธนภพ, 2555: 141-142) นอกจากนี้ การสอนกลุ่มข้าราชการไม่ให้ทดลองเล่นแร่แปรธาตุเพื่อทำทองปลอมยังมีบทบาทในการส่งเสริมให้ข้าราชการในรัชสมัยเป็นผู้รู้จักถ่วงน้ำหนักการพิจารณาที่มาจากตะวันตก เนื่องจากวิทยาการบางอย่างยังมีลักษณะเป็นค่านิยมหรือความเชื่อเฉพาะกลุ่ม แต่ยังไม่ได้มีการพิสูจน์หรือทดลองให้เห็นจริงในทางวิทยาศาสตร์อีกด้วย

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า การส่งเสริมให้ข้าราชการเข้าใจและรู้เท่าทันวิทยาการสมัยใหม่ ได้แก่ 1) การบริหารจัดการทรัพย์สินด้วยการลงทุนอย่างรอบคอบ และ 2) การไม่ทดลองเล่นแร่แปรธาตุเพื่อทำทองปลอม สะท้อนให้เห็นว่า ในบริบทการปรับเปลี่ยนระบบราชการสมัยใหม่นอกจากจะต้องการข้าราชการที่มีความรู้ มีคุณสมบัติที่เหมาะสมเพื่อดำเนินงานส่วนต่าง ๆ ของระบบที่เกิดขึ้นใหม่แล้ว ข้าราชการในอุดมคติของยุคสมัยยังต้องเป็นผู้ที่มีวิจาร์ณญาณ ไม่หลงเชื่อถือกระแสนิยมโดยไม่ได้พิจารณาอย่างรอบคอบ เนื่องจากในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นช่วงที่ความคิดและวิทยาการตะวันตก หลั่งไหลเข้ามาในบ้านเมืองโดยมีกลุ่มชนชั้นนำและข้าราชการเป็นบุคคลกลุ่มแรก ๆ ที่ได้รับอิทธิพลจากกระแสนี้ กล่าว กลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการในฐานะตัวแทนของรัฐจึงจำเป็นต้องรู้จักพิจารณาเหตุผลตามข้อมูลจากหลักฐานที่พิสูจน์ได้ เลือกระรและปรับตัวในวิถีชีวิตสมัยใหม่อย่าง

เหมาะสม เพื่อมิให้ความเชื่อถืออย่างตะวันตกและรสนิยมการใช้ชีวิตหลังรับอิทธิพลตะวันตกส่งผลกระทบต่อหน้าที่ราชการได้

4.2 แนวคิดคำสอนกับการสร้างสตรี: การอบรมแม่เรือนเพื่อปรับตัวในวิถีสังคมสมัยใหม่

ในสมัยรัชกาลที่ 5 การปฏิรูปสยามให้มีความเจริญทัดเทียมอารยประเทศถือเป็นพันธกิจสำคัญของชนชั้นนำสยาม เนื่องจากมิชชันนารีตะวันตกที่เดินทางเข้ามาในสยามมองว่าชนบทรวมเนียมประเพณีบางประการของสยามว่าไม่เหมาะสมกับการพัฒนาไปสู่ความเป็นอารยะ โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของสตรี (เพชรสุภา ทศนพันธ์, 2542: 6) สถานภาพของสตรีจึงจำเป็นต้องได้รับการยกระดับให้ดีขึ้น ต่อมาจึงมีการวางรากฐานและจัดการศึกษาสำหรับสตรีส่งผลให้สตรีในสังคม โดยเฉพาะสตรีชนชั้นสูงและชนชั้นกลางเช่น เชื้อพระวงศ์ ภรรยาและบุตรของข้าราชการได้รับโอกาสทางการศึกษาและมีความรู้แบบสมัยใหม่มากขึ้น นอกจากนี้ ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมยังส่งผลให้สตรีต้องปรับภาระหน้าที่ภายในบ้านและบทบาทต่อสังคมให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตหลังรับอิทธิพลตะวันตกมากขึ้น สตรีในสมัยปฏิรูปประเทศจึงจำเป็นต้องพัฒนาตนเองให้เป็นภรรยา แม่ และแม่บ้านที่ทันสมัยและมีประสิทธิภาพ เพื่อให้เป็นผลดีต่อความเจริญของบ้านเมือง

อย่างไรก็ตาม มโนทัศน์ของคนในสังคมยังคงคาดหวังให้สตรีมีคุณสมบัติตามแนวคิดจารีตเดิมอยู่ด้วย เห็นได้จากการการผลิตซ้ำคำสอนที่เน้นย้ำคุณสมบัติของสตรีตามค่านิยมในอดีต ซึ่งปรากฏในวรรณกรรมคำสอนสตรีสมัยรัชกาลที่ 5 ทุกเรื่อง เช่น การส่งเสริมให้สตรีรักนวลสงวนตัว รักเกียรติศักดิ์ศรี เมื่อมีสามีก็ควรซื่อสัตย์และเห็นความสำคัญของการมีสามีเป็นผู้คุ้มครองชีวิต ส่วนใหญ่ปรากฏในระหว่างทศวรรษ 2410 - 2440 เมื่อนำมาพิจารณาร่วมกับบริบทสังคมพบว่า มีคติความจำนนมากเกี่ยวกับเรื่องการทำผิดศีลธรรมและจารีตประเพณีของสตรีในราชสำนักและสตรีสามัญชน ส่วนใหญ่มีข้อหาความผิด เช่น คบชู้ ลักลอบมีความสัมพันธ์กับบุรุษสามัญชน (ภาวิณี บุณนาค, 2563: 89-90) บริบทดังกล่าวน่าจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้กวีเลือกถ่ายทอดคำสอนสตรีตามแนวปฏิบัติแบบจารีตเพื่อป้องกันไม่ให้เหตุการณ์อื้อฉาวและคดีชู้สาวเกิดขึ้นซ้ำรอย ทั้งนี้ เนื้อหาบางส่วนยังสอนให้สตรีมีกิริยามารยาทที่ดีและระมัดระวังพฤติกรรมการแสดงออก ซึ่งนอกจากจะผลิตซ้ำมายาคติเรื่องความงามและกิริยามารยาทที่ดีคือคุณสมบัติสูงสุดของสตรีตามแนวคิดแบบจารีตแล้ว เมื่อพิจารณาร่วมกับบริบทการเผยแพร่ในช่วงก่อนทศวรรษ 2440 พบว่า ขณะนั้นชนชั้นนำให้ความสำคัญกับมารยาทและความประพฤติของพลเมืองเพื่อสร้างแบบแผนพฤติกรรมที่เหมาะสมกับสังคมที่กำลังปรับสู่ความทันสมัย (ปกรณีสลธิ ฐานา, 2560: 51-62) แต่ปัญหาเกี่ยวกับสตรีในยุคสมัย คือ การมีกิริยามารยาทที่ไม่เหมาะสมตามมาตรฐานและมุมมองของชนชั้นนำ เช่น มีการวิพากษ์วิจารณ์นักเรียนสตรีที่จบมาจากโรงเรียนของมิชชันนารีว่ามีกิริยามารยาทที่ไม่ดี (หม่อมเจ้ามารยาตภิญญา ดิศกุล, 2530: 73)

ทั้งนี้ การวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาเรื่องกิริยามารยาทของสตรีในสังคมสมัยรัชกาลที่ 5 ยังปรากฏในงานพระราชนิพนธ์บางเรื่องใน**ปัญหาขัดข้องจากหนังสือชริฎาณ**อีกด้วย (ปัญหาขัดข้องโปรดฯให้ผูกขึ้นเมื่อในรัชกาลที่ 5 สำหรับสมาชิกหอพระสมุทวชิรฎาณ, 2469: 60-88) เมื่อพิจารณาหลักสูตรการเรียนของสตรีในระยะแรกก็พบว่ายังประสบปัญหา เพราะโรงเรียนสตรีบางแห่งมุ่งสอนวิทยาการและธรรมเนียมแบบตะวันตกแต่ละเลยการสอนวิชาเพื่อรักษาเอกลักษณ์ของไทย เช่น การฝีมือและอบรมกิริยามารยาทแบบไทย ศีลธรรมจรรยา(ยุพากรณั แจ่งเจณกิจ, 2530: 36-37) การสืบทอดคุณสมบัตินของสตรีแบบจาริตเดิมจึงมีบทบาทช่วยควบคุมพฤติกรรมสตรีในสมัยรัชกาลที่ 5 และส่งเสริมให้สตรีรักษาขนบวัฒนธรรมไทยท่ามกลางกระแสตะวันตกที่เข้ามาในสังคม

เนื้อหาคำสอนสตรีอีกกลุ่มหนึ่งมีลักษณะต่างไปจากวรรณกรรมที่มีเนื้อหาสั่งสอนสตรีในรูปแบบเดิม ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า บริบทสังคมสมัยหลังรับอิทธิพลจากตะวันตกน่าจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดแนวคิดการพัฒนาสตรีให้เป็นพลเมืองที่มีความรู้และตระหนักถึงการพัฒนาตนเองให้เข้ากับ ความเปลี่ยนแปลงของสังคมตามแนวทางอารยประเทศ ดังต่อไปนี้

4.2.1 การสนับสนุนให้สตรีมีการศึกษาแบบสมัยใหม่

ก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 สตรีส่วนใหญ่ยังไม่ได้รับโอกาสทางการศึกษามากนัก ครอบครัวที่มีฐานะนิยมนำบุตรไปฝากไว้กับเจ้านายหรือขุนนางเพื่อเรียนรู้การเรือนการฝีมือและกิริยามารยาทของผู้ดี แต่ไม่มีความนิยมให้สตรีได้เล่าเรียนหนังสือไทยหรืออ่านออกเขียนได้ (ต.ประทีปะเสน, 2517: 1) ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 เริ่มมีการจัดตั้งสถานศึกษาและขยายโอกาสการศึกษาสำหรับสตรี ทั้งด้านวิชาซีพการเรือนและการฝีมือ ตลอดจนด้านอักษรวิธีและภาษาในโรงเรียนหลวงและโรงเรียนราษฎร์แห่งแรกของสยาม วรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 ที่มีแนวคิดคำสอนให้สตรีมีการศึกษาและมีทักษะความรู้แบบสมัยใหม่ เช่น **เรื่องฉันทสอนหญิง เรื่องนารีศรีสวัสดิ์ เรื่องอุทาหรณ์สอนจิตต์ กนิษฐา คำกลอนสุภาชิตเรื่องพิภกสอนเบญกาย เรื่องบำรุงนารี** ฯลฯ

ในทัศนะของกวีสมัยรัชกาลที่ 5 เห็นว่าสตรีร่วมสมัยจำเป็นต้องมีความรู้ซึ่งระบบโรงเรียนแบบตะวันตกให้ความสำคัญ เช่น วิชาการเรือนแบบสมัยใหม่ซึ่งมุ่งเน้นการดูแลวัสดุอุปกรณ์ให้พร้อมใช้งาน มีความสะอาดตามหลักสุขวิทยา การรู้จักต้อนรับแขกและการเป็นแม่บ้านที่ดีของครอบครัวในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ สตรีในอุดมคติของกวียังจำเป็นต้องมีความรู้ทางด้านอักษรศาสตร์ สามารถอ่านออกเขียนได้และมีความรู้รอบตัวในฐานะพลเมืองของสังคมสมัยใหม่ ดังนี้

เขาเขียนตำมาให้อ่านไม่ออก	เขาซ้ำหลอกบอกว่าคาถามี
ต้องทนอายขายหน้าทั้งตาปี	ชาวธานีที่ไหนเขาไม่ชม
แม่เนื้ออ่อนหนูนอ่อนเชิญนอนอ่าน	สังเกตสภารการสอนไว้ก่อนสม
เป็นนางงามนามงอนอย่างอนงม	ฟังกรรมกรรมจำคำเรา

(อุทาหรณ์สอนจิตต์กนิษฐา, 2480: 4-5)

จากบทประพันธ์เห็นได้ชัดว่า กวีสนับสนุนให้สตรีเห็นความสำคัญของการศึกษา โดยเฉพาะการอ่านเขียนได้ กวีเปรียบเทียบให้เห็นว่าสตรีที่พร้อมทั้งรูปสมบัติและทรัพย์สมบัติ หากไม่มีความรู้แล้วก็เปรียบเสมือนเพชรที่ยังไม่ใสบริสุทธ์ นอกจากนี้ การที่กวีเสนอให้เห็นว่า สตรีที่ไม่มีความรู้ย่อมถูก “ติลามตามล่อพูดต่อเลี่ยน” “ต้องทนอายขายหน้า” และ “ชาวธานีที่ไหนเขาไม่ชม” ยังสะท้อนให้เห็นบริบทสมัยรัชกาลที่ 5 ที่คนในสังคมเริ่มให้ความสำคัญกับการขยายโอกาสทางการศึกษาแบบใหม่แก่สตรี อีกทั้งยังยกย่องสตรีที่มีความรู้มากกว่าสตรีที่ไม่มีความรู้ แนวคิดคำสอนที่ให้คุณค่ากับความรู้มากกว่าความงามของสตรีนี้ ปรากฏในเรื่อง **บำรุงนารี** ด้วยเช่นกัน โดยกวีสนับสนุนให้สตรีเข้าเรียนหนังสือในระบบโรงเรียนตั้งแต่เยาว์วัยและชี้ให้เห็นว่า สตรีที่มีการศึกษานั้นก็เปรียบเสมือนมีเครื่องประดับตัวและมีผู้อุปถัมภ์ประจำตน แมื่อนาคตขาดผู้ปกครองดูแลหรือไร้ญาติขาดมิตรก็ยังมีวิชาความรู้ไว้หาเลี้ยงตัว (ต.ว.ส. วัฒนาโก, ร.ศ.125ค: 45-46) ไม่เพียงแต่ความรู้ทางด้านการอ่านออกเขียนได้เท่านั้น ในเรื่อง **บำรุงนารี** กวียังสอนสตรีให้เป็นผู้ที่รู้จักพัฒนาตนเองเป็นผู้ทันยุคทันสมัยและมีความรู้แบบสมัยใหม่ตามหลักสูตรการเรียนการสอนในโรงเรียนสมัยรัชกาลที่ 5 เช่น ความรู้ทางภูมิศาสตร์ ได้แก่ รู้จักสภาพดินฟ้าอากาศ รู้จักการจำแนกทิศและชื่อประเทศบนโลก ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ได้แก่ รู้จักการจำแนกวันเวลาและประเภทสัตว์ ความรู้ทางสุขศึกษา เช่น การลำดับเครื่องญาติและระบุมหาชิกในครอบครัวหรือสายตระกูลได้ ดังความว่า

แม่ชอบจำจางจำในคำสอน, ของครูวรรณสันประสิทธิ์คิดแปงกลอน, ต่างอาภรณ์เพิ่มประดับ
สำหรับกาย, ควรรู้จักการนับลำดับญาติ, ควรรู้จักเชื้อตระกูลประยูรสาย, ควรรู้จักดินฟ้าดาว
ราย, ควรรู้ฝ่ายศาสนาคำสามัญ, ควรรู้จักเหตุผลต้นปลายกลาง, ควรรู้ทางทิศประเทศทุกเขต
ชั้น, ควรรู้จักรูปนามความสำคัญ, ควรรู้วันแลเวลาปาพนัก, ควรรู้จักบ้านเมืองเครื่องประดับ,
ควรรู้ศัพท์เครื่องหมายรายชื่อสัตว์, ที่อยู่บอกอยู่น้ำจำพิภข, ให้รู้รฤรฤรฤรฤรฤคากลาง, [...] ใคร
เกิดมาเวลานี้เห็นดีสุด, แต่อย่าหยุดพยายามหาความใส่, มีตำราอย่าไปเก็บเที่ยวเหน็บไว้, จงดู
ให้เจรจาเชี่ยวชาญ, ผู้เรียงความนามนายวรรณเลือกสรรแล้ว, ทั้งมีแก้วตาครูรู้แก่นสาร, หวัง
ให้หนูหม้อสตรีมีวิจารณ์, อุสาห์อ่านอุสาห์ทำจำในใจ

(ต.ว.ส. วัฒนาโก, ร.ศ.125ข: 71-72)

การที่กวีเสนอให้สตรีมีความรู้รอบตัวนี้ กวีได้เปรียบเทียบให้เห็นว่าในช่วงเวลาดังกล่าว “ยี่ปุ่น” ซึ่งเป็นประเทศโลกตะวันออกกำลังพัฒนาบ้านเมืองทั้งในด้านกำลังการรบและกำลังคนที่มี

สติปัญญา ทำให้ประเทศญี่ปุ่นเป็นประเทศที่อำนาจมากจนถึงขั้นที่ “ชาติยุโรปหกลอกไม่ได้ที่ในยกการ” ขณะที่ในบ้านเมืองสยาม ผู้ที่ได้เรียนหนังสือและมีความรู้ยังอยู่ในวงจำกัด สามัญชนส่วนใหญ่ โดยเฉพาะสตรียังไม่มีโอกาสได้เรียนทั่วถึงกันมากนัก (ต.ว.ส.วัฒนาโก, ร.ศ.125ก: 34) ดังนั้น ความรู้บางประการที่กวีเสนอให้สตรีควรเรียนรู้ นอกจากจะเป็นประโยชน์ส่วนตัวและครัวเรือน เช่น ความรู้เกี่ยวกับการบำรุงดูแลครรภ์เพื่อให้บุตรมีพัฒนาการตามวัยที่เหมาะสม การอ่านออกเขียนได้เพื่อสอนหนังสือบุตรและช่วยเป็นที่ปรึกษาของสามีในด้านต่าง ๆ แล้ว กวียังเล็งเห็นว่า สตรีที่มีความรู้ยังอาจช่วยยกระดับภาพลักษณ์ของชาติบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมประเทศอื่น ๆ ได้อีกด้วย ดังความตอนหนึ่งที่ว่า

บุตรดีมาแต่ด้วย แม่ที่มีวิชา สอนบุตรตลอดเวลา เติบโตใหญ่ครูจักต้อง (ต.ว.ส.วัฒนาโก, ร.ศ.124ข: 72)	มารดา พรำพร้อง วุฒิยิง ต่อแต้ม แถมสอน	วรรณขอแต่แม่ผู้หญิงอย่างนี้เสีย, อุสาห์เงี้ยวพึงพ่านสั่ง เสิม ให้รบรู้อูตรปรุงปรนเดิม, อย่าฮึกเหิมเห็นผิดติดบุ ราณ, รักษาตัวทั่วถึงบุตรสุดสอาด, ให้สามรรู้แน่นเป นแก่นสาร, อาไครยรู้ชุนให้พันพาล, เรื่องบุราณสิ่งใดดีให้มี ไว้, แม้นสิ่งที่มีเป็นคุณริบรูนทั้ง, ที่ดีจริงจดจำทำให้ได้, วิชาสาระพัดฝึกหัดไป, ควรรู้ได้ต้องให้รู้อยู่ในตน, ช่วย บุรุษยอุดหนุนกะตั้นกะต่อง, ให้รุ่งเรืองคูชีวิตกรกิจไกลไกล จง รักษาตีสาศนาภาราตน, อย่าให้คนต่างชาติประมาทเรา, เชียดูเยี่ยงหญิงญี่ปุ่นในรุ่นนี้, เขาล้วนปรีชาเฉียบเทียบกว่า เหล่าช่วยบุรุษยรักษาการหาญไม่เบา, ควรพวกเรารู้สึกตน ทุกคนเอ๋ย (ต.ว.ส.วัฒนาโก, ร.ศ.124ก: 34-35)
---	---	---

จากข้างต้น กวีมีทัศนะว่า “บุตร” ที่ดีนั้นเป็นผลมาจากการเลี้ยงดูของมารดาอย่างมีหลักวิชาความรู้ เพราะมารดาเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดบุตรและมีโอกาสในการอบรมสั่งสอนบุตร “ตลอดเวลา” บุตรที่ได้รับการเลี้ยงดูจากมารดาที่มีวิชาความรู้ นั้น เมื่อเติบโตก็ย่อมมีพัฒนาการที่ดีและต่อยอดการเรียนรู้จาก “ครู” เมื่อเข้าโรงเรียนได้ ส่วนบทประพันธ์อีกตอนหนึ่ง กวีสอนให้สตรีเห็นความสำคัญของความรู้ รู้จักขวนขวายหาความรู้เพื่อประโยชน์แก่บุตร นอกจากนี้ กวีมีทัศนะว่า การใฝ่ใจศึกษาหาความรู้ของสตรี นอกจากจะเป็นการพัฒนาความคิดเพื่อสนับสนุนบุรุษในฐานะคู่ชีวิตแล้ว สตรีที่มีความรู้ความสามารถย่อมช่วยเหลือชาติได้ โดยอาจเป็นกำลังสำคัญทางความคิดของชาติและช่วยบุรุษในการปกครองบ้านเมืองต่อไป ทั้งนี้ การสนับสนุนให้สตรีมีความรู้ทัดเทียมกับบุรุษยังเป็นการนำเสนอภาพลักษณ์ของสยามในฐานะชาติที่มีอารยะเช่นเดียวกับญี่ปุ่น กรณีดังกล่าว กวียกตัวอย่าง “หญิงญี่ปุ่น” ซึ่งสตรีที่มีความรู้ความสามารถมีสิทธิ์ขึ้นครองราชย์และปกครองประเทศได้เช่นเดียวกับบุรุษ ทั้งนี้ เนื้อหาดังกล่าวที่ร้อยแก้วซึ่งต่างกำกับร้อยกรองก็เสนอแนวคิดไปในทิศทางเดียวกันว่า ประเทศที่

ได้รับการพัฒนาจนเป็นมหาอำนาจในขณะนั้น ล้วนแต่เห็นความสำคัญของการเปิดโอกาสให้สตรีได้มีความรู้ทัดเทียมบุรุษ สถานภาพที่ดีขึ้นของสตรีจึงเป็นการยกระดับภาพลักษณ์ของบ้านเมืองและทำให้ “ประเทศนั้นนั้นอาจจะมีกำลังแลอำนาจ บ้านเมืองก็มักจะเจริญเสียโดยมาก, ย่อมผิดกว่าประเทศบ้านเมืองที่เต็มไปด้วยผู้หญิงที่โง่แลที่เกียจคร้าน” (ต.ว.ส. วัฒนนาโภ, ร.ศ.124ก: 3)

การสอนสตรีให้รู้หนังสือและมีความรู้รอบตัว นอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ประพฤติกปฏิบัติโดยตรงเพราะเป็นปัจจัยหนึ่งที่น่ามาพิจารณาคุณค่าของสตรีในบริบทสังคมสมัยรัชกาลที่ 5 การเป็นแม่และภรรยาที่มีความรู้ยังถือเป็นการช่วยส่งเสริมความเจริญของชาติบ้านเมืองด้วย เนื่องจากหน้าที่ดังกล่าวมีส่วนสร้างพลเมืองรุ่นใหม่ที่มีคุณภาพและสนับสนุนบุรุษซึ่งเป็นกำลังหลักในการดูแลบ้านเมือง นอกจากนี้ การนำเสนอแนวคิดคำสอนดังกล่าวยังมีบทบาททางอ้อมในการกระตุ้นเตือนบุรุษในสังคมให้เริ่มเปลี่ยนทัศนคติที่มีต่อสตรี และเห็นว่าสตรีที่มีความรู้นั้นมีบทบาทสำคัญต่อบุตร สามี ตลอดจนเป็นทรัพยากรที่สำคัญของชาติบ้านเมือง ก่อนแนวคิดดังกล่าวจะได้รับการขยายผลและแพร่หลายในสมัยรัชกาลที่ 6

4.2.1.2 การมีความรู้วิชาการเรียนแบบสมัยใหม่

ก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 สตรีมักจะได้รับ การถ่ายทอดวิชา การเรียนจากราชสำนักหรือจากครอบครัวโดยมารดาของตนเองเป็นหลัก รายละเอียดของความรู้ดังกล่าวมักจะเป็นไปเพื่อปรนนิบัติสามีและสมาชิกในครัวเรือน หรือมุ่งเน้นงานประณีตศิลป์ขั้นสูงเพื่อใช้ในโอกาสพิเศษของราชสำนัก ลักษณะการสอนเป็นการถ่ายทอดจากประสบการณ์และความชำนาญเฉพาะ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 รัฐบาลได้จัดสร้างโรงเรียนสำหรับสตรีขึ้นเป็นครั้งแรกโดยรับบุตรหลานของเจ้านายและข้าราชการชั้นสูงเข้าเรียน ได้แก่ โรงเรียนสตรีสุนันทาลัย โรงเรียนเสาวภา โรงเรียนราชินี มีการจัดสร้างโรงเรียนเอกชนเพื่อเปิดโอกาสให้สตรีได้ศึกษาวิชาหนังสือหรือวิชาการอ่านเขียน พร้อมทั้งเรียนรู้เรื่องการเข้าสมาคมและการเป็นแม่บ้านแม่เรือนตามหลักวิชาการเรียนสมัยใหม่ เช่น การเรียนรู้การเย็บผ้าด้วยมือและด้วยจักรอเมริกัน การซักกรีดผ้า การกวาดถูบ้านเรือน การล้างเช็ดภาชนะอาหารและการจัดเก็บถ้วยชาม (ศ.คุณหญิงศรีนาถ สุริยะและศ.ศิริ บัวศรี, 2548: 52-56) การเรียนวิชาการเรียนในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงมีลักษณะสมัยใหม่ เพราะไม่ใช่ความรู้ที่สั่งสมหรือสร้างประสบการณ์อยู่ภายในครอบครัวเท่านั้น แต่มีการจัดการเรียนการสอนที่ชัดเจนและเป็นระบบขึ้น

วรรณกรรมคำสอนในสมัยรัชกาลที่ 5 ปรากฏคำสอนสตรีให้เห็นความสำคัญของการเรียนรู้วิชาการเรียนแบบสมัยใหม่อยู่ด้วย ตัวอย่างเช่น เรื่อง **ปลุกใจนารี** กวีสอนสตรีให้ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนวิชาที่สามารถนำมาประกอบอาชีพได้ นอกจากวิชาทางด้านอักษรศาสตร์แล้ว กวีเห็นว่าสตรีควร

จะเรียนวิชาการเรือนกับครูในโรงเรียนเพื่อจะได้เป็นแม่บ้านที่ดี รู้จักรักษาอนามัยในครัวเรือนและทราบเคล็ดลับงานบ้าน ดังความว่า

หมั่นเพียรเรียนวิชาเรื่องอาหาร	ทั้งความหวานให้ทราบจริงทุกสิ่งหนา
ให้รู้จักสารพัดตามอัตรา	หมั่นศึกษากับครูคงรู้ดี
อีกหม้อข้าวเตาไฟให้สะอาด	หมั่นปิดกวาดเช็ดทำความสะอาดที่
ถ้วยแลชามเลอะล้างวางให้ดี	เป็นที่ที่อย่าปะปนระคนกัน
หม้อข้าวสารจงหาน้ำมาหล่อ	สิ่งอื่นก็หล่อน้ำทำจัดสรรพ
เพื่อกันสัตว์รบกวนนะนวนจันทร์	จงจัดสรรพให้ถึถ้วนขบวนครัว
แลสิ่งใดบกพร่องต้องหาเพิ่ม	หมั่นใส่เติมให้มิทุกที่ทั่ว
เมื่ออยากทำอะไรในครัว	ไม่ต้องมัวเที่ยวหาจนช้าการ

(ปลูกใจนารี, 2446: 3-4)

จากข้างต้น จะเห็นได้ว่า กวีปลูกฝังให้สตรีได้เรียนรู้หลักการจัดการครัวเรือนตามหลักวิชา เช่น การรักษาความสะอาดในครัวเรือน การรู้จักเคล็ดลับการหล่อน้ำ “หม้อข้าวสาร” หรือเครื่องเรือนต่าง ๆ เพื่อไล่แมลงหรือสัตว์ที่มารบกวน การรู้จักจัดเก็บภาชนะให้เป็นระเบียบและถูกสุขลักษณะ นอกจากนี้ ในเรื่อง**บำรุงนารี** เรื่อง**นารีศรีสวัสดิ์** และ**ฉันทสอนหญิง** กวีก็ได้แนะนำเสนอคำสอนให้สตรีมีความรู้เรื่องการเรือนในแนวทางเดียวกัน เช่น เมื่อหุงต้มจำเป็นต้องรู้จักการจัดการครัวเตาไฟให้สะอาดเรียบร้อย วัตถุหรือเครื่องเรือนภายในบ้านควรจัดวางให้มีระยะที่เหมาะสม (ต.ว.ส. วัฒนธรรม, ร.ศ.125ง: 9) อาหารที่เหลือจากการรับประทานในแต่ละมื้อควรเก็บล้างภาชนะให้เรียบร้อย ไม่ควรปล่อย “คาหม้อไว้เหลือลือให้บูดรา” และระมัดระวังการใช้ไฟในการประกอบอาหารอย่างรอบคอบ (กรมศิลปากร, 2555ช: 110) แม่เรือนที่ดีจะต้องเป็นผู้รู้จักสังเกตข้าวของเครื่องใช้ในครัว เช่น “เครื่องเทศ” “กะปิเกลือเนื้อปลา” และ “เครื่องใช้ไม้สอยน้อยแลใหญ่” สิ่งใดใกล้จะหมดก็ควรรู้จักหามาเพิ่มไม่ให้ขาดแคลน

ในด้านการจัดการเครื่องเรือน เสื้อผ้าและของใช้ภายในบ้าน กวีได้เน้นย้ำให้สตรีทำความสะอาดครัวเรือนและขัดเครื่องใช้ต่าง ๆ ให้ “เพราะพราย” อยู่เสมอ (นารีศรีสวัสดิ์ เรื่องทนต์ไชย เสรษฐีสอนนางวิสาขา, 2463: 1-7) และควรรู้จักการดูแลเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มให้สะอาด เช่น “ซักฟอกให้ขาวสะอาดปราศจากราคี” “ฟอกพับจับจีบ” เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มและมุ้ง ม่านหมอน ตลอดจนการใช้ “เครื่องจักรกล” หรือจักรเย็บผ้าสมัยใหม่ก็ไม่ควรทอดทิ้งให้เป็นสนิม (ต.ว.ส. วัฒนธรรม, ร.ศ.125ง: 16) นอกจากนี้ การเป็นแม่บ้านที่ดีจำเป็นต้องรู้จักปรับตัวและใช้ประโยชน์จากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติได้ เช่น เมื่อแดดออกก็ควรนำสิ่งของเครื่องใช้มาตาก เมื่อฝนตกก็ควรนำภาชนะมารองน้ำไว้เพื่อการอุปโภคบริโภค (กรมศิลปากร, 2555ช: 110) นอกจากนี้ การเป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ดีตามแนวคิดแบบสมัยใหม่ยังรวมไปถึงการรู้จักต้อนรับแขกที่มาเยี่ยมเยียนบ้านเรือน เช่น แม่บ้านควรรู้จัก

ไถ่ถาม “ตำแหน่ง” และ “ชื่อ” ของผู้คนที่มาหาที่บ้านเสมอ , มีไหวพริบรู้จักพิจารณาท่าทางของแขกผู้มาเยือนเพื่อต้อนรับให้เหมาะสม หากแขกที่มาหาที่นั่นมาจากต่างถิ่น ก็ควรจัดสำรับอาหารมาต้อนรับแขก (นาริศรีสวัสดิ์ เรื่องทฤษฎีชายเศรษฐีสอนนางวิสาขา, 2463: 13-14) การรู้จักสนทนากับแขกที่มาเยี่ยมเยียนด้วยมิตรไมตรีที่ดี (ปลุกใจนารี, 2446: 5)

จากรายละเอียดคำสอนข้างต้น เห็นได้ชัดว่ากวีในสมัยรัชกาลที่ 5 ส่วนใหญ่คาดหวังให้สตรีร่วมสมัยได้รับการศึกษาทางด้านการเรือนตามหลักวิชา เพื่อให้สตรีมีความรู้และมีความละเอียดรอบคอบเรื่องงานในครัว มีความรู้เรื่องสุขอนามัย การดูแลเรื่องเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายและจัดเตรียมที่นอนให้สะอาดเรียบร้อย มีความรู้ในเรื่องวิชาการช่างฝีมือและงานเย็บปักถักร้อยตลอดจนรู้จักวิธีการต้อนรับแขกอย่างเหมาะสม การปลูกฝังความรู้ในตัวบทดังกล่าว แม้จะมีจุดมุ่งหมายเกี่ยวกับวรรณกรรมคำสอนสตรียุคก่อนหน้า คือ มุ่งสร้างสตรีในฐานะแม่ศรีเรือนและดูแลสมาชิกในครัวเรือนได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่รายละเอียดการสอนบางประการก็มีลักษณะต่างไปจากวรรณกรรมคำสอนสตรีในยุคก่อนหน้า กวีได้ให้รายละเอียดเรื่องการจัดการงานบ้านโดยอ้างว่าเป็นความรู้ตามหลักวิชา มีหลักการที่ชัดเจนต่างไปจากวรรณกรรมคำสอนสตรีแต่เดิมซึ่งมักสอนให้สตรีเห็นความสำคัญของการเป็นแม่บ้านแม่เรือนเพื่อปรนนิบัติสามี ด้วยประสบการณ์ที่ถ่ายทอดมาจากมารดาและค่านิยมในสังคม เช่น ในเรื่อง**สุภาชิตสอนสตรี** มีการสอนให้รู้จักเตรียมน้ำไว้ล้างหน้าและล้างเท้าสามี สอนรู้จักปรุงอาหารเพื่อให้เป็นที่พอใจของสามี สอนให้รู้จักปิดกวดที่นอนเพื่อป้องกันไรฝุ่นซึ่งอาจรบกวนขณะสามีพักผ่อน (กรมศิลปากร, 255: 177-178) เรื่อง**โอวาทกระสัตรี** สอนให้สตรีรู้จักการจัดการงานบ้านงานเรือนเพื่อไม่ให้สามีเดือดร้อนหรืออับอาย นอกจากนี้การจัดการงานบ้านของสตรียังถือเป็นการสร้างกุศล เพราะเป็นการปรนนิบัติต่อสามีซึ่งถือเป็นผู้มีพระคุณ (กรมศิลปากร, 255: 200)

ขณะที่กวีในสมัยรัชกาลที่ 5 มุ่งอบรมสั่งสอนให้สตรีหมั่นศึกษาเรียนรู้วิชาการเรือนเนื่องจากเห็นว่าความรู้เหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญสำหรับการเป็นแม่บ้านแม่เรือน กวีให้ความเห็นว่า “คำว่าแม่แปลว่าต้น” และ “เปนประธานการทั้งปวง” ดังนั้น “แม่เรือน” หรือแม่บ้านจึงเปรียบเสมือนแม่ทัพประจำบ้านเรือน เพราะทำหน้าที่ควบคุมดูแลและจัดการเรื่องต่าง ๆ ภายในบ้าน อีกทั้งความรู้เหล่านี้ยังทำให้สตรีเป็นผู้ที่มีคุณค่า (ต.ว.ส. วัฒนโภา, ร.ศ.125ง: 46-47) ทั้งนี้ สตรียังอาจพัฒนาความรู้ดังกล่าวไปเป็นอาชีพ “หากินกับบ้าน” ได้อีกด้วย (กรมศิลปากร, 2555ข: 120) ส่วนสตรีที่เป็นบุตรหลานของผู้มีตระกูลก็อาจฝึกฝนวิชาอันควรของกุลสตรี ทั้งงานศิลป์ งานครัวและงานช่างฝีมือต่าง ๆ จนเป็น “เจ้าจอมหม่อมพนักงาน” ในราชสำนักได้เช่นกัน (กรมศิลปากร, 2555ข: 243)

การสนับสนุนให้สตรีมีตามหลักวิชาการเรือนแบบสมัยใหม่และรู้จักต้อนรับแขกผู้มาเยี่ยมเยียนบ้านเรือนนี้ สอดคล้องกับบริบทการเรียนการสอนในโรงเรียนสตรีที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่

5 ซึ่งนอกจากจะสอนความรู้เรื่องภาษาและการอ่านออกเขียนได้ของสตรีแล้ว หลักสูตรสำหรับสตรียังมุ่งเน้นการสอนเรื่องสุขอนามัยในครัวเรือน การเย็บปักถักร้อย การรักษาบ้านเรือนและการปฏิบัติรักษาพยาบาล (รชดาภิเชก, 2551: 8) การจัดการศึกษาลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า วัตถุประสงค์ของการศึกษาสตรีในระยะแรกเริ่มนั้นมุ่งสร้างแม่บ้านสมัยใหม่ ที่มีคุณสมบัติของแม่และภรรยาที่มีคุณภาพ นอกจากการปฏิบัติหน้าที่ภรรยาผู้เป็นเพื่อนคู่คิด และแม่ผู้เป็นครูคนแรกของบุตรแล้ว สตรีในสมัยรัชกาลที่ 5 ยังต้องมีความรู้ด้านจัดการงานในบ้านเรือนให้มีประสิทธิภาพตามหลักวิชาการเรือนสมัยใหม่ เช่น การประกอบอาหารตามตำราที่มีการชั่งตวงวัด จัดการดูแลที่อยู่อาศัยให้สะอาดเรียบร้อย มีความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับสุขอนามัยเพื่อจัดการดูแลสิ่งของเสื้อผ้าของสมาชิกในครัวเรือนได้ จัดวางข้าวของเครื่องใช้หรือเครื่องเรือนได้อย่างเป็นระเบียบ รู้จักใช้สอยเครื่องมือต่าง ๆ เพื่ออำนวยความสะดวกในการทำงานบ้านการฝีมือได้ นอกจากนี้ แม่บ้านที่ดียังจำเป็นต้องรู้จักการต้อนรับแขก โดยเฉพาะแขกของสามีที่จำเป็นต้องเข้ามาติดต่อธุระที่บ้านเรือน (สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, 2534: 10)

แนวคิดเรื่องแม่บ้านแม่เรือนสมัยใหม่นี้ไม่เพียงปรากฏอยู่ในตัวบทหรือกรอบสอนสตรีเท่านั้น แต่ปรากฏอยู่ในข้อเขียนและบทความเพื่อสอนสตรีเรื่องต่าง ๆ ในสิ่งพิมพ์สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นจำนวนมาก เช่น **จดหมายเหตุแสงอรุณ ประดิทินบัตรแลจดหมายเหตุ** ฯลฯ และในเวลาต่อมาได้ขยายผลทำให้สตรีทั่วราชอาณาจักรมีโอกาสได้ศึกษาเป็นวิชาชีพและใช้เป็นประโยชน์ต่อสังคมได้ โดยเฉพาะในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง อาจกล่าวได้ว่า การสนับสนุนให้สตรีมีความรู้การเรือนแบบสมัยใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการคลี่คลายภาพลักษณ์ของสตรีที่เรียนรู้อาชีพการเรือนให้กลายเป็นผู้ที่มีความรู้แบบสมัยใหม่ ใช้ประโยชน์จากความรู้ทางวิทยาศาสตร์เพื่อจัดการครัวเรือนได้อย่างมีประสิทธิภาพ อาทิ การใช้จักรทุนแรงในการเย็บผ้า การนำสิ่งของออกมาตากแดดเพื่อฆ่าเชื้อโรค ฯลฯ แตกต่างไปจากภาพลักษณ์ของสตรีแบบเดิมที่มุ่งเน้นการเป็น “กุลสตรี” หรือ “แม่ศรีเรือน” เพื่อปรนนิบัติแก่สามีหรือสมาชิกในครัวเรือนเท่านั้น (ชาติชาย มุกสง, 2565: 275-276)

การสนับสนุนให้สตรีมีการศึกษาแบบสมัยใหม่ในวรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 ปรากฏอยู่ 2 ประการคือ 1) การมุ่งให้สตรีรู้หนังสือและมีความรู้รอบตัวและ 2) การส่งเสริมให้สตรีมีความรู้ด้านวิชาการเรือนแบบสมัยใหม่ แนวคิดคำสอนดังกล่าวสัมพันธ์กับบริบทสังคมซึ่งเปิดรับวัฒนธรรมจากตะวันตกส่งผลต่อวิถีคิดใหม่ ๆ เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของสตรีในสังคมสยาม จากแม่บ้านแม่เรือนในสมัยจารีตที่มีบทบาทถ่ายทอดประสบการณ์ชีวิตและปลูกฝังศีลธรรมจรรยาให้กับสมาชิกในบ้าน มุ่งดูแลครัวเรือนเพื่อปรนนิบัติสามีให้มีความเป็นอยู่ที่สุขสบาย สังคมในยุคสยามใหม่ได้เสนออุดมคติสตรีที่มีความรู้และมีการศึกษาเพื่อพัฒนาบทบาทของแม่ ภรรยา แม่เรือนและพลเมืองของชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพขึ้น แม่เรือนในวิถีสังคมสมัยใหม่จำเป็นต้องพัฒนาตนให้เป็นผู้มีความรู้กว้าง สามารถ

อบรมสั่งสอนความรู้แก่บุตรธิดาตลอดจนช่วยแบ่งเบาภาระของบุรุษในฐานะที่ปรึกษาหรือเพื่อนคู่คิดได้ นอกจากนี้ การมีความรู้เรื่องการเรือนแบบสมัยใหม่ยังช่วยส่งเสริมให้สตรีมีบทบาทช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลในครอบครัวและสร้างความเป็นวิชาชีพได้ในภายหลัง

4.2.2 การส่งเสริมให้สตรีรู้จักเลือกแต่งกายแบบตะวันตกอย่างเหมาะสม

การติดต่อการค้าและการศึกษาในต่างประเทศเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้วัฒนธรรมการแต่งกายของชาวตะวันตกเข้ามามีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมการแต่งกายของสตรีไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 มากขึ้น เนื่องจากค่านิยมที่เห็นว่าการแต่งกายแบบสากลนิยมเป็นการแสดงออกถึงความมีอารยะ ทั้งนี้ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นไปในหมู่สตรีในราชสำนักและสตรีชั้นสูง โดยเฉพาะในช่วงหลังจากการเสด็จประพาสยุโรปเมื่อ พ.ศ. 2440 การเริ่มคุ้นเคยกับวิถีชีวิตแบบตะวันตกส่งผลให้ห้างร้านของชาวไทยและชาวต่างชาติที่จำหน่ายเครื่องแต่งกายของสตรีและสินค้าของใช้สำหรับสตรีมีจำนวนมากขึ้น คนในสังคมเริ่มให้ความสำคัญกับการตกแต่งร่างกายและตกแต่งที่อยู่อาศัยตลอดจนมีการปรับปรุงมาตรฐานการดำเนินชีวิตควบคู่ไปด้วย (สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, 2534: 10) และ (ป.บุญนาค, 2553: 12-13)

แนวคิดคำสอนสตรีเรื่องการรู้จักเลือกใช้เครื่องแต่งกายแบบตะวันตกอย่างเหมาะสมปรากฏอยู่ในกลุ่มข้อมูลที่ผู้วิจัยศึกษาเพียงเรื่องเดียว คือ บทหรือกรองสอนสตรีในเรื่อง **พาลอวาทคำฉันท์** พระนิพนธ์ของพระราชวรรังษ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ดังตัวอย่างบทประพันธ์ที่พิมพ์เผยแพร่เมื่อวันจันทร์ที่ 21 กันยายน พ.ศ.2446 และวันจันทร์ที่ 28 กันยายน ในปีเดียวกัน ความว่า

“เคยสำอางอย่างแต่ก่อนจงผ่อนผัน แป้งน้ำมันเขม่าขมิ้นสิ้นทั้งหลาย” พิเภกสอนบุตร	“เจ้าสายใจไกลตาของแม่แล้ว จงฝากตัวผัวแก้วนะโอมศรี” นางมลทา
แต่งตัวต้องลดหย่อน	สายใจจะไปจาก อูระพรากก็ตั้งเขา
แป้งปรุงบำรุงบำเรอ	ยกหยิบหะทัยเอา กระทะทอดหะทัยเกรียม
น้ำหอมน้ำไม้เทศ	ไกลเนตรระแม่ไป มนะในเสน่ห์เจียม
เขม่าเจ้าจักใช้หา	ตัวเกิดสะกิดเตรียม สกหลาดและมัมมี
เข็มกลัดแลคอบหมา	ผัวแก้วณะเมืองแก้ว ประลุแล้วระวังศรี
ทนใส่เสื้อขาวหมู	ลอนคอนบ่ทอนมี สุขเมื่อฤดูหนาว
เกือกเล็กอย่างทนต์	เหม็นตะมันเหลือ มิและเสื้อมีหนคราว
พ่อเสียวหัดหทัยแทน	เปนหวัดและมันรราว ดีและร้ายคงรู้จักัน
เสื้อใหม่ไม่ได้ซัก	(พระราชวรรังษ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, 2446 :273-276)
ผัดหน้ากับทาสี	
ผ้านุ่งอย่าแข่งกราก	
นุ่งปิดเปนเกลียวเกลียว	
คั่นฉ่องจักส่องภักตร์	
พ่อจะสั่งสอนและฟังเหนือ	
มัดทะยัดเถิดนะลูกหนา	
มันวิเศษนักหละแม่เอา	
กุมภะแกงนั้นนะแม่หนู	
เชื่อเถอะลูกยามียักหุ	
แอมเถอะอย่าป่องณะปลายแขน	
ดูประหนึ่งมันมิเจ็บแสน	
บิบจะให้เล็กกุมารศรี	
ควรจะเลวนักก็กลับดี	
ว่าที่จริงกันก็พรรณมเดียว	
ราวกะดับจากวิบากเจียว	
ตั้งคระคราบครวณะครวคลาณ	
มีมีมากนักประมาณการ	

สักยี่สิบโหลบาน	คงจะพอความสดวกดี	
แพชชั้นท่านสอนสั่ง	กลัดกระดุมหลังนะสาวศรี	
อย่าคิดว่าเสื่อผี	จงอุส่าห์หนามิฝ่าผืน	
	(พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์,	
	2446 :293-294)	

จากบทประพันธ์ดังกล่าว จะเห็นได้ว่า กวีมิได้ปฏิเสธการรับวัฒนธรรมการแต่งกายตามอย่างตะวันตกของสตรีในสังคม แต่กวีคาดหวังให้สตรีรู้จักเลือกเครื่องใช้เครื่องแต่งกายที่เหมาะสมตามกาลเทศะและความจำเป็น พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ทรงเลือกยกวรรณคดีจากเรื่องพิเภกสอนบุตรและบทละครเรื่องสังข์ทอง ตอนท้าวศุภมิตรตามพระสังข์ เหตุการณ์ที่นางมณฑาเทวีผู้เป็นพระมารดาของนางรจนาได้ให้อีวาทแก้วธิดา วรรณคดีต้นทางทั้งสองเรื่องมีจุดประสงค์เพื่อสอนสตรีให้รู้จักประมาณตนในการแต่งกายและสอนให้มีความเคารพต่อสามี เมื่อกวีทรงนำมาใช้ตั้งเป็นหัวเรื่อง กวีทรงแต่งคำประพันธ์เพื่อขยายความคำสอนให้เข้ากับบริบทสังคมสมัยรัชกาลที่ 5 มากขึ้น เช่น คำสอนที่ว่าด้วยเรื่องให้สตรีรู้จักประมาณตนในการแต่งกาย กวีทรงนำคำสอนเดิมมาแต่งขยายความวิพากษ์เสียดสีสตรีชั้นสูงที่นิยมนำแบบอย่างการแต่งกายของสตรียุโรปมาดัดแปลงใช้กับการแต่งกายของไทยในช่วงหลังจากการเสด็จประพาสยุโรปเมื่อ พ.ศ. 2440 เช่น การสวม “คอหมา” หรือสร้อยคอแบบปลอกคอ ซึ่งเป็นที่นิยมในแฟชั่นการแต่งกายของสตรีโลก ระหว่างปลายศตวรรษที่ 18 ถึงต้นศตวรรษที่ 19 , การใส่เสื้อแขนพอง “แขนขาหมูแฮม” ซึ่งเป็นเสื้อแขนยาวพองตรงช่วงต้นแขน คอเสื้อตั้งสูงตามแบบของแฟชั่นการแต่งกายของตะวันตก, การใส่รองเท้าส้นสูง, ความนิยมใช้เครื่องสำอางและเครื่องหอมตามแบบตะวันตก, ความนิยมใช้ “คั่นฉ่อง” หรือกระจกส่องหน้าแบบหนึ่งที่ตั้งบนโต๊ะเครื่องแป้ง ฯลฯ วัฒนธรรมการแต่งกายแบบปกปิดร่างกายและการใช้เครื่องใช้ตามอย่างตะวันตกเพื่อแสดงความเป็นอารยะ มีทั้งที่กวีเล็งเห็นว่าเหมาะสมที่จะปฏิบัติตาม แต่การแต่งกายหรือพฤติกรรมบางลักษณะกวีก็ไม่เห็นด้วย อาทิ การสวมใส่สร้อยแบบปลอกคอ การใส่รองเท้าส้นสูงที่บีบหน้าเท้าหรือการเห่อสวมใส่ผ้านุ่งผืนใหม่ทั้งที่ผ้ายังแข็งและ “ตั้งครุฑราบริบระครุฑครุฑคลาน” รวมไปถึงการสะสม “คั่นฉ่อง” เพื่ออำนวยความสะดวกในการแต่งหน้า ซึ่งกวีได้แสดงทัศนะที่ไม่เห็นด้วยกับพฤติกรรมดังกล่าวผ่านน้ำเสียงประชดประชันว่า “มีมีมากนักประมาณการ สักยี่สิบโหลบาน คงจะพอความสดวกดี” (พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, 2446 :294) ตลอดจนการเสียดสีเรื่องการกลัดกระดุมหลังตามแฟชั่นตะวันตก ซึ่งตามความเชื่อเดิมของคนไทยเห็นว่า การใส่เสื้อกลับด้านหรือกลับหน้าหลังในรูปแบบที่ต่างจากคนทั่วไปนั้น เป็นลักษณะการแต่งกายของบุคคลที่ล่วงลับไปแล้วและอาจทำให้ฝันร้ายหรือมองเห็นวิญญาณได้ (kanha, 2558)

ส่วนตัวอย่างบทประพันธ์อีกบท กวีนำบทให้โอวาทของนางมณฑาเทวีมาขยายความเป็นคำสอนใหม่ จากคำสอนเดิมซึ่งนางมณฑาเทวีสอนธิดาให้รู้จักเคารพอ่อนน้อมต่อสามี ในเหตุการณ์ที่นางรจนาจำเป็นต้องจากบ้านเมืองของตนออกเดินทางไปพร้อมพระสังข์ทอง กวีนำมาถ่ายทอดเป็นคำสอนสตรีชั้นสูงในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่จำเป็นต้องเดินทางไปต่างประเทศพร้อมกับสามี เนื่องจากในสมัยรัชกาลที่ 5 มีบรรดาเจ้านายและข้าราชการที่ได้รับโอกาสให้ไปศึกษาหรือไปปฏิบัติหน้าที่ที่ต่างประเทศเป็นจำนวนมาก กวีเชื่อมโยงเหตุการณ์ “การให้โอวาทของแม่แก่ลูกสาว” เพื่อสอนสตรีร่วมสมัยให้รู้จักเรียนรู้วัฒนธรรมการแต่งกายตะวันตกและจัดเตรียมเครื่องแต่งกายที่เหมาะสมกับสภาพอากาศของ “ลอนดอน” เช่น “สะเก็ด” (skirt) กระโปรงคลุมเข่า, “มัพ” (muff) หรือ ปลูกสวมมือ ตลอดจนเครื่องแต่งกายที่ทำจากผ้า “สักหลาด” หรือผ้าขนสัตว์ กวีชี้ให้เห็นว่าสภาพอากาศในช่วงฤดูหนาวของอังกฤษนั้นแตกต่างจากสภาพอากาศของเมืองไทย เสื้อผ้า “หนา” แบบตะวันตกที่กวีแนะนำจึงช่วยทำให้ร่างกายอบอุ่นและไม่เป็นไข้หวัด

คำสอนสตรีที่ปรากฏในเรื่อง **พาลอวาทคำฉันท์** สะท้อนให้เห็นทัศนคติที่ว่าการให้สตรีปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมการแต่งกายของตะวันตกอย่างเหมาะสม สตรีในอุดมคติของกวีจำเป็นต้องรู้จักเลือกแต่งกายแบบตะวันตกตามกาลเทศะ เพราะการแต่งกายและรับวัฒนธรรมเลียนแบบตะวันตกโดยมิได้พิจารณาสถานการณ์ให้รอบคอบนั้นอาจทำให้เกิดผลกระทบตามมาได้ ดังเช่น การสวมรองเท้าส้นสูงที่บิบบหน้าเท้า , การใส่เสื้อโดยไม่ซัก, การสะสมคั่นฉ่องมากเกินไปจนความจำเป็น ฯลฯ อย่างไรก็ตาม กวีมิได้ปฏิเสธคุณค่าของวัฒนธรรมการแต่งกายแบบตะวันตก ดังที่กวีชี้ให้เห็นว่า สตรีที่จำเป็นต้องเดินทางไปใช้ชีวิตในต่างประเทศก็ควรที่จะต้องจัดเตรียมเสื้อผ้าแบบตะวันตก เพราะเป็นเครื่องแต่งกายที่เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศในต่างแดนด้วย

การเผยแพร่คำสอนสตรีให้รู้จักเลือกใช้เครื่องแต่งกายแบบตะวันตกอย่างเหมาะสมในเรื่อง **พาลอวาทคำฉันท์** ซึ่งเผยแพร่เมื่อ พ.ศ.2446 สัมพันธ์กับบริบทสังคมภายหลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2440 มีการนำวัฒนธรรมตะวันตกหลายประการรวมทั้งวัฒนธรรมเกี่ยวกับสตรีเข้ามาเผยแพร่ ทั้งการเรียนรู้อารยวิทยา การศึกษาภาษาต่างประเทศ และวัฒนธรรมแบบตะวันตก ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลมาถึงวัฒนธรรมการแต่งกายของสตรีซึ่งเริ่มเป็นไปตามแบบแผนของสากลหลังรับอิทธิพลตะวันตก โดยมีกลุ่มชนชั้นสูงและชนชั้นกลางเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงก่อนที่วัฒนธรรมแบบสากลนิยมจะแพร่หลายสู่ราษฎรทั่วไป เครื่องแต่งกายแบบสตรีอังกฤษได้เข้ามามีบทบาทต่อราชสำนักไทย เช่น การนำแบบอย่างเสื้อมาจากยุโรป และนำมาดัดแปลงแก้ไขให้เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศของเมืองไทย แบบเสื้อที่นิยมมากในประเทศตะวันตกตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 คือ เสื้อเอวเข้ารูป แขนเสื้อพองลักษณะคล้ายบอลูน มีการประดับประดาด้วยผ้าลูกไม้ กระโปรงบานยาว ในสังคมตะวันตกเวลาใส่ออกงานจะต้องสวมถุงมือ และถือพัดประจำกาย สตรี

ในราชสำนักสมัยรัชกาลที่ 5 ก็เริ่มใช้เสื้อที่จัดตามแบบยุโรป แต่ยังคงนุ่งโจงกระเบนและสะพายแพรแบบเสื้อที่นิยมมีลักษณะแขนเสื้อพองแบบฝรั่ง คอตั้ง แขนยาว ต้นแขนพองคล้ายขาหมูแฮม จึงเรียก ว่า “เสื้อขาหมูแฮม” มีการห่มผ้าหรือแพรสไบเฉียงทับบนตัวเสื้อ มีการใส่ถุงเท้า รองเท้าส้นสูงและเครื่องประดับ (สาระ มีผลกิจ, 2542: 168) นอกจากนี้ ในสมัยรัชกาลที่ 5 พบว่ามีชาวต่างชาติเข้ามาค้าขายในเมืองไทยมากขึ้น รวมไปถึงกลุ่มแขกขายผ้าที่มาตั้งห้างรับจ้างทำเครื่องแต่งตัวอย่างฝรั่งที่ติดถนนบำรุงเมือง ซึ่งสร้างใหม่ตรงวงเวียนสี่แยก ต่อมา มีห้างสรรพสินค้าต่าง ๆ เช่น ห้างเอส.เอ.บี ห้างปี.กริมแอนด์โก ห้างแบดแมน ซึ่งได้รับความนิยมมาก (สาระ มีผลกิจ, 2542: 171) นอกจากการเข้ามาของวัฒนธรรมแบบตะวันตกจะมีผลกระทบต่อการแต่งกายของสตรีแล้ว ในช่วงเวลาดังกล่าวชนชั้นนำก็ได้เริ่มเปิดโอกาสให้สตรีชั้นสูงได้เข้ามามีบทบาทร่วมกับบุรุษในการติดตามเดินทางไปต่างประเทศหรือต้อนรับแขกต่างชาติอีกด้วย ทั้งนี้ เพราะถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัยตามแบบแผนการดำเนินชีวิตและแนวคิดของตะวันตก (เพชรสุภา ทศนพันธ์, 2542: 5) การเลือกเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย และเครื่องประดับที่เหมาะสมกับการตกแต่งร่างกายสตรีเพื่อสร้างภาพลักษณ์ที่งดงามจึงเป็นเรื่องสำคัญ เพราะถือเป็นสิ่งซึ่งแสดงออกถึงการยอมรับวัฒนธรรมตะวันตกอีกทางหนึ่ง

บริบทเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการแต่งกายของสตรีและการเปิดโอกาสให้สตรีได้เข้ามามีบทบาทในสังคมมากขึ้นน่าจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้กวีเลือกนำเสนอคำสอนสตรีให้เลือกใช้เครื่องแต่งกายตะวันตกอย่างเหมาะสม ทั้งนี้ การที่เรื่อง **พาวโลวาทฉันท** ตีพิมพ์ลงในหนังสือพิมพ์ **อมภวสมัย** ทำให้สันนิษฐานได้ว่าผู้อ่านส่วนหนึ่งน่าจะเป็น สตรีในราชสำนักและสตรีชั้นสูงผู้เป็นภรรยาของเจ้านายและขุนนางที่ปฏิบัติหน้าที่ราชการ เนื่องจากในสมัยรัชกาลที่ 5 หนังสือพิมพ์ถือเป็นสื่อสมัยใหม่ที่สตรีชนชั้นสูงและสตรีชนชั้นกลางที่มีการศึกษามีโอกาสเข้าถึงได้มากกว่าสตรีทั่วไป แนวคิดคำสอนสตรีให้รู้จักพิจารณาการแต่งกายตามแบบตะวันตกในวรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 จึงมีบทบาทสำคัญในการสร้างสตรีรุ่นใหม่ที่มีความใส่ใจในการแต่งกายตนเอง ขณะเดียวกันก็ต้องมีความรอบคอบ รู้จักแต่งกายแบบตะวันตกตามกาลเทศะ เนื่องจากในสภาวะการณ์ที่สินค้าจากต่างประเทศหลั่งไหลเข้ามาในพระนคร กอปรกับมีการโฆษณาสินค้าต่าง ๆ ในหนังสือพิมพ์ที่เป็นสื่อสำคัญของหมู่คนชั้นสูงและชนชั้นกลาง สตรีในฐานะผู้ดูแลค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ของครัวเรือนจึงควรเป็นผู้บริโภคที่รู้จักเลือกใช้เครื่องแต่งกายให้เหมาะกับรูปร่าง โอกาสและสถานการณ์ด้วย

4.3 แนวคิดคำสอนกับการสร้างเด็ก: การบริหารเด็กเพื่อรับมือกับปัญหาสังคมในยุคสยามสมัยใหม่

ในช่วงก่อนรับอิทธิพลตะวันตก แหล่งเรียนรู้และสถานศึกษาของคนไทยจำกัดตามสถานภาพของผู้เรียนและครอบครัว ศูนย์กลางการศึกษาของเด็กส่วนใหญ่อยู่ที่ครอบครัว วัดและการฝากตัวเข้า

พระบรมมหาราชวังเพื่อเรียนรู้วิชา ขนบธรรมเนียมต่าง ๆ ซึ่งเอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาอาชีพหรือ การดำเนินชีวิต เด็กที่จะได้รับการศึกษาในระดับปฐมวัยมักจะเป็นกลุ่มเชื้อพระวงศ์ที่ได้รับการศึกษา ในพระบรมมหาราชวัง (วุฒิชัย มูลศิลป์, 2541: 68-69) การวางแผนพัฒนาการศึกษาสำหรับเด็ก สามัญเริ่มเป็นรูปธรรมครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 5 ชนชั้นนำเริ่มให้ความสำคัญกับกลุ่มเด็กปฐมวัยและ ปรับปรุงการศึกษาระดับปฐมวัยให้เป็นแบบแผนตามแนวคิดของตะวันตก ในระยะแรกมีการจัดตั้งโรงเรียนเด็ก ซึ่งถือเป็นสถานรับเลี้ยงเด็กแห่งแรกของสยาม มีจุดประสงค์เพื่อช่วยเหลือและบริหารกลุ่มเด็กที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาครอบครัวและปัญหาสังคม อันได้แก่ เด็กกำพร้า เด็กยากจน เด็กเร่ร่อน ให้ได้เข้ามาได้รับการศึกษา สาเหตุส่วนหนึ่งของการก่อตั้งโรงเรียนเด็กมีที่มาจากปัญหาสังคมใน สมัยรัชกาลที่ 5 เช่น การที่ทารกถูกทอดทิ้งจากบิดามารดาที่ไม่มีกำลังทรัพย์เพียงพอที่จะอุปการะ ทารกบางคนกำพร้าพ่อแม่และในบางครอบครัว บิดามารดาเป็นบุคคลทุพพลภาพ ไม่สามารถส่งเสริม เลี้ยงดูบุตรตามพัฒนาการที่เหมาะสมได้ ฯลฯ ปัญหาภายในครอบครัวที่เกิดขึ้นย่อมส่งผลกระทบต่อ อุปนิสัยและความประพฤติของเด็ก ทำให้เด็กบางคนต้องขายตัวเป็นทาสหรือดำรงตนในทุจริตซึ่งมี ผลกระทบต่อสังคมต่อเนื่องเป็นวัฏจักร (สมเด็จพระยาตำราจรราชานุภาพ, 2472: 1-2)

นอกจากนี้ในช่วงเวลาดังกล่าว การขาดศีลธรรมของคนในสังคมและการดำเนินการพัฒนาสยาม ให้กลายเป็นเมืองก็ส่งผลกระทบให้เกิดปัญหาสังคมต่าง ๆ ตามมามาก เช่น คดีโจรกรรม ลักทรัพย์ เด็ก พระสงฆ์และราษฎรทั่วไป ซึ่งเกิดจากความนิยมเล่นพนันในแหล่งอบายมุขที่มีมากขึ้นและการตัด ถนนหนทางที่ทำให้เกิดตรอกซอยเพื่อหลบซ่อนตัว คดีฉ้อโกงต่าง ๆ และการปล้นฆ่าพระสงฆ์และศิษย์ วัดเพื่อชิงทรัพย์ ฯลฯ

วรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งมีกลุ่มเป้าหมายการสอนคือเด็กในยุคสมัย พบว่ามี 2 เรื่อง คือ เรื่อง **ดอกสร้อยสุภาวดีสำหรับโรงเรียนเด็กของพระอรรคชายาเธอ** ซึ่งมีกลุ่มเป้าหมายการสอน คือ กลุ่มเด็กที่ได้รับการอุปการะในสถานสงเคราะห์ในพระบรมราชูปถัมภ์ (สมเด็จพระยาตำราจรราชานุภาพ, 2572: 2) และเรื่อง **สุภาวดีสอนเด็ก** สันนิษฐานว่ามุ่งสอนเด็กทั่วไปในสังคม จากการ พิจารณาแนวคิดคำสอนเรื่องต่าง ๆ พบว่า แนวคิดคำสอนดังกล่าวมีบทบาทต่อการสร้างคุณลักษณะ ของเด็กในช่วงที่มีการพัฒนาการศึกษาของเด็กเล็กและการเกิดปัญหาต่าง ๆ ในสังคมเมือง ดังต่อไปนี้

4.3.1 การพัฒนาคุณลักษณะของเด็กในสถานสงเคราะห์

ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการจัดตั้ง “โรงเรียนเด็ก” ซึ่งเป็นสถานสงเคราะห์และอุปการะกลุ่ม เด็กที่ประสบปัญหาในสังคม ได้แก่ เด็กกำพร้าและเด็กที่ครอบครัวยากจนให้เข้ามาอยู่อาศัย พระอัคร ชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมขุนสุทธาสินีนาฏทรงบริจาคทรัพย์เพื่อซื้อที่ดินและจัดสร้าง ตึกอาคารต่าง ๆ จัดเป็นโรงเรียนเด็กบริเวณถนนบำรุงเมือง มีสมเด็จพระยาตำราจรราชานุภาพ

ทรงเป็นผู้จัดการโรงเรียนเด็กคนแรก โดยมีข้อตกลงร่วมกับผู้ปกครองที่พาเด็กมาฝากว่า โรงเรียนเด็กมีสิทธิ์ในการทำนุบำรุงเลี้ยงเด็กเป็นทาน ให้การศึกษาแก่เด็กจนกระทั่งเติบโตเป็นผู้ใหญ่และสามารถหาเลี้ยงตัวเองได้ ดังความว่า “บรรดาทารกและเด็กชายหญิงซึ่งมาอยู่ในโรงเรียนเด็กนี้ จะได้รับทำนุบำรุงพิทักษ์รักษาเหมือนเป็นบุตรอันมิบิดามารดาที่ดีบำรุงเลี้ยงเป็นนิตย์เสมอหน้าทั่วไป” (สมเด็จพระยาตำราธิราชานุภาพ, 2472: 4) และ “บิดามารดาที่จะพาบุตรมาฝากโรงเรียนเด็กนี้ ต้องทำสัญญายอมยกเด็กนั้นให้เป็นสิทธิ์แก่โรงเรียนเด็กให้เลี้ยงไปจนโตใหญ่ จนกว่าจะไปทำมาหากินเองได้” (สมเด็จพระยาตำราธิราชานุภาพ, 2472: 3)

การจัดหลักสูตรการเรียนในโรงเรียนเด็กจึงมุ่งส่งเสริมเด็กทั้งในด้านความรู้ทางวิชาการและวิชาชีพ เช่น อ่านออกเขียนได้ คิดเลขเป็น รู้จักรักษาอิริยาบถ หุงข้าว ต้มแกงเป็น ขึ้นต้นไม้เป็น ว่ายน้ำเป็น ปลูกท้อบระท้อมที่อยู่เป็น ปลูกต้นไม้และเลี้ยงสัตว์ได้ เพื่อสนับสนุนให้เด็กมีความรู้เป็นต้นทุนชีวิตเพื่อหาเลี้ยงตัวเองต่อไปในอนาคต (สมเด็จพระยาตำราธิราชานุภาพ, 2472: 1-5) นอกจากนี้ สมเด็จพระยาตำราธิราชานุภาพยังใช้ตัวบทดอกสร้อยสุภาชิตสำหรับโรงเรียนเด็กของพระอรรคชายาเธอ เป็นเครื่องมือส่งเสริมคุณลักษณะของเด็กในสถานสงเคราะห์สมัยรัชกาลที่ 5 โดยตัวบททั้งหมด “แต่งใหม่สำหรับให้เด็กร้องเล่น เป็นเครื่องจำการที่ดีแทนเรื่องเลวซึ่งเป็นที่น่าอดสู” (สมเด็จพระยาตำราธิราชานุภาพ, 2572: 7) คุณลักษณะประการสำคัญที่กวีเน้นย้ำให้กลุ่มเด็กในโรงเรียนเด็กเชื่อถือและนำไปปฏิบัติตาม มีรายละเอียด ดังนี้

4.3.1.1 การมีความกตัญญูรู้คุณผู้มีพระคุณและเชื่อฟังครูอาจารย์

ความกตัญญูรู้คุณถือเป็นค่านิยมที่สังคมไทยยอมรับและสืบทอดในสำนวน สุภาชิตต่าง ๆ รวมถึงวรรณกรรมคำสอนตั้งแต่ก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 เช่น เรื่องทุกคตะสอนบุตรสอนให้มีความกตัญญูรู้คุณต่อบิดามารดาและเจ้านาย เรื่องสุภาชิตสอนเด็ก สอนให้รู้คุณคนและไม่อกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ฯลฯ เนื่องจากลักษณะสังคมที่อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม มักพึ่งพาอาศัยและปกครองกันด้วยระบบเครือญาติและระบบอุปถัมภ์ นอกจากนี้ อิทธิพลของหลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนายังเป็นปัจจัยทำให้คนในสังคมมีค่านิยมว่า ผู้ที่มีความซื่อสัตย์และกตัญญูรู้คุณเป็นบุคคลที่น่ายกย่องสรรเสริญและย่อมได้รับประโยชน์สุขในชีวิต

ความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณและเชื่อฟังครูอาจารย์เป็นคุณธรรมที่ได้รับการเน้นย้ำอยู่ในเรื่องบทดอกสร้อยสุภาชิตสำหรับโรงเรียนเด็กของพระอรรคชายาเธอ เช่น บทแนวเหมียวแยกเขี้ยวยิงฟัน สอนให้เด็กมีความกตัญญูรู้คุณคนโดยเชื่อมโยงกับพฤติกรรมของแมวซึ่ง “นั่งระวังหนุ” เพื่อแทนคุณผู้เลี้ยงดู (กรมราชบัณฑิต, 2548: 1) บทประพันธ์เรื่องนกเอี้ยงเลี้ยงควายเถ้า กวีปลูกฝังคุณธรรมเรื่องความกตัญญูรู้คุณให้แก่เด็กเล็ก โดยยกตัวอย่างพฤติกรรมของนกเอี้ยงและนกเขา เช่น

ความเพลิดเพลิดในงานทำบุญฉลองเรือนในโรงเรียนเด็กเมื่อ พ.ศ.2433 แต่ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าแนวคิดคำสอนดังกล่าวน่าจะมีบทบาททางอ้อมในการพัฒนาคุณลักษณะของเด็กในสถานสงเคราะห์ให้เป็นผู้ที่มีความกตัญญูรู้คุณต่อผู้มีพระคุณด้วย เพราะแม้ว่าเด็กเหล่านี้จะไม่ได้รับการอุปการะเลี้ยงดูจากผู้ให้กำเนิดแต่ก็ยังได้รับการอุปการะจากผู้ใหญ่ที่เลี้ยงดูและครูบาอาจารย์ ประเด็นดังกล่าวนี้หากพิจารณาพร้อมกับตัวบทประพันธ์ ผู้วิจัยพบว่า บุคคลที่กวีเน้นย้ำให้เด็กเห็นความสำคัญมากที่สุด คือ ครูอาจารย์ที่อบรมสั่งสอนเด็กให้เป็นผู้มีวิชาความรู้ (กรมราชบัณฑิต, 2548: 6-7) ประเด็นดังกล่าวน่าจะเป็นเพราะในสมัยรัชกาลที่ 5 เริ่มเกิดการจัดการศึกษาระบบโรงเรียน สังคมให้ความสำคัญกับวิชาชีพครูมากขึ้น เพราะครูถือเป็นผู้มีบทบาทและเป็นกำลังสำคัญในการปฏิรูปทางการศึกษา นอกจากนี้ “ครูอาจารย์” ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการจัดการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้นไม่ได้มีบทบาทเป็นเพียงผู้รู้ที่มาสอนหนังสือ แต่ยังต้องได้รับการฝึกหัดอย่างเป็นแบบแผนเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะของเด็กด้วย (เปรมสิริ ศักดิ์สูง, 2550 : 83-86) ครูอาจารย์ซึ่งมีหน้าที่สอนประจำโรงเรียนเด็กสมัยรัชกาลที่ 5 มีอยู่ 4 คน คือ ครูนกยูง วิเศษกุล (ต่อมาเป็นพระยาสุรินทราชา) ครูบุญรอด เศรษฐบุตร (ต่อมาเป็นพระยาภิรมย์ภักดี) ครูสนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา (ต่อมาเป็นเจ้าของพระยาธรรมศักดิ์มนตรี) และครูเหม ผลพันธิน (ต่อมาเป็นพระยาโอวาทวรกิจ) (สำนักศิลปวัฒนธรรม, 2565)

แนวคิดคำสอนเด็กเรื่องความกตัญญูรู้คุณจาก**บทดอกสร้อยสุภาชิตสำหรับโรงเรียนเด็กของพระอรรคชายาเธอ**จึงสะท้อนให้เห็นความคาดหวังของกวีที่มีต่อเด็กในสถานสงเคราะห์สมัยรัชกาลที่ 5 เด็กในอุดมคติควรเป็นผู้ที่ระลึกถึงและเห็นคุณค่าของบุคคลรอบตัวโดยเฉพาะผู้อุปการะเลี้ยงดูและผู้ให้วิชาความรู้ ทั้งนี้ การส่งเสริมให้เด็กในสถานสงเคราะห์ซึ่งมีวิถีชีวิตและการเติบโตที่แตกต่างจากเด็กอื่น ๆ มองเห็นคุณค่าจากการได้รับโอกาส ย่อมทำให้เด็กรู้จักการกระทำอันควรและรู้หน้าที่เพื่อตอบแทนผู้มีพระคุณต่อไป

4.3.1.2 การมีความขยันหมั่นเพียรในการศึกษาและการประกอบอาชีพ

คุณสมบัติสำคัญของเด็กในอุดมคติของสังคมไทยตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คือ มีความขยันหมั่นเพียรในการศึกษาและการทำงานต่าง ๆ ไม่มีอุปนิสัยเกียจคร้าน เนื่องจากคนส่วนใหญ่มีมุมมองว่าผู้ที่เกียจคร้านนั้นไม่สามารถเอาตัวรอดและประสบความสำเร็จในชีวิตได้ โลกทัศน์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นในวรรณกรรมคำสอนเด็กสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เช่น เรื่อง**สุภาชิตสอนเด็ก เรื่องบุคคลสอนบุตร** ฯลฯ คำนิยามดังกล่าวได้สืบทอดมาอยู่ใน**บทดอกสร้อยสุภาชิตสำหรับโรงเรียนเด็กของพระอรรคชายาเธอ** ซึ่งแต่งขึ้นเพื่อสอนเด็กในสถานสงเคราะห์ในสมัยรัชกาลที่ 5 ด้วย

บทประพันธ์ที่สอดแทรกแนวคิดคำสอนให้เด็กมีความขยันหมั่นเพียร ไม่กระทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อชีวิต เช่น **บทตั้งไข่มต้มนไขกบิน** กวีสอนให้เด็กมีความรับผิดชอบ ร่ำเรียนและทำการ

งานต่าง ๆ ด้วยความตั้งใจ (กรมราชบัณฑิต, 2548: 2) **บทมดแดง** สอนให้มีความทรหดอดทนและมีความขยันหมั่นเพียรเช่นเดียวกับฝูงมดแดง (กรมราชบัณฑิต, 2548: 8) **บทโม่เยไปทะเลเมาคลื่น** สอนว่าเด็กควรเอาใจใส่ในการเรียน ไม่ควรหลงใหลในอบายมุข เพราะการเมาสุราหรือการเมายานั้นไม่เหมือนกับการเมาคลื่นทะเล และอาจส่งผลกับชื่อเสียงและความเป็นอยู่ของชีวิตที่ไม่ดี **บทนกกระจาบหัวเหลือง** สอนให้เด็กมีความเพียรเช่นเดียวกับนกกระจาบที่ไซ่ง่อยปากคาบ “ใบพง” สร้างรังของตนด้วยความตั้งใจ (กรมราชบัณฑิต, 2548: 14) **บทหนู ๆ มาแต่รู้** กวีนำพฤติกรรมของหนูซึ่ง “ขึ้นพ่อนผ้ากัณฑ์จนป็นปี” มาสอนเด็กให้หลีกเลี่ยงการกระทำที่ไม่เป็นประโยชน์ (กรมราชบัณฑิต, 2548: 15) **บทลึงลมอมเข้าพอง** สอนให้เห็นโทษของการจับจดและ “ทำการสิ่งใดไม่ตลอด” โดยเปรียบกับลักษณะของลึงซึ่งมักอมอาหารไว้ที่กระพุ้งแก้มโดยไม่ใช้ฟันเคี้ยวอาหาร (กรมราชบัณฑิต, 2548: 16) **บทเด็กเอ๋ยพายนายเอ๋ยโยก** สอนให้เด็กตั้งใจเรียนและมีความขยันหมั่นเพียร และเปรียบเทียบให้เห็นว่า “การตั้งใจแจวพายให้นายนั่ง” แม้จะได้ผลดีคือ “นาย” รักใคร่และสนับสนุนให้ชีวิตมีความสุขได้ แต่การ “ตั้งใจไฝ่หาวิชา” ก็ส่งผลให้ตนเอง “มีลาภยศปรากฏ” ได้เช่นกัน (กรมราชบัณฑิต, 2548: 17)

เจ้าจ๊ะเอ๋ยเอ๋ย	บทจันทร์เจ้าขอเข้าขอแกง
<p>เจ้าเอ๋ยเจ้าจ๊ะ เอ๋ยเอ๋ยเต็มทีไม่มีผล ดอกเข็มดอกมะเขือ เจือระคน สับสนเรื่องราวยาวสุดใจ เจ้าจ๋าแจวจ๋าพาย เที่ยวขายของ เร่ร้องตามลำแม่น้ำไหล ชอบรีบแจวรีบ จ๋าทำกำไร จ๋าทำไม่จ๋าจ๊ะไม่ดีเอ๋ยฯ (กรมราชบัณฑิต, 2548: 6)</p>	<p>จันทร์เอ๋ยจันทร์เจ้า ใครขอเข้าขอแกงท้องแห้งหนอ ร้องจนเสียงแห้งแหบถึงเสบคอ จันทร์จะรอให้เรา เปล่านั้น ยืมจุมูกทานหายใจเห็นไม่คล่อง จงหาช่อง เลี้ยงตนเร่งชวนชวย แม้นเป็นคนเกียจคร้านพาลกริด กราย ไปมัวหมายจันทร์เจ้าอดเข้าเอ๋ยฯ (กรมราชบัณฑิต, 2548: 12)</p>

จากบท**เจ้าจ๊ะเอ๋ยเอ๋ย** จะเห็นได้ว่า กวีมีทัศนะว่าการเล่น “เจ้าจ๊ะ” ซึ่งเป็นการละเล่นของเด็กเป็นสิ่งที่ไม่มีประโยชน์และไม่ดีเท่ากับการ “จ๋าแจวจ๋าพายเที่ยวขายของ” หรือความเพียรในการค้าขายเพื่อยังชีพ ทัศนะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า กวีในสมัยรัชกาลที่ 5 เห็นว่าเด็กไม่ควรมัวกิจกรรมการละเล่นรวมกลุ่มกันเพราะถือเป็นการร่วมกันกระทำการที่ไม่เป็นประโยชน์ ทัศนะดังกล่าวสอดคล้องกับ**บทจิงใจไล่ล่าเภา** ซึ่งสอนว่าเด็กไม่ควรเล่นสนุกเพราะกวีเห็นว่าการเล่นสนุกนั้นเป็นความ “เหนื่อย” ที่เปล่าประโยชน์ (กรมราชบัณฑิต, 2548: 3) นอกจากนี้ ในบทดอกสร้อยสุภาชิตบทนำ ร้องลำฝรั่งลำเท่า สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพยังทรงแสดงทัศนะไว้ว่า เด็กที่ดีไม่ควรสนใจการร้องเล่นเพลงลิเกเพราะจะทำให้เสียคน เนื่องจากเพลงลิเกมีลักษณะ “ลามก” และเป็นเพลง “ตลก” ดังนั้นจึงควรมาท่องจำบทดอกสร้อยสุภาชิตที่แต่งขึ้นสำหรับ

โรงเรียนเด็กเพื่อให้เด็ก “ร้องเล่นให้เป็นประโยชน์” (กรมราชบัณฑิต, 2548: คำนำดอกสร้อยสุภาษิต, 1)

ส่วนในบท**จันทรเจ้าขอเข้าขอแกง** กวีเชื่อมโยงทัศนะส่วนตัวเข้ากับเพลงกล่อมเด็ก “จันทรเจ้า” ซึ่งมุ่งถ่ายทอดความรักความผูกพันที่ผู้ใหญ่มีต่อเด็กโดยการขอพรและอธิษฐานจาก “จันทรเจ้า” ในยามค่ำคืน ทั้งการขออาหาร ขอทรัพย์สินของมีค่า ขอช้างม้าเป็นพาหนะ ฯลฯ กวีเสนอความเห็นผ่านบทประพันธ์ว่า การร้องอธิษฐานขอพรจาก “จันทรเจ้า” เป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมเท่ากับการแสวงหาโอกาสในการเลี้ยงชีพตนเอง เพราะการหวังพรจาก “จันทรเจ้า” นั้นเป็นการหวังผลโดยอาศัยความช่วยเหลือจากผู้อื่น ไม่สะดวกและเห็นผลจริงเท่ากับการพึ่งพาตัวเองด้วยความขยันในการงาน นอกจากนี้ กวียังเห็นว่า การ “หมายจันทรเจ้า” เพื่อ “ขอเข้าขอแกง” ทั้งที่ตนเองยังเป็นคนเกียจคร้าน ในท้ายที่สุดก็อาจลำบากจน “อดเข้า” ได้อีกด้วย

การปลูกฝังให้เด็กในโรงเรียนเด็กมีความขยันหมั่นเพียร ไม่กระทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ อาทิ การละเล่นต่าง ๆ การเล่นชุกชอน การเฝ้าอธิษฐานขอพร ฯลฯ สะท้อนให้เห็นทัศนะของกวีในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งยังคงพิจารณาว่าการเล่นหรือการละเล่นเป็นเรื่องที่เสียเวลาและไม่จำเป็นต่อการเสริมสร้างพัฒนาการของเด็ก กวีให้ความสำคัญกับการสอดแทรกค่านิยมที่ว่า เด็กดีจำเป็นต้องใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ด้วยความขยันหมั่นเพียรในการเรียนและการทำงานเพื่ออนาคตที่ดี นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาบริบทการเผยแพร่แนวคิดคำสอนดังกล่าวพบว่า การสนับสนุนให้เด็กในโรงเรียนเด็กมีความขยันหมั่นเพียรนี้ได้รับการเผยแพร่เมื่อ พ.ศ.2433 จึงสอดคล้องกับแนวพระราชดำริด้านการศึกษาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในช่วง พ.ศ.2427 – พ.ศ.2436 ด้วย พระองค์ทรงสนับสนุนให้เด็กทั่วไปซึ่งเป็นบุตรหลานของราษฎรได้รับโอกาสทางการศึกษาเพื่อมีวิชาความรู้ติดตัวเป็นคุณประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัวและประเทศชาติ เห็นได้จากการ**ประกาศตั้งโรงเรียน** เมื่อ พ.ศ.2427 เพื่อขยายโอกาสทางการศึกษาแก่บุตรหลานของราษฎรทั่วไป และ**พระราชดำรัสพระราชทานแก่นักเรียน**เมื่อ พ.ศ.2433 ซึ่งเสนอให้เด็กนักเรียนในรัชสมัยเห็นประโยชน์ของการเรียนรู้เพื่อพัฒนาชีวิต หาเลี้ยงตัวเองและเป็นที่พักของวงศ์ตระกูลต่อไปได้ (กรมศิลปากร, 2511: 22-23, 89-90)

นอกจากนี้ การเผยแพร่แนวคิดคำสอนเด็กเรื่องความขยันหมั่นเพียร ทั้งยังเห็นว่าเด็กไม่ควรมัวกิจกรรมการละเล่นรวมกลุ่มกันใน**บทดอกสร้อยสุภาษิตสำหรับโรงเรียนเด็กของพระอรรคชายาเธอ** ยังเป็นการตอบสนองต่อพระบรมราโชบายจากประกาศและกฎหมายต่าง ๆ เกี่ยวกับเด็กและเยาวชนซึ่งมีมาตั้งแต่ช่วงต้นรัชสมัย (พ.ศ.2417 – พ.ศ.2420) เช่น **ประกาศเด็กห้ามมิให้เล่นการพนันต่าง ๆ จ.ศ.1236** **ประกาศเพิ่มเติม ห้ามมิให้เด็กเล่นการพนันต่าง ๆ จ.ศ.1236** และ**ประกาศ**

เพิ่มเติม ห้ามมิให้เล่นการพนันครั้งที่ 3 จ.ศ.1239 เอกสารทั้ง 3 ฉบับมีเนื้อความเป็นการประกาศเตือนราษฎรที่ชักชวนเด็กเล่นการพนันต่าง ๆ และห้ามมิให้เด็กเล่นเกมกีฬาต่าง ๆ ทั้งการละเล่น เกมกีฬาเดี่ยวหรือการเล่นเป็นกลุ่มซึ่งกีดขวางถนนหนทางและการเดินทางสัญจรของผู้คน เช่น เล่นส่อนหา เล่นตะกร้อ เล่นตี เล่นกุลาซ่อนผ้า ฯลฯ (กรมศิลปากร, 2511: 3-7, 12-13) สาเหตุการประกาศดังกล่าวมาจากแนวพระราชดำริที่เห็นว่ากิจกรรมดังกล่าวอาจกระทบต่อการศึกษาศึกษาของเด็ก และทำให้เด็กเพลิดเพลินจนนำไปสู่การเล่นพนันในอนาคตได้ เพราะ “ในพื้นที่บ้านพื้นเมืองสยามนี้ การเล่นซึ่งจะชักจูงใจเด็กให้เป็นนักเลง ให้เพลิดเพลินเสียเวลา ซึ่งจะร่ำเรียนศึกษาวิชาใส่ตัวนั้นมิมากหลายประการ” (กรมศิลปากร, 2511: 3) ทั้งนี้ เด็กในรัชสมัยควรรู้ธรรมเนียมที่ดี คือ ตั้งใจเรียนหนังสือ เรียนวิชาเลข วิชาช่างและวิชาค้าขายเพื่อประกอบอาชีพทำมาหากินเลี้ยงตัวเองต่อไปได้ (กรมศิลปากร, 2511: 5)

การปลูกฝังคุณลักษณะของเด็กทั้งด้านความกตัญญูต่อครูอาจารย์และผู้มีพระคุณ ตลอดจนความขยันหมั่นเพียร นอกจากจะมีบทบาทต่อการสร้างราษฎรที่อยู่ร่วมกับสังคมอย่างสงบสุขแล้ว คุณลักษณะทั้งสองประการยังมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาเด็กที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาครอบครัว และปัญหาสังคมให้กลายเป็นราษฎรที่ดีด้วย เพราะคุณธรรมดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ราษฎรในสมัยรัชกาลที่ 5 กล่าวคือ รู้หน้าที่ของตน เห็นความสำคัญของการศึกษา เป็นผู้ที่มีคุณธรรม จริยธรรมคือ กตัญญูรู้คุณและประกอบอาชีพที่สุจริตเพื่อนำตัวเองไปสู่ความสำเร็จในชีวิต ทั้งนี้ การดำเนินการดังกล่าวยังสอดคล้องกับพระดำริของสมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยราชานุภาพ ผู้จัดการโรงเรียนเด็ก ซึ่งทรงให้ความเห็นเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในสยามใน **หนังสือกราบบังคมทูล “ความเห็นเรื่องการศึกษา”** ว่า การปรับเปลี่ยนนิสัยของราษฎรนั้นจำเป็นต้องเริ่มต้นจากการแต่งหนังสือสอนเด็กในโรงเรียนก่อน (สายชล สัตยานุรักษ์, 2546: 233-238) ในเวลาต่อมา เมื่อเด็กที่ได้รับอุปการะมีความรู้ ความประพฤติดีและมีพัฒนาการที่เหมาะสมควรแก่วัยก็ได้นำวิชาความรู้ไปรับราชการ และมีอนาคตที่ดีหลายคน เช่น เด็กชายบุญญโกศล ได้รับราชการในกระทรวงมหาดไทย เป็นพระยาวิชัยวิชชาบาล เจ้ากรมตรวจคนเข้าเมือง เด็กชายบุญรอด ได้รับราชการเป็นพันโท พระสุรณรงค์ ผู้บังคับกองพันที่ 3 ทหารบก จังหวัดเพชรบุรี และเด็กชายบุญลือ ซึ่งรับราชการและมีตำแหน่งเป็นอำมาตย์ตรี หลวงชูวิชากร กรรมการมณฑลอุบล กระทรวงธรรมการ ฯลฯ (สำนักศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, 2565)

4.3.2 การปลูกฝังให้เด็กมีไหวพริบและรู้จักเอาตัวรอดจากภัยมิฉฉาชีพ

การปลูกฝังให้เด็กมีวิจารณญาณ ไม่ด่วนตัดสินใจเชื่อหรือกระทำการสิ่งใดโดยไม่พิจารณาอย่างรอบคอบเป็นคำสอนที่สืบทอดมาจากวรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เช่น เรื่อง **สุภาพิต**

สอนเด็ก เรื่องบุคคละสอนบุตร ฯลฯ วรรณกรรมคำสอนเด็กบางเรื่องสอนให้เด็กมีไหวพริบและรู้จักเอาตัวรอดจากภัยมิจฉาชีพเนื่องจากปัญหาสังคมเฉพาะสมัย เช่น เรื่อง**สุภาสิตสอนศิษย์ค้ำกลอน** ซึ่งแต่งขึ้นในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งเป็นช่วงที่สังคมกำลังดำเนินสู่สภาวะสมัยใหม่ แนวคิดดังกล่าวยังคงสืบเนื่องมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ด้วยเช่นกัน ดังปรากฏในเรื่อง**สุภาสิตสอนเด็ก**

ในเรื่อง**สุภาสิตสอนเด็ก** มีเนื้อความกล่าวสอนเด็กทั่วไปในสังคมและนักเรียนในโรงเรียนวัดให้ระมัดระวังตน อย่าหลงเชื่อผู้มาหลอกลวงหรือชักจูงให้ทำผิด โดยเน้นเรื่องพฤติกรรมชั่ว 4 ประการ ได้แก่ เล่นพนัน สูบฝิ่น สูบกัญชาและดื่มสุรา เพราะทำให้เสียทรัพย์และเสียสุขภาพ อีกทั้งยังควรระวังคนที่ทำกลอุบายหลอกเอาทรัพย์ของผู้คนไม่เลือกหน้า เพราะในช่วงเวลาดังกล่าวมีเหยื่อมิจฉาชีพจำนวนมาก ทั้งพระสงฆ์ แม่ค้า คนทำอิฐ คนขายพินหรือแม่แต่คนที่มาทำบุญที่วัด (มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, 2565: 754) ตัวอย่างเช่น

<p>จะกล่าวกลอนสอนสุทุกหมู่สีษ จงฟังคำจำไว้ให้เปนนิจ อู่สำหัดคิดข้อความไปตามกลอน อันสันชาตินิกเลงมิใช่ชั่ว แต่ล้วนตัวปลิ้นปลอกทั้งหลอกหลอน ทนสบตปดโป้ไม่แนนนอน ทำยอกยอนแยบคายเปนหลายคม ทำปราณีที่รักนี้หนักหนา กล่าววาจาป้อยอคอบประสม เรียกพ่อ ๆ พ่อหลวงให้หลงลม แต่ภอไซมมันก็ข้าจันสิ้นตัว ที่ครารวยก็เข้าช่วยเอาใจใส่ ทำอาไลยตามส่งแล้ว ยืมหัว ว่าพอนี้มือดีเปนพันตัว อันกำถั่วแล้วที่จะตีภอ อย่าไปเล่นบ่อนอื่นเลยนะเจ้า เล่นบ่อนเราเกิดดีไม่มีฉ้อ วันพรุ่งนี้เชิญมาอย่ารารอ จะคอยพอกว่าจะสิ้นเวลาการ ไม่เหนไปก็ให้คนมาชวนซัก ภอเหนภักตรเข้าก็เชิญด้วยคำหวาน พ่อไปไหนจึงไม่มาเปนช้านาน สักกระดานเถิดนะพ่ออย่ารอเลย</p> <p>(สุภาสิตสอนเด็ก, จ.ศ.1238: 1)</p>	<p>ยังพวกฝืนกินยาทำหน้าที่ไม่อิงอ้อเหมือนกับคนไม่รู้เที่ยว ทำเดินเลาะเดาะไปแต่ผู้เดียว เหนที่เปลี่ยวแล้วก็นั่งข้าเรื่องแล ถ้าเหนเด็กเดินมาทำปราไสย เหนผู้ใหญ่แล้วก็นั่งไม่แยแส ทำพูดจาจับขยับแล มานี้แน่ข้าจะบอกที่ของดี เอายาฝืนส่งให้เหนภอหอม ๆ แล้วกล่าวกล่อมว่าจะลองก็มานี้ ไม่รู้รศดอกนะน้องเปนของดี ลองสักทีเถิดนะพ้อมิเปนไร มันตั้งเพียรเวียนลอบมาบอย ๆ เอาของเล่นเล็กน้อยมาอ้อยให้ พ่อให้เชื่องแล้วก็ซักให้ติดใจ เทียวบไว้ออได้กินเมื่อสิ้นอด เจ้าเด็กรักลักส่งไม่วายวัน ทั้งผ้าผ่อนจอกชั้นมันไม่ลด ทั้งลักพ้อมเฝ้าเงินทองหมดด้วยมันอดไม่ได้อายใจจน</p> <p>(สุภาสิตสอนเด็ก, จ.ศ.1238: 4)</p>
--	--

จากบทประพันธ์ กวีนำเสนอกลโกงของมิจฉาชีพและคนพาลเพื่อเป็นอุทาหรณ์สอนเด็กในสมัยรัชกาลที่ 5 เช่น “กลุ่มนักเลงบ่อน” ที่ลวงเด็กเข้าเล่นการพนันในบ่อน โดยใช้ “วาจาป้อยอ” โน้มน้าวใจให้ลองเข้ามาเล่น กวีชี้ให้เห็นว่า เล่ห์กลของนักเลงกลุ่มนี้คือ เมื่อเด็กหลงเข้าเล่นพนันแล้ว หากเสียพนันก็อาจหมดตัวได้ ในทางกลับกันหากเล่นพนันได้ นักเลงก็จะคอยป้อยอให้มาเล่นต่อเนื่องจนกลายเป็นนักพนัน ส่วนกลุ่ม “นักเลงฝิ่น” มักจะมี “เด็ก” เป็นกลุ่มเป้าหมายสำคัญในการหลอกล่อให้

เสฟผืน นักเลงกลุ่มนี้มักนั่งตามสถานที่เปลี่ยวและชวน “เด็ก” คุยเพื่อให้เด็กหลงเสฟผืน โดยอ้างว่า ผืนเป็น “ของดี” และโน้มน้าวเด็กให้ทดลองเสฟผืน เมื่อเด็กติดผืนแล้ว นักเลงผืนก็จะใช้เด็กคอยลักขโมยเงินทอง และสิ่งของมาให้เพื่อแลกกับผืน นอกจากนี้ บทประพันธ์บางส่วนยังนำเสนอปัญหาโจรกรรมทรัพย์สินที่เกิดขึ้นในยุคสมัย กวีเสนอให้เห็นว่า “พวกโจรใจดี” บางคนมีเป้าหมายเป็นเด็กเล็ก มักเข้าไปกรรโชกทรัพย์สินสิ่งของที่มีค่า เช่น ปิ่นปักผม กำไลข้อมือและกำไลข้อมเท้า (สุภาสิทสอนเด็ก, จ.ศ.1238: 5) คนร้ายบางกลุ่มมีอุบายแกล้งยืมเงินพระสงฆ์ที่สัญจรทางเรือผ่านไปมา บางพวกขึ้นกุฏิลักทรัพย์หรือหลอกศิษย์วัดเพื่อแอบขึ้นกุฏิไปขโมยของมีค่า เด็กในยุคสมัยจึงต้องรู้เท่าทันกลโกงและไม่หลงเชื่อเล่ห์เหลี่ยมของคนร้าย (สุภาสิทสอนเด็ก, จ.ศ.1238: 15-17)

การเสนอแนวคิดคำสอนให้เด็กเป็นผู้ที่มีวิจารณญาณ มีไหวพริบและรู้จักเอาตัวรอดจากภัยมิฉาชีพแสดงให้เห็นว่า กวีในสมัยรัชกาลที่ 5 ต้องการให้เด็กซึ่งเป็นพลเมืองรุ่นหลังเป็นบุคคลที่มีเหตุผล รู้จักพิจารณาสถานการณ์และบุคคลที่จะคบหาอย่างระมัดระวัง คุณลักษณะดังกล่าวเป็นปัจจัยที่สอดคล้องกับบริบทสังคมในระยะปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัย เนื่องจากวิทยาการต่าง ๆ ซึ่งเป็นผลมาจากการเติบโตของสังคมเมืองเข้ามามีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคมมากขึ้น ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมบางประการส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของพลเมือง ในขณะที่ความเปลี่ยนแปลงบางประการก็ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและคุณภาพชีวิตที่ลดลง เด็กซึ่งเป็นอนุชนในยุคสมัยจึงจำเป็นต้องรู้เท่าทันและพิจารณาในการกระทำต่าง ๆ ให้รอบคอบตามไปด้วย

นอกจากนี้ แนวคิดคำสอนเรื่องการมีไหวพริบและระมัดระวังภัยจากมิฉาชีพ ยังสัมพันธ์กับบริบทสังคมในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 4 สืบเนื่องมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ด้วย เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของแหล่งอบายมุขและการดำเนินการพัฒนาสยามให้กลายเป็นเมืองสมัยใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 ทำให้มีคดีความในสังคมเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ทั้งคดีความเกี่ยวกับเรื่องขู่สาวและการประทุพติพิตศีลธรรมของสตรี คดีโจรกรรมลักทรัพย์ คดีทะเลาะวิวาทและอาชญากรรมซึ่งเกิดจากความนิยมเล่นพนันและการเพิ่มขึ้นของโรงบ่อนเบี้ย สื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ในยุคสมัย เช่น **สยามไมตรีศิริออบเซอร์เวอร์สัปะมวาร จดหมายเทศุสยามไสมย** ฯลฯ มีเนื้อหาวิพากษ์วิจารณ์ถึงปัญหาดังกล่าวอย่างกว้างขวาง (ชาลีเอี่ยมกระสินธุ์, 2558: 189-191) ทั้งนี้ นนทพร อยู่มั่งมี (2556: 125-127) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า สาเหตุของคดีฉกชิงวิ่งราวที่เกิดขึ้นน่าจะเป็นผลมาจากการปรับปรุงพื้นที่ทางกายภาพของโครงสร้างเมือง การดำเนินการดังกล่าวทำให้เกิดพื้นที่หลังตึกแถว และตรอกซอยต่าง ๆ ซึ่งเป็นพื้นที่แออัดและพื้นที่ “ด้านมืด” ของเมืองเพราะเป็นทำเลที่ตั้งของสถานเริงรมย์และแหล่งอบายมุข บรรดาคนร้ายจึงมักจะใช้พื้นที่ก่อโจรกรรมและอาศัยตรอกซอยเพื่อหลบหนี ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนในยุคสมัยอย่างมาก มีการโจรกรรมทรัพย์สินของมีค่าจากเด็กตามหลักฐานที่ปรากฏในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 4 จนต้องมีการประกาศห้ามไม่ให้เอาเครื่องประดับทองเงินแต่งกายให้เด็กที่ยัง

ไม่รู้จักรักหลีกหลบโจรผู้ร้าย และประกาศห้ามไม่ให้แต่งตัวเด็กด้วยเครื่องทองเงินแล้วปล่อยให้ยวโดยลำพัง เอกสารดังกล่าวมีเนื้อความกล่าวถึงปัญหาที่ว่า “ทุกวันนี้ชาวบ้านชาวเมืองพอใจอยากอวดว่ามั่งมี ทำเครื่องทองเงินแต่งตัวให้เด็ก ๆ แล้วปล่อยให้เที่ยวอยู่ตามลำพัง ในน้ำในบกตามถนนหนทางด้วยความเลินเล่อไม่มีใครระวังระไว จึงมีอ้ายผู้ร้ายมาลอบมาลักพาเด็กไปฆ่าเสีย แล้วเก็บเอาของแต่งตัวเด็กไปตั้งนี้เนื่อง ๆ ” (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, บรรณาธิการ, 2547: 476-480, 482-483)

การลวงเด็กไปฆ่าเพื่อชิงทรัพย์สินของมีค่าหรือล่อลวงทรัพย์สินจากเด็กเป็นปัญหาสังคมที่มีมาจนถึงในสมัยรัชกาลที่ 5 ดังปรากฏคดีไอ้สุกและไอ้กล่อมลวงหนูไก่ บุตรนายจันและอำแดงเอมไปเก็บดอกพิกุลและฆ่าชิงทรัพย์ คดีจิ้นไซร จินหมา จินศุกลวงหนูเด็ก บุตรจิ้นดาเซียมย่นไปจับจิ้งหรีดและฆ่าชิงทรัพย์ จากข่าวเรื่องชำระผู้ร้ายฆ่าเด็กใน**ราชกิจจานุเบกษามัธยมศึกษาที่ 5** (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 1, จ.ศ.1236: 34) คดีไอ้หลิวลวงหนูเซย บุตรอำแดงจันไปอาบน้ำที่ท่าวัดและฆ่าชิงทองรูปพรรณจากข่าวประหารชีวิต (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 5, จ.ศ.1240: 100-102) คดีความบางส่วนเป็นการล่อลวงชักชวนเด็กเล่นการพนัน เห็นได้จากการกำหนดโทษเกี่ยวกับการกระทำความผิดกล่าวใน**ประกาศเด็กห้ามมิให้เล่นการพนันต่าง ๆ จ.ศ.1236 ประกาศเพิ่มเติม ห้ามมิให้เด็กเล่นการพนันต่าง ๆ จ.ศ.1236 และประกาศเพิ่มเติม ห้ามมิให้เล่นการพนันครั้งที่ 3 จ.ศ.1239** ความว่า “ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดยังขึ้นคิดการล่อลวงเป็นเจ้าของมือชักชวนเด็กเล่นการพนันตามถนนหนทางที่ใด ๆ ก็ให้ทหารโปลิศ กำหนดอำเภอ แลคนอื่น ๆ จับผู้เป็นเจ้าของมือ แลเครื่องมือที่เล่นมาส่งยังโรงทหาร โรงโปลิศ ชำระเงินสี่ร้อยจะปรับเจ้ามือผู้เล่นเงินสิบตำลึง ให้เป็นค่าสินบนแก่ผู้จับ” (กรมศิลปากร, 2511: 3) บางคดีมีการลวงเด็กเพื่อลักเอาตัวไปขายส่งเมืองจีน ดังปรากฏในเรื่องจิ้นมะเก๊าซื้อเด็ก ๆ ออกไปนอกในหนังสือพิมพ์**จดหมายเหตุสยามไสมยของหมอสมิธ** (จดหมายเหตุสยามไสมย เล่ม 4, จ.ศ.1248: 355) นอกจากกลุ่มเด็กทั่วไปที่ประสบปัญหาดังกล่าวแล้ว เด็กที่เป็นศิษย์วัด เณรและพระภิกษุสงฆ์ยังตกเป็นเหยื่อของปัญหาดังกล่าวด้วย เพราะโจรผู้ร้ายบางคนยังคิดเข้าไปลักทรัพย์ในกุฏิเพื่อนำเงินไปซื้อกัญชาหรือเข้าโรงยาฝิ่น ตัวอย่างเช่น คดีไอ้มาลอบปิ่นเข้าวัดบวรนิเวศเพื่อขโมยผ้าถุง แต่ถูกเด็กนักเรียนประจำของวัดจับได้ (ชาลี เอี่ยมกระสินธุ์, 2558ข: 127-131) คดีปล้นกุฏิพระสงฆ์วัดจอมสุทธารามและฆ่าศิษย์วัด (ชาลี เอี่ยมกระสินธุ์, 2558ข: 133-135)

ปัญหาความเด็กซึ่งได้รับผลกระทบจากภัยอบายมุขและภัยมิจฉาชีพน่าจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้วินในสมัยรัชกาลที่ 5 นำเสนอแนวคิดคำสอนเด็กให้เป็นผู้มีไหวพริบและรู้จักเอาตัวรอดจากภัยมิจฉาชีพ ทั้งนี้ คุณสมบัติด้านการมีไหวพริบยังช่วยสร้างเสริมให้เด็กในยุคสมัยเป็นบุคคลที่มีจิตใจหนักแน่น ไม่หวั่นไหวไปตามคำชักชวนจากบุคคลแปลกหน้าหรือความอยากรู้อยากเห็นส่วนตัว โดยเฉพาะในช่วงที่สังคมไทยประสบปัญหาผู้คนติดการพนันและอบายมุข (วิบูล วิจิตรวาทการ, 2562: 134)

ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นช่วงที่ชนชั้นนำตระหนักถึงปัญหาสังคมที่อาจส่งผลกระทบต่อเด็กซึ่งเป็นกำลังสำคัญของบ้านเมืองในอนาคต มีการริเริ่มวางรากฐานการศึกษาสำหรับเด็กปฐมวัยและจัดตั้งสถานสงเคราะห์เด็กเป็นครั้งแรกในสยาม แนวคิดการจัดตั้ง “โรงเรียนเด็ก” หรือสถานสงเคราะห์เด็ก นอกจากจะเป็นการประชาสงเคราะห์ของชนชั้นนำเพื่อสร้างพระกุศลอุทิศแด่พระธิดาผู้ล่วงลับแล้ว การจัดตั้ง “โรงเรียนเด็ก” ยังเกิดขึ้นในช่วงเดียวกับที่นานาประเทศทั้งในยุโรปและอเมริกาเหนือต่างให้ความสำคัญกับเรื่องเด็กและการศึกษาปฐมวัย (กันต์ฉวีชัย อยู่อำไพ, 2558: 83) แนวคิดดังกล่าวจึงนับว่าทันสมัยและเป็นการวางรากฐานการศึกษาในฐานะประเทศกำลังพัฒนา นอกจากนี้ ในช่วงเวลาดังกล่าวยังมีการนำเสนอสุภาพสตรีคำสอนที่มีกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ คือ กลุ่มเด็กในสถานสงเคราะห์ กวีมุ่งนำเสนอแนวคิดคำสอนเพื่อพัฒนาคุณลักษณะของเด็ก เช่น การปลูกฝังความกตัญญูและเชื่อฟังครูอาจารย์ การสนับสนุนให้เด็กมีความขยันหมั่นเพียรในการศึกษาวิชาความรู้และการทำงานต่าง ๆ การดำเนินการดังกล่าวสอดคล้องกับแนวพระราชดำริและแนวพระดำริของชนชั้นนำซึ่งให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาโดยมุ่งพัฒนาเด็กเป็นกลุ่มแรก เนื่องจากปัญหาการเพิ่มขึ้นของแหล่งอบายมุข ชนชั้นนำจึงมีมุมมองว่า การละเล่นกิจกรรมเกมกีฬาต่าง ๆ ของเด็กอาจพัฒนาไปสู่การเล่นพนันแบบผู้ใหญ่ได้ เด็กจึงควรใช้เวลาเรียนหนังสือ ทำงานที่เป็นประโยชน์และท่องจำ “สุภาพสตรี” ที่กวีได้คัดสรรและร่วมกันนิพนธ์ นอกจากนี้ การเกิดปัญหาความแตกต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเด็กในสังคมเมืองโดยเฉพาะคดียุติธรรมเด็กไปรษณีย์ ตลอดจนการล่อลวงชักชวนเด็กเล่นพนันยังทำให้เกิดวรรณกรรมคำสอนที่มุ่งสอนเด็กให้เป็นผู้มีไหวพริบและรู้จักเอาตัวรอดจากภัยมีฉฉวีชัยอีกด้วย

ผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมคำสอนยุคหัวเลี้ยวสู่ความทันสมัยกับบริบทสังคมในสมัยรัชกาลที่ 5 แสดงให้เห็นว่า ความเปลี่ยนแปลงทั้งด้านการเมืองการปกครอง การวางรากฐานการปฏิรูปการศึกษาและผลกระทบอันเกิดจากความเจริญก้าวหน้าในยุคที่สยามรับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตกและพัฒนาพื้นที่ทางกายภาพเป็นสังคมเมืองสมัยใหม่มีผลทำให้เกิดแนวคิดคำสอนต่าง ๆ เพื่อสร้างคุณลักษณะและบทบาทหน้าที่ของพลเมืองทั้งข้าราชการ สตรีและเด็กในสังคม แนวคิดคำสอนที่เกิดขึ้นไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อสอดแทรกค่านิยมหรือทัศนคติส่วนตัวของกวีเท่านั้น แต่ยังทำให้เห็นวิถีคิดและความคาดหวังของสังคมที่มีต่อบุคคลในแต่ละสถานภาพ โดยเฉพาะแนวคิดและค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะสังคมแบบสมัยใหม่

นอกจากนี้ การสร้างวรรณกรรมคำสอนเพื่อกำหนดบทบาทหน้าที่และคุณลักษณะของราษฎรในสังคมสมัยรัชกาลที่ 5 ยังทำให้เห็นว่า การวางรากฐานและดำเนินการปรับปรุงบ้านเมืองสยามในช่วงเวลาดังกล่าวไม่เพียงแต่ให้ความสำคัญกับการปรับเปลี่ยนระบบ และรูปแบบเชิงโครงสร้างให้ทันสมัยตามอย่างตะวันตกเท่านั้น แต่ยังจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมทางความคิดของคนในสังคมไปพร้อมกันด้วย หากพิจารณากลุ่มเป้าหมายการสอนหลักในวรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 ผู้วิจัยพบว่า ทุกกลุ่มบุคคล

ล้วนแต่มีความสำคัญต่อรัฐสมัยใหม่ทั้งสิ้น ทั้งกลุ่มข้าราชการซึ่งเป็นกลไกสำคัญของบ้านเมืองในระยะปรับปรุงให้ทันสมัยตามอย่างตะวันตก กลุ่มสตรีที่จำเป็นต้องได้รับการยกระดับและสถานภาพให้ดีขึ้น เพื่อส่งเสริมภาพลักษณ์ที่ทันสมัยของสยาม และกลุ่มเด็กในสถานสงเคราะห์ตลอดจนเด็กทั่วไปในสังคมที่จำเป็นต้องได้รับการอบรมดูแลให้เติบโตขึ้นอย่างปลอดภัยและมีคุณภาพเพื่อเป็นกำลังสำคัญรุ่นต่อไปของบ้านเมือง

ผลการศึกษาดังกล่าวเป็นพื้นฐานสำคัญในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 กับบริบทสังคมเนื่องจากอิทธิพลของวิถีคิดและวัฒนธรรมตะวันตกซึ่งทำให้สยามประเทศก้าวเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 นอกจากจะได้รับการสานต่อและขยายผลต่อเนื่องในสมัยหลังแล้ว บริบทดังกล่าวยังมีผลต่อความคิดเรื่องชาตินิยมในสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งปรากฏเป็นแก่นสำคัญในวรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475

บทที่ 5

วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองยุคชาตินิยม: แนวคิดและบริบทสังคม

สมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475

ในสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 เป็นช่วงที่สยามเจริญก้าวหน้าขึ้น จากวิทยาการตะวันตกและการพัฒนาบ้านเมืองต่อเนื่องจากยุคก่อนหน้า ระบบการศึกษาและ วัฒนธรรมตะวันตกส่งผลให้พลเมืองสนใจภูมิปัญญาจากโลกตะวันตกและตระหนักถึงความสำคัญของ ตนเองในฐานะพลเมืองของชาติมากขึ้น (ชัย เรื่องศิลป์, 2545: 167-192) ปัจจัยทางสังคมในสมัย รัชกาลที่ 4 - สมัยรัชกาลที่ 5 เช่น ภัยของจักรวรรดินิยมและความคิดเรื่องรัฐชาติสมัยใหม่ได้ส่งผลให้ เกิดการนิยามความหมายเรื่องชาติซึ่งให้ความสำคัญกับการมีอาณาเขตที่แน่นอน มีพลเมืองและมี วัฒนธรรมเป็นของตนเอง ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 ปัจจัยการดำรงอยู่ของชาติได้ขยายเพิ่มขึ้น มีการ ให้ความสำคัญกับสถาบันศาสนา สถาบันพระมหากษัตริย์และระบอบการปกครองแบบราชาธิปไตย เพื่อกำหนดรูปแบบของความเป็นไทยและหน้าที่ของพลเมืองไทยให้ชัดเจนขึ้น พระบาทสมเด็จพระ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินนโยบายในการสร้างชาติ คือ เชื่อมโยงชาติกับพระมหากษัตริย์เข้า ด้วยกัน รวมถึงการแสดงให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์คือผู้นำของชาติและการเป็นคนร่วมชาตินั้น นั้น จะต้องมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ (อัจฉราพร กมุทพิสมัย, 2525: 36-40) บริบทชาตินิยมใน สมัยรัชกาลที่ 6 จึงเป็นการแสดงให้เห็นว่าความเป็นชาตินั้นจะต้องประกอบไปด้วย ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และกำหนดแนวปฏิบัติให้พลเมืองแสดงความรักชาติในทิศทางเดียวกัน คือ เมื่อ พระมหากษัตริย์ทรงทำหน้าที่เป็นผู้นำเกียรติคุณของชาติและเป็นหนึ่งเดียวกับความเป็นชาติ พลเมือง ในชาติก็ควรปฏิบัติตามแนวทางของพระมหากษัตริย์และแสดงความรักภักดีเพื่อประโยชน์สุขแก่ ชาติเป็นสำคัญ

บริบทดังกล่าวมีผลกระทบต่อการสร้างวรรณกรรมประเภทต่าง ๆ ในสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อน เปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 เพื่อปลูกฝังความคิดเรื่องชาตินิยม มีการสื่อสารนโยบายของรัฐ และวิพากษ์วิจารณ์สังคมเพื่อความเจริญก้าวหน้าของชาติ เช่น งานพระราชนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ ของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่องซึ่งสะท้อนให้เห็นพระบรมราโชบายที่มุ่งเน้นการดำรง รักษาระบอบการปกครองแบบราชาธิปไตย การพัฒนาสังคม เศรษฐกิจของชาติเพื่อต่อต้านและ ป้องกันภัยจากชนชาติอื่น ตลอดจนสร้างความเจริญก้าวหน้าทัดเทียมนานาชาติ (อัญชลี ภูษะภา, 2553: 30) ผลงานร้อยกรองเรื่องต่าง ๆ ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา)

ซึ่งมุ่งวิพากษ์วิจารณ์เศรษฐกิจและสังคมซึ่งอาจเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาชาติให้เจริญก้าวหน้า (อวยพร มิลินทางกูร, 2518: 149-186) ตลอดจนการส่งเสริมบทบาทสถานะของสตรีในด้านต่าง ๆ เพื่อแสดงให้เห็นภาพลักษณ์ของชาติที่มีความเจริญและทันสมัยในสิ่งพิมพ์สำหรับสตรีเรื่องต่าง ๆ

กระแสนิยมทางวรรณกรรมที่ให้ความสำคัญกับการปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยม มุ่งพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชาติในช่วงเวลาดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยมีความเห็นว่า วรรณกรรมที่เกิดขึ้นในยุคสมัยดังกล่าวถือเป็นวรรณกรรมยุคชาตินิยม ในกลุ่มงานนี้รวมถึงวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ด้วย

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า แนวคิดคำสอนในวรรณกรรมคำสอนยุคชาตินิยมสัมพันธ์กับบริบทสังคมสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ทั้งยังมีบทบาทต่อการนิยามลักษณะอันพึงประสงค์ของสมาชิกในสังคมในฐานะพลเมืองของชาติ โดยแบ่งออกเป็นหัวข้อ ดังนี้

5.1 แนวคิดคำสอนกับการสร้างพ่อแม่และครู : การกำหนดบทบาทหน้าที่ของผู้ปกครองเพื่อสร้างพลเมืองดีให้แก่ชาติ

5.2 แนวคิดคำสอนกับการสร้างสตรี: การส่งเสริมสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองสตรีเพื่อพัฒนาชาติ

5.3 แนวคิดคำสอนกับการสร้างคนรุ่นใหม่: การพัฒนาคุณลักษณะของพลเมืองรุ่นใหม่เพื่อสร้างชาติ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.1 แนวคิดคำสอนกับการสร้างพ่อแม่และครู : การกำหนดบทบาทหน้าที่ของผู้ปกครองเพื่อสร้างพลเมืองดีให้แก่ชาติ

ในช่วงก่อนการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัย การแต่งวรรณกรรมเพื่อสอนกลุ่มผู้ปกครองเด็กและเยาวชนยังไม่ปรากฏในวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ไทย ในงานวรรณกรรมประเภทคำสอน กวีมักจะกำหนดให้พ่อแม่หรือครูอาจารย์เป็นผู้ถ่ายทอดประสบการณ์หรือคำสอนถึงบุตรหลานและลูกศิษย์ เช่น เรื่องพ่อแม่สอนบุตร เรื่องแม่สอนลูก เรื่องเศรษฐีสอนบุตร เรื่องแม่สอนลูก เรื่องสุภาพชนสอนศิษย์ ฯลฯ ประเด็นดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าน่าจะเกี่ยวข้องกับค่านิยมในสังคมไทยที่ให้ความสำคัญกับเรื่องระบบอาวุโส อีกทั้งความรู้ความคิดแบบสมัยใหม่เรื่องหลักการอบรมเลี้ยงดูเด็กเพื่อสร้างพลเมืองที่มีประสิทธิภาพยังไม่ปรากฏในสังคมไทยอย่างเป็นรูปธรรมนัก สังคมไทยในอดีตส่วนใหญ่เห็นว่า การมีบุตรหลานและบริวารที่ดีเป็นเรื่องของบุญกรรม และการเวียนว่ายตายเกิดตามหลักความเชื่อทางพุทธศาสนามากกว่าการอบรมสั่งสอนที่ดีจากครอบครัว

การแต่งวรรณกรรมร้อยกรองเพื่อสอนกลุ่มผู้ปกครองเด็กเกิดขึ้นอย่างเด่นชัดในสมัยรัชกาลที่ 6 โดยเริ่มมีการอธิบายคำว่าผู้ปกครองเด็กไว้ในพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 ว่า “เด็กที่อยู่

กับบิดามารดาให้ถือว่าบิดามารดาเป็นผู้ปกครอง เด็กที่ไม่ได้อยู่กับบิดามารดาหรือที่ไม่มีบิดามารดา ได้มีผู้เลี้ยงดูต่างหากให้ถือว่าผู้เลี้ยงดูเป็นผู้ปกครอง ดังนี้จะไม่ขัดกัน” (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2553: 128) เมื่อพิจารณาจากกลุ่มข้อมูลที่เลือกมาศึกษาพบว่ามีทั้งหมด 3 เรื่องที่ระบุกลุ่มเป้าหมายการสอนไว้ในเนื้อหา ได้แก่ เรื่อง **สุภาสิตสอนแม่ยาย** กลอนสุภาพเรื่อง **พ่อแม่รังแกฉัน** และเรื่อง **นราภุโรราท** นอกจากนี้ แนวคิดคำสอนกลุ่มผู้ปกครองเด็กยังแทรกอยู่ในเรื่อง **ทิโตปเทศคำโคลง** แม้ในเรื่องก็จะไม่ได้ระบุถึงกลุ่มเป้าหมายการสอนโดยตรง จากการศึกษาข้อมูลทั้งหมดในช่วงเวลาดังกล่าว ผู้วิจัยพบว่าแนวคิดคำสอนกลุ่มพ่อแม่และผู้ปกครองในสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475 มีรายละเอียดที่จำแนกเป็นประเด็นได้ ดังนี้

5.1.1 การทำหน้าที่อบรมสั่งสอนและดูแลเด็กจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่

การอบรมสั่งสอนและดูแลเด็กจนเติบโตถือเป็นหน้าที่สำคัญของพ่อแม่ ครูและผู้ปกครองเด็กโดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 6 มีการปลูกฝังแนวคิดที่ว่า ความเจริญของชาตินั้นมีที่มาจากเด็กที่จะเกิดขึ้นเป็นผู้ใหญ่ในภายหลัง การอบรมสั่งสอนเด็กให้มีความประพฤติที่เหมาะสมและมีความรู้เพียงพอที่จะช่วยชาติบ้านเมืองได้จึงเป็นอุดมคติสำคัญของการเป็นผู้ปกครองที่ดี นอกจากนี้ ในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา มีการขยายแนวทางการศึกษาสำหรับเด็กในโรงเรียนตามวิถีปฏิบัติของชาติที่ได้รับการพัฒนาแล้ว เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศสและญี่ปุ่น หลักสูตรการเรียนการสอนในโรงเรียนขณะนั้นมุ่งเน้นความสำคัญของการอบรมสั่งสอนจริยธรรม นอกเหนือไปจากความรู้ในด้านวิทยาการต่าง ๆ และให้ความสำคัญกับบทบาทหน้าที่ของการเป็นพ่อแม่ ครู ผู้ปกครองที่ดี คือ การตั้งใจอบรมสั่งสอนบุตรหลานให้เติบโตเป็นบุคคลที่มีคุณภาพ (ประเสริฐอักษร, 2540: บทนำ) ดังจะเห็นได้จากพระบรมราโชวาทตลอดรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเน้นย้ำให้บุคคลที่เป็นครูและผู้ปกครองเอาใจใส่ในการดูแลบุตรหลานและนักเรียน เพื่อสร้างพลเมืองที่เติบโตทั้งร่างกายและจิตใจอย่างสมบูรณ์ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2553: 182-187) ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 7 แนวคิดดังกล่าวก็ยังคงได้รับการสืบทอดและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เห็นได้จากแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการศึกษาซึ่งทรงเห็นว่า การฝึกหัดครูเป็นกิจสำคัญอันดับแรกของการปรับปรุงการศึกษา และผู้ปกครองเด็กมีหน้าที่ในการฝึกฝนในสิ่งที่ถูกควรแก่เด็ก (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2554: 246-253) ทั้งนี้ แนวคิดคำสอนเกี่ยวกับการทำหน้าที่อบรมสั่งสอนและดูแลเด็กจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ปรากฏในวรรณกรรมคำสอนยุคชาตินิยมประกอบด้วยรายละเอียด ดังนี้

<p>ตามเด็กโหน, ไวปัญญา, ฤทธารุณ ถนอมนำ, คำจุน, เอาบุญควร เด็กแก่แรด, จัดแจ็ดแจ็ด, เจ็ดแปดขวบ ถึงร่างใหญ่, ใจประจวบ, กายอวบอ้วน ทำผู้ใหญ่, ไว้ดี, ดีสำนวน มักจะชวน, เห็นเป็น, นำเอนดู จงเร่งคร่ำม, ปรามไว้, อย่าได้ทუნ ไม่เป็นคุณ, เป็นค่า, นำอดสู หัดให้เหมือน, เพื่อนฝูง, จงเป็นครู อย่าปล่อยฟู, ฐูเพลิน, แก่เกินไว (ประเสริฐอักษร, 2540: 180-181)</p>	<p>(ข้อ ๔) อย่าปล่อยให้, ใช้เงิน, เลินเล่อง่าย ฤจ้บจ่าย, ซ้อหา, ประสาประสี ให้รู้ศึก, เงินทอง, เป็นของดี เห็นใช้ที่, ตัวยังเยาว์, เอาเป็นภาร (ข้อ ๕) การเมียผัว, ยั่วยวน, มีควรเล่น ให้เด็กเห็น, เช่นประกาศ, อูจาดจ้าน กิจผู้ใหญ่, เต็กอย่าให้, เป็นกงการ ประจาด้าน, ด่วนนิยม, ไม่สมควร (ประเสริฐอักษร, 2540: 17-18)</p>
---	--

จากข้างต้น กวีได้ระบุดัตถุประสงค์การแต่งหนังสือ **นรังกุโรวาท** ไว้อย่างชัดเจนว่า กวีต้องการแต่งให้ผู้ปกครองหรือครูอาจารย์อ่านเพื่อไปสอนเด็กตามแนวทางที่ถูกต้อง เพราะการสอนเด็กอย่างมีประสิทธิภาพควรมีหลักหรือแนวทางการสอนดีกว่าการสอนไปตามสัญชาตญาณ ทั้งนี้ผู้ปกครองหรือครูที่ดีควรรู้จักพิจารณาพฤติกรรมของเด็กที่ควรส่งเสริมหรือห้ามปรามเพื่อให้เด็กเติบโตขึ้นเป็นพลเมืองดี นอกจากนี้ ผู้ปกครองเด็กควรจะต้องระมัดระวังกิริยาส่วนตัวที่ไม่เหมาะสม เช่น ไม่ทะเลาะเบาะแว้งหรือชกต่อย ไม่ทำร้ายร่างกายกันต่อหน้าเด็ก ไม่พูดจาหยาบคายหรือพูดโกหกต่อหน้าเด็ก ไม่ลบหลู่หรือดูหมิ่นผู้อื่นแม้ว่าบุคคลดังกล่าวจะเป็นบ่าวรับใช้ในบ้าน แต่ผู้ใหญ่ในบ้านจะต้องสอนเด็กให้รู้จักเคารพและไม่เห็นว่าเป็นบ่าวไพร่เป็นทาส นอกจากนี้ พ่อแม่ผู้ปกครองเด็กเล็กต้องระมัดระวังการกระทำในเชิงชู้สาว เพราะเป็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม

ส่วนในกลอนสุภาพเรื่อง **พ่อแม่รังแกฉัน** กวีกล่าวถึงเหตุการณ์จากการแสดงใจซึ่งอ้างว่า “ชินแสแก่เฒ่า” เป็นผู้เล่าให้ฟังเรื่องบุตรเศรษฐีที่ภายหลังตกอับเพราะไม่มีความรู้และไม่ขวนขวายหาหนทางในการประกอบอาชีพ ปัจจัยส่วนหนึ่งมาจากการอบรมเลี้ยงดูและการสนับสนุนบุตรหลานวัยเรียนในทางที่ไม่เหมาะสม เช่น เมื่อบุตรไม่สนใจการเรียน หากครูบาอาจารย์อบรมสั่งสอน จนบุตรเศรษฐีไม่พอใจและอ้างว่า “ครูแกนี่ตีฉัน” เศรษฐีก็ยอมจ้างครูคนใหม่เพราะ “ตามใจลูก” แม้กระทั่งบุตรเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ไม่มีวิชาความรู้ในการประกอบอาชีพ พ่อแม่ก็ยังมอบทรัพย์สินให้บุตรใช้จ่ายได้ตามใจชอบ ต่อมาเมื่อพ่อแม่ถึงแก่กรรม เพื่อนฝูงของบุตรเศรษฐีจึงเข้ามาปอกลอกเอาทรัพย์สินหรือเข้ามาขอทรัพย์สินมากขึ้น บุตรเห็นว่าตนมีทรัพย์สินเพียงพอจึงให้ทรัพย์สินแก่เพื่อนอย่างง่ายดายตาย ในท้ายที่สุดบุตรเศรษฐีจึงต้องไปเป็นขอทาน (อำมาตย์เอก พระยาอุปกิตศิลปสาร, 2411: 153-155) ในเรื่อง **ทิโตปเทศคำโคลง** กวีสอนผู้อ่านให้เห็นความสำคัญของการทำหน้าที่พ่อแม่ที่ดีคือ การตั้งใจอบรมสั่งสอนบุตรให้มีลักษณะนิสัยและพฤติกรรมตามแนวทางที่เหมาะสม กวีชี้ให้เห็นว่า การเลี้ยงดูบุตรด้วย

ความ “กรรณา” หรือความรักที่มากเกินไป ไม่ห้ามหรือตักเตือนเมื่อบุตรดำเนินชีวิตในทางที่ไม่ถูกต้อง เช่น การ “ไม่เรียนวิชา” แต่เที่ยวเตร่ การประพฤติผิดศีลธรรม ทำยที่สุดแล้ว การกระทำดังกล่าวอาจไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ ซ้ำยังส่งผลเสียกับบุตรโดยตรง ในทัศนะของกวีนั้น “มารดา” ที่ปกครองเลี้ยงดูบุตร แล้วบุตรประพฤติตนไม่ดี ย่อมเปรียบได้ว่า “มารดา” นั้นเสมือน “เป็นหมัน” เพราะไม่มีบุตรที่จะเป็นที่พึงได้ (นายพันโท พระยาพิณิจสารา, 2511: 6)

จากแนวคิดคำสอนผู้ปกครองให้เป็นแบบอย่างที่ดีและการไม่สนับสนุนเด็กในทางที่ไม่ถูกต้อง เมื่อนำมาพิจารณาร่วมกับบริบทในช่วงที่เผยแพร่คือ ระหว่างพ.ศ.2453-พ.ศ.2469 ผู้วิจัยพบว่า แนวคิดดังกล่าวสัมพันธ์กับทัศนะของชนชั้นนำซึ่งให้ความสำคัญกับการสร้างพลเมืองดีของสังคมโดยเริ่มจากการเลี้ยงดูภายในครอบครัวและการอบรมสั่งสอนในระบบโรงเรียน เห็นได้จากพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวส่วนใหญ่ซึ่งมีเนื้อความตักเตือนให้บุคลากรทางการศึกษาและผู้มีหน้าที่ปกครองดูแลเด็กให้ความสำคัญกับภาพลักษณ์ของตนเองและควรระมัดระวังกิริยามารยาทส่วนตัวเมื่ออยู่กับเด็ก เช่น **พระบรมราโชวาทพระราชทานแก่นักเรียนฝึกหัดผู้กำกับลูกเสือ** เมื่อวันที่ 22 มกราคม พ.ศ.2461 ความว่า “แต่เป็นนิสัยของมนุษย์ เมื่อใครสั่งสอนหรือชี้แจง ผู้ที่ได้รับคำสั่งสอนก็มักจะย้อนถามเสมอว่า “แล้วครูละเป็นอย่างไร สอนอย่างนี้ละสอนอย่างนั้นละ แล้วครูทำไมไม่ทำบ้าง” [...] ถ้าจะป้องกันไม่ให้อายุต้องถูกย้อนถามและเสียท่าเขาเช่นนี้ เราต้องป้องกันเสียก่อน คือ เราต้องตั้งใจประพฤติให้ดี ให้สมควรที่ผู้ฟังคำสั่งสอนของเราจะนับถือเรา ได้โดยจริงจัง...” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2462: 134) **พระบรมราโชวาทในงานวิสาขบูชาทรงแสดงแก่ครูแลนักเรียน ณ โรงเรียนมหาดเล็กหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์** เมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ.2459 ก็มีความบางตอนที่แสดงแนวคิดเกี่ยวกับการวางตัวของผู้นปกครองและผู้มีหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนเด็กโดยเฉพาะครูอาจารย์ ดังความว่า

“ทางที่จะทำได้โดยบุคคลกลายเป็นสองสถาน ประการหนึ่งโดยโอวาท คือหมั่นสั่งสอน ตักเตือนกุลบุตรให้รู้จักบริหารตัว อย่าให้เปลวเล่นเล่อได้ อีกประการหนึ่ง โดยทำตัวอย่างอันดี ประการที่สองนี้เป็นของสำคัญ และให้ผลร้ายได้เป็นอันมาก เช่นต่างว่า ครูสั่งสอนกุลบุตรอยู่ หยก ๆ ภายในห้องเรียน ว่าการกินเหล้าไม่ดี ไม่ควรประพฤติ แต่พอพ้นออกจากห้องเรียน ครูนั้นเองก็ไปเดินเมาแอ้อยู่กลางถนนจนศิษย์เห็น เช่นนี้ ย่อมจะทำให้คำสั่งสอนไม่มีราคาเลย เหมือนพูดเล่นเพื่อจ้อเป็นนุกขุนทองเท่านั้น

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2519: 61-62)

นอกจากนี้ ในหนังสือสอนนายนาง ซึ่งเจ้าคณะมณฑลนครราชสีมาแต่งขึ้นและมีการพิมพ์เพื่อแจกพลเมืองในยุคสมัยก็ปรากฏทัศนะเกี่ยวกับการรู้จักอบรมสั่งสอนเด็กในทางที่ถูกต้อง ไม่ตามใจด้วยความรักหรือความเกรงกลัวเด็ก เนื้อความส่วนใหญ่ในหนังสือมุ่งสอนหน้าที่ของการเป็น

พลเมืองดี โดยเสนอว่าหน้าที่หนึ่งของการเป็นพลเมืองดีคือ การเป็นพ่อแม่ที่ดี รู้จักสงเคราะห์บุตรโดยไม่มอบฐานะในการอบรมสั่งสอนบุตรให้ครูเท่านั้น และต้องรู้จักกำกับบุตร ไม่ควรเกรงกลัวบุตรด้วยความรักหรือเพราะเห็นว่าเขาเป็นนักเรียนและมีความรู้สูงกว่า ทั้งนี้ กวีได้ใช้ความเปรียบว่า พ่อแม่หรือครูอาจารย์นั้นเปรียบเสมือนนายช่างผู้สร้างศิลปวัตถุ ส่วน “ลูกเต้าแลศิษย์” นั่นคือ ศิลปวัตถุที่มีบนโลก กวีชี้ให้เห็นว่า “วัตถุนั้นบางชนิดแม้ถึงจะสูงท่วมหัวของนายช่าง ก็ยังต่ำกว่าฝ่าเท้าของนายช่าง เมื่อเวลาขึ้นไปทำงานอยู่บนยอดของวัตถุนั้น ดังนั้นกิจที่จะเกรงกลัวนั้นไม่มี มีแต่ควรบังคับฝึกฝนโดยควรแก่ภาวะ” (พระธรรมปาโมกข์, ม.ป.ป.: 20-21)

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า ในสังคมไทยระหว่าง พ.ศ.2453 – พ.ศ.2469 ปัญหาสำคัญของเด็กในยุคสมัย คือ พฤติกรรมที่เด็กเลียนแบบผู้ใหญ่หรือทำตัวเป็นผู้ใหญ่เกินวัย เนื่องจากปรากฏในพระราชดำรัสเกี่ยวกับเด็กและนักเรียนอยู่เสมอ เช่น พระราชดำรัสตอบพระยาวิสุทธิศักดิ์เบิกรักเรียนชายหญิงและทั้งฝ่ายทหารพลเรือนเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาททูลเกล้าฯ ถวายดอกไม้ธูปเทียน วันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2454 เนื้อความตอนหนึ่งเป็นโอวาทพระราชทานแก่เด็กนักเรียน โดยห้ามนักเรียนเลียนแบบพฤติกรรมของผู้ใหญ่หรือทำตัวเป็นผู้ใหญ่เกินอายุ เพราะอาจส่งผลกระทบต่อหน้าที่สำคัญของเด็ก คือ การเรียนหนังสือ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2546: 8) พระราชดำรัสเกี่ยวกับหน้าที่ของนักเรียนในหนังสือ **วาทะพระมงกุฎ** พระองค์ทรงให้ความเห็นเกี่ยวกับหน้าที่ของนักเรียนซึ่งนอกจากจะต้องมีความพากเพียรในการเรียนแล้ว การเป็นนักเรียนที่ดียังต้องหลีกเลี่ยงการประพฤติตนเป็นผู้ใหญ่ก่อนเวลาอันควร หรือเลียนแบบพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของผู้ใหญ่ (ส.วัฒนเศรษฐ, บรรณาธิการ, 2506: 33-40) และ**พระบรมราโชวาทในงานวิสาขบูชาทรงแสดงแก่ครูและนักเรียน ณ โรงเรียนมหาดเล็กหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์** เมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ.2459 ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตักเตือนเด็กนักเรียนไม่ให้สนุกสนานและดื่มสุราเลียนแบบพฤติกรรมของผู้ใหญ่ เพราะการกระทำดังกล่าวเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมและไม่ใช่งานกระทำที่แสดงออกถึงการเป็นผู้ใหญ่ที่ดีอย่างแท้จริง (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2519: 60-61)

การเสนอแนวคิดเรื่องการเป็นแบบอย่างที่ดีและสนับสนุนบุตรหลานในทางที่ถูกต้องให้แก่ผู้ปกครองเด็กและครูอาจารย์ในสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 จึงน่าจะเป็นการตอบรับแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในการเสริมสร้างภาพลักษณ์และพฤติกรรมที่ดีของผู้มีหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนเด็ก และแนวคิดเรื่องหน้าที่พลเมืองซึ่งรวมถึงการเป็นพ่อแม่ที่ใส่ใจอบรมดูแลบุตร กล่าวฝึกฝนและสั่งสอนบุตรในทางที่ถูกควร นอกจากนี้ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า แนวคิดคำสอนดังกล่าวยังสอดคล้องกับปัญหาเรื่องเด็กเลียนแบบพฤติกรรมที่ไม่ดีของผู้ใหญ่ในยุคสมัยอีกด้วย ประเด็นทั้งหมดนี้ทำให้เห็นว่าในสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงต้นรัชกาลที่ 7 คน

ในสังคมเริ่มให้ความสำคัญกับการกำหนดแนวทางความประพฤติของผู้ปกครองเด็กหรือผู้มีหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนเด็กมากขึ้น เนื่องจากพฤติกรรมของผู้ใหญ่ที่อยู่รอบข้างเด็กเป็นตัวแปรสำคัญต่อวิถีชีวิตและการเจริญเติบโตของเด็ก ดังนั้น การควบคุมหรือกำหนดวิธีการประพฤติปฏิบัติตนของผู้ใหญ่หรือผู้ปกครองเด็กจึงถือเป็นการสร้างบรรทัดฐานทางสังคมให้แก่อนุชนเพื่อเติบโตเป็นกำลังสำคัญของชาติต่อไป

5.1.1.2 การสนับสนุนให้เด็กเข้าเรียนในโรงเรียนเมื่อถึงวัยที่สมควร

การศึกษาของสยามในอดีตอาศัยบ้าน วัด วังเป็นสถานศึกษา ยังไม่มีระบบโรงเรียน และครูอาชีพ แหล่งการเรียนรู้และสถานศึกษาจำกัดตามสถานภาพของผู้เรียนและครอบครัว กลุ่มบุตรหลานขุนนางข้าราชการส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาจากวัดและวัง ขณะที่กลุ่มบุตรหลานของสามัญชนทั่วไปมักจะเรียนรู้ทักษะอาชีพจากผู้ปกครองเพื่อเป็นแรงงานในครัวเรือนหรือทำเกษตรกรรมเพื่อการยังชีพ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการจัดตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับราษฎรขึ้นเป็นครั้งแรก ณ วัดมหรณพารามและขยายการศึกษาไปตามหัวเมืองต่าง ๆ นอกจากนี้ ในช่วงเวลาดังกล่าวยังเริ่มมีการประชุมหารือเพื่อเตรียมการออกพระราชบัญญัติบังคับให้เด็กเข้าเรียน และมีการร่าง **ประกาศกระแสพระบรมราชโองการเรื่องการเล่าเรียนของประเทศสยาม** แต่ยังไม่ประกาศใช้เพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จสวรรคตก่อน (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2554: 67)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินการการจัดการศึกษาเพื่อทวยราษฎรต่อจากพระราชบิดาและทรงมีพระราชดำริว่า การจัดการศึกษาให้แก่พลเมืองเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาบ้านเมืองให้มีความเจริญรุ่งเรืองทัดเทียมอารยประเทศ ในสมัยรัชกาลที่ 6 จึงมีการจัดหลักสูตรและระเบียบต่าง ๆ เพื่อเร่งรัดจัดการศึกษาสำหรับพลเมืองในพระราชอาณาจักร มีการวางระเบียบการศึกษาตั้งแต่ชั้นบังคับไปจนถึงชั้นอุดมศึกษา นอกจากนี้ยังมีพระบรมราชโองการให้ผู้ปกครองเด็กเห็นความสำคัญของการศึกษาและสนับสนุนให้เด็กในความดูแลได้เล่าเรียนศึกษาวิชาในชั้นต้นเมื่อถึงวัยที่เหมาะสม (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2554: 217) แนวคิดคำสอนที่สนับสนุนให้ผู้ปกครองเด็กส่งเด็กเข้าเรียนเมื่อถึงวัยอันสมควรปรากฏในวรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 เช่น **เรื่องหิโตปเทศคำโคลง และกลอนสุภาพเรื่องพ่อแม่รังแกฉัน และเรื่องนรางกุโรวาท**

ตัวอย่างเช่น ใน **กลอนสุภาพเรื่องพ่อแม่รังแกฉัน** กวีสร้างตัวละคร “ซินแสแก่เฒ่า” ให้เป็นผู้เล่าเรื่องจากการชมจิวซึ่งเป็นละครสุภาชิตจิน ซินแสได้เล่าจิวเรื่องหนึ่งเป็นอุทาหรณ์ มีเนื้อหาเกี่ยวกับบุตรเศรษฐีที่ตกอับโดยมีสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากการไม่เรียนหนังสือ เศรษฐีผู้เป็นพ่อเห็นว่าโรงเรียนตั้งอยู่ไกลบ้านจึงไม่ให้บุตรได้เข้าเรียนในโรงเรียนตามเกณฑ์อายุ เพราะกลัวว่าบุตรจะลำบาก

ในการเดินทางและไม่อยากให้บุตรต้องห่างตัว จึงหาทางจ้างครูมาสอนที่บ้าน แต่การจ้างครูมาสอนที่บ้านนั้นกลับส่งผลเสียต่อบุตรเศรษฐี เพราะเด็กไม่ตั้งใจเรียนหนังสือแม้แต่หว่านเล่นกับเพื่อน อีกทั้งไม่พอใจครูที่คอยอบรมสั่งสอน ทำให้เศรษฐีต้องจ้างครูคนใหม่ที่บุตรชายพอใจ คือ ครูที่ไม่ใส่ใจการสอนหรือบังคับให้เรียนหนังสือ ภายหลังเมื่อเศรษฐีถึงแก่กรรม บุตรเศรษฐีจึงรักษาทรัพย์สินของตนเองไว้ไม่ได้ เนื่องจากการคบเพื่อนไม่ดีและไม่มีวิชาความรู้เป็นเครื่องมือในการประกอบอาชีพ (อามาตย์เอก พระยาอุปกิตศิลปสาร, 2411: 153-157) ในตอนท้ายของเรื่อง กวีสรุปไว้ว่า การนำเสนอเรื่องเล่าดังกล่าวนี้เพราะต้องการสอนกลุ่มพ่อแม่ผู้ปกครองไม่ให้รักบุตรจนเกินพอดี เหตุการณ์ที่บุตรเศรษฐีไม่เข้าเรียนในโรงเรียนเมื่อถึงวัยอันสมควรจะไม่เกิดขึ้นในสยามประเทศ เพราะพระมหากษัตริย์คุณของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงประกาศพระราชบัญญัติประถมศึกษา เมื่อ พ.ศ.2464 และมีผลบังคับให้เด็กทุกคนที่มีอายุ 7 ปีบริบูรณ์เข้าเรียน (อามาตย์เอก พระยาอุปกิตศิลปสาร, 2411: 158) ส่วนในเรื่อง**นราภุโรชาวาท**และเรื่อง**ทิดอบเทศคำโคลง** กวีก็ได้สอนผู้ปกครองให้ส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนเมื่อถึงวัยที่เหมาะสม ดังความว่า

<u>นราภุโรชาวาท</u>	<u>ทิดอบเทศคำโคลง</u>
หกเจ็ดขวบ, จวบสไมย, ไปโรงเรียน	บุตรหญิงชายที่เลี้ยง
ต้องฝึกเพียร, ประหยัดตัว, กลัวโทษา	ควรฝึกหัดวิชา
เข้าหลักสอน, ตอนด่ำ, ตามตำรา	ตามความประสงค์อา
ทารก, อายุควร, เหมือนพรวนดิน	การไร่นาสวนสั
แลโรยปุ๋ย, คั้วรวน, สงวนถุก	
ถึงจะปลูก, พืชเกาะ ก็เหมาะสิ้น	ประวิงหลานบุตรไว้
คงอกงาม, ตามเฉลย, เขยวารินทร์	มีแต่เสียเวลา
ชุ่มธรณินทร์, โอซารศ, สดสมงาม	บางเด็กที่คบหา
(ประเสริฐอักษร, 2540: 180-181)	ปางเมื่อเด็กแก่แก่
	รักษา
	รอบรู้
	ชีพชอบ ธรรมแล
	เหน้อยนี้มีผล
	เปลืองอา ยุเอย
	เปล่าแท้
	คบเพื่อน ชนเฮย
	ยากล้ำเหลือขอ
	(นายพันโท พระยาพิณิจสาร, 2511: 9)

จากตัวอย่างข้างต้น กวีได้โน้มน้าวใจให้ผู้ปกครองส่งเด็กเข้าเรียนในโรงเรียนเมื่อถึงวัยที่สมควรคือ ประมาณ “หกเจ็ดขวบ” เพราะจะได้เล่าเรียนหนังสือไปตามหลักวิชา และเป็นพื้นฐานในการประกอบอาชีพต่อไปในอนาคตได้ ในเรื่อง**ทิดอบเทศคำโคลง** กวีชี้ให้เห็นว่า การเรียนหนังสือในระบบโรงเรียนมีวิชาต่าง ๆ ให้เด็กได้เลือกเรียนหลากหลายตามเป้าหมายเรื่องอาชีพของเด็กแต่ละคน แม้กระทั่งวิชาเกี่ยวกับการเกษตรกรรม ทั้งนี้ กวีเสนอว่า ความเหนื่อยจากการเรียนวิชาต่าง ๆ ดังกล่าวมานี้ย่อมให้ผลสำเร็จที่ดี ส่วนในเรื่อง**นราภุโรชาวาท** กวีแสดงทัศนคติว่าการสนับสนุนให้เด็กได้รับการศึกษาตั้งแต่เยาว์วัยนั้นเป็นสิ่งที่ดี เพราะเปรียบเสมือนการเตรียมดินเพื่อหว่านเมล็ดพันธุ์เพาะปลูก เมื่อดินดีพืชพรรณต่าง ๆ ย่อมเจริญงอกงามเปรียบได้กับชีวิตของเด็กที่ได้รับการศึกษาเป็น

การเตรียมพร้อมตั้งแต่เล็ก เมื่อเติบโตไปก็ย่อมมีโอกาสเจริญรุ่งเรืองด้วยวิชาความรู้ ขณะที่การประวิงเวลาไม่ให้อบุตรหลานเข้าเรียนเมื่ออายุถึงเกณฑ์ กวีมีความคิดเห็นว่าเป็นเรื่องที่เสียเวลาโดยเปล่าประโยชน์ เพราะเด็กอาจเล่นสนุกกับเพื่อนวัยเดียวกัน ครั้นเติบโตขึ้นจะเข้าเรียนก็ไม่ทันการและต้องกลายเป็นเด็ก “เหลื่อขอ” ในท้ายที่สุด

การนำเสนอแนวคิดคำสอนผู้ปกครองเด็กให้สนับสนุนบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนเมื่อถึงวัยที่เหมาะสมปรากฏในวรรณกรรมคำสอนระหว่าง พ.ศ.2453- พ.ศ.2469 เมื่อพิจารณาร่วมกับบริบทสังคมซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ 6 - สมัยรัชกาลที่ 7 พบว่า ในช่วงต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการ**ประกาศจัดการมูลศึกษาของราษฎร**ในรายงานกระทรวงธรรมการโดยปรากฏแนวคิดเรื่องการบังคับให้ผู้ปกครองต้องส่งบุตรหลานเข้าเรียนนอกมาเป็นครั้งแรก ดังความว่า “ให้ผู้ปกครองเด็กทั้งปวงส่งเด็กทั้งหญิงและชายซึ่งมีอายุย่างเข้า 8 ปีแล้ว อันสมควรจะเล่าเรียนให้ได้เข้าเล่าเรียน จงทุกคนในสถานโรงเรียนใดโรงเรียนหนึ่งตามความพอใจ” (กฎหมายรัชกาลที่ 6 ร.ศ. 129-130, 2552: 57) ต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีในฐานะเสนาบดีกระทรวงธรรมการดำเนินการร่างพระราชบัญญัติประถมศึกษาขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย เนื้อความมีรายละเอียดโดยสรุปคือให้เด็กทุกคนในท้องที่ตำบลต่าง ๆ ที่มีอายุ 7 ปีบริบูรณ์ต้องเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาปีหนึ่งไม่น้อยกว่า 800 ชั่วโมง จนกว่าจะอายุครบ 14 ปี หรือจนกว่าจะอ่านเขียนภาษาไทยได้ ทั้งนี้ โรงเรียนที่ได้รับการระบุเป็นโรงเรียนประถมศึกษาตามกฎหมาย ได้แก่ 1. โรงเรียนรัฐบาล หมายถึง โรงเรียนประถมศึกษาที่กระทรวงธรรมการตั้งและดำรงอยู่ด้วยเงินในงบประมาณ 2. โรงเรียนประชาบาล หมายถึง โรงเรียนประถมศึกษาที่ประชาชนตำบลหนึ่งหรืออำเภอหนึ่งตั้งและดำรงอยู่ด้วยทุนทรัพย์ของตนเอง หรือที่นายอำเภอตั้งขึ้นและดำรงอยู่ด้วยทุนทรัพย์ของประชาชน ซึ่งอยู่ในความดูแลของกระทรวงศึกษาธิการ 3. โรงเรียนราษฎร หมายถึง โรงเรียนประถมศึกษาที่บุคคลคนเดียวหรือหลายคนรวมกันตั้งและดำรงอยู่ตามพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร อย่างไรก็ตาม แผนการศึกษาดังกล่าวถูกคัดค้านว่าอาจทำให้เด็กไม่ได้รับการฝึกฝนวิชาชีพของวงศ์ตระกูลทั้งด้านงานช่างหรือการเกษตร ด้วยเหตุนี้ กระทรวงธรรมการจึงแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยจัดหลักสูตรการศึกษาภาคบังคับที่กำหนดให้การศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3 เป็นการศึกษาวิชาสามัญ ส่วนการศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 เป็นการศึกษาที่เกี่ยวกับวิชาชีพ โดยเฉพาะวิชาที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรม เมื่อทุกฝ่ายเห็นตรงกันจึงมีการ**ประกาศพระราชบัญญัติประถมศึกษา**ซึ่งมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ.2464 และนับเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาภาคบังคับในภูมิภาคต่าง ๆ โดยมุ่งหวังให้พลเมืองอ่านออกเขียนได้และมีความรู้พื้นฐานด้านอื่น ๆ เพื่อประกอบอาชีพในภายภาคหน้า อย่างไรก็ตาม การจัดการศึกษาดังกล่าวยังไม่ได้ครอบคลุมถึงท้องที่มณฑลกรุงเทพฯ (เทพ บุญตานนท์, 2564) ต่อมา เมื่อ พ.ศ.2469 ในสมัย

รัชกาลที่ 7 จึงได้เริ่มมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในท้องที่มณฑลกรุงเทพฯ นับเป็นการบังคับใช้กฎหมายดังกล่าวทั่วพระราชอาณาจักรเป็นครั้งแรก

การจัดการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงต้นสมัยรัชกาลที่ 7 ซึ่งเริ่มกำหนดอายุของเด็กที่เหมาะสมต้องเข้าเรียนและการบังคับใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาโดยพิจารณาลงโทษผู้ที่ไม่ประพฤติตามพระราชบัญญัติ เช่น ในมาตรา 42 ระบุไว้ว่า บิดามารดาหรือผู้ปกครองคนใดที่ได้รับแจ้งความของนายอำเภอให้ส่งเด็กเข้าโรงเรียนประถมศึกษาไม่ปฏิบัติตามแจ้งความนั้นให้นายอำเภอแจ้งความแก่บิดามารดาหรือผู้ปกครองคนนั้นอีกครั้งหนึ่ง ถ้าบิดามารดาหรือผู้ปกครองผู้นั้นยังขัดขืนไม่ทำตามคำสั่งของนายอำเภออยู่อีก ผู้นั้นมีความผิดฐานลหุโทษและอยู่ในฐานะที่จะต้องถูกหมายเรียกไปยังศาลคดีอาญาชั้นต้น (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2553: 137) บริบทดังกล่าวมานี้ น่าจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้กวีเลือกนำเสนอคำสอนให้ผู้ปกครองเด็กเห็นความสำคัญของการส่งเด็กเข้าเรียนในโรงเรียนเมื่อถึงวัยที่เหมาะสม

การนำเสนอแนวคิดคำสอนดังกล่าวสะท้อนให้เห็นแนวพระราชดำริทางการศึกษาในรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 ซึ่งมุ่งหวังให้เด็กในวัยศึกษาเล่าเรียนได้มีความรู้เท่าเทียมกันอย่างถ้วนหน้า เพราะเมื่อการศึกษาของชาติขยายออกไปให้พลเมืองรุ่นหลังอย่างทั่วถึง อนุชนซึ่งเป็นกำลังของชาติในอนาคตก็จะมีความรู้มากขึ้นหรือใกล้เคียงกับพลเมืองของชาติอื่น ถือเป็นส่งเสริมภาพลักษณ์ในฐานะชาติที่มีอารยะได้ ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ว่า “การศึกษาย่อมเป็นการสำคัญยิ่ง และเป็นต้นเหตุแห่งความเจริญของชาติบ้านเมือง ผู้ใดอุดหนุนการศึกษาก็ได้ชื่อว่าอุดหนุนชาติบ้านเมืองด้วย [...] ประเทศทั้งหลายย่อมเจริญได้ด้วยการศึกษา ประเทศใดปราศจากการศึกษา ประเทศนั้นต้องเป็นประเทศป่าเถื่อน” (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2554: 212) นอกจากนี้ การศึกษายังถือเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของพลเมือง และช่วยลดภาระปัญหาทางสังคมตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ว่า “เห็นว่าการศึกษาก็ช่วยเกะกะปราศจากการเล่าเรียน และมีได้ทำประโยชน์อันใด [...] เด็กกลางถนนกรุงเทพฯ เทียวไปเทียวมาปราศจากการอบรม ลงท้ายก็เป็นคนร้าย ถ้าบังคับให้เข้าเรียนเสียแล้วก็จักเป็นทางบรรเทาความชั่วร้ายนั้นได้ไม่มากนักน้อย” (พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2468: 41)

5.1.1.3 การมีเหตุผลและมีวิธีอบรมสั่งสอนเด็กที่เหมาะสม

วิธีการอบรมสั่งสอนเด็กในสังคมไทยตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีหลายวิธีการ เช่น การใช้อำนาจบังคับ การล่อหรือขู่ให้เด็กกลัวดังปรากฏในเพลงกล่อมเด็กของภาคกลางมีการร้องเพลงขู่เมื่อเด็กไม่ยอมหลับ เช่น “อ้ายตุ๊กแกเอ๋ย ตัวมันลายพริ้วพริ้ว งูเขียวตัวน้อย ห้อยหัวลงมา เด็กนอนไม่หลับ กินตับเสียเถิดวา อ้ายตุ๊กแกเอ๋ย” (กรมศิลปากร, 2513: 13) นอกจากนี้ มีการ

ลงโทษโดยการตีด้วยหวายหรือไม้เรียว ดังปรากฏใน**ภาพพระไชยสุริยา**ของสุนทรภู่ที่ว่า “ระวังตัวกลัวครุหนุเอ๋ย ไม้เรียวเจียวหวาย ภูเขาเข็ดหลาบขวบเขวียว หัวหวดปวดสวบแปลบเสียว หยิกซ้าซ้าเขี้ยว อย่าเที่ยวเล่นหลงจงจำ” (สุนทรภู่, 2503: 220) การอบรมสั่งสอนเด็กโดยเฉพาะการลงโทษทางร่างกายเป็นที่ยึดถือปฏิบัติในกลุ่มผู้ปกครองและครูสืบเนื่องมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 เพราะเชื่อว่าจะทำให้เด็กจดจำสิ่งที่ผิดพลาด และทำให้เด็กมีความประพฤติที่ดีขึ้น ดังปรากฏในบันทึกเรื่อง **โรงเรียนของสยาม** ของนาง เอส.จี. แมคฟาร์แลนด์ มิชชันนารีชาวอเมริกันที่เดินทางเข้ามาเผยแผ่คริสต์ศาสนา ความว่า

เป็นสิ่งที่เข้าใจกันว่าความเอาใจใส่ของครูที่มีต่อเด็กและการทำให้เด็กดีขึ้นนั้นเป็นส่วนเดียวกับการลงโทษทางร่างกาย วันหนึ่งมีชายคนหนึ่งนำบุตรชายมาเข้าเรียนที่โรงเรียนหลวง (King's School) หลังจากที่ได้จัดการเรียบร้อยแล้ว เขาก็กล่าวคำร่ำลาบุตรชาย เขาได้กลับมาหาครูใหญ่และกล่าวว่า “กรุณาเขี่ยนตีเขาให้มาก ๆ ผมต้องการให้เขาเรียนรู้ได้เร็ว ถ้าเวลาใดที่ครูคิดว่าเขาควรถูกตี 1 โทล ก็ขอได้โปรดตีเขา 2 โทล และถ้าคิดว่าเขาควรถูกตี 2 โทล ก็ขอได้โปรดตีเขา 4 โทล อย่าปล่อยให้เขาเป็นคนโง่เขลา” หลังจากที่เขาสูญเสียด้วยความรักแล้ว เขาก็กลับไปแต่มีเด็กน้อยอีกคนหนึ่งได้ออกจากโรงเรียนเดียวกันนี้กลางคัน บางทีอาจเป็นเพราะคำขอร้องที่ขยายของเขาย่ำบ่บ่ ๆ ว่า “ตีให้มาก ๆ” (te hi mak mak) นั้นเป็นสิ่งที่ถูกและเลย

(กรมศิลปากร, 2557: 166-167)

ขณะที่ในสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 มีแนวคิดเรื่องการอบรมสั่งสอนเด็กและเยาวชนที่แตกต่างไปจากยุคก่อนหน้า เพราะกวีเสนอแนวคิดคำสอนผู้ปกครองให้รู้จักการวางตัวเป็นผู้ใหญ่ที่ดี มีเหตุผลและมีวิธีการอบรมสั่งสอนบุตรหลานตามช่วงวัยอย่างเหมาะสมดังปรากฏในเรื่อง**นรางกูโรวาท** บทประพันธ์เรื่องแม่เจ้าใน**โคลงกลอนของครูเทพ** และเรื่อง**สุภาลิตสอนแม่ยาย**

ในเรื่อง**นรางกูโรวาท** กวีเสนอว่าผู้ปกครองและครูควรมีวิธีการสอนเด็กในแต่ละช่วงวัยที่แตกต่างกัน ในวัยเด็กเล็กหรือที่กวีนิยามไว้ว่า “วัยทารกอายุหนึ่งปีครึ่ง – 7 ปี” ควรสอนให้เด็กเข้าใจเหตุผลและรู้จักห่วงใยพ่อแม่ให้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนมากกว่าการสอนเด็กอย่างตรงไปตรงมา มีการตั้งคำถามชวนให้เด็กคิดเพื่อประลองปัญญา เมื่อเด็กทำผิดก็ไม่ควรลงโทษด้วยความรุนแรงตามอารมณ์ แต่ให้อธิบายเหตุผลและลงโทษเด็กด้วยความปรานี (ประเสริฐอักษร, 2540: 17-25) นอกจากนี้ ผู้ปกครองควรสอนเด็กเล็กให้มีความกล้าหาญ ไม่กลัวคำขู่หลอกลวงจากผู้อื่น ไม่กลัวความมืดและฤดูผีปีศาจ ไม่กลัวสัตว์ต่าง ๆ ที่คนมักนำมาขู่หลอกลูกเด็ก ประกอบด้วย “ตุ๊ดตุ๊ดก๊าก, แลแมงมุม, ตีนยุ่มยาม” และ “ด้วงมพร้าว, แมวหง่าว, ชูคูกคาม” (ประเสริฐอักษร, 2540: 31-32, 40-41) ส่วนในกลุ่มเด็กโตคือ เด็กวัย 7 ปี – 14 ปีขึ้นไป ควรกวัดขั้นในเรื่องความประพฤติเพราะถือเป็นวัยที่

เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อ แต่เมื่อสั่งสอนเรื่องใดก็ต้องให้เหตุผลอธิบายแก่เด็กด้วย (ประเสริฐอักษร, 2540: 65) กล่าวโดยภาพรวม วิธีการสอนเด็กที่กวีในเรื่อง**นราทวารวาท** เน้นย้ำแก่ครูและผู้ปกครองคือ การสอนโดยให้เหตุผลและสอนเชิงจิตวิทยา รู้จักหว่านล้อมและจูงใจเด็กตามแนวคิดทางการศึกษาซึ่งรับอิทธิพลมาจากอารยประเทศในขณะนั้น ดังความว่า

<p>สำหรับฝึก,ศึกษา, ครูอาจารย์ โดยวิธีการ, วิธีสอน, ผ่อนผสม แบบบัญญัติ, จัดกระจำง, ทางปรารมภ์ ยั่วนิยม, เยาวะอังกฤษ, ประดิษฐ์นำ เช่นจะงด, ปดตกลาม, ห้ามให้หาย ออกอุบาย, เบี่ยงล่อ, ถึงข้อข้า ไม่สอนตรง, วงหว่าน, โวหารทำ เทียบเยี่ยงเกลื่อน, เอื้อนอำ, แนะนำอง ฤชั๊กใช้, ไล่เลี้ยง, เลียบเคียงถึง ให้เด็กทิ้ง, ออกเสียง, โตเลี้ยงคล่อง ออกความเห็น, เล่นสำนวน, ขวนตริตรอง โดยซ้ำของ, ประลองขล่ำ, ปัญญาเคย เฉกชวนใช้, ปะไซโค, โลยีสาศตร์ เสนออำนาจ, มนุษยวิทยา, วิชาเฉลย กล่อมให้เกิด, เพลิดเพลิน, ไม่เกินเลย เล่าโลมเปรย, เปรียบพา, ให้รำเรง รู้ว่าเด็ก, อายุ, จูเพียงไหน ก็ผ่อนใช้, พอพะลัง, ไม่รังเหลิง เหมาะแก่กาย, เหมาะแก่ญาณ, กุมารเลกิง เพียรประกอบ, ชอบเชิง, สำเร็จเขาวน (ประเสริฐอักษร, 2540: 179)</p>	<p>เพื่อพ่อแม่, แลพี่เลี้ยง, เคียงปกครอง ทุกบ้านช่อง, ขวนกุมาร, ละคร้านเวลา แนะนำ, รู้ศึกตัว, ไม่มัวเมา กระทั้งเข้า, สกูลศึกษา, ครูอาจารย์ ตามอาทร, สอนต่อม, ทุกคอคเลข เด็กรู้เหตุ, ผลตระหนัก, เป็นหลักฐาน เห็นหัวข้อ, ย่อหัวใจ, ในตำนาน นวะกุมาร, ดุโณวาท, สมมาทมอง จึงปรารมภ์, ประจบประแจง, แต่งหัวข้อ เพียงย่อพอ, ส่ออักษร, กลอนสอน สำหรับท่าน, ปถัมภก, เด็กปกครอง ได้โปรดลอง, ตรองกลอน, สั่งสอนดู ไทยเลี้ยงปลูก, ลูกสยาม, ตามใจแม่ ชู้ตคอก, หลอกตุ๊กแก, แลตุ๊ดตุ๋ ถึงขามเข็ด, เท็จที่หลอก, ออกเป็นครู หัดเด็กรู้, พุดเท็จ, ไม่เข็ดใคร เด็กเกิดมา, ธรรมดา, ดั่งผ้าขาว ใครชักขาว, ศรีแสง, เขียวแดงโฉน ศรีก็เป็น, เช่นนั้น, จะขันโย ถึงผู้ใหญ่, ก็ไถ่ค้า, เมื่อเยาว์มา (ประเสริฐอักษร, 2540: 180)</p>
---	--

จากข้างต้น กวีปลูกฝังให้ผู้ปกครองและครูอาจารย์นำวิธีการสอนเด็กแบบสากลเข้ามาปรับใช้ในการเรียนการสอน การสอนเด็กในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา ผู้ใหญ่ไม่ควรใช้วิธีการหลอกล่อ โทกหรือสั่งห้าม แต่ควรมีวิธีการพูดหว่านล้อมและการแนะนำชักจูงใจตามศาสตร์ทางจิตวิทยา การเลือกสอนเด็กด้วยวิธีการดังกล่าวจะทำให้เด็กเพลิดเพลิน ยอมรับและคล้อยตามคำสอนได้ดีกว่า เมื่อเด็กอยู่ในวัยเรียน กวีสอนให้ครูอาจารย์และผู้ปกครองให้ความสำคัญกับการสอนเด็กตามหลักเหตุผล ทั้งนี้ เรื่อง**“นราทวารวาท”**ที่กวีได้เขียนขึ้นมานี้ได้เสนอหัวข้อคำสอนที่จำเป็นต่อเด็กในวัยเรียนไว้แล้ว ผู้ใหญ่ที่มีหน้าที่ในการดูแลเด็กจึงควรอ่านและลองนำไปประยุกต์ใช้ในการสอนเด็กด้วย ในตอนท้าย

บทประพันธ์ กวีได้วิพากษ์วิจารณ์วิธีการสอนเด็กในสังคมไทย ซึ่งพ่อแม่มักจะสอนลูกโดยใช้วิธีการชู่เต็กและหลอกเด็กให้กลัว วิธีการดังกล่าวแม้จะมีข้อดีคือทำให้เด็กอ่านออกเขียนได้ง่ายและยอมปฏิบัติตามคำสั่งสอน แต่หากใช้วิธีการชู่หรือหลอกเด็กบ่อยครั้งก็เป็นการทำให้เด็กมีนิสัยพูดปดตามผู้ใหญ่ได้ เนื่องจากกวีได้เปรียบไว้ว่าวัยเด็กถือเป็นช่วงวัยที่บริสุทธิ์เปรียบดั่ง “ผ้าขาว” การอบรมสั่งสอนจากครอบครัวและโรงเรียนซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการกำหนดอุปนิสัย ทักษะคิดและพฤติกรรมของเด็กก็เปรียบเสมือนการแต่งแต้มสีสันลงบนผืนผ้าขาว เพราะวัยเด็กถือเป็นวัยที่จดจำและเรียนรู้จากการอบรมสั่งสอนได้อย่างรวดเร็ว ทั้งนี้ กวีได้แสดงทัศนะว่า อุปนิสัยของผู้ใหญ่ในสังคมปัจจุบันก็เกิดจากการหล่อหลอมและบ่มเพาะนิสัยมาตั้งแต่เด็กทั้งสิ้น ด้วยทัศนะดังกล่าวทำให้กวีคาดหวังให้ผู้ปกครองและครูอาจารย์ปรับเปลี่ยนวิธีการสอนเด็กให้เหมาะกับยุคสมัย ส่วนในบทประพันธ์เรื่องแม่จ๋า กวีได้แสดงทัศนะว่า การเลี้ยงดูบุตรให้ได้ดีนั้นเป็นผลมาจากวิธีการอบรมสั่งสอนตั้งแต่เยาว์วัยด้วย หากมารดามีวิธีการในการสั่งสอนที่เหมาะสม เช่น “คอย ๆ ดัดบำเพ็ญเป็นนิสัย” “การเขียนตีมีบ้างนับครั้งถ้วน” “คำน้อยแม่ก็ไม่พุดหยาบคาย” และ “แม่ระวังมิให้ลูกได้อาย” ฯลฯ บุตรก็ย่อมซึมซับความรักและทัศนคติที่ดี ทำให้เติบโตเป็นบุคคลที่มีคุณภาพและสำนึกในพระคุณของบุพการี (เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี, 2556: 251-252)

ในกรณีที่บุตรหลานอยู่ในวัยครองเรือน พ่อแม่ผู้ปกครองก็ควรวางตัวให้เหมาะสม คือไม่ควรเข้าไปก้าวก่ายเรื่องภายในครอบครัวของบุตรหลาน เช่น ในเรื่อง **สุภาสิตสอนแม่ยาย** กวีสร้างตัวบทโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสอนผู้ที่มีสถานภาพเป็นแม่ยายในสังคม ให้ตระหนักถึงความสำคัญของการวางตัวเป็นผู้ใหญ่ที่ดี โดยเฉพาะในเวลาทีบุตรสาวและบุตรเขยของตนเองทะเลาะกัน แม่ยายไม่ควรเข้าข้างบุตรสาวของตนเองมากเกินไปหรือเข้ามายุ่งเรื่องราวภายในครอบครัวของบุตรสาว เพราะอาจทำให้เรื่องราวบานปลาย อีกทั้งทำให้มีภาพลักษณ์ที่ไม่ดีและไม่น่าเคารพในสายตาของบุตรเขยได้ แม่ยายที่ดีจึงควรวางตัวเป็นกลาง “คอยฟัง” เรื่องเล่าอย่างมีวิจารณ์ญาณและรู้จัก “ไต่สวน” ก่อนสรุปความผิด ดังบทประพันธ์ความว่า

เป็นแม่ยายเขายากลำบากนัก	ต้องรู้จักเย็นร้อนคอยผ่อนผัน
ถึงแม่เมียถ้าดีแมนมีธรรม์	ก็หมายมั่นกราบกรานเหมือนมารดร
อันบุตรเขยนี้เล่าเท่ากับลูก	จะผิดถูกพลาดพลั้งจงสั่งสอน
อย่าบ่มบ่าทำใจเป็นไฟฟอน	ฟังดูก่อนเหตุการณ์สถานใด
เมื่อภรรยาสามีเกิดตีทุบ	ควรจะปรับโทษใครคอยไต่สวน
เราเป็นแม่ต้องห้ามตามกระบวน	ทำเรรวนเหลวไหลเขาไม่เกรง
ต้องทับทบบุตรรักหนักเข้าไว้	เขาคงไม่กล้าหาญพาลช่มเหง

ไม่ใช่เรื่องอย่างร้ายถึงข้างทั้ง เมื่อควรนิ่ง ๆ เสียเขาเมียผัว
จะผิดถูกกว่ากล่าวลูกสาวตัว อย่าพันพัวพูดเปรอะให้เลอะไป

(นิราศห้วยเล็ก แลสุภาสิตสอนแม่ยาย, 2459: 35-37)

จากตัวอย่างบทประพันธ์ จะเห็นได้ว่า กวีโน้มน้าวใจ “แม่ยาย” โดยชี้ให้เห็นผลเสียของการใช้อารมณ์ตัดสินปัญหาและแนะนำแนวทางแก้ไขปัญหาตลอดจนการวางตัวในสถานภาพ “แม่ยายที่ดี” กวีเสนอให้เห็นว่า คุณสมบัติของแม่ยายที่ดีคือ การเป็นผู้มีเหตุผลและมีความยุติธรรมนั้นย่อมส่งผลให้เป็นที่เคารพของบุตรหลาน นอกจากนี้ กวียังแนะนำให้แม่ยายให้ความสำคัญกับความรู้อีกของบุตรเขยก่อนบุตรสาวของตนเอง หมั่นตักเตือนอบรมบุตรสาวก่อนโทษความผิดหรือตำหนิบุตรเขยเพียงฝ่ายเดียว การกระทำดังกล่าวย่อมให้ผลเชิงจิตวิทยา คือ บุตรเขยจะเกรงใจและเคารพรักแม่ยาย “เหมือนมารดร” นั่นเอง

การสอนกลุ่มผู้ปกครองและครูอาจารย์ให้อบรมสั่งสอนบุตรหลานอย่างเหมาะสมปรากฏในวรรณกรรมคำสอนระหว่าง พ.ศ.2453- พ.ศ.2459 เมื่อพิจารณาร่วมกับบริบทสังคมซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ 6 สันนิษฐานได้ว่า ขณะนั้นสยามน่าจะเริ่มรับแนวคิดเรื่องการศึกษาของกลุ่มชาติมหาอำนาจ เช่น ญี่ปุ่น ฝรั่งเศสและสหรัฐอเมริกาเข้ามาปรับใช้ในหลักสูตรการเรียนการสอนมากขึ้น เนื่องจากในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 5 นักการศึกษาสากลได้พยายามเสนอและอธิบายจิตวิทยาในฐานะองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่เข้ามาช่วยจัดการเรียนการสอนและส่งเสริมพัฒนาการของเด็กในวัยเรียน มีการวิพากษ์แนวคิดและแนวปฏิบัติที่ใช้ในการเรียนการสอนสำหรับเด็ก ผีกัดนักจิตวิทยาและนักการศึกษาให้เข้าใจถึงความเป็นมนุษย์โดยเสนอวิธีการสอนแนวใหม่ ให้เด็กยอมรับเหตุผลและนำไปปฏิบัติโดยไม่มีการบังคับขู่หรือข่มขู่เด็ก การสอนมักจะไม่สอนแบบตรงไปตรงมาแต่จะสอนเชิงจิตวิทยาให้เด็กยอมรับคำสอนด้วยตนเองโดยรู้จักพิจารณาถึงเหตุและผลก่อนนำไปปฏิบัติ (กันต์ฉัพพัชญ์ อยู่อำไพ, 2558: 84) นอกจากนี้ การจัดการเรียนการสอนในสยามช่วงหลังรับอิทธิพลจากตะวันตกก็เริ่มรับแนวคิดแบบวิทยาศาสตร์ คือ เน้นการพิสูจน์ด้วยหลักเหตุผลตามวิธีคิดในยุคแสงสว่างแห่งปัญญา (the Enlightenment) ซึ่งเสนอว่ามนุษย์มีเหตุผลและสามารถรับรู้ได้จากประสบการณ์ของตนเองเข้ามามากขึ้น เห็นได้จากการเกิดขึ้นของวิชาการใหม่ ๆ ที่สัมพันธ์กับทฤษฎีและหลักฐานที่พิสูจน์ได้ตามข้อเท็จจริง เช่น ภูมิศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สรีระวิทยาและปราณวิทยา ตำราสัตว์ต่าง ๆ (รัชดาภิเษก, 2551: 95-101) แนวคิดแบบสากลเรื่องการนำจิตวิทยามาประยุกต์ใช้ในการสอนเด็ก ตลอดจนการรับอิทธิพลจากแนวคิดแบบวิทยาศาสตร์ซึ่งให้ความสำคัญกับระบบเหตุผล จึงน่าจะมีส่วนสัมพันธ์กับการเสนอวิธีการสอนบุตรหลานในสมัยรัชกาลที่ 6 ที่แตกต่างไปจากโลกทัศน์แบบเดิม ทั้งยังถือเป็นแนวคิดทางการศึกษาที่ก้าวหน้าและทันสมัยเป็นอย่างมาก

ทั้งนี้ การนำเสนอแนวคิดคำสอนให้ผู้ปกครองและครูอาจารย์มีเหตุผลและมีวิธีอบรมสั่งสอนบุตรหลานที่เหมาะสมยังแสดงให้เห็นว่าสังคมในสมัยรัชกาลที่ 6 เริ่มให้ความสำคัญกับวุฒิภาวะในการแสดงออกทางอารมณ์ที่เหมาะสมของผู้ใหญ่หรือผู้ปกครองที่ทำหน้าที่อบรมดูแลเด็ก เพื่อสร้างและพัฒนาพลเมืองรุ่นหลังของชาติ นอกจากนี้ การอบรมสั่งสอนอย่างมีเหตุผลย่อมทำให้บุตรหลานหรือผู้ที่มีวุฒิด้วยกว่าเกิดความเชื่อมั่น ไว้วางใจในตัวผู้ปกครองมากกว่าการพยายามควบคุมให้บุตรหลานมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ด้วยวิธีการลงโทษหรือบังคับในทางที่ผู้ปกครองเห็นสมควรอีกด้วย

5.1.1.4 การส่งเสริมพัฒนาการตามวัยและตามความถนัดของเด็ก

ก่อนสมัยรัชกาลที่ 6 การอบรมสั่งสอนเด็กในสังคมไทยส่วนใหญ่ไม่ได้เน้นการส่งเสริมพัฒนาการไปตามวัยหรือความถนัดของเด็ก ลักษณะการสั่งสอนเด็กในอดีตมักปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมโดยทั่วไปและสอนเด็กให้ประพฤติตนเป็นบุคคลที่ดีตามหลักธรรมทางพุทธศาสนาและค่านิยมตามยุคสมัย เด็กชายที่เกิดในครอบครัวที่มีฐานะมักได้เข้ารับราชการ ได้เรียนวิชาที่เกี่ยวข้องกับการทำราชการ การสงครามและกิจการที่เกี่ยวข้องกับการบริหารปกครองบ้านเมือง ส่วนเด็กหญิงมักได้รับการปลูกฝังให้ดูแลบ้านเรือน และมีคุณสมบัติที่ดีทางด้านงานเรือนและงานช่างของสตรี ขณะที่เรื่อง **นราภุโรวาท** ซึ่งแต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 มีเนื้อหาคำสอนที่ให้ความสำคัญกับพัฒนาการของเด็กในแต่ละช่วงวัย และส่งเสริมให้ผู้ปกครองเล็งเห็นความสำคัญของความถนัดและความสนใจของบุตรหลานซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะบุคคล ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ในเรื่อง **นราภุโรวาท** กวีสอนผู้ปกครองและครูอาจารย์ให้ส่งเสริมพัฒนาการการเรียนรู้ของเด็กไปตามวัย “เด็ก” ที่ยังต้องอยู่ในความดูแลของผู้ปกครองและครูอาจารย์ในเรื่อง **นราภุโรวาท** นั้นแบ่งเป็น 2 วัย คือ “วัยทารก” ซึ่งครอบคลุมไปถึงกลุ่มเด็กเล็กในช่วงอายุ 1 ปีครึ่ง – 7 ปี และ “วัยเด็ก” ซึ่งหมายถึงเด็กที่มีอายุ 7 ปี – 14 ปี การสอนเด็กใน “วัยทารก” นั้น กวีแนะนำว่าควรส่งเสริมพัฒนาการทางการเรียนรู้จากการเล่น มีของเล่นและสิ่งจูงใจสำหรับการเรียนรู้ตามวัย เช่น สมุด ดินสอ สี ลูกปัด สอนให้พออ่านออกเขียนได้และสอนให้คุณธรรมพื้นฐาน เช่น เมตตาต่อสัตว์ รู้จักของเขาของเรา รู้จักเอื้อเฟื้อ ตัวอย่างบทประพันธ์เช่น

ทารกประจบ, ขวบครึ่ง, จิ้งพอสอน เปรียบเหมือนป้อน, เข้ากล้าย, ช่วยถนอม ทำของเล่น, เป็นท่อน ๆ , อักษรพร้อม ทาสีสัน, หวานล่อม, ซ้อมให้จำ จงหาเหตุ, ให้สังเกต, ประเภทของ เรียกไรต้อง, มิให้ยาก, ถลากถลา ล่อให้ชี้, สีแสง, ว่าแดงดำ	ถึงห้าขวบ, รวบรัด, หัดให้คล่อง พอจัดห้อง, จัดให้, คล้ายเสมียน แขนงรูปหรุ, น่าดู, ชูความเพียร ตั้งโต๊ะเขียน, หนังสือไว้, ให้นิยม ทั้งกระดาษ, ดินสอสี, มีต่าง ๆ จะได้ร่าง, จะได้เขียน, เรียนขรม ผู้สมุด, ชุตนิทาน, อ่านตบม
---	--

<p>เล่นลูกประคำ, คล้าลูกปัด, หัดประเมิล</p> <hr/> <p>สี่ขวบถ้วน, ควรอ่าน, หนังสือออก ให้หัดลอก, เขียนหนังสือ, ฤภาพสี ล่อทำงาน, อย่าให้คร้าน, เปื่องานลี เล่นเครื่องเล่น, เห็นวิธี, ในทางเรียน (ประเสริฐอักษร, 2540: 25-26)</p>	<p>รูปภาพสม, ฝีมือนิด, เล็กกลกลาย ให้ปล้มปลุก, สนุกสนาน, การศึกษา จูงสมัค, รักวิชา, อย่าเสียหลาย ถึงเล่มชน, ผละเล่น, เป็นอุบาย รู้แบบคาย, แต่ข้างหนูน, คุณวิชา (ประเสริฐอักษร, 2540: 27)</p>
--	--

จากบทประพันธ์ข้างต้น มีการแบ่งช่วงอายุเพื่อกำหนดวิธีการส่งเสริมพัฒนาการที่เหมาะสม เช่น เด็กในวัย 1 ปีครึ่งควรพัฒนาทักษะด้านการสังเกตและการจดจำรูปทรง สีสัมผัสของสิ่งของ พยัญชนะต่าง ๆ เพื่อให้เด็กสามารถแยกแยะประเภทของวัตถุต่าง ๆ ได้ ส่วนเด็กในวัย 4 ปี ควรฝึกกล้ามเนื้อมัดเล็กที่แข็งแรง สามารถเขียนหนังสือและวาดภาพประกอบต่าง ๆ ได้ นอกจากนี้ผู้ปกครองควรส่งเสริมให้เด็กในวัยนี้อ่านหนังสือให้แตกฉาน เมื่อเด็กอายุถึง 5 ปี ผู้ปกครองควรจัดห้องหนังสือเพื่อเสริมสร้างพัฒนาการด้านสติปัญญา มีอุปกรณ์การเรียน หนังสือและนิทานที่จัดเตรียมไว้สำหรับเด็กเพื่อให้เด็กรักการอ่านและมีทักษะทางวิชาการพร้อมสำหรับการเตรียมเข้าเรียนเมื่อถึงวัย 6 – 7 ปี

ส่วนแนวทางการส่งเสริมพัฒนาการและการเรียนรู้ของ “วัยเด็ก” ซึ่งมีอายุ 7 ปี – 14 ปี กวีได้เรียงลำดับการสอนตามอายุของเด็ก หัวข้อที่สอนจะมีความยากง่ายสัมพันธ์กับเด็กและเพิ่มเนื้อหาการสอนเพื่อส่งเสริมความถนัดและพัฒนาการเมื่อเด็กเริ่มโตขึ้น เช่น หัวข้อการสอนเรื่องกิจกรรมรยาทสำหรับเด็กชั้นที่ 1 อายุระหว่าง 7 ปีถึง 8 ปี สอนเรื่องมารยาทการรับประทานอาหารตรงต่อเวลา (ประเสริฐอักษร, 2540: 36) หัวข้อการสอนเรื่องกิจกรรมรยาทสำหรับเด็กชั้นที่ 2 อายุระหว่าง 8 ปีถึง 9 ปี สอนเรื่องการพูดจาให้ชัดเจนและอ่อนน้อม การวางตัวให้คล่องแคล่วไม่เงอะงะ (ประเสริฐอักษร, 2540: 46) หัวข้อการสอนเรื่องกิจกรรมรยาทสำหรับเด็กชั้นที่ 3 อายุระหว่าง 9 ปีถึง 10 ปี สอนเรื่องการพูดจาอย่างสุภาพ ไม่เห็นแก่ตัวและมีความนอบน้อมต่อผู้ใหญ่ (ประเสริฐอักษร, 2540: 55-56) ฯลฯ

นอกจากการสนับสนุนให้ผู้ปกครองส่งเสริมพัฒนาการให้เด็กตามวัยแล้ว กวียังสอนผู้ปกครองเด็กให้รู้จักสังเกตและส่งเสริมเด็กไปตามความถนัด โดยเฉพาะในเด็กอายุ 10 ปีขึ้นไป ผู้ปกครองอาจสนับสนุนให้เด็กรู้จักตนเองมากขึ้นผ่านงานอดิเรกที่ชาวตะวันตกเรียกว่า “ฮอบบี้” และการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ เช่น การถ่ายรูป การสะสมแสตมป์ การปลูกไม้ดอกและไม้ประดับ การเล่นเกม “ที่ชา” ประกอบด้วย กาน้ำชา ถาด ถ้วยชาและชาม ซึ่งในสมัยรัชกาลที่ 5 มีพระราชนิยมเล่นเกมเครื่องลายคราม เครื่องถ้วยหรือเครื่องปั้นดินเผาต่าง ๆ นอกจากนี้ ในบางโอกาส

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดประกวดเครื่องโต๊ะเครื่องถ้วยเหล่านี้โดยนับว่าเป็นงานอดิเรกของผู้ใหญ่ในระดับสูง (ประเสริฐอักษร, 2540: 71-72) กวีเสนอให้ผู้ปกครองและครูอาจารย์เห็นว่า ความถนัดและความสามารถของคนแต่ละคนอาจไม่เหมือนกัน แต่ทุกคนเป็นส่วนหนึ่งในการช่วยพัฒนาชาติบ้านเมืองได้ทั้งสิ้น ในการเสนอคำสอนดังกล่าว กวีได้เปรียบเทียบความถนัดของบุคคลต้นแบบและบุคคลทั่วไปในเรื่องต่าง ๆ เช่น การเปรียบเทียบความถนัดเรื่องการศึกษาวิชาระหว่างชวานากับกวีสยาม ได้แก่ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส การเปรียบเทียบความถนัดเรื่องการจัดปลูกระหว่างสตรีผู้มีวิชาการเรือนและพระมหากษัตริย์นักรบ คือ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช การเปรียบเทียบความถนัดเรื่องกีฬาวิ่งวัวแข่งระหว่างเด็กวัดกับช่างใหญ่ด้านจิตรกรรม และช่างศิลปกรรมของกรุงรัตนโกสินทร์ ได้แก่ ขรัวอินโข่งและพระยาราชสงคราม ดังความว่า

สมเด็จพระประมา, มหานิพนธ์	ที่สุดจน, พระเลิศล้ำ, ถ้าจะหมุน
มาเกี่ยวเข้า, ชวานา, แข่งขาบุญ	ไพร่สกุล, คงเป็นต่อ, ช้อข่านาย
พระใจเพ็ชร, สมเด็จจเรศร์, มหาราช	ยอดองค์อาจ, อรรคบุรุษ, มงกุฎทหาร
จะจับพลู, สู้สัตว์, ที่สามาน	คงสุตทาน, เทียบแท้, แพ้ฝีมือ
ขรัวอินโข่ง, นายโรงเพียร, ภาพเขียนวาด	พระยาราช, สงครามช่าง, อย่างมีชื่อ
วิ่งจ้วแข่ง, เด็กวัด, ที่หัดปรี	ถึงเลิศลือ, ช่างแท้, ก็แพ้น
รัชุนิธิ, ประสิทธิ์สรรพ, ให้ป็นงาน	ใครเชี่ยวชาญ, ไหนชำ, ให้ทำน
เหน้อยก็น้อย, ดีก็มาก, เร็วหลากรัน	แจกปั้นกัน, เกิดคุณ, อดหนุนเมือง
การพานิช, กิจช่าง, เพทางคศาสตร์	มนุษย์ชาติ, ไหนถนัดม, หัดปรุปรื่อง
ให้เหน้อยน้อย, ทุนน้อย, ไม่ค่อยเปลือง	สวดกเครื่อง, มือของ, สำรองทัน

(ประเสริฐอักษร, 2540: 139)

การนำความถนัดเฉพาะเรื่องของคุณคนทั่วไปมาเปรียบเทียบกับความถนัดของคุณคนต้นแบบเป็นกลวิธีการสอนผู้อ่านให้เข้าใจว่า คนเราย่อมมีความถนัดที่แตกต่างกันและทุกคนไม่จำเป็นต้องมีความถนัดหรือความเชี่ยวชาญในด้านเดียวกัน ใครถนัดหรือเชี่ยวชาญในการงานสิ่งไหนก็ให้ “ทำนั้น” เพราะความถนัดและความเชี่ยวชาญที่แตกต่างกันนั้นอาจ “ป็นงาน” กันเพื่อ “อดหนุนเมือง” คือ ช่วยเหลือและพัฒนาชาติบ้านเมืองได้ทั้งสิ้น นอกจากนี้ความถนัดในสาขาวิชาที่แตกต่างกัน อาทิ การค้าขาย งานช่างและ “เพทางคศาสตร์” หรือ วิชาประกอบการศึกษาพระเวทประกอบด้วย 1. ศึกษาวีธีการออกเสียงคำในพระเวทให้ถูกต้อง 2. ไวยากรณ์ 3. ฉันท 4. โขยติส ดาราศาสตร์ 5. นิรุกติ กำนิตของคำ 6. กัลป วิธีจัดพิธี (ประเสริฐอักษร, 2540: 140) หากมีการประสานประโยชน์ร่วมกันก็จะไม่สูญเสียทรัพยากรทั้งเวลาและแรงงานในการดำเนินการมากจนเกินไป นอกจากนี้ ในหัวข้อคำ

สอนภาคที่ 7 เรื่องงาน กวียั้งชี้ให้เห็นว่า “วิชาการเลี้ยงชีพ” หรือการประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงตนเอง และครอบครัวนั้นมีหลายประเภทและทุกอาชีพมีคุณค่าต่อบ้านเมืองและส่วนรวมเสมอ คนเราจึงสามารถประกอบอาชีพต่าง ๆ ได้ตามความสามารถและความถนัด ทั้งอาชีพรับราชการ อาชีพทหาร อาชีพค้าขาย อาชีพช่างและอาชีพเกษตรกร เมื่อเลือกประกอบอาชีพใดแล้วก็ควรทำหน้าที่ด้วยความ สุจริต (ประเสริฐอักษร, 2540: 83-84)

การส่งเสริมพัฒนาการตามวัยและความถนัดของเด็กซึ่งกวีระบุไว้ว่าเป็นหน้าที่สำคัญ ของการเป็นผู้ปกครองและเป็นครูอาจารย์ที่ดีในสมัยรัชกาลที่ 6 เมื่อนำมาพิจารณาพร้อมกับบริบท สังคม ผู้วิจัยพบว่า แนวคิดดังกล่าวยังสอดคล้องกับบริบทสังคมในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 5 และแนว พระราชดำริทางการศึกษาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกด้วย

ในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 5 สยามเริ่มให้ความสำคัญกับการจัดประสบการณ์การ เรียนรู้และให้การเลี้ยงดูสำหรับเด็กตั้งแต่แรกเกิดจนถึง 8 ปี หรือที่ในสมัยรัชกาลที่ 5 เรียกว่า กินเดอ กาเตน หรือ Kinderkaten ตามแนวคิดของจอห์น ดิวอี้ ซึ่งเป็นที่แพร่หลายในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ในขณะนั้น อารยประเทศกำลังตื่นตัวและให้ความสำคัญเรื่องเด็กกับการศึกษาปฐมวัยหรือ การศึกษาในวัยก่อนประถมศึกษาอย่างมาก ทั้งความสำคัญในฐานะศาสตร์ทางจิตวิทยาและการเรียนรู้ การฝึกความสัมพันธ์ของมือและตาและการใช้ภาพประกอบตัวอักษร (กันต์ฉัพพัญญู อยู่อำไพ, 2558: 86) เนื่องจาก ในมุมมองทางสากล การจัดการศึกษาให้เหมาะสมกับวัยของเด็กโดยเฉพาะเด็กเล็ก ถือเป็น การเตรียมความพร้อมและเป็นการส่งเสริมทักษะของเด็กก่อนเข้าสู่วัยเรียน นอกจากนี้ การ เสริมสร้างประสบการณ์ในระยะต้นของชีวิตอย่างเหมาะสมยังนับเป็นพื้นฐานที่ดีในการต่อยอดไปสู่ ทักษะด้านอื่น ๆ เมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่อีกด้วย (กันต์ฉัพพัญญู อยู่อำไพ, 2558: 84-85) แนวคิดทางการ ศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้ต่อมาได้ขยายเป็นการจัดสอนระดับชั้นอนุบาลและประถมศึกษาใน ทศวรรษ 2460 -2470

นอกจากการส่งเสริมพัฒนาการที่เหมาะสมกับวัยของเด็กโดยเฉพาะในกลุ่มเด็กเล็กซึ่ง ถือเป็นกระแสนิยมตามแบบสากลในช่วงปฏิรูปบ้านเมืองให้ทันสมัยแล้ว ผลกระทบของการตื่นตัวทาง การศึกษาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งมีการจัดตั้งโรงเรียนเพื่อผลิตข้าราชการและแก้ปัญหาการขาด แคลนผู้มีความรู้ความสามารถปฏิบัติหน้าที่ในระยะปรับปรุงระบบการบริหารราชการแผ่นดิน ทำให้ ในเวลาต่อมาบ้านเมืองประสบปัญหาคือ ผู้ที่สำเร็จการศึกษาและผู้ที่กำลังศึกษาอยู่นั้นต้องการรับ ราชการหรือ “ทำงานประเภทนั่งโต๊ะ” ทำหน้าที่เสมือนในบริษัทสำนักงานต่าง ๆ ความนิยมดังกล่าว ส่งผลให้ในสมัยรัชกาลที่ 6 เกิดปัญหาขาดแคลนประชากรวัยทำงานในกลุ่มอาชีพที่หลากหลายตาม ความต้องการของบ้านเมือง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริแก้ไขปัญหา

ดังกล่าวและให้ความสำคัญต่อการศึกษาด้านอาชีพมากขึ้น อีกทั้งยังทรงสนับสนุนให้เด็กและเยาวชน เลือกลงศึกษาวิชาต่าง ๆ ตามความถนัดและความสนใจโดยมีการจัดการศึกษาให้แก่เด็กและเยาวชนใน ยุคสมัยเมื่อ พ.ศ.2452 มีการขยายการศึกษาในระดับประถมศึกษา ให้เรียนวิชาสามัญหรือวิชาอาชีพ ต่อจากชั้นประถมสามัญอีก 2 ปี (วรัญญา หุ่นเจริญ, 2545: 29) การจัดแผนการศึกษาแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ โรงเรียนสามัญศึกษา สอนวิชาสามัญทั่วไป และโรงเรียนวิสามัญศึกษา สอนวิชาเพื่อ ออกไปประกอบอาชีพ เช่น แพทย์ผดุงครรภ์ ภาษาอังกฤษ พาณิชยการ ครู ฯลฯ จุดประสงค์เพื่อเป็น พื้นฐานความรู้และตอบสนองความต้องการด้านอาชีพที่แตกต่างกันของเยาวชน ทำให้พลเมืองใน สังคมได้เล่าเรียนวิชาการและวิชาชีพที่เหมาะสมกับความถนัดสภาพภูมิลำเนาและฐานะทางเศรษฐกิจ ของครอบครัว เนื่องจากพลเมืองบางกลุ่มไม่ได้มีทุนทรัพย์เพียงพอที่จะเรียนในชั้นสูงคือ ระดับชั้น มัธยมศึกษาหรืออุดมศึกษาได้ (เปรมมา สัตยวาทินพงศ์, 2559: 16) ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า เจ้าอยู่หัวทรงแนะนำผู้ปกครองนักเรียนในประกาศตั้งโครงการศึกษา พระพุทธศักราช 2456 ให้เห็น ความสำคัญของการเรียนในสายอาชีพหรือ “วิสามัญศึกษา” เพื่อส่งเสริมพลเมืองให้เห็นความสำคัญ ของสาขาอาชีพอื่น ๆ และสร้างสมดุลของพลเมืองวัยทำงานในอาชีพที่หลากหลายขึ้น (สำนักงาน เลขาธิการสภาการศึกษา, 2553: 55)

นอกจากนี้ บทความเรื่องโคลนติดล้อ ตอนความนิยมเป็นเสมียน ซึ่งลงพิมพ์ใน หนังสือพิมพ์ไทย เมื่อ พ.ศ.2458 ก็ปรากฏทัศนะส่วนพระองค์เกี่ยวกับปัญหาเรื่องเยาวชนที่มี การศึกษาในยุคสมัยไม่คิดประกอบอาชีพอื่น นอกจากนิยามประกอบอาชีพเสมียน ซึ่งตามความหมาย ของกวีหมายถึง อาชีพข้าราชการและอาชีพที่ทำงานในสำนักงานทั้งของเอกชนและรัฐบาล ทั้งที่ควร จะประกอบอาชีพที่หลากหลายตามความถนัดเพื่อให้เกิดประโยชน์และความสมบูรณ์แก่ประเทศชาติ พระองค์ทรงวิพากษ์วิจารณ์ค่านิยมของคนหนุ่มในยุคสมัยซึ่งมักยกย่องอาชีพข้าราชการและผู้ที่ทำงาน ในสำนักงานว่าเป็นอาชีพที่มีเกียรติ โดยมองข้ามความสำคัญของอาชีพอื่น อย่างไรก็ตาม ทัศนคติและ ค่านิยมที่เกิดขึ้นนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมิได้กล่าวโทษว่าเป็นความผิดของ เยาวชนแต่เพียงฝ่ายเดียว แต่ยังคงกล่าวตักเตือนคนในสังคมไม่ให้ปลูกฝังค่านิยมแบบผิด ๆ และพยายาม โน้มน้าวใจให้พ่อแม่ผู้ปกครองและครูร่วมมือกันเปลี่ยนแปลงค่านิยมของคนรุ่นใหม่อีกด้วย (ประยูทธ สิทธิพันธ์, 2515: 18)

บริบทสังคมในสมัยรัชกาลที่ 5 – สมัยรัชกาลที่ 6 ที่มีการส่งเสริมพัฒนาการที่เหมาะสม กับวัยของเด็กตามแบบสากลในช่วงปฏิรูปบ้านเมืองให้ทันสมัย ตลอดจนการเริ่มจัดการศึกษาแบบ สามัญศึกษาและวิสามัญศึกษาเพื่อแก้ปัญหาเรื่องค่านิยมเฉพาะอาชีพ น่าจะเป็นสาเหตุสำคัญประการ หนึ่งที่ทำให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ กวีผู้แต่งเรื่อง นราภุโรบาท นำเสนอ แนวคิดคำสอนครูอาจารย์และผู้ปกครองในรัชสมัยให้ส่งเสริมพัฒนาการตามวัยและความถนัดของเด็ก

เพื่อร่วมมือกันสร้างพลเมืองที่เจริญเติบโตตามประสบการณ์การเรียนรู้และพัฒนาการที่สมวัย นอกจากนี้ยังเป็นการปลูกฝังค่านิยมด้านอาชีพที่ถูกต้องให้แก่เยาวชนของชาติเพื่อสนับสนุนให้เยาวชนพัฒนาความเจริญก้าวหน้าของบ้านเมืองตามความชำนาญในหน้าที่การงานที่แตกต่างกัน

จากการศึกษากลุ่มข้อมูล ผู้วิจัยพบว่า การกำหนดหน้าที่ของผู้ปกครองและครูอาจารย์ในการอบรมสั่งสอนดูแลเด็กจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ประกอบด้วย 1) การเป็นแบบอย่างที่ดีและไม่สนับสนุนเด็กในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง 2) การให้เด็กเข้าเรียนในโรงเรียนเมื่อถึงวัยที่สมควร 3) การมีเหตุผลและมีวิธีอบรมสั่งสอนเด็กที่เหมาะสมและ 4) การส่งเสริมพัฒนาการตามวัยและตามความถนัดของเด็ก บทบาทหน้าที่ของผู้ปกครองและครูทั้ง 4 ประการล้วนมีส่วนสัมพันธ์กับบริบทการสร้างเยาวชนที่พึงประสงค์ในสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น การประกาศพระราชบัญญัติจัดการศึกษาต่าง ๆ ซึ่งเริ่มกำหนดอายุของเด็กที่เหมาะสมต้องเข้าเรียนและการบังคับใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาโดยพิจารณาลงโทษผู้ที่ไม่ประพฤติตามพระราชบัญญัติ การเริ่มจัดการศึกษาแบบสามัญศึกษาและวิสามัญศึกษาเพื่อแก้ปัญหาเรื่องค่านิยมเฉพาะอาชีพ ตลอดจนการรับแนวคิดทางการศึกษาแบบสากลในช่วงปฏิรูปบ้านเมืองให้ทันสมัย เช่น ให้ความสำคัญกับการอบรมสั่งสอนตามหลักเหตุผลและการอบรมเด็กในเชิงจิตวิทยาตามแต่ละช่วงวัย ฯลฯ

นอกจากนี้ การกล่อมเกล่าทัศนคติและสร้างภาพลักษณ์ที่ดีของผู้ปกครองและครูอาจารย์ในสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ยังสอดคล้องกับปัญหาสำคัญที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชนในยุคสมัย ได้แก่ ปัญหาเรื่องเด็กเลียนแบบพฤติกรรมที่ไม่ดีของผู้ใหญ่ในยุคสมัย ปัญหาเกี่ยวกับค่านิยมเรื่องอาชีพซึ่งคนส่วนใหญ่มักยกย่องอาชีพข้าราชการและผู้ที่ทำงานในสำนักงานว่าเป็นอาชีพที่มีเกียรติมากกว่าอาชีพอื่นอีกด้วย ในทางหนึ่ง การเสริมสร้างภาพลักษณ์และพฤติกรรมที่ดีของผู้มีหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนเด็กจึงเป็นการวางแนวทางการแก้ไขปัญหาสังคมและสะท้อนให้เห็นหน้าที่ของพลเมืองที่พึงประสงค์ ซึ่งรวมถึงการเป็นพ่อแม่และครูอาจารย์ที่ดีของเยาวชนที่จะเป็นกำลังสำคัญของชาติต่อไปในอนาคต

5.1.2 การสอนความรู้และคุณธรรมที่เด็กควรยอมรับและปฏิบัติในฐานะพลเมืองของชาติ

อิทธิพลตะวันตกที่เข้ามายังสยามและอาณาบริเวณใกล้เคียงทำให้เกิดการเผยแพร่ระบบความคิดและความเป็นอารยะตามแบบแผนของโลกตะวันตก สยามเริ่มดำเนินการปฏิรูปการศึกษาอย่างเป็นระบบตามแบบตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 5 ต่อเนื่องมาถึงสมัยรัชกาลที่ 6 มีการสร้างโรงเรียน มหาวิทยาลัย และ

สนับสนุนให้เชื้อพระวงศ์เดินทางไปศึกษาต่อที่ต่างประเทศ เพื่อนำความรู้กลับมาพัฒนาสังคมไทยให้เป็นอารยชาติเทียบเท่ากับชาติตะวันตกมากขึ้น การศึกษากลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาคนและพัฒนาประเทศชาติ อย่างไรก็ตาม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงตระหนักถึงความสำคัญในการสร้างพลเมืองที่มีความรู้ควบคู่คุณธรรมเพื่อธำรงรักษาความมั่นคงของชาติ และเริ่มต้นปลูกฝังคุณลักษณะดังกล่าวในกลุ่มเด็กและเยาวชน เนื่องจากทรงมีแนวพระราชดำริว่า วัยเด็กเป็นวัยที่เรียนรู้ได้ดีและจะเป็นการปลูกฝังลักษณะนิสัยอันดีของพลเมืองในอนาคตด้วย ดังความว่า “คนถึงจะมีวิชาเป็นบัณฑิตแล้ววิเศษปานใดก็ดี ถ้าไม่เป็นผู้ที่ประพฤติสัมมาจารีอยู่แล้ว จะหวังให้ได้รับความไว้วางใจแห่งอาณาประชาราษฎร์ไม่ได้” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ร.ศ.130: 63) และ “ฝึกหัดตัดสอนไปเสียแต่เด็ก ๆ เพราะเมื่อเติบโตขึ้นแล้วเป็นการยากที่จะฝึกสอนได้ เปรียบเหมือนไม้ที่ยังอ่อนเราจะตัดให้เป็นอย่างไรก็ได้” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2457: 245) นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงสอนกลุ่มผู้ปกครองและครูอาจารย์ให้ตระหนักถึงความสำคัญในการสอนความรู้และคุณธรรมให้แก่เด็กเพื่อเป็นกำลังหลักของชาติบ้านเมืองในภายภาคหน้า โดยแนวคิดคำสอนดังกล่าวปรากฏอย่างชัดเจนในวรรณกรรมคำสอนเรื่อง**นราภุโรราช** ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

5.1.2.1 การให้ความรู้เรื่องประวัติศาสตร์และการเมืองการปกครองซึ่งแสดงสิทธิธรรมของชาติ

ในอดีตเด็กสยามส่วนใหญ่มักได้รับการปลูกฝังความรู้ทางวิชาชีพมากกว่าการสอนความรู้ตามหลักวิชาการ เนื่องจากสังคมไทยยุคจารีตนิยมให้บุตรหลานมีประสบการณ์ความรู้ทางวิชาชีพสืบทอดจากตระกูลจนสามารถประกอบอาชีพได้ กอปรกับขณะนั้นยังไม่มี การจัดตั้งสถานศึกษาอย่างเป็นทางการเป็นระบบ เด็กชายบางกลุ่มที่มีโอกาสทางการศึกษาและได้เล่าเรียนอักษรวิเศษจากพระสงฆ์ ความรู้ส่วนใหญ่ก็เป็นไปเพื่อการอ่านเขียนหนังสือได้ถูกต้องเท่านั้น ขณะที่ความรู้เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง ประวัติศาสตร์หรือความรู้เฉพาะทางด้านอื่น ๆ มักจำกัดอยู่ภายในกลุ่มชนชั้นสูงซึ่งได้รับการศึกษาจากปราชญ์ในราชสำนัก (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2553: 14-15, 40-41)

ขณะที่ในเรื่อง**นราภุโรราช** ปรากฏคำสอนให้ผู้ปกครองและครูอาจารย์ปลูกฝังความรู้แบบวิชาการสมัยใหม่ให้แก่เด็กทั่วไป อาทิ ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์ การใช้จ่ายและการเก็บออม ทรัพย์สิน ความรู้เรื่องภูมิศาสตร์ ความรู้เรื่องกฎหมายและวิชานิติศาสตร์ ความรู้เรื่องประวัติศาสตร์ และการเมืองการปกครอง ทั้งนี้ กวีให้เหตุผลว่าความรู้เหล่านี้เป็นความรู้ที่สากลยอมรับและเป็นความรู้ที่ทันสมัย ในสภาวะการณ์ที่บ้านเมืองจำเป็นต้องปรับตัวสู่ความทันสมัยด้วยอิทธิพลจักรวรรดินิยมและความก้าวหน้าทางการศึกษาของชาติมหาอำนาจ อาทิ ญี่ปุ่น ฝรั่งเศสและอังกฤษ พลเมืองรุ่นใหม่จึงควรศึกษาความรู้เหล่านี้ไว้เพื่อประโยชน์ในอนาคต (ประเสริฐอักษร, 2540: 152-153, 156-

157) อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจากข้อมูล ผู้วิจัยพบว่า ความรู้เรื่องประวัติศาสตร์และการเมืองการปกครองเป็นความรู้ที่กวีมักจะเน้นย้ำมากที่สุด โดยปรากฏผ่านหัวข้อคำสอนต่าง ๆ อาทิ หัวข้อเรื่อง “กษัตริย์ทรงเดชานุภาพรับผิดชอบ” เป็นการให้ความรู้และอธิบายเรื่องระบอบการปกครองทั่วโลก หัวข้อเรื่อง “พงษาวดารกรุงแลชาติสยาม” เป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของสยามหรือประวัติศาสตร์ไทย หัวข้อเรื่อง “การปกครอง” เป็นการอธิบายเกี่ยวกับเรื่องการปกครองท้องถิ่นและท้องถิ่นตามโครงสร้างระบบราชการแบบใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 หัวข้อเรื่อง “ชาติแลรัฐบาล แยกแยะเกี่ยวกันอย่างไร” เป็นการอธิบายถึงความจำเป็นของการมีระบอบการปกครองที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขและคุณประโยชน์ที่รัฐบาลอำนวยความสะดวกแก่พลเมืองในยุคสมัย ฯลฯ เนื้อหาส่วนใหญ่แฝงอุดมการณ์เกี่ยวกับการสร้างรัฐชาติสมัยใหม่และยืนยันระบอบการเมืองการปกครองที่เหมาะสมแก่สยาม เพื่อมุ่งปลูกฝังแก่กลุ่มผู้ปกครองและครูอาจารย์ของเด็กในช่วงวัยตั้งแต่ 10 ปีเป็นต้นไป

ตัวอย่างเช่น ในหัวข้อเรื่อง “กษัตริย์ทรงเดชานุภาพรับผิดชอบ” กวีสอนให้ผู้ปกครองและครูอาจารย์ให้ความรู้แก่เด็กอายุระหว่าง 12 ปีถึง 13 ปีเรื่องระบอบการปกครองต่าง ๆ ทั่วโลกที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 และสมัยรัชกาลที่ 6 ได้แก่ “แอบสลูตโมนาธิ” (Absolute Monarchy) หรือ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ “คอนสตีติวชันแนล” (Constitutional Monarchy) หรือ ราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ “โอลิการ์คิ” (Oligarchy) หรือ คณะธิปไตย และ “รีพับบลิก” (Republic) หรือ สาธารณรัฐ ระบอบการปกครองแต่ละแบบมีลักษณะที่แตกต่างกัน แต่กวีได้กล่าวถึงระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ หรือ “แอบสลูตโมนาธิ” ไว้ว่าเป็นระบอบการปกครองที่เหมาะสมกับสยามขณะนั้น ในทัศนะของกวีเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชปรีชาญาณที่กว้างไกล เนื่องจากพระองค์ทรงสร้างระบบการปกครองโดยกำหนดการสืบราชสันตติวงศ์ไว้ การดำเนินการดังกล่าวทำให้สยามไม่มีปัญหาเกี่ยวกับการเมืองการปกครองเหมือนที่ผ่านมา ดังความว่า

<p>อายุสิบสอง, ถึงสิบสาม, ยามจวนรุ่ง อย่างเป็นตรุณ, มนุษย์, ชุดหนุ่มสาว ควรสอนต่อ, แก้วข้อ, พ้ออีกคราว สำหรับน้ำ, หน่วงปัญญา, ให้หาดี</p>	<p>ภิกษุศรี, เป็นกษัตริย์, รัฐบำรุง ใครเชื่อดี, มีอำนาจ, ฉกาจฤทธิ์ ต่างก็คิด, แข่งสมคบ, กันรบพุ่ง ไม่เรียบร้อย, ผู้น้อยยาก, ลำบากกรุง</p>
<p>ในโลกลนี้, มีสี่, ประเภทก เป็นผู้ปก, ครองประเทศ, เขตใหญ่ย่อม คือ (๑) แอบสลูต, โมนาธิ, เรามีจอม กษัตริย์ถนอม, นครประเทือง, เช่นเมืองไทย</p>	<p>สมเด็จพระ, จอมเกล้า, เจ้าชิวา ปิยะมหา, ราชเห็น, มิเป็นเรื่อง โปรดเปลี่ยน, ประเพณี, เป็นศรีเมือง วางแบบเป็อง, บุนะกษัตริย์, บัญญัติไว้</p>

<p>ทรงเดชฯ, อาญาสิทธิ์, ชีวิตทรัพย์ ทอดอยู่กับ, บทมาลัย, ค้านไม่ไหว บรมกษัตริย์, บัญญัติตั้ง, ไร้อย่างไร นิกรไทย, ไม่หือ, ต้องถือตาม (๒) คอนสตีตู, ชันแนล, ก็แมนยศ แต่มีกฎ, กำหนดอำนาจ, ประกาศห้าม สุดแท้แต่, ราชฎร, สัณหรณัความ เสนอนาม, ปาลีเมนต์, เป็นประมาณ เช่นอังกฤษ, อิตาลี, ที่เยอรมัน ทุกเขตร์ชันษ, กษัตริย์ยุโรป, พิภพผ่าน เขาปล่อยให้, ไพรฟ้า, าราชะการ เพราะเขาฉลาด, ฉาดฉาน, การแผ่นดิน</p> <hr/> <p>ธรรมเนียมฝรั่ง, ตั้งรัช, ซะทายาท ยกพระราช, สร้อยวงษ์, พระองค์ใหญ่ ด้วยกษัตริย์, เมืองนอก, เหมือนดอกไม้ สำหรับใช้, เชิดโซ, โศภินี ธรรมเนียมสยาม, ยามสิ้น, บรมกษัตริย์ ประยูรชัต, ดิยมาตยา, ้ากรุงศรี เขิญผู้มี, เดชา, บารมี</p> <p>(ประเสริฐอักษร, 2540: 99-100)</p>	<p>สมเด็จพระจอม, จุฑาบดี, มีกรรมสิทธิ์ จะประดิษฐ์, ธรรมนูญ, มกฎได้ ใครสามารถ, อาจผดุง, พระกรุงไทย โปรดเลือกใน, ราโชรส, ทรงยศครอง สมเด็จพระ, มงกุฎเกล้า, เจ้าชีวิต รับประสิทธิ, ศักดิ์ดำรง, องค์ที่สอง แอบสลุด, โมนาดี, นี้ทำนอง จำเป็นต้อง, เลือกองค์, ที่ทรงคุณ กรุงสยาม, ยามพำนัก, วงษ์จักรี ประชาชี, ขึ้นชีวา, ไม้ว่านุ่น นับวันมุ่ง, กรุงศรี, ทวีบุญ เอกะราช, อาจอดุล, ดิลกไทย ควรจงรัก, รักดี, โดยปริดา ถนอมสลา, มัคคีชาติ, อย่าหวาดไหว บรมะกษัตริย์, ตรัสวาง, ไร้อย่างไร จงวางใจ, ขึ้นฉ่า, กระทำตาม ถึงเห็นแปลก, แดกความ, ตามอำเภอ ออย่าอย่าพ่่าน, ทยานทเยอ, แผลงเห่อหาม เอี่ยมโอกาส, วาสนา, พยายาม รวิงคราม, โทษไทย, ให้ค้มคาย</p> <p>(ประเสริฐอักษร, 2540: 101)</p>
---	--

จากบทประพันธ์ นอกจากกวีจะให้รายละเอียดการปกครองในรูปแบบต่าง ๆ ทั่วโลก กวียังชี้ให้เห็นว่า ระบอบการปกครองที่เหมาะสมกับสยามคือ “แอบสลุดโมนาดี” หรือสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เพราะตามธรรมเนียมสยามนั้น พระมหากษัตริย์สยามทรงมีพระบุญญาบารมีและทรงเป็นศูนย์รวมจิตใจของราษฎร ทำให้สามารถปกครองบ้านเมืองให้สงบสุขได้ ขณะที่กษัตริย์ตามธรรมเนียมตะวันตกเป็นการแต่งตั้งขึ้นเพื่อเชิดชูเกียรติในฐานะประมุขของรัฐ ทั้งนี้ กวีแสดงความคิดเห็นว่า เหตุที่ตะวันตกมีรูปแบบการปกครอง “คอนสตีตูชันแนล” (Constitutional Monarchy) หรือมีรัฐธรรมนูญได้นั้น เป็นเพราะคนตะวันตกมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองการปกครองเป็นอย่างดี ต่างจากสยามในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งเพิ่งวางรากฐานทางการศึกษาแก่ราษฎรในพระราชอาณาจักร ทั้งนี้ ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า แม้เนื้อความคำสอนจะมีลักษณะคล้ายการให้ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการปกครอง แต่กวีได้แฝงการปลุกฝังสิทธิธรรมของพระมหากษัตริย์ไว้ด้วยการสรรคำและความที่แสดงให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์คือผู้ทรงสิทธิ์เหนือชีวิตและทรัพย์สินทั้งปวง ราษฎรต้องเป็นผู้เชื่อฟังโดยปราศจากความเห็นต่าง ดังปรากฏในวรรคกลอนต่าง ๆ อาทิ “ทรงเดชฯ, อาญาสิทธิ์, ชีวิตทรัพย์” “บรมกษัตริย์, บัญญัติตั้ง, ไร้อย่างไร นิกรไทย,

ไม่หือ, ต้องถือตาม” “บรมะกษัตริย์, ตรีสว่าง, ไว้อย่างไร จงวางใจ, ขึ้นฉ่า, กระทำตาม” และ “ถึงเห็น
แปลก, แดกความ, ตามอำเภอ ออย่าอย่าพล่า, ทยานทเยอ, แผลงเห่อหาม”

ส่วนกลุ่มเด็กในวัย 13 -14 ปี กวีสอนให้ผู้ปกครองและครูให้ความรู้เด็กในหัวข้อ
เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และการเมืองการปกครองที่เข้มข้นขึ้น ในหัวข้อเรื่อง “พงษาวดารกรุงแลชาติ
สยาม” มีเนื้อความอธิบายประวัติศาสตร์สยามและความเป็นมาของชนชาติไทยโดยเริ่มตั้งแต่การ
อพยพของกลุ่มชาว “ไทย” ในตอนใต้ของประเทศจีนเพราะถูกข่มเหงรุกรไล้อย่างไม่เป็นธรรม ลงมาตั้ง
หลักแหล่งในดินแดนสุวรรณภูมิ มีการขับไล่ชนพื้นเมือง ก่อตั้งและสืบทอดราชอาณาจักรไทยโดยสร้าง
เมืองต่าง ๆ ตามลำดับ คือ สิงหนวัติ เชียงแสน เซลียง ละโว้ สุพรรณภูมิ อยุธยา ธนบุรี และ
รัตนโกสินทร์สืบมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 6 อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ในเรื่องนราภุโรราท
บอกเล่าประวัติศาสตร์ชาติโดยแสดงให้เห็นว่าสยามเป็นชาติที่ถูกชาติอื่นข่มเหงรุกรไล้อย่างไม่เป็นธรรม
จนได้ครอบครองดินแดนสุวรรณภูมิ แต่เมื่อก้าวถึงเหตุการณ์ที่ชาวไทยเข้ามาอาศัยในสุวรรณภูมิและ
ขับไล่ชนพื้นเมือง กลับแสดงให้เห็น “สิทธิธรรม” ของชาวไทยที่มีเหนือพื้นที่แห่งนี้และกลุ่มชาติพันธุ์
อื่น ๆ ดังความว่า

<p>ครั้งเสียดก๊ก, ยกกำลัง, ตั้งเมืองฉ้อ ไทยต้านต่อ, ท่อทุ, สู้ไม่ไหว จึงอพยพ, หลบบาก, จากเซียมไซ จีนจึงได้, เสฉวน, เป็นส่วนแดน ไทยมาอยู่, ยูนาน, เรียกยานเถียน จีนตามเบียด, ยายี, จึงหนีแล่น พญาสิง, หนวัติ, กษัตริย์แคว้น สู่เชียงแสน, สถาปนา, เมืองนาเคนทร์ เมื่อพุทธศก, ๖๓๙ <u>กำจัดเหล่า, ขอมแผลก, แดกพ่านเพ่น</u> สืบเชื้อวงศ์, ดำรงหลัก, นครินทร์ เป็นปัดถเวนทร์, สร้างเวียง, เรียงลงมา ในครั้งนั้น, ปันจังหวัด, กษัตริย์สยาม หลายเขตร์คาม, ชัตยฤทธิ์, พิศวง (ประเสริฐอักษร, 2540: 161-162)</p>	<p>คือ (๑) เชียงแสน, (๒) แคว้นเซลียง, เพียงแดนดง (๓) ละโว้ตรง, ปัจฉิมะขันฑ์, (๔) สุพรรณภูมิ มณฑลต่ำ, ศรีธรรม, ะราชได้ ต่างอำนาจ, ชาติไทย, ผ่านไอยสุริย์ ขับชาติขอม, อมหิทธิ, ไปทิศบูรพ์ ตั้งมัวมูล, นครหลวง, ไม่ล่วงเกิน มมนุษย์ไทย, ในครั้ง, ตั้งต้นชาติ ยังฉกาจ, กากกำแหง, เข้มแข็งขัน เปือสงบ, รบสนุก, บุกฆ่าฟัน เลียงชีพฉันท, คนป่า, นำพิงกลัว มีกษัตริย์, จังหวัดหลวง, ห้างยังซี จีนข่มขี่, หนีล่า, ไม่กล้ามัว ถึงยุคอยู่, ยูนาน, อาการกลัว รวิงตัว, จีนตั้ง, แต่ร้างแก (ประเสริฐอักษร, 2540: 162,165)</p>
---	---

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่า กวีกล่าวถึงชนชาติไทยอพยพหนีการรุกรานจากจีนลงมาสู่ดินแดนทางเหนือของสยาม ชุคคำที่กวีเลือกใช้เมื่ออธิบายการกระทำของชาวจีนต่อกลุ่มชนชาติไทยเป็นคำที่แสดงให้เห็นความอยุติธรรมของชาวจีน เช่น “เปี้ยพ” “ยายี” “ข่มขี้” “รังแก” และแสดงให้เห็นว่าชาวไทยเป็นผู้ถูกกระทำและเป็นผู้บริสุทธิ์ แต่เมื่อกล่าวถึงเหตุการณ์ที่ชาวไทยเข้ามาอาศัยในสุวรรณภูมิและขับไล่ชนพื้นเมือง กลับใช้คำที่แสดงให้เห็นอำนาจและสิทธิของชาวไทยที่มีเหนือกลุ่มขอม เช่น “กำจัด” “ผ่านไอยสุริย์” และกล่าวถึงลักษณะของขอมซึ่งเป็นชนพื้นเมืองโดยใช้ชุดของคำที่แฝงนัยยะให้เห็นความอ่อนแอและความไม่เหมาะสมที่จะได้ครอบครองดินแดน เช่น “แหลก” “แตกพ่านพ่น” “อมหิทธิ” เป็นต้น

นอกจากนี้ กวียังได้นำเสนอให้เห็นว่าความเป็นชาติที่มีอารยะได้เกิดขึ้นและเป็นหนึ่งเดียวกันนับตั้งแต่การเข้ามาอาศัยในดินแดนสุวรรณภูมิ อาณาจักรต่าง ๆ ดำรงอยู่ได้ด้วยพระบุญญาบารมีของพระมหากษัตริย์ในแต่ละยุคสมัย และสืบทอดพระราชอำนาจโดยชอบธรรมมาจนถึงยุครัตนโกสินทร์ ดังความตอนหนึ่งที่ว่า

<p>พระรามามาธิบดี, หนี่โรคทำ มาตั้งศรี, อยุทธยา, นำสรรเสริญ สืบพระวงษ์, อังสรยาม, ยามจำเริญ ทุกไทยเพ็ญ, อ่อนน้อม, ยอมยก มีกษัตริย์, มหัทศจรย์, ขวัญประเทศ สมเด็จพระศรี, มหาราช, ชาติไกรสร พระนารายณ์, คุณะเลิศ, เขดินนคร แม่พระกฤษ, ภูากระฉ่อน, ร่อนโลกีย์ แต่จุลศั, ราช ๗๑๒ สามสิบสาม, กษัตริย์ครอง, พระกรุงศรี ถึงศักราช, ๑๑๒๙ ปี เสียดานี, แก่พม่า, ปราไชย พระเจ้าตาก, บากบั่น, ไม่พรั่นม้วย รักชาติช่วย, ชาติพื้น, แก่คินใหม่ ตั้งกรุงธน, ผจญอมิตร, คร้ามฤทธิ์ไทย เหตุพระได้, สหายเอก, เฉกพระองค์ (ประเสริฐอักษร, 2540: 162-163)</p>	<p>สมเด็จพระญา, บรมมหา, กษัตริย์ศึก เลิศพิลึก, เรื่องฤทธิ์, พิศวง ช่วยปราบศึก, ฮึกหาญ, ต้านณรงค์ ไทยจึงคง, เป็นไทย, มีได้ทรา สยองเกล้า, แผ่นดิน, สิ้นศักดิ์สิทธิ์ เสียดจริต, ล้างมนุษย์, นำสุดขาม สิ้นบารมีนทร์, สิ้นแผ่นดิน, สิ้นพระนาม พระสยาม, ยอดโย, ควาชจร สมเด็จพระพุท, ทยอดฟ้า, มหากษัตริย์ สร้างกรุงรัตน, นะโกสินทร์, ย้ายถิ่นถอน ตั้งพระวงษ์, จักรกรี, ศรีนคร ยุทธนา, พม่ามอญ, หยอนเดชา นครสยาม, ยามสมบุรณ์, พูนอำนาจ พระนารายณ์, มหาราช, ชาติสรรเสริญ พระรามามาธิบดี, กิติเกิน ศรีอยุธยา, เจริญ, เพราะบุญญา (ประเสริฐอักษร, 2540: 164)</p>
--	---

จากตัวอย่างบทประพันธ์ จะเห็นได้ว่า กวีถ่ายทอดประวัติศาสตร์โดยเรียบเรียงเรื่องเล่าให้เชื่อมโยงกันและทำให้เห็นว่า การที่สยามดำรงอยู่จนถึงสมัยปัจจุบันหรือสมัยรัชกาลที่ 6 ได้นั้น เป็นเพราะพระปรีชาสามารถและพระบุญญาบารมีของพระมหากษัตริย์ การสร้างเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ขึ้นเพื่อให้ผู้ปกครองและครูอาจารย์นำไปสอนเด็กจึงถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างและทบทวนความทรงจำร่วมของคนในชาติและคนรุ่นใหม่ เพื่อให้เห็นว่า สถาบันพระมหากษัตริย์คือสถาบันที่ค้ำจุนและธำรงความเป็นชาติอันประกอบขึ้นจาก กษัตริย์ พลเมืองและดินแดน ให้สมบูรณ์และการเกิดเป็นรัฐชาติไทยได้ดังเช่นปัจจุบันล้วนมีความเสียสละของบุรพกษัตริย์อยู่เบื้องหลัง

การสอนผู้ปกครองและครูอาจารย์ให้อธิบายความรู้ทางประวัติศาสตร์ และการเมือง การปกครองให้แก่เด็กวัยรุ่นในเรื่อง **นรางกูโรวาท** สะท้อนให้เห็นจุดประสงค์ของกวีซึ่งมุ่งปลูกฝังคนในสังคมให้เห็นความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ และแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีสิทธิธรรมในการปกครองราษฎรและอาณาจักรโดยสมบูรณ์ เนื่องจากพระบุญญาบารมีทำให้ชาติไทยกลายเป็นชาติที่มั่นคงและมีอารยะมาอย่างยาวนาน นอกจากนี้ บทประพันธ์ในเรื่อง **นรางกูโรวาท** ยังสร้างประวัติศาสตร์ชาติที่แสดงให้เห็นการเป็นเจ้าของดินแดนสุวรรณภูมิโดยชอบธรรมและช่วยยืนยันว่าระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบการปกครองที่ดีและเหมาะสมกับสยาม ประเด็นดังกล่าวข้างต้นสัมพันธ์กับความคิดเรื่องชาติในสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งมีลักษณะการให้ภาพว่าชนชาติไทยเป็นชนชาติเดียวที่ครอบครองดินแดนสยามประเทศ และมีจุดรวมความสามัคคีอยู่ที่สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ นอกจากนี้ ประเด็นข้างต้นยังสอดคล้องกับสถานการณ์ในสมัยรัชกาลที่ 6 คนรุ่นใหม่ที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากตะวันตกและต้องการเปลี่ยนแปลงประเทศให้เป็นแบบตะวันตกในทุก ๆ ด้าน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงรักษาความเป็นไทยในด้านวัฒนธรรมหรือระบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบมีลำดับชั้น นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงสนับสนุนให้ใช้ประวัติศาสตร์เพื่อปลูกฝังความหมายของชาติและความเป็นไทยในรัชสมัยไปพร้อมกัน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับการศึกษาและการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของชาติ เนื่องจากพระองค์ทรงตระหนักว่าชาวตะวันตกมักจะใช้องค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และความเป็นมาของชาติเพื่อเปรียบเทียบกันว่า ชาติใดเก่าแก่กว่ากัน พระองค์จึงทรงพยายามทำให้คนทั้งหลายเชื่อว่าชาติไทยเป็นชาติที่เก่าแก่และเจริญรุ่งเรืองมานานไม่ต่างจากยุโรป ดังความว่า “ชาวยุโรปไม่นับถือทั้งของใหม่ทั้งชาติใหม่ นิยมของที่โบราณและชาติที่โบราณมากกว่าทั้งนั้น ในหมู่เมืองในประเทศยุโรปเองแข่งกันอยู่เสมอว่า ชาติไหนจะค้นเรื่องราวของชาติได้นานขึ้นไปกว่ากัน” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ร.ศ.127: 21) นอกจากนี้ การให้ความรู้เกี่ยวกับพงศาวดารหรือประวัติศาสตร์ยังถือเป็นการทบทวนความทรงจำเกี่ยวกับอดีต และวางแนวทางอนาคตของชาติ เพราะความทรงจำดังกล่าวมีผลต่อความรู้สึกและพฤติกรรมของพลเมืองที่มี

ต่อชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ ดังสะท้อนให้เห็นจากแนวพระราชดำริที่ว่า การไม่สนใจเรียนรู้พงศาวดารหรือประวัติศาสตร์ชาติอาจมีผลทำให้คนรุ่นใหม่ “มัวหลงนิยมในของใหม่ไปตามแบบของชาวต่างประเทศ ไม่รู้จักเลือกสรรว่าสิ่งไรจะเหมาะจะควรใช้ในเมื่อเรา” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ร.ศ.127: คำนำ) ทั้งนี้ การนิยมในวัฒนธรรมความคิดแบบตะวันตกเพื่อที่จะ “จำเริญ” และปรับตัวให้มีภาพลักษณ์ทันสมัยยังอาจทำให้เกิด “ความเสื่อม” หรือผลกระทบตามมาในภายหลังได้ ดังพระราชหัตถเลขาตอนหนึ่งที่ว่า “พงษาวดารและตำนานแห่งชาติไทย ใครพูดถึงก็ถูกพวกสมัยใหม่เขาพูดพึดเอา ดูเป็นคนหัวเก่าภูมิคร่ำคร่าเพนบ้ำเพนหลังไปทีเดียว คนชั้นสูง ๆ ที่ได้ไปเรียนวิชา ณ ประเทศยุโรป อันคนไทยสมัยใหม่นับถือเอาเพนตัวอย่าง วางท่าดูถูกพงษาวดารไทยเช่นกล่าวมาแล้วนั้น ในที่สุดแลเห็นผลความเสื่อมเพนแน่ชัดปรากฏในหมู่คนไทยสมัยใหม่แล้ว” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2517: 138)

การปลูกฝังให้ผู้ปกครองและครูอาจารย์ทำหน้าที่ให้ความรู้เรื่องประวัติศาสตร์ชาติและความรู้เรื่องการเมืองการปกครองแก่เด็กวัยรุ่น จึงเป็นกุศโลบายหนึ่งในการปรับทัศนคติของคนไทยสมัยใหม่ให้เห็นความสำคัญของความเป็นชาติ ไม่หลงตามกระแสความคิดแบบตะวันตกหรือเลียนแบบวัฒนธรรมธรรมเนียมของชาติตะวันตกโดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านรูปแบบการเมืองการปกครองแบบมีรัฐธรรมนูญและมีรัฐสภา ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่ายังไม่เหมาะสมที่จะใช้กับสังคมสยามในขณะนั้น เพราะถือเป็นการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองที่ทำลายแบบแผนจารีตเดิมและสร้างจารีตการปกครองขึ้นใหม่ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2525: 23) นอกจากนี้ กระแสความคิดใหม่ ๆ ที่เรียกร้องให้คนมีอิสรภาพในการปกครองตนเองตามแบบตะวันตกนั้นยังขัดกับลักษณะของคนไทย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระราชดำริว่าแบบอย่างของคนต่างประเทศที่นำมาบังคับใช้ในเมื่อไทยอาจทำให้เกิดปัญหาความวุ่นวายภายในบ้านเมืองตามมาได้ ดังแนวพระราชดำริที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ อาทิ เรื่องความเป็นชาติโดยแท้จริง พระองค์ทรงแสดงทัศนะว่า “คนสมัยใหม่..มักพอใจแสดงว่าลักษณะแห่งชาติอันรุ่งเรืองแท้ก็คือ “ต้องมีอิสรภาพแก่บุคคลทุกคนโดยบริบูรณ์” วาทะนี้เป็นการแสดงลัทธิอันหนึ่ง เมื่อนำลัทธินี้มาใช้ในกิจการสำหรับทุก ๆ วันแล้ว ก็ย่อมบังเกิดความยุ่งเหยิงได้เป็นอันมาก” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2515: 217) และความตอนหนึ่งในหนังสือ **หลักราชการ** ที่ว่า “การยอมให้คนต่างคนมีความเห็นส่วนตัวได้นั้น เหมาะสำหรับนิสัยอังกฤษ เพราะเขาเพนผู้ที่รู้จักกาลเทศะ ส่วนไทยเรามีนิสัยผิดกับอังกฤษ คิดเห็นไม่ได้้อย่างเดียวกัน (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2550: 30-31)

การเกิดกระแสนิยมตะวันตกในกลุ่มคนรุ่นใหม่สมัยรัชกาลที่ 6 และแนวพระราชดำริ เรื่องการใช้ประวัติศาสตร์เพื่อปลูกฝังความหมายของชาติและความเป็นไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวน่าจะเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้กวีเผยแพร่แนวคิดคำสอนให้กลุ่มครูและ ผู้ปกครองอธิบายความรู้ทางประวัติศาสตร์และการเมืองการปกครองให้เด็กวัยรุ่น ทั้งนี้ การให้ความรู้ ดังกล่าวยังแฝงการปลูกฝังอุดมการณ์เพื่อสร้างความเข้าใจต่อระบอบการปกครองและความเป็นชาติ ตามอุดมคติของชนชั้นนำ อีกทั้งสะท้อนให้เห็นความพยายามปลูกเร้าทัศนคติและอุดมการณ์ชาตินิยม ให้แก่คนรุ่นใหม่เพื่อสร้างความมั่นคงทางรัฐชาติและความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์

5.1.2.2 การกำหนดบุคลิกภาพและคุณธรรมที่เด็กในชาติต้องปฏิบัติ

ในวรรณกรรมคำสอนสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นแม้จะปรากฏคำสอนที่มุ่งกำหนด บุคลิกภาพและคุณธรรมที่เด็กควรปฏิบัติอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น การสอนให้เด็กมีความกล้าหาญ มีความซื่อสัตย์กตัญญูต่อผู้มีพระคุณ การสอนให้เด็กหมั่นศึกษาหาความรู้ ฯลฯ แต่คำสอนส่วนใหญ่มี วัตถุประสงค์สร้างเด็กให้กลายเป็นบุคคลที่มีความประพฤติเหมาะสม อยู่ร่วมกับสมาชิกในสังคมได้ อย่างสงบสุข ขณะที่ในเรื่อง **นราภุโรราช** แม้จะมีคำสอนกลุ่มพ่อแม่และครูอาจารย์ให้ปลูกฝังเด็กใน ด้านคุณธรรมและด้านบุคลิกภาพ แต่เป้าประสงค์ของการกำหนดบุคลิกภาพและคุณธรรมที่เด็กควร ปฏิบัตินั้นมีลักษณะต่างไปจากจุดมุ่งหมายของคำสอนแบบจารีตเดิม เพราะพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรม พระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงเชื่อมโยงคำสอนเกี่ยวกับบุคลิกภาพและคุณธรรมจริยธรรมของเด็กให้ กลายเป็นคุณธรรมประจำชาติและกำหนดเป็นอุดมการณ์ของเด็กไทยที่ดีเพื่อสร้างความมั่นคงของรัฐ ชาติ

จากการศึกษาวรรณกรรมเรื่อง **นราภุโรราช** พบว่า บุคลิกภาพและคุณธรรมจริยธรรม ที่กวีทรงเน้นย้ำให้ผู้ปกครองและครูปลูกฝังให้แก่เด็ก โดยกำหนดให้เป็นคุณลักษณะของเด็กไทยรุ่น ใหม่ที่สัมพันธ์กับความมั่นคงของชาติในสมัยรัชกาลที่ 6 สรุปได้ทั้งหมด 8 ประการ ได้แก่ 1) การรักษา กิริยามารยาท 2) ความกล้าหาญ 3) ความอดทนอดกลั้น 4) ความพยายาม 5) การวางตนให้ควรและ การทำตนเป็นประโยชน์ 6) ความรักต่อเพื่อนมนุษย์ 7) ความขยันมุ่งมั่น และ 8) ความยุติธรรม คุณธรรมทั้ง 8 ประการนี้ เป็นคุณธรรมพื้นฐานที่บุคคลทั่วไปพึงปฏิบัติ บางข้อเป็นเรื่องพื้นฐานตามวัย ของเด็ก เช่น การสอนให้เด็กมีความกล้าไม่กลัวคำขู่หลอก สัตว์ร้าย หรือภูตผี บางข้อเป็นนามธรรมที่ ต้องใช้วุฒิภาวะในการทำความเข้าใจสำหรับเด็กโต เช่น เรื่องความรักเพื่อนมนุษย์ เรื่องความยุติธรรม อย่างไรก็ตาม การกำหนดบุคลิกภาพและคุณธรรมที่กวีตั้งใจเชื่อมโยงให้เป็นอุดมการณ์ของชาติ ล้วน เป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการหลอมสร้างทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพทั้งสิ้น ในที่นี้ ยกตัวอย่างในกลุ่ม เด็กเล็กชั้นต้น กวีสอนให้ผู้ปกครองปลูกฝังเด็กให้รู้จักรักษากิริยามารยาททั้งที่บ้านและในที่สาธารณะ

ในภาคที่ 2 ความเรียบร้อย และภาคที่ 3 กิริยา ส่วนภาคที่ 7 เรื่องความกล้า กวีสอนให้ผู้ปกครอง ปลูกฝังเด็กให้มีความกล้าหาญ เมื่ออยู่คนเดียว ไม่ฟังชานและจินตนาการถึงสิ่งที่มองไม่เห็น ดังบท ประพันธ์ความว่า

<p>ภาคที่ ๒ ความเรียบร้อย (ข้อ ๑ ในบ้านโรงเรียนแลถนน) อยู่ในบ้าน, ไปสถาน, โรงเรียนตน ฤเดินทาง, กลางถนน, อย่าชนสร้าย จงเรียบร้อย, ชม้อยลม่อม, ถนอมกาย สมเป็นชาย, หลึงสยาม, ทรงความดี</p> <p>ภาคที่ ๓ กิริยา (ข้อ ๑ พุดที่บ้านแลโรงเรียน) อยู่บ้านเรา, ฤไปเข้า, โรงเรียนรวิง สงวนยัง, กิริยา, อชฌาไศรย สมเป็นเด็ก, ไทยผู้ดี, ซีวีไลค์ พุดจาไฟ, เราะลั่น, ครอบสำรวม (ประเสริฐอักษร, 2540: 28-29)</p>	<p>ภาคที่ ๗ ความกล้า (ข้อ ๑ เมื่ออยู่คนเดียว) อย่าหวาดเสียว, อยู่คนเดียว, ลำพังตัว ไม่ต้องกลัว, ปิสาจพุด, ฤฤตผี ถืองค์อาจ, ชาตีสยาม, คร้ามใครมี เราชาวศรี, อยุทธยา, กล้าตบึง (ข้อ ๒ มีด ๆ เจาและของแปลก) อย่าหน้าจืด, อยู่มีดมีด, อัดทิตท้อ ควรป้องป้อ, ก้อร้อรำ, กล้าชิงชัง อย่ากลัวเหงา, เขลาครัน, หลงพรั้นพริง เสียงดังตึง, กรากแกรก, แปลกอย่าเกรง (ประเสริฐอักษร, 2540: 31-32)</p>
---	--

จากบทประพันธ์ กวีอธิบายคำสอนเรื่องการรักษาภิรียมารยาทโดยชี้ให้เห็นว่า เด็ก ควรประพฤติตนเมื่ออยู่ที่บ้านและอยู่ในที่สาธารณะอย่างไร เช่น ไม่ซุกซนขณะเดินทางไปโรงเรียน รู้จักสำรวมกิริยาและพุดจาไฟเราะ ฯลฯ ส่วนคำสอนเรื่องความกล้าหาญ กวีเสนอให้เห็นว่า เด็กที่ดี ควรมีจิตใจที่กล้าหาญเข้มแข็ง ไม่ควรกลัวผีหรือขลาดกลัวสิ่งที่มองไม่เห็นเมื่ออยู่ในที่มืด หรือได้ยิน เสียงที่ผิดปกติ ในตอนท้ายคำสอนทั้งสองประเด็น กวีได้สรุปว่า การมีภิรียมารยาทที่เรียบร้อยสง่า งามและการเป็นผู้มีจิตใจกล้าหาญเข้มแข็งนั้นเป็นอุปนิสัยหรือลักษณะประจำชาติ โดยใช้กลุ่มคำที่ เชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างคุณธรรมดังกล่าวกับการเป็นพลเมืองดีของชาติ ได้แก่ “จง เรียบร้อย, ชม้อยลม่อม, ถนอมกาย สมเป็นชาย, หลึงสยาม, ทรงความดี” “สงวนยัง, กิริยา, อชฌา ไศรย สมเป็นเด็ก, ไทยผู้ดี, ซีวีไลค์” และ “ไม่ต้องกลัว, ปิสาจพุด, ฤฤตผี ถืองค์อาจ, ชาตีสยาม, คร้ามใครมี เราชาวศรี, อยุทธยา, กล้าตบึง” เป็นต้นส่วนในกลุ่มเด็กชั้นที่ 1 หรือเด็กวัย 7 -8 ปี กวีก็ได้ เสนอให้ผู้ปกครองและครูสอนเรื่องความอดทนและความกล้าหาญซึ่งประกอบด้วย ความอดทนต่อ ความเจ็บป่วย อดทนและกล้าหาญเมื่อเผชิญสิ่งไม่ถูกใจ ดังความว่า

<p>เด็กชั้นหนึ่ง, เจ็ดขวบถึง, แปดขวบขนาด นำโอวาท, เจ็ดข้อ, พอตัวก่อน ควรพ่อแม่, แลครุ, ผู้อาทร จะผันผ่อน, สอนนำ, ให้ทำตาม</p> <hr/> <p>ภาคที่ ๗ ความกล้า (ข้อ ๑ ทนใจดีเมื่อเจ็บฤไม่สะดวก) จงอดทน, เยี่ยงคน, ถือขันตี ซาติใจดี, ควรประเดิม, เฉลิมสยาม ป่วยนิดหนอย, ค่อยสกต, อดพลุมพลาหม ฤถูกความ, ไม่สะดวก, เพราะพวกพ้อง ฤรำคาญ, นานนั้ง, ฟังสั่งสอน อย่าขี้อ่อน, อดอด, ตูปตูปอง มิใช่ไทย, ใจเสาะ, เขาะคนอง ก็คว่นร้อง, คว่นโกรธ, คว่นโดดตาย (ประเสริฐอักษร, 2540: 35-40)</p>	<p>(ข้อ ๓ ผจญหน้าต่อสัตว์ที่เด็กมักกลัว) เด็กทุกคน, ผจญหน้า, ต่อหมาแฮ ตูตู่ตุ๊กแก, แลแมงมุม, ตินยุ่มยาม ต้วงมพริ้ว, แมวหง่าวง, ชูคูกคาม เด็กมักขาม, ขยาดตื่น, จงฝืนใจ ทำกล้าหาญ, ต้านต่อ, อย่าท้อโทษ ควรโดดโดด, ดูดู, สู้สู้ไหว เยี่ยงเหล็กเพชร, เต็ดอุดม, สมเป็นไทย ยามเพลิงไหม้, คโมยขึ้น, บิกบินเอย (ประเสริฐอักษร, 2540: 40-41)</p>
---	--

จากตัวอย่าง กวีชี้ให้เห็นว่า “โอวาท” หนึ่งในเจ็ดประการที่ผู้ปกครองควรสอนเด็กคือ เรื่องความกล้าและความอดทน ทั้งสอนให้อดทนต่ออาการเจ็บป่วย อดทนเมื่ออยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม และมีความกล้าเผชิญหน้ากับสิ่งที่หวาดกลัว เช่น สัตว์ดุร้าย ขโมยและภัยทางธรรมชาติ ผู้ที่มีคุณธรรม ดังกล่าวย่อมถือเป็นพลเมืองของชาติที่นายก้อง อีกทั้งกวีได้เสนอในตอนท้ายบทประพันธ์ว่า การที่เด็กยึดถือคุณธรรมทั้ง “ทนใจดีเมื่อเจ็บฤไม่สะดวก” และ “ผจญหน้าต่อสัตว์ที่มักกลัว” ยังช่วยส่งเสริมภาพลักษณ์ของชาติที่มีอารยะอีกด้วย เช่น “จงอดทน, เยี่ยงคน, ถือขันตี ซาติใจดี, ควรประเดิม, เฉลิมสยาม” และ “ทำกล้าหาญ, ต้านต่อ, อย่าท้อโทษ ควรโดดโดด, ดูดู, สู้สู้ไหว เยี่ยงเหล็กเพชร, เต็ดอุดม, สมเป็นไทย”

ส่วนการสอนกลุ่มเด็กวัย 13- 14 ปี กวีได้เสนอให้ผู้ปกครองและครูอาจารย์เล็งเห็น ความสำคัญของการมีต้นแบบที่ดีหรือ “ไอดีลล์” เพื่อพัฒนาเด็กไปสู่การมีบุคลิกภาพและคุณธรรม จริยธรรมที่เหมาะสม ดังคำกล่าวที่ว่า “หัดป็นยิง, สิ่งดี, ต้องมีเป้า เหตุนี้เอา, ไอดีลล์ตั้ง, หวังให้เหมือน เป็นศูนย์ชีพ, ถีบให้ถึง, เหมือนหนึ่งเดือน มิให้เพื่อน, ใฝ่เอา, หวังอย่างนั้น” (ประเสริฐอักษร, 2544: 149) และ “เห็นใครดี, ศรีประพฤดี, ยึดเป็นครู ให้เด็กดู, ไอดีลล์, ป็นปากบั้น เอาอย่างเพียร, เลียนบ้าง, อย่าง กระชั้น จะคล้ายนั้น, ได้ที่สุดไม่หยุดเลียน” (ประเสริฐอักษร, 2544: 149)

วิธีการสอนดังกล่าว นอกจากจะเหมาะสมกับเด็กอายุระหว่าง 13 ปีถึง 14 ปีซึ่งกำลังแสวงหาต้นแบบหรือตัวอย่างในการดำเนินชีวิตเพื่อการยอมรับจากสังคมแล้ว ยังเป็นการวางแผนปฏิบัติของ “ครูรุ่นสาวหนุ่ม” ที่พึงประสงค์ในรัฐชาติสมัยใหม่ให้ชัดเจนยิ่งขึ้นอีกด้วย เพราะกวีได้กล่าวถึงบุคคลที่สมควรยกย่องเป็นต้นแบบ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นบุคคลจริงหรือเชื่อว่ามียุ่จริงในประวัติศาสตร์ บุคคลเหล่านี้มีความชอบในด้านคุณธรรมที่สามารถเชื่อมโยงให้เข้ากับการสร้างความมั่นคงทางรัฐชาติได้ เช่น สมเด็จพระศรีสุริเยศยัตย ทัพนท้ายนรสิงห์ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ท้าวเทพกษัตรีและท้าวสุรนารี บุคคลดังกล่าวล้วนเป็นแบบอย่างของผู้มีความกล้าหาญ หรือเสียสละตนเพื่อปกป้องดินแดน การกล่าวถึงกวีที่มีผลงานโดดเด่นในด้านการแต่งวรรณกรรมเชิงประวัติศาสตร์หรือวรรณกรรมยอพระเกียรติ เช่น สมเด็จพระพรหมประมัญชิตชินนรต นายนรินทร์(อิน) นอกจากนี้ กวียังสนับสนุนให้สอนคนรุ่นใหม่ซึ่งนิยมไปเรียนต่างประเทศให้ตั้งใจเรียนเพื่อนำความรู้มาพัฒนาบ้านเมืองตามรอยพระยุคลบาทของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะพระองค์ทรงเป็นต้นแบบของผู้นำความรู้ที่ร่ำเรียนมาจากตะวันตกมาปรับใช้ในการพัฒนาสยามประเทศ (ประเสริฐอักษร, 2544: 149-150)

การกำหนดบุคลิกภาพและคุณธรรมที่เด็กสยามพึงปฏิบัติ โดยเชื่อมโยงคุณลักษณะต่าง ๆ เข้ากับการสร้างความมั่นคงของชาติ สอดคล้องกับบริบทสังคมในสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับการส่งเสริมเยาวชนของชาติให้เป็นผู้ที่มีความสามารถและมีความรู้ควบคู่กับคุณธรรม พร้อมทั้งจะนำสิ่งที่ได้เรียนรู้มาพัฒนาชาติบ้านเมืองเพื่อความเจริญรุ่งเรือง ดังนั้น นอกจากการปลูกฝังให้ผู้ปกครองและครูอาจารย์เห็นความสำคัญของการสนับสนุนเด็กให้เข้าเรียนในสถานศึกษาที่มีขึ้นในรัชสมัยแล้ว พระองค์ยังทรงมีพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่ครูอาจารย์และผู้ฝึกอบรมเด็กให้อบรมคุณธรรมจริยธรรมและความประพฤติของเด็กนักเรียน ตลอดจนบ่มเพาะอุปนิสัยเด็กให้มีความรักชาติและเห็นแก่ประโยชน์ของชาติด้วย ดังปรากฏในพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่อาจารย์ครู และนักเรียนโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ พระบรมราโชวาทที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานในแต่ละปีเสนอให้เห็นว่าการมีวิชาความรู้ไม่ใช่คุณลักษณะสำคัญของพลเมืองเพียงประการเดียวที่ทำให้ชาติบ้านเมืองพัฒนาได้ แต่การเป็นบุคคลที่ประพฤติดีและมีคุณธรรมที่เหมาะสม โดยเฉพาะการเห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวมและมีความรักชาติบ้านเมืองก็เป็นคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของพลเมืองด้วย (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2529: 212, 219) ความดังกล่าวสอดคล้องกับพระราชบันทึกถึงเจ้าพระยาเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) เกี่ยวกับแนวทางการศึกษาสำหรับโรงเรียนมหาดเล็กหลวงที่โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นว่า “ข้าไม่ต้องการนักเรียนอย่างที่ชอบไล่ได้คะแนนขึ้นเกียรตินิยมทุก ๆ ครั้ง ข้าไม่ต้องการตำราเรียนที่เดินได้ ข้าอยากได้ยูวชนที่เป็นสุภาพบุรุษ ชื่อสัตย์สุจริต มีอุปนิสัยใจคอดี ...ให้

การศึกษาเป็นเครื่องทำให้เด็กเป็นยุวชนที่น่ารักและเป็นพลเมืองดี”(จมีนอมรัตนารักษ์, 2513: 116-117) แนวพระราชดำริซึ่งมุ่งพัฒนาคุณภาพของเด็กและเยาวชนทั้งด้านความรู้และคุณธรรมตลอดรัชสมัยจึงน่าจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้กวีผู้แต่งเรื่อง**นราภุโรวาท** เลื่อนนำเสนอแนวทางการสอนรูปแบบใหม่อันเหมาะสมกับสภาพบ้านเมือง และนำเสนอพันธะของเด็กไทยรุ่นใหม่ในยุคสมัยว่าพึงมีหน้าที่และมีส่วนร่วมในการธำรงรักษาประเทศชาติอย่างไรบ้าง

ทั้งนี้ กวีสนับสนุนผู้ปกครองและครูอาจารย์ให้เล็งเห็นความสำคัญของกำหนดบุคลิกภาพและคุณธรรมที่เด็กสยามพึงปฏิบัติ โดยสอดแทรกอุดมการณ์เพื่อสร้างความมั่นคงของชาติผ่านหลักคุณธรรมพื้นฐานและการสร้างต้นแบบบุคคลในอุดมคติ วิธีการสอนดังกล่าวไม่เพียงเพื่อสร้างเด็กในความปกครองให้เติบโตเป็นผู้มีความประพฤติดีและเป็นที่ยอมรับของบุคคลรอบข้างเท่านั้น แต่ยังมีจุดประสงค์เพื่อให้เด็กในฐานะคนรุ่นใหม่กลายเป็นพลเมืองที่พึงประสงค์ของชาติ คือ เป็นผู้มีความรู้และมีคุณธรรมเพื่อช่วยส่งเสริมภาพลักษณ์ของชาติและรักษาความมั่นคงของชาติในระยะที่อิทธิพลตะวันตกเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาและปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัย นอกจากนี้การกล่าวถึงบุคคลสำคัญที่มีบทบาทในการสร้างชาติยังถือเป็นการทบทวนความทรงจำร่วมของคนในชาติและวางแนวทางการสร้างความเป็นไทยแก่เด็กรุ่นใหม่ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

จากการศึกษารวบรวมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ผู้วิจัยพบว่า ในเรื่อง**นราภุโรวาท** กวีมุ่งสอนผู้ปกครองและครูอาจารย์ให้อบรมสั่งสอนเด็กตามแนวคิดคำสอนซึ่งสัมพันธ์กับบริบทการสร้างเยาวชนที่พึงประสงค์ในสมัยรัชกาลที่ 6 ประกอบด้วย 1) การให้ความรู้เรื่องประวัติศาสตร์และการปกครองซึ่งแสดงให้เห็นสิทธิธรรมของชาติ และ 2) การกำหนดบุคลิกภาพและคุณธรรมที่เด็กในชาติต้องปฏิบัติ เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมุ่งเน้นให้เยาวชนของชาติเป็นผู้ที่มีความรู้และมีคุณธรรม กวีคาดหวังให้คนรุ่นใหม่ในสังคมได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของชาติเพื่อกำหนดความจริงอันเป็นแบบแผนที่ต้องของสังคมไทย เช่น การสร้างความตระหนักรู้ถึงสถานะของพระมหากษัตริย์ในนิยามของรัฐชาติแบบใหม่ ว่ามีหน้าที่กำกับควบคุมพลเมืองภายในเขตแดนเดียวกัน และทำให้เห็นว่าสยามมีประวัติศาสตร์ที่เจริญรุ่งเรืองได้เพราะพระบุญญาธิการของพระมหากษัตริย์ ทั้งนี้ ยังมีการยืนยันระบอบการเมืองการปกครองที่เหมาะสมกับสยามคือ ระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ในด้านการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม กวีคาดหวังให้คนรุ่นใหม่เป็นผู้เห็นความสำคัญของหน้าที่และการมีส่วนร่วมรักษาความมั่นคงของชาติผ่านวิถีชีวิตและพฤติกรรมประจำวัน ดังจะเห็นได้จากการพยายามสอนคุณธรรม มารยาททางสังคมและบุคลิกภาพทั่วไปโดยเชื่อมโยงเข้ากับสำนึก

ความเป็นชาติและอุดมการณ์ชาตินิยม อีกทั้งชี้ให้เห็นว่า คุณลักษณะดังกล่าวของพลเมืองจะสามารถช่วยให้สยามรักษาความเป็นชาติไว้ได้ท่ามกลางกระแสนิยมตะวันตก นอกจากนี้ในเรื่อง **นราภวาท** ยังมีการสร้างตัวแบบของบุคคลในอุดมคติแห่งรัฐชาติเพื่อเป็นคู่มือสำหรับสอนเด็กให้เกิดความภาคภูมิใจและมีแรงบันดาลใจในการดำเนินรอยตามบุคคลต้นแบบซึ่งล้วนเป็นบุคคลที่ทำประโยชน์เพื่อชาติบ้านเมืองเป็นสำคัญ

5.2 แนวคิดคำสอนกับการสร้างสตรี: การส่งเสริมสิทธิและหน้าที่พลเมืองสตรีเพื่อพัฒนาชาติ

ในสมัยรัชกาลที่ 4 - สมัยรัชกาลที่ 5 อิทธิพลจากวิทยาการและความคิดแบบตะวันตกมีผลทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงภายในบ้านเมืองหลากหลายด้าน ทั้งด้านการเมืองการปกครอง ด้านเศรษฐกิจสังคม รวมไปถึงการวางรากฐานทางการศึกษาสำหรับสตรีเพื่อเปิดโอกาสให้สตรีได้มีโอกาสพัฒนาตนเองให้เป็นปัญญาชนที่มีคุณภาพและเป็นแม่เรือนสมัยใหม่ เช่น การสอนหลักวิชาให้สตรีทำการครัวได้ทั้งแบบไทยและฝรั่ง รู้วิธีกวาดถูบ้าน ซักรีดเสื้อผ้าและมีทักษะการทำอาหารตามตำรากับข้าว นอกจากนี้ สตรีในสมัยรัชกาลที่ 5 ยังจำเป็นต้องมีลักษณะภายนอกที่สอดคล้องกับค่านิยมตะวันตก คือ สามารถออกสมาคมต้อนรับชาวต่างชาติได้และมีความรู้พื้นฐานมากพอที่จะรับฟังความคิดเห็นและปัญหาของสามีด้วย (มาโนชญ์ มูลทรัพย์, 2555: 34) อย่างไรก็ตาม การพัฒนาบทบาทและสถานภาพของสตรีสามัญชนปรากฏเด่นชัดในสมัยรัชกาลที่ 6 - รัชกาลที่ 7 เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงระเบียบปฏิบัติต่อสตรีไทยและส่งเสริมให้สตรีมีบทบาทและสถานภาพสูงขึ้นเท่าเทียมกับบุรุษ เช่น การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาพ.ศ. 2464 เพื่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของระบบการศึกษาไทยให้ทันสมัย และเปิดโอกาสให้เด็กผู้หญิงได้มีโอกาสเรียนหนังสือ การเปิดโอกาสให้สตรีได้รับการศึกษาถึงระดับอุดมศึกษาและจัดการศึกษาเฉพาะทางสำหรับสตรี การส่งเสริมสิทธิและหน้าที่ของสตรีโดยแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายเกี่ยวกับครอบครัวและการครองเรือน การสนับสนุนให้สตรีรู้จักการเข้าสมาคมและเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมได้เช่นเดียวกับสตรีในตะวันตก ในช่วงเวลาดังกล่าว สตรีสามัญชนจึงได้รับการส่งเสริมสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นและเลือกกระทำสิ่งต่าง ๆ มากขึ้น บริบทสังคมที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าวส่งผลมาถึงการสร้างสรรค์งานวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรอง เพื่อเสนอให้เห็นสิทธิและบทบาทหน้าที่ของสตรีในการทำประโยชน์นอกเหนือจากเรื่องภายในครัวเรือน และการปลูกฝังคุณลักษณะของสตรีที่พึงประสงค์ในยุคสมัยใหม่

จากการพิจารณาคำสอนสตรีในวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 พบว่า นอกจากกวีจะถ่ายทอดคำสอนสตรีตามค่านิยมของคนไทยในอดีต เช่น การปลูกฝังให้สตรีเป็นลูกที่ดี เชื่อฟังบิดามารดา รักนวลสงวนตัว ควรมีสามีเลี้ยงดู

และปกป้อง เมื่อมีสามีแล้วควรเป็นภรรยาและแม่บ้านที่ดี ซื่อสัตย์และปรนนิบัติสามีรวมทั้งเป็นสตรีที่มีความงามพร้อมทั้งกาย วาจา ใจ คำสอนสตรีในวรรณกรรมคำสอนกลุ่มนี้ยังมีลักษณะบางประการที่ต่างไปจากวรรณคดีที่มีเนื้อหาสั่งสอนสตรีในรูปแบบเดิม จากการศึกษาข้อมูลทั้งหมดในช่วงเวลาดังกล่าว ผู้วิจัยพบว่า บริบทสังคมในสมัยรัชกาลที่ 6 – สมัยรัชกาลที่ 7 น่าจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดแนวความคิดการพัฒนาศตรีให้เป็นพลเมืองคุณภาพและมีส่วนร่วมในการปฏิรูปบ้านเมือง แนวคิดคำสอนสตรีที่ปรากฏในกลุ่มข้อมูล จำแนกเป็นประเด็นได้ ดังต่อไปนี้

5.2.1 การยกระดับสถานภาพและบทบาทของสตรีให้เท่าเทียมกับบุรุษ

ในสมัยรัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีบทบาทสำคัญในการช่วยเปลี่ยนแปลงและส่งเสริมสถานภาพของสตรีไทยให้สูงขึ้นจากเดิม มีการจัดแผนการศึกษาสำหรับสตรีทั่วพระราชอาณาจักรทำให้สตรีมีโอกาสได้พัฒนาสถานภาพทางการศึกษาของตนเอง และเปิดโอกาสให้สตรีได้มีสิทธิเสมอภาคทางการศึกษาใกล้เคียงกับบุรุษมากขึ้น นอกจากพระราชกรณียกิจเกี่ยวกับการศึกษาของสตรีในยุคสมัยแล้ว พระราชประสงค์ที่จะพัฒนาคุณภาพและยกระดับสถานภาพของสตรียังสะท้อนให้เห็นจากพระราชทัสนะต่อโครงสร้างทางสังคมและการปฏิบัติต่อสตรีในทางกฎหมายและเรื่องความเป็นธรรมในสังคม ซึ่งปรากฏผ่านงานพระราชนิพนธ์หลายเรื่อง อาทิ เรื่อง **แต่งงานชั่วคราว** (พ.ศ.2458) เรื่อง **คำหญิงสาว** (พ.ศ.2458) ในพระราชนิพนธ์บทความชุดโคลนติดล้อ และบทความเรื่อง **เครื่องหมายความรู้เรื่องคือสภาพแห่งสตรี** พระราชนิพนธ์ประเภทบันเทิงคดีบางเรื่องยังได้สอดแทรกแนวความคิดการอบรมสตรีให้มีคุณภาพพร้อมที่จะช่วยพัฒนาบ้านเมือง เช่น **บทละคร ร้องเรื่องสาวิตรี** **บทละครรำเรื่องพระเกียรติรถ** **บทละครร้องเรื่องพระร่วง** **บทละครพูดสลัปลำ** **เรื่องหนามยอกเอาหนามบ่ง** **บทละครเรื่องมหาตมะ** ฯลฯ (สุมาลี ลัมประเสริฐ, 2538: 11-12) แนวคิดเกี่ยวกับการส่งเสริมสถานภาพและบทบาทของสตรีในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้ขยายผลสืบเนื่องมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 7 ซึ่งมีการแสดงความคิดเห็นเรื่องสิทธิและความเสมอภาคของสตรีผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ อย่างกว้างขวางขึ้น สตรีมีโอกาสในการเลื่อนสถานภาพได้ฝึกหัดวิชาชีพต่าง ๆ ทัดเทียมกับบุรุษมากขึ้น เช่น การเป็นนักวิชาชีพด้านกฎหมาย การชิงทุนเล่าเรียนหลวงเพื่อเดินทางไปศึกษาต่อในต่างประเทศ การมีโอกาสได้เข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมได้เท่าเทียมกับบุรุษ การมีเสรีภาพในการเลือกวิถีชีวิตหรือรสนิยมส่วนตัว อาทิ เครื่องแต่งกายแบบประเพณีหรือชุดกระโปรงแบบตะวันตก การตกแต่งทรงผม ฯลฯ ตลอดจนการให้คุณค่าแก่สถานภาพการสมรสตามความพึงพอใจส่วนตัว ทั้งนี้ แนวคิดคำสอนเรื่องการส่งเสริมสถานภาพและบทบาทของสตรีให้เท่าเทียมกับบุรุษที่พบในสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ประกอบด้วยรายละเอียด ดังนี้

5.2.1.1 การมีความรู้ขั้นสูงและประกอบอาชีพเพื่อหาเลี้ยงตนเองได้

ก่อนสมัยรัชกาลที่ 6 การถ่ายทอดวิชาความรู้แก่สตรีประกอบไปด้วย 2 รูปแบบ ได้แก่

1. การศึกษาตามแนวประเพณีนิยม มีกลุ่มเป้าหมายคือ เจ้านายและข้าหลวง เป้าประสงค์สำคัญคือ การพัฒนาให้สตรีที่ปฏิบัติงานฝ่ายในมีความเป็น “กุลสตรี” ดังนั้น การศึกษารูปแบบนี้จึงมุ่งเน้น คุณลักษณะของสตรีในอุดมคติที่ต้องเปี่ยมด้วยความสามารถในการประติดประต่อ และการทำงาน บ้านการเรือนต่าง ๆ และ
2. การศึกษาด้านอักษรศาสตร์ มีกลุ่มเป้าหมายจำกัดเฉพาะ พระบรมวงศานุวงศ์และบุตรของขุนนางชั้นผู้ใหญ่ที่ถวายตัวเข้ามารับราชการสนองพระเดชพระคุณ เป้าประสงค์สำคัญคือ การอ่านออกเขียนได้ ต่อมา การศึกษาด้านอักษรศาสตร์ได้ขยายครอบคลุมกลุ่มสตรีสามัญชนอยู่บ้าง ทว่าความรู้ที่เปิดโอกาสให้สตรีกลุ่มนี้ได้ศึกษาก็เป็นเพียงความรู้ขั้นต้นเท่านั้น และมักจะไม่ได้รับการสนับสนุนให้เรียนต่อในขั้นสูง (ชนสิน ชุตินทรานนท์, 2565: 8)

ในสมัยรัชกาลที่ 6 มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเพื่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของระบบการศึกษาไทยให้ทันสมัย และเปิดโอกาสให้เด็กผู้หญิงได้มีโอกาสเรียนหนังสือ เปิดโอกาสให้สตรีได้รับการศึกษาถึงระดับอุดมศึกษาและจัดการศึกษาเฉพาะทางสำหรับสตรี พระองค์ทรงมีจุดประสงค์ให้สตรีสามัญชนได้รับการศึกษาทัดเทียมกับบุรุษ นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงส่งเสริมการฝึกหัดครูสตรี โดยรับนักเรียนสตรีจากหัวเมืองเข้ามาฝึกในกรุงแล้วส่งออกไปสอนตามหัวเมืองต่าง ๆ ปัจจุบันดังกล่าวมีส่วนช่วยขยายการศึกษาของสตรีให้กว้างขวางมากขึ้นและมีผลต่อการถ่ายทอดคำสอนสตรีในสมัยรัชกาลที่ 6 – 7 โดยเฉพาะช่วงทศวรรษ 2460 ให้สตรีเห็นความสำคัญของการศึกษา แนวคิดคำสอนดังกล่าวปรากฏอยู่ใน “สุภาสิต” สอนสตรีหลายเรื่อง อาทิ เรื่องนารีเรื่องนาม เรื่องแม่เรือนดี เรื่องความรู้เล็ก ๆ น้อย ๆ และบทร้อยกรองต่าง ๆ ในคอลัมน์ประจำของหนังสือพิมพ์สตรีไทย เช่น คอลัมน์นารีคติสาร คอลัมน์ตัดสินการประกวดกวี

จากการพิจารณาเนื้อหาคำสอนสตรีในกลุ่มข้อมูลดังกล่าว ผู้วิจัยพบว่า นอกจากกวีจะสนับสนุนให้สตรีเห็นความสำคัญของการศึกษาและการมีวิชาความรู้เกี่ยวกับเรื่องครัวเรือน มีทักษะการทำอาหารและการเรียนภาษาเพื่อออกสมาคมซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากการปฏิรูปบ้านเมืองในสมัยรัชกาลที่ 5 แล้ว กวีได้เสนอให้เห็นว่า การศึกษาของสตรีได้เริ่มขยายไปสู่การเข้าถึงความรู้ขั้นสูงของประเทศเพื่อนำสตรีสู่อาชีพสมัยใหม่ที่มีเกียรติและสอดคล้องกับวิทยาการที่เกิดขึ้นใหม่ในสังคม เช่น การรับราชการเป็นครู นางพยาบาล เป็นพนักงานต่อสายโทรศัพท์ เป็นช่างตัดเสื้อผ้า (อาจารย์ยา, รวบรวม, 2526: 36) นอกจากนี้ ความรู้ซึ่งเดิมได้รับการสงวนไว้เฉพาะบุรุษ ก็เปิดโอกาสให้สตรีได้เรียนรู้มากขึ้น เช่น การเรียนกฎหมายและการเข้าสู่อาชีพผู้พิพากษา ข้าราชการและแพทย์ ฯลฯ

ตัวอย่างเช่น ในเรื่องแม่เรือนดี คุณหญิงเชื่อนเพ็ชรเสนา (ส้มจิ้น อุณหะนันท์) ได้สอนสตรีให้เห็นความสำคัญของการศึกษาเพื่อประกอบอาชีพและควรมีรายได้เป็นของตนเอง (คุณหญิงเชื่อนเพ็ชรเสนา, 2478: 8) คอลัมน์นาริคติสารในหนังสือพิมพ์สตรีไทย ฉบับวันที่ 31 มกราคม พ.ศ.2469 กวีสนับสนุนให้สตรีเร่งชวนขวยศิขหาหาความรู้ โดยให้เหตุผลว่า “มิใช่ชายจะเปนปราชญ์ กะวิชาตีสถานเดียว” ทั้งยังให้เหตุผลว่า ความรู้ที่สตรีมีติดตัวอาจทำให้ประกอบอาชีพหารายได้เลี้ยงตัวเองได้ (ม.น.ม, 2469: 5) ส่วนในเรื่องความรู้เล็ก ๆ น้อย ๆ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงสนับสนุนให้บรรดาสตรีสยามมีวิชาความรู้เพื่อไปประกอบอาชีพเลี้ยงตัวได้ในอนาคต หนึ่งในวิชาชีพที่รัชกาลที่ 6 ทรงสนับสนุนให้สตรีเลือกเรียนคือ วิชาแพทย์ผดุงครรภ์ ดังความว่า

อีกนัยหนึ่งเครื่องประดับสำหรับนาง	ศิลปศาสตร์เป็นของจะต้องหา
งามอะไรไม่เยี่ยมเทียมวิชา	อาจจะพาให้กายสบายเบา
อันสตรีที่งามด้วยความรู้	เป็นที่ชูโฉมเฉิดเลิศเลา
แต่อย่าเพียงเรียนเล่นพอเป็นเลา	ต้องเรียนรู้เอาดีจึงมีคุณ
_____	_____
ข้อที่ทำหน้าที่สตรีแท้	ทั้งควรแก่งกิจหญิงทุกสิ่งสรรพ
คือวิชาแพทย์บำรุงผดุงครรภ์	หญิงเหมือนกันสิ่งใดไม่ระคาย
ถึงโดยที่ลึกลับจะจับต้อง	ก็แค่ส่วคล่องทำนัดไม่ขัดขวาง
ความละเอียดฝ่ายเขาก็เบาบาง	เพราะแก่ทางวิชาของนารี
แพทย์ผู้ชายอย่างไรไม่สนิท	ย่อมจะคิดอึดอัดน่าบัดสี
เพราะฉะนั้นควรหัดแพทย์สตรี	แต่ต้องมีเมตตากรุณาชน

(อาจารย์ยา, รวบรวม, 2526: 36)

จากบทประพันธ์ข้างต้น สะท้อนให้เห็นแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีความเห็นว่า ความงามของสตรีนั้นนอกจากจะเกิดขึ้นจากปัจจัยสามสิ่งคือ ความดีงามจากจิตใจที่บริสุทธิ์ กิริยามารยาทที่งดงามและคำพูดที่ไพเราะอ่อนหวาน อันเป็นสิ่งที่ธรรมเนียมและจารีตของสังคมคาดหวังให้สตรีไทยควรมีแล้ว พระองค์ทรงเห็นว่าความรู้ก็เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยเสริมความงามของสตรีให้มีมากขึ้นอีกด้วย รัชกาลที่ 6 ทรงสนับสนุนให้สตรีเข้าเรียนในระดับอุดมศึกษาเพื่อได้เรียนรู้วิชาเฉพาะทางมาประกอบอาชีพได้ ความรู้ทางวิชาชีพที่พระองค์ทรงสนับสนุนให้สตรีในรัชสมัยเล่าเรียน คือ วิชาแพทย์ผดุงครรภ์ โดยทรงชี้ข้อจำกัดด้านการทำหน้าที่แพทย์ผดุงครรภ์ของบุรุษ ส่วนบทร้อยกรองจากหนังสือพิมพ์สตรีไทยหนังสือพิมพ์สตรีไทยปีที่ 1 เล่มที่ 22 ฉบับวันจันทร์ที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ.2469 มีคำสอนสตรีไทยให้เห็นความสำคัญของการมีความรู้ขั้นสูงหรือการศึกษาในระดับอุดมศึกษา กวีชี้ให้เห็นว่า สตรีในตะวันตกเริ่มได้รับโอกาสในการทำงาน

ทางด้านกฎหมายและการศึกษาในระดับสูงมากขึ้น การเรียนในระดับอุดมศึกษานี้เองทำให้สตรี ตะวันตกมีโอกาสดำเนินหน้าที่ในชั้นศาลฎีกาซึ่งเป็นศาลสูงสุดของประเทศนั้น ๆ ด้วย ดังความว่า

ดูราสตรีเรา	อุสาห์เฝ้าผู้ฝึกฝน
วิชาจะพาดน	ประสพกิตติกำจาย
เยี่ยงมีสตรีปราชญ์	เก่งสามารถเชิงกฎหมาย
ไม่แพ้ประเภทชาย	หล่อนรู้ชัดอรรถคดี
คือสาวเพาลินงาม	เอมพลอยนามตระกูลศรี
อายุยี่สิบสี่	กรรมการศาลฎีกา
แห่งสหปาลีรัฐ	นามบัญญัติแห่งสีมา
ส่วนเหนืออเมริกา	ประเทศด้าวฝรั่งเศส
นารีที่รอบรู้	ห่อนมีผู้มาดูแล
เยาว์เพศวิเศษแสน	ประเสริฐแท้ก็มีถม
ถึงจะยากวิทยา	มั่นอุตสาห์เพียรนิยม
จักดลผลอุดม	สำเร็จได้เป็นอันดี
เฉกเช่นเมื่อต้นศก	สองสี่หกห้าแล้วนี้
นางสาวตอโรดี	เอนดริกซ์นี่อันอำไพ
นักเรียนโคลัมเบีย	มหาวิทยาลัย
เพียรล้าประจำใจ	ศึกษาไปไม่ลังเล
เป็นสตรีที่แรกต้น	ไล่ได้ผลชั้น เอ็ม.เอ.
สมหวังดังคะเน	จนปรากฏอุโฆษนาม
เพราะฉะนี้สตรีไทย	ควรใฝ่ใจพยายาม
ผดุงเพศพิเศษงาม	เป็นอาภรณ์ฉะไทยภูมิ
	นางสาว ต.จ.วิจิตร

หมายเหตุ มิใช่ว่าบัณฑิต ล้วนชนิดผู้ชายหนา

สตรีมีปัญญา ก็นับชั้นบัณฑิตชน _บ.ส.ท.

(ต.จ.วิจิตร, นามแฝง, 2469: 22)

จากข้างต้น จะเห็นได้ว่า กวีได้ส่งเสริมให้สตรีเห็นความสำคัญของการเรียนวิชา สมัยใหม่และวิชาขั้นสูงในระดับอุดมศึกษาโดยชี้ให้เห็นว่า การเรียนวิชาในระดับที่สูงขึ้นไปทำให้สตรีมีความรู้มีความสามารถทัดเทียมกับบุรุษและเป็นที่ยกย่องในระดับสากล ดังเช่น “นางสาวตอโรดี เอนดริกซ์” ซึ่งกวียกย่องว่าเป็นนักศึกษาสตรีในระดับบัณฑิตศึกษาและสำเร็จการศึกษาเป็นคนแรกๆ ของมหาวิทยาลัยโคลอมเบีย มหาวิทยาลัยเก่าแก่ของสหรัฐอเมริกา นอกจากนี้ กวียังเสนอให้เห็นว่า ในช่วงเวลาดังกล่าว สตรีที่มีความรู้ในระดับอุดมศึกษาสามารถประกอบอาชีพเฉพาะทาง เช่น วิชาชีพทางกฎหมาย ได้เช่นเดียวกับ สตรีวัย 24 ปีที่ดำรงตำแหน่ง กรรมการศาลฎีกาของสหรัฐอเมริกา ณ

ขณะนั้น ทั้งนี้ การอ้างถึงสตรีชาวต่างชาติที่ได้รับอนุญาตให้เข้าเรียนกฎหมายและประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานด้านกฎหมายเพื่อสนับสนุนสิทธิของสตรีและยกย่องความสามารถของสตรีที่สมควรได้รับโอกาสทัดเทียมบุรุษ ยังปรากฏในบทความเรื่อง **กฎหมายกับสตรี** ของเอกะสตรี และบทความเรื่อง **สนทนากับเอกะสตรี** ของครูเฟื่องในหนังสือพิมพ์สตรีไทยอีกด้วย เช่น การอ้างถึงนางสาวแฮนเรียต ตาโฮโว “ชาวนอร์เวย์น สอบไล่กฎหมายระหว่างประเทศและวิชาโพลิติกส์แอนด์อีโคโนมีได้ แลเคยเป็นเลขานุการสถานทูตประจำประเทศเม็กซิโก” และการอ้างถึงนางสาวมากาเรตคิดซึ่ง “เป็นเนติบัณฑิตย์แลเป็นสตรีคนแรกที่เข้านั่งปรึกษาาราชการเมืองในวิสามัญสภา (เฮาส์ออฟลอร์ด)” (เอกะสตรี, 2469: 5-7)

แนวคิดคำสอนเกี่ยวกับการส่งเสริมให้สตรีมีความรู้ชั้นสูงและประกอบอาชีพเพื่อหาเลี้ยงตัวเองได้นั้นปรากฏในวรรณกรรมคำสอนในช่วง พ.ศ.2462 -พ.ศ.2469 หากนำมาพิจารณา ร่วมกับบริบทสังคมในสมัยรัชกาลที่ 6 - สมัยรัชกาลที่ 7 พบว่า ในช่วงเวลาดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการศึกษาชั้นสูงของสตรี และส่งเสริมให้สตรีในรัชสมัยได้มีโอกาสศึกษาความรู้ทางวิชาชีพมากขึ้น เนื่องจากหลักสูตรสำหรับโรงเรียนสตรีที่เริ่มขยายตัวในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมานั้นส่วนใหญ่เป็นหลักสูตรที่เน้นด้านการคหกรรมและการจัดการบ้านเรือนมากกว่าวิชาการชั้นสูง เพื่อให้เป็นไปตามความคาดหวังของสังคมซึ่งต้องการให้สตรีทำหน้าที่เป็นแม่ ภรรยาและแม่บ้านแม่เรือนที่มีประสิทธิภาพ (สุวดี ธนะประสิทธิ์พัฒนา, 2532: 154-155) แม้จะมีการปรับเปลี่ยนให้สตรีมีความรู้ทันสมัยเหมาะสมกับสังคม เช่น เป็นแม่ที่มีความรู้เรื่องสุขอนามัย เป็นเพื่อนคู่คิดของสามี ฯลฯ แต่บทบาทและสถานภาพของสตรีก็ยังคงถูกจำกัดอยู่ในพื้นที่บ้าน (ภาวิณี บุนนาค, 2566: 12)

พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในด้านการส่งเสริมให้สตรีมีความรู้ชั้นสูงเพื่อไปประกอบอาชีพต่าง ๆ ในสังคมมากขึ้น ได้แก่ การจัดตั้งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยขึ้นเป็นสถาบันอุดมศึกษาที่ให้การศึกษาแก่บุรุษและสตรีโดยถ้วนหน้า นอกจากนี้ พระองค์ทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูสตรีขึ้นและรับนักเรียนโดยการให้สมุหเทศาภิบาลคัดเลือกเด็กหญิงที่มีอายุ 13 -16 ปีจากมณฑลต่าง ๆ มีความรู้พออ่านออกเขียนได้ หรือจบชั้นประถมศึกษาเข้ารับทุนเป็นนักเรียนหลวง เมื่อจบการศึกษาให้กลับไปรับราชการเป็นครูในมณฑลของตนเอง เพื่อขยายโอกาสทางการศึกษาสำหรับสตรีให้เป็นระเบียบและกว้างขวางออกไปทั่วพระราชอาณาจักร พร้อมกันนี้ในช่วงต้นทศวรรษ 2460 รัฐได้มีหนังสือไปตามมณฑลต่าง ๆ ให้ส่งนักเรียนหญิงเข้ามาเรียนวิชาผดุงครรภ์ ด้วยความตระหนักถึงปัญหาการตายจากการคลอดบุตรทั้งมารดาและทารกเป็นจำนวนมากเนื่องจากสตรีที่ได้ศึกษาวิชาการแพทย์ผดุงครรภ์ยังไม่แพร่หลาย (ภาวิณี บุนนาค, 2566: 127)

แม้ว่าสังคมในสมัยรัชกาลที่ 6 จะยอมรับและเปิดโอกาสให้สตรีได้ศึกษาเล่าเรียนและออกมาประกอบอาชีพทำงานนอกบ้าน แต่ปัญหาอุปสรรคบางประการเกี่ยวกับการเข้าถึงอาชีพที่ทัดเทียมบุรุษก็ยังคงปรากฏอยู่ เช่น นางสาวผ่องศรี เวภาระที่ต้องการเรียนวิชากฎหมายแต่กลับไม่ได้รับอนุญาตจากโรงเรียนกฎหมาย นอกจากนี้ ในช่วงต้นรัชสมัยชนชั้นนำผู้มีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องการศึกษา ได้แสดงความคิดเห็นต่อการศึกษาของสตรีว่า “ต้องระวังอย่าให้ผู้หญิงแย่งงานของผู้ชายอย่าให้อวดดีและวิวาทกับชายเท่านั้น ถึงจะให้เรียนให้มากเท่ากับผู้ชาย ก็ต้องสอนให้เป็นผู้หญิงและให้รู้สึกตัวว่าเป็นผู้หญิงอยู่เสมอ” (กรมหมื่นไชนนาทนเรนทร, 2457: 13)

ปัญหาที่เกิดขึ้นในขณะนั้นทำให้ในช่วงปลายรัชกาลที่ 6 - สมัยรัชกาลที่ 7 เกิดกระแสการเรียกร้องให้พัฒนาหลักสูตรการศึกษาของสตรีและเปิดโอกาสให้สตรีมีบทบาทในการประกอบอาชีพต่าง ๆ ที่ทัดเทียมกับบุรุษ ดังจะเห็นได้จากข้อเรียกร้องด้านการประกอบอาชีพของสตรีซึ่งปรากฏในสื่อสิ่งพิมพ์หลากหลายฉบับ (จิตติมา พรอรุณ, 2519: 25) ตัวอย่างเช่น หนังสือพิมพ์**สตรีไทย** ซึ่งพิมพ์เผยแพร่ในช่วงทศวรรษ 2460 ปรากฏบทความที่เรียกร้องให้เกิดการแก้ไขปัญหาที่ไม่เป็นธรรมต่อสตรีในสังคม และเปิดโอกาสให้เรียกร้องสิทธิบางประการแก่สตรีโดยเฉพาะสิทธิในการประกอบอาชีพเสมอบุรุษ อาทิ บทความเรื่อง**สตรีไทยควรได้รับเกียรติยศเต็มที่หรือยัง?** ฉบับวันที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ.2470 บทความเรื่อง**สตรีกับกฎหมาย**ของโกศล ฉบับวันที่ 31 มกราคม พ.ศ.2469 เนื้อหาของบทความส่วนใหญ่มีใจความเรียกร้องต่อรัฐบาลให้สนับสนุนและเปิดโอกาสให้สตรีได้ศึกษาวิชาชีพอื่น นอกเหนือจากวิชาที่เกี่ยวข้องกับบทบาทหน้าที่ของสตรี เช่น ครู พยาบาล พนักงานต่อสายโทรศัพท์ เสมียนห้างหรือช่างตัดเย็บเสื้อผ้า (โกศล, 2469: 5-7) ในบทความบางเรื่อง ผู้เขียนมีทัศนะว่า สตรีไทยควรมีโอกาสประกอบอาชีพนักกฎหมายได้เช่นเดียวกับในต่างประเทศ และวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยสมัยรัชกาลที่ 6 คือ รัฐบาลยังไม่เปิดโอกาสให้สตรีได้เรียนวิชากฎหมาย แม้จะมีสตรียื่นใบสมัครเข้าเรียนที่โรงเรียนกฎหมายเพื่อหวังประกอบอาชีพผู้พิพากษาหรือทนายความ แต่ใบสมัครก็มักจะได้รับการปฏิเสธจากเนติบัณฑิตยสภา (ครูเฟือก, 2469: 5-7) บทความบางเรื่องชี้ให้เห็นประโยชน์ของการสนับสนุนให้สตรีได้มีโอกาสเรียนรู้อาชีพทางด้านกฎหมาย ซึ่งจะช่วยพัฒนาและสร้างความเจริญแก่ชาติบ้านเมืองต่อไปได้ในอนาคต (เอกะสตรี, 2469: 5-7)

แนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพของสตรี สนับสนุนให้สตรีมีโอกาสทางการศึกษาในระดับอุดมศึกษาและวิชาชีพต่าง ๆ ตลอดจนกระแสการเรียกร้องให้สตรีได้ประกอบอาชีพที่นอกเหนือจากอาชีพที่สอดคล้องกับหน้าที่แม่บ้าน อันได้แก่ อาชีพครูที่เปรียบได้กับมารดาอบรมสั่งสอนบุตรของตน อาชีพพยาบาลดูแลผู้ป่วยเปรียบได้กับหน้าที่การดูแลสุขภาพในครัวเรือน และอาชีพช่างตัดเสื้อที่มีพื้นฐานมาจากงานเย็บปักถักร้อย ซึ่งแพร่หลายในสื่อสิ่งพิมพ์ขณะนั้น น่าจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้กวีในสมัยรัชกาลที่ 6 -

ต้นสมัยรัชกาลที่ 7 เลื่อนนำเสนอแนวคิดคำสอนสตรีให้เห็นความสำคัญของการศึกษาหาความรู้เพื่อประกอบอาชีพหาเลี้ยงตนเอง (จิตติมา พรอรุณ, 2519: 14) การสนับสนุนให้สตรียุคใหม่มีความรู้ชั้นสูงเพื่อประกอบอาชีพหาเลี้ยงตนเองได้ทัดเทียมบุรุษ นอกจากจะมีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์แก่สตรีและคนในครอบครัวแล้ว แนวคิดคำสอนดังกล่าวยังสะท้อนให้เห็นว่า ในสังคมสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 “การศึกษา” สำหรับสตรีเป็นเรื่องสำคัญเพราะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้สตรีมีคุณค่าและมีสถานภาพที่ดีขึ้น สตรีที่มีการศึกษาย่อมมีโอกาสในด้านอาชีพ สามารถพึ่งพาตนเองได้ซึ่งส่งผลต่อเศรษฐกิจของชาติและการพัฒนาชาติด้านอื่น ๆ ต่อไป

5.2.1.2 การมีสิทธิตัดสินใจเลือกคู่ครองและกำหนดสถานภาพการครองเรือนได้

ในอดีตสตรีไทยขาดอิสรภาพในการดำเนินชีวิตและการกำหนดสถานภาพการสมรสของตนเอง สถานภาพชีวิตและการสมรสของสตรีไทยแต่เดิมเป็นสิทธิของบิดามารดา เมื่อสมรสแล้วสามีของสตรีนั้นย่อมทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลและเป็นผู้นำชีวิตสตรีนั้นต่อไป แม้ว่าในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา สตรีสามัญชนจะเริ่มได้รับโอกาสในการเลือกคู่ของตนเองได้ แต่ค่านิยมของสังคมไทยก็ยังคงกำหนดว่า คุณสมบัตินี้ของสตรีที่ดีจำเป็นต้องมีสามีเป็นคู่ชีวิต แนวคิดสิทธิสตรีพัฒนามากขึ้นเมื่อเข้าสู่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การศึกษาและแนวคิดแบบตะวันตกทำให้เกิดกลุ่มสตรีชนชั้นกลางที่มีมุมมองว่า สตรีนั้นก็มีความสามารถไม่น้อยกว่าผู้ชาย และสามารถเลี้ยงตนเองได้ นอกจากนี้ ในสมัยรัชกาลที่ 6 ยังส่งเสริมสิทธิและหน้าที่ของสตรีโดยแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายเกี่ยวกับครอบครัวและการครองเรือน ทั้งยังปรากฏหนังสือพิมพ์สำหรับสตรีจำนวนมากที่เรียกร้องการปฏิบัติตนต่อสตรีในฐานะปัจเจกชนที่มีสิทธิกระทำการต่าง ๆ ได้อย่างอิสระ

จากกลุ่มข้อมูลที่เลือกมาศึกษา กวีได้ถ่ายทอดคำสอนเพื่อสร้างสตรีที่มีอิสระในการตัดสินใจเลือกทำสิ่งต่าง ๆ ตามความสุขและความพึงพอใจส่วนตัว เช่น การสอนให้สตรีรู้จักพิจารณาเลือกคู่ครองด้วยเหตุผลและมุมมองของตนเอง กวีชี้ให้เห็นว่าสตรีมีสิทธิเลือกครองเรือนหรือเลือกครองตัวเป็นโสดตามปัจจัยแวดล้อมและความพึงใจ การสอนให้สตรีกล้าตัดสินใจแยกทางกับสามีที่กดขี่ข่มเหงตนเอง ฯลฯ ตัวอย่างเช่น ในเรื่องแม่เรือนดี คุณหญิงเชื่อนเพ็ชรเสนา (สัมจิน อุณหะนันท์) ได้สอนสตรีในยุคสมัยให้รู้จักไตร่ตรองความพร้อมของตนเอง และความพร้อมของคู่ครองก่อนตัดสินใจครองเรือนหรือครองตัวเป็นโสด กวีชี้ให้เห็นว่า การอยู่เป็นโสดหรือการตัดสินใจไม่มีคู่ครองไม่ใช่เรื่องที่ไม่เหมาะสม สตรีในยุคใหม่ไม่จำเป็นต้องตัดสินใจครองเรือนหรือหวังให้สามีเป็นผู้ปกป้องดูแลเช่นสตรีในยุคจารีต แต่ควรพิจารณาเหตุผลประกอบการตัดสินใจและเลือกตัดสินใจตามสถานการณ์หรือตัวแปรที่เหมาะสมกับชีวิตตนเอง ดังความว่า

ก่อนจะมีคู่ครองจำต้องคิด	เรามีสิทธิ์พอหวังหรือยังหนา
จะรับรองครองสมบัติวัฒนา	มิวิชาอาการสถานใด
หนึ่งอายุของตนพันยี่สิบ	รู้จักดิบตังตามสมัย
สองหนังสือเลขบัญชีดีหรือไร	ชำนาญในกิจการงานบ้านเรือน
สามวิชาปฐมพยาบาล	เผื่อมีการป่วยไข้ไม่เลื่อนเปื้อน
สี่มีทรัพย์ตามฐานะประจำเดือน	พอคู่เพื่อนบ้านได้ไม่เอยคน
ห้าผู้ชายที่เราหมายฝากชีวิตม	เขาสามารถบำรุงรักเป็นมรรคผล
มิวิชาหาทรัพย์ไม่อัปจน	ประพติตนอยู่ในธรรมพระสัมมา
แม่นไม่มีเหมือนว่าในห้าข้อ	เป็นการสอนนิมิตรอย่าคิดฝัน
ถึงมีคู่อยู่ไปไม่นิรันดร	จะพากันยากจนลำบากกาย

ถ้ายังไม่พร้อมตำราอย่าแต่งงาน	จะเป็นการดีกว่าเป็นไหน ๆ
เขาย่อมว่าอยู่เป็นสาวชาวเป็นโย	ไม่เข้าใจเปลืองตัวมัวมลทิน
การมีคู่ใช้จะชัวร์มณขึ้น	ทุกวันคืนปลื้มจิตต์นิจสิน
ถ้าอึดคัดกัดกันดารอาหารกิน	จะสูญเสียสุขเกษมเปรมปรีดา
ผัวก็โทษเมียว่าสุรุษสุร่าย	เมียก็โทษว่าผัวจ่ายไม่เป็นท่า
มีแต่เรื่องบริพาศขาดเมตตา	หมากกว่าจะม้วยไปตามกัน

(คุณหญิงเชื่อนเพ็ชรเสนา, 2478: 5-6)

จากตัวอย่าง กวีได้เสนอปัจจัยที่สตรียุคใหม่ควรพิจารณาก่อนตัดสินใจครองเรือน อันได้แก่ 1) ปัจจัยเรื่องอายุซึ่งควร “พันยี่สิบ” เพราะถือเป็นวัยที่มีวุฒิภาวะเพียงพอในการเลือกกระทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง 2) การมีวิชาความรู้ทั้งวิชาการเรือนและการรู้หนังสือ รู้จักการทำบัญชีรายรับรายจ่าย 3) การมีความรู้เรื่องการปฐมพยาบาลเพื่อดูแลสมาชิกในครอบครัว 4) มีทรัพย์สินหรือเงินเดือนที่เลี้ยงตัวได้ 5) คุณสมบัติของบุรุษที่เลือกจะครองเรือนด้วยนั้นต้องเป็นบุคคลที่รักจริงสามารถดูแลเราและฝากชีวิตไว้ได้ มีวิชาความรู้เลี้ยงชีพได้และเป็นคนดี ประพติตนอยู่ในศีลธรรม ทั้งนี้ กวีได้เสนอทางเลือกให้สตรีมีโอกาสได้ตัดสินใจด้วยตนเอง โดยไม่ได้ชี้หน้าว่าการตัดสินใจมีคู่ครองหรือครองตัวเป็นโสดเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง ลักษณะการสอนดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นการให้ความสำคัญกับสิทธิของสตรีในการตัดสินใจดำเนินชีวิตในวิถีทางที่ตนเห็นว่าเป็นประโยชน์และเหมาะสมกับชีวิตของตนมากที่สุด ทั้งนี้ การให้สิทธิ์สตรีเป็นผู้ตัดสินใจครองเรือนกับบุรุษโดยพิจารณาไปตามหลักเหตุผลมากกว่า “หลงในเสียงบุรุษ” ซึ่งอาจ “หวานเพียงแต่แรกรัก” นั้นยังปรากฏในร้อยกรองสอนสตรีในคอลัมน์ **นารีคดีสาร** หนังสือพิมพ์สตรีไทยฉบับปีที่ 2 เล่ม 20 วันจันทร์ที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ.2471 ด้วยเช่นกัน (แม่อำภา, 2471: 4)

ในกลุ่มข้อมูลบางเรื่อง กวียังถ่ายทอดคำสอนให้สตรีเห็นคุณค่าและรักในเกียรติศักดิ์ศรีของตนเองซึ่งเท่าเทียมกับบุรุษ โดยเฉพาะการมีสิทธิ์กำหนดสถานภาพการครองเรือนเมื่อใช้ชีวิตคู่แล้วไม่มีความสุข ดังปรากฏในคอลัมน์**นารีคดีสาร**ในหนังสือพิมพ์สตรีไทยฉบับปีที่ 1 เล่ม 4 วันจันทร์ที่ 22 มีนาคม พ.ศ.2468 ความว่า

ภุชชงคประยาตฉันท	
สวามีสตรีใด	มิเอาใจผดุงนาง
ประกอบกิจสิจิตทาง	มนุสส์ธรรมระยาไป
ก็ควรที่สตรีเมียม	ประจากเสียจะเปนไร
ผิวขึ้นทนผจญไฉน	อนุชเจ้าประเทาหมอง
	“มธุรส”
	(มธุรส, 2468: 6)

จากบทประพันธ์ กวีสอนสตรีให้รักศักดิ์ศรี ไม่จำเป็นต้องอดทนต่อชีวิตคู่ หากตนเองถูกสามีข่มเหง และไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่ กวีมีทัศนะว่า การตัดสินใจหย่าร้างจากสามีที่ไม่มี “มนุสส์ธรรม” เป็นสิ่งที่ถูกต้องเพราะการฝืนทนต่อปัญหาดังกล่าวจะทำให้สตรีไม่มีความสุขและยิ่งทุกข์ใจมากขึ้น ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ประเด็นเรื่อง “สามีกดขี่ข่มเหงภรรยา” นี้ น่าจะเป็นปัญหาสังคมร่วมสมัย เนื่องจากบทความในฉบับเดียวกันที่ได้รับการตีพิมพ์ในหน้าถัดจากคอลัมน์**นารีคดีสาร** คือเรื่อง **ความประพฤติทางบ้านเกี่ยวกับทางราชการอย่างไร** เนื้อหาในบทความเป็นการวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาข้าราชการในยุคสมัยที่กดขี่ข่มเหงและทารุณสตรีทั้งบุตร ภรรยาหรือสาวใช้ ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าพฤติกรรมดังกล่าวเป็นสิ่งไม่เหมาะสมและขัดกับคุณสมบัตินิติความเป็นข้าราชการ โดยให้เหตุผลว่า “ความรักชาติหรือรักราชย์ย่อมเกิดจากความรักเรือนมาก่อน” (มธุรส, 2468: 7)

การสนับสนุนให้สตรีมีสิทธิ์ตัดสินใจเลือกคู่ครองและกำหนดสถานภาพการครองเรือนได้ปรากฏในกลุ่มข้อมูลที่เลือกมาศึกษาในช่วง พ.ศ. 2468 – พ.ศ.2471 ซึ่งหากนำมาพิจารณาร่วมกับบริบทสังคมในสมัยรัชกาลที่ 6 และสมัยรัชกาลที่ 7 แล้วพบว่า ในช่วงเวลาดังกล่าว สังคมเริ่มให้ความสำคัญกับความเสมอภาคภายในครอบครัว และสิทธิผลประโยชน์ของสตรีที่เกี่ยวกับการตัดสินใจครองเรือนตลอดจนข้อพิพาทภายในครอบครัวมากขึ้น ดังที่ภาวิณี บุนนาค (2563: 92, 144-145) กล่าวว่า เมื่อเศรษฐกิจที่ใช้เงินตราเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนขยายตัวในราวสมัยรัชกาลที่ 4 - สมัยรัชกาลที่ 5 หรือภายหลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและเครือญาติก็เริ่มเสื่อมคลายลง สมาชิกในครอบครัวแต่ละคนเริ่มมีความเป็นปัจเจกมากขึ้น โดยเฉพาะวิธีคิดและมุมมองต่อสถานภาพของสตรี กฎหมายสมัยใหม่เริ่มให้ความสำคัญกับการยินยอมครองเรือนของปัจเจกบุคคลหรือฝ่ายหญิงผู้เป็นเจ้าของร่างกายมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการประกาศพระราชบัญญัติ

ลักพา พ.ศ.2408 และพ.ศ.2411 ซึ่งมีสาระสำคัญให้สตรีที่มีอายุ 20 ปีขึ้นไปมีสิทธิในการเลือกคู่ด้วยตนเอง ขณะที่สตรีในครอบครัวชั้นสูงยังไม่ได้รับสิทธิดังกล่าว อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติ แม้สตรีจะได้รับสิทธิในการตัดสินใจเลือกคู่ แต่ผู้ปกครองส่วนใหญ่ในสังคมยังคงตระหนักว่าตนมีหน้าที่ต้องหาคู่ครองที่เหมาะสมให้แก่บุตรหรือชายบุตรให้แก่บุรุษที่ตนเห็นว่าเหมาะสม ดังจะเห็นได้จากพระราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับปัญหาสังคมในยุคสมัยเรื่องการบังคับบุตรสาวแต่งงานโดยไม่สมัครใจเพื่อแลกกับเงินทอง ความว่า “ในสมัยนี้มีหญิงสาวเป็นอันมากที่บิดามารดาขายเอาเงินใส่กระเป่า และส่งตัวบุตรสาวให้แก่ผู้ชายซื้อโดยมิได้ไต่ถามความเห็นของหญิงนั้นเลย ความเห็นของหญิงนั้นไม่เป็นข้อสำคัญ ...บางทีถ้าเขาไม่รักตามที่มิตัวอย่างอยู่เนือง ๆ หญิงนั้นก็เท่ากับตกนรกทั้งเป็น”(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2553: 43)ต่อมา ทศนคติและค่านิยมดังกล่าวเริ่มค่อย ๆ ลดลงเมื่อสตรีได้รับโอกาสทางการศึกษาและสามารถประกอบอาชีพมีรายได้เป็นของตนเองได้ กอปรกับค่านิยมเกี่ยวกับการแต่งงานและการใช้ชีวิตคู่ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานความรักแบบใหม่ หรือการครองเรือนด้วยความสมัครใจก็ได้รับการเผยแพร่โดยสื่อต่าง ๆ มากขึ้น โดยเฉพาะในบทพระราชนิพนธ์หลายเรื่องในรัชกาลที่ 6 อาทิ **มัทนะพาธา ศกุนตลา สาวิตรี** บทละครแต่ละเรื่องต่างบรรยายความสวยงามของความรัก นำเสนอภาพลักษณ์ใหม่ของสตรีในฐานะ “ผู้เลือก” มิใช่ “ผู้ถูกเลือก” ประเด็นดังกล่าวน่าจะมียุทธพลต่อสตรีสมัยใหม่ในสังคมด้วยเช่นกัน (ภาวิณี บุณนาค, 2563: 36)

ความเปลี่ยนแปลงทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ซึ่งเปิดโอกาสให้สตรีเข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่สาธารณะ หรือพื้นที่นอกบ้านยังมีส่วนผลักดันให้สตรีตระหนักถึงคุณค่าตนเองในฐานะพลเมืองที่เท่าเทียมกับบุรุษ กล่าวต่อสู่เรียกร้องสิทธิและผลประโยชน์ในฐานะปัจเจกชนหรือภรรยามากขึ้น ดังปรากฏข้อพิพาทและคดีความต่าง ๆ เรื่องครอบครัวซึ่งเกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ 2460 ประเด็นข้อพิพาทที่สตรีเข้าไปเกี่ยวข้องอยู่บ่อยครั้งคือ ข้อพิพาทกล่าวโทษว่าสามีทอดทิ้งไม่เลี้ยงดูตนในฐานะภรรยา โดยเฉพาะกรณีที่สามีเป็นข้าราชการ เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าวมีการบัญญัติกฎหมาย**เตียรบาลว่าด้วยครอบครัวแห่งข้าราชการในพระราชสำนัก พ.ศ.2457** และให้ความสำคัญกับค่านิยมการเป็นสามีที่ดี ซึ่งกำหนดให้บุรุษมีหน้าที่เลี้ยงดูครอบครัวและยืนยันฐานะของสตรีว่าเป็นภรรยาด้วยการจดทะเบียนสมรสหรือลงนามสัญญาตามสิทธิที่ภรรยาควรได้รับ (ภาวิณี บุณนาค, 2563: 162-163)

การมุ่งยกระดับคุณภาพชีวิตของสตรีในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมาน่าจะมีผลทำให้วีเลือกถ่ายทอดคำสอนเพื่อสร้างสตรียุคใหม่ให้เป็นผู้เข้าใจสิทธิของตนเอง ไม่ยอมถูกเอาเปรียบและกล้าคิดกล้าตัดสินใจเลือกทำในสิ่งที่ตนมีความสุข แนวคิดคำสอนดังกล่าวสะท้อนให้เห็นการส่งเสริมบทบาทและสถานภาพของสตรีในบริบทชาตินิยม สอดคล้องตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระ

พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระองค์ทรงเห็นว่า สิทธิ ความเสมอภาคระหว่างสตรีและบุรุษและวิธีการปฏิบัติตนต่อสตรีถือเป็นองค์ประกอบสำคัญในการพัฒนาประเทศให้เจริญรุ่งเรือง นอกจากนี้ หากพิจารณาในด้านกวีผู้ถ่ายทอดคำสอนเกี่ยวกับสิทธิของสตรีในการครองเรือนและการเลือกกำหนดสถานภาพการสมรส ผู้วิจัยพบว่า กวีส่วนใหญ่เป็นสตรี ปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงทำให้เห็นว่า การเปิดโอกาสทางการศึกษาแก่สตรีทั่วไปตั้งแต่ต้นรัชสมัยยังทำให้สตรีตระหนักถึงศักยภาพของตนเอง จนสามารถทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดคำสอนแก่สตรีร่วมสมัยในช่วงเวลาเดียวกันได้อีกด้วย

จากการศึกษาวรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ผู้วิจัยพบว่า การยกระดับสถานภาพของสตรีให้เท่าเทียมบุรุษ ประกอบด้วย 1) การมีความรู้ชั้นสูงและประกอบอาชีพเพื่อหาเลี้ยงตนเองได้ และ 2) การมีสิทธิ์ตัดสินใจเลือกคู่ครองและกำหนดสถานภาพการครองเรือนได้ อุดมคติของสตรีสมัยใหม่ทั้ง 2 ประการล้วนมีส่วนสัมพันธ์กับบริบทสังคมในสมัยรัชกาลที่ 6 เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ของสตรีสยาม ควบคุมการยกระดับคุณภาพชีวิตของสตรี ในช่วงเวลาดังกล่าว สถานภาพและความเป็นอยู่ของสตรีในสังคมถือเป็นเรื่องสำคัญเพราะถือเป็นภาพลักษณ์ประการหนึ่งที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองตามแนวคิดของอารยประเทศ ด้วยนโยบายการเปิดประเทศที่เริ่มวางรากฐานมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้ชนชั้นนำได้พัฒนาการศึกษาสำหรับสตรี แก้ไขกฎหมายเพื่อให้สิทธิเสรีภาพแก่สตรี อีกทั้งเปิดโอกาสให้สตรีได้ศึกษาในระดับที่สูงขึ้น สตรีเริ่มมีบทบาทในพื้นที่นอกบ้านและเรียกร้องการประกอบอาชีพที่ทัดเทียมบุรุษ เมื่อสตรีตระหนักถึงความสามารถและสิทธิที่ตนเองมีอยู่ ค่านิยมเกี่ยวกับการครองเรือนของสตรีในสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 จึงเริ่มแตกต่างไปจากสมัยจารีตด้วย กล่าวคือ สตรีสมัยใหม่ให้ความสำคัญกับการตัดสินใจเลือกคู่และการครองเรือนตามความพร้อมและปัจจัยที่ช่วยสนับสนุนให้ครองเรือนได้อย่างมีความสุข แนวคิดดังกล่าวนี้สอดคล้องกับพฤติกรรมการเลือกคู่ครองและการตัดสินใจครองเรือนของตัวละครหญิงในบทละครพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งสุมาลี ลิ้มประเสริฐ (2538: 192) มีความเห็นว่า บทละครดังกล่าวเป็นสื่ออบรมสตรีไทยในยุคสมัยให้พิจารณาเลือกชายที่จะมาเป็นคู่ครองโดยพิจารณาจากคุณสมบัติและสถานภาพที่เหมาะสมกับตนเอง มากกว่าการพิจารณาด้วยเหตุผลของความรักและรูปลักษณ์ภายนอกเท่านั้น นอกจากนี้ ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ตัวละครหญิงส่วนใหญ่ในบทละครพระราชนิพนธ์ เช่น นางอุษา ในบทละครตีกตาบรรพ์เรื่อง **ท้าวแสนปม** นางสุวรรณเกศ ในบทละครรำเรื่อง **พระเกียรติรถ** อุไรในเรื่อง **หัวใจนกรบ** และสายในเรื่อง **ไม้โกรธ** ยังมีลักษณะนิสัยร่วมกันคือ เลือกคู่ครองโดยพิจารณาจากคุณสมบัติด้วยตนเอง มากกว่าการเลือกคู่ครองตามที่บิดามารดาเห็นว่าเหมาะสม ตัวละครหญิงบางเรื่องสะท้อนให้เห็นแนวคิดของสตรีสมัยใหม่ เช่น นางภิรมย์ฤดี ในเรื่อง **ขนมสมกับน้ำยา** ซึ่งดำรงตนเป็นภรรยาที่ปรนนิบัติเอาใจสามีอย่างดี แต่เมื่อสามีไม่

เห็นความดีของนาง นางก็พร้อมที่จะปกป้องสิทธิของตนเองในฐานะภรรยา (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2517: 22) ประเด็นดังกล่าวทั้งหมดย่อมสะท้อนให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า สตรีในอุดมคติของสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมาจะต้องเป็นผู้ที่สามารถพัฒนาตนเองได้เทียบเท่าบุรุษและเริ่มมีตัวตนในสังคมสาธารณะมากขึ้นด้วยโอกาสทางการศึกษา โอกาสด้านการประกอบอาชีพการงานและสิทธิในการตัดสินใจเกี่ยวกับสถานภาพการครองเรือน

ทั้งนี้ การยกระดับสถานภาพของสตรีให้เท่าเทียมบุรุษยังสัมพันธ์กับบริบทการสร้างชาติในสมัยรัชกาลที่ 6 เนื่องจากสถานภาพที่ดีขึ้นของสตรีสะท้อนให้เห็นการให้ความสำคัญกับพลเมืองอย่างเท่าเทียมกัน โดยปราศจากการแบ่งแยกระหว่างเพศ แนวคิดดังกล่าวจึงเป็นการสร้างภาพลักษณ์ความเป็นอารยะให้แก่บ้านเมืองและแสดงให้เห็นว่าสยามเป็นชาติที่ให้ความสำคัญกับหลักมนุษยธรรมพร้อมที่จะพัฒนาบ้านเมืองเอกเช่นชาติมหาอำนาจที่ที่ยิ่งใหญ่ได้เพราะสตรีเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างชาติ

5.2.2 การกำหนดหน้าที่และพฤติกรรมของสตรีในการอยู่ร่วมกับสังคม

ในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา เมื่อสตรีเริ่มมีบทบาทในพื้นที่สาธารณะมากขึ้น ทำให้มีการกำหนดหน้าที่และพฤติกรรมของสตรีในการอยู่ร่วมกับสังคม เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้สตรีไทยได้เรียนรู้ถึงบทบาทและหน้าที่ของตนเองทั้งในระดับครอบครัวและสังคมส่วนรวม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสดงความกล้าหาญและสนับสนุนกิจการอันเป็นประโยชน์ต่อชาติบ้านเมือง พฤติกรรมดังกล่าวถือเป็นการแสดงออกซึ่งการกระทำหน้าที่เพื่อชาติตามอุดมคติของพลเมืองดีในสังคมขณะนั้น เนื่องจากบริบทสังคมในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นช่วงที่ประเทศมหาอำนาจในยุโรปประสบปัญหาความขัดแย้งทางเศรษฐกิจและการเมืองพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเคยประทับอยู่ที่ประเทศอังกฤษเป็นเวลานาน จึงน่าจะทรงทราบสถานการณ์ความตึงเครียดที่จะนำไปสู่การประกาศสงครามของมหาอำนาจทั้ง 2 ฝ่ายเป็นอย่างดี พระองค์จึงทรงพยายามที่จะเตรียมการด้านการป้องกันประเทศให้พร้อมรับภาวะสงครามที่จะเกิดขึ้นได้ทุกเมื่อและทรงเตรียมความพร้อมทางด้านจิตใจของคนไทย โดยทรงเร่งปลูกเร้าจิตใจคนไทยทุกคนให้มีความรักชาติและเสียสละเพื่อชาติผ่านบทพระราชนิพนธ์ของพระองค์อยู่เสมอ (สุจิตรา ศิริโปล์, 2528: 17) นอกจากนี้ ในบริบทสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลงทั้งด้านการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจ สตรีในบริบทชาติสมัยใหม่แม้จะได้รับการศึกษาและมองตนเองในฐานะที่เป็นปัจเจกชนและพลเมืองของรัฐมากขึ้นแล้ว สตรียังคงมีบทบาทที่เหมาะสมกับยุคสมัยคือ รู้เท่าทันเหตุการณ์ในสังคมและรู้จักปรับตัวให้เข้ากับกระแสสังคมอย่างเหมาะสมอีกด้วย

5.2.2.1 การมีหน้าที่ต่อชาติและทำคุณประโยชน์เพื่อส่วนรวม

เมื่อบ้านเมืองอยู่ในระหว่างการพัฒนาปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชดำริที่จะให้คนทุกเพศทุกวัยสำนึกในหน้าที่ที่ควรมุ่งทำประโยชน์เพื่อชาติ อีกทั้งพระองค์ยังทรงมุ่งหวังว่าการที่สตรีปฏิบัติหน้าที่ได้ดีทั้งภายในครัวเรือนและในสังคมส่วนรวมก็จะมีส่วนช่วยในการพัฒนาชาติได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม บทบาทหน้าที่ของสตรีในบริบทชาติสมัยใหม่จึงไม่ได้จำกัดอยู่เพียงบทบาทหน้าที่ภายในบ้านตามคุณลักษณะของสตรีที่ดีในค่านิยมแบบจารีตเดิมเท่านั้น แต่สตรีในบริบทชาติสมัยใหม่ยังจำเป็นต้องมีหน้าที่ต่อชาติได้แก่ เช่น บุรุษ แม้ว่าจะมีข้อจำกัดทางด้านกายภาพแต่ก็สามารถร่วมมือร่วมใจปฏิบัติหน้าที่นี้ด้วยวิธีการอื่น ๆ ได้ แนวคิดเกี่ยวกับการปลูกฝังความจงรักภักดี การมีหน้าที่ต่อชาติและการทำคุณประโยชน์เพื่อส่วนรวมได้ปรากฏอยู่ในคำสอนสตรีในช่วงทศวรรษ 2460 – 2470 ด้วยเช่นกัน ได้แก่ **เรื่องนารีเรื่องนาม เรื่องความรู้เล็ก ๆ น้อย ๆ เรื่องแม่เรือนดีและร้อยกรองสอนสตรีเรื่องต่าง ๆ ในคอลัมน์ตัดสินการประกวดของหนังสือพิมพ์สตรีไทย**

ในเรื่องนารีเรื่องนาม และบทร้อยกรองสอนสตรีในคอลัมน์ตัดสินการประกวดของหนังสือพิมพ์สตรีไทย กวีได้ถ่ายทอดคำสอนผ่านการแสดงพฤติกรรมตัวอย่างของสตรีในประวัติศาสตร์ให้เห็นว่า การแสดงความกล้าหาญ ความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และการเสียสละเพื่อส่วนรวมนั้นไม่ใช่หน้าที่ของบุรุษหรือหน้าที่ทหารเท่านั้น สตรีก็มีหน้าที่ต่อชาติโดยอาจแสดงความรักชาติผ่านพฤติกรรมต่าง ๆ เช่น การแสดงความกล้าหาญไม่เกรงกลัวต่อศัตรูที่เข้ามารุกรานชาติ การช่วยเหลือชาติบ้านเมืองเมื่อเกิดภาวะวิกฤติ จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า กวีมักจะอ้างถึงพฤติกรรมของวีรสตรีไทยในตำนานประวัติศาสตร์ได้แก่ **นางจันทน์ ท้าวเทพกษัตรี สมเด็จพระศรีสุริเยทัย ท้าวศรีสุนทร และท้าวสุนารี** เพื่อเสนอเป็นตัวอย่างให้สตรีร่วมสมัยเกิดสำนึกรักชาติบ้านเมืองมากยิ่งขึ้น คุณสมบัติที่กวีมักจะยกย่องวีรสตรีกลุ่มนี้คือ ความกล้าหาญและเสียสละเพื่อบ้านเมือง ยกตัวอย่างจากเรื่องนารีเรื่องนาม กวีเสนอพฤติกรรมของนางจันทน์ในฐานะแม่เมืองของเมืองละโว้ ตัวละครจากบทละครเรื่องพระราชนิพนธ์เรื่องพระร่วงในบทประพันธ์เรื่อง**พระแม่จันทน์เทวี** ดังความว่า

การชนะอริแคว้น	แดนขอม
เพราะพระแม่จันทน์จอม	จิตกล้า
เป็นหญิงก็ท่อนยอม	พ่ายริ-ปุแอ
สู้ศึกจนสุดกล้า	เยี่ยงนี้ควรชมฯ
เป็นหญิงถึงมาตรแม่	เพศอ่อน-แอฤ
แต่บ่ควรนิ่งนอน	แน่แท้
นางจันทน์อุทาหรณ์	ข้ายก ขึ้นนา

เป็นเครื่องปลุกจิตแล้

เร่งให้ช่วยขวน

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและขุนนวมกี, 2559: 97)

จากข้างต้น กวีได้กล่าวยกย่องความกล้าหาญของนางจันทน์ที่แม้ว่าจะเป็นสตรีแต่ก็พร้อมที่จะเสี่ยงชีวิตของตนเอง เพื่อที่จะปกป้องบ้านเมืองและประชาชนให้ปลอดภัยจากการรุกรานของข้าศึก พฤติกรรมดังกล่าวเป็นพฤติกรรมที่น่าชื่นชม กวีจึงนำมากล่าวถึงเป็นตัวอย่างสอนสตรีผู้อ่านให้มีความกระตือรือร้นที่จะช่วยเหลือชาติบ้านเมืองของตนต่อไป นอกจากนี้ ในเรื่อง**นารีเรื่อนาม** กวียังเสนอว่าคุณสมบัติที่ดีของสตรีในด้านความรักชาติและสถาบันพระมหากษัตริย์นั้นถือเป็นลักษณะสากล เพราะวีรสตรีในประวัติศาสตร์สากลหลายท่านก็ล้วนแต่ประพฤติปฏิบัติตามแนวทางดังกล่าว อาทิ เรื่อง**นางฉันทาร์คหรือสาวออลิอันท์** (Jeanne d'Arc) หรือโจนออฟอาร์ค (Joan of Arc) เป็นวีรสตรีชาวฝรั่งเศสและเป็นนักบุญของศาสนาคริสต์ นิกายโรมันคาทอลิก ผู้กอบกู้ประเทศฝรั่งเศสในช่วงสงครามร้อยปีกับอังกฤษ (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและขุนนวมกี, 2559: 112) เรื่อง**นางแคธริน ดูคลาส** นางแคธริน ดูคลาสหรือนางแคทเธอริน แคท บาลาส ปรากฏชื่อในประวัติศาสตร์ว่าเป็นผู้ปกป้องพระเจ้าเจมส์ที่ 1 แห่งสกอตแลนด์ เมื่อเซอร์โรเบิร์ต กราแฮมได้ก่อการกบฏโดยนำพรรคพวกจะมาปลงพระชนม์ พระเจ้าเจมส์ที่ 1 พระราชาได้หนีเข้าไปอยู่ในอุโมงค์ แต่โรเบิร์ต สจ๊วต ขุนนางของพระองค์ได้คิดทรยศไปเข้ากับพวกกบฏโดยนำกลอนประตูออกไป แคทเธอริน ดักลาสจึงได้เอาแขนตนเองสอดเข้าซัดดาลประตูไว้ ต่างกลอนประตูแต่ที่สจ๊วตก็ไม่สามารถด้านทานได้ เธอจึงเสียชีวิตในที่สุด (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและขุนนวมกี, 2559: 113) เรื่อง**นางสาวฟลอเรนซ์ ไนติงเกล** หรือ มิสฟลอเรนซ์ ไนติงเกลเกิดในตระกูลคหบดีที่เมืองฟลอเรนซ์ ประเทศอิตาลี เธอตัดสินใจเรียนพยาบาลท่ามกลางความไม่เห็นด้วยของครอบครัว ความรู้ความสามารถและความเสียสละโดยไม่คำนึงถึงความเหนื่อยยากจากการติดตามกองทัพไปดูแลและปรนนิบัติผู้ป่วยในสงครามไครเมียทำให้ฟลอเรนซ์ได้รับการยกย่องว่าเป็น “สุภาพสตรีแห่งดวงประทีป” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและขุนนวมกี, 2559: 116) ทั้งนี้ การสนับสนุนให้สตรีทำหน้าที่เพื่อชาติโดยอาสาเป็นพยาบาลทหารยังปรากฏในพระราชนิพนธ์เรื่อง **ความรู้เล็ก ๆ น้อย ๆ** อีกด้วย (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2515: 228) การถ่ายทอดวีรกรรมและพฤติกรรมของสตรีไทยและสากลตั้งที่ผู้วิจัยยกตัวอย่างมานี้ นอกจากกวีจะต้องการถ่ายทอดเพื่อสรุปคำสอนให้สตรีรักและเสียสละเพื่อชาติแล้ว ยังเป็นการเน้นย้ำให้เห็นว่า การทำหน้าที่เพื่อชาติและสถาบันพระมหากษัตริย์ในยามสงครามนั้นไม่ใช่หน้าที่ที่จำกัดเฉพาะบุรุษเพศ แต่เป็นหน้าที่ของสตรีในฐานะพลเมืองของชาติด้วย

นอกจากการสนับสนุนให้สตรีมีความกล้าหาญ พร้อม “สู้ศึก” และช่วยเหลือบ้านเมือง ในยามสงครามแล้ว ในเรื่องแม่เรือนดี กวียังสนับสนุนให้สตรีกระทำหน้าที่พลเมืองดีของชาติได้ด้วยการรู้จักประหยัดทรัพย์ ไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือยเพื่อเป็นการช่วยชาติ โดยไม่ทำให้ “เงินไหลออกไกลเมือง” เนื่องจากในสมัยรัชกาลที่ 6 ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2460 เป็นต้นมาเป็นช่วงที่สยามประสบปัญหาภาวะเศรษฐกิจภายในประเทศตกต่ำ คนในสังคมนิยมอุปโภคบริโภคสินค้าสำเร็จรูปจากประเทศตะวันตก และรายได้ที่เคยได้รับการส่งออกผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำลงจากเหตุการณ์อุทกภัยครั้งใหญ่ในรัชสมัย คุณหญิงเขื่อนเพชรเสนา (ส้มจิ้น อุณหะนันท์) จึงได้ถ่ายทอดคำสอนสตรีให้ตระหนักถึงปัญหาร่วมสมัยและแนะนำให้สตรีรู้จักใช้จ่ายอย่างเหมาะสมเพื่อเป็นการ “ผดุงชาติ” ดังความว่า

บัดเดี๋ยวนี้บ้านเมืองได้เคืองเข็ญ	พากันเป็นตอคับเรื่องทรัพย์สิน
เราพวกหญิงนึ่งดูตายอายแผ่นดิน	ช่วยจนสิ้นแรงเกิดกันเกิดเรา
ช่วยสิ่งใดไม่เหมือนออมถนอมจ่าย	เงินแต่ฝ่ายจำเป็นไม่เช่นเผา
เป็นห่วงหลังระวางตัวไม่มีวเมา	มิให้เค้าเงินไหลออกไกลเมือง
ช่วยปิดทางกวงกันทุกวันไว้	เหมือนเราได้ผดุงชาติให้ปราดเปรื่อง
เงินเหมือนแก้วแววสว่างทางรุ่งเรือง	จะกระเด็นทางสะดวกเพราะพวกเรา

(แม่เรือนดี, 2468: 22)

การกำหนดให้สตรีมีหน้าที่ต่อชาติ มีความกล้าหาญ เสียสละและรู้จักทำคุณประโยชน์ต่อชาติบ้านเมืองในด้านต่าง ๆ นี้ นอกจากจะเป็นการทำให้สตรีตระหนักถึงหน้าที่ของพลเมืองตามความคาดหวังของสังคมยุคสมัยใหม่และแนวพระราชดำริที่ว่า “จะเป็นผู้ชายหรือผู้หญิงก็ควรมีหน้าที่ประจำสำหรับตัวทุกคน ทุก ๆ คนมีหน้าที่อันควรจะทำเพื่อประโยชน์แห่งชาติบ้านเมือง”(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2530: 37) คุณสมบัติดังกล่าวยังสอดคล้องกับอุดมการณ์ชาตินิยมที่ชนชั้นนำใช้เป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งในการสร้างชาติ และบริบทสังคมในช่วงที่คำสอนสตรีเหล่านี้เผยแพร่อีกด้วย

คำสอนเรื่องการมีหน้าที่ต่อชาติและการทำคุณประโยชน์ต่อชาติปรากฏอยู่ในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นส่วนมาก เมื่อพิจารณาบริบทสังคมในสมัยรัชกาลที่ 6 ผู้วิจัยพบว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นครองราชย์ในระยะเวลาที่ประเทศมหาอำนาจในยุโรปเกิดความขัดแย้งทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองอย่างรุนแรง พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในช่วงต้นรัชสมัยจึงเป็นการเตรียมการต่าง ๆ เพื่อป้องกันบ้านเมืองและรับมือกับภาวะสงครามที่อาจเกิดขึ้น เช่น การเริ่มก่อตั้งกิจการของเสือป่าซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจัดตั้งขึ้นโดยมีพระราชปรารภให้พลเรือนได้รับการฝึกหัดอย่างทหารและฝึกหัดให้จงรักภักดียอมเสียสละชีวิตเพื่อป้องกันบ้านเมือง การปลูกเร้าจิตใจของคนไทยให้มีความรักและความเสียสละเพื่อชาติผ่านพระราชนิพนธ์หลากหลายเรื่อง โดยเฉพาะในงานบทละคร (สุมาลี ลิ้มประเสริฐ, 2538: 57,

226-227) นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงส่งเสริมให้สตรีได้มีส่วนร่วมในการทำประโยชน์เพื่อชาติ ตามกำลังและสติปัญญา ดังที่ทรงมีพระราชดำรัสกับพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายในต่อนางว่า “...ถึงแม้ว่าท่านทั้งหลายจะมีได้ออกกำลังกาย เพื่อประโยชน์แห่งบ้านเมืองมากเท่าผู้ชายก็จริง แต่กำลังทรัพย์ท่านก็ออกได้เท่ากับผู้ชาย และกำลังความคิดก็ใช้ทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองได้ในวิถีต่าง ๆ เป็นอเนกประการ ไม่แพ้ผู้ชายเลย...” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2506: 285) ต่อมา พระองค์ยังทรงรับสมัคร “สมาชิกแม่เสือ” หรือบรรดาสตรีที่เป็นภรรยาและบุตรของพลเรือน “เสือป่า” ให้เข้ามาทำหน้าที่จัดเตรียมเสบียงส่งให้ผู้ที่ฝึกออกลาดตระเวนป้องกันข้าศึกอีกด้วย

ผู้วิจัยจึงตั้งข้อสังเกตว่า แนวพระราชดำริเกี่ยวกับการเตรียมพร้อมรับมือภาวะสงครามที่อาจเกิดขึ้นในสยาม น่าจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้กวีในสมัยรัชกาลที่ 6 ถ่ายทอดคำสอนสตรีให้ร่วมเป็นกำลังสำคัญในการป้องกันภัยที่อาจเกิดขึ้นแก่ชาติ เช่น การบริจาคทรัพย์เพื่อช่วยเหลือชาติ การรักษาพยาบาลผู้บาดเจ็บจากสงคราม ดังที่ปรากฏผ่านพฤติกรรมของตัวละครหญิงในบทละคร พระราชนิพนธ์ อาทิ “แยม” ตัวละครหญิงในเรื่อง **หัวใจนักรบ** ทำหน้าที่จัดหาเสบียงและเวชภัณฑ์ส่งกองเสือป่า “มาลี” ตัวละครหญิงในเรื่อง **หมายน้ำบ่อหน้า** ได้สนับสนุนให้คนรักไปราชการสงคราม “ศรี” ในเรื่อง **เสียดสละ** ได้ยอมเสียดสละความสุขส่วนตัวเพื่อสมัครเป็นพยาบาลในโรงพยาบาลสนามและช่วยเหลือผู้บาดเจ็บจากการรบ ฯลฯ

5.2.2.2 การปรับตัวตามกระแสสังคมอย่างเหมาะสม

ในช่วงหลังรับอิทธิพลจากตะวันตก วิทยาการและความรู้แบบสมัยใหม่เริ่มหลั่งไหลเข้ามาในสังคมมากขึ้น สืบเนื่องจากความเจริญด้านการพิมพ์และกิจการพิมพ์เพื่อส่งเสริมการศึกษาของพลเมือง นอกจากนี้ เมื่อคนในสังคมเริ่มมีโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาอย่างเท่าเทียมกัน สื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ก็ได้กลายเป็นพื้นที่ของการตั้งคำถามและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นต่าง ๆ ในสังคมมากขึ้น บริบทของการสื่อสารและการสร้างเสพข้อมูลที่กว้างขึ้นเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้วรรณกรรมคำสอนสตรีในสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 เช่น เรื่อง **แม่เรือนดี** และ **คอลัมน์ตัดสินประवादกวี** ในหนังสือพิมพ์ **สตรีไทย** มีเนื้อหาคำสอนที่มุ่งปลูกฝังให้สตรีในยุคสมัยเป็นผู้มีวิจรรณญาณ มีหุดากว้างไกล รู้จักสังเกตและรู้เท่าทันเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ตัวอย่างเช่นในเรื่อง **แม่เรือนดี** กวีปลูกฝังให้สตรีรู้จักการสมาคม เพื่อที่จะได้รู้เท่าทันกระแสความเป็นไปของยุคสมัยและสนทนากับบุคคลกลุ่มต่าง ๆ ได้อย่างไม่เคอะเขิน ดังความว่า

ทั้งจะได้สดับรับโอวาท
ความเป็นไปตามสมัยของโลก

ให้สามารถรู้กระแสแก้ปัญห
อ่อนปัญญาเปลี่ยนไปไม่ใคร่ทัน

ได้รับคำแนะนำและช่วยเหลือ	อย่าถือตัวเป็นนักเรียนเขียนขยัน
ถึงเรียนรู้จักขรามอนันต์	ไม่สำคัญเท่าสังเกตฟังเหตุการณ์
ความสับสนรับรู้พุทธ	คำคนพูดมากมายหลายสถาน
มีประโยชน์อย่างใดใช้วิจารณ์	ย่อมทราบการดีชั่วทั่วทิศทาง

(แม่เรือนดี, 2468: 11)

ในทัศนะของกวีเห็นว่า การศึกษาและการเรียนวิชาต่าง ๆ เป็นเรื่องสำคัญ แต่การเรียนรู้จากประสบการณ์ เช่น การรับฟังความคิดเห็นและการรู้จักสังเกต ก็เป็นสิ่งที่ไม่แพ้กัน โดยเฉพาะในยุคสมัยที่มีการติดต่อสื่อสารกันมากขึ้น การฟังข้อมูลความรู้ต่าง ๆ จำเป็นต้องอาศัยการใช้วิจารณญาณมากขึ้นตามไปด้วย นอกจากนี้ บทร้อยกรองบางบทในคอลัมน์ **ตัดสินประกวดกวี** จากหนังสือพิมพ์ **สตรีไทย** กวียังเสนอให้เห็นว่า แม้กระทั่งการตัดสินใจกระทำต่าง ๆ เพื่อความงาม เช่น การเลือกทรงผม สตรีก็จำเป็นต้องเปิดใจเรียนรู้และปรับตัวตามกระแสสังคม ทั้งยังต้องมีวิจารณญาณ รู้จักใคร่ครวญว่า การเปลี่ยนหรือการตัดแปลงสิ่งที่มีอยู่เดิมนั้นเหมาะสมกับภาพลักษณ์ของตนเองหรือไม่ ซึ่งกวีเสนอให้เห็นว่าการรับฟังความคิดเห็นจากผู้อื่นนั้นก็เพื่อให้การตัดสินใจ “เปลี่ยน” หรือ “แต่งเติม” นั้นช่วยส่งเสริมภาพลักษณ์ที่ดียิ่งขึ้น ดังบทร้อยกรองในหัวข้อเรื่อง “ผมเออผมสตรี” ซึ่งมีกวีหลายท่านใช้นามปากกาต่าง ๆ อาทิ ส.สุนทรมณี ราชบุรี , แม่เพ็ญ สวณมะลิ และแม่สมบุญ มุ่งถ่ายทอดคำสอนสตรีร่วมสมัยให้ปรับตัวกับกระแสแฟชั่นของทรงผมอย่างเหมาะสม ไม่ทำตามกระแสจนลืมพิจารณาปัจจัยแวดล้อม ตัวอย่างเช่น

ผมเออผมสตรี	เมื่อเห็นดีเปลี่ยนอย่างไรได้ทุกท่า
แต่ควรดูให้มันรับกับหน้าตา	อย่าถือว่าเห็นเขาเปลี่ยนควรเวียนตาม
งามของเขาเรามาแก้แลดูเคอะ	อย่าช่างเถอะเมื่อจะเปลี่ยนควรเวียนตาม
สุภาพชนท่านนิยมชมว่างาม	ก็เปลี่ยนตามเถิดคงไม่อายเขาเออ

แม่เพ็ญ สวณมะลิ

(สตรีไทย, 2469: 16)

บทประพันธ์ข้างต้นสัมพันธ์กับบริบทสังคมหลังรับอิทธิพลตะวันตก เมื่อกระแสนิยมจากตะวันตกทั้งแฟชั่นเครื่องแต่งกายและทรงผมเป็นที่นิยมในหมู่สตรี กวีจึงได้สอนสตรีให้รู้จักเลือกทรงผมที่เหมาะสมกับใบหน้าของตนเอง โดยจำเป็นต้องฟังความคิดเห็นจากบุคคลรอบข้างเพื่อประกอบการตัดสินใจ เพราะหากตัดสินใจพลาดเลือกทรงผมที่ไม่เหมาะกับตนเองแล้วอาจทำให้ “แลดูเคอะ” และทำให้เกิดความไม่มั่นใจในภายหลังขึ้นมาได้ ทัศนะดังกล่าวสอดคล้องกับบทประพันธ์ของ “แม่สมบุญ” กวีได้สอนสตรีให้รู้จักพิจารณาการเลือกทรงผมให้เข้ากับรูปร่างหน้าตาของตนเอง โดยเสนอให้เห็นว่า การเลือกไว้ทรงผม “บ๊อบ” และ “ซิงเกิ้ล” ซึ่งเป็นแฟชั่นร่วมสมัยหรือการไว้ผม

ยาวเป็นเรื่องที่สตรีไม่ควรด่วนตัดสินใจเปลี่ยนให้ “สมสมัย” ตามกระแสสังคมเท่านั้น แต่ยังต้องรู้จักค่อย ๆ พิจารณาเลือกให้ “สมทรง” หรือเหมาะสมกับตนเองมากที่สุดด้วย (สตรีไทย, 2469: 16)

คำสอนสตรีให้รู้เท่าทันเหตุการณ์ในสังคมและปรับตัวตามกระแสสังคมอย่างเหมาะสม ซึ่งได้รับการเผยแพร่ในระหว่าง พ.ศ.2468-พ.ศ.2469 จึงน่าจะสัมพันธ์กับบริบทสังคมในสมัยรัชกาลที่ 6 – สมัยรัชกาลที่ 7 โดยเฉพาะในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การใช้ชีวิตในยุโรปในช่วงก่อนขึ้นครองราชย์ ทำให้พระองค์ทรงมีทัศนคติเกี่ยวกับสตรีที่ต่างจากโลกทัศน์ของสตรีสยามในอดีต พระองค์ทรงเห็นว่าสตรีสยามในยุคสมัยควรจะเปรียบพร้อมด้วยคุณสมบัติของสตรีตามคติโบราณ ทั้งยังจำเป็นต้องมีคุณลักษณะของสตรีที่ทันสมัย คือ มีการศึกษาดี รู้หนังสือพอสมควร พัฒนาดนเอง และหาความรู้รอบตัวให้เป็นคนทันโลกทันเหตุการณ์ด้วย (กรรณิรมย์ สุวรรณานนท์, 2524: 173) ส่วนเรื่องการปรับตัวตามกระแสสังคมอย่างเหมาะสม โดยเฉพาะเรื่องการไว้ทรงผมแบบต่าง ๆ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าประเด็นเรื่อง “ทรงผมของสตรี” น่าจะเป็นที่วิพากษ์วิจารณ์ของสังคมขณะนั้นอย่างกว้างขวาง เนื่องจากในสมัยรัชกาลที่ 6 เริ่มมีการส่งเสริมสถานะของสตรีและแบ่งแยกความแตกต่างด้านรูปลักษณ์ภายนอกและการแต่งกายระหว่างบุรุษกับสตรีอย่างชัดเจนขึ้น มีการสนับสนุนให้สตรีเลือกไว้ทรงผมได้อย่างอิสระเพื่อแสดงให้เห็นว่า ชาตินี้มีความเจริญยอมส่งเสริมการแสดงออกทั้งรูปลักษณ์ภายนอกของสตรีและการออกสมาคมของสตรีเพื่อมีส่วนร่วมในสังคมมากขึ้น สตรีสามารถเลือกทรงผมของตนเองได้ ไม่ว่าจะเป็นการเลือกไว้ผมยาวตามพระราชนิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (วรรณพร บุญญาสถิตย์, 2552: 101-102) หรือการตัดผมตามกระแสนิยมตะวันตก ได้แก่ ผมบ๊อบ ผมซิงเกิ้ลและผมทรงอีตันคร็อพ ดังที่หนังสือพิมพ์ **ศัพทไทย** ประจำเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2466 ได้ลงตีพิมพ์เรื่อง “ผมของสตรีสมัยปัจจุบัน” โดยฉวี สุจิตตานนท์ ตอนหนึ่งว่า “สตรีทั้งสองทวีกำลังตื่นตัวกันอย่างซู่ซ่าที่สุด...เขาเห็นกันว่าสวยที่สุด หรุที่สุด เก๋ที่สุด ถ้าใครไม่มีผมชนิดใดชนิดหนึ่งอยู่บนศีรษะแล้ว คนนั้นแทบจะไม่ใช่มนุษย์ทีเดียว แบบผมทั้ง 3 ชนิดนี้ มีลวงล้ำเข้ามาในประเทศไทยเพียงชนิดเดียวคือ ผมบ๊อบ ซึ่งสตรีเราทั้งหลายกำลังนิยมชมชื่นกันอยู่ว่า เป็นผมแบบที่งามนัก...ส่วนอีก 2 ชนิดที่เป็นแบบใหม่กว่าผมบ๊อบคือ ผมซิงเกิ้ลกับผมอีตันคร็อพ ฟังเข้ามาแต่ชื่อกับรูปถ่าย ซึ่งข้าพเจ้าและบางท่านที่ได้เห็นแล้ว อยากจะเรียกว่าเป็นแบบผมที่กำกั้นที่สุด” (ฉวี สุจิตตานนท์, 2466: 24) ความคาดหวังต่อคุณสมบัติของสตรีและกระแสนิยมเกี่ยวกับแฟชั่นทรงผม น่าจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งเสริมให้ทวีถ่ายทอดคำสอนสตรีให้มีคุณลักษณะของสตรียุคใหม่ คือ ทันโลกทันเหตุการณ์และรู้จักปรับตัวให้เข้ากับกระแสแฟชั่นโดยพิจารณาเลือกสิ่งที่เหมาะสมกับตนเองอย่างรอบคอบ

การกำหนดหน้าที่และพฤติกรรมของสตรีในการอยู่ร่วมกับสังคมในวรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 มี 2 ประการ คือ 1) การมีหน้าที่ต่อชาติและทำคุณประโยชน์เพื่อส่วนรวม และ 2) การรู้เท่าทันเหตุการณ์ในสังคมและปรับตัวตามกระแสสังคมอย่างเหมาะสม แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับบริบทสังคมสมัยใหม่ซึ่งมีมุมมองต่อสตรีที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต และการเผยแพร่แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาสตรีสยามให้มีสิทธิและมีหน้าที่ต่อสังคมมากยิ่งขึ้น จากยุคจารีตเดิมซึ่งเห็นว่าสตรีเป็นผู้มีหน้าที่รับผิดชอบเฉพาะในครัวเรือนและไม่มีสิทธิ์กำหนดมาตรฐานความงามตามความพึงพอใจส่วนตัวได้ เมื่อมีการรับแนวคิดแบบตะวันตกเข้ามา โลกทัศน์ของตะวันตกหลังยุควิคตอเรียนเห็นว่า สตรีถือเป็นหน่วยหนึ่งของสังคมและเป็นกำลังสำคัญของชาติได้เช่นเดียวกับบุรุษ ดังนั้น สตรีจึงสามารถเข้าร่วมสมาคมหรือทำหน้าที่สำคัญ ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อชาติและสังคมได้ อาทิ การร่วมต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองกับเจ้านายฝ่ายหน้าและขุนนางทำให้มีส่วนร่วมรับรู้ข่าวสารบ้านเมืองมากขึ้น การเสียสละและช่วยเหลือบ้านเมืองในยามสงคราม นอกจากนี้แนวคิดและวัฒนธรรมตะวันตกยังมีผลต่อการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและความคิดเกี่ยวกับความงามของสตรี เนื่องจากพื้นที่ของสตรีในยุคสยามสมัยใหม่ได้ขยายออกจากพื้นที่ในเรือนเป็นพื้นที่สาธารณะมากขึ้น

5.3 แนวคิดคำสอนกับการสร้างคนรุ่นใหม่: การพัฒนาคุณลักษณะของพลเมืองรุ่นใหม่เพื่อสร้างชาติ

ในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับการสร้างยุวชนซึ่งถือเป็นกลุ่มคนรุ่นใหม่ในรัชสมัย เนื่องจากการกำหนดคุณลักษณะและวิถีการดำเนินชีวิตของพลเมืองเป็นแนวทางหนึ่งซึ่งช่วยปกป้องบ้านเมืองให้รอดพ้นจากการถูกปกครองโดยลัทธิอาณานิคม รูปแบบการดำเนินชีวิตบางประการของคนในชาติจึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนเพื่อตอบสนองภาพลักษณ์ที่ทันสมัยตามวิถีคิดแบบตะวันตก มีการสร้างและปลูกฝังค่านิยมใหม่ ๆ ให้กับคนในสังคม เช่น การวางตัวและการแสดงพฤติกรรมแบบสุภาพบุรุษตามแนวคิดตะวันตก การส่งเสริมสถานะของสตรีในด้านต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม ค่านิยมแบบจารีตบางประการที่พระองค์ทรงเห็นว่ายังคงเหมาะสมที่จะปฏิบัติในสังคมไทยร่วมสมัย ก็ยังทรงสนับสนุนให้ปฏิบัติอยู่ เช่น การรู้จักนอบน้อมต่อผู้สูงกว่า การเลือกรับวัฒนธรรมตะวันตกให้เหมาะสมกับวิถีการดำเนินชีวิต ฯลฯ นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่า บ้านเมืองในช่วงเวลาดังกล่าวควรอยู่ในระบบราชาธิปไตยควบคุมคู่กับสถาบันชาติ ตลอดระยะเวลาการครองราชย์ พระองค์จึงทรงเน้นและปลูกฝังให้คนไทยเกิดความรักชาติด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การปฏิบัติตามแนวพระราชดำริและพระบรมราโชบาย โดยเห็นว่าการอยู่ร่วมชาติเดียวกันเสมือนการอยู่ร่วมเรือลำเดียวกันและมีพระมหากษัตริย์เป็น

นายท้ายที่จะคอยนำพาเรือไปสู่จุดหมาย (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2515: 228) การตระหนักถึงภาระหน้าที่และความเสียสละเพื่อประเทศชาติ การดำเนินนโยบายการศึกษาเพื่อตอบสนองแนวคิดชาตินิยม ฯลฯ

จากการศึกษากลุ่มข้อมูลวรรณกรรมคำสอนที่แต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ผู้วิจัยพบว่า นอกจากกวีจะปลูกฝังแนวคิดคำสอนให้เยาวชนและพลเมืองเป็นผู้มีความรู้ มีสติปัญญา รู้จักขวนขวายในการศึกษาเล่าเรียน ประพฤติตนอยู่ในหลักศีลธรรมและมีคุณธรรมจริยธรรม ตามลักษณะที่สืบทอดมาจากวรรณกรรมคำสอนยุคก่อนหน้า เช่น มีความวิริยะพากเพียรในการทำงาน มีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ มีความซื่อสัตย์สุจริตในการทำงานวิชาชีพ มีความรักพวกพ้อง รู้จักอุปการะมิตรสหายและญาติพี่น้อง รู้จักเลือกคบเพื่อนที่ดี ฯลฯ กลุ่มข้อมูลยังมีแนวคิดคำสอนที่มีลักษณะเฉพาะสมัยโดยสัมพันธ์กับบริบทสังคม แนวคิดคำสอนส่วนใหญ่ปรากฏซ้ำในกลุ่มข้อมูลหลายเรื่องจนนับได้ว่าเป็นลักษณะร่วมทางเนื้อหาของวรรณกรรมคำสอนในยุคนี้อีกด้วย จำแนกเป็นประเด็นดังต่อไปนี้

5.3.1 การแสดงความรักชาติ สนับสนุนกิจการที่เป็นประโยชน์ต่อชาติและปฏิบัติตามนโยบายของรัฐ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับการสร้างสยามให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับอารยประเทศว่า ปัจจัยสำคัญคือพลเมืองจะต้องมีความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกัน และร่วมมือร่วมใจกันพัฒนาชาติ วิธีการที่พระองค์ทรงกระทำในการปลูกจิตใจของคนให้มีสำนึกร่วมกันคือ การสร้างอุดมการณ์และสำนึกใหม่ (new spirit) ซึ่งจะเป็นพลังช่วยกระตุ้นให้พลเมืองกระทำการต่าง ๆ เพื่อความเจริญก้าวหน้าของประเทศ อุดมการณ์และสำนึกใหม่ที่พระองค์ทรงเลือกที่จะปลูกฝังไว้ในจิตใจคนสยาม คือ ลัทธิชาตินิยม สารสำคัญของอุดมการณ์นี้ก็คือ ความรักและจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา สถาบันพระมหากษัตริย์ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2512: 23-25) นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชธิบายเรื่องชาติและความรักชาติไว้ในหนังสือ**ปลูกใจเสือป่า**ตอนหนึ่งโดยสรุปได้ว่า ชาติคือคณะชนหลาย ๆ คณะรวมกันเข้าจนเป็นคณะใหญ่ ดังนั้นคณะหรือกลุ่มคนที่ร่วมชาติกันจะต้องมีความสามัคคีปรองดองและเห็นประโยชน์แก่ส่วนรวม คือ รักษาผลประโยชน์ของชาติมากกว่ารักตนเองหรือเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวของตนเอง (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2530: 37-38) ทั้งนี้ การแสดงความรักชาติในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวย่อมแสดงออกและกระทำได้หลายวิธีการ เช่น การเสียสละทรัพย์เงินเพื่อช่วยเหลือบ้านเมือง การสนับสนุนนโยบายต่าง ๆ ตามแนวพระราชดำริทางการเมืองการปกครอง ตลอดจนการทำหน้าที่ในฐานะพลเมืองดีของสังคม มีความรักและความสามัคคี

ปรองดองกับเพื่อนร่วมชาติ ฯลฯ จากการศึกษาวรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ผู้วิจัยพบว่า ตัวบทนำเสนอแนวคิดคำสอนเพื่อสร้างพลเมืองให้เป็นผู้มีความรักชาติ มุ่งสนับสนุนกิจการที่เป็นประโยชน์ต่อชาติและปฏิบัติตามนโยบายของรัฐ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

5.3.1.1 การแสดงความกล้าหาญและพร้อมเสียสละเพื่อชาติบ้านเมือง

ในสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 พลเมืองเริ่มเข้ามามีบทบาทสำคัญในการทำหน้าที่เพื่อชาติบ้านเมืองมากขึ้น จนกล่าวได้ว่า คุณลักษณะสำคัญของพลเมืองในยุคนี้คือ การตระหนักรู้ในหน้าที่ และใช้ความสามารถที่ตนมีอยู่ทำประโยชน์แก่สังคม สอดคล้องกับที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริและพระราชประสงค์ให้บุคคลทั่วไปมีส่วนร่วมในการทำประโยชน์เพื่อชาติดังปรากฏในพระราชนิพนธ์หลากหลายเรื่อง (อัญชลี ภู่มะกา, 2553: 263-371) วรรณกรรมคำสอนถือเป็นงานวรรณกรรมอีกประเภทหนึ่งซึ่งมีเนื้อหาคำสอนที่สอดคล้องกับแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น การสอนให้พลเมืองรู้จักเสียสละตน เสียสละทรัพย์และร่วมมือร่วมใจกันทำประโยชน์เพื่อทำนุบำรุงบ้านเมือง การสอนให้พลเมืองมีความกล้าหาญ พร้อมต่อสู้กับศัตรูที่มารุกรานบ้านเมือง เมื่อพิจารณาหัวข้อคำสอนในเรื่อง **นราภุชเวท** ซึ่งเป็นวรรณกรรมคำสอนกลุ่มผู้ปกครองเด็ก ผู้วิจัยพบว่า หัวข้อคุณธรรมคำสอนที่กว้างให้กลุ่มผู้ปกครองปลูกฝังแก่เยาวชนในฐานะพลเมืองรุ่นใหม่มากที่สุด คือ ความกล้าหาญและความอดทน

จากการศึกษา ตัวบทที่ปรากฏแนวคิดคำสอนเรื่องความกล้าหาญและพร้อมเสียสละเพื่อทำนุบำรุงชาติและปกป้องบ้านเมือง ได้แก่ ร้อยกรองขนาดสั้นผลงานของนายชิต บุรทัตซึ่งแต่งเป็นคำประพันธ์ชนิดต่าง ๆ ลงพิมพ์ในคอลัมน์ **นิจจกานานุสร** ประจำหนังสือพิมพ์ไทย คอลัมน์ **ธรรมานุสร** และคอลัมน์ **ศกกาลานุสร** ในหนังสือพิมพ์เด็ก **คอลัมน์ภาสิตานุสร** ในหนังสือพิมพ์ **สยามราษฎร์** **คอลัมน์มาสถานุสรณ์** ในหนังสือพิมพ์ไทย **เกษม** บทประพันธ์เรื่อง **ล้อมรั้ว- สร้างเรือรบหลวงพระร่วง** บทประพันธ์เรื่อง **ดุขฎิ “เอ็มเด็น”** และเรื่อง **เรือรบพระร่วงในโคลงกลอนของครูเทพ** บทร้อยกรองในคอลัมน์ **ประจำหนังสือพิมพ์อัครสมัยไทยเจริญ** ซึ่งจัดทำขึ้นโดยนักเรียนโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย ฯลฯ ตัวอย่างเช่น

ทุกซ์ภัยใหญ่ยิ่งล้น	เหลือตรา
เหลือจกหาคำมา	บอกได้
เชิญเพ่งพิจารณา	ถ้วนถึ
ทางที่หลบหลีกให้	รีบล้อมทะเลเร็ว
เชิญ สละทรัพย์เพื่อตั้ง	ทำนบ
เข้า ส่วนซื้อเรือรบ	ประหนึ่งรั้ว

เรีย ไรพวกเราจบ
ขอบรอบอ่าวกลัว

อาณาจักร สยามแล
เกลือกัวผ่าวภัย

(เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี, 2556: 60: 61)

จากตัวอย่างบทประพันธ์เรื่อง **ล้อมรั้ว- สร้างเรือรบหลวงพระร่วง** กวีได้ชี้ให้เห็นเหตุผลของการจำเป็นต้องเสียสละทรัพย์สินเพื่อซื้อเรือรบพระร่วงไว้ป้องกันราชอาณาจักร และกล่าวถึง “ความทุกข์” ที่อาจเกิดขึ้นกับหากเกิดสงครามในบ้านเมือง หนทางที่กวีเสนอให้คนในชาติร่วมมือกันป้องกัน “ทุกข์ภัยใหญ่ยิ่ง” ดังกล่าวคือ การร่วมกันสละทรัพย์สินตามจุดประสงค์การเรียไรทรัพย์สินเพื่อสร้างเรือรบหลวงพระร่วงเป็น “รั้ว” ป้องกันชาตินั่นเอง ทั้งนี้ การชักชวนให้พลเมืองในชาติบริจาคเงินสร้างเรือรบยังปรากฏในโคลงกระทู้กรองทำยเรื่อง **สุภาชิตพระร่วงคำโคลง** กวีใช้กระทู้กรองที่มีลักษณะคล้ายร้อย มีสัมผัสต่อเนื่อง คือ ช่วยทำรั้วบ้าน ช่วยการจัดหา นาวาของสยาม นามว่าพระร่วง แล้วนำกระทู้มาแต่งเป็นโคลง เชิญชวนให้พลเมืองร่วมกันบริจาคเงินสนับสนุนการสร้างเรือรบเพื่อลาดตระเวนทางทะเล กวีเสนอให้เห็นว่าการสละทรัพย์สินด้วยจุดประสงค์ดังกล่าวเป็นการกระทำเพื่อบ้านเมือง เพราะเป็นการวางแผนป้องกันศัตรูเข้ามารุกรานชาติในภาวะที่สถานการณ์ทางการเมืองโลกขณะนั้นยังไม่สงบสุขอีกด้วย (กรมศิลปากร, 2503: 13)

ใน **โคลงสุภาชิตพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว** กวีได้ปลุกฝังหน้าที่ของพลเมืองในยามสงคราม โดยคุณสมบัตินี้ที่กวีทรงเน้นย้ำคือ ความกล้าหาญ สามัคคี และมีความเสียสละพร้อมต่อสู้กับข้าศึกศัตรูเพื่อปกป้องรักษาบ้านเมือง ตัวอย่างเช่น ในโคลงสุภาชิตนักรบฝรั่งเศสโบราณ โคลงลาภรรยาไปทัพของจินตควีอังกฤษและอื่น ๆ ซึ่งอ้างอิงถึงชาติที่เป็นบรรพบุรุษความประพฤติของนักรบฝรั่งเศสโบราณหรืออัศวินยุคกลาง เนื้อความมุ่งเสนอภาพนักรบที่พร้อมอุทิศตนเพื่อชาติ กษัตริย์และต่อสู้เพื่อบ้านเมืองโดยไม่คำนึงถึงชีวิตของตนเอง จุดประสงค์ของการสอนเพื่อให้บุรุษในยุคสมัยตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของตนเองที่มีต่อสถาบันชาติและกษัตริย์ อีกทั้งยังสอดแทรกคติให้เสียสละความเห็นแก่ตัวเพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม (สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ, 2563: 116-117) นอกจากนี้ ยังมีการขยายความพุทธศาสนสุภาชิตเพื่อปลุกฝังความสามัคคีในกลุ่มพลเมือง สร้างขวัญและกำลังใจโดยเปรียบเทียบกองกำลังของสยามกับ “มด” กล่าวคือ แม้อ้อยกว่ามหาอำนาจยุโรปในด้านกายภาพ แต่หากร่วมแรงร่วมใจกันแล้วก็เป็นกองกำลังที่มีแสนยานุภาพได้ มีความกล้าหาญ รักศักดิ์ศรี พร้อมเสียสละร่างกาย แรงใจ เสียสละทรัพย์สินและพร้อมเสียสละชีวิตเพื่อทำนุบำรุงและปกป้องชาติบ้านเมืองได้ ดังโคลงสุภาชิตบทที่ 7 ความว่า

“สหเพสั สงฆภูตานิ สามคคี วุฑฒิสาธิกา”

ความสมัครพรรคพร้อม

แห่งชน ปวงแล

ผู้อยู่เป็นหมู่สน

ฉิจิต

ย่อมเปนเครื่องยังผล	เจริญรุ่ง
น้อยใหญ่ให้สัมฤทธิ์	ดั่งจินต์
จงถวิลภาชิตนี้ทุกคน	เพื่อนเอย
เสื่อป่าทั้งนายพล	สมัค
เชิญกอบพิริยล	เยี่ยงมด เกิดดี
กายย่อมแต่หมั่นนัก	น่าชม
นิยมใดเพื่อรัก	ซาหาร
ต่างก็รีบลนลาน	เรียกพวก
ของใหญ่จะเปรียบปาน	ร้อยเท่า ตัวฮือ
มันก็ช่วยกันสวดก	คร่าหิไป
แม้ใครอุกอาจล้ำ	กรายรัง มันฤ
มดก็พร้อมกันพรั่ง	ออกกัด
ตัวน้อยแต่กำลัง	รวมหมู่ มวลแฮ
อาจที่จะป้องปิด	ภยัน
อันเราเปนชาติเชื้อ	ชาวไทย
ตัวเล็กก็มีใจ	ใหญ่ป่า
ไม่ยอมระยอบใคร	ในโลก เลยพ้อ
ถึงอริหาญห้า	ท่อนแสง
รวมแรงกันเข้ากอบ	การงาน
รวมทรัพย์ผดุงสถาน	ถิ่นเทศ
รวมจิตอภิบาล	บ้านเกิด
รวมรบป้องกันเขต	ขอบสยาม
เสีงานอย่าเสียศักดิ์	ศรีสวัสดิ์
เสียทรัพย์อย่าเสียอรรถ	รอบรู้
เสียชีพอย่าเสียสัตย์	ธรรมะ
เสียชาติอย่าเสียสู้	สละชนม์ฯ

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2520: 13-14)

จากข้างต้น กวีนำคาลาที่ใช้สำหรับประดับตราอาร์มแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวความว่า “สพฺพเสํ สงฆฎทานํ สามคฺคิ วุฑฺฒิสาธิกา” ซึ่งแปลว่า ความสามัคคีของหมู่คณะทั้งปวงเป็นเครื่องทำให้เกิดความเจริญ มาตั้งเป็นสุภาชิต แล้วขยายความสุภาชิตเดิมด้วยโคลงเพื่อแสดงให้เห็นว่าคุณลักษณะที่ดีของข้าราชการพลเรือนและพลเมืองในยุคสมัยคือ การร่วมแรงร่วมใจเสียสละเพื่อชาติบ้านเมือง ทั้งการเสียสละกำลังกาย กำลังใจและทรัพย์สิน ทั้งนี้ การสร้างจิตสำนึกใหม่ที่มุ่งเน้นการเสียสละเพื่อส่วนรวมของข้าราชการดังกล่าวมานี้ ต่างไปจากวรรณกรรมคำสอนข้าราชการแต่เดิมที่เน้นคำสอนตามราชสวัสดิ์ คือ เน้นการประพฤติตนตามหลักธรรมเพื่อความ

เจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงานและการปฏิบัติตนต่อพระมหากษัตริย์เท่านั้น (พอล สุกใส, 2550: 32) นอกจากนี้ โคลงสุภาษิตพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังมีการเสนอให้เห็นว่าความรักชาติและเกียรติภูมิของตนเองในฐานะ “ข้าราชการ” ในรัชสมัยย่อมสำคัญกว่าความรักส่วนตัวอีกทั้งยังเชื่อมโยงให้เห็นว่า ความรักชาติและความรักส่วนตัวเป็นเรื่องเดียวกัน ดังนั้นการเลือกสละความสุขส่วนตัวเพื่อปกป้องบ้านเมืองจึงเป็นเรื่องที่พึงกระทำมากที่สุด ตัวอย่างเช่น

“Yet this inconsistency is such
As you too shall adore;
I could not love thee, dear, so much
Loved I not honour more.”

“แต่การทอดทิ้งหล่อน	รีบไป
หล่อนก็จะมีใจ	ชอบแท้
ที่จะรักหล่อนได้	มากเท่า นี้ฤ
แม้รักศักดิ์แล้ว	เลิศล้ำกว่าปวง”
ห้วงเมื่อยเสียกิจทั้ง	กรณีย์
ยามจะต้องไปดี	ต่อเสียน
ต้องสละทันที	ทิ้งทอด
ปวงสิ่งที่ห้วงเหียน	หันให้ไกลตัว
มัวห้วงเมื่อยแก้วอยู่	เคหา
มัวห้วงทรัพย์บรรดา	ใหญ่น้อย
มัวห้วงแต่สุชา	รมย์รื่น
มัวห้วงดวงจิตคล้อย	คลาดแมนไกลตน

กรณีย์บกพร่องต้อง	เสื่อมศักดิ์
เสื่อมยศลดเกียรติหนัก	แน่แท้
ยอมพลอยมิ่งเมียรัก	และครอบ ครว้นา
ต้องเดือดร้อนด้วยแม่	บ่ได้รู้เห็น

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2520: 29-30)

จากข้างต้น กวียสุภาษิตอังกฤษมาเพื่อแสดงให้เห็นการพรากจากรักเพราะหน้าที่ที่จำเป็นต้องมีต่อประเทศชาติบ้านเมือง จากนั้นกวีนำเสนอความคิดผ่านโคลงสุภาษิตว่า ความรักชาติกับความรักนางและรักครอบครัวนั้นแท้จริงแล้วเป็นเรื่องเดียวกัน หากไม่เสียสละทำหน้าที่เพื่อปกป้องชาติแล้ว ไม่เพียงแต่ชาติบ้านเมืองจะประสบภัยอันตรายเท่านั้น แต่ครอบครัวหรือลูกหลานของตนก็อาจจะต้องเดือดร้อนตามไปด้วย ดังนั้น การจากไปทำหน้าที่ในครั้งนี้จึงเป็นการทำเพื่อชาติบ้านเมือง ซึ่งยังผลให้คนในครอบครัวมีความเป็นอยู่ที่สุขสงบตามไปด้วย แนวคิดเรื่องความรักเชิง

ปัจเจกสัมพันธ์กับความรักชาติอย่างแยกกันไม่ได้นี้ สอดคล้องกับวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่องอื่น ๆ ด้วย เช่น ภาพยนตร์เรื่องพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (2457), นิราศเพนทหาร ผลงานของ นายเจริญ (2460), นิราศมะเหลเถไถ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (2465) ฯลฯ

การปลูกฝังให้พลเมืองมีความกล้าหาญ และเห็นความสำคัญของการเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อบ้านเมืองและบุคคลอื่นเป็นที่รัก นอกจากจะเป็นคุณลักษณะที่สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องชาตินิยมในสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งมุ่งให้คนในชาติมีความรักในหมู่คณะ ร่วมใจกันปกป้องประโยชน์ของชาติในสถานการณ์ที่บ้านเมืองจำเป็นต้องรับมือกับความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างประเทศ โดยเฉพาะในช่วงที่เกิดสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2529: 121) การแสดงความกล้าหาญและความเสียสละเพื่อส่วนรวมยังนับเป็นคุณสมบัติที่สำคัญที่สุดในการทำหน้าที่เพื่อบ้านเมืองและบทบาทของสุภาพชนทั้งสุภาพสตรีและสุภาพบุรุษในสมัยรัชกาลที่ 6 เห็นได้จากแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพของสตรีไทยโดยเฉพาะในด้านการศึกษาและการอุทิศตนเพื่อทำประโยชน์แก่ชาติ ส่วนหน้าที่ของบุรุษนั้น สังคมไทยในสมัยรัชกาลที่ 6 ให้ความสำคัญต่อแนวคิดสุภาพบุรุษของตะวันตก ซึ่งผสมผสานคติแบบอศวินในด้านความกล้าหาญ ความเสียสละและความรักชาติ ร่วมกับความเป็นชายแบบสุภาพ อ่อนโยน แนวคิดคำสอนดังกล่าวจึงน่าจะมีส่วนสัมพันธ์กับคติตะวันตกดังกล่าว โดยเฉพาะรูปแบบความเป็นชายแบบอศวินยุคกลางซึ่งมุ่งให้บุรุษตระหนักถึงความสำคัญของบทบาทหน้าที่ในฐานะผู้ปกป้องดูแลบุคคลผู้เป็นที่รักในฐานะคนรัก ผู้นำครอบครัวและนักรบโดยเสียสละ แสดงความกล้าหาญและตระหนักในเกียรติศักดิ์ศรีของตนเอง (สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ, 2563: 114-124)

5.3.1.2 การยอมรับนโยบายการเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 กับฝ่ายสัมพันธมิตร

ในสมัยรัชกาลที่ 6 เกิดสงครามใหญ่ระหว่างประเทศมหาอำนาจของโลกที่มีศูนย์กลางในยุโรป หรือที่เรียกกันว่าสงครามโลกครั้งที่ 1 แบ่งออกเป็นฝ่ายสัมพันธมิตร (มีศูนย์กลางอยู่ที่ ไตรภาคี ได้แก่ อังกฤษ ฝรั่งเศสและรัสเซีย) และฝ่ายมหาอำนาจกลาง (มีศูนย์กลางอยู่ที่ไตรพันธมิตร ได้แก่ เยอรมนี ออสเตรีย-ฮังการีและอิตาลี) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและทรงเห็นว่าหากสยามเข้าร่วมสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตรซึ่งเป็นฝ่ายได้เปรียบในการปฏิบัติการรบ สยามอาจจะมีโอกาสในการขอแก้ไขสนธิสัญญาที่เสียเปรียบต่างชาติและเผยแพร่เกียรติคุณให้นานาประเทศรู้จักชาติไทย ในเวลาต่อมา พระองค์จึงทรงประกาศสงครามต่อประเทศเยอรมัน ออสเตรียและฮังการีและทรงกล่าวถึงเหตุผลที่มหาอำนาจกลางใช้เรือดำน้ำปฏิบัติการรบว่า

เป็นการละเมิดกฎหมายระหว่างประเทศ สยามจึงต้องรักษาความชอบธรรมระหว่างนานาประเทศให้เป็นที่ยอมรับนับถือ (เพ็ญศรี คุ้ม, 2554: 113)

การสนับสนุนฝ่ายสัมพันธมิตรในสงครามโลกครั้งที่ 1 ปรากฏอยู่ในงานพระราชนิพนธ์และวรรณกรรมคำสอนในสมัยรัชกาลที่ 6 ทั้งการเสนอให้เห็นว่าการเข้าร่วมสงครามครั้งนี้เป็นการปราบอธรรมและคืนสันติภาพให้เพื่อนมนุษย์ และการปลูกฝังทัศนคติต้านลอบต่อเยอรมันซึ่งเป็นประเทศแกนนำของฝ่ายมหาอำนาจกลาง ดังปรากฏในบทประพันธ์เรื่องสงครามโลก ศตวรรษที่ 25 บทประพันธ์เรื่องจอมพลฟช จอมทัพแห่งสงครามโลก พ.ศ.2457-61 ในโคลงกลอนของครูเทพ โคลงโลกนิติจำแลงและโคลงสุภาสิตพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ตัวอย่างเช่น การนำคำสอนจากพุทธศาสนสุภาสิตมาตีความใหม่เพื่อเสนอให้เห็นว่าการเข้าร่วมสงครามเป็นการปราบอธรรมและนำสันติภาพกลับคืนสู่เพื่อนมนุษย์ ประเด็นคำสอนดังกล่าวปรากฏในโคลงสุภาสิตพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิต เล่ม 1 ฉบับที่ 1 วันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ.2461 ความว่า

“ธัมมะกาโม ภาวโหติ”

ผู้ใดใฝ่จิตตั้ง	ในธรรม
แม่ลูกอริระยา	ข่มคู่
ที่สุดก็ยอมจำ	นะพวก พาลนอ
ใครปราศรัยก็ยอมรู้	เช่นนี้แน่นอน
ในสมรศึกใหญ่ครั้ง	เยอรมัน
มุ่งจิตคิดอาธรรม	ข่มเหล่า
ประเทศพวกสัมพันธมิตร	ระมิตร
สุจริตกรธรรมกล้า	กลั่นแกล้งกลางสนาม

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2520: 1)

จากข้างต้น กวีเลือกใช้พุทธศาสนสุภาสิตจากคัมภีร์สุตตนิบาต ขุททกนิกายที่ว่า “ธัมมะกาโม ภาวโหติ” ตั้งเป็นกระทู้แปลความได้ว่า ผู้รักใคร่ในธรรมเป็นผู้เจริญ จากนั้นกวีได้แต่งโคลงตีความคำสอนให้สอดคล้องกับบริบทสังคมซึ่งอยู่ในช่วงที่สงครามโลกครั้งที่ 1 ระหว่างฝ่ายมหาอำนาจกลางและฝ่ายสัมพันธมิตรเพิ่งยุติลง กวีขยายความพุทธศาสนสุภาสิตโดยชี้ให้เห็นว่า ผู้ที่มีใจเป็นกุศลและประพฤติตนถูกต้องตามหลักศีลธรรมย่อมเป็นผู้ที่มีชัยชนะเหนือกลุ่มคนพาล จากนั้นกวีได้ตีความคำว่า “ธรรม” ในมิติความหมายที่สอดคล้องกับบริบทเฉพาะสมัย คือ การประพฤติตนอย่างเหมาะสมในฐานะประเทศที่มีอารยะ โดยมีมุมมองต่อฝ่ายมหาอำนาจกลางหรือเยอรมันและออสเตรเลีย-ฮังการีว่าเป็นฝ่าย “อาธรรม” ตรงข้ามกับฝ่ายสัมพันธมิตรที่สยามประกาศเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่ง ดังนั้น การ

ประกาศเข้าร่วมรบกับฝ่ายสัมพันธมิตรครั้งนี้จึงเป็นการปราบอธรรมเพื่อคืนสันติภาพให้แก่เพื่อนมนุษย์ เปรียบเทียบให้เห็นว่าฝ่ายมหาอำนาจกลางนั้นเป็นฝ่ายอธรรม ส่วนฝ่ายสัมพันธมิตรคือฝ่ายธรรมะ ผู้มีหน้าที่มาปราบอธรรม ทั้งนี้ การเปรียบเทียบฝ่ายหนึ่งเป็นธรรมะและอีกฝ่ายเป็นอธรรม แม้จะเคยมีมาก่อนในวรรณคดีไทย เช่น **รามเกียรติ์** **ลิลิตตะเลงพ่าย** แต่ส่วนใหญ่ผู้ตีความในลักษณะเรื่องระหว่างบุคคลในฐานะผู้ปกครองบ้านเมือง ขณะที่ในพระราชนิพนธ์โคลงสุภาสิตซึ่งยกตัวอย่างมาตีความนั้น เป็นประเด็นข้อขัดแย้งทางการเมืองการปกครองในบริบทชาติสมัยใหม่ นอกจากนี้ การนำคำสอนจากพุทธศาสนาสุภาสิตมาตีความใหม่เพื่อสร้างความชอบธรรมในการดำเนินนโยบายทางการเมืองโดยเฉพาะการประกาศสงครามกับฝ่ายเยอรมนีและออสเตรีย-ฮังการีในสงครามโลกครั้งที่ 1 ยังปรากฏในโคลงบทอื่น ๆ อีกด้วย ตัวอย่างเช่น

“นัตถิ สันติปะริ สุข”

(ธรรมะบพ, ขุททกะนิกาย)

“สุขใดไม่มาตร์แมน

ความสงบ

มนุษย์จะประสบ

สุขแท้

ต่อเมื่อทุกข์ภัยลบ

สูญหมด นั้นแล

ยามสุขสรอายุแม่

ทุกข์กลัวสุขโฉน

ภัยใดไม่มาตร์แมน

สงคราม

ภัยแกชีวิตยาม

รบเร็ว

ภัยแก่ทรัพย์เสื่อมทรา

วินาศ

ภัยแก่ธรรมะเศร้า

เสื่อมด้วยยุทธภัย

ทุกข์ใดไม่มาตร์แมน

ความพรา

ทุกข์แห่งผู้จำจาก

ถิ่นเศร้า

ทุกข์ผู้ที่ลำบาก

จำอยู่ หลังนา

ทุกข์ระกำค่าเช่า

อกเต็นบว

ชายหนุ่มไปศึกเพื่อ

ภักดี

เสียสละชีวิต

มอดม้วย

บ้างก็พิการมี

ทุกข์ทเวศ

ญาติมิตรโศกด้วย

ตั้งนี้ธรรมดา

ระอาการศึกษา

ทุกคน แน่นอ

แต่ก็กัดฟันทน

ต่อสู้

เพื่อปราบอธรรมจน

แพ้พ่าย

เสร็จศึกก็ยอมรู้

ศึกพร้อมยินดี

เหมือนมีพายุกล้า

กลางโลก

ยามสงบลบโศก

สิ้นแล

นิยมและชมโชค

แห่งชาติ ตนฮา

รัฐสันติแท้

เลิศล้ำกว่าเพรง”

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2520: 69-70)

จากข้างต้น กวีได้เลือกนำพุทธศาสนสุภาษิตจากคาถาในคัมภีร์ธรรมบท ขุททกนิกาย ซึ่งถอดความได้ว่า “สุขอื่นที่เลิศกว่าความสงบไม่มี” มาอธิบายและตีความใหม่ด้วยโคลงสุภาพ หากพิจารณาตามบริบทการสอนของพุทธศาสนสุภาษิต “สันติ” นั้นหมายถึง ความสงบโดยหลุดพ้นจากกิเลสตัณหาหรือการดำเนินชีวิตอย่างสันโดษโดยมุ่งในทางโลกุตตระ แต่เมื่อกวีนำพุทธศาสนสุภาษิตดังกล่าวมาตีความใหม่ กวีได้นำเสนอให้เห็นว่า “สันติ” หรือความสงบสุขในที่นี้ มิใช่การหลุดพ้นจากอำนาจของกิเลส แต่เป็นสันติภาพที่เกิดขึ้นหลังจากสงคราม เพราะสงครามเป็นสาเหตุของทุกข์ภัยที่มีผลกระทบต่อชีวิตและทรัพย์สินของผู้คนจำนวนมาก โดยเฉพาะกลุ่ม “ชายหนุ่ม” ที่เสียสละไปรบเพื่อป้องกันบ้านเมืองและปราบ “อธรรม” ในสงครามซึ่งในบริบทการสอนนี้ตีความได้ว่าเป็นกลุ่มศัตรูฝ่ายตรงข้ามนั่นเอง ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาบริบทการแต่งและเผยแพร่พบว่า โคลงสุภาษิตดังกล่าวแต่งขึ้นในระหว่าง พ.ศ.2461-2462 และได้รับการเผยแพร่ครั้งแรกในหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิต เล่ม 3 ฉบับที่ 30 เมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ.2462 ดังนั้น “สงคราม” ในบทประพันธ์จึงสันนิษฐานได้ว่าคือ สงครามโลกครั้งที่ 1 ซึ่งรัฐบาลสยามได้ประกาศเข้าไปมีส่วนร่วมตั้งแต่พ.ศ.2460 และส่งทหารอาสาเข้าร่วมรบอยู่ในฝ่ายสัมพันธมิตร ก่อนที่สงครามจะยุติลงเมื่อ พ.ศ.2461 ดังนั้น “ความสงบ” ในบริบทคำสอนจากพุทธศาสนสุภาษิตกับ “ความสงบ” ในโคลงสุภาษิตพระราชนิพนธ์จึงแตกต่างกันด้วยจุดประสงค์ของกวี ทั้งยังมีผลทำให้ความหมายของคำสอนในบริบทสังคมสมัยใหม่นี้แตกต่างไปจากความหมายเดิมอีกด้วย

ขณะที่บทประพันธ์บางส่วนในโคลงกลอนของครูเทพ โคลงโลกนิติจำแลงและโคลงสุภาษิตพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสนอให้เห็นว่าฝ่ายมหาอำนาจกลางซึ่งมีชาวเยอรมันเป็นแกนนำนั้นมีการกระทำที่ไม่น่านับถือและมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมหลายประการ เช่น ในโคลงโลกนิติจำแลงบทที่ 73 -74 กวีทรงเน้นย้ำให้เห็นว่า เยอรมันเป็นชาติที่ทำสงครามอย่างไม่ “ซื่อตรง” ดังนั้นการที่เยอรมันได้รับผลกระทบจากการพ่ายแพ้สงครามจึงเป็นเรื่องที่สมเหตุสมผล (กรมศิลปากร, 2561: 15) การตำหนิและให้ข้อมูลว่าเยอรมันเป็นชาติที่คดโกง มัก “เข้าแทรกเข้าแซงชาวประชา” และทำสงครามเชื้อโรคโดย “ปล่อยพยาธิเนานา กาฬโรคหิวาต์ตัวบิดตัวอื่นหมื่นแสน” (เจ้าพระยาธรรมาศกัณฐิ, 2556: 77) การแต่งบทประพันธ์ขยายคาถาพระนิพนธ์ในสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณพระยาวชิรญาณวโรรส กรณีเยอรมันยิงปืนใหญ่ควั่นพิษเข้าใส่กองกำลังฝ่ายตรงข้าม (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2520: 2) กรณีเยอรมันไม่ปฏิบัติตามสนธิสัญญาลอนดอนและไม่เคารพความเป็นกลางของเบลเยียม (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า

เจ้าอยู่หัว, 2520: 50) นอกจากนี้ ยังมีการนำสุภาษิตอังกฤษที่สอนเรื่องความซื่อสัตย์สุจริตมาขยายความโดยเปรียบเทียบกับสถานการณ์สงครามในยุโรปที่กลุ่มชาวฮันเคยรุกรานเพื่อหวังครอบครองดินแดน แต่ท้ายที่สุดก็พ่ายแพ้ไปและสถานการณ์สงครามโลกครั้งที่ 1 ซึ่งฝ่ายสัมพันธมิตรเป็นฝ่ายได้รับชัยชนะเหนือฝ่ายมหาอำนาจกลาง กวีทรงชี้ให้เห็นว่ากลุ่มเยอรมันซึ่งเป็นแกนนำของฝ่ายมหาอำนาจกลางในเวลานี้ก็ไม่ต่างอะไรกับกลุ่มชาวฮัน คนเผ่าอนารยะที่เคยรุกรานยุโรปและเยอรมันในประวัติศาสตร์โลกอย่างไม่ชอบธรรม เพื่อเน้นย้ำข้อคิดคำสอนที่ว่า “ความซื่อสัตย์สุจริตนั้นเป็นเครื่องป้องกันภัย” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2520: 66) ในที่นี้ ยกตัวอย่างบทประพันธ์โคลงซึ่งอธิบายกระชู้จากพุทธศาสนสุภาษิตความว่า “ธัมมะเทสสี ปราภะโว” ซึ่งแปลว่า ผู้เป็นศัตรูกับธรรมเป็นผู้ฉิบหาย ดังนี้

เยอรมันเมาไม่ห่ม	ขุนมาร
เชื้อฤทธิ์ทหารหาญ	ศึกกล้า
เชื้อปืนใหญ่ยิงผลาญ	เชื้อพิษ ไอ้อื้อ
ทิ้งทอธรรมทั่วหล้า	เลิกล้นทางคน

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2520: 1-2)

จากข้างต้น กวีเสนอให้เห็นว่าฝ่ายเยอรมันและออสเตรีย-ฮังการีเป็นฝ่าย “อาธรรม” เพราะละเมิดสันติภาพระหว่างประเทศจนก่อให้เกิดสงครามจากกรณีสมรภูมิโบลิมอฟ (Battle of Bolimow) เมื่อวันที่ 31 มกราคม พ.ศ.2458 เมื่อเยอรมันเปิดฉากการโจมตีด้วยปืนใหญ่กระสุนแก๊สพิษต่อกองทัพอากาศที่ 2 ของรัสเซียในโปแลนด์ (ปัญญาณัฐ ฌัญญารนิพนธ์, 2562) จากบทที่ว่า “เชื้อปืนใหญ่ยิงผลาญ เชื้อพิษไอ้อื้อ” การกระทำดังกล่าวเป็นสิ่งที่กวีเห็นว่าเป็นการกระทำที่ “ทิ้งทอธรรม” คือ ไม่มีเมตตาธรรมต่อเพื่อนมนุษย์ สอดคล้องกับความเปรียบที่กวีเลือกใช้เปรียบเทียบเยอรมันว่าเป็น “ขุนมาร” ผู้เป็นศัตรูต่อการบำเพ็ญเพียรของพระพุทธองค์และท้ายที่สุดก็ย่อมต้องพ่ายแพ้ต่อพุทธคุณ

พระราชทัตชนะที่ปรากฏในคำสอนดังกล่าวสอดคล้องกับความใน **ประกาศกระแสพระบรมราชโองการว่าด้วยการสงครามที่มีต่อประเทศเยอรมนีและออสเตรียฮังการี** ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่าการกระทำของฝ่ายมหาอำนาจกลางเป็นการกระทำที่เกินกว่าเหตุ เมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ.2460 ความว่า “เยอรมนีและออสเตรีย-ฮังการีเป็นฝ่ายละเมิดเมตตาธรรมของมวลมนุษย มิได้มีความนับถือต่อประเทศเล็ก ไม่ปฏิบัติตามกฎหมายระหว่างประเทศและเป็นผู้ก่อความทุกข์ของโลก” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2560: 1)

ดังนั้น การสร้างความชอบธรรมให้แก่ฝ่ายสัมพันธมิตรในสงครามโลกครั้งที่ 1 ในกลุ่มข้อมูลที่ผู้วิจัยศึกษา จึงเป็นการโน้มน้าวใจพลเมืองให้ยอมรับแนวพระราชดำริทางการเมือง ซึ่งสัมพันธ์กับเหตุการณ์ทางสังคมหลังจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการนำ

ประเทศเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ 1 โดยเข้าร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตร เมื่อ พ.ศ.2460 เนื่องจากมีผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับการแสดงออกครั้งนี้อยู่มาก ทั้งกลุ่มคนที่มีการติดต่อกับชายกับเยอรมันด้วยสัมพันธภาพอันดี เห็นได้จากในช่วงสถานการณ์สงครามที่มีการเรียโรเงินอุดหนุนสภาภาษาชาดเยอรมันในไทยเป็นเงินสูงถึง 30,000 บาท ทั้งนี้ ในสมัยนั้นมีคนไทยไปศึกษาต่อที่ประเทศเยอรมนีเป็นจำนวนมาก นักเรียนนอกส่วนหนึ่งจึงนิยมและเคารพเยอรมนี อีกทั้งในการรบระยะแรก เยอรมันเป็นฝ่ายได้เปรียบทุกครั้ง (สุจิตรา ศิริโปล์, 2528: 29-31)

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่า กวีส่วนใหญ่เผยแพร่คำสอนภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 1 ยุติลงและฝ่ายสัมพันธมิตรได้รับชัยชนะแล้ว การเผยแพร่คำสอนดังกล่าวจึงน่าจะมีบทบาทเพื่อเฉลิมฉลองและประกาศเกียรติคุณของบ้านเมือง ทั้งนี้ ยังเป็นการเน้นย้ำให้เห็นว่าพระบรมราชาธิบายในการประกาศสงครามของกวีเป็นสิ่งที่ถูกต้องและเหมาะสม เพราะในช่วงที่สยามตัดสินใจประกาศเข้าร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตร นอกจากจะมีปรากฏการณ์นิยมฝ่ายมหาอำนาจกลางเกิดขึ้นในสังคม กลุ่มข้าราชการหัวสมัยใหม่และราษฎรส่วนใหญ่ก็ไม่เห็นด้วยกับการเข้าร่วมสงคราม ผู้คนทั่วไปมีความเห็นว่า การประกาศสงครามดังกล่าวเป็นการนำบ้านเมืองเข้าไปอยู่ท่ามกลางความขัดแย้งและสยามอาจได้รับผลกระทบตามมาได้ (โรจน์ จินตมาศ, 2531: 88, 118-119) ทั้งนี้ เมื่อประเทศฝ่ายมหาอำนาจกลางได้ประกาศยอมจำนนแก่ฝ่ายสัมพันธมิตร และเยอรมนีลงสัญญาสงบศึกเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2461 สยามก็ได้จัดงานฉลองขวัญทหารอาสาเพื่อต้อนรับกองทหารอาสาที่ได้กลับคืนสู่พระนครและเฉลิมฉลองในวาระที่ประเทศหลุดพ้นจากสถานะสงคราม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทางราชการหยุดงานและจัดตกแต่งสถานที่ราชการอาคารบ้านเรือนและการรื่นเริงทั่วพระนคร นอกจากนี้ กองทหารอาสายังได้เข้าร่วมพิธีประกาศชัยชนะในต่างประเทศตลอดทั้งปี เช่น การร่วมพิธีฉลองชัยที่กรุงลอนดอน การร่วมพิธีฉลองชัยที่กรุงบรัสเซลอีกด้วย

5.3.1.3 การมีสุขปฏิบัติที่ดีและรักษาสุขอนามัยตามหลักการสาธารณสุขที่รัฐกำหนด

การวางรากฐานทางการแพทย์และการสาธารณสุขแบบตะวันตกเริ่มเป็นรูปธรรมขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เช่น การจัดตั้งโรงพยาบาลศิริราช ซึ่งต่อมาเป็นต้นแบบโรงพยาบาลแบบตะวันตกของไทย การจัดตั้งกรมพยาบาลเพื่อควบคุมจัดการโรงพยาบาล ซึ่งในเวลาต่อมาพัฒนาและตั้งเป็นกระทรวงสาธารณสุข การจัดตั้งโรงเรียนราชแพทยาลัยซึ่งเป็นต้นแบบโรงเรียนแพทย์แบบตะวันตกของไทย (ยุวดี ตปนิยากร, 2522: 251-279) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา การจัดการสาธารณสุขและควบคุมโรคเจริญก้าวหน้าขึ้น เนื่องจากการวางพื้นฐานการศึกษาให้แก่เยาวชนทั้งชายและหญิง เปิดโอกาสให้สามัญชนมีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนมากขึ้น อีกทั้งคนในสังคมเริ่มมีความรู้ คำนึงและเห็นผลของการรักษาพยาบาลตามแบบแผนของตะวันตกมากกว่าเดิม

จากการศึกษาวรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ผู้วิจัยพบว่า คำสอนเรื่องการมีสุขปฏิบัติที่ดีและรักษาสุขอนามัยตามหลักการสาธารณสุขที่รัฐกำหนดปรากฏอยู่ในตัวบทระหว่าง พ.ศ.2460 – 2470 ได้แก่ เรื่อง**บทกล่อมอนามัย** แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์ยานี 11 มีลักษณะกระชับ เหมาะสมแก่การอ่านเพื่อท่องจำ ในตอนท้ายเรื่องมีบทแต่งสรุปโดยใช้คำประพันธ์สันตติลักษณ์ 14 เนื้อหาทั้งหมดในเรื่องมีจำนวน 6 บทประพันธ์ ได้แก่ **เจ้าลูกแก้ว เท่กล่อม แมวเหมียว แมวหง่าว เจ้าเนื้ออุ่น และโละฮึก** แต่ละบทเสนอเนื้อหาที่สอนเด็กให้รู้จักรักษาอนามัยของตนเอง สอนการปฏิบัติตามหลักสุขอนามัยในชีวิตประจำวัน เช่น การอาบน้ำ การแปรงฟัน การเข้านอนตามเวลาที่เหมาะสม มีบทส่งท้ายเรื่องสรุปความสำคัญของการรักษาอนามัย บทร้อยกรองประจำคอลัมน์**โคลงอนามัยและดอกสร้อยสุภาชิตเรื่องต่าง ๆ** ในหนังสือพิมพ์อนุสภากาชาดอุกรณ์ ซึ่งกวีใช้คำประพันธ์ประเภทโคลงสุภาพและกลอนดอกสร้อยถ่ายทอดเนื้อหา อาทิ **โคลงสุภาพอนามัยเรื่องเล็บ โคลงอนามัยเรื่องปาก โคลงอนามัยเรื่องมือ โคลงสุภาพอนามัยเรื่องหน้า โคลงอนามัยว่าด้วยการอาบน้ำ โคลงอนามัยว่าด้วยการใช้ผ้าปิดปาก เมื่อไอหรือจาม โคลงอนามัยว่าด้วยการตั้งตัวให้ตรง โคลงอนามัยว่าด้วยการถ่มน้ำลาย ดอกสร้อยสุภาชิตเรื่องขลุ่ย ดอกสร้อยสุภาชิตเรื่องหนู ฯลฯ** และเรื่อง**ก.ข.สาธารณสุข** ซึ่งเป็นเอกสารที่กรมสาธารณสุขพิมพ์เผยแพร่ในช่วงต้นสมัยรัชกาลที่ 7 มีกลวิธีการเสนอเนื้อหาคำสอนโดยผูกคำกลอนกำกับพยัญชนะต้นวรรคเพื่อให้ท่องจำง่ายขึ้น เช่น “ก กิน ถวิลคำแพทย์พร้าพูด” “ข ไข ข้อไขในสี่ชนิด” “ค เคหสถานขานเตือน” ฯลฯ ทั้งนี้ เอนก นาวิกมูล (2536: 72-95) ได้ให้ความเห็นว่า กลวิธีการผูกคำกลอนกำกับพยัญชนะ ก ถึง ฮ เป็นที่นิยมอย่างมากในสมัยรัชกาลที่ 7 อีกด้วย

หัวข้อคำสอนเกี่ยวกับการรักษาสุขอนามัยและการสุขปฏิบัติที่ดี ซึ่งปรากฏในวรรณกรรมคำสอนดังกล่าว ประกอบด้วยคำสอนที่หลากหลาย อาทิ 1.การรักษาสุขอนามัยเกี่ยวกับใบหน้า เล็บมือผิวหนังและบุคลิกภาพทางกาย ปรากฏในบทประพันธ์เรื่อง**เท่กล่อม เรื่องเจ้าลูกแก้ว เรื่องเจ้าเนื้ออุ่น โคลงสุภาพอนามัยเรื่องหน้า โคลงอนามัยว่าด้วยการอาบน้ำ เรื่องแมวหง่าว กลอนสุภาพ พ พูพองโคลงอนามัยเรื่องมือ โคลงอนามัยเรื่องเล็บและโคลงอนามัยว่าด้วยการตั้งตัวให้ตรง** 2.การรักษาอนามัยของช่องปากและดูแลสุขภาพฟัน ได้แก่ **เรื่องแมวเหมียว กลอนสุภาพ ป ปากและโคลงอนามัยเรื่องปาก** 3.การรักษาสุขภาวะเกี่ยวกับการรับประทาน ได้แก่ **เรื่องโละฮึก และโคลงอนามัยว่าด้วยการอมสิ่งของต่าง ๆ** 4.การรักษาความสะอาดและจัดการแหล่งที่พักอาศัยให้มีอากาศถ่ายเทสะดวก ได้แก่ **เรื่องเจ้าลูกแก้ว โคลงอนามัยว่าด้วยการกำจัดหนู** 5.การระมัดระวังไม่แพร่เชื้อสู่ผู้อื่น ได้แก่ **โคลงอนามัยว่าด้วยการถ่มน้ำลาย โคลงอนามัยว่าด้วยการใช้ผ้าปิดปาก เมื่อไอหรือจาม กลอนสุภาพ จ จาม ฯลฯ**

ตัวอย่างเช่นบทประพันธ์เรื่อง “เจ้าเนื้ออ่อน” จากเรื่อง**บทกล่อมอนามัย**และ**โคลงสุภาพอนามัยเรื่องหน้า** ซึ่งกวีได้ปลูกฝังให้เด็กหมั่นอาบน้ำชำระล้างใบหน้าและร่างกายโดยอธิบายเหตุผลและนำเสนอผลกระทบหากไม่ปฏิบัติตามคำสอน ความว่า

เด็กเด็กมักต่อต้าน	ช่างเกียจคร้านอาบน้ำกัน
ปล่อยตัวมัวมอมมัน	เห็นน้ำส่นแสบงกลัว
โคลงพอกตามชอกคอ	มากจนพอบั่นควายวัว
โสมมผมรกหัว	ช่างแสนชั่วไม่สละหวิ
เหม็นสาบจนคลิ้นไส้	ไม่เอยากใกล้เด็กเช่นนี้
คร้านน้กไม่รักดี	จึงเกิดมีโรคผิวหนัง

(บทกล่อมอนามัย, 2472: 3)

และ

หน้าสะอาดชวนให้เพื่อน	พากัน ชมนา
หน้าเปราะเปื่อนนำหยัน	เยาะเย้า
ใครเห็นมักจะผัน	พัคตร์ห่าง
ท่านว่ากลัวโรคเข้า	ติดต้องตัวเขา
ยามนอนมักอบอ้าว	เหงื่อไค
ปากหลังน้ำลายไหล	เลอะแค้น
ชี้ตาฟักพุมโน	ตาเปราะ
จุมุก, โสทรคายมูลแต่้ม	ติดเปื้อนเกรอะกรัง

(ขุนพิทักษ์พิทยาภท, 2470: 23)

จากบทประพันธ์เรื่อง “เจ้าเนื้ออ่อน” ในเรื่อง**บทกล่อมอนามัย** กวีนำเสนอภาพลักษณ์ของผู้ที่ “เกียจคร้าน” ไม่ทำความสะอาดร่างกายว่าอาจทำให้มี “โคลงพอกตามชอกคอ” และ “โสมมผมรกหัว” นอกจากนี้ ความสกปรกยังทำให้เกิดกลิ่นที่ไม่พึงประสงค์ คือ “เหม็นสาบจนคลิ้นไส้” และทำให้สังคมรอบข้างรังเกียจจน “ไม่เอยากใกล้เด็กเช่นนี้” อีกด้วย (บทกล่อมอนามัย, 2472: 3) ส่วน**โคลงสุภาพอนามัยเรื่องหน้า** กวีเสนอว่าผู้ที่ไม่รู้จักดูแลล้างใบหน้าให้สะอาดหลังตื่นนอนย่อมมีใบหน้า ที่ “เปราะเปื่อนนำหยัน เยาะเย้า” เพราะ “ปากหลังน้ำลายไหลเลอะแค้น” มี “ชี้ตาฟักพุมโน ตาเปราะ” และ “จุมุก โสทรคายมูลแต่้ม ติดเปื้อนเกรอะกรัง” จนทำให้ “ใครเห็น มักจะผันพัคตร์ห่าง” แต่หากรู้จักล้างหน้าหลังตื่นนอนย่อมมีใบหน้า ที่ “สะอาด” และ “ชวนให้เพื่อนพากันชม” (ขุนพิทักษ์พิทยาภท, 2470: 23) การเสนอให้ผู้อ่านเห็นผลกระทบจากการไม่ปฏิบัติตามคำสอนว่า จะทำให้มีภาพลักษณ์ที่ไม่เป็นที่ยอมรับของสังคมดังกล่าวข้างต้น นอกจากจะทำให้ผู้อ่านซึ่งเป็นเด็กเข้าใจเหตุผลของการดูแลรักษาสุขอนามัยอย่างชัดเจนขึ้นแล้ว ยังเป็นการโน้มน้าวใจเด็กให้รู้จักปรับตัวเพื่อการ

ยอมรับจากสังคม และเกิดความมั่นใจในร่างกาย บุคลิกภาพของตนซึ่งย่อมส่งผลดีต่อพัฒนาการในด้านอื่น ๆ ตามไปด้วย

ผลกระทบจากการไม่ดูแลรักษาอนามัยส่วนตัวยังทำให้เกิดโรคร้ายต่าง ๆ และทำให้สุขภาพร่างกายไม่แข็งแรง เช่น ในบทประพันธ์เรื่อง**แมวหง่าว** กวีสอนเรื่องการดูแลเล็บ หมั่นทำความสะอาดและตัดเล็บให้เรียบร้อย โดยชี้ให้เห็นว่า เล็บของแมวและเล็บของคนมีความแตกต่างกัน การที่แมวมีเล็บยาวและแหลมคมก็เพื่อล่าเหยื่อเป็นอาหาร ขณะที่คนไม่จำเป็นไว้เล็บยาว เพราะการไว้เล็บยาวอาจทำให้เชื้อโรคติดมาตามซอกเล็บ เมื่อเล็บมือมาสัมผัสผิวหนังก็อาจทำให้เกิดโรคต่าง ๆ ได้ (บทกล่อมอนามัย, 2472: 6) สอนว่าไม่ควรนำสิ่งของที่มิใช่อาหารเข้าปากเพราะ “หากมีเชื้อโรคประสม” ก็อาจทำให้ “โรคร้ายรังควาน” ได้ (ขุนพิทักษ์พิทยาภท, 2471: 15) กลวิธีการสอนดังที่ยกตัวอย่างไปนี้แตกต่างจากลักษณะการสอนในวรรณกรรมคำสอนยุคก่อนหน้า เช่น เรื่อง**สวัสดิรักษา** ซึ่งมีเนื้อหาคำสอนเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพในชีวิตประจำวันเช่นเดียวกัน แต่เรื่อง**สวัสดิรักษา** กวีจูงใจผู้อ่านให้ปฏิบัติตามคำสอนโดยอ้างถึงหลักความเชื่อเรื่องสง่าราศี ความเป็นสิริมงคลและอภัยมงคล ขณะที่ในเรื่องบทกล่อมอนามัย **โคลงอนามัยและดอกสร้อยสุภาชิต**เรื่องต่าง ๆ กวีโน้มน้าวใจผู้อ่านโดยให้เหตุผลที่พิสูจน์ได้ตามหลักข้อเท็จจริงและความรู้แบบสมัยใหม่ ชี้ให้เห็นว่าการไม่ดูแลสุขภาพอนามัยนั้นส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ทางสังคมและส่งผลกระทบต่อสุขภาพร่างกายและสติปัญญา

การสอนให้เด็กมีสุขอนามัยที่ดีในเรื่อง**บทกล่อมอนามัยและโคลงอนามัยและดอกสร้อยสุภาชิต**เรื่องต่าง ๆ ในหนังสือพิมพ์**อนุสภากาชาดอุปกรณ** เมื่อพิจารณาพร้อมกับจุดประสงค์การพิมพ์เผยแพร่ของหนังสือพิมพ์**อนุสภากาชาดอุปกรณ**ที่มุ่งส่งเสริมการอนามัยให้แก่สมาชิกอนุกาชาด ผู้วิจัยพบว่า แนวคิดคำสอนดังกล่าวมีความสอดคล้องกับ “กติกากาอนามัย” จำนวน 12 ข้อ ซึ่งในระหว่าง พ.ศ. 2469- 2476 กองอนุสภากาชาดสยามในฐานะหน่วยงานของรัฐได้บัญญัติและเผยแพร่แก่สมาชิกอนุกาชาด ได้แก่ การตั้งตัวให้ตรงขณะที่ยืนหรือนั่ง การรักษาเล็บให้สะอาดเสมอ การอาบน้ำถูตัวอย่างน้อยวันละ 2 ครั้ง นอนในที่ลมถ่ายเข้าออกตามช่องได้อย่างสะดวกและนอนอย่างน้อยวันละ 10 ชั่วโมง ฯลฯ ต่อมาเมื่อ พ.ศ.2503 ได้มีการกำหนดคำว่า “สุขบัญญัติ” ขึ้นมาใช้แทนคำว่า “กติกากาอนามัย” โดยกำหนดสุขบัญญัติไว้ 10 ประการและจัดเป็นเนื้อหาสำคัญในวิชาสุขศึกษาในระดับประถมศึกษามาจนปัจจุบัน ส่วนในเรื่อง **ก.ข.สาธารณสุข** บทประพันธ์ที่ตีพิมพ์ในนามเอกสารสาธารณสุขอันดับ 54 ของกรมสาธารณสุข นอกจากจะมีคำสอนที่สอดคล้องกับ**บทกล่อมอนามัย โคลงอนามัยและดอกสร้อยสุภาชิต**เรื่องต่าง ๆ แล้ว วรรณกรรมเรื่องดังกล่าวยังมีคำสอนให้ผู้อ่านซึ่งเป็นบุคคลทั่วไปในสังคมเห็นความสำคัญของการดูแลสุขภาพเพื่อลดการแพร่โรค เช่น การเสนอวิธีการจัดการศพอย่างถูกสุขลักษณะ การเสนอให้ผู้ชายหญิงตรวจสุขภาพก่อนสมรส ฯลฯ

ยกตัวอย่างกลอนสุภาพ **ฉ ฉาปนกิจ** กวีเสนอว่าวิธีการจัดการศพในรูปแบบ “เก็บไว้กับบ้าน” นั้น อาจทำให้เกิดการแพร่ระบาดของโรคติดต่อ เช่น อหิวาตกโรคและกาฬโรค ดังความว่า

ฉ ฉาปนกิจควรคิดเคঁ
 การเผาศพในเมืองไทยแผ่
 นิยมสมยอมพร้อมกันแท้
 ก็เป็นแต่ตามประเพณียึดทำ
 ถึงกะนั้นเนื่องคณมหาชน
 ชอบชวนชวายุทนะนุอุปถัมภ์
 สักการศพเก็บศพขนบนำ
 เพื่อบำเพ็ญบุญหนุนผู้ตาย
 นำรู้ยู่ว่ากาละนี้
 คนที่ถึงม้วยด้วยเหตุหมาย
 อหิวาต์ กาฬโรค แร่งร้าย
 ระบายระบาตอาพาธเชื้อ
 ถ้ากะไรศพได้เผาเป็นเท่าแล้ว
 แน่นแนวม้นำโรคพรา้เพรีอ
 การเก็บไว้กับบ้านเหมือนจานเจือ
 รังเรื้อรุมก่อโรคต่อไป ๆ

(กรมสาธารณสุข, 2471: 19-20)

จากข้างต้น จะเห็นได้ว่า กวีถ่ายทอดคำสอนเพื่อให้คนในสังคมตระหนักถึงผลเสียจากการจัดการศพอย่างไม่ถูกต้องตามหลักสาธารณสุขในช่วงต้นสมัยรัชกาลที่ 7 กวีชี้ให้เห็นปัญหาที่เกิดขึ้นภายในสังคม คือ การที่คนในสังคมบางกลุ่มยังคงเก็บรักษาศพไว้ตามประเพณีเดิมแม้ว่าในเมืองไทยจะมีการเปลี่ยนแปลงวิธีการจัดการศพของราษฎรทั่วไปมาเป็นการเผาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 (ม.ล.จิตตวัติ จิตรพงศ์, 2557: 97) ทั้งนี้ จุดประสงค์ของการเก็บรักษาศพไว้ก็เพื่อแสดงความอาลัยและความเคารพต่อผู้ล่วงลับ และเพื่อให้ญาติมิตรได้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ล่วงลับ

แนวคิดคำสอนที่มุ่งให้ชุมชนและพลเมืองมีสุขปฏิบัติที่ดีและรักษาสุขอนามัยตามหลักการสาธารณสุขที่รัฐกำหนดนี้ หากพิจารณาร่วมกับบริบทสังคมที่เผยแพร่คำสอนในทศวรรษพ.ศ. 2460-2470 ผู้วิจัยพบว่า ขณะนั้นมีการดำเนินงานของรัฐเพื่อจัดระบบ ขยายและพัฒนางานด้านการแพทย์สาธารณสุขเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก เช่น การตั้งกรมสาธารณสุขเพื่อให้เกิดหน่วยงานที่บำบัดและควบคุมโรคภัยไข้เจ็บที่เกิดขึ้นในสยามโดยเฉพาะ การตราพระราชบัญญัติการแพทย์เพื่อป้องกันอันตรายอันเกิดจากการรักษาพยาบาลโดยผู้ที่ไม่มีความรู้และมีได้ผ่านการฝึกหัดอย่างถูกต้อง การจัดกิจกรรมสอนประชาชนให้รู้จักรักษาป้องกันตนเองให้ปลอดภัยจากโรค สอนให้รู้สาเหตุของการ

เกิดโรคต่าง ๆ ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปจากความคิดความเชื่อแบบจารีต มีการอธิบายสาเหตุของโรคระบาดว่าเกิดจากธรรมชาติ ทั้งสาเหตุจาก“อายุพิศม์” คือ ความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมภายนอก ได้แก่ ความเย็น แสงแดด การเปลี่ยนทิศทางของลม และสาเหตุจาก “เชื้อโรค” ซึ่งอาจเกิดจากสิ่งแวดล้อมที่สกปรก การใช้ชีวิตการกินอยู่อาศัยของมนุษย์ที่หมักหมมจนเกิดการแพร่กระจายของจุลินทรีย์ สิ่งมีชีวิตเล็ก ๆ ที่มองไม่เห็นด้วยตาเปล่า (ชาติชาย มุกสง, 2563: 85-95) มีการเผยแพร่และจัดจำหน่ายหนังสือว่าด้วยการป้องกันโรค การรักษาตัวและการรักษาความสะอาด กำหนดให้การเรียนการสอนวิชาสุขวิทยาและอนามัยเป็นวิชาบังคับทั้งในหลักสูตรมูลศึกษาและหลักสูตรมัธยมศึกษา รวมถึงในสมัยรัชกาลที่ 6 มีการก่อตั้งกองอนุสภากาชาดสยามเพื่อฝึกฝนพลเมืองเด็กในฐานะคนรุ่นใหม่ให้ใส่ใจในการรักษาอนามัยและเห็นความสำคัญของสุขปฏิบัติและสุขอนามัยที่ดี (ทวีศักดิ์ เผือกสม, 2561: 165-166) แนวพระราชดำริเกี่ยวกับการดูแลอนามัยของเด็กในฐานะพลเมืองรุ่นใหม่ของสังคมนี้ได้สืบทอดต่อมาถึงในสมัยรัชกาลที่ 7 ดังจะเห็นได้จาก**พระราชดำรัสตอบพระบรมวงศานุวงศ์และข้าพทุลละออรัฐีพระบาทฝ่ายหน้าในงานพระราชพิธีฉัตรมงคล** เมื่อพ.ศ.2472 ความว่า “การอนามัยของนักเรียน ตั้งแต่สภากาชาดสยามได้ร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายศึกษาทดลองตรวจโรคนักเรียนตามโรงเรียนในระยะ 4 ปีที่แล้วมา พบนักเรียนชายหญิงเป็นโรคกว่า 80 ใน 100 โดยมากเป็นโรคที่พอแก้ไขได้ในขั้นต้นด้วยการสั่งสอนเด็กเตือนหรือรักษา หวังว่าผู้ปกครองจะไม่นอนใจ ฝ่ายทางราชการก็จะได้จัดตั้งกองสุขาภิบาลโรงเรียนขึ้นให้เป็นหลักฐาน เพื่อป้องกันและบำบัดโรคทั้งในตัวเด็กและในสถานที่เล่าเรียน” (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2554: 161)

นอกจากนี้ การที่กวีสนับสนุนให้คนในสังคมเห็นความสำคัญของการป้องกันการระบาดของโรคหิวตโรคและกาฬโรคโดยเปลี่ยนแปลงวิธีการจัดการศพ ยังน่าจะสัมพันธ์กับปัญหาภายในสังคมที่เกิดขึ้นในช่วงหลังการปฏิรูปสุขอนามัยในบ้านเมืองตามความคิดเห็นของม.ล. จิตตวดี จิตตพงศ์ ซึ่งเสนอให้เห็นว่า หลักสำคัญของการปฏิรูปสยามประเทศคือ ความพยายามที่จะล้มเลิกวิถีชีวิตบางประการของชาวสยามที่มีผลต่อสาธารณสุข เช่น การเปลี่ยนจากประเพณีฝังศพมาเป็นกาเผาด้วยเตาไฟฟ้าโดยมีแนวความคิดคือ การสลายร่างกายมนุษย์ให้เหลือแค่เถ้าอัฐิในเวลาอันรวดเร็ว อย่างไรก็ตาม การปฏิรูปในสมัยรัชกาลที่ 5 ไม่ได้เป็นที่ยอมรับในหมู่คนกรุงเทพฯ เพราะสำหรับประชาชนส่วนใหญ่ พระบรมราโชบายที่จะนำกรุงเทพฯ ไปสู่ความมีระเบียบเรียบร้อยเป็นสิ่งไม่จำเป็น และขัดแย้งกับวิถีการปลงศพแบบไทย (ม.ล.จิตตวดี จิตตพงศ์, 2557: 91-98)

การเผยแพร่คำสอนเรื่องสุขอนามัยในสิ่งพิมพ์ของกองอนุสภากาชาดสยามและกรมสาธารณสุข จึงสอดคล้องกับบทบาทโดยตรงของหน่วยงานซึ่งมีหน้าที่ให้ความรู้เรื่องการป้องกันโรคแก่พลเมืองของรัฐ ทั้งนี้ ในช่วงเวลาที่ผลงานวรรณกรรมคำสอนได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ คือ ในระหว่าง พ.ศ.2469 -พ.ศ.2472 ยังเป็นช่วงที่รัฐสนับสนุนการให้ความรู้เรื่องการป้องกันโรคอย่างแพร่หลาย โดย

มีจุดประสงค์เพื่อให้การระบาดของโรคภัยร้ายแรงต่าง ๆ น้อยลงหรือสามารถระงับการแพร่ระบาดได้ใน ช่วงเวลาสั้น ๆ อีกด้วย (ชาติชาย มุกสง, 2564: 19)

แนวคิดคำสอนยูวชนและพลเมืองเกี่ยวกับความรักชาติ ให้สนับสนุนกิจการที่เป็นประโยชน์ ต่อชาติและนโยบายของรัฐ ปรากฏในวรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการ ปกครอง พ.ศ.2475 อยู่ 3 ประการ คือ 1) การแสดงความกล้าหาญและพร้อมเสียสละเพื่อชาติ บ้านเมือง 2) การยอมรับนโยบายการเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 กับฝ่ายสัมพันธมิตร และ 3) การมี สุขปฏิบัติที่ดีและรักษาสุขอนามัยตามหลักการสาธารณสุขที่รัฐกำหนด แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับ บริบทการสร้างชาติและรัฐสมัยใหม่ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยคุณภาพของพลเมืองเป็นฐานรากสำคัญ ใน สมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา นอกจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงใช้การศึกษาเป็น เครื่องมือสร้างชาติแล้ว พระองค์ยังทรงเล็งเห็นว่า การที่จะทำให้ชาติมั่นคงได้ คือ คนในชาติจะต้อง ร่วมใจกันปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี สำนึกในหน้าที่ที่จะต้องรับผิดชอบต่อชาติและจงรักภักดีต่อ พระมหากษัตริย์ ทั้งนี้อาจแสดงออกผ่านการยอมรับแนวพระราชดำริและพระบรมราโชบายต่าง ๆ เช่น การบริจาคทรัพย์เพื่อซื้อยุทธภัณฑ์ที่จำเป็น การสนับสนุนการเข้าร่วมสงครามตามแนว พระราชดำริ ฯลฯ เนื่องจากความหมายของชาติที่เกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า เจ้าอยู่หัวนั้นไม่ได้มุ่งหมายเพียงเพื่อการสร้างบ้านเมืองให้มั่นคงเท่านั้น แต่ยังเชื่อมโยงไปสู่การให้ ความสำคัญและรักษาสถาบันกษัตริย์ให้มั่นคงด้วย การพัฒนาชาติในสมัยรัชกาลที่ 6 จึงจำเป็นต้องมี พระมหากษัตริย์เป็นผู้นำให้ดำเนินไปด้วยดี (สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ, 2563: 289) นอกจากนี้ การ สร้างชาติที่มั่นคงและเข้มแข็งยังต้องประกอบด้วยพลเมืองที่มีสุขภาพร่างกายสมบูรณ์ แข็งแรง เพราะ กำลังคนถือเป็นทรัพยากรที่สำคัญสำหรับการพัฒนารัฐสมัยใหม่ ในทศวรรษ 2460 เป็นต้นมา กระแส ความคิดเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพร่างกายและการป้องกันโรคจากเชื้อโรคจึงได้รับการนำมาเผยแพร่ อย่างกว้างขวาง มีการพัฒนากิจการสาธารณสุขที่มั่นคงขึ้นเพื่อส่งเสริมให้พลเมืองรุ่นใหม่มีสุขภาพ ร่างกายแข็งแรง ลดอัตราการเจ็บป่วยของคนในชาติเพื่อพัฒนาบ้านเมืองไปได้อย่างต่อเนื่อง

5.3.2 การเลือกรับวัฒนธรรมและค่านิยมตะวันตกอย่างเหมาะสม

สภาวะสมัยใหม่หรือปรากฏการณ์ทางสังคมนับตั้งแต่การเปิดประเทศของสยามผ่านการทำ สนธิสัญญาเบาว์ริงในสมัยรัชกาลที่ 4 ส่งผลให้สยามเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจการค้าเป็นระบบการค้าเสรี ชนชั้นนำสยามเริ่มยอมรับความรู้และวิทยาการจากตะวันตกจนนำมาสู่การพัฒนาปรับปรุงประเทศให้ ทันสมัยในรัชกาลที่ 5 เมื่ออิทธิพลจากตะวันตกได้เผยแพร่เข้ามาในประเทศอย่างต่อเนื่องและในช่วง ต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2420 – พ.ศ.2430) ชนชั้นนำส่วนใหญ่มี โอกาสไปศึกษาในประเทศตะวันตกมากขึ้น ทำให้เกิดแนวคิดใหม่ขึ้นว่า ค่านิยมและวัฒนธรรม

ตะวันตกคือมาตรฐานความเจริญของประเทศที่มีอารยะ ดังนั้น การสนใจวัฒนธรรมตะวันตกและประเพณีปฏิบัติตนตามค่านิยมตะวันตกย่อมเป็นสิ่งที่ดี ชนชั้นนำสยามซึ่งรวมถึงพระบรมวงศานุวงศ์และบรรดาข้าราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงเป็นชนกลุ่มแรกที่รับความรู้และวิทยาการจากตะวันตกเข้ามาปรับใช้ในชีวิตรประจำวันเพื่อรักษาความมั่นคงทางการเมืองการปกครองผ่านการสร้างภาพลักษณ์ที่ทันสมัยและสร้างความแตกต่างจากชนชั้นอื่น ๆ ในสังคม เช่น การบริโภควัตถุสิ่งของจากโลกตะวันตกโดยจ่ายซื้อของในห้างร้านต่าง ๆ การชมมหรสพ มิวเซียมหรือพิพิธภัณฑ์ การสะสมงานศิลปะ การแต่งกาย การรับประทานอาหารหรือการมีรสนิยมการใช้ชีวิตรประจำวันแบบตะวันตก ฯลฯ (วิระยุทธ ปีสาลี, 2557: 4) แนวคิดและค่านิยมดังกล่าวได้ขยายผลต่อเนื่องมาจนถึงในสมัยรัชกาลที่ 6 โดยเฉพาะในกลุ่มนักเรียนนอกที่เพิ่งกลับมาจากการศึกษาที่ต่างประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5

กลุ่มข้อมูลซึ่งมีแนวคิดคำสอนเกี่ยวกับการเลือกรับวัฒนธรรมและค่านิยมตะวันตกอย่างเหมาะสม ได้แก่ **สุภาพิตพระร่วงคำโคลง โคลงโลกนิติจำแลง พระราชินีพจนีในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว** เนื้อหาคำสอนส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลและดัดแปลงมาจากวรรณกรรมคำสอนโบราณ คือ **โคลงโลกนิติ** กวีทรงมีกลวิธีการสอนต่าง ๆ เช่น ดัดแปลงและเปลี่ยนตัวอย่างการสอนให้เหมาะสมกับยุคสมัยมากขึ้น สรุปลำสอนใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทสังคมร่วมสมัย ตลอดจนมีวิธีการสอนแบบประชดเสียดสีเพื่อให้ผู้อ่านฉุกคิดและตระหนักถึงแนวทางการดำเนินชีวิตที่เหมาะสม (ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต, 2558: 49-75)

ในเรื่อง**สุภาพิตพระร่วงคำโคลง** กวีสอนผู้อ่านให้เห็นว่าความเป็นไทยและความเป็นตะวันตกนั้น แม้จะมีความแตกต่างกันอยู่บ้าง แต่แท้จริงแล้วทั้งสองวัฒนธรรมก็มุ่งสร้างคนที่มีความรับผิดชอบและความประพฤติดี กวีจึงเสียดสีผู้ที่หลงใหลในวัฒนธรรมตะวันตกเพื่อ “อวด” และชี้ให้เห็นว่าบุคคลเหล่านี้เป็นผู้ “หย่อนปัญญา” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2528: 15) ส่วนใน**โคลงโลกนิติจำแลง**มีการสอนโดยเสียดสีกลุ่มคนไทยที่จบการศึกษามาจากยุโรป หรือกลุ่มนักเรียนนอกที่มักจะคบเพื่อนชาวตะวันตกและเห็นว่าการมีรสนิยมแบบตะวันตกนั้นเป็นสิ่งที่ทันสมัย แสดงถึงภาพลักษณ์ที่ดี กลุ่มคนรุ่นใหม่เหล่านี้มักจะมึนมองว่าความเป็นไทยนั้นเป็นสิ่งล้าสมัย ไม่ใช่วิถีของผู้มีอารยะ กวีจึงทรงเสียดสีผ่านคำสอนในเรื่อง เช่น ในโคลงบทที่ 3-4 กวีทรงยกวรรคทองจาก**โคลงโลกนิติ**ที่ว่า “ปลาร้าพันห่อด้วย ใบคา ใบก็เหม็นคาวปลา คละคลุ้ง” และตีความคำสอนใหม่เพื่อเสียดสีคนในสังคมที่หลงวัฒนธรรมตะวันตกมากเกินไปจนเกินพอดี จากคำสอนเดิมใน**โคลงโลกนิติ**ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อสอนเรื่องการคบคน กวีทรงนำมาสอนคนในสังคมร่วมสมัยให้แสดงความ “ศิวิไลซ์” โดยเลิกกินปลาร้าและหันมากิน “เนยแข็ง” หรือชีสแทน นอกจากนี้ กวียังทรงประชดให้กลุ่มคนรุ่นใหม่เลิกกิน “ปลาร้า” หรือ “กะปิ” ซึ่งเป็นส่วนผสมของอาหารไทยโบราณเพื่อแสดงความ “โก้” และ

เลิกคบเพื่อนชาวไทยเพื่อคบ “เพื่อนฝรั่ง” ไว้รอดอ้างแก่ผู้อื่นได้ (กรมศิลปากร, 2561: 1) ในโคลงบทที่ 18 กวีทรงเสียดสีคนร่วมสมัยที่นิยมคบเพื่อนชาวตะวันตกเพื่อจะได้มีโอกาสเล่นไพ่บริดจ์ เล่นพนันแข่งม้ารวมทั้งได้พูดภาษาอังกฤษ การกระทำดังกล่าวย่อมแสดงถึงความโก้เก๋นำสมัย (กรมศิลปากร, 2561: 4) ในโคลงบทที่ 38-40 และโคลงบทที่ 52 กวีทรงเสียดสีคนไทยที่นิยมดูภาพยนตร์และชื่นชอบดาราดังชาติ เช่น ชาร์ลี แชปลิน แมรี ปิกฟอร์ด เอ็ดดี้โบล และทรงเสียดสีคนไทยที่รังเกียจการแสดงของโบราณ เช่น โขน ละคร แต่กลับนิยมชมชอบบำเปลื้องกายหรือระบำโป๊ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากตะวันตก (กรมศิลปากร, 2561: 8-11) โคลงบทที่ 90 กวีทรงกล่าวประชดประชันพฤติกรรมของคนในสังคมหลายประการและทรงเสียดสีให้เห็นว่า การแสดงออกซึ่งความทันสมัยในสังคมปัจจุบันอาจทำได้โดยการดื่ม “โซดา” เจือ “วีสกี” ตามรสนิยมของคนตะวันตก (กรมศิลปากร, 2561: 19) ในโคลงบทที่ 35 กวีทรงสอนผู้อ่านโดยเสียดสีว่า คนไทยที่ไม่มีสติปัญญา เมื่อนิยมวัฒนธรรมตะวันตกหรือคบเพื่อนชาวตะวันตกก็อาจช่วยให้ “วางท่าแกมโก้” เพื่อสร้างภาพลักษณ์ให้แก่ตนเองได้ ทั้งที่จริงแล้ว กวีทรงต้องการให้คนไทยในยุคสมัยของพระองค์เป็นผู้มีสติปัญญา รู้จักพิจารณาเลือกรับวัฒนธรรมและค่านิยมตะวันตกตามความเหมาะสม (กรมศิลปากร, 2561: 8) จากการพิจารณาตลอดเรื่อง ผู้วิจัยพบว่า บทประพันธ์ที่มีแนวคิดคำสอนลักษณะดังกล่าวมีอยู่หลายบท เช่น

ชายใดเร่คบค้า	สาวสรร	ปราชญ์ใดเรื่องรู้อยิ่ง	วิทยา
เสพสุราอีกวัน	สเด็บเต็น	กล่าววิทยาศาสตร์สา	ระไซร์
แข่งม้าและขยัน	เต็นนิส	วีสกีกับโซดา	ประจำโต๊ะ
คนดั่งนี้ฤเว้น	ว่างผู้คบหา	อาจถูกศิษย์หลอกได้	ตุจล้อเด็กแดง
คนโก้มักชอบโก้	เกินดี	หมั่นคบคนโก้และ	ชอบกล
ธรรมะบ่ต้องมี	ก็ได้	เขาจะพาให้ตน	แก่งด้วย
คอยแต่แต่งตัวพริ	พูดพล่อย	วันคืนรวดเร็วล	แสนสนุก
อ้างชนบห์ฝรั่งไว้	หลอกผู้สยามมวย	ดื่มสุราหลายถ้วย	หมดข้อง ชุ่นใจ
ได้สินทรัพย์เพื่อค้า	ชนหงส์	เมื่อร้อนดื่มเหล้าลิ	เย็นใจ
เลี้ยงชีพขายยีนยง	เปื้อนแท้	เมื่อเยือกทอดทรมไว	อุ่นเนื้อ
เอาปิ่นประจุกง	ยิงहां	เมื่อทุกข์จูงรีบไป	ดูภาพ ยนตร์เทอญ
เป็นสปอร์ตโก้ด้วยแล้	อีกได้ขายชน	เมื่อยากหามิตรเกื้อ	กิงกู่ เงินทอง
	(กรมศิลปากร, 2561: 40-41)		(กรมศิลปากร, 2561: 41-43)

จากบทประพันธ์ข้างต้น จะเห็นได้ว่า กวีทรงใช้วิธีการสอนเชิงเสียดสี เพื่อวิพากษ์วิจารณ์พฤติกรรมคนในสังคมที่กวีทรงเห็นว่าไม่เหมาะสม เนื้อความที่กวีทรงสอนหรือชี้ชวนจึงไม่ใช่สิ่งที่กวีทรงปรารถนาให้ผู้อ่านกระทำตาม เช่น การสอนให้คนรุ่นใหม่เข้าสู่สังคมโดยการเดินร่ำ การ “เสพสุรา”

การแข่งขันม้าและเล่นเทนนิสตามธรรมเนียมตะวันตก การสอนให้ใช้ปืนล่าสัตว์ซึ่งนับเป็นกีฬาอย่างใหม่ของไทยที่ได้แบบอย่างจากตะวันตก การสอนให้รู้จักคบคน “โก้” หรือคนที่มีรสนิยมแบบตะวันตกเพื่อส่งเสริมภาพลักษณ์ให้ตนเองดู “เก่ง” ในการเข้าสังคมและสนุกสนานในการใช้ชีวิตกินดื่มตามมิตรสหาย การสอนให้แก้ปัญหาชีวิตตามแนวทางของคนรุ่นใหม่ เช่น การดื่มสุรา การเที่ยวโสเภณีตามสถานเริงรมย์ การดูภาพยนตร์ และเมื่อถึงคราวยากก็ให้กู้ยืมทรัพย์สินจากเพื่อนฝูง (กรมศิลปากร, 2561: 40-45) ในบางบทประพันธ์ กวีทรงมีน้ำเสียงวิพากษ์วิจารณ์พฤติกรรมคนรุ่นใหม่อย่างชัดเจน เช่น การวิพากษ์วิจารณ์คนสมัยใหม่ที่มักให้ความสำคัญกับการยกระดับภาพลักษณ์ของตนเองด้วยการแต่งกาย และมักดูถูก “ผู้สยามมวย” หรือคนหัวเก่าที่มีรสนิยมต่างไปจากตนเอง (กรมศิลปากร, 2561: 40)

การวิพากษ์วิจารณ์พฤติกรรมของคนร่วมสมัยที่หลงในค่านิยมตะวันตกและเสนอแนวคิดคำสอนเพื่อให้ผู้อ่านเลือกรับวัฒนธรรมและค่านิยมตะวันตกอย่างเหมาะสมซึ่งเผยแพร่ในเรื่อง **โคลงโลกนิติจำแลงนี้** กวีทรงพระราชนิพนธ์และตีพิมพ์เป็นตอน ๆ ใน **หนังสือพิมพ์ดุสิตสมิต** ระหว่าง พ.ศ.2462 – พ.ศ.2463 หากพิจารณาควบคู่กับบริบทสังคมอาจนำมาสู่ข้อสันนิษฐานได้ว่า กวีต้องการนำเสนอแนวคิดคำสอนแก่บุคคลในสังคมสมัยรัชกาลที่ 6 โดยเฉพาะคนหนุ่มสาวรุ่นใหม่และกลุ่มนักเรียนไทยที่ออกไปศึกษาในต่างประเทศหรือ “นักเรียนนอก” เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าวคนไทยซึ่งมีโอกาสไปศึกษาในยุโรปตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ได้เดินทางกลับมาและนำค่านิยมต่าง ๆ ของตะวันตกมาใช้ในการดำเนินชีวิต เกิดแนวคิดใหม่ขึ้นว่า การประพฤติปฏิบัติตนตามค่านิยมและวัฒนธรรมของตะวันตกคือความเจริญ เพราะความเป็นตะวันตกคือมาตรฐานความเจริญของสังคมสมัยใหม่

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชปรารภเกี่ยวกับปัญหาในสังคมร่วมสมัยไว้ว่า คนไทยบางคนในสังคมโดยเฉพาะกลุ่มคนไทยที่ได้รับการศึกษาจากยุโรป มักมีความเห็นว่าการประพฤติตามแบบอย่างยุโรปแม้จะผิดธรรมเนียมจรรยา ก็ถือว่าเป็นสิ่งที่ดี (สุภัญญา ติระวนิช, 2532: 134) คนไทยในขณะนั้นมักเชื่อว่าการทำตามอย่างตะวันตกทั้งหมด คือ ความเจริญและความทันสมัย จึงต้องการเปลี่ยนแปลงค่านิยมและขนบธรรมเนียมบางประการของสยามที่มีมาแต่เดิม เพราะเห็นว่าเป็นสิ่งที่ล้าสมัย แต่พระองค์ทรงเห็นว่า การพัฒนาชาติบ้านเมืองที่แท้จริงจำเป็นต้องธำรงรักษาลักษณะเฉพาะของความเป็นชาติไว้ด้วย เพราะแบบแผนของไทยบางเรื่องก็แสดงให้เห็นรากเหง้าทางวัฒนธรรมที่มีความเจริญรุ่งเรืองทัดเทียมตะวันตกได้ ทั้งนี้ ลักษณะความเป็นตะวันตกบางประการก็ไม่เหมาะสมที่จะนำมาใช้ในสังคมเพราะขัดกับวัฒนธรรมไทยและไม่ก่อให้เกิดผลดีแก่ความเจริญก้าวหน้าของชาติ การรับค่านิยมและวัฒนธรรมจากตะวันตกจึงจำเป็นต้องใช้วิจรรณญาณและรู้จักเลือกรับปรับใช้ให้เหมาะสม ดังพระราชดำรัสที่ว่า

การที่เราเห็นอะไรของใครแปลก เราพอใจและจะยึดเอามาเป็นแบบอย่างนำมาใช้สำหรับประเทศเราบ้างนั้น เราจำเป็นต้องใช้วิจารณ์ญาณสอดส่องเลือกพินให้เห็นเหมาะว่าจะจะเป็นประโยชน์แก่เราแท้จริงเสียก่อน สิ่งซึ่งเหมาะแก่ประเทศเขาใช้ว่าจะเหมาะแก่ประเทศเราเสมอไปก็หาไม่ บางที่อาจใช้ไม่ได้ในประเทศเราเสียเลยก็เป็นได้ หรือบางอย่างจะใช้ได้ก็ด้วยเอามาปรุงใหม่ให้เหมาะแก่เรา

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2529 :30)

การวิพากษ์วิจารณ์กลุ่มคนหัวนอกที่หลงนิยมตะวันตก โดยมองเห็นวัฒนธรรมและวิถีการดำเนินชีวิตในสังคมไทยเป็นสิ่งล้ำสมัยปรากฏอยู่ในพระราชนิพนธ์เรื่องอื่น ๆ ด้วย เช่น เรื่อง**หัวใจชายหนุ่ม** มีเนื้อหาวิพากษ์คนหนุ่มที่มีโอกาสไปศึกษาในประเทศตะวันตก เมื่อเดินทางกลับมาใช้ชีวิตในประเทศไทยก็ต้องการเปลี่ยนแปลงค่านิยมและวัฒนธรรมไทยให้ดำเนินแบบอย่างตามตะวันตกไปทั้งหมด แก่นเรื่องของพระราชนิพนธ์ดังกล่าวมุ่งเสนอว่า การรับอิทธิพลความคิดและค่านิยมตะวันตกเข้ามาปรับใช้ในสังคมไทยจำเป็นต้องพิจารณาให้รอบคอบ เพราะค่านิยมและบางประการก็ควรนำมาปรับใช้ในชีวิต แต่ค่านิยมบางประการก็ไม่เหมาะสม (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2547: คำนำ) เรื่อง**โคลนติดล้อ** มีเนื้อหาพุ่งชี้ให้เห็นอุปสรรคของการพัฒนาชาติให้เจริญก้าวหน้า โดยจำแนกออกเป็น 12 ประการ อุปสรรคประการสำคัญอย่างหนึ่งนั้น กวีทรงแนะนำให้เห็นว่า คนไทยมัก “เอาอย่างโดยไม่ไตร่ตรอง” คือ นิยมวัฒนธรรมตะวันตกและหลงไปกับค่านิยมบางประการตามความเข้าใจผิด เห็นว่าค่านิยมและวัฒนธรรมตะวันตกนั้นเป็นสิ่งที่แสดงถึงความทันสมัย ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วคนไทยควรพิจารณาให้รอบคอบว่าค่านิยมหรือความคิดแบบตะวันตกเรื่องไหนเหมาะสมที่จะนำมาใช้ในสังคมไทย ไม่ควรเลียนแบบตามอย่างตะวันตกทั้งหมด แต่ควรนำปรับประยุกต์ความต่างของสองวัฒนธรรมอย่างกลมกลืนเพื่อไม่ให้ขัดกับความเป็นไทย (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2510: 27-36) เรื่อง**นิราศมะเหลเถไถ** มีเนื้อหาซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า การเลียนแบบต่างชาตินั้นมิใช่สิ่งที่จะช่วยพัฒนาบ้านเมืองหรือทำให้ชาติเจริญก้าวหน้าได้อย่างมั่นคง แต่การเลียนแบบตามอย่างต่างชาติโดยไม่คิดพิจารณาให้ถี่ถ้วน อาจทำให้คนในสังคมถูกชักจูงไปในทางที่ผิด และเสียเปรียบต่างชาติ โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2517: 121-123)

การกำหนดแนวทางความประพฤติให้คนในสังคมไม่หลงในค่านิยมตะวันตก ยังน่าจะเป็นวิธีการหนึ่งในการกล่อมเกลาพลเมืองให้เป็นส่วนหนึ่งของชาติตามแนวทางอุดมการณ์ชาตินิยมในสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะสร้างชาติที่ผสมผสานความเป็นสากลและความเป็นไทยร่วมกัน พระองค์ทรงเล็งเห็นว่า ความรู้ทางวิชาการและการพัฒนาเทคโนโลยี การคมนาคมการผลิตอาวุธและเครื่องจักรกลที่ทันสมัยเป็นสิ่งที่ควรเรียนรู้จาก

ตะวันตกเพราะเป็นสิ่งที่แสดงถึงอำนาจและความมั่นคงทางเศรษฐกิจ แต่ค่านิยมตะวันตกบางประการไม่ก่อให้เกิดผลดีต่อบ้านเมือง เช่น การดื่มวิสกี้โซดา การยิงนกตกปลาที่พวกนักเรียนนอกชอบกระทำการเลี้ยงรับรองกันด้วยสุรา (วิลเลซกา ถาวรธนาสาร, 2545: 141-142) ทั้งนี้ พระองค์ยังทรงมีพระราชวิจารณ์เกี่ยวกับการประพฤติตามอย่าง “ฝรั่ง” ไว้ว่าเป็นการแสดงออกของกลุ่มคนที่ไม่รักชาติ และความไม่รักชาติแต่ให้ความสำคัญกับชาติอื่น ยกย่องค่านิยมของชาติอื่นโดยเฉพาะตะวันตกนั้น แทนที่จะได้รับการยอมรับนับถืออาจส่งผลกระทบต่อในทางตรงข้ามคือ “มีแต่เขาจะดูถูกเท่านั้น” อีกด้วย (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2530: 29)

การสอดแทรกการวิพากษ์วิจารณ์ความคิด พฤติกรรมและค่านิยมที่ไม่เหมาะสมเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้อ่านซึ่งเป็นคนร่วมสมัยได้ตระหนักรู้ถึงปัญหาในสังคมที่ตนอยู่อาศัยมากขึ้น ความรู้และความเข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้นย่อมช่วยให้การอบรมสั่งสอนของกวีเป็นเหตุเป็นผลแตกต่างไปจากการอบรมสั่งสอนของวรรณกรรมคำสอนยุคก่อนหน้าที่มักกำหนดเป็นข้อห้ามตามหลักความเชื่อและศีลธรรม นอกจากนี้ บทบาทด้านการวิพากษ์วิจารณ์สังคมในตัวบทสมัยรัชกาลที่ 6 ยังเป็นการสื่อกิจกรรมของกวีที่มีต่อสังคม สะท้อนให้เห็นการเริ่มเสนอสำนึกในเชิงสังคมผ่านงานวรรณกรรมประเภทร้อยกรองซึ่งมีอิทธิพลต่องานร้อยกรองเพื่อสังคมในยุคต่อมา

5.3.3 การวางแผนจัดการการเงินและทรัพย์สินอย่างถูกวิธี

ในยุคก่อนหน้าสมัยรัชกาลที่ 6 คนไทยมีมุมมองต่อการเพิ่มพูนทรัพย์สินหรือรักษาทรัพย์สินในครัวเรือนด้วยการประมาณตนในการใช้จ่ายตั้งปรากฏในวรรณกรรมคำสอนหลายเรื่อง เช่น เรื่องโคลงโลกนิติ สุภาชิตสอนค่านิยมเกี่ยวกับทรัพย์สินดังกล่าวได้รับการสืบทอดมาจนถึงในสมัยรัชกาลที่ 6 ด้วยเช่นกัน ดังปรากฏในเรื่องโคลงโลกนิติจำแลง มีเนื้อหาวิพากษ์วิจารณ์คนในสังคมร่วมสมัยที่มักกู้หนี้ยืมสินผู้อื่นมาเพื่อสร้างภาพลักษณ์ให้ “โก้” และสอนให้ผู้อ่านระมัดระวังการให้มิตรหยิบยืมทรัพย์สินครวละมาก ๆ เพราะอาจผิดใจกันในภายหลังได้ (กรมศิลปากร, 2561: 6, 15, 37) นอกจากนี้ วรรณกรรมคำสอนซึ่งมีกลุ่มเป้าหมายการสอนเฉพาะ ได้แก่ วรรณกรรมคำสอนสตรีเรื่องแม่เรือนดี กวีก็ได้สอนสตรีให้รู้จักเก็บออมทรัพย์ และประมาณตนในการใช้จ่ายในฐานะที่เป็นแม่เรือน (คุณหญิงเชื่อนเพ็ชรเสนา, 2478: 8) ในเรื่องสุภาชิตกันยืมเงิน มีคำสอนให้ผู้ที่มิไรยได้ตำราู้จักประมาณการใช้จ่าย ไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือยกับเรื่องการแต่งกายให้เหมาะสมหรือการซื้อรถยนต์ส่วนตัว (สุภาชิตกันยืมเงิน, 2471: 2)

อย่างไรก็ตาม วรรณกรรมคำสอนในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมามีแนวคิดคำสอนเกี่ยวกับวิธีการดูแลทรัพย์สินที่นอกเหนือไปจาก “การประมาณตนในการใช้จ่ายและการประหยัดในครัวเรือน” อยู่ด้วย คือ การสอนให้ผู้อ่านรู้จักการวางแผนการเงินและมีวิธีคิดเกี่ยวกับบริหารจัดการทรัพย์สินในทางที่ถูกควร แนวคิดดังกล่าวแตกต่างไปจากค่านิยมแบบจารีตซึ่งนิยมสอนให้ผู้อ่านแก้ปัญหาการเงินและ

เศรษฐกิจในครัวเรือนด้วยการประหยัดเท่านั้น ประเด็นดังกล่าวยกตัวอย่างให้เห็นชัดเจนจากเรื่อง **สุภาชิตกันยิมเงิน** กวีมุ่งแนะนำสั่งสอนผู้อ่านที่มีปัญหาเกี่ยวกับหนี้สิน ทั้งที่เป็นเจ้าหนี้ ลูกหนี้รวมถึงผู้ที่ ยังไม่เป็นหนี้ให้มีแนวทางวางแผนการเงิน และเอาตัวรอดในสังคมที่ “เงิน” เข้ามามีบทบาทสำคัญในการ ดำรงชีวิตมากขึ้น เช่น การป้องกันปัญหาที่อาจส่งผลกระทบต่อการเงินส่วนตัว อาทิ สอนให้มีไหวพริบก ล้าปฏิเสธเมื่อผู้อื่นมายืมเงิน โดยพิจารณาเห็นโทษของการให้ยืม เช่น “ให้ยืมเข้ายืมของมองเห็นโทษ จะต้องโกรธโทษร้ายกันหลายหน เราไม่ให้ไม่ต้องเสียของตน โกรธก็หนเดียวพลันเท่านั้นนา” (สุภาชิตกัน ยิมเงิน, 2471: 20) “ท่านที่ยืมปลื้มใจได้ร่อน ๆ ไม่هابคอนเจ็บบ่าหน้าแฉ่มซิ่น เราชียากตราครุฑรำสู้อล้า กลิ่น นอนก็ตื่นเวลากาออกบิน” (สุภาชิตกันยิมเงิน, 2471: 21) นอกจากนี้ กวียังสอนผู้อ่านในยุคสมัย ไม่ให้เป็น “นายประกัน” หรือทำหน้าที่ค้ำประกันรับรองการยืมหนี้ให้ผู้อื่นอีกด้วย (สุภาชิตกันยิมเงิน, 2471: 20-21)

ในเรื่องเดียวกัน กวียังสอนผู้อ่านให้รู้จัก**การบริหารจัดการหนี้และนำเงินไปลงทุนต่อยอด** เช่น สอนให้รับชำระหนี้หรือต่อรองเจ้าหนี้เพื่อขอผ่อนชำระและปลดหนี้ให้ไวที่สุด (สุภาชิตกันยิมเงิน, 2471: 2,6,13) สอนให้รู้จักใช้เงินลงทุนค้าขายและให้ขายด้วยเงินสดดีกว่าการขายสินค้าเงินเชื่อ ดังความว่า

ขายของเชื่อเบือใจไม่เป็นผล	คนที่จนมักจ้องมาปองผลาญ
แพงเท่าไรไม่ต่อเจ้าคอปาล	ไม่มีการหมายมาตรเรื่องขาดทุน
เห็นว่าหมูซิ่น ๆ หวังกินเปล่า	নিজาเจ้าใจเจิวข้างเฉียวฉุน
ขายเชื่อแรงแพงดีไม่มีคุณ	มักพาทุนเราลอยไปตามลม
ถึงขายถูกเงินสดอย่าลดละ	ขายเถอะนะสร้างทุกข์เปนสุขสม
ทุกวันนี้มีมากyakนิยม	ขายเชื่อชมได้แพงแรงราคา
หากเขาหลบแล้วเราเอาที่ไหน	ต้องศูนย์ไปเปล่าแท้แน่นักหนา
เราขายถูกเงินสดหุดเข้ามา	จะดีกว่าศูนย์ไปมิได้คืน

(สุภาชิตกันยิมเงิน, 2471: 20-21)

จากบทประพันธ์ กวีชี้ให้ผู้อ่านเห็นผลกระทบจากการขายสินค้าเงินเชื่อโดยหวังผลกำไรครั้งละ มาก ๆ เพราะการขายสินค้าให้แก่ลูกค้าโดยยังไม่ได้รับชำระค่าสินค้า มีโอกาสที่ลูกค้าจะหนีหนี้และ เงินทุน “ศูนย์ไปเปล่า” ได้ ขณะที่การลงทุนขายสินค้าแบบเงินสด แม้จะได้กำไรน้อย แต่นำเงินที่ได้รับ จากลูกค้าไปต่อยอดการลงทุนได้ทันที นอกจากนี้ ในเรื่อง**สุภาชิตกันยิมเงิน**ยังมีเนื้อความที่แนะนำแนว ทางการออมเพื่อเพิ่มทุนทรัพย์และไม่ขาดทุน กวีสอนเกี่ยวกับการออมทรัพย์ตามแนวคิดเฉพาะสมัยไว้ว่า

สงวนทรัพย์ให้มีจะดีกว่า	เมื่อโรคาจะได้ใช้สมใจหมาย
ได้ให้แพทย์ชำระรักษากาย	ท่านหญิงชายควรจำที่รำพัน
เธอมีทองแดงสวยเกิดป่วยไข้	ต้องเข้าไปโรงจำนำดูข้าซิ่น
ซื้อยี่สิบหีบมาจำนำพลัน	ยี่สิบนั้นอย่าหมายจะได้มา

ยี่สิบบาทขาดทุนพ่อคุณเอ๋ย	อย่าซื้อเลยเงินมีไว้ดีกว่า
มีเท่าไรใช้เต็มตามอัตรา	ซื้อทองมาขายฟาดต้องขาดทุน

มีเงินไว้ให้กู้ยืมรุ่งอก	ได้กินดอกเพิ่มผลไม่ลมหอมง
ท่านที่กลับนับถือซื้อแต่ทอง	จะปูนปองผลผลิตด้วยกลใด
กลับจะเกิดผลร้ายหลายสถาน	โจรพาพาลลูกขึ้นสูกใส
คิดปองปล้นเกิดฆ่าชีवालย์	มีเงินไว้โจรจรรบ่ทอนย่น
ไซ้จะดูถูกทองธรรมชาติ	งามสะอาดสุกเหลืองเรืองเวหน
ทองเปนของท่านผู้ไม่รู้จัน	เช่นจุมพลเศรษฐีมีจิงควร
เราต้องเบิกดวงตาดูถาณะ	เช่นเราจะทำไฉนเร่งไต่สวน
จงตั้งตาตั้งใจคิดใคร่ครวญ	ทางที่ควรแล้วต้องเจียมเสี้ยมเงา

(สุภาษิตกันยืมเงิน, 2471: 10-11)

จากบทประพันธ์ กวีสอนผู้อ่านในสังคมให้ออมทรัพย์ในรูปแบบเงินสดดีกว่าการซื้อทอง และวิพากษ์วิจารณ์สังคมซึ่งคนส่วนใหญ่นิยมซื้อทองเก็บไว้แทนเงินสด หรือซื้อทองรูปพรรณเพื่อใช้เป็นเครื่องประดับ เมื่อเดือดร้อนเงินทองหรือถึงคราวที่ต้องใช้เงินรักษาตัวจึงนำทองไปจำหน่าย ในทัศนะของกวีเห็นว่าการกระทำดังกล่าวเป็นเรื่องที่ไม่คุ้มค่าและทำให้ขาดทุน เพราะโรงรับจำนำมักจะกำหนดราคาทองคำต่ำกว่าที่ซื้อมาจากร้านขายทอง ดังความที่ว่า “ซื้อยี่สิบหยิบมาจำหน่ายแล่น ยี่สิบนั้นอย่าหมายจะได้มา” และ “ยี่สิบบาทขาดทุนพ่อคุณเอ๋ย อย่าซื้อเลยเงินมีไว้ดีกว่า” ดังนั้น การซื้อทองจึงเป็นรูปแบบการออมทรัพย์ที่เหมาะสมกับเศรษฐกิจหรือคนมีฐานะมากกว่าบุคคลทั่วไป นอกจากนี้ กวียังมองว่าการซื้อทองเป็นเครื่องประดับนั้นอาจทำให้เกิดภัยต่อตัวเอง เพราะเป็นสิ่งล่อตาล่อใจโจรผู้ร้าย และอาจถูกปล้นหรือฆ่าชิงทรัพย์ได้

การสนับสนุนให้พลเมืองในยุคสมัยเห็นความสำคัญของการออมทรัพย์ในรูปแบบต่าง ๆ ยังปรากฏอยู่ในเรื่อง **นราภุโรวาท** ซึ่งแต่งขึ้นเป็นแนวทางให้พ่อแม่ผู้ปกครองเลี้ยงเด็กในอุปการะให้เติบโตเป็นพลเมืองดีของชาติ กวีได้เสนอแนวคิดการสอนเกี่ยวกับการจัดการทรัพย์สินด้วยการออมเงินใน “แบงก์” หรือธนาคารในหัวข้อการสอนภาคที่ 7 เรื่องการเขม็ดแถม โดยชี้ให้เห็นข้อดีของการออมเงินโดยเปิด “บัญชีแบงก์” ทั้งในเรื่องความปลอดภัย ความสะดวกในการเบิกถอนเงินมาใช้ในยามขัดสนหรือเบิกถอนเมื่ออยู่ต่างถิ่นที่ นอกจากนี้ การฝากเงินกับสถาบันการเงินยังมี “บัญชี” ที่ระบุรายละเอียดเกี่ยวกับดอกเบี้ยเงินออมไว้เป็นหลักฐานอีกด้วย ดังความว่า

(ข้อที่ ๒ การแบงก์) เขาตั้งแบงก์, แห่ลรับ,	เก็บทรัพย์ให้ ยามจ่ายใช้, เช็กสั่ง, หวังให้่าง
กันเป็นเข้า, โภชนหัวโชน, โจรผู้ร้าย	ไม่ตกเรีย, เสียหาย, รายบัญชี
ทั้งค้าชู, ผู้หมาย, ค้าขายหนูน	ยามขัดทุน, ยืมใช้, ไม่ร้อนจี

ยึดสมบัติ, อาญัตมั้น, ประกันมี	ให้ทันที, ทันทกิตย, ไม่ติดการ
เพิ่มสวดก, พวักค้า, นานาประเทศ	บรรเทาเหตุ, แลกเปลี่ยน, เพี้ยนสถาน
ออกตัวคราฟ, รับบิล, ถิ่นกันดาร	ส่งเงินผ่าน, เมืองหนึ่ง, ถึงอเลอ
ออกธนะบัตร, นัตหมาย, จ่ายฉับพลัน	ให้ใช้กัน, ต่างเงิน, .ใช้เงินล่อ
<hr/>	
เห็นมันคง,ส่งไว้,ได้ดอกเบีย	ไม่มีเสีย, ทุก ๆ แต้ม, เห็นแจ่มแจ้ง
เล็กถุงเย็บ, เก็บเขี่ย, ให้เสียแรง	ยามแห่งแล้ง, ยืมใช้, ทุนใจปอง

(ประเสริฐอักษร, 2540: 108-109)

จากข้างต้น จะเห็นได้ว่า กวีทรงแนะนำผู้อ่านให้ออมเงินสดให้ถูกวิธี คือ การฝากไว้ในบัญชีธนาคาร โดยยกประโยชน์ของการฝากเงินกับ “แบงก์” ไว้ว่า รูปแบบการออมดังกล่าวเป็นประโยชน์ต่อตัวผู้ใช้บริการทั้งความสะดวกในด้านการถอนเงินด้วยตนเอง ช่วยป้องกันการโจรกรรมทรัพย์ ช่วยเอื้อประโยชน์ในด้านการค้าขายโดยเฉพาะการค้าขายต่างถิ่น เช่น การออกตัวเรียกเก็บเงินหรือรับเงินกรณีการ “ส่งเงิน” ระหว่างประเทศ การกู้ยืมเงินโดยจำนอง “สมบัติ” เป็นอาณัติประกัน การออก “ธนะบัตร” หรืออาณัติใช้แลกเปลี่ยนเป็นเงินสด นอกจากนี้ การออมเงินโดยเปิดบัญชีกับธนาคารยังเป็นการสร้างดอกเบี้ยให้เงินต้นงอกเงยขึ้น กวีจึงเห็นว่าวิธีการออมเงินในรูปแบบดังกล่าวเป็นวิธีการที่ “ไม่มีข้อเสีย” และเหมาะสมกับยุคสมัยมากกว่าการเก็บเงินในรูปแบบเดิม คือ เก็บในถุงผ้าที่ตัดเย็บขึ้นไว้พกติดตัว

แนวคิดเรื่องการวางแผนทางการเงินน่าจะสัมพันธ์กับบริบททางสังคมในสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงสมัยรัชกาลที่ 7 เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำความรู้จากตะวันตกมาปรับปรุงเศรษฐกิจของประเทศให้เป็นระบบมากขึ้น เนื่องจากในรัชสมัยของพระองค์ บ้านเมืองประสบปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำตั้งแต่เริ่มรัชกาล เป็นผลมาจากการประกอบกิจการที่ไม่ได้ผล ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 7 ในช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 รัฐบาลต้องเผชิญกับปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรง มีการจัดสรรงบประมาณรายได้และรายจ่ายให้เพียงพอต่อการบริหารราชการแผ่นดิน นอกจากนี้ ธุรกิจเอกชนและการเกษตรกรรมเพื่อการส่งออกของประเทศยังได้รับผลกระทบอย่างมาก สังคมไทยในขณะนั้นจึงประสบปัญหาคนว่างงาน หลายคนจำเป็นต้องกู้หนี้ยืมสิน ทั้งนี้กระแสบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือยต่าง ๆ จากตะวันตกก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้คนในสังคมมีรายรับไม่เพียงพอกับรายจ่าย รัฐจึงปลุกฝังความคิดเรื่องการสร้างรายได้เข้าประเทศและครวัเรือนด้วยวิธีการต่าง ๆ (นันทนา กปิลกาญจน์, 2547: 35-36)

ทั้งนี้ การสนับสนุนให้ชุมชนและพลเมืองเก็บออมทรัพย์ในรูปแบบเงินสดหรือบัญชีธนาคาร ยังน่าจะสัมพันธ์กับวัฒนธรรมการออมเงินและค่านิยมทางเศรษฐกิจที่เริ่มเปลี่ยนแปลงไปหลังรับ อิทธิพลตะวันตก เนื่องจากแต่เดิมการเก็บออมเงินทองและทรัพย์สินต่าง ๆ ของคนไทยมักจะเก็บใน หม้อ ไห ปิดฝาให้มิดชิดแล้วนำไปฝังดิน มีการทำเครื่องหมายจดจำสถานที่ฝังสมบัติ ยามจำเป็นที่จะ ใช้จึงขุดไปใช้ ต่อมาเมื่อมีการติดต่อค้าขายกับตะวันตก คนไทยได้รับเอาวัฒนธรรมการเก็บทรัพย์สิน เงินทองที่ได้จากการค้าขายเอาไว้ในกำปั้น หรือหีบที่พอใส่สินค้าเข้ามาทำการค้า การพกเงินทอง มักจะนิยมใส่ถุงเหน็บเอว หรือร้อยเป็นพวงเข็มกลัดเข้ากับเอว (พัชรินทร์ เฉลิมพงศ์พิพัฒน์, 2551: 8) ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 และสมัยรัชกาลที่ 6 เริ่มมีการทดลองจัดตั้งธนาคารให้พลเมืองรู้จักการออม ทรัพย์เพื่อประโยชน์ในภายภาคหน้าและตามพระราชประสงค์ซึ่งทรงเล็งเห็นความสำคัญของการเก็บ รักษาทรัพย์ให้ปลอดภัยจากโจรผู้ร้าย (ปิยนารถ บุนนาค, 2550: 100-101) เนื่องจากขณะนั้นมีปัญหา เรื่องโจรผู้ร้ายเกิดขึ้นในรัชสมัยอยู่มาก มีคดีฉกชิงวิ่งราวทรัพย์และปล้นฆ่าเป็นจำนวนมากเนื่องจากการเพิ่มขึ้นของแหล่งอบายมุขและการอนุญาตให้ตั้งโรงบ่อนทำให้ผู้คนลุ่มหลงในการพนันและหา หนทางที่จะได้ทรัพย์มาเล่นพนันอย่างต่อเนื่อง (กฎหมายสมัยรัชกาลที่ 5 เล่ม 5, 2541: 1900-1923) กอปรกับบ้านเมืองประสบปัญหาข้าวยากหมากแพงตั้งแต่ช่วงต้นสมัยรัชกาลที่ 6 ปัญหาโจรผู้ร้ายชุก ชุมจึงขยายตัวตามปัญหาทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรง มุ่งหวังให้พลเมืองส่วนใหญ่ของประเทศพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ ในสมัยรัชกาลที่ 6 กลุ่มเป้าหมาย การเก็บออมเงินจึงเริ่มขยายไปยังกลุ่มเด็กซึ่งเป็นพลเมืองรุ่นหลังของชาติ ขณะนั้นมีการทดลองจัดตั้ง ธนาคารจำลองชื่อ ลีพอเทียภายในพระตำหนักจิตรลดารโหฐานเพื่อฝึกฝนให้มหาดเล็กเก็บออมเงินเมื่อยังเด็ก มีการฝากถอนตามระบบธนาคาร ต่อมาจึงมีการตราพระราชบัญญัติจัดตั้งคลังออมสินขึ้นเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2456 ด้วยพระราชปณิธานที่จะให้คลังออมสินซึ่งต่อมาขยายตัวเป็นธนาคารออมสินเป็น ที่เก็บรักษาทรัพย์สินอย่างปลอดภัย ส่งเสริมให้คนไทยรู้จักการออมทรัพย์ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ตลอดจน ฝึกฝนเยาวชนให้รู้จักเก็บออมทรัพย์อย่างถูกวิธี (พัชรินทร์ เฉลิมพงศ์พิพัฒน์, 2551: 6)

เมื่อพิจารณาจากช่วงเวลาการแต่งตั้งพบว่า ตัวบทส่วนใหญ่เผยแพร่ในช่วงทศวรรษ 2460 - 2470 ขณะนั้นเป็นช่วงที่รัฐบาลต้องเผชิญกับปัญหาเศรษฐกิจ เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ภายหลังเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 1 ตลอดจนภาวะอุทกภัยและฝนแล้ง ซึ่งเกิดติดต่อกันมาตั้งแต่ พ.ศ. 2460 ทำให้เกิดการขาดแคลนข้าวซึ่งเป็นสินค้าส่งออกหลักของประเทศและรายได้จากการส่งออก สินค้าลดลงอย่างรวดเร็ว มีการกู้เงินเพื่อบริหารจัดการสาธารณูปโภคในบ้านเมืองมากขึ้น ในช่วงเวลา ดังกล่าว ประเทศจึงประสบปัญหาข้าวยากหมากแพง อัตราการว่างงานของพลเมืองเพิ่มจำนวนขึ้น และยังคงต้องรับภาระในด้านภาษีสูงขึ้น เช่น การมหรสพ โรงแรม ภัตตาคารและรถยนต์ รัฐจึงเริ่ม สนับสนุนด้านการประกอบอาชีพและการออมทรัพย์ของพลเมือง (ปิยนารถ บุนนาค, 2550: 100, 112-

113) ปัญหาทางด้านสังคมและเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในระหว่างสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 ทำให้ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า การเผยแพร่แนวคิดคำสอนเกี่ยวกับการวางแผนจัดการการเงินและทรัพย์สินจึงน่าจะเป็นการส่งเสริมให้พลเมืองวางแผนการเงินในภาวะเศรษฐกิจตกต่ำอย่างรอบคอบและสร้างเสถียรภาพให้ระบบเศรษฐกิจของชาติมั่นคงยิ่งขึ้น

5.3.4 การวางตัวกับผู้อาวุโสและสตรีอย่างเหมาะสม

นับตั้งแต่สยามเปิดประเทศและสมาคมกับประเทศทางตะวันตกตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แนวความคิดเกี่ยวกับการเข้าสมาคมกลายเป็นหนึ่งในวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตของชนชั้นสูงและเป็นกิจกรรมที่ทำให้ชนชั้นสูงต้องปรับตัวและเรียนรู้มารยาททางสังคมตะวันตกให้สอดคล้องกับอัธยาศัยของชาวตะวันตกตลอดจนชนชั้นสูงกลุ่มอื่น ๆ ต่อมา ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่างที่พระองค์เสด็จประทับที่อังกฤษ พระองค์ก็ทรงจัดตั้งสโมสรหรือคลับ ซึ่งเป็นแหล่งชุมนุมพระสหาย รวมทั้งยังเป็นแหล่งทำกิจกรรมต่าง ๆ และเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างนักเรียนนอกให้ตระหนักถึงกิจกรรมที่ทำร่วมกันเมื่ออยู่ในสังคมตะวันตก (สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ, 2563: 128-129) วัฒนธรรมการสมาคมของชนชั้นสูงนี้ในเวลาต่อมาก็ได้แพร่หลายไปสู่ชนชั้นต่าง ๆ ในสังคม ทั้งปัญญาชนที่ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ และคนชั้นกลางที่รับแนวคิดการสมาคมไปปฏิบัติตามในฐานะส่วนหนึ่งของการแสดงภาพวิถีการดำเนินชีวิตที่ทันสมัย ทำให้คนในสังคมได้เรียนรู้การวางตัวเมื่ออยู่ร่วมกับบุคคลอื่นภายในสังคมหลังรับอิทธิพลตะวันตกมากขึ้น (เพชรสุภา ทิศนพันธ์, 2542: 52) จากการศึกษาวรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 ผู้วิจัยเห็นว่า ตัวบทบางเรื่องกำหนดคุณลักษณะการวางตัวเมื่ออยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมโดยเฉพาะการวางตัวต่อผู้อาวุโสและสตรี เช่น สอนไม่ให้โอ้อวดตนเองและมีความอ่อนน้อมถ่อมตนกับผู้ใหญ่ สอนให้ยกย่องและให้เกียรติสตรี แนวคิดคำสอนดังกล่าวน่าจะมีส่วนสัมพันธ์กับบริบทสังคมหลังรับอิทธิพลตะวันตก ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

5.3.4.1 การไม่โอ้อวดตนเองและมีความอ่อนน้อมถ่อมตน

สังคมไทยให้ความสำคัญกับระบบอาวุโส ลักษณะดังกล่าวส่งผลต่อค่านิยมของคนไทยซึ่งชื่นชมผู้ที่อ่อนน้อมถ่อมตน ไม่หยิ่งโสหรือทะนงตนต่อผู้ที่มีสถานภาพสูงกว่า นอกจากนี้ การอ่อนน้อมถ่อมตนยังเป็นคุณธรรมประการสำคัญในหลักธรรมคำสอนเรื่องมงคล 38 ประการ ในทางพุทธศาสนาเห็นว่า ผู้ที่จะเป็นผู้ยิ่งใหญ่ได้รับการยกย่องนับถือจากผู้อื่นด้วยความจริงใจนั้น จะต้องเป็นผู้ที่มีความอ่อนน้อมไม่แข่งกระด้างหรือดูหมิ่นผู้อื่น ในทางตรงข้าม หากบุคคลใดเป็นผู้ที่มีความถือตัวหรือทะนงตนย่อมส่งผลกระทบต่อตนเองหรือหมู่คณะในภายภาคหน้าได้ (ชมรมพุทธศาสตร์, 2528: 28) ทั้งนี้ แนวคิดคำสอน

ดังกล่าวยังปรากฏในวรรณกรรมคำสอนสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นหลายเรื่อง อาทิ **สุภาสิตสอนเด็ก โคลงโลกนิติ ทุกคตะสอนบุตร** ฯลฯ

วรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 หลายเรื่องสืบทอดแนวคิดคำสอนเรื่องการไม่โอ้อวดตนเองและมีความอ่อนน้อมถ่อมตนเพื่อสอนผู้อ่านซึ่งเป็นคนร่วมสมัย เช่น บทร้อยกรองในคอลัมน์**มาสาณุสสรณ**ในหนังสือพิมพ์**ไทยเชชม คอลัมน์ไทยใต้ภาษิต**ในหนังสือพิมพ์**ไทยใต้ โคลงโลกนิติจำแลง โคลงกระทู้คติโลก สุภาสิตพระร่วงคำโคลง กลบทสุภาษิต** ฯลฯ

ในเรื่อง**โคลงกระทู้คติโลก** พบว่ามีคำสอนให้คนเป็นผู้ถ่อมตัว ไม่โอ้อวดหรือข่มผู้อื่น ปรากฏอยู่หลายบท อาทิ ในโคลงบทที่ 5 และโคลงบทที่ 7 สอนไม่ให้หลงในอำนาจยศศักดิ์หรือความรู้ของตนเองมากจนเกินไปและสอนว่าอย่าเชื่อคำคนที่ชอบโอ้อวดตนเอง เพราะกลุ่มคนเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่รู้ไม่จริง โคลงบทที่ 20 มีคำสอนให้ผู้น้อยไม่ควรอวดอ้างความรู้ต่อนักปราชญ์ โคลงบทที่ 26 สอนไม่ให้ดูหมิ่นความสามารถของผู้อื่น ฯลฯ (หลวงจ่านองพลภักดิ์, 2469: 3, 6-7,23) ส่วนในเรื่อง**โคลงโลกนิติจำแลง** พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประชดประชันกลุ่มนักเรียนนอกและคนรุ่นใหม่ที่มีก้ออวดตนเองมากกว่าการแสดงผลงานให้เห็นประจักษ์ อีกทั้งมักจะไม่เคารพผู้บังคับบัญชา ดังปรากฏในโคลงว่า “คนนักเรียนนอกอ้อ โอษฐ์ใต้ต่อนาย” (กรมศิลปากร, 2561: 22-23) พระองค์ทรงเสียดสีคนรุ่นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 6 ที่พยายามทำตนให้ทันสมัยและมีทัศนคติที่ไม่เหมาะสม เช่น มีความคิดว่าผู้ที่อ่อนน้อมคือผู้ที่ตั้งใจประจบผู้บังคับบัญชา มักจะถูกผู้ใหญ่ว่าเขยหรือล่าสมัย ซ้ำยังถูกคนในวัยเดียวกันที่เคารพนบอบผู้ใหญ่ว่าเป็นคนคร่ำครึ เพราะยังยึดถือธรรมเนียมแบบโบราณ (กรมศิลปากร, 2561: 22-23, 27,33) นอกจากนี้ กวีทรงกล่าววิจารณ์สังคมสมัยใหม่ที่มักให้ความสำคัญกับผู้ที่ชอบคุยโวโอ้อวดตัวเอง ต่างไปจากสังคมยุคโบราณที่คนส่วนใหญ่จะไม่ให้ความสำคัญกับ “สุนัขเห่า” และ “คนพูดโอ้อวด” และด้วยปัจจัยดังกล่าวพระองค์จึงทรงสอนเชิงเสียดสีคนร่วมสมัยให้ “หมั่นอวดวิชา” ทั้งที่ในความเป็นจริง กวีทรงต้องการให้คนรุ่นใหม่เห็นความสำคัญของการรักษาจริยามารยาทและมีความประพฤติที่ดีมากกว่าการโอ้อวดภูมิรู้ (กรมศิลปากร, 2561: 24) ในที่นี้ ผู้วิจัยยกบทประพันธ์บางส่วนมาเสนอให้เห็นเป็นตัวอย่าง ความว่า

กบน้อยเนาหางน้ำ	สมุทไทย	รูปชั้วตัวแต่งโก้	เกลาทรง
อวดบ่อดนอาศัย	เพียบน้ำ	ใจฉลาดพูดอาจอง	อวดแกลัว
คือเอ็ดเตอร์ใน	ออฟฟิศ	น้ำพร่องกละออมคง	กระฉอก ฉานนา
อวดว่ารู้หมดล้า	เลิศแท้ทุกสถาน	เรียนยุโรปนิตแล้ว	อวดรู้ใครเทียม
	(กรมศิลปากร, 2561: 10)		(กรมศิลปากร, 2561: 10)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีทรงนำสุภาษิตเดิมจากโคลงโลกนิติมาเสียดสี “เอ็ดเตอร์” หรือบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ซึ่งเป็นอาชีพใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมสมัยรัชกาลที่ 6 คำสอนจากโคลงโลกนิติแต่เดิมสอนผู้อ่านไม่ให้เป็นผู้ที่ตระหนงตัวหรือสำคัญตัวผิดว่าเป็นผู้ที่รู้มากกว่าผู้อื่น โดยเปรียบบุคคลที่มีพฤติกรรมดังกล่าวเสมือนกบในบ่อที่ไม่รู้จักมหาสมุทร และเข้าใจว่าบ่อน้ำที่ตนอาศัยอยู่เป็นอาณาจักรที่ใหญ่ที่สุด เหตุที่กวีทรงถ่ายทอดคำสอนดังกล่าวน่าจะสัมพันธ์กับบริบทสังคมสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งถือเป็นช่วงเวลาที่เกิดการพิมพ์เฟื่องฟู สื่อสิ่งพิมพ์ส่วนใหญ่เปิดโอกาสและให้เสรีภาพบุคคลทั่วไปในการแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ มากขึ้น แต่การให้เสรีทางความคิดเห็นในสื่อกลับมีผลกระทบตามมา เช่น มีการก้าวล่วงบุคคลอื่นผ่านข้อเขียนต่าง ๆ มีการโจมตีบุคคลผ่านข้อความต่าง ๆ ที่บรรณาธิการเป็นผู้คัดลง หรือเมื่อทำผิดบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ก็สามารถช่วยลงข่าวแก้ไขความผิดให้ได้ การอวดอ้างหนังสือพิมพ์ของตนเองและตำหนิหนังสือพิมพ์ฉบับอื่นว่าไม่มีประโยชน์ การพิมพ์เผยแพร่ไม่ตรงตามกำหนดเวลา การเลือกลงเรื่องบันเทิงหรือเรื่องที่บรรณาธิการเห็นว่าน่าสนใจมากกว่าลงข่าวสารหรือกวีนิพนธ์ (วรชาติ มีชูบท, 2555: 102-103) ปัญหาดังกล่าวมาจากในสมัยรัชกาลที่ 6 บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ถือเป็นผู้มีอิทธิพลเพราะมีบทบาทในการกำหนดและควบคุมข้อมูลข่าวสารในหนังสือพิมพ์ซึ่งเป็นสื่อใหม่ที่เผยแพร่ในวงกว้างและทำหน้าที่สื่อสารแก่สาธารณชนได้อย่างรวดเร็วที่สุด เมื่อบรรณาธิการใช้อำนาจในทางที่ผิดจึงอาจทำให้ผู้อื่นได้รับความเดือดร้อน กวีจึงทรงเสียดสีบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ในยุคสมัยที่คิดว่าตนเองเป็นผู้มีความรู้มากเพื่อให้ปรับปรุงพฤติกรรมและตระหนักถึงจรรยาบรรณในฐานะนักสื่อสารมวลชน แนวคิดดังกล่าวนี้ปรากฏอยู่ในโคลงบทอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน อาทิ โคลงบทที่ 47 โคลงบทที่ 128 ฯลฯ นอกจากกวีทรงเสียดสี “บรรณาธิการหนังสือพิมพ์” ซึ่งมีพฤติกรรม “อวดว่าหมดรู้ล้ำเลิศแท้ทุกสถาน” แล้ว กวียังทรงเสียดสีกลุ่ม “นักเรียนนอก” ที่ไป “เรียนยุโรป” ซึ่งมักแต่งกาย “โก้” ตามอย่างตะวันตกและอวดอ้างภูมิรู้เพื่อแสดงตนว่าอยู่เหนือผู้อื่นอีกด้วย

นอกจากนี้ ในโคลงสุภาษิตพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิต พบว่ามีแนวคิดคำสอนที่แสดงให้เห็นค่านิยมเรื่องความอ่อนน้อมถ่อมตนและไม่อวดตนเองปรากฏอยู่ด้วยเช่นกัน อาทิ โคลงสุภาษิตซึ่งขยายความมาจากภาษิตของเชกส์เปียร์ ในเรื่องละครชื่อ “แฮมเล็ต” มีเนื้อหาสั่งสอนผู้อ่านซึ่งเป็นกลุ่มข้าราชการและทวยนาครดุสิตธานีให้เป็นผู้ที่รู้จักถ่อมตัว ไม่ “อวดดี” และ “พูดเพ้อเจ้อ” เพราะการกระทำดังกล่าวอาจทำให้ผู้อื่นรังเกียจ นอกจากนี้ กวียังทรงแนะนำให้ผู้อ่านรู้จักไถ่ถามและเปิดใจเรียนรู้อับฟังความรู้จากผู้อื่นอยู่เสมอ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2520: 119-120) โคลงสุภาษิตซึ่งแปลมาจากสุภาษิตละตินที่ว่า *Above majori discit arare minor* มีเนื้อหาสั่งสอนคนรุ่นใหม่ซึ่งเพิ่งจบการศึกษาไม่ให้เป็นผู้ตระหนงตน และดูถูกความคิดของคนสูงวัยโดยเห็นว่าเป็นสิ่งล้าสมัย กวีทรงใช้เหตุผลโน้มน้าวใจผู้อ่านให้เข้าใจว่า แม้ผู้สูงวัยจะมีอายุมาก

และรู้ไม่เท่าทันเหตุการณ์ร่วมสมัย แต่ “การเกิดก่อน” ย่อมทำให้ผู้สูงวัยเป็นผู้มีประสบการณ์มาก่อน และอาจเข้าใจเรื่องราวบางเรื่องได้ดีกว่าผู้น้อย นอกจากนี้ กวียังทรงให้เหตุผลเพิ่มเติมอีกด้วยว่า ผู้สูงวัยเป็นผู้อยู่เบื้องหลังการเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่ การที่คนรุ่นใหม่เติบโตและมีความรู้ขึ้นมาได้ก็เพราะได้รับการอบรมสั่งสอนที่มาจากผู้ใหญ่ที่สูงวัยกว่าทั้งสิ้น ดังนั้น คนรุ่นใหม่จึงควรเคารพผู้ใหญ่ ไม่ลบหลู่หรือดูหมิ่นผู้ใหญ่ เพราะพฤติกรรมดังกล่าวนอกจากจะทำให้เป็นที่ชื่นชมของผู้ที่พบเห็นแล้ว ยังทำให้ผู้ใหญ่เมตตาและอาจได้รับความรู้เพิ่มเติมอีก (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2528: 61-62)

แนวคิดคำสอนเกี่ยวกับการไม่โอ้อวดตนเองและมีความอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ที่ปรากฏในวรรณกรรมคำสอนดังกล่าวมานี้ เมื่อพิจารณาเนื้อหาคำสอนจะเห็นได้ว่า กลุ่มเป้าหมายการสอนส่วนใหญ่คือ คนรุ่นใหม่ในยุคสมัยและกลุ่มนักเรียนนอกหรือคนไทยที่มีโอกาสได้ไปศึกษาที่ต่างประเทศ และกลับมารับราชการในหน่วยงานต่าง ๆ แนวคิดคำสอนดังกล่าวสัมพันธ์กับบริบทสังคมที่เกี่ยวข้องกับกิจการสิ่งพิมพ์ที่เฟื่องฟูขึ้นในยุคสมัย และปัญหาเกี่ยวกับทัศนคติของคนในสังคมโดยเฉพาะกลุ่ม “นักเรียนนอก” ซึ่งอาจเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาบ้านเมือง

ประการแรก ในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นช่วงที่เกิดวิชาชีพใหม่ ๆ ขึ้นในสังคมโดยเฉพาะอาชีพเกี่ยวกับสื่อสิ่งพิมพ์ ข้อมูลความรู้ต่าง ๆ ที่สิ่งพิมพ์ในสื่อมีอิทธิพลต่อสังคมขณะนั้นเป็นอย่างมาก ในบทพระราชนิพนธ์เรื่อง **โคลงโลกนิติจำแลง** กวีจึงทรงตำหนิบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ที่ไม่ประเมินความน่าเชื่อถือของข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ก่อนลงเผยแพร่และทรงมีมุมมองว่าการกระทำดังกล่าวมีสาเหตุมาจากความเชื่อมั่นในความรู้และความคิดเห็นของบุคคลมากกว่าจะเป็นการรายงานตามข้อเท็จจริง คำสอนในเรื่องจึงเป็นการสอนแบบเสียดสีเพื่อมุ่งให้กลุ่มนักหนังสือพิมพ์รู้จักคัดกรองข้อมูลด้วยความรับผิดชอบและสืบค้นข้อมูลประกอบความรู้ความเข้าใจให้มากขึ้น ทั้งนี้ ปัญหาสำคัญประการหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่าเป็น “ความเห็นผิด” ของนักหนังสือพิมพ์ ทั้งยังทำให้คนในสังคมเข้าใจผิดตามไปด้วย คือ ปัญหา “ลัทธิอคติโว” หรือการถือความสามารถของตนเป็นใหญ่ และไม่แสดงความนับถือต่อผู้ที่มีอายุหรือผู้ที่มีสถานภาพสูงกว่า หนังสือพิมพ์บางฉบับในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้เผยแพร่ข้อมูลซึ่งสรุปได้ว่า 1) คนยอมเสมอกันหมดโดยกำเนิด ความไม่เสมอกันย่อมบังเกิดขึ้นต่อภายหลังเพราะความสามารถแห่งคนต่างกัน เพราะฉะนั้น 2) การที่จะแสดงความเคารพต่อผู้ใดด้วยวาจาก็ดี ด้วยกิริยา คือ คำนับหรือกัมศิระษะก็ดี เป็นเครื่องแสดงต่ำต้อย ไม่สมควรแก่เกียรติยศของผู้ที่มีสติปัญญา ค่านิยมดังกล่าวนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวิพากษ์วิจารณ์และเห็นว่าอาจเป็นอุปสรรคต่อการสร้างชาติให้เป็นปึกแผ่นมั่นคงได้ (ประยูร ธวัชพันธุ์, 2515: 478-479)

ประการที่สอง เมื่อกลุ่มคนไทยที่ได้ไปศึกษาต่างประเทศตั้งแต่ต้นรัชกาลที่ 5 เริ่มกลับเข้ามารับราชการทำงานในกระทรวงต่าง ๆ มากขึ้น “นักเรียนนอก” เหล่านี้ส่วนใหญ่มาจากครอบครัวของชน

ชั้นสูงซึ่งรวมทั้งพระราชวงศ์และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ เมื่อได้ไปศึกษาในต่างประเทศก็มักจะได้รับยกย่องในสังคมอย่างสูง เพราะถือเป็นบุคคลที่มีวิชาความรู้มากกว่าคนทั่วไป อีกทั้งยังเคยได้ใช้ชีวิตอยู่ในบ้านเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรือง ผู้คนมีคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่มีมาตรฐานสูงกว่าในเมืองไทย นอกจากนั้น กลุ่มนักเรียนนอกยังถือเป็นผู้มีความรู้ในภาษาต่างประเทศ สามารถเข้าสมาคมกับชาวต่างประเทศได้อย่างสนิทสนม (วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์, 2550: 7) อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ที่ “คนรุ่นใหม่” ในยุคสมัยได้รับการศึกษาชั้นสูงกลับเป็นที่หวัดวิตกของสังคม เพราะทัศนคติบางประการของคนรุ่นใหม่ที่มีการศึกษาอาจเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาบ้านเมืองต่อไปได้ ดังที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริไว้ในพระราชนิพนธ์เรื่อง **โคลนติดลื้อ** ในบท 6 ถ้อยเกียรติยศไม่มีมูล ความว่า “การถือเกียรติยศอันไม่มีมูลเป็นผลแห่งความนิยมในส่วนตัวบุคคล ซึ่งเกิดขึ้นจากความรุ่งเรืองอันเป็นเหตุให้คนนึกถึงตัวเป็นสำคัญและประเสริฐที่สุดในโลก [...] เพราะฉะนั้น ต่อมาในไม่ช้า จึงกลายเป็นธรรมเนียมว่าถ้าจะแสดงตนว่าเป็นคนมีสติปัญญาและได้รับการศึกษาแล้ว ก็จำเป็นต้องแสดงเกียรติวาจาอันหยาบคายปราศจากความนับถือต่อผู้ที่มีอายุหรือผู้ที่สูงกว่า” (ประยูรธ สิริพันธ์, 2515: 478)

บริบทดังกล่าวน่าจะเป็นปัจจัยประการหนึ่งที่ทำให้กวีมุ่งถ่ายทอดคำสอนเพื่อปราชญ์ชนและกลุ่มคนรุ่นใหม่ ไม่ให้ลำพองในความรู้ความสามารถของตน รู้จักปรับตัวเข้ากับกลุ่มผู้ใหญ่ในแวดวงการทำงานและคบหากับผู้อื่นตามวัฒนธรรมการสมาคมซึ่งเป็นที่นิยมในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้มีความรู้ได้ประสานประโยชน์ร่วมกันและพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมอารยประเทศสมดังพระราชปณิธานที่ว่า การพัฒนาชาติบ้านเมืองที่แท้จริงจำเป็นต้องธำรงรักษาลักษณะเฉพาะของความเป็นไทยไว้ด้วย เพราะลักษณะความเป็นตะวันตกบางประการก็ไม่เหมาะสมที่จะนำมาใช้ในสังคมและไม่ว่างให้เกิดผลดีแก่ความเจริญก้าวหน้าของชาติ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2529 :30)

5.3.4.2 การยกย่องให้เกียรติ และปฏิบัติตนต่อสตรีอย่างเหมาะสม

ในช่วงปฏิรูปบ้านเมืองตามแบบตะวันตก นอกจากสภาพบ้านเมืองจะเปลี่ยนแปลงโดยสอดคล้องกับนโยบายการเปิดประเทศ สังคมไทยยังเริ่มให้ความสำคัญกับความคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนรวมทั้งการให้สิทธิเสรีภาพแก่สตรี แนวคิดดังกล่าวเริ่มก่อตัวและเด่นชัดมากขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าความคิดเรื่องชายเป็นใหญ่เป็นธรรมเนียมที่ไม่ทันสมัย พระองค์ทรงวิพากษ์ความเป็นชายแบบเก่าในสังคมที่ให้อำนาจแก่บุรุษมากกว่าสตรีและทรงมุ่งเน้นการยอมรับสิทธิ บทบาทของสตรีที่เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างชาติที่มั่นคง (วรธิดา สัตยานุศักดิ์กุล, 2562: 229-231)

วรรณกรรมคำสอนในสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ที่มีแนวคิดคำสอนเรื่องยกย่อง ให้เกียรติและปฏิบัติตนต่อสตรีอย่างเหมาะสม ได้แก่ **เรื่องนรางกูโรวาท**

กลอนสุภาพเรื่องหญิงไทย โคลงสุภาชิตพระราชาธิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิต ฯลฯ ในที่นี้ ยกตัวอย่างเช่น ในเรื่องนรังกุโรวาท หัวข้อคำสอนหนึ่งซึ่งกวีได้กำหนดให้ผู้ปกครองและครูอาจารย์สอนเด็กชายที่มีอายุระหว่าง 12 – 13 ปีให้มีกิริยามารยาทที่เหมาะสมคือ การให้เกียรติสตรีและเคารพผู้มีวัยวุฒิสูงกว่า ดังความในคำสอนภาคที่ 1 เรื่องกิริยา ข้อ 4 เคารพผู้หญิงและผู้ใหญ่กว่า ความว่า

เด็กชายขอบ, ควรจะนอบ, น้อมผู้หญิง

ไพร่ผู้ดี, สัตว์อ่อน, ผอนโอพา

คนรู้จัก, มีจิตร, คัดชั่วดี

ยิ่งรักยศ, ยศยิ่งมา, อีกรอยกลัว

อย่าถือหยิ่ง, ถือยศ, ทำบพม่า

ฤเด็กชาย, ใหญ่กว่า, อย่าไว้ตัว

การนำพา, นารี, นี้ใช่ชั่ว

คนใจร้าย, ควายจัว, ดอกม่วงววย

(ประเสริฐอักษร, 2540: 95)

จากตัวอย่างบทประพันธ์ จะเห็นได้ว่า กวีคาดหวังให้เด็กชายวัยรุ่นปฏิบัติตัวต่อสตรีอย่างสุภาพและไม่ข่มเหงรังแกสตรีซึ่งถือเป็นเพศที่อ่อนแอกว่า นอกจากการให้เกียรติสตรีและดูแลปกป้องสตรีแล้ว กวียังสอนให้ “เด็กชาย” เห็นความสำคัญของการนอบน้อมต่อผู้ใหญ่กว่า โดยไม่เลือกชนชั้น เพศหรือวัย แม้จะเป็นเด็กที่มีวัยใกล้เคียงกันแต่ “ใหญ่กว่า” หรือโตกว่าก็ควรให้เกียรติ

ส่วนในกลอนสุภาพเรื่องหญิงไทย ตอนต้นเรื่องกวีได้ยกย่องและเสนอคุณค่าของสตรีร่วมสมัยและสตรีในประวัติศาสตร์ในแง่มุมต่าง ๆ เช่น การประกอบอาชีพทำมาหากินได้ทัดเทียมกับบุรุษ การอบรมเลี้ยงดูบุตร มีความซื่อสัตย์และปรณิบัติดูแลสามีซึ่งเป็นผู้นำครอบครัว มีความกล้าหาญและรักชาติเสียสละเพื่อสาธารณประโยชน์ มีความรู้ความสามารถทั้งในทางกวีนิพนธ์และการจัดทำหนังสือพิมพ์ในยุคสมัย ฯลฯ “คุณความดี” ของสตรีที่กวีได้ยกตัวอย่างมาทั้งหมดก็เพื่อกระตุ้นเตือนบุรุษให้ตระหนักว่า สตรีมีบทบาทสำคัญในการดูแลครัวเรือนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชาติ และการที่ชาติบ้านเมืองเจริญเป็นปึกแผ่นมั่นคงได้ก็เพราะสตรีมีบทบาทในการช่วยเหลือมาตั้งแต่ในอดีต ดังนั้นกวีจึงสอนบุรุษให้รู้จักเห็นคุณค่า ความสำคัญ เคารพและให้เกียรติสตรีมากขึ้น ดังความว่า

สำแดงคุณความดีสตรีภาพ

บรรดาชนเชื้อเหล่าเผ่าผู้ชาย

เมื่อทราบว่านารีนี้มีหุ้น

คือกอบกิจทั่วไปมิใช่เบา

ควรกอบเกื้อปฏิการสัมมานับ

ความเจริญนารีมีเพียงใด

เหมือนพื้นที่ศรีถิ่นมีดินเกิด

ดินไม่ดีพืชผองก็ต้องทรา

เพื่อซบทราบซิมใจไทยทั้งหลาย

ซึ่งมุ่งหมายสิวิไลซ์แก่ไทยเรา

ในการจุนชาติเยี่ยมขึ้นเทียมเขา

ทั้งเป็นค้ำมูลเกิดกำเนิดไทย

ให้ได้รับอิสสระสมสมัย

สัญชาติไทยก็เจริญดำเนินตาม

ก็บังเกิดพืชผลออกล้นหลาม

ไม่องงามตุจกัน ฉะนั้นเอย

(อำมาตย์เอก พระยาอุปกิตศิลปสาร, 2411: 159-162)

จากข้างต้น จะเห็นได้ว่ากวีสนับสนุนให้บุรุษยอมรับบทบาทของสตรีในฐานะส่วนหนึ่งของการพัฒนาบ้านเมืองมากขึ้น อีกทั้งยังแนะนำให้บุรุษในสังคมยกย่องและสนับสนุนให้สตรีได้รับสิทธิเสรีภาพ เนื่องจากกวีเล็งเห็นว่าการส่งเสริมสถานภาพของสตรี และความเสมอภาคระหว่างสตรีกับบุรุษย่อมนำไปสู่ความเจริญก้าวหน้าและการพัฒนาชาติในมิติอื่น ๆ ต่อไปได้ กลวิธีการสอนและทัศนะดังกล่าวนี้สอดคล้องกับเรื่องนารีเรื่อนาม ซึ่งแม้จะมีเนื้อหาหลักเพื่อสอนสตรีร่วมสมัยและสวดดีเกียรติคุณของสตรีในประวัติศาสตร์ แต่ถ้อยความบางส่วนก็ได้กระตุ้นเตือนบุรุษให้ตระหนักถึงการยกย่องและให้เกียรติสตรีเพศซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งในการแสดงความเจริญรุ่งเรืองของชาติ อีกทั้งชี้ให้เห็นว่าความเสมอภาคระหว่างสตรีและบุรุษเป็นองค์ประกอบสำคัญในการพัฒนาชาติให้เป็นบ้านเมืองที่มีอารยะ (กรมศิลปากร, 2562: 46-47) ส่วนโคลงสุภาพพิชิตพระราชนิพนธ์ในหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิต ในหัวข้อเรื่อง “ภรรยา ปรมา สขา” มีเนื้อความยกย่องสตรีในฐานะภรรยาว่าเปรียบเสมือนเพื่อนที่ดีที่สุดของสามี เพราะภรรยาเป็นเพื่อนแท้ที่อยู่เคียงข้างสามีทั้งในยามทุกข์และสุขเสมอ ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ภรรยาเป็นยอดยิ่ง	สหาย
พุทธะภษิตแสดง	จับจิต
เพื่อนกินเพื่อนเล่นวาย	สุขเวิต ร้างแธ
ไปเปรียบสุมิตรอยู่	ขวัญเรือน
รัฐใดไร้ราชไร้	ราศี
สวนว่างพรรณบุบผา	ดุจร้าง
เรือนใดบ่มีนาง	ครองอยู่
ถึงจะใหญ่กว้างก็	ขาดขวัญ
อันนางคือมิ่งแก้ว	แห่งเรือน
เปนนิตนระดับ	ยิ่งแก้ว
มิตรใดบ่เหมือนมิ่ง	เมียรัก
สุดจะเล็ดแล้วล้ำ	ศรีปวงฯ

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2520: 215-216)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงทัศนะให้ผู้อ่านเห็นคุณค่าของภรรยาทั้งในฐานะเพื่อนแท้ที่ดีที่สุดของสามีและบุคคลสำคัญของครอบครัวที่มีค่ายิ่งกว่าทรัพย์สินอื่น นอกจากนี้ กวียังทรงเปรียบเทียบให้เห็นว่า ครอบครัวใดที่ขาดภรรยาก็เหมือนเสีย “ขวัญ” ซึ่งตามความเชื่อของคนไทย “ขวัญ” เป็นสิ่งสำคัญประจำกายมีหน้าที่รักษาประคับประคองชีวิตและส่งเสริมพลังใจให้เข้มแข็ง หากผู้ใดมีอาการเสียขวัญย่อมส่งผลกระทบต่อสุขภาพกายและใจไปด้วย การเปรียบว่า “ภรรยา” เป็น “ขวัญ” ของครอบครัวจึงสะท้อนให้เห็นความสำคัญของภรรยาในฐานะบุคคลผู้ประคับประคองและเกื้อหนุนสมาชิกในครัวเรือนโดยเฉพาะสามีให้มีความสุข คำสอนดังกล่าวจึงเป็นคำสอนสำหรับชีวิตครอบครัวในยุคสมัยใหม่

และมุ่งสอนบุคคลที่มีสถานภาพเป็น “สามี” เพื่อให้เห็นคุณค่าและให้เกียรติภรรยา มองเห็นว่าความรู้สึกของภรรยาเป็นปัจจัยสร้างความสุขในชีวิตครอบครัว

การที่กวีในสมัยรัชกาลที่ 6 มุ่งเสนอคำสอนเกี่ยวกับการให้เกียรติและยกย่องสตรี เช่น การยกย่องบทบาทของสตรีในฐานะภรรยาที่เป็นเพื่อนคู่คิดของสามี การปลูกฝังยุวชนให้เป็นผู้ที่ไม่ถือตัวและปฏิบัติตนต่อสตรีเพศอย่างนอบน้อม การสอนบุรุษให้เห็นคุณค่าของสตรี ไม่ข่มเหงรังแกสตรี ฯลฯ ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าน่าจะเป็นผลมาจากการปฏิรูปประเทศตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 และการเปิดโอกาสทางการศึกษาแก่สตรี ทำให้สตรีมีความรู้ความสามารถ และมีบทบาททางสังคมมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการส่งเสริมสถานภาพของสตรีที่เปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา นอกจากนี้ ในยุคสมัยดังกล่าวยังมีการส่งเสริมแนวคิดความเป็นชายแบบใหม่ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากตะวันตก ในสังคมตะวันตก การแสดงความเป็นสุภาพบุรุษต่อเพศตรงข้ามหรือการส่งเสริมให้บุรุษรู้จักการฝึกมารยาททางสังคมในการปฏิบัติตนต่อสตรีนั้นนับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง เช่น การเดินเคียงคู่เพื่อให้เกียรติ การเสียสละสิ่งของหรือโอกาสในการตัดสินใจเลือกกระทำสิ่งต่าง ๆ แก่สตรีก่อนตนเอง ฯลฯ เนื่องจากแนวคิดดังกล่าวถือเป็นธรรมเนียมของอารยชน ทั้งนี้ ในสังคมไทย การปรับเปลี่ยนจากค่านิยมความเป็นชายแบบเก่าซึ่งมุ่งคุ้มครองและควบคุมด้วยร่างกายที่แข็งแรงกว่ามาสู่การดูแลสตรีและแสดงออกถึงการยกย่องให้เกียรติสตรีอย่างเสมอภาคเริ่มปรากฏในงานพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 6 หลายเรื่อง เช่น พระราชนิพนธ์เรื่อง**เครื่องหมายแห่งความรู้เรื่องคือสภาพแห่งสตรี**ซึ่งมุ่งแสดงทัศนะเกี่ยวกับสตรีในทางที่เป็นธรรมและยกย่องเกียรติของสตรี และการเสนอภาพลักษณ์ของตัวละครชายในเรื่อง**หัวใจชายหนุ่ม** ให้เป็นผู้มีความคิดแบบตะวันตก เข้าใจมารยาททางสังคมและรู้จักธรรมเนียมของสุภาพบุรุษตะวันตกว่าจะต้องปฏิบัติตนอย่างไรต่อสตรี (สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ, 2563: 75, 86, 132-133) แนวพระราชดำริจากพระราชนิพนธ์ในรัชสมัยจึงน่าจะมีผลต่อการนำเสนอคำสอนให้ยุวชนและพลเมืองมองสตรีในฐานะผู้เคียงคู่บุรุษ และมีวิถีปฏิบัติตนต่อสตรีด้วยความเคารพซึ่งกันและกัน

แนวคิดคำสอนเรื่องการวางตัวกับผู้อาวุโสและสตรีอย่างเหมาะสมในวรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 ได้แก่ 1) การไม่โอ้อวดตนเองและมีความอ่อนน้อมถ่อมตน และ 2) การยกย่องให้เกียรติและปฏิบัติตนต่อสตรีอย่างเหมาะสม แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับบริบทการสร้างชาติที่มุ่งพัฒนาคุณลักษณะของพลเมืองรุ่นใหม่ให้ทันสมัย มีการสร้างภาพลักษณ์ของบุรุษตามค่านิยมแบบใหม่ คือ ทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลและให้เกียรติสตรีด้วยความสุภาพ โดยตระหนักถึงสิทธิและสถานภาพที่เท่าเทียมกัน (สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ, 2563: 132-133) นอกจากนี้ สังคมในช่วงเวลาดังกล่าวยังให้ความสำคัญต่อกิริยาท่าทางและมารยาททางสังคมของพลเมืองด้วย เนื่องจากลักษณะดังกล่าวถือเป็นการแสดงภาพลักษณ์ความเจริญของบ้านเมือง พลเมืองรุ่นใหม่ซึ่งได้รับการศึกษาทั้งในและ

ต่างประเทศจึงจำเป็นต้องรู้จักการเข้าสมาคม และรู้จักธรรมเนียมการปฏิบัติตนด้วยความนับถือผู้อื่น โดยเฉพาะผู้ที่มิประสพการณ์มาก่อนหรือผู้สูงวัยกว่า (ประยูรท สิริพิพันธ์, 2515: 478)

ผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมคำสอนยุคชาตินิยมกับบริบทสังคมสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 แสดงให้เห็นว่า แนวพระราชดำริและพระบรมราโชบายเกี่ยวกับการสร้างพลเมืองดีในบริบทการส่งเสริมสำนึกชาตินิยม และส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างสตรีกับบุรุษ ตลอดจนพระบรมราโชบายเรื่องการศึกษเพื่อพัฒนาชาติ มีผลทำให้เกิดแนวคิดคำสอนเพื่อกำหนดบทบาทหน้าที่ของพลเมืองประกอบด้วย กลุ่มพ่อแม่ผู้ปกครองและครูผู้ที่มีหน้าที่ดูแลเด็ก กลุ่มสตรี ยุวชน และพลเมืองทั่วไปในสังคม กลุ่มบุคคลที่กวีเลือกถ่ายทอดคำสอนเป็นกลุ่มบุคคลที่มีความสำคัญต่อชาติ ทั้งพ่อแม่ ผู้ปกครองและครูซึ่งเป็นผู้มีหน้าที่หลักในการสร้างพลเมืองรุ่นหลังที่เป็นกำลังสำคัญรุ่นต่อไปของชาติ กลุ่มสตรีที่ได้รับโอกาสทางการศึกษาและได้รับการส่งเสริมสถานภาพในด้านต่าง ๆ เพื่อสะท้อนภาพลักษณ์ของชาติที่ทันสมัย ตลอดจนกลุ่มยุวชนและพลเมืองซึ่งนับเป็นกลุ่มคนรุ่นใหม่ของสังคม ผลการศึกษาดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมคำสอนยุคชาตินิยมกับบริบทสังคมสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 และทำให้เห็นกระบวนการควบคุมพฤติกรรมทางสังคมของพลเมืองเพื่อความมั่นคงของชาติโดยปลูกฝังมโนทัศน์ผ่านระบบการศึกษาและงานวรรณกรรมคำสอน นอกจากนี้ แนวคิดคำสอนที่ปรากฏในตัวบทเรื่องต่าง ๆ ยังช่วยหนุนนำให้คนในสังคมพัฒนาตนเองเพื่อให้เท่าทันความเจริญก้าวหน้าของยุคสมัย ซึ่งเป็นกระแสนิยมมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ขณะเดียวกันก็ทำให้พลเมืองในสังคมได้ถูกคิดถึงการเปลี่ยนแปลงและการเลือกรักษาธรรมเนียมหรือค่านิยมบางประการเพื่อรักษาความเป็นชาติที่มีเอกลักษณ์ของตนให้สามารถดำรงอยู่ได้ในสถานการณ์ล่าอาณานิคม

บทที่ 6

สรุปผลและอภิปรายผล

วิทยานิพนธ์เรื่อง **วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475: คำสอนในบริบทสังคมหลังรับอิทธิพลตะวันตก** มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการสร้างและการเผยแพร่วรรณกรรมคำสอนในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475 และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมคำสอนกับบริบทสังคมในช่วงเวลาดังกล่าว ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาภูมิหลังและลักษณะทั่วไปของวรรณกรรมคำสอนก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์กลุ่มข้อมูล ผู้วิจัยจัดแบ่งบทวิเคราะห์ออกเป็น 3 บท ซึ่งสรุปผลการศึกษาและอภิปรายผลการศึกษาได้ดังต่อไปนี้

6.1 สรุปผลการศึกษา

ผู้วิจัยรวบรวมผลงานวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475 ที่มาจากแหล่งตีพิมพ์ 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ตีพิมพ์เป็นหนังสือจำนวน 57 เรื่อง และกลุ่มที่ตีพิมพ์ลงในคอลัมน์ประจำของสิ่งพิมพ์รายคาบ (periodical) อาทิ หนังสือพิมพ์ วารสาร นิตยสาร 10 ชื่อ จำนวน 547 บทประพันธ์ เมื่อศึกษากลุ่มข้อมูลดังกล่าวตามวัตถุประสงค์การศึกษา สรุปผลได้ดังต่อไปนี้

วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 มีลักษณะที่สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนผ่านจากวัฒนธรรมการสอนยุคจารีตสู่วัฒนธรรมการสอนในยุคสยามสมัยใหม่ ปัจจัยต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมหลังรับอิทธิพลตะวันตกทำให้วัฒนธรรมการสอนในยุคสยามสมัยใหม่แตกต่างไปจากยุคจารีต ทั้งนี้ การสร้างและการเผยแพร่วรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนผ่านวัฒนธรรมการสอนด้วยลักษณะ 4 ประการ ได้แก่ 1) การปรับเปลี่ยนรูปแบบและเนื้อหาตามวิทยาการและบริบทในสังคมสมัยใหม่ 2) การขยายกลุ่มผู้สร้างงานไปยังข้าราชการยุคสยามสมัยใหม่และบุคคลทั่วไป 3) การขยายพื้นที่การเผยแพร่จากเอกสารตัวเขียนสู่สื่อต่าง ๆ ในยุคสยามสมัยใหม่ และ 4) การกำหนดกลุ่มเป้าหมายการสอนเฉพาะสมัยและผู้อ่านกลุ่มใหม่ในสังคม

การวางรากฐานและขยายโอกาสทางการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 ทำให้มีการขยายกลุ่มผู้สร้างงานไปยังกลุ่มบุคคลทั่วไป สตรี นักเรียนและบุคลากรทางการศึกษาเข้ามามีส่วนสำคัญต่อการสร้างและเผยแพร่ผลงานมากขึ้น นอกจากนี้ วรรณกรรมคำสอนส่วนหนึ่งยังเป็นผลงานของกลุ่มข้าราชการ

ยุคสยามสมัยใหม่ แม้กลุ่มบุคคลดังกล่าวจะมีได้มีหน้าที่โดยตรงในการชำระหรือแต่งวรรณกรรมเช่นกวีหรือนักปราชญ์ในสมัยจารีต แต่มีบทบาทสำคัญในหน่วยงานราชการและระบบการศึกษาซึ่งเป็นกลไกสำคัญของการสร้างพลเมืองที่มีคุณภาพในรัฐสมัยใหม่ ระบบการพิมพ์และการจัดตั้งโรงพิมพ์อย่างแพร่หลายเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้วรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ขยายตัวสู่สาธารณชนมากขึ้น ตัวบทส่วนใหญ่ขยายพื้นที่การเผยแพร่จากเอกสารตัวเขียนสู่สื่อต่าง ๆ ในยุคสยามสมัยใหม่ เช่น การพิมพ์เป็นหนังสือและคอลัมน์ประจำในสิ่งพิมพ์รายคาบ การถ่ายทอดในงานหัตถศิลป์ซึ่งผสมผสานลวดลายปักแบบตะวันตกเพื่อนำมาจัดแสดงในงานพระราชพิธี และหอพระสมุดซึ่งเป็นแหล่งรวบรวมองค์ความรู้สำคัญของบ้านเมือง ทั้งนี้ ระบบโรงพิมพ์และการจัดการศึกษาแบบสมัยใหม่ยังมีผลต่อการเกิดผู้อ่านกลุ่มใหม่ ๆ เช่น ชนชั้นนำและบุคคลทั่วไปที่เป็นสมาชิกประจำสิ่งพิมพ์รายคาบนักเรียนและเด็กที่ได้รับการอุปถัมภ์ในสถานสงเคราะห์สมัยรัชกาลที่ 5 พ่อแม่ผู้ปกครองและผู้อบรมเลี้ยงดูเด็ก ฯลฯ

ในยุคสยามสมัยใหม่ องค์ความรู้และค่านิยมต่าง ๆ ซึ่งเดิมสืบทอดอยู่ในราชสำนักและศาสนสถาน ได้เคลื่อนมาสู่สถาบันทางสังคมที่เกิดขึ้นภายหลังรับอิทธิพลและวิทยาการจากตะวันตก เช่น โรงพิมพ์ หอพระสมุดสำหรับพระนครและโรงเรียน สถาบันทางสังคมดังกล่าวมีหน้าที่เผยแพร่ความรู้หรือแนวคิดคำสอนแก่สาธารณชน ทำให้เกิดการขยายตัวของความรู้และคำสอน ต่างไปจากยุคจารีตซึ่งส่วนใหญ่เผยแพร่ในวงจำกัด นอกจากนี้ องค์ประกอบภายในตัวบทวรรณกรรมคำสอนยุคสยามสมัยใหม่ เช่น รูปแบบการประพันธ์และเนื้อหาคำสอนยังมีการปรับเปลี่ยนและเลือกนำเสนอใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับวิทยาการความรู้และวัฒนธรรมตะวันตก ตัวอย่างเช่น การกำหนดหัวเรื่องไว้ก่อนแต่งคำประพันธ์ประกอบ ลักษณะดังกล่าวเป็นการแบ่งหมวดหมู่คำสอนและกำหนดแนวทางเนื้อหาที่สอดคล้องกับรูปแบบงานเขียนของตะวันตก การปรับบทประพันธ์ให้มีขนาดสั้นเหมาะสมกับวัตถุประสงค์การนำไปใช้คือ การพิมพ์เผยแพร่ในสิ่งพิมพ์รายคาบที่จำกัดพื้นที่การนำเสนอผลงาน และการใช้แต่งประกอบกับบันเทิงคดีร้อยแก้วแบบตะวันตกเพื่อสรุปตีความคำสอน การนำเสนอภาคีคติเดิมมาแต่งใหม่หรือตีความใหม่ให้สอดคล้องกับบริบทเหตุการณ์ในสังคม การคำสอนมาจากสุภาชิตและวรรณกรรมตะวันตก ซึ่งสะท้อนให้เห็นการเริ่มยอมรับตะวันตกเป็นศูนย์กลางความรู้แทนที่จีนและชมพูทวีป เนื่องจากคำสอนในยุคจารีตส่วนใหญ่มักจะได้รับอิทธิพลมาจากสุภาชิตตะวันออกหรือคัมภีร์ทางศาสนา เมื่อวัฒนธรรมตะวันตกกลายเป็นศูนย์กลางมาตรฐานของความรู้โลก ชนชั้นนำสยามจึงเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงสยามไปสู่ความเป็นสมัยใหม่

ในสมัยรัชกาลที่ 5 วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองมีแนวคิดคำสอนที่สัมพันธ์กับบริบทสังคมซึ่งก้าวสู่ความทันสมัย ในช่วงเวลาดังกล่าวการปฏิรูปบ้านเมืองให้มีความเจริญทัดเทียมตะวันตกเป็นพันธกิจสำคัญของชนชั้นนำ เนื่องจากสยามต้องเผชิญหน้ากับการล่าอาณานิคมของชาติมหาอำนาจจากยุโรป

และวัฒนธรรมตะวันตกกลายเป็นศูนย์กลางมาตรฐานของอารยะ อย่างไรก็ตาม การดำเนินการปรับปรุงบ้านเมืองสยามไม่เพียงให้ความสำคัญกับการปรับเปลี่ยนระบบและรูปแบบเชิงโครงสร้างให้ทันสมัยตามตะวันตกเท่านั้น แต่ยังคงปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมทางความคิดของพลเมืองไปพร้อมกันด้วยการเตรียมปฏิรูปการเมืองการปกครองตามแบบตะวันตก การวางรากฐานการศึกษาแบบสมัยใหม่และผลกระทบอันเกิดจากปัญหาในสังคมมีผลทำให้เกิดคำสอนเพื่อกำหนดคุณลักษณะและหน้าที่ของพลเมืองได้แก่ 1) การพัฒนาข้าราชการเพื่อรองรับระบบบริหารราชการแบบใหม่ 2) การอบรมสตรีเพื่อปรับตัวในวิถีสังคมสมัยใหม่ และ 3) การบริบาลเด็กเพื่อรับมือกับปัญหาสังคมในยุคสยามสมัยใหม่

ตัวอย่างเช่น การสอนข้าราชการให้เห็นความสำคัญของวิชาความรู้แบบสมัยใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก อาทิ ฟิสิกส์ เคมี คณิตศาสตร์และความรู้ทางการแพทย์ เนื่องจากข้าราชการจำเป็นต้องมีความรู้ที่เหมาะสมกับตำแหน่งงานที่เกิดขึ้นใหม่และบริบทสังคมสมัยใหม่ ทั้งนี้ เพื่อนำความรู้มาพัฒนาปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัย ลักษณะดังกล่าวต่างไปจากการสอนขุนนางข้าราชการในยุคจารีต ซึ่งมุ่งให้ขุนนางข้าราชการมีความรู้เกี่ยวกับภาษาอักษรวิธี กฎหมาย การจัดทำและการศึกสงคราม นอกจากนี้ มีการสอนสตรีให้เห็นความสำคัญของการศึกษาและมีความรู้แบบสมัยใหม่ตามหลักสูตรการเรียนการสอนในโรงเรียนสตรี ความรู้ที่จำเป็นสำหรับสตรีสมัยใหม่ เช่น การอ่านเขียนหนังสือได้ มีความรู้เกี่ยวกับหลักวิชาการเรือนและความรู้รอบตัวต่าง ๆ เนื่องจากอุดมคติของสตรีในสมัยรัชกาลที่ 5 คือ การเป็นภรรยาผู้มีความรู้ในการอบรมดูแลบุตรและเป็นพี่เลี้ยงของสามีได้ ตลอดจนการเป็นแม่บ้านที่มีความรู้ในการจัดการครัวเรือนอย่างมีประสิทธิภาพ การสอนสตรีลักษณะดังกล่าวแม้จะยังคงมีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อสร้างสตรีที่มีคุณสมบัติแม่ศรีเรือนอยู่ แต่หากพิจารณารายละเอียดของคำสอนบางส่วน ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า คำสอนสตรีที่เกิดขึ้นในยุคสมัยนี้สะท้อนให้เห็นการตระหนักถึงศักยภาพของสตรีในสังคมมากขึ้น เพราะมีการสนับสนุนให้สตรีพัฒนาตนเองด้วยการศึกษาและปฏิบัติตามความรู้ในหลักวิชา ต่างไปจากยุคจารีตซึ่งมักสอนสตรีให้ปรนนิบัติสามีตามประสพการณ์จากครัวเรือนเดิม ไม่มีค่านิยมให้สตรีได้เล่าเรียนหนังสือ นอกจากนี้ คุณลักษณะดังกล่าวยังถือเป็นการส่งเสริมให้สตรีพัฒนาตนเองในฐานะพลเมืองของชาติตามแนวคิดของตะวันตกซึ่งมองว่า สถานภาพของสตรีเป็นปัจจัยหนึ่งที่แสดงถึงอารยะของบ้านเมือง ก่อนจะขยายผลสืบเนื่องมาในสมัยรัชกาลที่ 6

การปรับเปลี่ยนบ้านเมืองให้ทันสมัยทั้งด้านกายภาพและด้านการดำเนินชีวิต ทำให้วรรณกรรมคำสอนต้องปรับเปลี่ยนไปตามบริบทเพื่อเตรียมคนให้พร้อมไปกับบริบทสังคมที่เปลี่ยนไป ผู้วิจัยพบว่า กลุ่มเป้าหมายการสอนส่วนใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 5 คือ กลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์และผู้ปฏิบัติหน้าที่ราชการในรัชสมัย สาเหตุดังกล่าวน่าจะเป็นเพราะในช่วงปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัย พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการต้องเป็นต้นแบบการปรับตัวในวิถีชีวิตสมัยใหม่ในฐานะกลุ่มคนที่ได้เรียนรู้วิทยาการตะวันตกเป็นกลุ่มแรก อีกทั้งยังต้องเป็นกำลังสำคัญของการพัฒนาบ้านเมืองให้ทันสมัยเพื่อให้ความรู้แก่ราษฎรใน

ฐานะกลไกของรัฐสมัยใหม่ ในฐานะตัวแทนของรัฐ ข้าราชการต้องทำหน้าที่ประสานความร่วมมือกับราษฎรส่วนกลางและหัวเมืองต่าง ๆ ดังนั้น ค่านิยมหรือโลกทัศน์ของข้าราชการย่อมมีผลต่อทัศนคติของราษฎรต่อการปรับตัวในสังคมแบบสมัยใหม่ วรรณกรรมคำสอนในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงมุ่งพัฒนาข้าราชการเป็นอันดับต้น ๆ ก่อนจะขยายตัวไปเน้นพลเมืองกลุ่มอื่น ๆ ในสมัยรัชกาลที่ 6 - สมัยรัชกาลที่ 7

วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 นำเสนอแนวคิดคำสอนภายใต้บริบทชาตินิยม ความคิดเรื่องชาตินิยมและแนวพระราชดำริต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับการสร้างชาติทำให้วรรณกรรมคำสอนกลุ่มนี้มุ่งกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับส่วนรวมมากขึ้น กวีเน้นการปลูกฝังให้พลเมืองทุกเพศวัยคำนึงถึงประโยชน์ของชาติและพร้อมทำหน้าที่ตามสถานภาพของตนเพื่อให้ชาติมั่นคง ได้แก่ 1) การกำหนดบทบาทหน้าที่ของผู้ปกครองเพื่อสร้างพลเมืองดีให้แก่ชาติ 2) การส่งเสริมสิทธิและหน้าที่พลเมืองสตรีเพื่อพัฒนาชาติ 3) การพัฒนาคุณลักษณะของพลเมืองรุ่นใหม่เพื่อสร้างชาติ

ตัวอย่างเช่น การสอนพ่อแม่ ครูและผู้ปกครองให้เห็นความสำคัญของการอบรมสั่งสอนเด็ก เนื่องจากในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา การสร้างพลเมืองที่ดีให้แก่ชาติถือเป็นความรับผิดชอบหนึ่งของพลเมืองชายหญิงที่มีความพร้อม พลเมืองที่ดีของชาติจะต้องเกิดมาจากความรักเอาใจใส่ของผู้ที่สร้างพลเมือง อันได้แก่ พ่อแม่ ครูและผู้ปกครอง กวีจึงกำหนดคุณสมบัติของพ่อแม่ ครูและผู้ปกครองที่ดีตามแนวทางของชาติอารยะ เช่น สอนให้มิมีเหตุผลและอบรมสั่งสอนเด็กอย่างถูกวิธี สอนให้ส่งเสริมพัฒนาการตามวัยและความถนัดของเด็ก ฯลฯ นอกจากนี้ พ่อแม่ ครูและผู้ปกครองยังมีหน้าที่สอนความรู้และคุณธรรมเพื่อสร้างพลเมืองที่พึงประสงค์ จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า ความรู้และหัวข้อคุณธรรมที่กวีกำหนดให้พ่อแม่ ครูและผู้ปกครองปลูกฝังให้แก่เด็กและเยาวชน ล้วนแต่สัมพันธ์กับอุดมการณ์ชาตินิยม ทั้งการให้ความรู้ทางประวัติศาสตร์และการเมืองการปกครองเพื่อรักษาความมั่นคงของชาติ การกำหนดบุคลิกภาพและคุณลักษณะประจำชาติที่พึงยึดถือเป็นแบบอย่าง ส่วนในกลุ่มวรรณกรรมคำสอนสตรี เมื่อสตรีเริ่มมีบทบาทในพื้นที่สาธารณะมากขึ้นจากปัจจัยด้านการศึกษา และสามารถพึ่งพาตนเองได้จากการประกอบอาชีพ ทำให้มีการสอนสตรีให้ตระหนักถึงศักยภาพของตนในฐานะพลเมืองของชาติมากขึ้น กวีได้กำหนดแบบแผนความประพฤติให้สตรีสามารถแสดงความกล้าหาญและสนับสนุนกิจการอันเป็นประโยชน์ต่อบ้านเมือง ได้แก่ รู้จักประหยัดทรัพย์ ไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือยเพื่อเป็นการช่วยชาติในภาวะวิกฤตเศรษฐกิจตกต่ำ จัดเตรียมเสบียงส่งให้ผู้ที่ฝึกออกลาดตระเวนป้องกันข้าศึกและรักษาพยาบาลผู้บาดเจ็บจากสงคราม ฯลฯ

วรรณกรรมคำสอนในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา นอกจากจะมีการสานต่อความเป็นสมัยใหม่ต่อเนื่องมาจากรัชกาลที่ 5 แล้ว แนวคิดเรื่องชาตินิยมและการพัฒนาคุณลักษณะของพลเมืองที่พึงประสงค์ในชาติยังได้รับการเผยแพร่แก่สาธารณชนในวงกว้างผ่านสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เนื่องจากตัวบทมีกลุ่มเป้าหมายการ

สอนที่ขยายตัวสู่บุคคลทั่วไปมากขึ้น เมื่อพิจารณาภาพรวมของกลุ่มข้อมูลที่เลือกมาศึกษาพบว่า กวีกำหนดบทบาทหน้าที่ของพลเมืองรุ่นใหม่ในฐานะกำลังสำคัญของชาติ และให้ความสำคัญกับการสอนพ่อแม่ผู้ปกครอง ครูอาจารย์ เนื่องจากกลุ่มบุคคลดังกล่าวถือเป็นกลุ่มบุคคลสำคัญที่จะช่วยกำหนดทิศทางทางเจริญก้าวหน้าของชาติต่อไปในอนาคต แนวคิดเรื่องชาติและชาตินิยมแฝงฝังอยู่ในเนื้อหาการสอน โดยมุ่งให้คนทั้งชาติมีทิศทางความคิดและแนวปฏิบัติไปในทางเดียวกัน ดังนั้น วรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 จึงไม่ได้มีกลุ่มเป้าหมายการสอนหลักอยู่ที่ข้าราชการเท่านั้น แต่มุ่งให้พลเมืองทุกกลุ่มในประเทศมีสำนึกความเป็นชาติร่วมกันและร่วมมือกันขับเคลื่อนบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้า

หากจะพิจารณาวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 ซึ่งเป็นช่วงเวลายาวอาจแบ่งผลการศึกษาออกเป็น 2 ยุคสมัย คือ กลุ่มตัวบทในสมัยรัชกาลที่ 5 และกลุ่มตัวบทในสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 ทำให้เห็นว่าการพัฒนาคนในบริบทการปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัยของชนชั้นนำนั้น มิได้เริ่มจากการพัฒนาบุคคลทั่วไปในวงกว้าง แต่มีการจัดระเบียบและวางแผนไว้อย่างเป็นระบบตามลำดับขั้นความสัมพันธ์ของคนในสังคม เห็นได้จากในสมัยรัชกาลที่ 5 กลุ่มเป้าหมายการสอนที่กวีให้ความสำคัญ คือ กลุ่มข้าราชการ เนื่องจากข้าราชการในขณะนั้นถือเป็นผู้ประสานความร่วมมือระหว่างรัฐกับราษฎร อีกทั้งเป็นกลุ่มคนที่มีโอกาสได้รับการศึกษาและมีบทบาทสำคัญต่อบ้านเมืองเพราะต้องรับผิดชอบภาระหน้าที่ทั้งในระดับส่วนกลาง มณฑลเทศาภิบาลและหัวเมืองต่าง ๆ ดังนั้น หากข้าราชการมีคุณสมบัติที่ดีและมีความสัมพันธ์ที่ดีกับคนทุกระดับ การดำเนินการปรับปรุงบ้านเมือง การขอความร่วมมือจากราษฎรตลอดจนการปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมของราษฎรก็ย่อมประสบความสำเร็จได้โดยง่าย ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 กลุ่มเป้าหมายการสอนเริ่มขยายตัวไปยังบุคคลทั่วไปในสังคม สาเหตุเพราะบุคคลส่วนใหญ่ในสังคมเริ่มมีความรู้และสามารถพัฒนาตนเองได้ด้วยการอ่านมากขึ้น อย่างไรก็ตาม กลุ่มคนที่กวีในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมาเริ่มให้ความสำคัญกับการกำหนดคุณลักษณะที่พึงประสงค์คือ ยุวชนคนรุ่นใหม่และกลุ่มคนที่ทำหน้าที่สร้างเยาวชนหรือพลเมืองดีให้แก่รัฐสมัยใหม่ ประเด็นดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยตั้งข้อสงสัยว่าจะเป็นเพราะแนวพระราชดำริสำคัญที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญมาตลอดรัชสมัยคือ การพัฒนาเด็กและเยาวชนให้พร้อมเป็นกำลังในการสร้างความมั่นคงและความเจริญให้แก่บ้านเมือง นอกจากนี้ ในช่วงเวลาดังกล่าว การจัดการศึกษาในสยามประเทศเริ่มเป็นระบบ มีการจัดตั้งโรงเรียน ฝึกหัดครูวิชาชีพและกำหนดหลักสูตรภาคบังคับเพื่อส่งเสริมการศึกษาแก่บุตรหลานของพลเมืองอย่างทั่วถึง

6.2 อภิปรายผลการศึกษา

การศึกษาวรรณกรรมไทยในฐานะกลุ่มข้อมูลของวรรณกรรมศึกษา วรรณกรรมคำสอนถือเป็นกลุ่มข้อมูลหนึ่งที่คุณศึกษาจัดประเภทตามเนื้อหาและนำมาศึกษาวิเคราะห์อย่างแพร่หลาย เนื่องจากวรรณกรรมคำสอนมีพัฒนาการยาวนานควบคู่ไปกับวิถีชีวิตของมนุษย์และสังคม วรรณกรรมประเภทนี้มีส่วนสำคัญในการอบรมและสืบทอดจริยธรรมเพื่อการจัดระเบียบสังคมในพื้นที่หนึ่ง ๆ หรือช่วงเวลาหนึ่ง ๆ การศึกษาวรรณกรรมคำสอนจึงทำให้เข้าใจวิถีคิด เห็นวิถีปฏิบัติและเห็นค่านิยมทางจริยธรรมของสังคมในยุคสมัยที่วรรณกรรมนั้น ๆ เกิดขึ้น

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวบทวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 กับบริบททางสังคมช่วยขยายองค์ความรู้เกี่ยวกับวรรณกรรมหลังรับอิทธิพลตะวันตก ทั้งยังแสดงให้เห็นการพยายามจัดระเบียบความคิดพลเมืองในสังคมเพื่อให้พร้อมต่อการดำเนินชีวิตในสังคมสมัยใหม่ ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า สังคมในยุคสยามสมัยใหม่ไม่เพียงมีผลต่อการปรับเปลี่ยนองค์ประกอบภายในตัวบทให้มีลักษณะร่วมสมัยเท่านั้น แต่ยังมีผลต่อบริบทการสร้างและเผยแพร่วรรณกรรมคำสอนซึ่งสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมการสอนที่ต่างไปจากยุคจารีต เช่น วิทยาการการพิมพ์มีผลต่อรูปแบบการนำเสนอและการเผยแพร่ตัวบทวรรณกรรมคำสอน ในกลุ่มตัวบทที่ตีพิมพ์ในรูปแบบคอลัมน์ประจำ พื้นที่ของคอลัมน์ในสิ่งพิมพ์รายคาบมีผลต่อขนาดความยาวของตัวบท อีกทั้งตัวบทบางเรื่องได้รับการนำมาแบ่งพิมพ์เป็นตอนเพื่อเผยแพร่ในสิ่งพิมพ์รายคาบที่มีการกำหนดระยะเวลาออกไว้สม่ำเสมอ การเกิดสถาบันเผยแพร่ความรู้ที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก อาทิ หอสมุด โรงเรียน โรงพิมพ์ มีผลต่อการเกิดกลุ่มผู้อ่านกลุ่มใหม่ ๆ ขึ้นในสังคม ได้แก่ สมาชิกประจำของสิ่งพิมพ์รายคาบแต่ละฉบับ สมาชิกประจำหอสมุด นักเรียนและบุคลากรในโรงเรียน ฯลฯ ผลการศึกษาดังกล่าวแตกต่างจากงานวิจัยอื่นที่มักศึกษาวรรณกรรมคำสอนหลังรับอิทธิพลตะวันตกโดยพิจารณาองค์ประกอบทางวรรณกรรมเพื่อนำเสนอคุณค่าทางวรรณศิลป์ คุณค่าทางสังคมและคตินิยมเฉพาะสมัย ตัวอย่างเช่น งานวิจัยเรื่อง **สุภาสิตพระร่วงสมัยรัชกาลที่ 5: การสร้างสรรค์สุภาสิตพระร่วงฉบับวัดพระเชตุพนฯ** ของพฤติชา นาคะผิว (2557) งานวิจัยเรื่อง **การวิเคราะห์ทฤษฎีทางภาษาและแนวคิดการดำเนินชีวิตในประชุมโคลงสุภาสิตในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** ของวิทยา ปันแก้ว สมเกียรติ รักษมณีและรุจิรา เสงี่ยม (2562) บทความเรื่อง **การสืบสืบทอดวรรณกรรมคำสอนที่ได้รับอิทธิพลจากรามเกียรติ์ของพระธรรมศาสตร์ (ศุข)** ของอาทิตย์ ดรุณัยธร ชนิกา พรหมมาศและกมลลฎา นาคแทน (2565) ฯลฯ ส่วนงานวิจัยเรื่อง **ภูมิปัญญาของคนไทย: ศึกษาจากวรรณกรรมคำสอนภาคกลางยุคการพิมพ์ (พ.ศ.2459 - 2493)** ของพัชลินจ์ จินนุ่น (2559) แม้ว่าจะกล่าวถึงบริบทการพิมพ์ในสมัยหลังรับอิทธิพลตะวันตก แต่ก็เกินไปเพื่อนำเสนอภูมิหลังของตัวบทและมุ่งศึกษาภูมิปัญญาด้านการแนะนำหลักคำสอนต่าง ๆ การใช้กลวิธีการสอนและการสร้างสรรค์ทางสุนทรียะของวรรณกรรมคำสอนภาคกลางในยุคการพิมพ์เป็นหลัก อนึ่ง งานวิจัยทั้งหมดเก็บข้อมูลจาก

วรรณกรรมคำสอนซึ่งเป็นที่รู้จัก โดยอาจมีการรวมเล่มพิมพ์เผยแพร่แล้วหรือเผยแพร่เป็นตอนในสิ่งพิมพ์ ขณะที่ผลการศึกษาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้มาจากการเก็บข้อมูลโดยครอบคลุมถึงตัวบทหรือกรอบขนาดสั้น ในคอลัมน์ประจำของสิ่งพิมพ์รายคาบและมุ่งเสนอให้เห็นว่า บริบทการพิมพ์ในช่วงหลังรัชธิพลตะวันตก มีความสำคัญต่อตัวบททั้งมิติการสร้างการเผยแพร่ และองค์ประกอบทางวรรณกรรม ทั้งยังเป็นตัวแปรสำคัญต่อการเปลี่ยนผ่านวัฒนธรรมการสอนจากยุคจารีตสู่ยุคสยามสมัยใหม่อีกด้วย

นอกจากนี้ ผลการศึกษายังช่วยเติมเต็มองค์ความรู้จากงานวิจัยเรื่อง**พระราชานิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว: วรรณคดีกับการสร้างชาติ**ของ อัญชลี ภูษะกา (2553) ซึ่งสรุปไว้ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ผลงานพระราชานิพนธ์เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่พระบรมราโชบายในการสร้างชาติ ทั้งนี้ ผลงานพระราชานิพนธ์ซึ่งครอบคลุมถึงสุภาชิตและวรรณกรรมคำสอนเรื่องต่าง ๆ ได้รับการเผยแพร่สู่ประชาชนในวงกว้างทำให้ประชาชนทั่วไปเกิดสำนึกถึงความเป็นชาติและเห็นความสำคัญของการพัฒนาชาติให้มีความเจริญก้าวหน้า แต่เมื่อศึกษาบริบทการสร้างและการเผยแพร่วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองในสมัยรัชกาลที่ 5 และสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ผู้วิจัยพบว่า แนวคิดคำสอนที่ปรากฏในตัวบทกลุ่มนี้มิได้เริ่มจากการพัฒนาบุคคลทั่วไปในวงกว้างคราวเดียว แต่มีการจัดระเบียบและวางแผนไว้อย่างเป็นระบบตามลำดับขั้นความสัมพันธ์ของคนในสังคม ดังจะเห็นได้จากในสมัยรัชกาลที่ 5 ชนชั้นนำ พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นบุคคลกลุ่มแรกที่ได้เรียนรู้วิถีปฏิบัติและแนวทางความประพฤติอันสะท้อนให้เห็นความเจริญในสังคมแบบสมัยใหม่ ก่อนแนวคิดดังกล่าวจะขยายผลไปยังบุคคลกลุ่มอื่น ๆ ในสังคมโดยเฉพาะในกลุ่มพ่อแม่ผู้ปกครอง และกลุ่มคนรุ่นใหม่ ซึ่งถือเป็นกำลังสำคัญของการพัฒนาชาติบ้านเมือง

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับกลุ่มข้อมูลวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ซึ่งถือเป็นหลักฐานทางวรรณศิลป์และหลักฐานความคิดของสังคมในระยะปรับตัวสู่ความทันสมัย โดยอภิปรายเป็นประเด็น ดังนี้

ประการแรก กลุ่มข้อมูลหลายเรื่องสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาของการสร้างพลเมืองในยุคเปลี่ยนผ่านของสังคม เนื่องจากมีลักษณะเป็นคู่มือ ตำราหรือหนังสือแนะนำแนวทางในการดำเนินชีวิตต่าง ๆ ของยุคสยามสมัยใหม่ซึ่งไม่เคยปรากฏในประวัติวรรณกรรมไทยยุคจารีต ตัวอย่างเช่น คู่มือเลี้ยงลูกและคู่มือพ่อแม่ ได้แก่ เรื่อง**นราภุโรชาวาทคากลอน เรื่องสุภาชิตสอนแม่ยาย กลอนสุภาพเรื่องพ่อแม่รังแกฉัน** คู่มือเกี่ยวกับการเงินและการจัดการหนี้สิน ได้แก่ เรื่อง**สุภาชิตกันยืมเงิน** คู่มือการดูแลสุขภาพเด็กและบุคคลทั่วไป เช่น **บทกล่อมอนามัย โคลงอนามัยและดอกสร้อยสุภาชิตว่าด้วยเรื่องต่าง ๆ และเรื่องก.ข. สาธารณสุข** ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความทันสมัยของตัวบทที่สอดคล้องกับบริบทสังคมและ

วิธีคิดแบบใหม่เกี่ยวกับพัฒนาการของเด็กและวัยรุ่น การวางแผนทางการเงินและการสาธารณสุขตามแบบแผนของตะวันตก ทั้งนี้ ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตเพิ่มเติมว่าตัวบทที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 – สมัยรัชกาลที่ 7 นี้ น่าจะเป็นต้นเค้าของหนังสือคู่มือสอนวิธีปฏิบัติตนและแนะนำการดำเนินชีวิต ซึ่งเป็นที่นิยมแต่งและเผยแพร่ในช่วงทศวรรษ 2480 – 2490

ประการที่สอง กลุ่มข้อมูลมีบทบาทต่อหลักสูตรการเรียนการสอนในสมัยหลัง ตัวบทหลายเรื่องได้รับการคัดสรรบางบทมาพิมพ์แทรก ตลอดจนมีการปรับปรุงใหม่และรวมเล่มพิมพ์เพื่อเป็นตัวอย่างการใช้ภาษาและให้แง่คิดคำสอนแก่นักเรียน วรรณกรรมคำสอนบางเรื่องได้รับคัดเลือกมาพิมพ์ในฐานะแบบเรียนสามัญและหนังสืออ่านเสริมหรือที่เรียกว่า “หนังสือจินตกวีนิพนธ์หรือกวีนิพนธ์” ประจักษ์สมัยและสืบเนื่องมาถึงสมัยหลัง ตัวอย่างเช่น เรื่อง **ดอกสร้อยสุภาชิตสำหรับโรงเรียนเด็กของพระอรรคชายาเธอ** ได้รับการนำไปจัดพิมพ์แทรกในหนังสือแบบเรียนทำให้กลุ่มเป้าหมายการสอนจาก “เด็กที่ได้รับการอุปถัมภ์ในโรงเรียนเด็ก” ขยายเป็น “เด็กนักเรียน” ในโรงเรียนของรัฐและเอกชน เช่น **แบบหัดอ่านหนังสือไทย เล่มปลาย ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1** ของอำมาตย์โท พระวิภาชน์วิทยาลัย (สังข์ พุกกะเวส) ซึ่งกรมวิชาการประกาศให้ใช้เป็นหนังสือแบบเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 เมื่อพ.ศ.2499 **แบบเรียนภาษาไทยเล่ม 1** ซึ่งกรมวิชาการประกาศให้ใช้เป็นหนังสือแบบเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 เมื่อพ.ศ.2501 นอกจากนี้ **หนังสืออ่านชุดภาษาไทย ดอกสร้อยสุภาชิต** ปรากฏเนื้อหาซึ่งคัดสรรบทดอกสร้อยสุภาชิตมาพิมพ์จำนวน 10 บท ต่อมา มีการเปลี่ยนชื่อหนังสือและกำหนดให้เป็น **บทอาขยานภาษาไทย ดอกสร้อยสุภาชิต ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1** ภายหลังได้ขยายช่วงชั้นการกำหนดใช้บทอาขยานให้กว้างขึ้นเป็น 2 ระดับชั้น เรียกชื่อว่า **บทอาขยานภาษาไทย ดอกสร้อยสุภาชิต ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 – 2** กรมวิชาการจัดพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2542 ทั้งนี้ คณะกรรมการผู้คัดเลือกบทอาขยานได้เลือกบทดอกสร้อยสุภาชิตมาเป็นบทอาขยานหลักสำหรับให้นักเรียนท่องจำทั่วประเทศ ต่อมา บทดอกสร้อยสุภาชิตก็ยังคงได้รับการนำมาจัดพิมพ์เป็นหนังสือแบบเรียนอยู่อย่างต่อเนื่อง (จักรกฤษณ์ ดวงพัตรา, 2552: 42-67)

ในระดับชั้นมัธยมศึกษา ผู้วิจัยพบว่าตัวบทหลายเรื่องยังคงได้รับการนำมาใช้ในหลักสูตรการเรียนการสอน เช่น กลอนสุภาพเรื่อง **พ่อแม่รังแกฉัน** ได้รับการนำมาพิมพ์แทรกในแบบเรียนไทยระดับมัธยมศึกษาเมื่อ พ.ศ.2502- พ.ศ.2515 และในสมัยหลังยังมีการตีพิมพ์ตัวบทเป็นหนังสือส่งเสริมการอ่านสำหรับเด็กและเยาวชนอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ ในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 มีการกำหนดใช้ **โคลงสุภาชิตพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** เป็นเนื้อหาบังคับ ฯลฯ การกำหนดใช้วรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 ในหลักสูตรการเรียนการสอนสมัยหลังสะท้อนให้เห็นว่า แนวคิดคำสอนที่กวีถ่ายทอดในตัวบทเรื่องต่าง ๆ ยังคงสืบทอดอยู่ในวัฒนธรรมการสอนของไทยและได้รับการ

ยอมรับว่ามีคุณค่าข้ามกาลสมัย ทั้งนี้ ตัวบททั้งหมดยังมีบทบาทประการสำคัญเพิ่มเติมขึ้นมา คือ การกล่อมเกลายาวชนรุ่นใหม่ที่ให้มีทัศนคติและพฤติกรรมที่เหมาะสมตามอุดมคติของสังคมสมัยหลัง

ประการที่สาม ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า นอกจากแนวคิดคำสอนที่ปรากฏในตัวบทจะมีบทบาทต่อสังคมในสมัยที่แต่งแล้ว แนวคิดคำสอนบางประการยังได้รับการสืบทอดในวรรณกรรมในสมัยหลัง เช่น **แบบสอนอ่านชั้นประถมปีที่สอง**เมื่อ พ.ศ.2479 เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้แต่งนิทานเรื่อง “โคมพิททอง” อธิบายวิทยาศาสตร์ว่าด้วยเรื่องไฟติดเพื่อสอนไม่ให้เด็กกลัวความมืดหรือกลัวผี **บทกวีนิพนธ์เรื่องไม้เรียว** ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ.2477 กวีวิจารณ์ถึงผลกระทบทางลบจากการเลี้ยงดูเด็กตามแบบโบราณ คือ ชูให้กลัวและลงโทษโดยการเขี่ยนตี เรื่อง**สตุดีเด็ก ๆ** ซึ่งเสฐียรโกเศศและนาคะประทีปร่วมกันแต่งเป็นร้อยแก้วเพื่อสอนบิดามารดาในฐานะที่จะต้องอบรมสั่งสอนบุตรให้เป็นคนดี ลงพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในหนังสือพิมพ์**ไทยเกษม** ฉบับเฉลิมพระชนมพรรษา พ.ศ.2476 ต่อมาลงพิมพ์ต่อจนจบในฉบับปีที่ 2 เล่มที่ 2 วันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ.2477 (มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, 2565: 798-799) ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า นอกจากแนวคิดคำสอนในกลุ่มข้อมูลจะมีลักษณะ “ใหม่” แตกต่างไปจากยุคจารีตแล้ว ยังมีความ “ทันสมัย” ได้รับการยอมรับอยู่ในสังคมช่วงเวลาการแต่งและช่วงเวลาใกล้เคียงกัน

ทั้งนี้ จากผลการศึกษา การนำเสนอแนวคิดคำสอนใหม่ด้วยรูปแบบร้อยกรองในช่วงหลังรับอิทธิพลตะวันตก เช่น การนำแนวคิดค่านิยมของตะวันตกมาปรับใช้ในงานประพันธ์ การแปลภาษิตตะวันตกเป็นบทร้อยกรอง ฯลฯ ยังแสดงให้เห็นการเลือกรับและปรับตัวด้วยการประสานประโยชน์ทางวรรณศิลป์ แสดงให้เห็นว่าฉันทลักษณ์แบบไทยและภาษาไทยก็สามารถถ่ายทอด “ภาษิต” ของชนชาติอื่นได้อย่างไพเราะ นัยยะหนึ่งหากเชื่อมโยงกับบริบทการแต่งซึ่งสยามกำลังเผชิญกับการล่าอาณานิคมของชาติมหาอำนาจ วิธีการนำเสนอแนวคิดคำสอนดังกล่าวเป็นการแสดงให้เห็นว่า สยามเป็นชาติที่มีเอกราชและมีศิลปวัฒนธรรมที่เจริญรุ่งเรืองไม่ต่างกับตะวันตก

6.3 ข้อเสนอแนะ

6.3.1 น่าจะมีการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมคำสอนของไทยสมัยหลังรับอิทธิพลตะวันตกร่วมกับวรรณกรรมคำสอนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคสมัยเดียวกัน เพื่อพิจารณาว่าแนวคิดคำสอนและกลวิธีการสอนที่เกิดขึ้นในตัวบทหลังการขยายอำนาจของชาติตะวันตกที่เข้ามาในภูมิภาค มีลักษณะร่วมกันหรือแตกต่างกันอย่างไร

6.3.2 น่าจะมีการศึกษาวรรณกรรมคำสอนร่วมสมัยที่ปรากฏในรูปแบบแฟนเพจหรือเรื่องเล่าในสื่อสังคมออนไลน์โดยพิจารณาร่วมกับแนวคิดคำสอนที่เคยมีมาในอดีต เพื่อเปรียบเทียบความเหมือนต่างหรือแสดงให้เห็นพลวัตทางภาษาและวัฒนธรรม

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กฎหมายรัชกาลที่ 6 ร.ศ.129-130. (2552). กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- กรมราชบัณฑิต. (2548). หนังสือสอนอ่าน จินตกระวีนิพนธ์ดอกสร้อยสุภาสิต. กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม
- กรมวิชาการ. (2542). **ประชุมสุภาสิตพระร่วง**. กรุงเทพฯ : สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ.
- กระทรวงศึกษาธิการ.
- _____. (2545). **ภาสิตและคำสอนภาคกลาง เล่ม 1**. กรุงเทพฯ : สถาบันภาษาไทย
- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
- กรมศิลปากร. (2480). **คำกลอนสุภาสิตเรื่องพาลีสอนน้องและพิเภกสอนเบญจกาย**. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์.
- _____. (2494). “เครื่องหมายแห่งความรุ่งเรือง คือสภาพแห่งสตรี” ใน **ประมวลบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคปักษ์**, 149-162. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี พระยาอนิรุทธเทวา (ม.ล.ฟื้น พึ่งบุญ) ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส).
- _____. (2496). **โคลงพิพิธพากย์**. พระนคร: โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหารบก. (พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ พ.ท. ฉาบ ช่างเรียน ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร)
- _____. (2503). **สุภาสิตพระร่วงคำโคลง**. ธนบุรี: โรงพิมพ์เจริญสิน.
- _____. (2508). **ประชุมสุภาสิต ฉบับหอสมุดแห่งชาติ**. พระนคร: ผ่านฟ้าวิทยา.
- _____. (2511). **เอกสารเรื่อง จัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดงานฉลองวันเถลิงถวัลย์ราชสมบัติครบ 100 ปี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (รวบรวมจัดพิมพ์ เนื่องในโอกาสครบ 100 ปี นับแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสวยราชย์)
- _____. (2514). **ประชุมโคลงโลกนิติ**. พิมพ์ครั้งที่ 18. กรุงเทพฯ: บรรณาการ.
- _____. (2516). **กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ฉบับกรุงธนบุรี กฤษณาสอนน้องคำฉันท์พระนิพนธ์สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสและวินิจฉัยเรื่อง กฤษณาสอนน้องพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ: สารศึกษาการพิมพ์.
- _____. (2530). **วรรณคดีสมัยอยุธยา เล่ม 2**. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด.

- _____. (2532). **วรรณคดีสมัยธนบุรี เล่ม 1**. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.
- _____. (2545). **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2**. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์
- _____. (2555ก). **นิทานขจรนิเวศน์ เล่ม 1-2**. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.
- _____. (2555ข). **ประชุมสุภาพนิพนธ์**. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.
- _____. (2559). **นารีเรื่อนาม**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.
- _____. (2561ก). **โคลงโลกนิติและโคลงโลกนิติจำแลง**. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.
- _____. (2561ข). **พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2417-2453)**. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.
- _____. (2562ก). **กาพย์โศคนิพนธ์**. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.
- _____. (2562ข). **อศปกรณัม วรรณกรรมแปลจากตะวันตกยุคแรกของไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์
- กรมสาธารณสุข. (2473). **เอกสารสาธารณสุข เรื่อง ก.ข.สาธารณสุข**. พิมพ์ช่วยในงานปลงศพ นางอิน อิงคสุตร์ ณ เมรุเชิงบรมบรรพต วัดสระเกษ วันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2473.
- กรมการพิมพ์ สุวรรณานนท์. (2524). **พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างชาติไทย**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กระทรวงการต่างประเทศ. (2549). **ราชทูตลเกล้าฯ ถวายฎีกา ใน ราชกิจจานุเบกษา** รัชกาลที่ 5 เล่ม 5 แผ่นที่ 20 จ.ศ.1250 (น. 21, 165-168). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ต้นฉบับ.
- กระทรวงมหาดไทย. (2513). **ประมวลพระราชหัตถเลขา** รัชกาลที่ 5 ที่เกี่ยวกับภารกิจของ **กระทรวงมหาดไทย**. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2479). **พระราชนิพนธ์โคลงครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เรื่อง พาลีสอนน้อง ทศรถสอนพระราม ราชสวัสดิ์**. พระนคร: พิมพ์แจกในงานกุฐินพระราชทาน ณ วัดปากน้ำปากคลองภาษีเจริญ
- _____. (2547). **การปฏิรูปการศึกษาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

- กุสุมา รัชชมณี. (2530). **ลักษณะเฉพาะของวรรณคดีสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว**.
กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เกริกฤทธิ ไทคุณธนาภพ. (2555). **รัชกาลที่ 5 ปฏิรูปสังคมสยามและหมายเหตุความทรงจำของโลก**. กรุงเทพฯ: สยามความรู้.
- เกวลิน ภูมิภาค. (2543). **ความเชื่อทางศาสนาและลัทธิที่ปรากฏในวรรณกรรมคำสอนของชาวอีสาน**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เกษม ศิริสัมพันธ์. (2547). **แก่นนำของกลุ่มสยามหนุ่มเมื่อต้นรัชกาลที่ 5**. ใน **จัดค้นสนิยาจารย์**.
วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: เฟื่องฟ้าพรินต์ติ้ง.
- โกวิท วงศ์สุรวัฒน์. (2543). “ว่าด้วยรัฐแบบต่าง ๆ”. **วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์**.
(มกราคม-มิถุนายน). 26,1: 1-15.
- โกศล (นามแฝง). (2469). “สตรีกับกฎหมาย”. ใน **สตรีไทย 1** (31 มกราคม 2469): 5-7
ข่าวประหารชีวิต. ใน **ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 5 ฉบับวัน 1 (อาทิตย์) ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 8 จ.ศ.1240**
: 100-102.
- เชื่อนเพ็ชรเสนา (สัมพันธ์ อุณหะนันท์), คุณหญิง. (2468). **แม่เรือนดี**. ม.ป.ท.
- คณะกรรมการจัดงานฉลองวันเฉลิมถวัลย์ราชสมบัติครบ 100 ปีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว. (2511). **เอกสารเรื่องจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว**. ม.ป.ท.
- คณะกรรมการมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในพระบรม
ราชูปถัมภ์. (2529). พระราชดำรัสตอบในการเสด็จพระราชดำเนินโรงเรียนมหาดเล็กหลวง
ทอดพระเนตรการรื่นเริงและทูลเกล้าถวายฉลองพระองค์อาจารย์ วันที่ 27 ธันวาคม
พ.ศ.2456. ใน **พระราชดำรัสร้อยครั้ง**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์.
- คณะทำงานประวัติศาสตร์การพิมพ์ในประเทศไทย. (2549). **สยามพิมพ์การ: ประวัติศาสตร์การพิมพ์ใน
ประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- คณะผู้จัดทำ. (2457ก). **อิตรสมัยไทยเจริญ 1**, (1 ตุลาคม): 3
_____. (2457ข). **อิตรสมัยไทยเจริญ 2**, (1 พฤศจิกายน): 1-4
_____. (2457ค). **อิตรสมัยไทยเจริญ 3**, (1 ธันวาคม): 96
_____. (2468). **การ์ตูน 1**, 1 (17 ธันวาคม): 2
- ครูเฟือก (นามแฝง). (2469). “สนทนากับเอกะสตรี” ใน **สตรีไทย 1** (18 ตุลาคม 2469): 5-7.
- คาร์ล บ็อค. (2555). **ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง**. แปลจาก *Temples and elephants :
the narrative of a journey of exploration through upper Siam and Lao*. แปลโดย

- เสฐียร พันธรั้งษ์, อัมพร ทีชะระ. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: มติชน.
- คีน เฮ ซิน. (2543). การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมคำสอนของไทยและเกาหลี. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- คำกลอนของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์. (2465). พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์
- คำปรารภของอุปนายกผู้อำนวยการสภาภาษา. ใน **อนุสภภาษาตอุปกรณ์ ฉบับพิเศษ** (มีนาคม 2465): 1-2.
- โคลงสุภาษิตที่แผ่นศิลาจารึกประจำภาพเขียนในพระวิหารวัดโสมนัสวิหาร. (2501). พระนคร: ม.ป.ท. (เจ้าภาพจัดพิมพ์เป็นบรรณาการ ในการพระราชทานเพลิงศพ ร้อยโทขุนเปลื้อง ศัสตรภัย (เปลื้อง พรหมพิสุทธิ)
- โคลงสุภาษิตประจำภาพในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม. (2472). พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒนาการ.
- ฉันทานาถ สังขประดิษฐ์. (2542). **คอลัมน์ตอบปัญหาชีวิต: การศึกษาในฐานะวรรณกรรมคำสอนร่วมสมัย**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จดหมายเหตุการประชุมสมาชิกเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท. ใน **วชิรญาณพิเศษ เล่ม 2**. (ตุลาคม ร.ศ.111.): 14-16
- จดหมายเหตุสยามไสมย เล่มที่ 1 และ 2. (2548). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ต้นฉบับ.
- จมีนอมรดรุณารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช). (2513). **ดุสิตธานี เมืองประชาธิปไตย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- จรูญรัตน์ รัตนการ. (2535). **โลกทัศน์ชาวอีสานจากวรรณกรรมคำสอน**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- จักรกฤษณ์ ดวงพัตรา, บรรณาธิการ. (2552). **เป็นถนิมประดับกรรม ทุกเมื่อ: บทดอกสร้อยสุภาสิต**. ขอนแก่น: ขอนแก่นการพิมพ์.
- จิตตวดี จิตรพงศ์, ม.ล. (2557). “ความสะอาดของพระนคร: การเมืองเรื่องวิถีปลงศพในสมัยรัชกาลที่ 5”. **หน้าจั่ว ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย**. 3 (10) (กันยายน 2556 – สิงหาคม 2557): 88-101.
- จิตติมา พรอรุณ. (2538). **การเรียกร้องสิทธิสตรีในสังคมไทย พ.ศ.2489-2519**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2510). **จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาค 23**. พระนคร: กรมศิลปากร

- _____ . (2511). **เอกสารเรื่องจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. พิมพ์ในโอกาสครองราชย์ 100 ปี นับแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวครองราชย์. กรุงเทพฯ: ศุภสภา.
- _____ .(2539). พระบรมราชาธิบายเรื่อง นิบาตชาติค. ใน **พระคัมภีร์ชาติคแปลเล่ม 1** (น.11). กาญจนบุรี : สหાયการพิมพ์
- _____ . (2546). **โคลงสุภาชิตโสฬสไตรยางค์ โคลงสุภาชิตนฤมุนาการ และโคลงสุภาชิตสอนผู้เป็นข้าราชการ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. นนทบุรี: สำนักพิมพ์สุโขทัยธรรมาราช.
- _____ . (2551). **อิสปปกรณ์: นิทานอิสปฉบับสมุดไทย**. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช.
- _____ . (2552). **พระราชพิธีสิบสองเดือน**. กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาการ.
- _____ . (2558). พระราชวิจารณ์ว่าด้วยนิทานชาติค. ใน **ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 5** (น.17). กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี พิมพ์เป็นธรรมเนียมบรรณาการในการมาปณกิจศพ คุณพ่อเปี้ยว คล้อยวงศ์ คุณแม่เชื่อม คล้อยวงศ์ ณ เมรุวัดบ้านกล้วย ต.ท่าราบ อ.เมือง จ.ราชบุรี
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระและชุมนุมกวี. (2559). **นารีเรื่องนาม**. พิมพ์ครั้งที่3. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.
- จุไรรัตน์ ลักษณะศิริ, บรรณาการ. (2543). **ภาษากับการสื่อสาร**. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- แจ้งความลดเงินบำรุง. ใน **วชิรญาณ ตอน 53** (กุมภาพันธ์ ร.ศ.117): 475.
- แจ้งความหอพระสมุทวชิรญาณ. ใน **วชิรญาณเล่ม 2** .(วันอังคาร เดือน 11 แรม14 ค่ำ ปีจอ จ.ศ.1248) :13.
- จำนงพลภักดิ์, หลวง. (2469). **โคลงกระทู้คติโลก**. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร. (แต่งช่วยในงานพระราชทานเพลิงจอมมารดาเลี่ยม จอมมารดาของกรมหมื่นพิทยาลงกรณ ณ วัดประทุมวนาราม เมื่อวันที่ 19 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2469)
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ สุธี ประศาสน์เศรษฐ (2524). ระบบเศรษฐกิจไทย 1851-1910 ใน **เศรษฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย**, 457-468. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- ฉัตรสามชั้น**. (2480). พระนคร: โรงพิมพ์ราษฎร์เจริญ
- ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์. (2503). **กวีโวหารและโบราณคดี**. พระนคร: ก้าวหน้า.
- ฉ่ำ ทองคำวรรณ. (2514). **ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1**. พระนคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ชลดา เรื่องรัก์ลิขิต. (2525). “หนังสือประโลมโลกที่ขึ้นชื่อในสมัยรัชกาลที่ 5.” **วารสารอักษรศาสตร์**.

3, 2. (กรกฎาคม): 88-109.

_____. (2532). **วรรณคดีวิจารณ์ไทย พ.ศ.2325-2453. ใน ปาจารย์สาร ฉบับพิเศษ ทอใหม่ในสายน้ำ 200 ปี วรรณคดีวิจารณ์ไทย (น.3-58).** สุวรรณภา เกรียงไกรเพ็ชร และ สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: พลพันธ์การพิมพ์.

_____. (2549). **อ่านสุภาสิตพระร่วงฉบับวิเคราะห์และถอดความ.** กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. (2557). “โลกนิติจำแลง การดัดแปลงโคลงโลกนิติให้เป็นวรรณคดีคำสอนที่มีลักษณะ ล้อและเสียดสี.” **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี.**

6, 1. (มกราคม - มิถุนายน): 49-76.

ชนัญชิตา บุญเหาะและ ปัทมา ฑีฆประเสริฐกุล. (2566). “โคลงสุภาสิตใหม่ โคลงอุภัยพากย์และโคลง พิพิธพากย์: ความสัมพันธ์ระหว่างโคลงสุภาสิตในหนังสือวชิรญาณวิเศษกับการสร้างข้าราชการ แบบใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5.” **วารสารไทยศึกษา.** 19, 2 (ธันวาคม): 1-32.

ชัชฌิณี วิจิตรชัยนันท์. (2560). “พิพิธสอนเบญจกาย: วรรณกรรมคำสอนสตรีที่ได้รับอิทธิพลจากรามเกียรติ์.” เอกสารในการประชุมวิชาการระดับชาติ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ ครั้งที่ 4 “งานวิจัยเพื่อ พัฒนาท้องถิ่น” ณ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์, 10 มีนาคม.

ชัย เรื่องศิลป์. (2541). **ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ.2352 - 2453 ด้านเศรษฐกิจ.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

_____. (2545). **ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ.2352 - 2453 ด้านสังคม.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: โสภณการพิมพ์.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2519). **ความคิดทางการเมืองการปกครองไทยโบราณ.** กรุงเทพฯ: คณะ รัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, บรรณาธิการ. (2547). **ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทยและมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ชาติชาย มุกสง. (2563). **จากปีศาจสู่เชื้อโรค ประวัติศาสตร์การแพทย์กับโรคระบาดในสังคมไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มติชน.

_____. (2564). **การแพทย์และการสาธารณสุขสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า เจ้าอยู่หัว พ.ศ.2468-2477.** รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เสนอต่อพิพิธภัณฑ์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สถาบันพระปกเกล้า.

_____. (2565). **ปฏิวัติที่ปลายลิ้น อาหารการกินในสังคมไทย หลัง 2475.** กรุงเทพฯ: มติชน

ชาลี เอี่ยมกระสินธุ์. (2558). **ผู้ร้ายบางกอก.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เอี่ยมกระสินธุ์.

- _____ . (2558ข). **ผู้ร้ายเมืองหลวง**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เอี่ยมกระสินธุ์.
- ชามูเอล เจ สมิท. (2551). **จดหมายเหตุสยามสมัย เล่มที่ 4 จ.ศ.1247**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สมาคมกิจวัฒนธรรม.
- ชีวิตและงานของสุนทรภู่**. (2529). พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.
- โชษิตา มณีใส. (2550). **บรรทัดฐานการประพันธ์วรรณกรรมคำฉันท์สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ศึกษาจากกฤษฎาสอนน้องคำฉันท์ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____ . (2551). “สุภาชิตบัณฑิต(ประดิษฐ์) พระร่วง.” **วารสารราชบัณฑิตยสถาน**. 33, 3 (กรกฎาคม-กันยายน): 151- 165.
- _____ . (2557). “สุภาชิตศรีสวัสดิ์: คำสอนกุลบุตรผู้ศึกษาในสำนักสงฆ์.” **วารสารราชบัณฑิตยสถาน**. 39, 3 (กรกฎาคม-กันยายน): 238- 266.
- _____ . (2558). “อาวาสไวยาหาร ภาชิตสอนชาย: ชะตากรรมในอุ้งมือสตรี.” **วรรณวิทัศน์**. 15 (พฤศจิกายน): 81 - 104.
- ดวงมน จิตรจำนงค์ และสุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. (2562). “รูปแบบและสุนทรียภาพของวรรณคดีไทย.” ใน **เอกสารการสอนชุดศึกษาวรรณคดีไทย สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1 หน่วยที่ 8 - 15**. หน้า 40. พิมพ์ครั้งที่ 9 นนทบุรี: สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2465). **เพลงยาวกลบทและกลอักษร แต่งจากที่วัดพระเชตุพน ในรัชกาลที่ 3**. พระนคร: โรงพิมพ์ไท.
- _____ . (2472). **ตำนานโรงเรียนเด็กของพระอัครชายาเธอฯ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร: ไสภณพิพรพัฒน์นการ.
- _____ . (2474). **โอวาทของเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์เมื่อ ร.ศ.121 (พ.ศ.2445)**. พระนคร: ไสภณพิพรพัฒน์นการ.
- _____ . (2516). **ชีวิตและงานของสุนทรภู่**. กรุงเทพฯ: บรรณศิลป์.
- _____ . (2529). **ชีวิตและงานของสุนทรภู่**. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.
- _____ . (2545). **เทศาภิบาล**. กรุงเทพฯ: มติชน
- _____ . (2556). **สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพกับกระทรวงมหาดไทย**. กรุงเทพฯ: สถาบันดำรงราชานุภาพ กระทรวงมหาดไทย

- เด่นดาว ศิลปานนท์. (2560). ผ้าปักโคลงสุภาชิตติศปกรณา เครื่องตั้งงานพระเมรุห้องสนามหลวง ร.ศ.108. ใน **วิจัย วิจักขณ์ การนำเสนอผลงานทางวิชาการ กรมศิลปากร ประจำปี 2560**. (น.65-73). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- เดอ ลาลูแบร์, สันต์ ท.โกมลบุตร, แพล. (2510). **จดหมายเหตุลาลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม**. พระนคร: ก้าวหน้า.
- ต.ประทีปเสนา. (2517). **โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง กับหม่อมโคล. พิมพ์ครั้งที่ 2**. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.
- ต.ว.ส.วัฒนาโก. (ร.ศ.125ก). **หนังสือบำรุงนารี เล่ม 1**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิศาลบรรณินดี.
 _____ . (ร.ศ.125ข). **หนังสือบำรุงนารี เล่ม 2**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิศาลบรรณินดี.
 _____ . (ร.ศ.125ค). **หนังสือบำรุงนารี เล่ม 3**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิศาลบรรณินดี.
 _____ . (ร.ศ.125ง). **หนังสือบำรุงนารี เล่ม 4**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิศาลบรรณินดี.
- ถวิลวงษ์ บุญหงษ์. (2513). พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการพลศึกษา. **ข่าวสาร พลศึกษา**. (ตุลาคม): 6
- ถาวร ลิกขโกศล. (2556). สุภาชิตขงจู้ บานแพนงและนางเคงเกียงสอนบุตร เปนบทที่หกในโก บุญหวม. **จีนศึกษา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์**, 6(6), 1-24.
- แถลงการพิเศษเรื่องเด็กนักเรียน. ใน **อนุสภากาชาดอุกรณ์ เล่ม 6**. 2,9 (มีนาคม 2471): 164.
- ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล. (2520). **วิเคราะห์วรรณกรรมล้านนาไทยเรื่องเจ้าวิฑูรสอนหลาน และ พระลอสอนโลก**. ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ.
- ทรงสรรค์ นิลกำแหง. (2542). “โคลงโลกนิติและโคลงโลกนิติจำแลง.” **วารสารราชบัณฑิตยสถาน**. 24, 3 (มิถุนายน - กันยายน): 28 – 36.
 _____ . (2556). **บทนำเสนอโลกนิติจำแลงกับโคลงโลกนิติ**. **โลกนิติจำแลง**. (พิมพ์ครั้งที่ 3). นนทบุรี: โครงการเลือกสรรหนังสือ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ทวีศักดิ์ ญาณประทีป. (2532). **วรรณกรรมพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ทวีศักดิ์ เผือกสม. (2561). **เชื้อโรค ร่างกายและรัฐเวชกรรม ประวัติศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่ใน สังคมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ILLUMINATIONS EDITIONS.
- ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. (2522). “ความพยายามของเจ้านายไทยในการลงทุนทางเศรษฐกิจ: ศึกษาเฉพาะ กรณีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์”. **วารสารธรรมศาสตร์** 9,1 (กรกฎาคม-กันยายน): 118
- เทพ บุญตานนท์. (2564). **พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการศึกษา**. คลังสารสนเทศ ดิจิทัลมหาวิทยาลัยราชภัฏราชบุรี. โครงการจุฬาลงกรณ์ราชบรรณาลัย. (ออนไลน์). เข้าถึง

เมื่อ 20 มกราคม 2567 เข้าถึงจาก https://kingchulalongkorn.car.chula.ac.th/th/article/kingrama6_2

เทพชู ทับทอง. (2546). **ย้อนรอยกรุงเทพฯ**. กรุงเทพฯ: สุริยวิสาสน์.

เทพาธิบดี, พระยา. (ร.ศ.126). **พจนานุกรมสาสน์**. พระนคร: โรงพิมพ์สยามประภท.

เทียนวรรณ. (ร.ศ.124). “ว่าด้วยผู้หญิงทำงานผู้หญิงทำการงานเท่ากับผู้ชาย” ใน **ตุลวิภาคพจนกิจ เล่ม 6**. ม.ป.ท.

ไทยศึกษา. (2562). “สวัสดิรักษา” ของสุนทรภู่ ภาพสะท้อนคติความเชื่อของคนไทย.”ออกอากาศทางสถานีวิทยุแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย FM 101.5 MHz. เข้าถึงเมื่อ 30 มิถุนายน 2566

ชนพงษ์ จิตต์สง่า (2552). “**วชิรญาณ**” **กับการแสวงหาความรู้ของชนชั้นนำของสยาม พ.ศ.2427 – 2448**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชนสิน ชุตินธรานนท์. (2565). **สตรีในสื่อจินตคติไทย**. กรุงเทพฯ: พริกหวานกราฟฟิค.

ธรรมศักดิ์มนตรี, เจ้าพระยา. (2556). **โคลงกลอนของ ‘ครูเทพ’**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ฟ้าเสื่อ.

ธวัช ปุณโณทก. (2525). **วรรณกรรมท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.

ธัญชิวาทย. (ร.ศ.127). พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ.

ธันวดี สุขประเสริฐ. (2564). **คัมภีร์โบลาน จารจารึกด้วยศรธา**. ฐานข้อมูลศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (ออนไลน์) เข้าถึงเมื่อ 5 เมษายน 2565. เข้าถึงจาก https://www.sac.or.th/databases/traditional_objects/th/blog_det.php?bid=6

ธิษณา วีระเกียรติสุนทร. (2555). **ครูโณวาท: ภาพสะท้อนประวัติศาสตร์ต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ค.ศ.1868 - 1885)**. ใน **100 เอกสารสำคัญสรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 21** (น. 43-132). วินัย พงศ์ศรีเพียร (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภณาการพิมพ์.

นราธิประพันธ์พงศ์, สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น. (ร.ศ.113). “ประวัติหอพระสมุดวชิรญาณ” ใน **วชิรญาณ เล่ม 2** (พฤศจิกายน): 137.

นราธิประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. (2436). ประกาศหอพระสมุดวชิรญาณว่าด้วยห้ามมิให้ผู้ใดคัดลอกเรื่องต่าง ๆ จากหนังสือพิมพ์วชิรญาณไปลงพิมพ์ ร.ศ.111. ใน **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 13 ร.ศ.110 – 111** (หน้า 132). ม.ป.ท.: ม.ป.พ.

_____. (2467). **โคลงสุภาพอุทยานยวนถวิล**. พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ. (พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมเจ้าหญิงสรพวงศ์พิมล).

นันทนัย ประสานนาม. (2553). “วรรณคดีคำสอนของไทย : การสืบทอดอุดมการณ์ปิตาธิปไตย.”เอกสารประกอบการประชุมวิชาการเรื่อง ศรีนครินทรวิโรฒวิชาการ ครั้งที่ 4 ณ อาคารวิจัยและการศึกษา

ต่อเนื่อง สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร, 29-30 มกราคม 2553.

นางสาวต.จ.วิจิตร (นามแฝง). (2469). “นารีคดีสาร” ใน สตรีไทย. 1 (26 กรกฎาคม 2469): 20.

นารีศรีสวัสดิ์ เรื่อง ทนุไชยเศรษฐีสอนนางวิสาขา. (2463). ม.ป.ท. (1 เล่มจบ ของหอพระสมุด).

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2527). **ปากไก่และใบเรือ รวมความเรียงว่าด้วยวรรณกรรมและประวัติศาสตร์สมัยต้น
รัตนโกสินทร์.** กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์.

นพพร ประชากุล. (2552). **ยอกอักษร ย้อนความคิด เล่ม 1 ว่าด้วยวรรณกรรม.** กรุงเทพฯ: อ่าน

นิยะดา เหล่าสุนทร. (2538). **โคลงโลกนิติ : การศึกษาที่มา.** กรุงเทพฯ : แม่คำฝาง

_____. (2551). พัฒนาการของนิทานอีสป. ใน **อศปปรณำ: นิทานอีสปฉบับสมุดไทย.**

(น.11-23). นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

นิยะดา เหล่าสุนทรและคณะ. (2540). **รายงานการวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาคนไทย: ศึกษาจาก**

วรรณกรรมคำสอน. ทูลส่งเสริมกลุ่มวิจัย-เมธีวิจัยอาวุโส สกว. พ.ศ.2540.

น้อมนิจ วงศ์สุทธิธรรม. (2549ก). “วิเคราะห์คำสอนในสุภาษิตพระร่วง.” **วารสารรามคำแหง.** 23, 3

(กรกฎาคม-กันยายน): 233-240.

_____. (2549ข). “นางนพมาศ : สุภาษิตสอนหญิง.” **วารสารการศึกษาไทย.** 3, 27

(ธันวาคม): 59 - 63.

_____. (2549ค). “แบบอย่างภรรยาที่ดีในภุชมาสอนน้องคำฉันท์.” **วารสารการศึกษาไทย.** 3,

25 (ตุลาคม): 41 - 63.

บ.ส.ท. (2469). “เชิญประภวตกีวี.” **สตรีไทย** 1, 29 (กันยายน): 31

บทกล่อมอนามัยและอนามัยสงเคราะห์. (2473). พระนคร: ศรีหงส์. (ในงานปลงศพโป๊ย กะรัส

นันทน์ ณ วัดจักรวรรดิราชาวาส).

บัณฑิต ลิวชัยชาญ. (2550). “ภัยฝรั่ง”สมัยพระนั่งเกล้าฯ. กรุงเทพฯ: มติชน.

บัวพร มาลัยคำ. (2544). **การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมคำสอนสตรีของไทยและลาว.**

วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ศิลปากร.

บายูชีสมาชิกแลกรรมสัมปาติกแต่ปัจจุศักราช 1243-1248 แลบายูชีหนังสือไทยเรื่องต่าง ๆ

ในหอพระสมุดวชิรญาณ. (2428).พระนคร: กรรมสัมปาติกสภา.

บาทยัน อิมสำราญ. (2546). “ผู้อยู่เหนือเงื่อนไข? ของสุภา ศิริमानนท์ วรรณกรรมคำสอนพระราชานอก

กระแสดจารีต.” **วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.** 26, 2 (ธันวาคม - พฤษภาคม):

9 - 42.

บุญวัฒน์ วิสกุล. (2519). ข้าราชการไทยในระบบราชาธิปไตย: ศึกษาเฉพาะกรณีเรื่องการคัดเลือกบุคคลเข้ารับราชการ. *วารสารสังคมศาสตร์*, 13 (4), 1-19.

ปกริโณวาท. (2436). พระนคร: โรงพิมพ์พานิชคุณผล

ประคอง กระแสชัย. (2534). *วิเคราะห์วรรณกรรมคำสอนล้านนาไทย เรื่อง ธรรมดาสอนโลก.*

วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาจารึกภาษาไทย มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง.

ประชุมจดหมายเหตุโทรรวม 3 ฉบับ. (2551). นนทบุรี: ต้นฉบับ.

ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน. (2544). กรุงเทพฯ: คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน (พิมพ์เป็นที่ระลึกสมโภช

หิรัญบัฏและฉลองอายุวัฒนมงคล 85 ปี พระธรรมปัญญาดี (ถาวร ตีสานุกโร ป.ธ 4

เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน 22-27 พฤษภาคม 2544.)

ประชุมสภาชีวิตพระร่วง. (2542). กรุงเทพฯ: ครูสภา.

ประวัติทินบัตรแลจดหมายเหตุ เล่ม 1. (2540). กรุงเทพฯ: ต้นฉบับ.

ประตูใหม่. (ร.ศ.128). 1, 29 (กันยายน): 105

ประเสริฐอักษร. (2540). **นรากรุโรวาท(คำกลอน).** นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

(โครงการเลือกสรรหนังสือมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช).

ประเสริฐอักษรนิติ์, ชุน. (2555). เรื่องชมโรงเรียน. ใน **วชิรญาณวิเศษ เล่ม 8 แผ่น 32** (น.376).

กรุงเทพฯ: มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคล

เฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษาสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ.

ปราณี สุรสิทธิ์. (2527). **คำสอนสตรีไทยจากวรรณกรรมช่วงก่อนได้รับอิทธิพลตะวันตก.** ปริญญา

นิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ปริญญา ฤทธิเจริญ. (2555). “คำพ่อสอน : พระบรมราชาบาทของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชทานแก่พระเจ้าลูกยาเธอที่เสด็จไปทรงศึกษาในทวีปยุโรป.” *วารสารไทย*. 32, 123

(กรกฎาคม- กันยายน): 55 - 59.

ปัญญาณัฐ ธีธัญญานินน์. (2562). **การยิ่งถูกฝ่ายเดียวกันในสงครามโลก อุบัติเหตุจากการสื่อสาร**

ที่ผิดพลาด. [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 26 มีนาคม 2566 เข้าถึงจาก https://www.silpa-mag.com/history/article_38160.

ปิยนาค บุนนาค. (2550). “**ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ (ตั้งแต่การทำสนธิสัญญาบาวริงถึง**

เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516).” กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษร

ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เปรมสิริ ศักดิ์สูง. (2550). อาชีพครูผู้หญิง ความไม่เสมอภาคทางเพศกับวิชาชีพ พ.ศ.2456-2479 ใน

วารสารประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. (มกราคม - ธันวาคม): 83-99.

เปรมมา สัตยาวุฒิพงศ์. (2559). **การศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 7: ขยายโอกาส มุ่งคุณภาพ พร้อมคุณธรรม**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ.

พรณี บัวเล็ก. (2541). วิฤตการณ์ทางการค้าและการลงทุนของกลุ่มเจ้าภาชีนายอากรในสมัยรัชกาลที่ 5 – 6. ใน **“สยาม” ในกระแสดารแห่งการเปลี่ยนแปลง: ประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ: 74-138.

พรรณราย ชาญศิริรัฐ. (2560). “พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่พระราชโอรส : วรรณกรรมคำสอนในบริบทการปรับประเทศให้ทันสมัย.” ใน **เล่าเรื่องเล่า**, 101-126. นันทนัย ประสานนาม, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : คณะมนุษยศาสตร์.

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (พิมพ์เนื่องในการประชุมวิชาการระดับชาติเพื่อเชิดชูเกียรติรองศาสตราจารย์ ดร.สรณัฐ ไตรลึงคะ ในวาระเกษียณอายุ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์)

พระราชพงศาวดารสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค).

(2553). กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.

พฤฒิชา นาคะผิว. (2557). **สุภาสิตพระร่วงสมัยรัชกาลที่ 5 : การสร้างสรรค์จากสุภาสิตพระร่วงฉบับวัดพระเชตุพนฯ**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. (2562). “นารีเรื่องนาม: ยอดสตรีในสายตากวิสัย กับแนวทางการดำเนินชีวิตของหญิงและชายสมัยรัชกาลที่ 6.” **วารสารมนุษยศาสตร์วิชาการ**. 26, 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม): 63-94.

พอล สุกใส. (2550). **ราชวสตี: คำสอนของวีรบุรุษบัณฑิตสำหรับข้าราชการที่สืบทอดอยู่ในวรรณกรรมคำสอนของไทย**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

พัชลินจ์ จินนุ่น. (2555). **ลักษณะเด่นและบทบาททางสังคมของวรรณกรรมคำสอนภาคใต้ฉบับพิมพ์เล่มเล็ก**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. (2559). **ภูมิปัญญาของคนไทย: ศึกษาจากวรรณกรรมคำสอนภาคกลางยุคการพิมพ์ (พ.ศ.2459-2493)**. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.

พัชชา อุทิศวรรณกุล และศุภกรณ์ ดิษฐพันธ์. (2560). ภูมิปัญญาผ้าอาเชียน : อัตลักษณ์ทุนวัฒนธรรมหัตถศิลป์ผ้าปักไทย ลาว และเวียดนาม. **ศิลปกรรมศาสตร์วิชาการ วิจัยและสร้างสรรค์**, 4(1), 2-41.

พิทยากรรม, พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. (ร.ศ.122). พาโลวาทคำฉันท์ ใน **อัมภวสมัย**. 23. 21
กัณยายน: 275-276.

_____. (ร.ศ.122). พาโลวาทคำฉันท์ ใน **อัมภวสมัย**. 23. 28 กัณยายน: 293-294.

พินิจสารา (ทับทิม บุณยรัตพันธุ์), พระยา. (2511). **หนังสือที่โตปเทศคำโคลง**. พระนคร:

โรงพิมพ์ร.ส.พ. พิมพ์แจกงานพระราชทานเพลิงศพพระสุขุมวินิจฉัย (สมุจย์ บุณยรัตพันธุ์) ณ
วัดเทพศิรินทราวาส.

พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ. (2542). “วรรณกรรมสุภาชิตสำหรับสอนผู้หญิง.” **ศิลปากร**. 42, 1
(มกราคม- กุมภาพันธ์): 112 – 121.

พิสิทธิ์ กอบบุญ. (2551). **วรรณคดีคำสอน**. เอกสารประกอบการสอนรายวิชา 1411 365 สาขาวิชา
ภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

พุทธรักษ์ ปราบนอก. (2557) “พุทธธรรมในวรรณกรรมคำสอนอีสาน.” **วารสารมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น**. 31, 2 (พฤษภาคม - สิงหาคม): 55– 79.

เพชรสุภา ทศนพันธ์. (2542). **แนวความคิดเรื่องการเข้ามาคมและผลกระทบต่อสตรีไทย
พ.ศ.2461-2475**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เพ็ญศรี ตึก. (2554). **การต่างชาติดกับเอกราชและอธิปไตยของไทย (ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ถึง สิ้น
สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

เฟื่อง ขวาลี. **นิราศห้วยเล็ก แล สุภาชิตสอนแม่ยาย**. (2459). พระนคร: โรงพิมพ์มดุงพันธุ์
ตลาดน้อย.

ภัทรนิษฐ์ สุรัสสุรงค์. (2565). **รัฐสยดสยอง**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มติชน.

ภาวิณี บุนนาค. (2563). **รักนวลสงวนสิทธิ์**. กรุงเทพฯ: มติชน

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2510). **ประมวลบทพระราชนิพนธ์ภาคปกิณกะ
(บางเรื่อง)**. พิมพ์ครั้งที่ 5. พระนคร: กรมศิลปากร.

_____. (2512). **ประมวลบทพระราชนิพนธ์ ภาคปกิณกะ (บางเรื่อง)**. พิมพ์ครั้งที่ 5.
พระนคร: กรมศิลปากร.

_____. (2520). **โคลงสุภาชิตพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว พระราชทานแกหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิต พ.ศ.2461-2463**. รวบรวมและจัดพิมพ์
โดยคณะกรรมการรวบรวมและค้นคว้าเกี่ยวกับพระราชนิพนธ์ ฯลฯ ของพระบาทสมเด็จพระ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ: อักษรสัมพันธ์.

_____. (2529). **พระราชดำรัสรวม 100 ครั้ง**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการรวบรวมและ
ค้นคว้าเกี่ยวกับพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.

- _____ . (2560). 100 ปี สงครามโลกครั้งที่ 1: พระราชนิพนธ์อันเนื่องด้วย งานพระราชสงคราม ณ ทวีปยุโรป. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในพระบรมราชูปถัมภ์
- มจรุส. (2468). “นาริคติสาร.” **สตรีไทย**. 1, 4 (มีนาคม): 6.
- มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์. (2547). วรรณกรรมโลกนิตของไทย. ใน **มณีปิ่นนิพนธ์ : รวมบทความด้านภาษา วรรณคดีและวัฒนธรรมไทย**. หน้า 211-226 กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- มลิวัลย์ แดงแก้วฟ้า. (2539). อุตสาหกรรมไทย (พ.ศ.2398-2477): ปฏิสัมพันธ์กับสนธิสัญญาการค้ากับชาติตะวันตก. **วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร**. 19,1-2 (มิถุนายน 2539-พฤษภาคม 2540): 48-70.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์**. (2562). [ออนไลน์] คลังสารสนเทศดิจิทัลมหาวิทยาลัยโครงการจุฬาลงกรณ์ราชภัฏวไลยอลงกรณ์. เข้าถึงเมื่อ 21 เมษายน 2566 เข้าถึงจาก https://kingchulalongkorn.car.chula.ac.th/th/history/rama6_bio.
- มัชฌิมา สุขคง. (2548). **การเปรียบเทียบวรรณกรรมคำสอนชายของไทย**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- มิวเซียม รัตนโกสินทร์ เล่ม 1**. (จ.ศ.1239). พระนคร: โรงพิมพ์หมอบรัดเลย์.
- มิวเซียม รัตนโกสินทร์ เล่ม 2**. (จ.ศ.1239). พระนคร: โรงพิมพ์หมอบรัดเลย์.
- แม่เพ็ง สนวนมะลิ. (2469). “ตัดสินประवादกวี.” **สตรีไทย**. 2, 2 (มีนาคม): 33.
- มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา. (2555). **นามานุกรมวรรณคดีไทย ชุดที่ 2** ชื่อผู้แต่ง. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.
- _____ . (2560). **นามานุกรมวรรณคดีไทยชุดที่ 4 วรรณคดีไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา
- _____ . (2565). **ประวัติวรรณคดีไทย ฉบับมูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา
- ยุทธะโกษ**. (ร.ศ.116). **วิธีแปรธาตุให้กลายเป็นทองคำของชาวฮินดู** 5,7 (มีนาคม): 555-556
- _____ . **การแปรธาตุเป็นทองคำสำเร็จแล้วดอกกระมัง ? นักปราชญ์ชาวอเมริกาทำทองคำออกขายได้แล้ว** 5,9 (พฤษภาคม): 555-556
- ยุวดี ตปนียากร. (2522). **วิวัฒนาการของการแพทย์ไทยตั้งแต่สมัยเริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- รชดาภิเษก.** (2551). กรุงเทพฯ: สามลดา. (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้สำนักราชเลขาธิการพิมพ์เพื่อพระราชทานในงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์)
- ระวีวรรณ ประกอบผล. (2530). **นิตยสารไทย.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รังรอง นิลประภัสสร. (2545). “คติธรรมในกลอนสุภาสิตของสุนทรภู่: คุณค่าที่ไม่เคยล้าสมัย.”
- วรรณวิทัศน์.** 2 (พฤศจิกายน): 31-47.
- รัชดา ภูมรินทร์วรากล. (2538). **การวิเคราะห์แนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการส่งเสริมการศึกษาเพื่อสร้างเยาวชนให้เป็นสุภาพบุรุษ.** วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาสารัตถศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- รัตนา สลิตานนท์. (2520). **วิเคราะห์สุภาสิตพระร่วงในแง่วัฒนธรรม.** วิทยานิพนธ์การศึกษา มหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ราชกิจจานุเบกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 เล่มที่ 1-6.** (2549). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ต้นฉบับ.
- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 24.** (ร.ศ.126). 18 สิงหาคม 126: 1365
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2540). **โลกนิติ-สุวัตนนิติ.** กรุงเทพฯ: มหাজุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.
- รามรณภพ, หลวง. (2497). การประพันธ์ในยุคก่อน. ใน **หรีตจากนักประพันธ์ไทย.** พระนคร: บริษัทการพิมพ์ไชยวัฒน์.
- รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. (2532). “วรรณคดีวิจารณ์ไทย พ.ศ.2253 – 2500”. ใน **ทอไหมในสายน้ำ 200 ปีวรรณคดีวิจารณ์ไทย.** สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: ประพันธ์สาส์น.
- เรื่องชำระผู้ร้ายฆ่าเด็ก ใน **ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 1** แผ่น 5 วันอาทิตย์ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 8 จ.ศ.1236: 34-35
- โรจน์ จินตมาศ. (2531). **แนวความคิดของผู้นำไทยเรื่อง “ชาติ” กับการเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 ของไทย.** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- รำพึง ศิลาลง. (2530). **การศึกษาวรรณคดีคำสอนประเภทร้อยกรองช่วงก่อนได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมตะวันตกในเชิงจริยธรรม.** วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก.
- เล็กดา อิมใจ. (2528). **การศึกษาเปรียบเทียบโคลงพระราชนิพนธ์ 6 เรื่องในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ.** วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วชิรญาณเล่ม 1/24 ฉบับ 1-6 เดือน 12 - เดือน 5 จ.ศ.1246 – 1247.** (2556). มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มติชน.

วชิรญาณ เล่ม 5/24 ตอนที่ 13-18. ตุลาคม-มีนาคม ร.ศ.114. (2556). กรุงเทพฯ : มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา.

วชิรญาณ เล่ม 6/24 ตอนที่ 19-24. เมษายน-กันยายน ร.ศ.115. (2556). กรุงเทพฯ : มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา.

วชิรญาณพิเศษ เล่ม 1/9 แผ่นที่ 1-38 มกราคม จ.ศ.1247 -จ.ศ.1248. (2556). มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา. พิมพ์ครั้งที่ 2 . กรุงเทพฯ: มติชน.

วชิรญาณสุภาสิต. (2433). ม.ป.ท. (เรียบเรียงและลงพิมพ์ไว้เป็นที่รอกถึงการฉลองหอพระสมุทวชิรญาณ.)
 วรธิภา สัตยานุศักดิ์กุล. (2562). **หญิงร้าย**. กรุงเทพฯ: ยิปซี กรุ๊ป.

วรรณนะ หนูหมื่น. (2552). **การศึกษานวนิยายฉายภาพชีวิตไทยร่วมสมัย (2520-2547)**.

วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.

วรรณศิริ ตั้งพงษ์ศิริ. (2556). “โคลงโลกนิติ: สายธารแห่งสารธรรม.” **วารสารศิลปศาสตร์**. 13,1 (มกราคม - มิถุนายน): 33 - 50.

วรเวทย์พิสิฐ, พระ. (2534). **วรรณคดีไทย**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วรฎุรยา หุ่นเจริญ. (2545). **โรงเรียนในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2411-2468)**.

วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร

วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพ็ชร. (2550). **นักเรียนนอก: ข้อมูลสำคัญในประวัติศาสตร์สังคมไทย**. กรุงเทพฯ: แสงดาว.

วิบูล วิจิตรวาทการ. (2562). **เล่าเรื่องเมืองสยาม ในแผ่นดินพระพุทเจ้าหลวง**. กรุงเทพฯ: แสงดาว.

วิทยา ปันแก้ว, สมเกียรติ รัชภมณีและรุจิรา เล็งเนตร. (2562). “การวิเคราะห์กลวิธีทางภาษาและแนวคิดการดำเนินชีวิตในประชุมโคลงสุภาสิตในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.” **วารสารศรีวนาลัยวิจัย**. 9, 1 (มกราคม-มิถุนายน): 53-64.

วิชณุ พัฒนวิบูลย์. (2541). **การศึกษาเปรียบเทียบวรรณคดีคำสอนเรื่องโคลงโลกนิติและ**

โคลงสุภาสิตพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

วิลเลชา ถาวรธนาสาร. (2545). **ชนชั้นนำไทยกับการรับวัฒนธรรมตะวันตก**. กรุงเทพฯ:

เมืองโบราณ

วีณา เอี่ยมประไพ. (2555). **การสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ของสตรีฝ่ายในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึง**

รัชกาลที่ 7. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ปีงบประมาณ 2555

- วีระยุทธ ศรีสุวรรณกิจ. (2551). การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกของชนชั้นนำสยามกับการแสดงสถานภาพและการเคลื่อนสถานภาพทางสังคมสมัยรัชกาลที่ 5 -7. **รัฐศาสตร์สาร** 3 (กันยายน - ธันวาคม): 177
- วีระวัฒน์ อินทรพร. (2561). **วรรณคดีคำสอน**. เอกสารประกอบการสอนรายวิชา 411250 (54) และ 411262 (59) ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- _____. (2562). สวัสดิรักษาคำกลอนของสุนทรภู่: การปรับเปลี่ยนเนื้อหาจากวรรณคดีคำสอนชายสามัญชนให้เป็นวรรณคดีคำสอนเจ้านาย. ใน กุสุมา รัชมณี (บรรณาธิการ). **ภาษาสรร วรรณกรรมสาร : เนื่องในวาระ 50 ปี ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร**. หน้า 184-198. นครปฐม : ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- วีระยุทธ ปีสาลี. (2557). **กรุงเทพฯ ยามราตรี**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- วุฒิชัย มูลศิลป์. (2527). **100 ปี การประณตศึกษาของทวยราษฎร์**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา
- _____. (2541). **เมื่อเริ่มปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 – รัชกาลที่ 7**. กรุงเทพฯ: 2020 เวิลด์ มีเดีย จำกัด.
- ศรีนาถ สุริยะ, ศาสตราจารย์คุณหญิงและศิริ บัวศรี, ศาสตราจารย์. (2548). แหม่มโคล: ผู้ริเริ่มปฏิรูปการศึกษาแก่สตรีไทย ใน **รำลึกพระคุณมิสเอ็ดน่า เอส. โคล 150 ปี ผู้ก่อตั้งวัฒนาวิทยาลัย**. อาริยา สันธูจิวัตร บุนนาค, บรรณาธิการ. (52-59). กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์. (จัดพิมพ์โดยสมาคมศิษย์วังหลัง-วัฒนาสมัยปี 2548 -2549)
- ศรีสุดา จรียากุล. (2533). **เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทย 4 : วรรณกรรมไทย หน่วยที่ 8-15**. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร), พระยา. (2504). “นิตินสารสาธก” ใน **ภาษาไทยเล่ม 2**. พระนคร: คลังวิทยา.
- ศักดิ์ชัย ตระกูลงามเลิศ. (2557). **ลักษณะเด่นของวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ, ประเทศไทย.
- ศักดิ์ศรี แยมันดดา. (2528). “กฤษณาสอนน้องมาจากไหน”. **ภาษาและวรรณคดีไทย** 2, 2 (สิงหาคม 2528): 42-44.
- ศิริมา เจนจิตมัน. (2529). **การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมคำสอนประเภทกลอนเพลงยาวในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- ศุภการ สิริไพศาล. (2553). “โอวาทของเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย” พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้า
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. ใน 100 เอกสารสำคัญสรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย
ลำดับที่ 2 (น.227-257). วินัย พงศ์ศรีเพียร (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภณาการพิมพ์.
สมภพ ภิรมย์. (2539). พระเมรุมาศ พระเมรุและเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. พิมพ์ครั้งที่ 3.
กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- สมโชติ อ๋องสกุล. (2560). จากรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 9: อีกอย่างก้าวของพระบรมเดชาานุภาพ.
เชียงใหม่: ศูนย์ล้านนาศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ. (2563). สยามเย็นเตลแมน. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สมิท, ชามูเอล เจ. (2551). จดหมายเหตุสยามสมัย เล่มที่ 4 จ.ศ.1247. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ:
สมาคมกิจวัฒนธรรม.
- สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ. (2542ก). ประชุมโคลงสุภาสิตพระราชานิพนธ์พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- สาहित แทนบุญ. (2558). วรรณกรรมคำสอนของสุนทรภู่ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนในสังคมไทย.
วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาไทยศึกษา มหาวิทยาลัยบูรพา.
- สาहित แทนบุญ และมาลินี แทนบุญ. (2561). “ลักษณะเด่นของวรรณกรรมคำสอนประเภทโคลง
สุภาสิตสมัยอยุธยา.” วารสารรามคำแหง ฉบับมนุษยศาสตร์. 37, 2 : 135-148.
- สายชล สัตยานุรักษ์ (2545). ชาตินิยมและความเป็นไทยโดยหลวงวิจิตรวาทการ. กรุงเทพฯ:
มติชน.
- _____. (2546). สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ การสร้างอัตลักษณ์ “เมืองไทย”
และ “จีน” ของชาวสยาม. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สาระ มีผลกิจ. (2542). สตรีในราชสำนักสยามตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ.2394-2468. (วิทยานิพนธ์อักษร
ศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ, ประเทศไทย.
- สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา. (2535). ประมวลประวัติครู คุรุสภาจัดพิมพ์ร่วมเฉลิมฉลองครบรอบ 100 ปี
กระทรวงศึกษาธิการ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2554). แนวพระราชดำริด้านการศึกษา 9 รัชกาล. กรุงเทพฯ: สำนักงาน
เลขาธิการสภาการศึกษา
- สำนักราชเลขาธิการ. (2541). กฎหมายในรัชกาลที่ 5 เล่ม 3. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: อมรินทร์
พรินติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง.

- สำนักศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา (2565). **พิพิธภัณฑออนไลน์ตอนที่ 13: การจัดตั้งโรงเรียนเด็กและสถานศึกษาในพระวิมาดาเธอฯ** (ออนไลน์). เข้าถึงเมื่อ 24 พฤศจิกายน 2566. เข้าถึงจาก <https://culture.ssru.ac.th/announcement/view/news718>
- สำราญ พรเจริญ. (2466). **ปลูกใจนารี**. พระนคร: โรงพิมพ์ศึกษาธรรมดา.
- สินีนามู สมบูรณ์เอนก. (2540). “สมุดข่อยเอกสารโบราณที่น่ารู้จัก”. **วารสารวิทยบริการ**. 8 (3) (กันยายน - ธันวาคม). 33-41.
- สิริวรรณ วงษ์ทัต. (2552). “วรรณกรรมคำสอนสมัยธนบุรี.” **วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร**. 6, 3 (กันยายน- ธันวาคม): 79 - 86.
- สุจิตรา ศิริโปล์. (2528). **พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์.
- สุชาติ สวัสดิ์ศรี. (2563). **เรื่องสั้นตามใจชอบลำดับที่ 6: องค์กรดี นักเขียนสตรีฐานันดร “เจ้า” “พระหลานเธอ” ในรัชกาลที่ 5 ในฐานะนักเขียนเรื่องสั้น**. โครงการ WAY of WORDS. (ออนไลน์) เข้าถึงเมื่อ 25 กรกฎาคม 2565 เข้าถึงจาก <https://waymagazine.org/ong-apiradeeshort-story/>
- สุทธิพันธ์ ชูทรานนท์. (2525). **การเก็บภาษีอากรและผลกระทบต่อสังคมไทย พ.ศ. 2416-2475**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุทัศน์ ยกส้าน. (2557). **การเล่นแร่แปรธาตุก่อเกิดวิชาเคมี**. (ออนไลน์). เข้าถึงเมื่อ 18 ตุลาคม 2566 เข้าถึงจาก <https://mgronline.com/science/detail/9570000134383>
- สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2538). อิทธิพลวรรณคดีพุทธศาสนาต่อวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้. ใน **สุกัญญาภัทรราชย์ (บรรณาธิการ). วรรณกรรมท้องถิ่นพินิจ**. หน้า 26 -45 กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุนันท์ ภัคภานนท์. (2557). “บทเพลงเพื่อแม่ : วรรณกรรมคำสอนร่วมสมัย.” **วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย**. 34, 1 (มกราคม- มีนาคม): 177 – 195.
- สุภาณี พัดทอง. (2545). “โคลงโลกนิติ : อมตะวรรณกรรมคำสอน.” **วรรณวิทัศน์**. 2 (พฤศจิกายน): 64-79.
- สุภาพร คงศิริรัตน์. (2531). **การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมคำสอนสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเรื่องศรีสวัสดิ์วัตร**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุภาพันธุ์ บุญสะอาด. (2517). **ประวัติหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.

สุภาสิตสอนหนุ่ม. (ร.ศ.120). พระนคร: ม.ป.ท.

สุภาสิตกันยืมเงิน. (2472). พระนคร: โรงพิมพ์ราษฎร์เจริญ

สุภาสิตของสุนทรภู่และบางคน. (2501). กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาการ.

สุภาสิตพระร่วงกลอนลิลิต. ใน **มิวเซียม ฤ รัตนโกษ เล่ม 1.** (2420). 45-52. พระนคร: โรงพิมพ์หมอบลัดเล.

_____ . ใน **มิวเซียม ฤ รัตนโกษ เล่ม 2.** (2420). 119-128. พระนคร: โรงพิมพ์หมอบลัดเล.

สุภาสิตสอนชายหญิง. (ม.ป.ป.) สมุดไทยดำ. อักษรไทย. ภาษาไทย. หมุกกลอนสุภาสิตและคำสอน
เลขที่ 40. หอสมุดแห่งชาติ.

สุภาสิตสอนเด็ก. (จ.ศ.1238). พระนคร: โรงพิมพ์บ้านนายสิน.

สุภาสิต บำรุงสุข. (2524). **การรวบรวมรายได้แผ่นดินในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า**

เจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2416-2453). (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ, ประเทศไทย.

สุภาสิต วีระวงศ์, บรรณาธิการ. (2547). **ร้อยแก้วแนวใหม่ของไทย พ.ศ.2417-2453.** พิมพ์ครั้งที่ 2

กรุงเทพฯ: ศยาม.

สุมินทร์ จุฑาทงกูร. (2529). **การกล่อมเกลากาการเมืองโดยใช้แบบเรียนหลวงเป็นสื่อในสมัยรัชกาล**

ที่ 5. (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ, ประเทศไทย.

สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2553). **นาฏศิลป์รัชกาลที่ 5.** กรุงเทพฯ: คณะกรรมการอำนวยการจัดงานน้อม

รำลึก 100 ปีวันสวรรคตพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์ในวาระ “100 ปี
แห่งการสวรรคตพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว”

สุรียา รัตนกุล. (2527). อธิบายสุภาสิตพระร่วงสำนวนที่ลงพิมพ์ในหนังสือมิวเซียมเปรียบเทียบกับ

ฉบับจารึกวัดพระเชตุพนฯ. **วารสารภาษาและวัฒนธรรม 4**(กรกฎาคม- ธันวาคม): 26-42.

สุรียานวัตร, พระยา. (ม.ป.ป.) **เศรษฐวิทยาขั้นต้น.** พระนคร: นิตินิต.

สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา. (2534). สถานภาพของสตรีไทยในสมัยปฏิรูปประเทศ . **วารสาร**

อักษรศาสตร์, 23 (2), 1-19.

โสภา ศชรรัตน์. (2550). **นราภุโรบาท : การศึกษาในฐานะวรรณกรรมคำสอน.** ปริญญาโท

การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

เสมียนมี, ภูมิจิตร เรื่องเดช, ปรีวรรต. (2524). **ศรีสวัสดิ์วัด.** บุรีรัมย์: ศูนย์วัฒนธรรมและวิทยาลัยครู

บุรีรัมย์.

หอยพระสมุทวชิรญาณ. (2428). **บาญชีสมาชิกแลกรรมสัมปาทิกแต่ปีจุลศักราช 1243-1248 แล**

บาญชีหนังสือไทยเรื่องต่าง ๆ ในหอยพระสมุทวชิรญาณ. พระนคร: กรรมสัมปาทิกสภา.

_____ . (2457ก). **โคลงอุภัยพากย์.** พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร:ไทย.

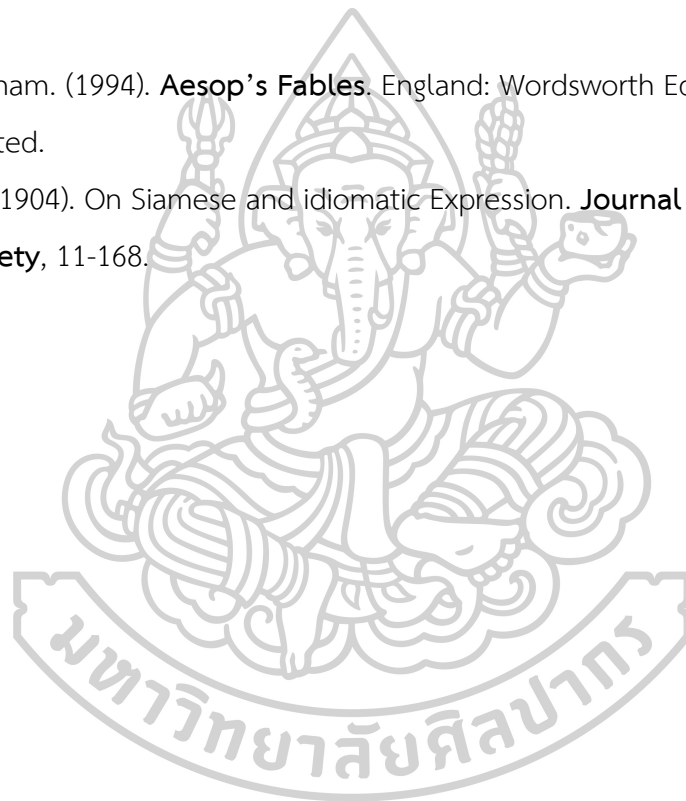
_____ . (2457ข). **โคลงสุภาสิตพิพิธพากย์.** พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร: โสภณพิพรรฒธนากร.

- _____ (2463). โคลงสุภาสิตเจ้านาย พระราชานิพนธ์และพระนิพนธ์ทรงเมื่อในรัชกาล
ที่ 5. (พิมพ์ครั้งที่ 3). โสภณพิพรรฒธนากร. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายพลโท
พระยาสุรเสนา (กลั่น แสงชูโต).
- เหรียญ ศรีจันทร์ และเนตร พูนวิวัฒน์. (2519). กบฏ ร.ศ.130 (การปฏิวัติครั้งแรกของไทย).
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คัมภีร์.
- อรรถจักร สัตยานุรักษ์. (2538). การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ 4 –
พ.ศ.2475. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อนุমানราชชน, พระยา (เสถียรโกเศศ นามแฝง). (2510). ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน. กรุงเทพฯ:
ราชบัณฑิตยสถาน.
- อรอุษา สุวรรณประเทศ. (2544). **จดหมายจากวางหระ้า คุณค่าและความสำคัญต่อพัฒนาการวง
วรรณกรรมไทย.** วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อวยพร มลิินทางกูร. (2519). **ลักษณะคำประพันธ์ร้อยกรองของไทยตั้งแต่พ.ศ.2475-2501.**
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- อภิลักษณ์ เกษมผลกุล. (2561). “วรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลาง” ใน **เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาถิ่นและ
วรรณกรรมท้องถิ่นไทย สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.** 6-94. นนทบุรี:
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- อัจฉราพร กมฺพิสมัย. (2525). **อุดมการณ์ชาตินิยมของผู้นำไทย.** กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ วารสารธรรมศาสตร์.
- อัญชลี ภูษะกา. (2553). **พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว : วรรณคดีกับการสร้างชาติ.** วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต
ภาควิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อาจารย์ยา (รวบรวม). (2526). **สุภาชิตสอนหญิง.** กรุงเทพฯ: อำนวยสาส์น.
- อาทิตย์ ดรุษย์ธร ชนิกา พรหมมาศและกมลลฎา นาคแทน (2565). การสืบสรรค์วรรณกรรมคำสอนที่ได้รับ
อิทธิพลจากรามเกียรติ์ของพระธรรมศาสตร์ (ศุข). **วารสารฟ้าเหนือ.** 13, 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม):
1-20
- อิรวดี ไตลังคะ. (2525). **การศึกษาเชิงวิเคราะห์คำสอนพระยามังราย.** วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร
ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เอกะสตรี (นามแฝง). (2469). “กฎหมายกับสตรี”. ใน สตรีไทย 1 (4 ตุลาคม 2469): 5-7
- เอนก นาวิกมูล. (2536). **แกะรอย ก ไก่.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สารคดี.

- _____ . (2538). **ดาวร้ายในอดีต**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงแดด.
- อุดม หนูทอง. (2528). **วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทคำสอน**. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์.
- อุบล เทศทอง. (2549). “เพื่อนในสุภาสิตพระร่วง: ทัศนะที่สัมพันธ์ของชาวไทยและชาวเขมร.” ใน **สุโขทัยศึกษา: รวมบทความทางวิชาการ พ.ศ.2549**. 287-314. นนทบุรี: โครงการศูนย์สุโขทัยศึกษา สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- Kanha. (2558). **9 วิธีเห็นผิดตามความเชื่อของคนโบราณ**. (ออนไลน์). เข้าถึงเมื่อ 17 มิถุนายน 2566 เข้าถึงจาก <https://board.postjung.com/905830>

ภาษาอังกฤษ

- Arthur Rackham. (1994). **Aesop's Fables**. England: Wordsworth Editions Limited.
- Gerini, G.E. (1904). On Siamese and idiomatic Expression. **Journal of the Siam Society**, 11-168.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	นางสาวชนัญชิตา บุญเหาะ
วุฒิการศึกษา	พ.ศ.2557 สำเร็จการศึกษาปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง) มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ.2561 สำเร็จการศึกษาปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย พ.ศ.2561 ศึกษาต่อระดับปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัย ศิลปากร
ผลงานตีพิมพ์	บทความเรื่อง “โคลงสุภาสิตใหม่ โคลงอุภัยพากย์ และโคลงพิพิธพากย์: ความสัมพันธ์ระหว่างโคลงสุภาสิตในหนังสือวชิรญาณวิเศษกับการสร้าง ข้าราชการแบบใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5.” ได้รับการพิจารณาให้ตีพิมพ์ในวารสาร ไทยศึกษา ปีที่ 19 ฉบับที่ 2 (ธันวาคม 2566)

